

Consiliul Județean Brașov
Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov

Țara Bârsei

Revistă de cultură
2017

Brașov, 2017

ȚARA BÂRSEI (fondată în 1929)
Revistă de cultură finanțată de Consiliul Județean Brașov și editată de
Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov
Piața Sfatului nr. 25, cod 500025
Tel./fax: 0268.477.864
e-mail: casa.muresenilor@gmail.com
<http://www.muzeulmuresenilor.ro>

Colegiul de redacție: Valer Rus – redactor responsabil
Cristina Seitz
Marinela-Loredana Barna
Ovidiu-Constantin Savu

Copy editor: Carmen Andrei

ISSN 1583-3119

Autorii își asumă responsabilitatea pentru afirmațiile cuprinse în lucrările lor.

DTP: DESIGN 2 PREPRESS SRL
Brașov, Str. Sitei 55
Tel: 0721 391 770

CUPRINS

SIMPOZION „MARI GEOGRAFI BRAȘOVENI” – 28 OCTOMBRIE 2016 ACADEMIA ROMÂNĂ – 150 DE ANI ÎN SERVICIUL NAȚIUNII

Valer RUS <i>„Casa Mureșenilor” la 150 de ani de existență a Academiei Române</i>	9
Academicieni Brașoveni	10
ANDREI BÂRSEANU – Bianca-Luminița MICU	11
WILHELM GEORG BERGER – Liliana IACOBESCU	11
VALERIU BRANIȘTE – Ruxandra MOAȘA NAZARE	12
MARIA BREZEANU – Șerban DRAGOMIRESCU	14
OVID DENSUȘIANU – Ionuț TĂNASE	14
GHEORGHE DIMA – Mihai-Gavril GORBONOV	15
ȘTEFAN GHICA-BUDEȘTI – Tudor BERZA	16
VICTOR GIURGIU – Ovidiu BADEA	17
CONSTANTIN LACEA – Adina-Claudia ANGHEL	18
ALEXANDRU I. LAPEDATU – Daniel NAZARE	20
IACOB MUREȘIANU – Valer RUS	20
GHEORGHE NENCIU – Elena HELEREA	22
EUGEN PORA – Ciprian-Gabriel ȘANDOR	22
DUMITRU-DORIN PRUNARIU – Traian TOMESCU	24
SEXTIL PUȘCARIU – Ioana PÂRVULESCU	25
DORINA-ELENA N. RUSU – Șerban DRAGOMIRESCU	26
DUMITRU STĂNILOAE – Ovidiu MOCEANU	27
LAURENȚIU STREZA – Vasile OLTEAN	28
ALEXANDRU SURDU – Simona CIUMBARGI	29
NICOLAE TECLU – Ovidiu-Constantin SAVU	31
Premiile elevilor brașoveni la concursuri de profil (2016).....	33

**SESIUNEA DE COMUNICĂRI „ȚARA BÂRSEI” – 27-28 APRILIE 2017
ISTORIE ȘI MEMORIALISTICĂ ÎN SECOLELE XVIII-XX**

ISTORIE

Dana-Roxana NICULA <i>Familia Boierilor Pârșcoveni (Genealogie și domeniu funciar) .....</i>	39
Laurențiu CHIRIAC <i>Organizarea ecleziastică în fostul ținut al Tutovei și atribuțiile juridice ale clericilor (secolele XVIII-XIX) .....</i>	50
Mariusus CÂMPEANU <i>Vicarul Tit Bud (1846-1917). Omagiu la centenarul morții sale.....</i>	57
Dragoș CURELEA, Daniela CURELEA <i>Contribuții punctuale privind unele forme specifice de activitate ale ASTREI în Despărțământul Alba Iulia (1870-1948).....</i>	65
Marinela-Loredana BARNA <i>Aurel Mureșianu – Perioada vieneză (1865-1877).....</i>	87
Mariusus-Gabriel NECULAE <i>Regele Carol I și Râmnicu Sărat.....</i>	95
Dumitru-Valentin PĂTRAȘCU <i>Participarea fraților Vladimir și Ioan Culcer la Războiul de Independență a României .....</i>	104
Ciprian GLĂVAN <i>O corespondență fără menajamente în anii Marelui Război între Adam Müller-Guttenbrunn și primarul Timișoarei, Josef Geml .....</i>	112
Traian-Constantin DUMBRĂVEANU <i>Bombardamentele Aviației americane asupra Brașovului (16 aprilie 1944).....</i>	119
Lavinia DUMITRAȘCU <i>Unul dintre prea mulții soldați români dați dispăruți pe frontul celui de-al Doilea Război Mondial: Locotenentul Valeriu Stoica.....</i>	127
Ioan-Gheorghe RAȚIU <i>Septembrie-octombrie 1944. Calvarul familiei și refugiul mamei mele din motive etnice din calea coterpitorilor fasciști și bolșevici .....</i>	135
Sanda SAFTA, Mihai IONESCU <i>Lt.-Col. Vasile Nicolau – Un erou muscelan.....</i>	146

Mihai-Cristian ȘELARU <i>General Ion Rășcanu – Un Memoriu uitat.....</i>	153
Larisa NOROC <i>Savantul Gheorghe Bogaci sau despre rezistența lingvistică în sistemul totalitar.....</i>	162
Mihaela NEVODAR <i>Învățătorul Filip Dumitru (1909-1996) .....</i>	171
Lăcrămioara MANEA <i>Alexandru Papiu-Ilarian. Ex-librisuri și dedicații-autograf.....</i>	179
Jenica TABACU <i>Scrisorile Hasdeilor.....</i>	187
Florentina-Manuela ȚUHAȘU <i>Alexandru Marghiloman – Scrisori inedite.....</i>	200
Consuela-Elena GRECU <i>Aspecte privind starea de conservare a Fondului Grigore Grecescu.....</i>	211
Ioana COȘEREANU, Camelia-Teodora CRISTOFOR <i>Povestea „Drumului cu apă” din târgul Ieșilor.....</i>	222
Voica BACIU <i>Cinema „Modern” din Brașov (1923-1932).....</i>	232
Ioan-Gheorghe RAȚIU <i>Laudatio „Lordului” politiciii românești postdecembriste Ion (Ioan-Augustin-Nicolae) Rațiu la împlinirea unui secol de la naștere.....</i>	245
Memorialistică	
Alexandru BUCUR <i>Paștele la apusenii, oglindit în opera lui Sava Popovici Săvoiu (1818-1906).....</i>	256
Nicolae TEȘCULĂ <i>Aspecte de viață cotidiană din Sighișoara la mijlocul secolului al XIX-lea în opera memorialistică a lui Josef Zielinski .....</i>	263
Alina BUTNARU <i>George Topîrceanu, erou al Marelui Război.....</i>	270
Ovidiu MUNTEAN <i>Între mizeria tranșelor și bucuria de a trăi. Marele Război în memoriile soldatului român Mihai But.....</i>	280

Steluța SUCIU	
<i>Pe marginea unui manuscris – Amintirile dr. N.G.V. Gologan .....</i>	<i>296</i>
Cătălina-Mariana CREȚU	
<i>Memorialistica spațiului concentraționar românesc în secolul XX .....</i>	<i>301</i>
Autorii din acest volum	304

SIMPOZION
„MARI GEOGRAFI BRAȘOVENI”
28 OCTOMBRIE 2016

ACADEMIA ROMÂNĂ
150 DE ANI ÎN SERVICIUL NAȚIUNII

Valer RUS

„CASA MUREȘENILOR” LA 150 DE ANI DE EXISTENȚĂ A ACADEMIEI ROMÂNE

La cea de-a XI-a ediție a simpozionului anual „Mari geografi brașoveni” ne-am propus să facem o excepție notabilă de la maniera obișnuită de organizare a acestui eveniment. Dacă la primele zece ediții am încercat să evocăm în exclusivitate mari personalități care au activat la Brașov în domeniul științelor pământului, geografiei, geologiei sau al altor științe conexe geografiei, de această dată facem o binemeritată reverență Academiei.

În anul 1866, acum mai bine de 150 ani, apărea pentru prima oară, la București, Societatea Literară Română, care urma să își schimbe ulterior, în 1867, denumirea în Societatea Academică Română. Aceasta din urmă va sta la baza actualei Academii Române (1879).

Instituția a constituit de la bun început un „for al personalităților eminente ale vieții intelectuale, un grup de reflecție și acțiune, care să contribuie la progresul general al societății prin știință și cultură”¹. Nevoia validării la cel mai înalt standard posibil a informației științifice într-o țară tânără precum România secolului al XIX-lea ne pare astăzi evidentă, dar la acel moment a fost un mare salt înainte, parte a unui proces amplu de modernizare accelerată a statului aflat în evidentă întârziere față de restul Europei.

Pentru familia care a dat numele muzeului nostru, apariția Societății Academice a reprezentat un moment extrem de important, prin oportunitatea excepțională oferită lui Iacob Mureșianu (1877), respectiv, bunului său prieten George Barițiu (1866), de a fi membri fondatori sau de onoare ai tinerei Academii românești. În condițiile în care Transilvania încă nu făcea parte din România, fiind parte a regatului maghiar din Imperiul Austro-Ungar, cu atât mai curajoasă și ilustrativă ni se pare acum opțiunea membrilor societății de la București.

Astăzi, la distanță de 150 de ani de la aceste momente extraordinare, credem că rememorarea marilor personalități ale Brașovului, recunoscute pentru meritele lor profesionale și științifice excepționale ca membri ai Academiei Române, este o datorie morală, cu atât mai necesară astăzi, când promovarea imposturii și a falselor valori la cele mai înalte niveluri politice și academice a devenit endemică.

---

¹ http://www.acad.ro/academia2002/acadrom/pag_ist.htm

ACADEMIA ROMÂNĂ

(1866-2016)

Academicieni brașoveni

Andrei Bârseanu (1858-1922) – poet, folclorist
 Wilhelm Georg Berger (1929-1993) – compozitor
 Ion Bogdan (1864-1919) – istoric, filolog
 Gheorghe Bogdan-Duică (1866-1934) – istoric literar
 Valeriu Braniște (1869-1928) – publicist, om politic
 Maria Brezeanu (1924-2005) – chimistă
 Augustin Bunea (1857-1909) – istoric
 George Ciucu (1927-1990) – matematician
 Grigore Comșa (1889-1935) – episcop ortodox
 Ovid Densușianu (1873-1938) – filolog, lingvist, folclorist, istoric literar
 Gheorghe Dima (1847-1925) – compozitor, dirijor
 Ștefan Ghika-Budești (1904-1959) – geolog
 George Giuglea (1884-1967) – lingvist
 Victor Giurgiu (n. 1930) – inginer silvic
 Ion Ianoși (1928-2016) – filosof
 Constantin Lacea (1875-1950) – filolog, lingvist
 Alexandru Lapedatu (1876-1950) – istoric, om politic
 Ion Lapedatu (1876-1951) – economist, om politic
 Dimitrie Macrea (1907-1988) – lingvist
 Ioan Meșotă (1837-1878) – pedagog, istoric
 Gheorghe Mihăilă (1930-2011) – lingvist, istoric literar
 Sterian Munteanu (1918-1990) – silvicultor
 Ion Mușlea (1899-1966) – folclorist
 Gheorghe Nenciu (n. 1944) – fizician
 Traian Pop (1885-1960) – jurist
 Gheorghe Popa-Lisseanu (1866-1945) – istoric
 Nicolae Popea (1826-1908) – episcop ortodox, istoric
 Ioan Popescu (1832-1892) – pedagog
 Eugen Pora (1909-1981) – zoolog, ecofiziolog, oceanograf
 Dumitru-Dorin Prunariu (n. 1952) – inginer, cosmonaut
 Ioan Pușcariu (1824-1911) – istoric, scriitor
 Ilarion Pușcariu (1842-1922) – pedagog, istoric
 Sextil Pușcariu (1877-1948) – lingvist, filolog
 Dorina-Elena Rusu (n. 1951) – istoric
 Tiberiu-Caius Spârchez (1899-1977) – medic
 Irimie Staicu (1905-1989) – inginer agronom
 Dumitru Stăniloae (1903-1993) – teolog ortodox, filosof
 Laurențiu Streza (n. 1947) – teolog ortodox, mitropolit
 Vasile Suciu (1873-1935) – arhiepiscop-mitropolit greco-catolic
 Alexandru Surdu (n. 1938) – filosof
 Nicolae Teclu (1839-1916) – chimist
 Vasile Velican (1904-1984) – inginer agronom
 Nicolae-Victor Zamfir (n. 1952) – fizician

ANDREI BÂRSEANU (1858-1922)

Andrei Bârseanu se naște la 17 octombrie 1858, în familia preotului Toma Bârsan III din Dârstele Brașovului. Școala primară o urmează în satul natal cu învățătorul Niculae Crisbășeanu. Din anii copilăriei păstrează amintirea bătrânului povestitor Moș Stoica, „meșterul poveștilor și al glumelor de tot felul”, dar și a creației populare specifice zonei, de care va fi interesat pe tot parcursul vieții sale.

Urmează cursurile gimnaziale la școala elementară din Brașov și cursurile liceale la Școala centrală greco-ortodoxă (astăzi, Colegiul Național „Andrei Șaguna”), unde se bucură de ajutorul deosebit al profesorului Ioan Lapedatu. În toată această perioadă (1870-1878), Andrei Bârseanu locuiește în casa dr. Ioan Meșotă, unchiul său după mamă și personalitate deosebită a culturii brașovene.

Între anii 1878 și 1881 urmează studii universitare de litere și filosofie, la Viena și München. La Viena se impune ca președinte al Societății „România Jună” și, tot aici, leagă o prietenie cu Ciprian Porumbescu, alături de care lansează celebrul imn *Pe-al nostru steag e scris unire*, pentru care Bârseanu scrie versurile, iar Ciprian Porumbescu, muzica.

În anul 1881 revine la Brașov, unde își începe cariera didactică, mai întâi ca profesor la Școala centrală greco-ortodoxă și apoi ca profesor la Școala comercială (1886-1904), astăzi Colegiul Național Economic „Andrei Bârseanu”. Tot din această perioadă datează și colaborarea sa la revista „Școala și familia”, unde publică mai multe studii de interes didactic. Cea mai importantă lucrare a sa, premiată și de Academia Română, este *Istoria școalelor centrale române gr. ort. din Brașov*, editată la Brașov, în anul 1902.

A manifestat un interes deosebit și pentru folclor, astfel fiind autorul unor importante culegeri de colinde și snoave: *Cincizeci de colinde adunate de școlarii de la școlile medii române din Brașov* (1890), *Din traista lui Moș Stoica. O sută și una de minciuni populare din Țara Ardealului* (1890), *Snoave, chiuituri, povestiri*.

În anul 1908 devine membru al Academiei Române, iar în 1911 este ales președinte al ASTREI, pe care o va conduce până la sfârșitul vieții, în 1922, ocupându-se și de conducerea revistei „Transilvania” (organul de presă al Asociațiunii).

Moare la 19 august 1922, la București, dar va fi înmormântat la Sibiu, după care soția sa, Catinca, reînsumează osemintele sale în cimitirul bisericii Sf. Paraschiva din Groaveri, Brașov, unde se găsesc și astăzi.

Bianca-Luminița MICU

WILHELM GEORG BERGER (1929-1993)

Personalitate enciclopedică, amintind de marile figuri ale Renașterii, Wilhelm Georg Berger s-a născut la Rupea, la 4 decembrie 1929, și a trecut la cele veșnice la 8 martie 1993, la București. A fost membru corespondent al Academiei, începând cu 18 decembrie 1991. Activitatea acestui creator erudit s-a desfășurat pe multiple planuri: compozitor,

dirijor, violist, muzicolog, profesor, membru în jurii naționale și internaționale. După absolvirea Conservatorului „Ciprian Porumbescu” din București, a fost violist în orchestra Filarmonicii din București (1948-1958) și în cvartetul de coarde al Uniunii Compozitorilor (1953-1958). Timp de 20 de ani, a deținut postul de secretar al Uniunii Compozitorilor (1968-1989). Din anul 1991 a activat ca profesor asociat la Academia de Muzică din București. A publicat articole, eseuri și studii în reviste, a susținut emisiuni radio și TV, conferințe și comunicări științifice, în țară și în fosta R.D.G.

Pe parcursul carierei sale prodigioase, i-au fost acordate distincții importante, ca: Premiul „Prince Rainier III de Monaco” (Monte Carlo, 1964); Premiul I la Concursul internațional de compoziție pentru cvartet de coarde (Liège, 1965); Premiul I la Concursul „Regina Elisabeta” (Bruxelles, 1966); Premiul „George Enescu” al Academiei Române (1966, 1985); premii ale Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România; Marele Premiu al Uniunii Compozitorilor pentru întreaga creație muzicală și muzicologică (1990).

Vasta sa operă componistică cuprinde aproape toate genurile: 24 de simfonii, 21 de cvartete de coarde, 14 concerte pentru diferite instrumente și orchestră, dar și alte lucrări, ca: sonate pentru instrumente solo sau cu pian, triouri, cvintete, lieduri, muzica de teatru *Ifigenia în Aulida*, drama simfonică *Faust*, 4 misse, 3 cantate (*Pentru pace, Dintre sute de catarge, Anul 1848*), un oratoriu, piese simfonice.

Wilhelm Berger este autorul a peste 20 de volume de muzicologie, dintre care 17 publicate: *Ghid pentru muzica instrumentală de cameră* (1965), *Muzica simfonică* – 5 volume (1967-1977), *Cvartetul de coarde de la Haydn la Debussy* (1970), *Cvartetul de coarde de la Reger la Enescu* (1979), *Dimensiuni modale* (1979), *Estetica sonatei* – 5 volume, de la baroc la contemporan (1981-1985), *Teoria generală a sonatei* (1987), *Clasicismul de la Bach la Beethoven* (1990), *Mozart. Cultură și stil* (1991).

Liliana IACOBESCU

VALERIU BRANIȘTE (1869-1928)

Născut la 10/22 ian. 1869, com. Cincu-Mare, jud. Brașov, decedat la 01 ian. 1928, Lugoj; publicist, scriitor, om politic, profesor.

A studiat la școlile săsești în Cincu și Sighișoara, la cea românească din Săliște și, ulterior, la Gimnaziul de Stat din Sibiu, cu limba de predare maghiara. Încă din copilărie participă, alături de tatăl său care era stenograf, la congrese bisericești și la conferințe politice naționale, îndeplinind mici oficii de curier și asistând de la galerie la dezbaterile ce aveau loc. De altfel, educația deprinsă în familie a influențat personalitatea viitorului academician, lecturile din ziare și reviste, precum „Tribuna” ori „Convorbiri literare”, din publicațiile satirice sibiene, de pildă „Calicul”, cântărind

hotărâtor în formarea tânărului cărturar. În clasa a IV-a de liceu, într-o întâlnire cu George Barițiu, la rândul său membru al Academiei, i-a declarat, fără a intuit ce avea să-i rezerve destinul, că vrea să ajungă gazetar. Continuă studiile la Facultatea de Filosofie din Budapesta. Imediat după absolvire se înscrie la doctorat, pe care îl va obține la 22 de ani, cu o teză despre Andrei Mureșanu (*Muresianu András*). Ajungea profesor de maghiară, germană, română la Gimnaziul românesc din Brașov, actualul Colegiu „Andrei Șaguna”, între anii 1891 și 1893. În 1893, în urma întemnițării mai multor redactori de la „Tribuna”, la chemarea dr. Ioan Rațiu, devine directorul acestui ziar. De la Sibiu pleacă la Timișoara, unde împreună cu Cornel Diaconovici înființează, în ianuarie 1894, cotidianul „Dreptatea”. A suportat rigorile închisorii pentru crezul său de jurnalist, în martie 1895 executând pedeapsa la închisoarea din Vác, unde a stat 228 de zile. În 1896, eliberat, se reîntoarce la Brașov, unde a predat din nou. Dar gazetăria l-a atras definitiv, a renunțat la cariera profesorală și a plecat la Cernăuți, unde a înființat ziarul „Patria” (2/14 iulie 1897). Militând pentru drepturile naționale ale românilor bucovineni, a fost expulzat de autorități în 1899. Reîntors la Brașov, se căsătorește cu Maria Popovici și, la 1/13 ianuarie 1901, la chemarea frunțașilor naționali bănățeni, fondează la Lugoj ziarul „Drapelul”. A rămas peste două decenii acolo, această perioadă fiind considerată de Coriolan Brediceanu drept „epoca Braniste”. În 1918 face parte din Comisia de zece și Comitetul de trei, care au dus tratative la Budapesta cu contele Tisza, pentru reglementarea drepturilor românilor din Transilvania, fiind secretarul comisiei și redactorul proceselor-verbale. În perioada grea a războiului, depune toate eforturile pentru ca „Drapelul” să nu-și înceteze apariția, singurul ziar românesc care a existat în toată acea perioadă. Sfârșitul Primului Război Mondial îl aduce în prim-planul vieții politice din Transilvania. La 1 decembrie 1918 este numit membru fără portofoliu în Consiliul Dirigent, iar prin plecarea lui Vasile Goldiș la București ocupă resortul Culte și Instrucțiune Publică.

La 7 iunie 1919, Academia Română l-a desemnat membru de onoare. S-a preocupat de organizarea învățământului românesc din Transilvania, având însă grijă și de dezvoltarea învățământului universitar, în special a Universității din Cluj. S-a îngrijit de aducerea aici a unor cadre valoroase, ca Emil Racoviță, care părăsește Franța, și Sextil Pușcariu, dar și a unor profesori valoroși ce activau în învățământul secundar. În 1920 a fost trimis în misiune la Londra, de către Delegația română aflată la Conferința de Pace de la Paris, făcând o excelentă impresie profesorilor de la Oxford. La 8 iunie 1920, „Drapelul” își înceta apariția, iar de acum înainte, retras și din viața politică, se va dedica studiilor literare, istorice, precum și organizării arhivei personale. Moștenirea sa este impresionantă: a lăsat peste 2.000 de articole și o corespondență ce se întinde de la 15 la 58 de ani (1879-1927). Practic, nu se poate scrie o istorie a Transilvaniei fără arhiva sa, care „cantitativ cuprinde două vagoane, iar calitativ este o adevărată comoară” (Ion Clopoșel). Majoritatea acestor mărturii peste timp au fost valorificate prin eforturile fiicei sale, Valeria Căliman. La moartea sa, Ioan Lapedatu considera că

Valeriu Braniste a fost din rasa acelor mari luptători ai neamului, cari, din înaltă conștiință românească și din profundă simțire națională, au înțeles că trebuie, cu sacrificiul chiar al intereselor și ambițiilor personale, să-și închine roșul lor pământesc și puterile lor sufletești pentru realizarea idealului politic.

Ruxandra MOAȘA NAZARE

MARIA BREZEANU (1924-2005)

Membru corespondent din 1991; membru titular din 1993. Născută la Râșnov, a urmat cursurile liceale și cele universitare la București, la Facultatea de Chimie, bucurându-se de îndrumarea unor profesori de elită (Horia Hulubei, Eugen Angelescu, Gh. Spacu, Eugen Macovschi ș.a). Doctoratul în chimie, *Complecși ai hexacloroplumbatului (IV)*, l-a obținut, sub conducerea prof. Gh. Spacu, în 1956, iar titlul de doctor docent în 1969. În învățământul superior de chimie la Universitatea bucureșteană a urcat succesiv toate treptele ierarhice, de la asistent (1948) la cel de profesor (1969), din 2002 continuându-și prodigioasa activitate ca profesor consultant, conducător de doctorat în domeniul chimiei anorganice.

În cercetările sale s-a aplecat îndeosebi asupra chimiei combinațiilor complexe în general, asupra chimiei combinațiilor complexe polinucleare în special, domeniu abordat pentru prima oară în România. În ultima perioadă s-a preocupat de chimia clusterelor metal-sulf, abordând atât aspectele teoretice, cât și cele aplicative ale acestora. Rezultatele remarcabile obținute au condus la crearea în România a unei adevărate școli de chimia combinațiilor complexe polinucleare, ilustrată de numeroșii săi discipoli, dintre care cităm pe acad. Marius Andruș. Palmaresul său științific este bogat, fiind autoarea, singură sau în colaborare, a peste 200 de lucrări publicate în țară și în străinătate, a 13 cărți și a unui tratat, precum și a 20 de brevete de invenție. A activat și în comitetele de redacție ale revistelor de chimie ale Academiei Române („Revue roumaine de chimie” și „Romanian Chemical Quarterly Review”), publicații de altfel foarte bine cotate pe plan internațional. A fost distinsă cu premii de Academia Română – Premiul „Gh. Spacu” (1990) – și de Ministerul Învățământului (1961, 1963).

Toți cei care au colaborat cu doamna Prof. Maria Brezeanu sau au cunoscut-o păstrează amintirea unei ființe delicate dar ferme în convingerile sale, reflex al unei puternice personalități, cu vocație de cercetător, care a slujit știința cu devotament și prestanță, atât în laborator, cât și la catedră. Susținerea, la 22 mai 2003, în aula Academiei Române, a discursului său de recepție, cu titlul *Școala românească de chimie coordonativă*, a fost prilejul pentru o numeroasă asistență de a omagia o personalitate aleasă, o prezență demnă și reală de afirmare a femeii în chimia românească și în forul suprem de consacrare științifică din țara noastră.

Autoritățile din Râșnov vor ști, fără îndoială, să cinstească, să perpetueze amintirea acestei demne fiice a urbei, plasând o placă pe zidul casei părintești din centrul localității, la o răscruce a drumului spre gară, casă despre care Doamna ne vorbea cu mândrie.

Șerban DRAGOMIRESCU

OVID DENSUȘIANU (1873-1938)

Ilustra personalitate se naște în 29 decembrie 1873, la Satulung (Săcele, jud. Brașov), Ovidiu Publiu fiind penultimul dintre cei cinci copii ai lui Aron Pop din Densuș, jud. Hunedoara, și ai Elenei Circa din Cernatul Săcelelor, jud. Brașov; face astfel parte dintr-o

veche familie transilvană.

Școala primară o termină la Iași, unde între timp se mutase împreună cu familia sa, apoi urmează cursurile Liceului Național din Iași, iar la 1 octombrie 1890 se înscrie la Facultatea de Litere din capitala Moldovei. Un an mai târziu publică prima sa poezie, *Animae fragmenta*.

Obține licența cu „Magna cum laude” și devine profesor de limba română la Liceul din Botoșani.

Studiile sale de istorie literară, poezie, filologie și folclor apar în diverse publicații: în „Revista critică literară”, în „Arhiva” lui A.D. Xenopol, în „Vieța” condusă de Al. Vlahuță și, ulterior, în „Sămănătorul”.

În toamna lui 1893 pleacă la Berlin pentru studii de filologie, pe care le continuă la Paris, timp de doi ani. Aici, preocupările sale se îndreaptă spre poezia franceză medievală, romanistica generală și limba română, publicând note etimologice, recenzii și articole în repute reviste.

În ianuarie 1896 își face debutul în proză prin lucrarea *Veneția*, tipărită în „Revista critică literară”.

Începând din 1901 și până la sfârșitul vieții este titularul Catedrei de filologie a Universității din București.

Tot în 1901 îi este publicată, la Paris, opera fundamentală *Histoire de la langue roumaine*, ce cuprinde vaste informații asupra formării și evoluției limbii române.

În 1918 devine membru activ al Academiei Române. Ulterior, va face parte din Societatea de Etnografie și din Societatea de Lingvistică din Paris.

A întemeiat și condus revistele „Viața nouă” și „Grai și Suflet”.

Opera sa cuprinde studii de folclor, etnografie și lingvistică; a întemeiat Școala de lingvistică de la București. Studiile sale se evidențiază prin bogăția documentară, claritatea expunerii și obiectivitate științifică.

În literatură, Ovid Densusianu a fost unul dintre promotorii curentului simbolist din România.

Se stinge la 9 iunie 1938, fiind înmormântat în cimitirul Bellu din București.

Ionuț TĂNASE

GHEORGHE DIMA (1847-1925)

Născut la Brașov, pe 10 octombrie 1847, decedat la Cluj, pe 4 iunie 1925. Compozitor, dirijor, artist liric (bas), pedagog, culegător de folclor, cronicar muzical, traducător.

Liceul real la Viena, studii la Politehnica din Karlsruhe (Germania), în anul 1866.

Studii muzicale, între anii 1867 și 1873, la Karlsruhe, Viena, Graz și Leipzig; cântăreț de operă (bas) la Zürich și Klagenfurt.

1873-1878, Brașov: profesor de muzică la Școlile Centrale Române, dirijor la Reuniunea română de gimnastică și cântări. Căsătoria cu Maria Florian, 1875. Drama primei familii (moartea celor doi copii, apoi a soției).

1879-1880, Conservatorul de muzică din Leipzig (desăvârșirea studiilor).

1880-1881, recitaluri și concerte în principalele orașe transilvănene și în București.

1881-1899, Sibiu: dirijor la Reuniunea română de muzică, dirijor al corului Catedralei ortodoxe, profesor de muzică la diferite școli, dirijor la Societatea „Hermannstädter Männergesang Verein”.

Compoziții laice și religioase. Concerte, turnee artistice. Căsătoria cu Maria Bologa, 1884.

1899-1916, Brașov: conducător al Reuniunii române de gimnastică și cântări, profesor de muzică la Școlile Centrale Române, dirijor al corului bisericii ortodoxe Sf. Nicolae din Șchei.

Compoziții laice și religioase. Concerte, turnee artistice. Drama celei de-a doua familii (moartea băieților mai mari – din cei cinci copii auți cu Maria Bologa).

Refugiu la Sinaia și București (1816-1817), temniță la Brașov, Târgu Mureș și Cluj (1917-1918). În închisoare compune 45 de lucrări corale și vocale, pe teme religioase, având acces la aceste texte.

15 mai 1919, membru de onoare al Academiei Române (București).

Ion Bianu, ilustrul cărturar blăjean, spunea în *Laudatio*: „Academia Română, alegându-l ca membru onorar al ei, ar încununa în cel mai fericit mod o activitate largă și mănoasă și ar aduce omagiul ei unui adevărat talent”. A fost ales cu unanimitate de voturi (20).

La 28 martie 1920 se inaugurează Conservatorul de Muzică și Artă dramatică (astăzi, prestigioasa Academie de Muzică „Gheorghe Dima”) din Cluj, al cărui prim director și profesor a fost.

Creația sa cuprinde muzică vocal-simfonică, balade și cantate pentru soliști, cor și orchestră, muzică corală, muzică vocală, lucrări religioase, lucrări didactice, traduceri de librete și texte poetice.

Întrebare: Cum este cinstită, astăzi, personalitatea lui Gh. Dima în Brașov, orașul său natal?

Mihai-Gavril GORBONOV

ȘTEFAN GHICA-BUDEȘTI (1904-1959)

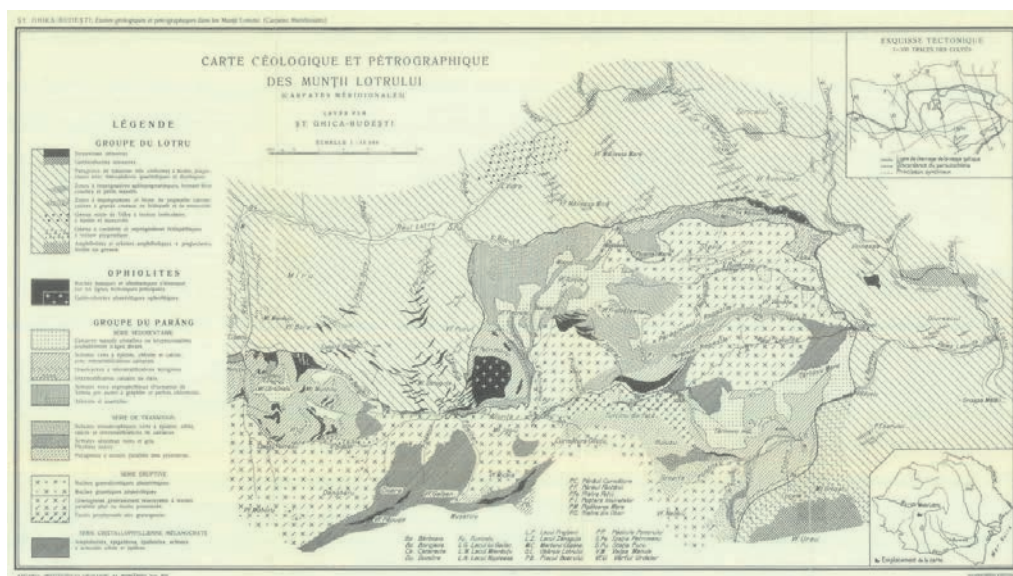
Născut la 26 aprilie 1904, la Predeal – decedat la 4 august 1959, în București, a fost un eminent geolog, petrograf și geotehnician român, profesor la Institutul de Petrol, Gaze și Geologie (IPGG), din 1955 membru corespondent al Academiei Române.

A fost fiul arhitectului Nicolae Ghika-Budești, membru de onoare al Academiei Române, și fratele arhitectului Ion Ghika-Budești; mama sa fiind franțuzoaică, a urmat studiile liceale și apoi universitare în Franța, specialitatea inginer de mine. Urmează doctoratul în geologie la Universitatea din Basel, cu un subiect din Carpați: *Études géologiques et pétrographiques dans les Munții Lotrului (Carpathes Méridionales)*. După plecarea profesorului Albert Streckeisen (1901-1998, ales membru de onoare al Academiei Române în 1991) de la Catedra de geologie a Institutului Politehnic din București, la sfârșitul anilor '30, Ștefan Ghika-Budești a fost profesor suplinitor. După război, a fost profesor titular la Institutul Politehnic din Timișoara, apoi, până la deces, a funcționat la Institutul de Petrol, Gaze și Geologie din București. Aici a predat și a dezvoltat disciplina geologie inginerească, din dorința de a contribui la dezvoltarea economică a României prin construcții, în epoca în care bogățiile minerale ale țării erau

spoliata de ocupantul sovietic. A fost membru al Institutului Geologic al României, apoi al Comitetului Geologic, contribuind la cunoașterea geologică a masivelor cristaline Lotru, Parâng, Cibin, Făgăraș, Rodna.

A fost căsătorit cu Ioana Angelescu, fiică a ministrului liberal dr. Constantin Angelescu; neavând copii, au crescut două nepoate Ghika, iar în sărăcia anilor '50, vara asigurau vacanțe la mare sau la munte pentru o duzină de nepoți, ai căror părinți erau fie la pușcărie, fie în imposibilitate materială. Copil fiind, l-am cunoscut ca un bărbat înalt și slab, purtând o bască neagră, pășind tăcut și îngândurat prin casa în stil românesc din strada Sevastopol, construită de tatăl său la începutul secolului XX. În „obsedantul deceniu” cinci al aceluși secol, casa era adăpostul acestor copii pe care îi ajută.

Academia Română și Facultatea de Geologie și Geofizică a Universității din București (succesoare a Catedrelor de geologie de la Politehnică și I.P.G.G.) au comemorat, în 2009, semicentenarul morții sale prin sesiuni științifice dedicate lui, iar asociația profesională de geologie inginerască (Societatea de Geologie-Geomecanică) îi poartă numele.

Tudor BERZA

VICTOR GIURGIU (1930-)

Inginer silvic, membru titular al Academiei Române. S-a născut la data de 16 mai 1930, în localitatea Moeciu, jud. Brașov. Reprezintă o personalitate proeminentă a silviculturii române și europene, care s-a remarcat prin contribuțiile aduse de-a lungul întregii sale vieți pentru dezvoltarea unei silviculturi moderne, construită pe baze ecologice și științifice,

capabilă să asigure polifuncționalitatea și durabilitatea ecosistemelor forestiere. A urmat studiile superioare la Brașov, St. Petersburg și la Moscova. În anul 1957, a obținut titlul de doctor în științe, iar în anul 1974, de doctor docent. Între 1957 și 1995 a lucrat fără întrerupere la Institutul de Cercetări și Amenajări Silvice din București. Apoi, a fost transferat la Universitatea din Suceava, titularizat pentru disciplinele dendrometrie și biostatistică forestieră. Prin îndelungată și amplă sa activitate științifică, a adus contribuții remarcabile la dezvoltarea științei silvice și la propășirea silviculturii românești, contribuții recunoscute pe plan internațional; a elaborat metode originale și eficiente pentru cunoașterea resurselor forestiere și amenajarea pădurilor, aplicate generalizat în producție; a creat o școală românească de dendrometrie și auxologie forestieră, evidențiind legități privind producția de biomasă lemnoasă și dezvoltarea arborilor și arboretelor, legități folosite în acțiunile practice pentru creșterea productivității și stabilității pădurilor; a inițiat primele cercetări românești de dendrocronologie; a dezvoltat teoria exploatabilității arboretelor cu funcții de producție și a elaborat teoria exploatabilității de protecție, stabilind, pe baze științifice, vârstele optime de tăiere a arboretelor; a dezvoltat teoria clasificării funcționale a arboretelor și a elaborat prima zonare economico-socială a pădurilor din România. Pe baze ecologice și auxologice a dezvoltat teoria amenajării pădurilor cu funcții multiple, contribuind astfel la fundamentarea silviculturii ecologice. A inițiat ample acțiuni pentru protecția mediului, pentru ocrotirea și dezvoltarea durabilă a pădurilor. Rezultatele cercetărilor sale sunt publicate în 361 de articole și 57 de cărți. Este decorat cu distincții naționale conferite de șefi ai statului. Recent, Consiliul Forestier European l-a onorat cu „Diploma of Excellence and Honor Fidelis Silvarum”. Împreună cu 8 membri ai Academiei Române este membru al IPID, continuator al Clubului de la Roma. Contribuțiile științifice originale aduse fondului de aur în literatura forestieră îl situează pe academicianul Victor Giurgiu printre cei mai valoroși și fecunzi creatori care au existat vreodată în România în domeniul științelor forestiere, om care nu s-a abătut niciodată din drumul său pentru a sluji cu credință pădurea și patria.

Ovidiu BADEA

CONSTANTIN LACEA (1875-1950)

Membru de onoare – 29 mai 1939, repus în drepturi – 3 iulie 1990.

Lingvist, filolog și lexicograf, Constantin Lacea s-a născut la 1 iunie 1875, în Brașov. De mic leagă o prietenie pe viață cu viitorul poet Ștefan O. Iosif, fiind înscriși împreună, mai întâi la școala primară a dascălului Vasile Oancea, apoi la gimnaziul condus de tatăl poetului, pe care îl absolvă „cu merit” în anul 1893. A urmat cursurile liceului din aceeași localitate, avându-i profesori pe Andrei Bârseanu, Valeriu Braniste și Vasile Goldiș – personalități culturale renumite în acea perioadă în Transilvania. Cu stipendiu de la biserica Sf. Nicolae din Șchei, urmează cursurile Facultății de Filosofie și Litere în cadrul Universității din Budapesta, specializările franceză și germană, între anii 1893 și 1895.

Constantin Lacea își continuă studiile la München și la Leipzig, unde, în anul 1898, își dă doctoratul cu o teză asupra limbii mitropolitului Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților*. Continuă studiile la Paris și, cu aceste acumulări, revine la Brașov ca profesor de limbă și literatură română, germană și franceză în cadrul liceului românesc, calitate în care redactează un valoros manual de limbă și literatură germană (1904), angajându-se totodată să colaboreze la redactarea monumentalului *Dicționar al limbii române*, la care a lucrat alături de Sextil Pușcariu, Constantin Daicoviciu, Iorgu Iordan.

În condițiile Primului Război Mondial se refugiază doi ani în Suedia, la Stockholm, împreună cu mai mulți colegi de catedră, însoțit de fiica și soția sa, apoi alți doi ani la Paris, unde face parte din Consiliul Național constituit de Take Ionescu. Revenit în țară se stabilește la Cluj, unde a fost profesor de limba franceză și germană la Liceul „George Barițiu” și la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale. Constantin Lacea a fost unul dintre fondatorii Muzeului Limbii Române din Cluj, având în același timp șansa colaborării la *Dicționarul limbii române* în redacția lui Sextil Pușcariu. A făcut astfel o muncă de lexicograf, preocupat să dea fiecărui cuvânt o mică monografie. Pe lângă acestea, el publică diferite studii în „Gazeta Transilvaniei”, „Țara Bârsei” și „Dacoromania” și ia parte la alcătuirea manualelor școlare.

Pentru întregirea imaginii lui, ce reflectă o puternică personalitate, poate fi amintită și o altă scriere importantă a lui Constantin Lacea, *Contribuție la istoria junilor brașoveni*, în care prezintă un obicei singular în țară, cel al „Junilor”. Atestat documentar pentru întâia oară într-un document din 1728, păstrat în Arhiva Primei Școli Românești, obiceiul junilor este amintit ca „o rânduială din bătrâni”. La originea acestei tradiții s-au conturat două ipoteze. Prima dintre ele plasează Junii ca „o reminiscență” a unei vechi organizații care a apărut în Schei încă din Evul Mediu, sprijinită de domnii țărilor române, cu scopul apărării locale. O a doua ipoteză consideră Junii ca un obicei al cetelor de feciori din zonă, care doreau să sărbătorească Învierea Domnului într-un mod aparte.

De asemenea, mai pot fi menționate și alte scrieri: *Brașovul între 1871 și 1878 și Contribuții la cunoașterea trecutului și educației vechilor negustori și meseriași brașoveni*.

Brașovul a trăit din plin, împreună cu Țara, momentul de mare încordare al Războiului de Neatârnavă din 1877-1878. Românii brașoveni și-au asumat conștient misiunea de a participa la evenimentul despre care „Gazeta Transilvaniei” afirma: „Cauza ostașului român e o cauză generală română, victoria lui e a întregii națiuni fie aceea risipită în orice parte a lumii”.

A lăsat o serie de studii, bazate pe un bogat material lingvistic, privitoare la istoria Brașovului: *Din graiul românilor din Șcheii Brașovului, Cetatea de pe Tâmpa de pe lângă Brașov și cântunul de supt ea, Cărțile vechi din biblioteca Bisericii Sf. Nicolae*.

Constantin Lacea a fost membru onorific al Academiei Române, considerată un simbol al spiritualității și un spațiu al cercetării fundamentale.

În 9 iunie 1940, cu ocazia pensionării, Constantin Lacea spunea: „Ca elev am preferat matematica. Viața mi-a sortit lingvistica. De aceea cred că un om înzestrat cu o memorie bună poate face față oricărui obiect de studiu”.

S-a stins din viață la Brașov, pe 28 ianuarie 1950 și, în memoria sa, o stradă din oraș îi poartă numele. Fondul de carte „Constantin Lacea” a fost oferit Muzeului Primei Școli Românești, Arhivelor Statului și Bibliotecii Județene „George Barițiu”.

Adina-Claudia ANGHEL

ALEXANDRU I. LAPEDATU (1876-1950)

Istoricul și omul de stat Alexandru Ion Lapedatu (n. 14.09.1876 – m. 30.08.1950) s-a născut în comuna Cernatu din Săcele. Primele studii le-a făcut în comuna natală, apoi a urmat școala la Brașov și Iași, unde a susținut bacalaureatul. A urmat Facultatea de Medicină, mai târziu pe cea de Litere și Filosofie la București, luându-și licența în istorie și geografie. În timpul studenției i s-a acordat premiul Universității pentru lucrarea *Istoria breslelor la români*. A avut printre profesorii lui strălucite personalități ale domeniului, precum Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul, Ioan Bogdan, Simion Mehedinți. După anul 1903 a funcționat la Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise. În 1904, a devenit secretar al Comisiei monumentelor istorice a României și, în 1911, al Comisiei Istorice a României, ajutându-l pe Ioan

Bogdan în munca de editare a vechilor texte. Între 1908 și 1916 și apoi, în 1914-1915, a editat „Buletinul”, respectiv, „Anuarul” acestei comisii, având un rol hotărâtor în protejarea monumentelor istorice. În istoriografia românească este autorul unor excelente studii, de pildă monografiile *Radu cel Frumos*, 1902, *Vlad Vodă Călugărul*, 1903, *Politica lui Radu cel Mare*, 1916. A militat pentru unitatea românilor, fiind ales membru în Comitetul Național, după aceea vicepreședinte al acestuia. În toamna anului 1918, a fost trimis la Conferința de Pace de la Paris, în calitate de consilier pentru chestiunile istorice și etnografice pe lângă delegația română. În 1919, s-a stabilit la Cluj și, împreună cu Ion Lupaș, a organizat Institutul de Istorie Națională din acest oraș. În 1923 a fost numit ministru al cultelor și artelor din partea Partidului Național Liberal, iar în 1933, ministru de stat pentru Ardeal.

S-a remarcat prin munca intensă în domeniul culturii, publicării de numeroase articole și rapoarte, al susținerii instituțiilor culturale, în campaniile de valorificare a șantierelor arheologice, promovării patrimoniului din România. Din postura de factor de decizie, de pe scena politică, a intervenit în favoarea culturii.

A fost membru corespondent al Academiei Române din 1910 și a devenit titular în 1918. Pentru aceste merite a fost apreciat și ales președinte al Academiei Române între 1935 și 1937 și secretar general între 1937 și 1948. Arestat în mai 1950 de comuniști, a fost încarcerat în închisoarea de la Sighetul Marmației, unde s-a stins în urma chinurilor și a suferințelor suportate.

Daniel NAZARE

IACOB MUREȘIANU (1812-1887)

Iacob Mureșianu s-a născut în data de 28 noiembrie 1812, la Rebrîșoara, lângă Năsăud, în actualul județ Bistrița-Năsăud. Primele două clase primare, Iacob Mureșianu le-a făcut la Năsăud, avându-l profesor pe vicarul episcopesc și directorul școlilor grănicerești, Ioan Marian. Următoarele clase de gimnaziu, liceul și Facultatea de Teologie le-a absolvit în „orașul școalelor”, Blaj.

Tot la Blaj, Iacob a studiat și doi ani de filosofie, un curs nou înființat în anul 1831. Iacob Mureșianu i-a avut colegi de școală, la Blaj, pe vărul său, Andrei Mureșanu, și pe unul dintre cei mai mari cărturari români din Transilvania secolului al XIX-lea, George Barițiu. Profesori la școlile Blajului i-au fost Timotei Cipariu și Simion Bărnuțiu, fruntași ai revoluției pașoptiste.

După terminarea cursurilor la școlile Blajului în anul 1837, Iacob Mureșianu a fost chemat la Brașov, unde episcopul Antonie Kovacs l-a numit profesor la Gimnaziul latino-german, nou înființat în cetatea de la poalele Tâmppei. La acest gimnaziu învățau elevi sași, maghiari și români. Datele statistice păstrate până în anul 1867 confirmă că numărul elevilor români era de 1/3 din numărul total al

elevilor. De altfel, pentru meritele sale în domeniul educației, Iacob Mureșianu a fost numit, după aproape 20 de ani de profesorat, director al acestui liceu, pe care l-a condus până în anul 1868.

În anul 1840, Iacob Mureșianu s-a căsătorit cu Sevastia Nicolau, fiica unui negustor înstărit din Brașov. Au avut șase copii, patru băieți și două fete, care se vor afirma în mai toate domeniile culturii și artei.

Alături de activitatea de profesor, Iacob Mureșianu a fost colaborator al primului ziar al românilor ardeleni, „Gazeta de Transilvania”, întemeiată de George Barițiu la 12 martie 1838. Între anii 1838 și 1850 Iacob Mureșianu a fost colaborator al „Gazetei” și al suplimentului său literar, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”. După înfrângerea Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania, „Gazeta de Transilvania” a fost suspendată pentru câteva luni, iar George Barițiu și Andrei Mureșanu s-au mutat la Sibiu. Rămăs la Brașov, Iacob Mureșianu a făcut demersurile pentru a continua activitatea ziarului, iar începând cu septembrie 1850 apărea „Gazeta Transilvaniei”. Ziarul a fost coordonat de Iacob Mureșianu între 1850 și 1877.

De numele lui Iacob Mureșianu se leagă și încercarea de a se înființa o școală de agricultură în Transilvania, o Academie de Drept cu limba de predare în română, dar și o școală de muzică la Brașov.

Iacob Mureșianu își aduce contribuția și la înființarea Reuniunii Femeilor Române, a ASTREI, a Casinei Române și a Fabricii de hârtie de la Zărnești. În anul 1868, Iacob Mureșianu, alături de alți lideri ardeleni, a inițiat *Pronunciamentul* și l-a publicat în „Gazetă”.

Pe lângă activitatea de profesor și ziarist, Iacob Mureșianu a creat, în anul 1850, elegantul dans de salon ROMANA, inspirat din figurile coregrafice ale unor jocuri populare românești.

Începând cu anul 1878, Iacob a predat ștafeta de ziarist fiului său, dr. Aurel Mureșianu, care a continuat lupta și a susținut cauza românilor ardeleni, așa cum a făcut-o tatăl său aproape 30 de ani.

Pentru meritele deosebite – culturale, social-politice și în domeniul educației –, Academia Română îl primește pe Iacob Mureșianu ca membru de onoare, în anul 1877.

Valer RUS

GHEORGHE NENCIU (1944-)

Fizician. Membru corespondent al Academiei Române din 26 noiembrie 2015.

Academicianul profesor dr. Gheorghe Nenciu s-a născut la Moeciu de Jos, județul Brașov, la data de 28 iunie 1944. A urmat Școala Elementară din Moeciu de Jos, Școala Medie din Râșnov și apoi, între anii 1962 și 1967, Facultatea de Fizică din cadrul Universității București.

În 1973 și-a susținut, la Institutul de Fizică Atomică din București, teza de doctorat în fizică, cu tema *Prelungiri analitice stabile în teoria interacțiilor tari*.

De-a lungul anilor a ocupat mai multe funcții în cercetare și în învățământ: fizician (1967-1975) și apoi cercetător principal (1975-1990) în Secția de Fizică Teoretică din cadrul Institutului de Fizică Atomică din București; conferențiar la Catedra de Fizică Statistică și Mecanică Cuantică a Facultății de Fizică (1990-1994); profesor la Catedra de Fizică Teoretică și Matematici, Facultatea de Fizică (1994-2009) din cadrul Universității București. Din 1993 este cercetător științific la Institutul de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române.

În activitatea de cercetare s-a aplecat cu deosebire asupra unor domenii de vârf ale fizicii teoretice/matematice: teoria operatorilor Schrödinger cu câmp magnetic; mecanica cuantică relativistă; mecanica statistică și teoria stării condensate; teoria spectrală a operatorilor Schrödinger în vecinătatea pragurilor energetice; prelungiri analitice stabile în teoria interacțiilor tari.

Cercetările sale au contribuit esențial la rezolvarea unor probleme fundamentale rămase nerezolvate timp de decenii, precum: autoadjuncția operatorului Dirac în prezența câmpurilor coulombiene intense, existența funcțiilor Wannier localizate exponențial, existența rezonanțelor Stark-Wannier, substituția Peierls-Onsager, diamagnetismul Landau, forma regulii de aur a lui Fermi în vecinătatea pragurilor energetice, teorema adiabatică a mecanicii cuantice.

Rezultatele cercetărilor se regăsesc în cele peste 90 lucrări publicate în reviste științifice ISI și volumele unor conferințe de prestigiu, având peste 1100 de citări în bazele de date ISI.

În activitatea de cercetare a colaborat cu Institutul Unificat de Cercetări Nucleare de la Dubna și cu Centrul Național de Cercetare Științifică din Paris. Ca „visiting professor” a realizat legături trainice cu universități de prestigiu din Europa.

Pentru meritele sale științifice și didactice a fost distins cu Premiul „Dragomir Hurmuzescu” al Academiei Române (1973) și cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Cavaler (2011).

Elena HELEREA

EUGEN PORA (1909-1981)

Zoolog, ecofiziolog și oceanograf. Născut la data de 13 iunie 1909, în localitatea Bunești, cunoscută și sub numele de Bundorf, sau Bondorf, din județul Brașov.

Desfășoară studiile liceale și universitare la Cluj, fiind absolvent al Facultății

de Științe din Cluj în 1932. În perioada 1934-1936 își continuă pregătirea la Catedra de fiziologie animală de la Sorbona, Institutul de Oceanografie din Paris și Stațiunea de la Roscoff. În 1938 obține doctoratul în științele naturii, după susținerea tezei de doctorat cu titlul *Influența curentului continuu asupra permeabilității branchiale a peștilor. Metabolismul substanțelor minerale în organism*. Până în 1945 și-a desfășurat activitatea de cadru didactic la Catedra de fiziologia animalelor de la Universitatea din Iași, iar din 1945 la Catedra de fiziologia animalelor a Facultății de Biologie-Geografie-Geologie de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj.

A fost membru corespondent al Academiei Române începând cu 1 noiembrie 1948 și membru titular începând cu 21 martie 1963. A primit titlul de „Profesor Emerit” în 1964 și titlul de „Doctor Honoris Causa” al Universității din Lyon în 1974.

Zoologul, oceanograful și ecofiziologul Eugen Pora a participat, împreună cu academicianul Mihai Băcescu, la expedițiile navelor „Vityaz” (în 1962) și „Anton Bruun” (în 1965), generând un impuls semnificativ în oceanografia românească.

În 1962, a străbătut Oceanul Indian la bordul vasului de explorări oceanografice „Vityaz”, cu ocazia celei de-a 35-a expediții a acestui vas, studiind aspecte ale oceanografiei locale, cu aplecare specială asupra lumii vegetale și animale a Indoneziei și Australiei. Extraordinara aventură științifică a fost descrisă în jurnalul de călătorie *Cinci luni în Oceanul Indian*, apărut în 1966.

Nava Vityaz, ancorată în portul Kaliningrad, după 65 de misiuni științifice
(Foto: Wikimedia)

A publicat peste 550 de lucrări, în care a abordat aspecte referitoare la permeabilitatea unor substanțe din mediul înconjurător, reacțiile comportamentale ale animalelor acvatice la variația salinității, echilibrul ionic intern al organismelor animale, rolul glandelor endocrine în organismele animale, comportamentul unor specii de pești din Marea Neagră etc. Printre lucrările publicate se numără și cele orientate spre

educarea ecologică a tineretului: *Am întâlnit copii în lume* (1975), *Omul și natura* (1975) etc. A făcut parte din colectivele de redacție ale unor publicații: „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Biologia”, „Studii și cercetări de biologie. Seria Zoologie” etc.

A fost membru al mai multor asociații (Asociația Internațională a Fiziologilor, Asociația Internațională de Limnologie, Asociația Mediteraneană de Biologie Marină și Oceanografie etc.) și societăți (Societatea Internațională a Cromobiologilor, Societatea Internațională pentru Studiul Bioritmurilor, Societatea Europeană de Radiobiologie etc.).

Decedat la 28 octombrie 1981, la Cluj-Napoca.

Ciprian-Gabriel ȘANDOR

DUMITRU-DORIN PRUNARIU (1952-)

Dumitru-Dorin Prunariu, primul (și singurul) cosmonaut român, s-a născut la Brașov, la data de 27 septembrie 1952, părinții fiind Elena Crăciun și Simion Prunariu. Tatăl său era de profesie inginer, iar mama, cadru didactic la o școală generală. Pasiunea lui Prunariu pentru zbor s-a manifestat încă din copilărie, când a construit aeromodele la Brașov. A absolvit cu diplomă de bacalaureat Liceul de Matematică-Fizică Nr. 1 din Brașov, în anul 1971, Facultatea de Inginerie Aerospațială din cadrul Universității Politehnica din București, în anul 1976, și Școala de Ofițeri de Rezervă pentru Aviație de la Bacău, în anul 1977. În perioada 1976-1977 a lucrat ca inginer stagiar la Întreprinderea de Construcții Aeronautice I.C.A. Brașov. Soția, Crina Prunariu, a absolvit Facultatea de Inginerie Aerospațială din cadrul Universității

Politehnica din București în anul 1976. Au doi copii, Ovidiu-Daniel Prunariu și Radu-Cătălin Prunariu.

Toți candidații cosmonauți străini au locuit în „Orășelul Stelar” împreună cu familia, condiție impusă de partea rusă, ceea ce a fost un fapt benefic pentru toți, familia având ocazia să-și susțină moral candidatul, să învețe limba și să se integreze mediului de acolo. Dintre toți candidații din programul Intercosmos, Prunariu a fost singurul cosmonaut care a obținut, la examenele și testările finale, calificative maxime.

A absolvit cursul de trei ani pentru cosmonauți în Orășelul Stelar din U.R.S.S. în 1981 și a realizat zborul în cosmos cu nava Soiuz 40, lansată pe 14 mai 1981, cu echipajul format din locotenentul-major român pilot ing. Dumitru-Dorin Prunariu și colonelul cosmonaut Leonid Ivanovici Popov. Au petrecut șapte zile pe stația orbitală Saliut 6, unde s-au întâlnit cu cosmonauții sovietici Vladimir Kovalionok și Victor Savinih, care se aflau pe orbita circumterestră din 21 martie 1981. Revenirea din spațiul cosmic a avut loc în ziua de vineri, 22 mai 1981, la 16:58, ora României, după o misiune cosmică de 7 zile, 20 de ore, 41 de minute și 52 de secunde și după un zbor circumterestru de 5.260.000 kilometri.

A fost, pe rând, ofițer inginer în cadrul Comandamentului Aviației Militare, șef al Aviației civile române, președinte al Agenției Spațiale Române, ambasador al României în Federația Rusă, președintele Consiliului de nemilitarizare a spațiului cosmic din cadrul O.N.U.

Și-a susținut teza de doctorat în 1999, în specialitatea „Dinamica sistemelor aerospațiale”.

Din data de 25 octombrie 2000, prin Decretul nr. 422 al Președintelui României, comandorul Dumitru Prunariu a fost înaintat la gradul de general de flotilă aeriană (general cu o stea) și decorat pentru activitatea profesională cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Ulterior, prin Decretul nr. 680 din 24 octombrie 2003, a fost avansat la gradul de general-maior de aviație (general cu două stele), apoi, în 2016, la gradul de general-locotenent (în retragere), general cu 3 stele.

La momentul zborului, Dumitru Prunariu a fost cel de-al 103-lea cosmonaut al lumii; de atunci, numărul cosmonauților a crescut la peste 450. Acest zbor de importanță epocală pentru România a situat țara noastră în clubul select al statelor participante direct la explorarea Universului și, totodată, atestă tradiția contribuțiilor marilor înaintași români la zborul omului printre stele.

Dumitru Prunariu mărturisea, într-un interviu din anul 2006, că ar pleca oricând în Cosmos, dacă i s-ar mai oferi această ocazie.

John Glenn, care în 1962 a efectuat primul zbor cosmic orbital american, a mai zburat în Cosmos și la vârsta de 77 de ani, pentru a studia efectele spațiului asupra îmbătrânirii. Dacă s-ar pune problema să reiau pregătirea pentru un zbor cosmic, cred că aș face orice pentru a-mi reintra în formă cât mai rapid. Mi-e dor de cosmos.

A fost ales membru de onoare al Academiei Române în 15 noiembrie 2011.

Traian TOMESCU

SEXTIL PUȘCARIU (1877-1948)

S-a născut pe 4 ianuarie 1877, la Brașov și a decedat pe 5 mai 1948, la Bran.

- Știați că distinsul filolog și talentatul memorialist, care a lăsat urme adânci în cultura română și în memoria Brașovului, s-a născut într-o familie de cărturari, ca fiu al avocatului brănean Iosif Pușcariu și al Eufrosinei Ciurcu?
- Știați că familia sa se numea inițial Pușcașu și că abia în 1848 unchiul său își schimbă numele în Pușcariu, fiind imitat și de restul familiei?
- Știați că, la Leipzig, este studentul reputatului lingvist, specialist în limbi balcanice, Gustav Weigand, și că devine colaborator al Institutului de Limbă Română de aici?
- Știați că, la numai 28 de ani, devine membru corespondent al Academiei Române, iar la 37, membru titular?
- Știați că el este cel care l-a descoperit și l-a publicat pe Lucian Blaga, în „Glasul Bucovinei”? Aici apar *Gorunul*, *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* și altele. Tot la propunerea lui Sextil Pușcariu, volumul *Poemele luminii* primește Premiul Academiei Române.
- Știați că a continuat până la cuvântul *lojniță* *Dicționarul limbii române*, care fusese dus de Hasdeu până la cuvântul *bărbat*? Despre cuvinte, Pușcariu a remarcat că: „Trăiesc, se influențează unele pe altele, se împărechează și rodesc, luptă și mor.

Toată biologia lor se poate citi dintr-un dicționar bine făcut". Tot el a întemeiat și *Atlasul lingvistic român*.

- Știați că a fost primul rector la Universitatea „Regele Ferdinand”, Cluj, în 1919? În același an și loc a întemeiat Muzeul Limbii Române.
- Știați că Brașovul îi datorează un splendid volum de memorii, *Brașovul de altădată*, în care, între altele se vede momentul modernizării orașului și se explică, uneori cu subiectivitate, dar întotdeauna captivant, diverse nume din topografia locului?
- Știați că tinerețea (unui brașovean) în *Belle époque* este relatată de el în memorabilul volum *Călare pe două veacuri*?
- Știați că Radu, fiul cărturarului, a fost chirurg și director al spitalului „Inima Reginei Maria”, iar în 1944 Principesa Ileana venea adesea în vizită la familia Pușcariu?
- Știați că, după 1944, noul regim încearcă să-l aresteze de mai multe ori și numai sănătatea șubredă și medicii care-l prețuiau l-au salvat de la închisoare? După moartea lui, ani de zile opera i-a fost pusă la index de către comuniști.
- Știați că a înfruntat cu un curaj exemplar necazurile? Spre sfârșitul vieții își bate la mașină, cu mâna stângă, memoriile, căci dreapta îi paralizase în urma unui atac cerebral.
- Știați că în preziua morții lucra la volumul memorialistic *În România Mare*?
- Știați că este înmormântat la Brașov, la cimitirul Groaveri, iar Alexandru Lapedatu, de la Academia Română, îi rostește necrologul?

Sextil Pușcariu a fost un om încrezător și vesel. Îndemnul său s-a păstrat: „Peste două zile sau peste două săptămâni, când mi-oi aduce aminte de necazul meu de azi, am să râd; de ce să nu râd, deci, acum?”. Viitorul lui (prezentul nostru) avea să-i confirme încrederea: n-a fost uitat, face parte din cărturarii de seamă ai României și, desigur, ai Brașovului.

Ioana PÂRVULESCU

DORINA-ELENA N. RUSU (1951-)

Istoric, membru corespondent (2015).

Născută la Brașov, a absolvit prestigiosul Liceu „Garabet Ibrăileanu” din Iași, oraș în care a urmat cursurile Secției de istorie a Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Al.I. Cuza”, avândeminenți profesori (Mircea Petrescu-Dâmbovița, Gheorghe Platon și Constantin Cihodaru, ultimul fiind și conducătorul tezei sale de doctorat, susținută în 1979). Între 1974 și 1988 a fost cercetătoare la Centrul de Istorie și Teorie Militară din București. Preocupările sale științifice din această primă perioadă s-au cantonat pe teme din istoria modernă a României: *Oastea primei revoluții din epoca modernă a României – 1821* (1980), *Țările române și forțele lor militare în ajunul și în timpul Războiului Crimeii* (1980) ș.a.

Numele său figurează, în aceeași perioadă, și în lucrări colective – *Istoria militară a poporului român*, vol. IV și V (1987, 1988), *România în anii Primului Război Mondial*, 2 vol. (1987) ș.a. Între 1987 și 1991 este redactor de specialitate la Editura Academiei.

În 1991, odată cu revigorarea Academiei, ajunsă în 1989 la limita biologică a existenței sale, este desemnată secretar științific al Secției de Științe istorice și arheologie

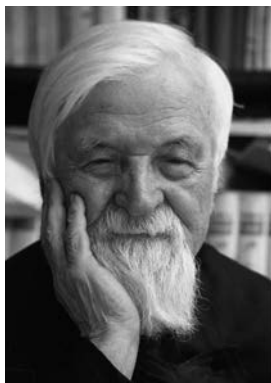
a Academiei Române. În cei 23 de ani serviți în această funcție, a desfășurat o intensă și rodnică activitate științifică. Este cea mai fastă perioadă a creației sale științifice, ilustrată prin numeroase lucrări de referință, centrate pe istoria Academiei, unele în mai multe ediții. În elaborarea acestora a fost necesară, cu meticulozitate și discernământ, valorificarea Arhivelor Naționale și a celei a Academiei Române, mult timp ignorată. Spicuim câteva titluri: *Istoria Academiei Române – Repere cronologice* (1992, 1994), *Dicționarul membrilor Academiei Române* (1992, 1999, 2003, 2006, 2016), *Basarabia și Academia Română* (1998), *Academia Română și Franța* (2003), *Bucovina în Academia Română* (2004), *Discursuri de recepție în Academia Română – 1860-1948*, 10 volume (2005-2009), *N. Iorga – Scrieri istorice alese, Cuvântări și comunicări rostite în Academia Română*, 2 vol. (2008), *Patrimoniul Academiei Române. Donatori și donații* (2008), *1940 – Un an din istoria Academiei Române* (2010), *Bucureșteni, donatori ai Academiei Române 1866-1948* (2012), *Academia Română și Casa Regală a României. Două destine paralele 1866-1947* (2013, în colab.), *Locul și rolul Transilvaniei în Academia Română* (2014) ș.a.

În 2014 devine consilier al președintelui Academiei Române, continuând acțiunile de investigare a istoriei celui mai înalt for al științei și culturii din țara noastră, recent sărbătorit la împlinirea a 150 de ani de existență în folosul națiunii române. Pe drept cuvânt, doamna dr. Dorina N. Rusu este considerată un istoriograf de frunte al acestui for.

Fie-i îngăduit unui fost coleg în slujba Academiei să sublinieze nu numai calitățile științifice, sumar inserate aici, ci și calitățile morale, de tenacitate, de devotament, discreție și modestie ce o caracterizează. Distincțiile de stat (Ordinul Național „Pentru Merit”, în grad de Cavaler, 2003) și academice (premiul „D. Onciul”, 1994, Meritul Academic, 2006 ș.a) onorează o personalitate remarcabilă, recent (2015) investită și cu calitatea de membru corespondent al Academiei Române.

Șerban DRAGOMIRESCU

DUMITRU STĂNILOAE (1903-1993)

Membru corespondent al Academiei Române (1990) și apoi membru titular (1992). Profesor de teologie, dogmatist, istoric, filosof, traducător, ziarist.

S-a născut la 16 noiembrie 1903, în Vlădeni, jud. Brașov. A decedat la 5 octombrie 1993.

A urmat cursurile Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov (1914-1922), apoi a devenit student la Facultatea de Litere din București (un an) și Facultatea de Teologie din Cernăuți (1923-1927), unde a obținut și doctoratul în 1928.

A fost trimis de mitropolitul Nicolae Bălan la studii de specializare pentru Dogmatică și Istorie bisericească la Facultățile de Teologie din Atena (1927-1928), München și Berlin (1928-1929). A efectuat călătorii de studii și documentare la Paris și Belgrad. Reîntors de la studii, a fost

numit profesor suplinitor (1929), provizoriu (1932) și apoi titular definitiv (1935) de Dogmatică la Academia Teologică „Andreiana” din Sibiu, unde a funcționat până în 1946; a mai predat: Apologetica (1929-1932 și 1936-1937), Pastorală (1932-1936) și Limba

greacă (1929-1934).

A fost numit rector al Academiei din Sibiu (1936-1946). Hirotonit diacon în 1931, preot în 1932, hirotosit protopop stavrofor în 1940; a fost membru în Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Sibiului și consilier arhiepiscopesc, redactor al foii „Telegraful Român” (ianuarie 1934-mai 1945). Transferat, prin chemare, la Facultatea de Teologie din București, la Catedra de Ascețică și Mistică (ianuarie 1947-1948). În 1948, când Facultatea a devenit Institut Teologic de grad universitar, a fost încadrat ca profesor titular de Teologie Dogmatică și Simbolică, cu o întrerupere în 1958-1963, când a suferit o detenție în închisorile comuniste. Reîncadrat la catedră între anii 1965 și 1973; după pensionare, a activat ca profesor consultant pentru cursurile de doctorat.

A publicat numeroase volume, studii în reviste, traduceri etc. A participat la diferite conferințe teologice organizate de Comisiile Consiliului Ecumenic al Bisericii în mai multe țări. A ținut conferințe, ca invitat, la facultăți de teologie din străinătate și a fost răsplătit cu înalte titluri și distincții pentru activitatea sa, fiind considerat unul dintre cei mai de seamă teologi și gânditori creștini din lume.

Ovidiu MOCEANU

LAURENȚIU STREZA (1947-)

Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului. Este urmaș, de fapt și de drept, al marii opere lăsate spre moștenire de mitropolitul Andrei Șaguna.

Se naște cu 69 de ani în urmă, la 2 octombrie 1947, la Sâmbăta de Sus, străveche așezare românească luptătoare și păstrătoare a ortodoxismului în această zonă, aflată sub presiunea Uniunii. Urmează cursurile elementare în școala din satul natal (1954-1961). Suportă cu greu moartea tatălui său, Iulian, când Liviu (că acesta era numele miresc al actualului mitropolit) avea doar 13 ani. Copil orfan, întreținut de mama Viorica, urmează cursurile Colegiului Național „Negru Vodă” din Făgăraș și apoi ale Institutului Teologic Universitar din Sibiu (1965-1969), pe care le absolvă în 1969, an în care se căsătorește cu Elena Stanciu, asistent medical, fiind binecuvântat cu cei cinci copii (2 băieți și 3 fete), începându-și viața pastorală în localitatea Lisa – Făgăraș în anul căsătoriei, unde rămâne aproape un deceniu (până în 1976). Din 1970 urmează cursurile pentru doctorat la Institutul Teologic Universitar din București, Secția Practică, cu specialitatea: Liturgică, Pastorală și Artă creștină. Din 1976 este numit duhovnic la Institutul Teologic Universitar din Sibiu și asistent la Secția Practică bisericească (1976-1986), suplinind totodată lectoratul de limbă greacă și limbă franceză în același Institut. Din 1982 urmează studii universitare în cadrul Institutului Ecumenic din Bossey (Elveția) și la Universitatea din Fribourg (Elveția). În anul 1985 obține doctoratul în teologie în cadrul Institutului Teologic din București cu teza *Botezul în diferitele rituri liturgice creștine*, avându-l conducător pe teologul savant Ene Braniște, lucrarea fiind publicată integral în două numere ale revistei „Ortodoxia” (1985). După un an suplinește Catedra de Liturgică și Pastorală și după alt an devine profesor universitar de Liturgică, Pastorală și Artă creștină în cadrul Institutului Teologic Universitar din Sibiu, unde conducea și doctorate. Din 1990 este consilier economic al

mitropolitului Antonie Plămădeală și, din 1992, membru al Asociației internaționale „Societas Liturgica” din Toronto (Canada) și din Trier (Germania).

Din 1996, iulie 4, după ce fusese tuns în monahism de mitropolitul Antonie Plămădeală la Mănăstirea Sâmbăta – Făgăraș, avea să urce în scaunul episcopesc al Caransebeșului, episcopie întemeiată de fostul protopop brașovean Ioan Popazu, fiind instalat de vicarul Emilian Birdaș. Încredințat de Patriarhia Română să se îngrijească de românii ortodocși din Banatul Sârbesc, contribuie la alcătuirea noii episcopii „Dacia Felix”, cu sediul la Vârșeț.

Din anul 2005, noiembrie 3, avea să fie numit în înalta demnitate de Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, fiind înscăunat în 13 noiembrie 2005, de patriarhul Teoctist Arăpașu.

Dovedind reale calități pastorale și obștești, s-a bucurat de numeroase acte de mulțumire. Primește 6 titluri „Honoris Causa”: 4 martie 2010 în cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad; 2 octombrie 2010 la Universitatea „Andrei Șaguna” din Constanța; 30 decembrie 2010 în cadrul Universității din Cluj; 10 octombrie 2011 în cadrul Universității din Oradea; 6 mai 2014 în cadrul Universității din Alba Iulia; ultimul fiind în cadrul Universității „Eftimie Murgu” din Reșița.

Rod al muncii pastorale sunt cele 11 cărți: *Botezul în diferite rituri liturgice* (1985); *Contribuții transilvănene la teologia ortodoxă*, Sibiu (1988); *Credința ortodoxă și viața creștină*, Sibiu (1992); *Tainele de inițiere creștină în Biserica Răsăriteană*, editura Trinitas, Iași (2002); *Mitropolitul Andrei Șaguna în documentele din Șcheii Brașovului – 4 volume*, Sibiu (2008-2010); *Bucuria de a trăi viața noastră în Hristos*, Sibiu (2012); *Plinitu-s-a Hristoase taina rânduielii Tale*, Sibiu (2012); *Biserica se zidește pe temelia credinței*, Sibiu (2012). Aceștia s-au adăugat 31 studii, 84 articole și cuvântări, 14 studii în reviste din străinătate; 31 cuvântări comemorative, 44 scrisori pastorale, 43 predici, 28 interviuri cu variate teme privind Sfântul Botez, Mitropolitul-Sfântul Andrei Șaguna, Sfânta Mirungere, Sfintele Taine, Ierurgii, Dumnezeiasca Liturghie, Vecernia, Sfântul Maslu, Sfânta Cruce ș.a. A fost conducător pentru 32 de doctoranzi (în prezent alți 9).

S-a bucurat și de alte recunoștințe: Cetățean de onoare al Caransebeșului (19 decembrie 2000); Medalia „Steaua României” în grad de Cavaler, oferită de Președintele României; Diploma de onoare și Trofeul Ministerului Culturii și Cultelor, pentru aportul la obținerea titlului de „Capitală a culturii” pentru orașul Sibiu.

O încununare a acestor contribuții a fost desemnarea calității de Membru corespondent al Academiei Române (16 mai 2011).

Suntem conștienți că drumul ascendent al contribuției Înalte Prea Sfinției Sale pe tărâmul pastoral, obștesc și cultural va continua și acum la aniversarea celor 69 de ani și îi urăm un sincer „La mulți ani” cu bucurie și multă, multă sănătate.

Vasile OLTEAN

ALEXANDRU SURDU (1938-)

Într-o perioadă în care modelele autentice sunt din ce în ce mai rare sau chiar lipsesc cu desăvârșire avem, chiar aici în inima țării, la Brașov, un portret de autentic intelectual, o personalitate de excepție din domeniul filosofiei, psihologiei, pedagogiei și logicii – domnul academician Alexandru Surdu, care poate fi un exemplu de profesor-model pentru toți tinerii iubitori de cunoaștere și înțelepciune. Considerat „ultimul mare autor de sistem filosofic” (Dragoș Popescu) care a publicat peste 600 de lucrări, articole,

eseuri, studii și tratate, s-a născut la Brașov, la 24 februarie 1938, într-o familie care avea un atelier de lemnărie. În 1952 a devenit elev al Liceului „Andrei Șaguna”, instituție școlară de renume care a dat de-a lungul istoriei 49 de academicieni. Tânărul Alexandru Surdu, care avea să ajungă el însuși reprezentant în cel mai înalt for cultural al țării, Academia Română, dovedea pasiune pentru limbile străine și pentru disciplinele umaniste. Cu mare plăcere își amintește și astăzi de profesorul Aurel Mailat, de la care a preluat dragostea pentru limba lui Kant, dar și de domnul profesor Dimitrie Cazacu, „un om deosebit cu mare căldură sufletească”, care îi învăța limba lui Tolstoi. Anii de liceu își pun amprenta pe viitoarea personalitate a intelectualului brașovean care, după

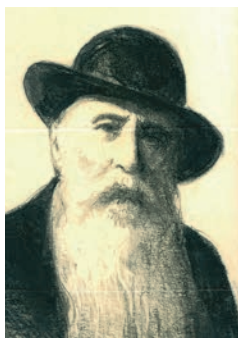
ce începe Facultatea de Construcții Civile din București, se hotărăște să urmeze Filosofia la Universitatea București. Lucrarea de licență, *Dialectica abstracției* (cu Radu Stoichiță), a fost notată cu zece și a fost hotărâtoare pentru repartitia la Institutul de Filosofie al Academiei Române (1963-1964). În timpul facultății a fost coordonatorul Cercului de Logică. După terminarea facultății, devine cercetător la Centrul de Logică al Academiei Române, unde are șansa să-l întâlnească pe marele gânditor Constantin Noica. În 1965, Constantin Noica a reînființat un fel de Seminar „Nae Ionescu”, neoficial, la care participau și alte personalități, ca Virgil Bogdan și Constantin Floru (din Școala lui Nae Ionescu), iar Alexandru Surdu prezenta traduceri din *Logica Mare* și *Logica Mică* ale lui Hegel, cu interpretări. Impresionat de calitățile tânărului filosof, Constantin Noica îl sprijină să studieze *Manuscrisele* lui Eminescu la Biblioteca Academiei. În anul 1971, Alexandru Surdu își publică teza de doctorat *Logică clasică și logică matematică* (Editura Științifică din București), pe care o va susține abia în 1976 cu profesorul Ion Didilescu, din cauza stingerii din viață a conducătorului științific inițial (Athanasie Joja, în 1972). Apoi, în 1975, obține premiul „Vasile Conta” al Academiei Române, iar în 1982, din cauza desființării Institutului de Cercetări Pedagogice și Psihologice, cu ocazia așa-numitului „proces” al meditației transcendente, a fost repartizat ca bibliotecar la Biblioteca Facultății de Medicină Veterinară a Institutului Agronomic din București. Aici, a elaborat traduceri și rezumate ale unor lucrări și studii de medicină veterinară apărute în reviste de specialitate germane, engleze, franceze și italiene, lucrând în perioadele de vacanțe ale studenților la fermele Institutului Agronomic. Din 1988, lucrează la „Revista de filosofie”, unde, după Revoluție, ajunge redactor-șef.

În 1992, Alexandru Surdu este ales membru corespondent al Academiei Române, iar din 1992 a fost suplinitor la Catedra de istoria filosofiei, conferențiar, apoi profesor titular (1995-2007) la Facultatea de Filosofie a Universității din București. Devine, în 1993, membru titular al Academiei Române și președinte al Secției de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie a Academiei Române, iar în anul 2004 a fost distins cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Cavaler.

Cu alura lui imperială, de vechi cărturar ardelean, cu ceasul de buzunar atârnat de vestă în lanțul auriu, cu vorba măiastră, care știe și să înflăcăreze a mândrie și să încălzească suflet înghețat și să ardă asemeni fierului înroșit, Alexandru Surdu e, pentru orice comăn, materializarea lumească a bătrânei urări latinești: *Vivat Academia!!!*

Simona CIUMBARGI

NICOLAE TECLU (1839-1916)

Chimist. Membru titular, 2 iulie 1879 (membru corespondent, 13 septembrie 1877). Președinte al Secțiunii științifice (1910-1913). Discurs de recepție: *Despre relațiunile între chimia organică și anorganică* (9 aprilie 1880).

Nicolae Teclu se naște la Brașov, la 18 octombrie 1839, într-o veche familie de mocani. Primele clase primare le face la școala românească din Șcheii Brașovului, următoarele două clase și gimnaziul le termină la școala germană din Cetate, în anul 1858. Urmează liceul la Viena.

La finalizarea studiilor medii se înscrie la Școala politehnică pe care o abandonează pentru a se înscrie la Academia de Arte Frumoase, Secția Arhitectură, specializare pe care o finalizează.

Studiază la München și Berlin. În timpul studenției își cultivă pasiunea pentru gimnastică prin înființarea primei societăți de gimnastică din Bavaria, unde a activat cu titulatura de maestru de gimnastică.

După finalizarea studiilor, Nicolae Teclu se întoarce la Brașov, iar de aici pleacă la București încercând să profeseze meseria de arhitect, dar nu reușește să se angajeze în acest domeniu.

În anul 1863, Nicolae Teclu înființează la Brașov „Reuniunea de gimnastică și cântări”, al cărei președinte devine.

În anul 1869, Nicolae Teclu se întoarce la Viena unde frecventează cursurile de chimie generală, chimie analitică și de tehnologie chimică. Din anul 1880 devine profesor de chimie la Academia de Arte din Viena, la Catedra de chimia pigmentilor. Lucrează pe post de chimist la Monetăria Statului și la Imprimeria Imperială din Viena.

De-a lungul activității sale efectuează cercetări originale în domeniul chimiei anorganice; se ocupă de problema combustiei gazelor și studiului flăcării, inventând becul de laborator cu reglare a curentului de aer și gaz care-i poartă numele. Studiază capacitatea de explozie a diferitelor amestecuri de gaze, determinând limitele inferioare și superioare de aprindere.

Tot în domeniul studiului gazelor, construiește un aparat pentru semnalarea în fiecare moment a compoziției amestecului de metan și aer ce se produce în minele de cărbuni; face studii asupra pigmentilor minerali și a uleiurilor utilizate în pictură. Inventează aparate simple și dispozitive necesare experiențelor chimice, între care amintim dispozitivul original pentru determinarea rezistenței hârtiei, fiind primul român care aduce contribuții științifice originale în tehnologia hârtiei.

În perioada studiilor de la Viena, Nicolae Teclu ia parte la întrunirile Societății literare „România”. La conducerea acestei societăți a studenților români se afla unul dintre cei mai buni prieteni ai săi cu care a corespondat întreaga viață, Aurel-Victor Mureșianu. În anul 1871, se realizează fuziunea între societățile studenților români de la Viena, înființându-se „România Jună”, al cărei bibliotecar era viitorul poet Mihai Eminescu. Toți cei trei studenți amintiți mai sus vor organiza serbările naționale de la Putna din anul 1871 consacrate lui Ștefan cel Mare.

În perioada cât activează la Brașov, Teclu deține și funcția de director al Fabricii de hârtie de la Zărnești. Legătura între Nicolae Teclu și librarul Ioan Socec s-a datorat tocmai interesului manifestat de cei doi pentru fabricarea și studiul hârtiei.

Pentru activitatea sa recunoscută în străinătate și în România, în ședința Academiei Române din 13 septembrie 1877, Nicolae Teclu este ales membru corespondent, iar din 2 iunie 1879, devine membru titular.

A decedat pe 13 iulie 1916, la Viena.

Ovidiu-Constantin SAVU

Personalități ale elitei politice și științifice la Academia Română în 1934

**ELEVII PREMIAȚI PENTRU REZULTATELE OBTINUTE
LA OLIMPIADELE ȘI CONCURSURILE ȘCOLARE
DESFĂȘURATE ÎN ANUL ȘCOLAR 2015-2016**

SAMOILĂ Ioana, Liceul Teoretic „Ioan Pascu” Codlea

Prof. coord. Anca Cioacă

Olimpiada de Geografie – Etapa județeană – III;

Etapa Națională – Mențiune specială

NAFTAN Ovidiu, Colegiul de Științe ale Naturii „Emil Racoviță” Brașov

Prof. coord. dr. Cristina Moldovan

Olimpiada de Geografie – Etapa județeană – III;

Etapa Națională – Mențiune specială

VEREȘ Vicențiu-Vasile, Colegiul Național „Andrei Șaguna” Brașov

Prof. coord. Loredana Szeker

Olimpiada de Geografie – Etapa județeană – Mențiune;

Etapa Națională – Mențiune specială

BUCUR Marina-Bianca, Colegiul Național „Andrei Șaguna” Brașov

Prof. coord. dr. Ciprian-Gabriel Șandor

Olimpiada de Geografie – Etapa județeană – III;

Etapa Națională – Mențiune specială;

Diplomă de consecvență

BULIGA Alexandru, Colegiul Național „Andrei Șaguna” Brașov

Prof. coord. Nicolae Spiridon

Olimpiada de Geografie – Etapa județeană – III;

Etapa Națională – participant

MANIȚIU Oana, Școala Gimnazială Nr. 11 „Șt. Octavian Iosif” Brașov

Prof. coord. Codruța Preda

Concursul școlar național de geografie pentru clasele V-VII

„Mica olimpiadă de Geografie – Terra” – Etapa județeană – Mențiune;

Etapa Națională – Premiu special SGR

ANGHEL Andreea, Școala Gimnazială Nr. 3 Codlea

Prof. Claudia Ungureanu

Concursul școlar național de geografie pentru clasele V-VII

„Mica olimpiadă de Geografie – Terra” – Etapa județeană – Premiul I;

Etapa Națională – Premiul I

DIMA Petru-Rareș, Școala Gimnazială Șinca Nouă

Prof. coord. Maria Mitran

Concursul școlar național de geografie pentru clasele V-VII

„Mica olimpiadă de Geografie – Terra” – Etapa județeană – Premiul II;

Etapa Națională – Premiu special SGR

PANAIT Iulia, Liceul Teoretic „George Moroianu” Săcele

Prof. coord. Cristi Teodoroiu

Concursul școlar național de geografie pentru clasele V-VII

„Mica olimpiadă de Geografie – Terra” – Etapa județeană – Premiul II;

Etapa Națională – Premiul III

DINU Ana-Maria, Colegiul Național „Andrei Șaguna” Brașov

Prof. coord. Loredana Szeker

Concursul școlar național de geografie pentru clasele V-VII

„Mica olimpiadă de Geografie – Terra” – Etapa județeană – Premiul I

MUREȘAN Andrei, Școala Gimnazială Nr. 13 Brașov

Prof. coord. Raluca Micu

Concursul școlar interjudețean de geografie

„Terra – de la poveste la realitate”, clasele V-VII – Etapa județeană – Premiul I

CRETU Robert-Ionuț, Școala Gimnazială Nr. 3 Codlea

Prof. coord. Claudia Ungureanu

Concursul școlar interjudețean de geografie

„Terra – de la poveste la realitate”, clasele V-VII – Etapa județeană – Premiul I

POGONARU Roberto, Școala Gimnazială Nr. 13 Brașov

Prof. coord. Raluca Micu

Concursul școlar interjudețean de geografie

„Terra – de la poveste la realitate”, clasele V-VII – Etapa județeană – Premiul I

MIHĂLCHIOAIA Diana-Andreea, Școala Gimnazială Nr. 13 Brașov

Prof. coord. Raluca Micu

Concursul școlar interjudețean de geografie

„Terra – de la poveste la realitate”, clasele V-VII – Etapa județeană – Premiul I

HOOS Ana-Carmina, Școala Gimnazială Nr. 13 Brașov

Prof. coord. Raluca Micu

Concursul școlar interjudețean de geografie

„Terra – de la poveste la realitate”, clasele V-VII – Etapa județeană – Premiul I

MĂCELARU Bogdan-Gabriel, Școala Gimnazială Teliu

Prof. coord. Robert Zechner

Concursul școlar interjudețean de geografie

„Terra – de la poveste la realitate”, clasele V-VII – Etapa județeană – Premiul I

MATIFĂLEAN Cosmin-Florin, Colegiul „Nicolae Titulescu” Brașov

Prof. coord. Septimius Trif

Concursul de comunicări științifice ale elevilor din învățământul liceal,
la disciplina Geografie – Premiul I

CEAPRAZ Cristian, Colegiul „Nicolae Titulescu” Brașov

Prof. coord. Septimius Trif

Concursul de comunicări științifice ale elevilor din învățământul liceal,
la disciplina Geografie – Premiul I

MUȘETESCU Cristian, Colegiul de Științe ale Naturii „Emil Racoviță” Brașov

Prof. coord. Cristina Moldovan

Concursul de comunicări științifice ale elevilor din învățământul liceal,
la disciplina Geografie – Premiul I

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE COMUNICĂRI
„ȚARA BÂRSEI”
27-28 APRILIE 2017

ISTORIE ȘI MEMORIALISTICĂ
ÎN SECOLELE XVIII-XX

Dana-Roxana NICULA

FAMILIA BOIERILOR PÂRȘCOVENI (GENEALOGIE ȘI DOMENIU FUNCİAR)

Abstract: *Oltenia had an important role in the evolution of the medieval principality named Wallachia, due to the creation here of a social elite – the nobility – linked by kinship with the country rulers. For over six centuries this elite class provided leadership and administration to Oltenia, the most populated and richest province of this historical region.*

Our study intends to bring new details in the evolution of the landed property of Parscoveanus' family, the historiographical effort integrating global understanding of Romanian feudal structures. This family of boyars from Oltenia lasted for more than two centuries, being related to illustrious families of boyars from Wallachia: Brancovanus, Cantacuzins, Nasturel-Herescus, Stirbeis, Golescus, and Balaceanus. Their surname is as the name of the village Parscoveni, from the former Romanati County of Romania (Olt County today).

The estates of Parscoveanus boyars were acquired by all possible means: legacy, dowry, purchase, gift, totalling 58 villages, most of them being concentrated in the Romanati County, area of their origin.

Oltenia a avut un rol deosebit în evoluția Țării Românești, datorită formării, aici, a unei clase de elită – boierimea – legată prin înrudiri de domnii țării. Această elită a asigurat timp de peste șase secole conducerea și administrarea provinciei, care era cea mai populată și cea mai bogată.

Studiul de față își propune să prezinte o scurtă genealogie a boierilor olteni din familia Pârșcovenilor și căile de constituire a domeniului lor funciar, integrându-se efortului istoriografic de înțelegere globală a structurilor feudale românești.

Această familie de boieri din Oltenia a dăinuit mai bine de două secole, fiind înrudită cu familii ilustre de boieri din Țara Românească: Brâncovenii, Cantacuzinii, Năsturel-Herescu, Știrbeii, Goleștii, Bălăcenii.

Studii privind genealogia acestui neam de boieri au realizat mai mulți istorici. Generalul P.V. Năsturel a avut o contribuție deosebită în domeniul genealogiei autohtone. În anul 1906 el a publicat lucrarea *Neamul boierilor Pârșcoveni*¹, realizând arborele genealogic al Pârșcovenilor din Romanati și înrudirea lor cu Cantacuzinii din ramura marelui spătar Drăghici Măgureanu. De asemenea, Ion C. Filitti, în *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, face câteva referiri la această familie de boieri și înrudirea lor cu Cantacuzinii², iar Octavian-George Lecca introduce familia Pârșcovenilor între ilustrele familii boierești în volumul *Familiiile boierești române*³.

În ceea ce privește originea numelui Pârșcovenilor, documentele și studiile referitoare la această problemă demonstrează că ei își trag numele de la satul Pârșcoveni,

¹ Petre Vasiliu-Năsturel, *Neamul Boierilor Pârșcoveni și încuscrirea lor cu Cantacuzinii din ramura lui Drăghici Măgureanu*, București, 1906.

² Ion C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1919.

³ Octavian-George Lecca, *Familiiile Boierești Române. Istoric și genealogie (după izvoare autentice)*, Institutul de Arte grafice și Editură Minerva, București, 1899, reed. *Familiiile boierești române (după izvoare autentice)*, cu adnotări, completări și desene de Mateiu Caragiale, Editura Libra și Muzeul Literaturii Române, București, s.a., pp. 264-267.

din fostul județ Romanați (azi județul Olt).

Primul reprezentant al acestei familii este un anume Trufanda, care apare în documente cu rangul de mare postelnic sau stratornic, la 27 septembrie 1620, în Divanul domnitorului Radu Mihnea. Această dată corespunde cu începutul celei de-a doua domnii a lui Radu Mihnea.⁴

Despre originea acestui boier există două ipoteze: una potrivit căreia boierul Trufanda ar fi de origine greacă și ar fi venit în țară în a doua domnie a lui Radu Mihnea; o altă ipoteză susține originea românească a acestui boier care, aflându-se la Țarigrad, s-a întors cu Mihnea gata grecizat, când acest domn, căpătând tronul Munteniei, se întoarce de la Constantinopol la București.⁵ P.V. Năsturel susține că boierul Trufanda se afla deja în țară înainte de 1620.

Despre ascendenții lui Trufanda nu se știu prea multe lucruri, despre ascendenții jupânesei Maria avem mai multe informații. De aceștia se leagă strâns neamul Pârșcovenilor și alianțele sau cuscreniile între Pârșcoveni și alte familii boierești din țară, de la ei se păstrează cele mai multe proprietăți.

Într-un document emis de voievodul Alexandru Coconul, la 3 ianuarie 1624, Trufanda postelnicul apare într-o judecată cu Stanciu din Câlcești:

... la mâna lui Stanciu logofăt de la Câlcești, ca să fie în pace și slobod despre cinstitul dregător al Domniei mele, jupan Trufanda postelnicul și despre jupânița lui Maria și despre soacră-sa, jupânița Catrina fiica lui Pană vistierul și despre fiii lor, pentru 200 de galbeni. Căci, când au fost în zilele răposatului Simion Voievod, în cursul anilor 7110 (1601-1602), iar Stanciul logofătul el atunci a fost trimes de Pană vistierul într-o birărie în județul Romanați ca să strângă acea birărie [...].⁶

Judecata boierului Trufanda cu Stanciu logofăt de la Câlcești se presupune că ar fi avut loc între 1612 și 1613. La acea dată Trufanda era însurat cu jupâneasa Maria, fata lui Vasile vistierul și a Catrinei, fiica lui Pană vistierul. Pană vistierul este „Pană Greco, camarier” al domnitorului Radu Șerban. El, în lupta de lângă Brașov, din 1603, a ucis pe Moise Székely.⁷

Trufanda postelnicul și jupâneasa Maria au avut doi copii, un băiat, Iordache, și o fată al cărei nume nu se cunoaște, căsătorită cu Iorga postelnicul, vărul lui Vasile Lupu, domnitorul Moldovei.⁸

Iordache Pârșcoveanu s-a căsătorit cu jupâneasa Ancuța, fiica lui Preda Brâncoveanu, mare vornic, sora lui Papa Brâncoveanu, care a fost ginerele marelui postelnic Constantin Cantacuzino prin căsătoria cu jupânița Stanca. Deci Pârșcovenii, prin mama lor, se înrudeau cu Brâncovenii și Cantacuzinii.

Iordache Pârșcoveanu a avut trei fii, pe Preda, mare clucer, Papa postelnic, care a fost ctitorul mănăstirii Mănăilești din Vâlcea și a devenit Pahonie călugărul, Matei postelnicul, și două fiice, Aspra, căsătorită cu Tănase Păușescu, și o altă fiică (nu i se cunoaște numele), căsătorită cu Barbu Bălăceanu. Marele stolnic Iordache Trufanda din Pârșcoveni a decedat, se pare, pe la 1675, în etate de aproape 60 de ani. Soția sa,

⁴ P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 10.

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem*, p. 15.

⁸ *Ibidem*, p. 18.

jupâneasa Ancuța, apare într-un document din 27 decembrie 1676 ca fiind văduvă.⁹ În acest document Matei, Preda și Papa, fiii lui Iordache Pârșcoveanu, semnează cu *vnuc*¹⁰ Trufanda (nepoți ai lui Trufanda), prin urmare numele bunicului li se părea mai cunoscut decât cel al tatălui, stolnicul din Pârșcoveni.

Dintre fiii lui, doar Preda clucelul este cel care a dus mai departe neamul Pârșcovenilor.¹¹ Preda s-a căsătorit cu jupâneasa Stanca (Filipescu), a avut cu aceasta trei copii, pe Ștefan, care a fost și el mare dregător, căsătorit cu Zoița, fiica lui Radu Golescu, apoi cu Ilinca, fosta soție a lui Constantin Brezoianu; pe Dumitrașcu, mort probabil de mic, deoarece nu apare în documente alături de frații săi, și pe Ancuța, căsătorită cu Constantin Fierăscu-Năsturel, fiul lui Șerban Năsturel.¹² Preda Pârșcoveanu a ocupat dregătoria mari: mare spătar, mare clucer și mare medelnicer.

Ștefan *vel* vornic I, fiul lui Preda Pârșcoveanu, s-a căsătorit în 1710 cu Zoița, fiica lui Radu Golescu, cu care a avut doi copii, pe Ștefan vornicul (avea același nume ca tatăl său, cu care se confundă în documente), și pe Ancuța, căsătorită cu Constantin Olănescu și apoi cu Iordache Colfescu, cu care Ancuța a avut doi fii, pe Ioniță și pe Filastache Colfescu.¹³ La 14 noiembrie 1719 îl găsim pe Ștefan Pârșcoveanu, fiul lui Preda, printre boierii de clasa I din județul Romanați, căci contribuise la darul făcut împăratului austriac, fiind înscris cu suma de 34 taleri, alături de Șerban Brătășanu cu 25 taleri și Istrate Urdăreanu cu 10 taleri.

În ianuarie 1723, Ștefan Pârșcoveanu era vornic, iar în aprilie 1729, când împăratul Carol al VI-lea numea administratorii în Oltenia, apare între aceștia. Din aprilie 1730 îl găsim pe Ștefan Pârșcoveanu în calitate de consilier în „Chesariceasca administrațiune a Olteniei”.¹⁴

Ștefan Pârșcoveanu II *vel* vornic, fiul lui Ștefan Pârșcoveanu consilierul, a fost căsătorit de trei ori: în 1753 cu Ilinca, fata lui Constantin Obedeanu, cu care nu a avut copii; în 1767 cu Stanca Știrbei, fata stolnicesei Dumitrana Știrboaică și soră a lui Barbu Știrbei. Cu Stanca Știrbei a avut șase fete: Măricuța, căsătorită cu serdarul Iordache Cantacuzino; Sultana Bălăceanca, căsătorită cu Constantin Bălăceanu; Joița, căsătorită prima oară cu Grigore Jianu, medelnicer, și a doua oară cu un anume Constantin Lazăr (apare fără titlu); Ancuța, căsătorită cu stolnicul Gheorghe Bengescu; Dumitra, căsătorită cu boierul Al. Farfara, și Uța, căsătorită cu boierul Ioniță Vlădoianu.¹⁵

La 14 mai 1774, Ștefan vornicul devine ban al Craiovei, fiind confirmat de mareșalul Potemkin. În acel an, în urma tratatului de la Kuciuk-Kainardji, boierii l-au ales domn al țării. Alegerea trebuia însă confirmată de sultan și, cum această confirmare nu s-a produs, Poarta l-a trimis ca domn pe Alexandru Ipsilanti. Anul următor ocupa dregătoria de mare logofăt, pentru ca, la 26 mai 1777, să nu mai apară în Divan.¹⁶

S-a căsătorit a treia oară cu jupâneasa Kiriaki, însă nici cu aceasta nu a avut băieți

⁹ *Ibidem*, p. 26.

¹⁰ Vezi glosarul de la finalul studiului pentru toate cuvintele din perioada medievală.

¹¹ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 24: *Genealogia Pârșcovenilor*.

¹² P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 30.

¹³ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 24.

¹⁴ P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 41.

¹⁵ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 25.

¹⁶ Paul Cernavodeanu, *Politica externă și diplomația lui Constantin Brâncoveanu*, în Ion Pătroiu (coord.), *Constantin Basarab Brâncoveanu*, Editura Universitaria, Craiova, 2004, p. 247.

care să-i ducă numele mai departe.¹⁷ A încetat din viață în anul 1792. Cu Ștefan II vornicul Pârșcoveanu se stinge, pe linie masculină, neamul boierilor Pârșcoveni.

În ceea ce privește domeniului funciar, în istoriografia noastră privind marile domenii feudale au fost întreprinse investigații de regretatul cercetător oltean Ion Donat, care s-a ocupat de domeniul princiar din Țara Românească, dar și de domeniul boieresc. Dintre studiile sale menționăm pe cel referitor la domeniul boierilor Craiovești, una dintre cele mai mari familii de boieri (*vlastelini*) din Oltenia, și pe cel referitor la domeniul funciar al lui Mihai Viteazul.¹⁸ Problematika științifică a studiilor sale a constituit, ulterior, un model și pentru alți cercetători care au abordat domeniul domnesc în secolul al XVII-lea, cum sunt: Constantin Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Șerban*¹⁹, Iolanda Micu-Tighiliu, Radu Lungu, *Domeniul lui Matei Basarab*²⁰ și Iolanda Micu-Tighiliu, *Domeniul lui Constantin Brâncoveanu*²¹.

Istoriografia de după 1989 (în special istoricii olteni) a acordat o atenție deosebită boierimii și proprietăților funciare stăpânite, tocmai pentru a înțelege dezvoltarea relațiilor feudale în secolele XVII-XIX.

Reconstituirea domeniului funciar al boierilor Pârșcoveni a fost posibilă pornind de la studiul izvoarelor care-l menționează, prin cunoașterea fiecărui sat component. Informații despre satele și moșiile stăpânite de boierii Pârșcoveni din Romanați ne oferă generalul P.V. Năsturel, în lucrarea *Neamul boierilor Pârșcoveni*, și Ioan C. Filitti, în *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*. În aceste studii sunt prezentate aproape toate documentele referitoare la proprietățile funciare ale acestor boieri. Important este faptul că aflăm din ele mijloacele prin care acestea au intrat în stăpânirea Pârșcovenilor și proveniența lor.

Procesul de formare a domeniului boierilor Pârșcoveni a început după căsătoria lui Trufanda cu Maria, fiica lui Vasile vistier și nepoată a lui Pană vistier. Din documente reiese că domeniul boierilor Pârșcoveni s-a constituit în mare parte din satele primite de Maria, soția marelui vistier Trufanda, de la tatăl său și de la bunicul său dinspre mamă, Pană vistier. Moșia Pârșcoveni i-a fost dată probabil de zestre, așa se explică faptul că familia sa și-a luat numele de Pârșcoveanu.

Pornind de la documentele care menționează stăpânirile Pârșcovenilor, putem constata că domeniul lor s-a constituit prin toate mijloacele posibile de achiziționare a pământului: moștenire, zestre, cumpărare, danie. Din această cauză, cercetarea are ca limite începutul secolului al XVII-lea, când Pârșcovenii, prin Trufanda postelnicul, încep să fie menționați în documente, și sfârșitul secolului al XVIII-lea-începutul secolului al XIX-lea, când fetele vornicului Ștefan II Pârșcoveanu își împart averea tatălui lor.

Din cele aproximativ 58 de sate, câte am stabilit ca făcând parte din domeniu, 14 au fost moștenite de la moși și strămoși, cum este cazul satelor **Bonta** (Glogoveanca) din Romanați, sat pe care Barbu Știrbei îl lasă prin testament, la 1 septembrie 1811,

¹⁷ P.V. Năsturel, p. 48.

¹⁸ Ion Donat, *Le domaine princier rural en Valachie (XIVe-XVIe siècles)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, Tom IV, 1967, nr. 2; *Idem*, *Satele lui Mihai Viteazul*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, Editura Academiei Române, București, 1967.

¹⁹ Constantin Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Șerban*, în „Studii. Revistă de istorie”, Tom 23, 1970, nr. 3.

²⁰ Iolanda Micu-Tighiliu, Radu Lungu, *Domeniul lui Matei Basarab*, în „Revista de istorie”, Tom 35, 1982, nr. 12.

²¹ Iolanda Micu-Tighiliu, *Domeniul lui Constantin Brâncoveanu*, în Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu (coord.), *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei Române, București, 1989.

nepoatelor răposatei sale surori, Stanca Pârșcoveanca²², și **Cioroiul** (Romanăți). La 9 iulie 1794, Ștefan, fiul stolnicului Gheorghe Bengescu, de la Craiova, se afla în litigiu cu mătușile sale, fiicele răposatului *biv vel* vornic Ștefan Pârșcoveanu, pentru acest sat²³, Cioroiul (Dolj). Această moșie din sudul Doljului, situată lângă Florești, a moștenit-o serdăreasa Joița Jianca, fiica Stancăi Pârșcoveanu, de la unchiul său, Barbu Știrbei.²⁴ Apoi **Corlătești**²⁵ (Romanăți) și **Datcoi**²⁶ (Ilfov) – la 4 mai 1716, Ștefan postelnicul vinde mănăstirii Cotroceni această moșie din sudul județului Ilfov, precum și morile și viile de acolo, care îi erau de moștenire. Satul **Lungii** (Dâmbovița) i-a fost întărit de domnitorul Radu Mihnea lui Pană vistier în 1611, pentru ca, în 1613, la 17 noiembrie, tot Radu Mihnea să întărească acest sat lui Vasile *vtori* vistier, ginerele lui Pană (tatăl jupânesei Maria a lui Trufanda postelnic). Probabil îi fusese dat de socrul său, Pană, înainte de a muri. Acest sat ajunge în proprietatea boierului Trufanda, iar la 15 ianuarie 1652 domnitorul Matei Basarab întărește satul Lungii din Dâmbovița lui Iordache postelnic, fiul lui Trufanda, „cu tot hotarul și cu tot venitul și cu rumâni și morile”, „pentru că acest sat Lungii, ei au fost de moșie ai boierului Domniei Mele Iordache Postelnic”²⁷. Domnitorul Constantin Șerban întărește, la 15 mai 1654, stăpânirea acestui sat lui Iordache postelnicul.²⁸ Satele de zestre au fost **Mănăilești**²⁹ (Romanăți), **Osica** (Romanăți) cu parte din **Șopârlița**³⁰, **Piscul**³¹ (Vlașca), **Popești**³² (Romanăți) și **Pârșcoveni** (Romanăți). Cel din urmă a fost sat de moștenire din averea părintească a jupânesei Maria, soția lui Trufanda postelnic, pe care e posibil să o fi primit ca zestre de la tatăl său, Vasile vistier, și de la moșul său după mamă, Pană vistier. De la acest sat și-au luat numele descendenții boierului Trufanda. Pentru acest sat, la 9 iulie 1794, Ștefan, fiul stolnicului Gheorghe Bengescu, se judeca cu mătușile sale, fiicele lui Ștefan II Pârșcoveanu: Măricuța Cantacuzino, Sultana Bălăceanca, Joița Jianca, ca să-i dea „Pârșcovenii cu țișănia și casele din Craiova și alte două moșii, Cioroiul și Rusăneștii”. Ștefan Bengescu prezintă cărți de la „oamenii cășii” răposatului vornic Ștefan II Pârșcoveanu, de la Andrei Dobruneanu, Ion Botoșan și de la sătenii locuitori din Pârșcoveni, încercând să demonstreze că vornicul Ștefan Pârșcoveanu l-ar fi făcut pe jeluitor „fecior de suflet și *clironom*” și că „va să-i di Pârșcovenii cu țișănia și cășile din Craiova și alte două moșii: Cioroiul și Rusăneștii”³³. **Florești** (Prahova) – această moșie este moștenirea Măricuței Cantacuzino (născută Pârșcoveanu) de la soțul său, clucerul Iordache Cantacuzino; ea se judeca, în 1794, cu surorile ei pentru averea tatălui, dar și cu membrii familiei Cantacuzino pentru averea soțului. Prin ea, Pârșcovenii moștenesc o parte din satele Cantacuzinilor.³⁴ La 29 aprilie 1811, polcovnic cneaz Nicolae Cantacuzino cere Divanului să hotărâncească moșia Florești din Prahova

²² P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 51.

²³ *Ibidem*, p. 47.

²⁴ *Ibidem*, p. 51.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 40.

²⁷ Documente privind istoria României (în continuare D.I.R.), Seria B: Țara Românească, veac. XVII, Editura Academiei R.P.R., 1954, doc. 211, p. 193 ; doc. 297, p. 281 ; doc. 210, pp. 225-226.

²⁸ P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 25.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 51.

³¹ I.C. Filitti, *op. cit.*, doc. 439, p. 147.

³² P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 51.

³³ *Ibidem*, p. 47.

³⁴ I.C. Filitti, *op. cit.*, doc. 228, p. 73.

pe care o stăpânea de-a valma cu clucereasa „cnejina” Maria Cantacuzino³⁵ și **Sovarcul** (?). Prin documentul din 21 octombrie 1616, domnitorul Alexandru Iliaș întărește jupânei Catrina, fata lui Pană vistier, ocina în mai multe sate, printre care și Sovarcul, cu mențiunea că sunt sate de moștenire.³⁶

Domeniul Pârșcovenilor a crescut și prin satele intrate în stăpânirea lor din **zestrea** soțiilor. Din documente cunoaștem satele de zestre care au intrat în posesia boierului Trufanda din zestrea soției sale, Maria, și satele intrate în posesia lui Iordache Pârșcoveanu din zestrea soției sale, Ancuța. Aceste sate au devenit, pentru urmașii Pârșcovenilor, **sate de moștenire**. Este cazul satului **Dedulești** (Prahova), care a fost dăruit de domnitorul Radu Vodă Mihnea lui Vasile vistier pentru slujba credincioasă. La 20 iulie 1626, Alexandru Vodă Coconul întărește acest sat lui Trufanda vel vistier și jupânei Maria. Același sat ajunge în stăpânirea lui Iordache postelnicul, fiindu-i întărit de domnitorul Matei Basarab la 2 iunie 1648. Constantin Brâncoveanu, deși văr primar cu Preda Pârșcoveanu, prin urmare unchiul de văr al lui Ștefan Pârșcoveanu, se amestecă într-un mod nejustificat în averea nepoatei sale, Ancuța (sora lui Ștefan Pârșcoveanu), căreia îi ia două moșii, Deduleștii și Stănceștii, și le dă „fetei Bălăceanului”. Domnitorul Ștefan Cantacuzino întărește Deduleștii și Stănceștii lui Constantin postelnicul Fierăscu, care moșii „le are de zestre de la soacră-sa Stanca Pârșcoveanca și de la cumnatul său Ștefan postelnicul”³⁷. **Frățeștii** (Vlașca) a fost cumpărat în 1602, în timpul lui Simion Movilă, de Pană vistier de la Neaga vorniceasa și l-a oferit ca zestre fiicei sale, Catrina, soția lui Vasile vistier. La 20 noiembrie 1613, Radu Mihnea întărește stăpânirea peste acest sat lui Vasile vistier. Domnitorul Matei Basarab întărește lui Iordache postelnic stăpânirea peste Frățeștii la 15 ianuarie 1652. În 1752, Constantin Dedulescu vel vornic dă carte de judecată „în pricina lui Nicolae Brătășanu postelnic și stolnicul Iordache” pentru moșia Frățeștii din Vlașca.³⁸ **Chicenii** (Romanai) a fost dat de zestre lui Iordache Pârșcoveanu de către soacra sa, jupâneasa Păuna vorniceasa, soția lui Preda Brâncoveanu, pentru fiica sa Ancuța, împreună cu mai multe sate: **Mănăileștii** din Romanai, **Grozăvești**, **Studina**, din Vlașca satul **Putineiu**, și **o vie din sus de București**.³⁹ Moșia **Grozăvești** a fost dată de zestre de Ștefan II Pârșcoveanu fetei sale Joița Jianu, împreună cu alt sat, **Rusănești**.⁴⁰ Pentru satul **Recea** (Teleorman), Dumitrache Varlam paharnic se judeca, la 13 decembrie 1779, cu moșnenii. Se specifica în document că paharnicul are moșia de zestre de la vornicul Ștefan Pârșcoveanu.⁴¹ **Rusănești** (Romanai) – acest sat a fost dat de zestre Mariei, soția lui Trufanda mare vistier, de părinții săi. La 17 aprilie 1645, domnitorul Matei Basarab liberează de vecinie mai mulți vecini din satul Rusănești din partea lui Iordache postelnic, fiul lui Trufanda.⁴² La 14 decembrie 1684, Papa postelnic Pârșcoveanu lăsa tot satul **Studina** din Romanai mănăstirii Bistrița.⁴³ În aprilie 1694, Matei căpitanul și, în septembrie același an, Anica, fata lui Drăgan, dau zapis lui Preda

³⁵ *Ibidem*, doc. 231, p. 74.

³⁶ D. I. R., doc. 38, p. 43.

³⁷ P.V. Năsturel, *op. cit.*, pp. 19, 21, 27.

³⁸ D.I.R., doc. 210, pp. 225-226.

³⁹ P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 25.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ I.C. Filitti, *op. cit.*, doc. 437, p. 146.

⁴² P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 20.

⁴³ *Ibidem*, p. 25.

spătar Pârșcoveanu pentru vinderea⁴⁴ moșiilor lor din Studina. Ștefan II Pârșcoveanu este dăruit, la 26 mai 1777, de domnitorul Alexandru Ipsilanti, cu moșia **Slătioara** de peste Olt. Acest sat i-a fost dat de zestre Măricuței Cantacuzino de către tatăl său, Ștefan II Pârșcoveanu.⁴⁵ **Vâlsănești** (Romanați) a fost dat de zestre Joitei Jianca de tatăl său, Ștefan II Pârșcoveanu.⁴⁶

O altă categorie de sate este cea intrată în posesia Pârșcovenilor prin **miluire domnească**. La 24 ianuarie 1609, domnitorul Radu Șerban îi dăruiește lui Pană vistier mai multe sate: Ghiorocul, Puțurile, Cacaletți, Bârca (Dolj – localizare nesigură), Căciulătești (Dolj – localizare nesigură), Târnova, Rădița, Sularul, Gioroiașul, Tonoreștii, Grălenii, Stăjeriul, Hurez (Vâlcea) și **Isvorul Alb** (Mehedinți); iar în sudul Ialomiței: Obidiții, Dlaga, Otvod, Otpoliu, Fileanii, Tresticele.⁴⁷ Moșia **Cacaleți** (Vlașca) a fost dată de Stanca Pârșcoveanu și fiul său, Ștefan, mănăstirii Sfânta Ecaterina, la 25 iulie 1714, pentru sufletul răposatului Preda Pârșcoveanu, ale cărui oseminte au fost îngropate la această mănăstire.⁴⁸ Iordache, fiul marelui stolnic Trufanda, întărește mănăstirilor Cozia și Cotmeana, din județul Vâlcea, satul **Călugăreni** din Neajlov, la 27 octombrie 1645, care sat a fost dăruit de Radu Vodă Mihnea lui Pană vistier.⁴⁹ **Gruia** (Mehedinți) – acest sat și Isvorul Alb, tot din Mehedinți, au fost dăruite marelui postelnic Trufanda de Radu Vodă, fiul lui Mihnea, „cu toate dependențele lor”, întărite la 12 noiembrie 1622 și la 20 martie 1623.⁵⁰

Dintre satele care au intrat în proprietatea boierilor Pârșcoveni prin **cumpărare** menționăm mai întâi: **Cuneștii de Sus** (Ialomița) – Ștefan Pârșcoveanu revendică, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, acest sat care fusese cumpărat de Preda Pârșcoveanu de la moșneni, cu toate acestea domnitorul dă moșia Cunești lui Dumitrașcu postelnic⁵¹; **Frățești** (Vlașca) – acest sat a fost cumpărat de Pană vistierul de la Neaga vorniceasa, soția lui Mitrea vornicul, împreună cu satul **Lungii** din Dâmbovița, pentru câte 28.000 de aspri turcești și 180 galbeni fiecare, în timpul lui Simion Movilă. Ambele sate au intrat mai târziu în proprietatea⁵² Pârșcovenilor. **Găești** (Vlașca) – la 1696, în timpul domnitorului Constantin Brâncoveanu, Radu Golescu biv vel aga se afla în litigiu cu Preda Pârșcoveanu vel clucer pentru acest sat, care era de moștenire al lui Radu Golescu de la moșul său, Stroe vornicul, care îl cumpăraseră de la Udrea din Găești pentru ughi 500. În timpul domniei lui Matei Basarab, Stroe vornicul, fiind la nevoie, a luat de la nepotul său, Iordache stolnicul Trufanda, tatăl lui Preda, niște bani împrumut, ughi 1.000. Pentru acești bani a pus zălog moșia satului Găești. Deși banii i-au fost înapoiați stolnicului Iordache Pârșcoveanu, actul de zălogire nu a fost luat de la Iordache. Așa se explică disputa dintre cei doi.⁵³ **Gostavățu** (Romanați) – domnitorul Grigore Ghica întărește, la 15 februarie 1662, lui Iordache biv vel clucer, ocina din Gostavățu, lângă satul Slăveni, stânjani 300, pentru că a fost de moștenire a

⁴⁴ *Ibidem*, p. 29.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 44.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 47.

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 16-17.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 41.

⁵¹ *Ibidem*, p. 39.

⁵² D.I.R., doc. 210, pp. 225-226 (vezi satele de moștenire).

⁵³ P.V. Năsturel, *op. cit.*, pp. 31-32.

lui Cârstea clucer și a vândut-o lui Iordache clucer. Tot acum i se mai întăresc și ocinile din **Negrași** (Vlașca) și **Huria**⁵⁴, dincoace de Olt, stânjeni 200, în hotar cu Cioflăneștii, precum și **Lungii** (Dâmbovița – localizare nesigură)⁵⁵. **Negrași** (Vlașca) – la 11 februarie 1674, sătenii din Negrași întăresc moșia fraților Pârșcoveni, Matei, Papa și Preda, feciorii lui Iordache stolnicul Pârșcoveanu; era satul pe care bunicul lor, Trufanda vistier, îl cumpărase în 1629 de la săteni. Marica Cantacuzino, fiica lui Ștefan II Pârșcoveanu, cere, la 5 mai 1808, de la boierii caimacami să rânduiască pe biv *treti* logofătul Nicolae Nica să hotărânicească moșia Negrași din Vlașca. Potrivit hotărâniciei din 25 mai 1808, moșia Negrași a fost împărțită astfel: în partea de sus, 1.000 stânjeni s-au dat clucerului Iordache Goleșcu, ginerele vornicului Constantin Bălăceanu, cumnatul cluceresei Marica Cantacuzino, iar o parte din această moșie a revenit la moșneni.⁵⁶ **Rogozești** (Vlașca) – Stanca Pârșcoveanca cumpăra, la 13 septembrie 1706, de la Stoica, fiul Mircei, nepot lui Vișa Puriceanu, o funie de moșie, 95 de stânjeni, din Rogozești cu 38 de bani stânjenul.⁵⁷ Preda Pârșcoveanu cumpăra, la 24 iunie 1691, o parte din moșia **Studina** (Romanăți – vezi satele de zestre) de la Mihail Iuzbașa, iar la 10 septembrie 1692, de la Vlaicu și vârul său, Manole, o altă parte.⁵⁸ Cartea de hotărânicie, din 22 decembrie 1705, a 12 boieri hotarnici, a delimitat jupânesei Stanca Pârșcoveanu părțile de moșie din **Rozești** (Vlașca). Pentru acest sat ea se judecă cu moșnenii de acolo.⁵⁹ **Vasiaști** (Vlașca) – a fost sat cumpărat de Preda Pârșcoveanu de la Oprea Vasiescul pentru 46 ughi, în 1699. La 8 iulie 1708, Ștefan vtori spătarul și mama sa, Stanca Pârșcoveanu, primesc carte pentru satul Vasiaști de la Oprea Vasiescul.⁶⁰ **Zorilești** (Olt) – la 8 noiembrie 1628, niște moșneni din Zorilești se vând vistierului Trufanda împreună cu copiii și moșia lor. Se menționează în document că

satul Zorilești au fost toți oameni cnezi, cu ocine... s-au vândut vecini cu fii lor și cu părțile lor de ocina din Zorilești cinstitului dregător al domniei mele jupan Trufanda mare vistier.

Acest sat a fost cumpărat de Trufanda cu 31.000 de aspri. În 1651, Stroe cu fiii lui se vând lui Iordache postelnic cu partea lor de moșie din Zorilești și din Turia, de la sud de Olt. Mai târziu, la 20 februarie 1680, Stoica căpitan, feciorul lui Stroe postelnic din Puturoasa, județul Olt, întărește jupânesei Ancuța, soția lui Iordache stolnicul, și fiilor săi, Matei postelnic, Papa postelnic și Preda spătar, moșia din satul Zorilești din sudul Oltului. Această moșie a fost cumpărată de cei din urmă de la Stoica căpitan pe 12 ughi, „bani gata”.⁶¹

La 17 iulie 1691, fiii lui Iordache vel stolnic Pârșcoveanu, Matei postelnic, Papa (Pahonie) postelnic și Preda medelnicer, își împart averea părintească. Este prima ieșire din indiviziune de acest fel în sânul familiei. În zapisul de împărțire se menționează:

Adică eu Matei, Preda *sin* Iordache stolnicul, datam a noastră această crisoare la mâna sfinții sale fratele nostru, călugărul Pahonie (Papa), pentru ca

⁵⁴ I.C. Filitti, *op. cit.*, doc. 429, p. 143.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, doc. 431, p. 144; doc. 443, p. 147.

⁵⁷ *Ibidem*, doc. 434, p. 145.

⁵⁸ P.V. Năsturel, *op. cit.*, pp. 31-32.

⁵⁹ I.C. Filitti, *op. cit.*, doc. 439, p. 147.

⁶⁰ P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 37.

⁶¹ *Documenta Romaniae Historica*, Seria B: Țara Românească, Editura Academiei R.S.R., București, 1969, vol. XXII, doc. 173, pp. 351-352.

să se știe că având tocmeală între noi, încă până a nu se călugări, în timpul lui Șerban Vodă, deci călugărindu-se să-i dăm noi două sate Studina și Mănăilești și din Țigani și din argint, precum ne-au venit partea.

Semnează Teodosie Mitropolitul și cei doi frați, Matei postelnicul Trufanda (cu numele bunicului) și Preda Pârșcoveanu.⁶²

În 1794, la 4 octombrie, are loc a doua ieșire din indiviziune, a fiicelor lui Ștefan II Pârșcoveanu: Măricuța Cantacuzino, Dumitra Fărfăroaia, Sultana Bălăceanca, Ancuța Bengescas, Uța Vlădăianca și Joița Jianca. Documentul din 4 octombrie 1794 menționează următorul fapt:

Grigore al Ungro-Vlahiei adeverez – împărțeala între noi surorile, de cele rămase de la tatăl nostru vornic Ștefan Pârșcoveanu. Partea surorii noastre Măricuții (Cantacuzino): casele din București cu locul lor și grădina și căscioare mai mici la poarta din sus lângă curtea cea veche, cu locul lor. Șase prăvălii în București. Moșia Bobeștii stâneni 600 – 62 suflete Țigani.

Semnează Dumitra Pârșcoveanu a lui Farfara, Maria Pârșcoveanu a lui Iordache Cantacuzino și Joița Pârșcoveanca a lui Jianu. Celelalte surori, Sultana Bălăceanca, Ancuța Bengescas și Uța Vlădăianca, nu apar ca semnatare. Așa se explică procesele pe care le au cu Ștefan, fiul stolnicului Gheorghe Bengescu din Craiova.⁶³ Fiicele lui Ștefan Pârșcoveanu vornicul se judecă, la 20 iulie 1794, cu medelnicereasa Anastasia Fălcoianca pentru zestre surorii sale, Kiriaki, a treia soție a răposatului vornic Pârșcoveanu. Anastasia Fălcoianca obține zestre surorii sale. La 13 martie 1797, fiicele lui Ștefan II Pârșcoveanu revin asupra acestei sentințe, însă Alexandru Ion Ipsilanti Voievod le respinge cererea.⁶⁴ Dintre cele șase fiice ale vornicului Ștefan Pârșcoveanu, pe Măricuța Cantacuzino o găsim judecându-se, în 1811, atât pentru averea tatălui său, cât și pentru cea a soțului său, clucerul Iordache Cantacuzino.⁶⁵

O problemă deosebit de importantă o constituie repartitia teritorială a satelor domeniiale, ceea ce presupune localizarea lor în cadrul județelor din secolul al XVII-lea, fapt ce condiționează cunoașterea istoricului acestor sate pentru a se evita confuziile care apar în cazul satelor cu același nume.

Din cele 58, care intră în componența domeniului funciar al boierilor Pârșcoveni, 12 sate se află localizate în Romanați, 10 în Vlașca, 6 în Ialomița, 4 în Dolj, 4 în Olt, 2 în Prahova, 4 în Mehedinți, 1 în Dâmbovița și 1 în Neajlov; 14 nu au fost identificate. Analizând repartitia teritorială a acestor sate, putem constata că majoritatea erau în Romanați, Olt, Vlașca, Dolj, Mehedinți, unde se află zonele cele mai fertile ale țării în ceea ce privește agricultura. Această arie de răspândire a satelor boierilor Pârșcoveni este și cea mai dens populată.

În ceea ce privește organizarea acestui domeniu, din documentele studiate putem constata existența unui mare număr de robi Țigani aflați în posesia Pârșcovenilor. Majoritatea documentelor îi menționează nominal cu fiii, frații și surorile lor. Este foarte clar că un domeniu de asemenea proporții necesită un complicat aparat administrativ, cu numeroase slugi și vechili în slujba stăpânilor.

Din documente mai reiese că Pârșcovenii au avut două reședințe; una la Craiova și

⁶² P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 30.

⁶³ I.C. Filitti, *op. cit.*, doc. 224, p. 71.

⁶⁴ P.V. Năsturel, *op. cit.*, pp. 47-49.

⁶⁵ I.C. Filitti, *op. cit.*, doc. 232, pp. 73-75.

alta la București. Documentul din 15 decembrie 1765 menționează faptul că un anume Ion Brăiloiu biv vel armaș dă stolnicei Dumitra Știrbei un loc de casă în Craiova, între curtea „dumnealor și între curtea domnelui paharnicul Pârșcoveanul”, pentru biserica făcută de ea „alătura cu acest loc”.

În București, Pârșcovenii erau vecini cu Fălcoienii, pe lângă Sfântul Spiridon din Calea Șerban-Vodă. În casele lor funcționa, în 1906, Pension(at)ul „Despina Doamna”. Aceste case se aflau în proprietatea lui Ion Bălăcianu, fost ministru plenipotențiar al M.S. Regelui Carol I. Blazonul familiei boierilor Pârșcoveni figura la acea dată pe frontispiciul acestor case: un leopard în mers dar ridicat pe membrele inferioare, cu coada în sus și capul în profil, ținând în laba dreaptă o sabie, iar în stânga o balanță, simbolizând putere, bravură și dreptate.⁶⁶

Cu siguranță, boierii Pârșcoveni aveau și o reședință în județul Romanați, de unde își coordonau administrarea domeniului. Posibil că aceasta să se fi aflat chiar la Pârșcoveni, moșia lor de baștină. Stăpânirea unui asemenea domeniu le permitea să ocupe importante dregătorii în Sfatul Țării, să se înrudească cu marile familii boierești ale vremii și să sporească numărul stăpânirilor lor.

Glosar:

- AGA = comandant al pedestrimii, sau doar denumirea generică de comandant;
- ARMAȘ = șef al poliției și al temnițelor; atribuții militare de șef al artileriei și al poliției militare;
- ASPRU, s.m. = mică monedă de argint de 22 bani;
- BAN = această dregătorie asigura cârmuirea Olteniei, prerogativele sale fiind apropiate de cele ale domniei;
- BIRĂRIE = „circumscripția financiară” a epocii, aria de unde să se strângă birurile;
- BIV, adj. invar. = fost
- CAIMACAM = locțiitor al domnului/marelui ban al Craiovei;
- CAMARIER = CĂMĂRAȘ = avea în grijă odăile domnului, în special cămara domnească;
- CLIRONOM = moștenitor;
- CLUCER = principalul responsabil cu aprovizionarea Curții domnești;
- CNEAZ = 1. om liber; 2. principe/prinț;
- LOGOFĂT = șeful Cancelariei domnești;
- MEDELNICER = îi turna domnului apa pentru spălătul mâinilor la masă;
- MOȘNEAN = țăran liber, posesor în devălmășie al unei proprietăți de pământ moștenite de la un străbun comun;
- PAHARNIC = se ocupa de băutura domnului, în atribuțiile sale intrând și luarea „credinței”, adică gustarea vinului domnului pentru a verifica dacă nu este otrăvit;
- POLCOVNIC = colonel;
- POSTELNIC = avea în grijă camera de culcare a domnului, prestându-i acestuia și alte servicii personale; se ocupa și de accesul la domn, de audiențele particulare; sinonim, stratornic;
- SERDAR = comandant de oaste, mai ales de călărimie;
- SIN = particulă care precedă prenumele tatălui și intră în componența numelui de familie al copiilor = fiu, fiul lui...
- SPĂȚAR = comandant al armatei sau, după caz, numai al călărimii;
- STÂNJEN = unitate de măsură pentru lungime care a variat, după epocă și regiune, de la 1,96 m la 2,23 m;

⁶⁶ P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 54.

- *STOLNIC* = se ocupa de masa domnului și de aprovizionarea Curții domnești cu unele alimente, în special cu pește;
- *STRATORNIC* = vezi postelnic;
- *TRETI*, adj. invar. = al treilea (în rang);
- *UG/UGHI* = veche monedă ungurească de aur, valora 200 bani sau aspri în 1660;
- *VECHIL* = persoană care supraveghea și administra munca de pe o moșie;
- *VEGINIE* = iobăgie;
- *VEL*, adj. invar. = (preceda un rang boieresc) mare
- *VISTIER* = un veritabil ministru de finanțe al epocii;
- *VLASTELIN* = prim-sfetnic, membru al Divanului;
- *VNUC* = nepot
- *VORNIC* = șef al Curții domnești;
- *VTÓRI* = numeral ordinal precedând un rang boieresc = al doilea

N.B. Întrucât nu exista o delimitare clară a formelor de activitate în cadrul statului, din secolul al XIV-lea și până târziu, în secolul al XVII-lea, atribuțiile dregătorilor nu au fost foarte bine diferențiate.

Laurențiu CHIRIAC

ORGANIZAREA ECLEZIASTICĂ ÎN FOSTUL ȚINUT AL TUTOVEI ȘI ATRIBUȚIILE JURIDICE ALE CLERICILOR (SECOLELE XVIII-XIX)

THE ECCLESIASTICAL ORGANIZATION IN THE THE FORMER LAND OF TUTOVA AND LEGAL POWERS OF THE CLERICS (XVIII-XIX CENTURIES)

Abstract: *The legal status of the clergy influenced both cultural and material standing. Priests enjoyed a special legal position, being active members of the courts and parties involved in various judgments. Clerical dignity offered the infallibility of the act of judgment, and the community - being profoundly religious - demanded that "the oath of good and old people" be taken before the Divinity in a holy place, but above all through its servants.*

The village priests from the former land of Tutova (XVIII-XIX centuries) gathered triple qualifications of spiritual guides, landowners and village prominent members of the courts of justice. From the last point of view, there wasn't a clear separation between ecclesiastical and secular justice, as there was no well-defined territory between church and traditional norms that held more of communities' morality than the rules of cult practice, gestures, prayers, religious holidays, etc.

Trăsături generale ale organizării ecleziastice

În încercarea noastră de a analiza viața bisericească din aria propusă, este necesar să ținem cont de cadrul politic, social și mental în care se desfășura aceasta. De aceea, putem spune că, în secolele XVIII-XIX, Țara Moldovei era un „tărâm de angoase și clevertiri” și un teritoriu al războaielor altora (ruși, turci, austrieci și polonezi) și, implicit, al unor conducători slabi, care guvernau țara cu greu și se aflau sub influența marilor puteri vecine. În plan social, erau mari clivaje între elite și populația de rând, așa încât societatea moldavă era fărâmițată atât din punctul de vedere al intereselor divergente ale claselor sociale, cât și din cel al avuției acestora. Mai mult, în plan mental, granița dintre spiritual și temporal nu era foarte bine sesizabilă, astfel că locul clerului în cadrul societății și al Bisericii era unul încă extrem de important.

Organizarea Moldovei în ținuturi depindea de acei dregători care acționau în teritoriu, fiind împuterniciți de domni. Abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după reformele bisericești ale lui Al.I. Cuza, ținuturile devin județe, adică acele arii de jurisdicție în materie de drept penal sau civil, dar și cu atribuții economice sau bisericești.¹ Un negustor rus, călătorind prin Moldova, pe timpul Războiului ruso-turc din anii 1736-1739, ne-a lăsat informații privitoare la organizarea administrativ-teritorială și fiscală a Moldovei. El consemnează 18 ținuturi, printre care și Tutova.² Toate listele fiscale arătau că visteria țării practica obiceiul ca unele unități administrativ-teritoriale să plătească o serie de dări separat de ținut, doar cele cu potențial mai mic sau care erau jefuite de tătari plăteau împreună, așa cum era și ținutul Tutova.³ Pe acest fundal al organizării politice s-a suprapus și organizarea tradițională sătească, care s-a

¹ Vasile C. Nicolau, *Priviri asupra vechii organizării administrative a Moldovei*, Bârlad, s.a., p. 135.

² Constantin Burac, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Editura Academica, București, 2002, pp. 394-395.

³ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, ediție de Corneliu Istrati, Iași, 1986, vol. II, doc. nr. 288, p. 125.

condus după cutumele proprii, după legea pământului, dar – mai ales – după morala creștină.

Din punctul de vedere al jurisdicției administrativ-ecclesiastice, ținutul Tutovei a făcut parte din Episcopia Romanului până în 1852, iar apoi a depins de Episcopia Hușilor. În anul 1777, în Moldova erau 4.700 de preoți, iar în ținutul Tutovei erau 320 de preoți.⁴ La finele secolului al XIX-lea, în județul (fostul ținut) Tutova erau 11 biserici urbane și 2 paraclise, 91 de biserici de parohie rurale, plus alte biserici filiale, mănăstiri și schituri, cu aproximativ 79 de preoți titulari, 16 ajutători și 3 diaconi.⁵

Atribuțiile juridice și statutul clerului tutovean

A reconstrui o viață religioasă din trecut presupune folosirea în practică a performanțelor de ordin religios și istoric, dar numai în măsura în care beneficiarul unei atari vieți urmărea atunci un scop precis și era dispus să investească un anume efort material și moral (în dependență directă cu starea sa religioasă) sau să concentreze în faptele sale ideea autentificării puterii lui Dumnezeu.

În fond, pentru creștinul ortodox de atunci, descifrarea misterului existenței sale, descoperirea miracolului și a frumuseții acestuia erau considerate drept semne ale îngăduinței Divinului, revelat în istorie în persoana lui Iisus Hristos, întru care locuia trupește plinătatea Dumnezeirii și care era conceput teologic ca Sfânta Treime. Așadar, mentalul colectiv de atunci se înfățișa sub forma sa creștină, ca un spațiu spiritual conceput ca o „casă a omului” situată escatologic în „brațele Părintelui divin”. Acest mod de a înțelege lumea și viața constituia acea dimensiune existențială a omului simplu, axat, deci, pe comunicarea spirituală între un Dumnezeu care „vorbește” și un credincios care „ascultă”.

Astfel, într-o societate impregnată de misticism, cu oameni a căror viață era imperios necesar să fie condusă de Divinitate, prin intermediul slujitorilor săi, granița dintre credințele populare și disciplina bisericească era greu de stabilit, mai ales pentru faptul că în spiritualitatea ortodoxă moldavă nu s-a întreprins o acțiune în forță a Bisericii de eradicare a celorlalte tradiții. De fapt, tradiția orală era parte integrantă a mesajului doctrinar al Ortodoxiei. Totodată, precaritatea pregătirii culturale a preoților și conservatorismul sătenilor au făcut ca exprimarea religiozității să fie un amestec de tradiție populară (ca fond) și dogmă bisericească (ca formă). E vorba de reminiscențe ale *sacralului păgân* perpetuat oarecum și peste care s-au pliat forme ale *sacralului creștin*.

Clerul tutovean din secolele XVIII-XIX a ocupat un *rol important în realizarea actului de judecată*, datorită *caracterului de înfașibilitate a actului săvârșit* și pe care îl oferea participarea sa. Pentru ca sinceritatea și cunoștințele membrilor să nu fie contestate de nimeni, iar autoritatea lucrului judecat să fie acceptată și de partea adversă, dreptul cutumiar, sub influența credinței religioase, a vrut ca membrii convocați pentru această instanță să intre în funcție ca *judecători numai sub condiția prestării jurământului în fața altarului și în prezența preotului*.⁶

Pentru satele tutovene din veacurile XVIII-XIX, cea mai citată instanță de judecată era cea a „oamenilor buni și bătrâni”, care activa în numele Domnului, al dreptății și după morala creștină. Actele din acea perioadă abundă în exemple de preoți care

⁴ Laurențiu Chiriac, *Monumentele religioase medievale din zona Bârladului*, Iași, Editura Kolos, 2007, pp. 39-50; Gheorghe Clapa, *Bisericile de pe Valea Elanului*, în „Prutul”, Huși, nr. 7, dec. 2000, p. 7.

⁵ „Anuarul Episcopiei Hușilor”, Huși, 1934, pp. 54-70.

⁶ Doru Radosav, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (secolele XVII-XX)*, Cluj, 1997, p. 198.

participau ca jurători, ca martori sau ca cei care redactau actele ce conchideau situația conflictuală. Așa se întâmplă cu „popa Dumitrachi Bălăbanu din Bălăbănești” – amintit într-o poruncă de la voievod din 22 mai 1766 dată către marele vornic Costache și marele stolnic Constantin Sturza, ispravnic al ținutului Tutova. El e pus „...ca să aleagă părțile de moșie din hotarul moșiei Bursuci”.⁷ Hotărârea „oamenilor buni și bătrâni” putea fi refuzată, refuz care se concretiza prin apelul la instanțe mai înalte de judecată sau prin neprezentare.

Totodată, lipsa unor protopopi destoinici care să ghideze și să supravegheze viața bisericească a fost o realitate în ținutul Tutova. Abia în secolul al XVIII-lea s-a prevăzut ca toți călugării dintr-o mănăstire să formeze un singur sobor, să mănânce cu toții la masa comună. În chilii trebuiau să bea numai apă, iar vin numai la hram și praznice. Niciun călugăr nu putea ieși din mănăstire fără voia superiorilor. Egumenul trebuia ales de sobor pe un an și nu putea părăsi mănăstirea decât cu voia stareților și însoțit de un călugăr ales de obște. Realegerea lui depindea de comportarea avută anterior în funcție.

În această perioadă se încearcă și o delimitare a atribuțiilor clericilor. *Statutul juridic ținea și de poziția socială, care provenea din demnitatea slujirii preoțești*, într-o comunitate cu un sistem deschis de subordonare și comunicare.⁸ Preoții se alegeau dintre oamenii comunității, familia întemeiată devenind ulterior una de preoți. Foarte multe acte din secolele XVIII-XIX atestă generații de slujitori ai altarului din ținutul Tutova, care, alături de bunuri materiale, moștenesc și slujirea preoțească. Spre exemplu, într-un act din 2 decembrie 1705, popa Alexandru (fiul popii Rênți) dăruiește marelui vistiernic Ion Păladi o parte de moșie din Pungești de pe Racova, ținutul Tutovei.⁹ Aceeași stare de fapt e atestată și de însemnarea de la biserica din parohia Plopu, din Căbești, unde între preoții slujitori întâlnim pe un Telu, apoi pe fiul său, Ilie Telu.¹⁰

Cum moșia de pământ era măsura tuturor lucrurilor, statutul social al preoților depindea și de capacitatea lor de a-și menține proprietatea și de a o mări. Astfel, îi găsim pe preoți ca martori¹¹, jurători¹², făcând schimburi de pământ¹³, cumpărând diferite bunuri mobile și imobile¹⁴, pentru ca mai apoi biserica să fie locul unde manifestările sociale și cele religioase se confundau: pe lângă alte afaceri seculare, se desfășura și actul de justiție, erau redactate actele juridice, locașul sfânt și casa parohială reprezentând chiar locul de păstrare a actelor.¹⁵

Datorită demnității slujirii și a statutului de stăpâni de pământ, clericii au constituit un factor de autoritate aflat în contact nemijlocit cu credincioșii. Parohul a fost de multe ori unica legătură dintre populația rurală și autorități, iar slujba duminicală a reprezentat cea mai des și cea mai sigură metodă de difuzare a oricărei informații oficiale. Numărându-se printre pușinii știutori de carte din comunități, ei au fost solicitați să transmită, în cadrul bisericii, diverse chemări la judecată (care erau făcute și

⁷ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași (în continuare D.J.A.N. Iași), *Manuscrise*, vol. I, rola 25, f. 47r°; Laurențiu Chiriac, *op. cit.*, p. 67.

⁸ Doru Radosav, *op. cit.*, p. 199.

⁹ *Documente bărlădene*, ediție de Iacov Antonovici, Bârlad, 1915, vol. III, doc. nr. CCXVIII., p. 193.

¹⁰ D.J.A.N. Iași, I, f. 117v°.

¹¹ Laurențiu Chiriac, *op. cit.*, pp. 79-80.

¹² Iacov Antonovici, *Istoria comunei Bogdana din plasa Simila, județul Tutova*, Bârlad, 1905, p. 155.

¹³ *Idem*, *Mănăstirea Florești din Plasa Simila, județul Tutova*, Bârlad, 1916, pp. 6-7.

¹⁴ *Documente bărlădene*, vol. IV, doc. nr. LXXII, pp. 118-119.

¹⁵ Vasile C. Nicolau, *Contribuții la studiul organizării administrative a satelor din Moldova*, Bârlad, 1910, p. 31.

prin cărți de soroc). Mai mult, preoții aminteau, prin trimitere la sărbătorile religioase, sorocul de judecată sau termenul scadent pentru înapoierea unor datorii.

În ceea ce privește competența juridică a preoților, ei au beneficiat de *un înalt grad de autonomie*, acționând ca membri ai tribunalelor satești și ca persoane mandatate de către autoritățile superioare să facă cercetări în numele lor.¹⁶ Așa se întâmplă la 9 iulie 1724, când voievodul Mihail Racoviță întărește spătarului Ion Paladi stăpânirea asupra satului Cetățuia de la ținutul Tutovei, pe apa Bârladului, delegat din partea domniei fiind „sfinția sa Kir Ghedion Mitropolitul, ca să le ie sama, și precum va afla dreptul, să ne facă știre”¹⁷. Aceleași instanțe de judecată satești din care făceau parte și preoții puteau fi convocate de dregătorii locali sau de domni prin trimișii și împuterniciții lor. Membrii lor trebuiau să depună mărturie în procese.¹⁸ Clericii – în afara cazurilor de omor – răspundeau doar în fața organelor ecleziastice.

Stabilirea locului clerului în societate comportă o abordare nuanțată, în acord cu pluralitatea relațiilor de putere și cu particularitățile culturale din lumea moldavă a secolelor XVIII-XIX. Prin modul de viață, *preoții de mir erau mai curând parte a lumii țărănești* decât o elită cultivată, ei beneficiind de o anumită libertate, atât sub raportul îndatoririlor canonice, cât și al moralei individuale. Preoții participau la forurile de judecată și receptau mărturiile depuse cu prilejul tranzacțiilor funciare efectuate prin acordul părților, adevereau sau scriau acte, donații și testamente și pronunțau blesteme sau anateme.¹⁹ În acest sens, prezența înlesnită de *valoarea simbolică a preotului* – cel care se afla în legătură directă cu Divinitatea – era cu atât mai importantă cu cât lumea pioasă de la sat nu făcea distincția clară între un păcat și o abatere civilă. Astfel, putem aminti de preotul Zaharia din Urlăți (ținutul Tutova), care apare în mai mulți ani de la mijlocul secolului al XIX-lea ca prim martor la diferite vânzări sau schimburi de moșii.²⁰

Dincolo de unele lipsuri la nivelul regularizării și uniformizării cultului, preoțimea de mir din ținutul Tutova a fost încadrată în sistemul tradițional de organizare satească, statutul ei ierarhic situând-o măcar în mijlocul piramidei sociale, ca un factor de coeziune, care – pe lângă atribuțiile juridice – avea și menirea de a supraveghea viața religioasă colectivă. Un astfel de mod de conviețuire făcea ca neascultarea unuia să perturbe liniștea întregii comunități, intervenția preotului fiind benefică și necesară, importanța jurământului prestat în fața slujitorilor altarului fiind covârșitoare. Această practică a jurământului prestat în fața clericilor putea fi folosită și în scopul de a scăpa de obligații sau de o anumită vină, reieșind de aici credibilitatea jurământului și a celui care prelua jurământul. Tocmai de aceea, jurământul constituia un amestec de credințe populare cu invocarea lui Dumnezeu.

În *Condica lui Constantin Mavrocordat* se menționează că în atribuțiile protopopilor nu intra și judecarea mirenilor²¹, iar în problemele de disciplină ecleziastică preoții nu trebuiau judecați de ispravnici²². În ciuda reglementărilor canonice generale, multă vreme instituția ecleziastică a judecat după legea țării, judecată care avea un timp și spațiu consacrat. Astfel, judecata se desfășura de la răsăritul și până la apusul soarelui,

¹⁶ *Ibidem*, p. 32.

¹⁷ *Documente bârlădene*, vol. III, doc. nr. X, p. 14.

¹⁸ *Ibidem*, vol. IV, doc. nr. CLXXXIV, pp. 313-314.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 327-328.

²⁰ Laurențiu Chiriac, *op. cit.*, pp. 93-94.

²¹ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. II, doc. nr. 257, p. 111.

²² *Ibidem*, doc. nr. 819, p. 293.

organele juridice sătești întrunindu-se periodic, cu prilejul marilor sărbători religioase: Nașterea Domnului, Lăsatul Secului, Paștele, Rusaliile etc. sau ori de câte ori apăreau litigii care reclamau o soluționare urgentă.²³ Atunci când aveau loc împărțiri, schimburi și vânzări de moșii, clericii se implicau, garantând onestitatea cu care părțile încheiau acordurile, cum s-a întâmplat la 22 septembrie 1730, când dascălul Stanciu a fost martor la facerea unui zapis din Bicani (ținutul Tutova)²⁴ sau când oamenii din Schineni (ținutul Tutova) s-au jurat în fața mitropolitului pentru o pricină²⁵.

Puterea cuvântului jurătorilor creștea dacă aceștia erau persoane demne de încredere și erau plasați pe o treaptă socială superioară. Ei erau cu atât mai mult crezuți dacă garanții erau membri ai clerului. Spre exemplu, preotul Constantin din Buda încredințează Isprăvnicia Tutovei că cei 20 de stânjeni din Negrilești au fost răscumpărați de ginerii lui Trohin Sătariul.²⁶ După stingerea disputelor, restabilirea armoniei în cadrul comunităților era întărită prin jurăminte făcute pe obiecte sfinte și prin blesteme rostite în biserică – care aveau rolul de a menține înțelegerile făcute. Așadar, într-o lume care se conducea după cutumele proprii și după morala creștină, preoții din ținutul Tutova au jucat un rol esențial în modelarea credinței la nivel comunitar, ei făcând legătura dintre religia trăită și normele oficiale ale devoțiunii.

Pe parcursul secolelor XVIII-XIX, preoții din ținutul Tutova au căpătat un minim de pregătire intelectuală, consolidându-și poziția în societate. Datorită demnității pe care o aveau și a faptului că ei erau puținii oameni știutori de carte, au fost asociați cu instanțele de judecată locale, dar și cu *segmentul de legătură dintre puterea seculară și populația rurală*. Condiția lor de deținători de pământ i-a propulsat pe palierele superioare ale societății, de unde aveau mai ușor acces către educație și cultură și, mai apoi, către funcțiile din aparatul administrativ local sau central. Preoții au fost dintre puținii oameni care au lăsat diferite însemnări cu privire la evenimentele locale. Aceste scrieri au reprezentat adevărate monografii ale localităților, menite să facă legătura între generații. Însemnările pe carte au constituit o îndeletnicire a oamenilor învățați, iar evenimentele cele mai importante din viața comunității au fost subiectul principal al însemnărilor preoțești.

Un alt element care a favorizat menținerea unor tradiții (contrare uneori dogmei) a fost și cel al *pioșeniei sătenilor*, care au pus pe seama miracolelor și a Providenței toate întâmplările și evenimentele cu care au intrat în contact. Societatea încă era caracterizată de credulitate. Atotputernicia lui Dumnezeu și Pronia cerească trebuiau să se manifeste necondiționat în viața oamenilor. Ba mai mult, chiar comunitatea părea că solicită *minunea* ca pe o necesitate de regăsire a Sinelui. În varietatea minunilor erau plasate evenimentele astronomice și calamitățile naturale, acestea fiind considerate *semne ale mesajului divin* care relevau atotputernicia Mântuitorului, dar constituiau și un avertisment puternic, adresat lumii păcătoasă. Spre exemplu, preotul Ghenadie din Hrăniceni (ținutul Tutovei) consemna, la 1802, pe o Evanghelie: „Să se știe când s-au cutremurat pământul”²⁷. Oricum, dintre practicile și credințele populare care se întretăiau cu credința savantă cel mai des întâlnite erau *minunile, vedeniile, eresurile și blestemele*.

²³ Romulus Vulcănescu, *Etnologie juridică*, București, Editura Academiei, 1970, p. 190.

²⁴ D.J.A.N. Iași, vol. I, f. 90v°.

²⁵ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. II, doc. nr. 113 p. 44.

²⁶ Iacov Antonovici, *Istoria comunei Bogdana...*, pp. 201-202.

²⁷ *Documente bârlădene*, vol. III, doc. nr. XXIX, p. 47.

Tot legat de minuni și de vedenii era și actul ctitoriei, care se realiza de obicei după ce Divinitatea indica prin vedenie (viziune) locul unde trebuia să se ridice sfântul locaș. Vedeniile reprezentau un segment important în repertoriul miraculosului, existând două tipuri de percepție a viziunilor: indirectă, prin intermediul viselor, și directă. Totodată, în expresiile cotidiene ale tutovenilor întâlnim și *descânțele*. *Blestemul* sau *anatema* erau manifestări care, în majoritatea cazurilor, se înscriau în sfera religiei populare extraecleziastice. Alături de blestemele folosite pentru o anumită faptă rea (de exemplu, furatul cărților de cult), erau și blesteme ce constituiau un răspuns la un prejudiciu, ele vizând casa, familia, proprietatea, chiar și copiii celui anatemitizat. Slujitorii altarului trebuiau să prescrie pedepsele spirituale conform canoanelor, însă de cele mai multe ori aplicarea penitențelor rămânea la latitudinea duhovnicilor. Aceste prescrieri erau făcute însă în spiritul canoanelor, în măsura în care și preotul le cunoștea și respecta.

Pentru orice comunitate creștină, momentele fundamentale din viața fiecărui individ reclamau prezența preotului. Astfel, într-o relație nemijlocită cu nașterea (care se petrecea din voință divină), *taina botezului* era percepută în cadrul unei mentalități eminamente religioase. Un alt prag în biografia creștină îl constituia *căsătoria*, moment de trecere, valorizat din perspectiva destinului împlinit. *Cununia* intersecta nu doar două destine creștine, ci și *ritualul* cu *intimul*, adică introducerea individului într-un act de celebrare a unei etape din viața sa, care includea o gestică de integrare într-o colectivitate. Momentul cununiei trebuia să fie pregătit de o stare de pietate aparte și în condiții impuse de Biserică: tinerii să fie spovediți, să știe *Crezul*, *Tatăl nostru* și alte rugăciuni, nașii trebuind să fie și ei căsătoriți, ca exemplu pentru viitorul cuplu. În fine, pregătirea pentru moarte avea două aspecte: spiritual (duhovnicesc) și material. Tocmai de aceea, *înmormântarea* era una din cele mai încărcate ceremonii, cu superstiții și cu acte validate de Biserică. Un rol aparte în pregătirea *trecerii în lumea de dincolo* îl aveau și egumenii duhovnici, cărora, în schimbul daniilor, le revenea datoria de a garanta respectarea dispozițiilor patrimoniale și de a se ruga pentru cei ce miluiau. Toate daniile aveau o cerere comemorativă, astfel că mulți miluiau sfintele locașuri pentru „pomenirea lor, a părinților și a copiilor lor...”²⁸, dar și ca o încredințare înaintea morții, dar și după.

În concluzie, deși au reprezentat un grup social distinct, preoții din ținutul Tutova s-au confundat deseori în cadrul trăirilor religioase cu cei pe care îi păstoreau, tradiția populară și dogma oficială împletindu-se, rămânând doar la latitudinea lor interpretarea și aplicarea acestora. Astfel, dogma savantă și tradiția creștină se amestecau. Provenind dintre săteni, acești clerici se manifestau încă după obiceiurile străvechi. *Tradițiile populare se suprapuneau tipicului religios, iar împlinirea normelor canonice ținea, deseori, de cunoștințele și de voința preotului tutovean.*

În fine, preoții satelor din ținutul Tutova întruneau tripla calitate de îndrumători spirituali, stăpâni de pământuri și membri marcanți ai instanțelor sătești de judecată. Din acest motiv, *nu exista o separație între justiția ecleziastică și cea laică*, după cum nu exista niciun teritoriu bine definit *între normele bisericesti și cele tradiționale*, ce țineau mai mult de morala comunitară, de cutumă, decât de reglementările privind practica de cult, gesturile, rugăciunile, sărbătorile religioase etc.

Așadar, putem spune că preoții din ținutul Tutovei au avut un statut social aparte, cu privilegii și scutiri, printre puținii știutori de carte, având menirea de a conduce

²⁸ *Ibidem*, doc. nr. XVI, p. 112.

spiritual restul populației. Acestei atribuții i se adăuga și cea de factor de coeziune, un mijlocitor între sacru și profan, între canon și tradiție populară, între elite și celelalte clase sociale.

Marius CÂMPEANU

VICARUL TIT BUD (1846-1917) OMAGIU LA CENTENARUL MORȚII SALE

VICAR TIT BUD (1846-1917). TRIBUTE ON HIS DEATH CENTENARY

Abstract: *On August 19, 2017 we mark 100 years from the death of Titus Bud (1846-1917), Greek Catholic vicar of Maramures between 1887 and 1917. Along with his merits on pastoral and administrative ecclesiastical fields, Tit Bud had a prodigious cultural activity, publishing numerous articles in the periodicals of that time, but also works about religion and local church history.*

Throughout his priest career Tit Bud assumed the providential role of coordinator of the entire Greek Catholic clergy in maintaining the functionality of confessional schools in Maramures. By his decisions, he managed to counteract the effects of school legislation and the abusive measures of officials who have repeatedly encroached upon religious education. The survival of education in mother tongue arose the national Romanian feeling which ennobled the hearts of Maramures participants to perfect the Great Union of December 1, 1918.

On account of the positions he held in the Maramures Greek Catholics Teachers Assembly and in the Association for Culture of the Romanian People from Maramures, the vicar contributed to the financial support and trainings for teachers, but also to the formation of a secular Romanian elite who, in the first two decades of the twentieth century, made its presence increasingly felt in the state institutions and the county administration.

În ziua de 19 august 2017 s-au împlinit 100 de ani de la trecerea în eternitate a lui Tit Bud (1846-1917), vicar greco-catolic al Maramureșului între anii 1887 și 1917. Pe lângă meritele avute pe plan pastoral și administrativ-eceziastic, Tit Bud a avut o activitate culturală bogată, publicând numeroase articole în periodicele vremii, dar și lucrări cu conținut teologic și de istorie bisericească locală. De-a lungul celor trei decenii, în care a îndeplinit demnitatea de vicar foraneu, a jucat un rol providențial în păstrarea limbii române în școlile confesionale din Maramureșul istoric, susținute financiar de preoții și comunitățile greco-catolice într-o perioadă extrem de dificilă, caracterizată de o politică școlară agresivă a regimului austro-ungar. De asemenea, a avut o contribuție remarcabilă la organizarea Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Maramureș (înființată în anul 1883) și la administrarea eficientă a convicțului din Sighet, care a funcționat sub egida Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș (înființată în anul 1862).

Date biografice și cariera preotească

Cel mai longeviv vicar al Maramureșului s-a născut la data de 24 decembrie 1846, în familia¹ preotului Ioan Bud din Sat-Șugatag. A urmat clasele primare în satul natal, iar cele gimnaziale la Sighet, Ungvár și Beiuș. Între anii 1866 și 1869 a urmat studiile teologice la Gherla. În perioada formării preoțești a fost remarcat de episcopul Ioan Vancea, care l-a însărcinat cu redactarea corespondenței episcopale. Dexteritatea și

¹ Mirela Popa-Andrei (coord.), *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013, p. 112. După tată, Tit Bud provenea dintr-o veche familie nobiliară maramureșeană, atestată documentar în anul 1361. Mama vicarului, Tecla Bud (născută Perger), era sora episcopului Berger din Košice (Slovacia).

eficiența arătată de tânărul ucenic, potrivit unei însemnări autobiografice din 1908, l-ar fi determinat pe episcop să afirme că „dacă ar avea încă un secretar care să știe a scrie atât de iute și legibil ca mine nu i-ar trebui tipografie”².

Tit Bud a fost hirotonit preot în luna octombrie a anului 1869, în catedrala din Blaj, de către Ioan Vancea, ajuns între timp la rangul de mitropolit. Între anii 1870 și 1873 a îndeplinit calitățile de capelan și dascăl la leud. Din anul 1873, a fost notar consistorial în cancelaria diecezană din Gherla, postul fiind ocupat la recomandarea noului episcop, Mihail Pavel. După transferarea episcopului Pavel la Oradea, Tit Bud s-a întors, ca preot, în satul său natal (la Sat-Șugatag a slujit între anii 1880 și 1899). În paralel, începând cu anul 1882, a îndeplinit funcția de protopop al tractului Mara și pe acela de asesor al Consistoriului subaltern al Maramureșului. A fost numit administrator vicarial la data de 15 noiembrie 1887, după moartea fostului vicar al Maramureșului, Mihail Kókényesdy.

La 1 martie 1899 a devenit paroh al Sighetului, fapt ce a dus la transferarea Oficiului vicarial de la Sat-Șugatag la Sighet, reședința comitatului Maramureșului până la înfăptuirea Marii Uniri. În anul 1900 a participat la Sinodul provincial desfășurat la Blaj³, în urma căruia a fost investit oficial în funcția de vicar foraneu al Maramureșului⁴.

S-a stins din viață la 19 august 1917, la vârsta de 72 de ani, a doua zi după momentul fatidic în care reprezentanții armatei maghiare și ai administrației comitatului au coborât clopotul mare din turnul bisericii din Sighet, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, rechiziționat în vederea transformării în tunuri, iar acesta, fiind aruncat pe caldarâm, s-a sfărâmat.⁵ Potrivit dorinței exprimate în testament, în momentul trecerii la eternitate a avut parte doar „de o cruce de stejar și o ceremonie simplă, aidoma vieții pe care a dus-o”⁶. A fost îngropat de capelanul său, Nicolae Doros, în cimitirul comun al orașului, la data de 21 august 1917.⁷

Activitatea culturală

Tit Bud a fost unul dintre cei mai mari oameni de cultură ai Maramureșului din toate timpurile, sfera preocupărilor sale cărțurărești fiind vastă. La puțin timp după terminarea studiilor teologice a publicat mai multe scrieri cu caracter religios: omilii și cuvântări funebre, o concordie biblică – prima de acest gen în literatura română –, lucrări de tipic bisericesc și literatură hagiografică. Informațiile acumulate în perioada în care a îndeplinit calitatea de secretar al cancelariei diecezane au fost așezate între copertele tomului *Îndreptariu practic pentru pastorii sufletesci*, apărut la Gherla, în 1883, lucrare consacrată practicii administrative bisericești.

După investirea în funcția de administrator vicarial, Tit Bud a conștientizat deficitul de informații referitoare la evoluția organizării ecleziastice din Maramureș:

² Ana-Victoria Sima et al., *Contribuții la memorialistica greco-catolică. Însemnările lui Tit Bud – vicar foraneu al Maramureșului (1887-1917)*, în Attila Varga, Iosif M. Balog (coord.), *Diversitate culturală, realități politice și multiconfesionalism în Transilvania și Banat (sec. XVIII-XX)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, p. 95.

³ Conciliul provincial al treilea al provinciei bisericești greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș ținut la anul 1900, Blaj, 1906, p. 30.

⁴ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj, Fond *Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla* (în continuare ANCJFEGCCG), dosar 8496/1900, ff. 1, 28. A fost desemnat vicar foraneu al Maramureșului de către episcopul Ioan Szabo la 29 septembrie 1900.

⁵ Mihai Marina, *Maramureșeni – portrete și medalioane*, Cluj-Napoca, Editura „Dragoș Vodă”, 1998, p. 185.

⁶ Ana-Victoria Sima et al., loc. cit., p. 94.

⁷ ANCJFEGCCG, registrul 686, ff. 134-135.

„Cunoaștem istoria, dreptul și așezămintele altora, iar despre ale bisericii noastre sau nu avem idee sau de avem oarecare cunoștințe, acele(a) de comun sunt prea defectuoase”⁸, motivând totodată necesitatea redactării unei monografii, care va fi „una pietricică la fundamentul unei lucrări cândva și mai ample”⁹. Prin intermediul aparatului ecleziastic propriu, format din preoți și protopopi, a inițiat ample campanii de culegere de date referitoare la elementele structurale ale vicariatului (protopopiate, parohii, filii, mănăstiri) și la clerul greco-catolic (vicari, protopopi, preoți), atât în perioada în care Vicariatul Maramureșului s-a aflat sub jurisdicția Episcopiei rutene de Muncaci, cât și sub patronajul Episcopiei Greco-Catolice de Gherla (începând din toamna anului 1860). Volumul considerabil de informații adunate au fost concentrate în trei lucrări inedite cu caracter monografic: *Disertatiune despre episcopii și vicarii romani din Maramuresiu* (Gherla, 1891), *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911* (Gherla, 1911) și *Însămănări și date despre înființarea parohiei gr(eco)-cat(olice) române din Sig(h)etul Maramureșului* (Gherla, 1905).

Vicarul maramureșean a mai publicat o lucrare referitoare la *Astra Maramureșană*¹⁰ și a fost inițiatorul unor campanii de culegere de folclor, activitate în urma căreia a editat, în anul 1908, sub egida Academiei Române, volumul *Poezii populare din Maramureș*. La toate acestea se adaugă un număr considerabil de studii și articole publicate în presa vremii („Familia” de la Oradea, „Unirea. Foaia bisericească-politică” de la Blaj, „Transilvania” de la Sibiu, „Amicul Familiei”¹¹, „Gutinel” de la Baia Mare). De-a lungul existenței sale, a mai deținut următoarele funcții: vicepreședinte al Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, director al convicțului din Sighet și președinte al Reuniunii învățătorilor români greco-catolici din Maramureș.

În continuare, prezentăm lista completă a lucrărilor publicate de vicarul Tit Bud:

- *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramurăș 1860-1905*, Tipografia „Aurora” A. Todoran, Gherla, 1906, 262 p.
- *Catechese pentru pruncii școlari din școlile elementare populare*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1877, 277 p.
- *Concordantia biblica reala séu Locuri scripturale în ordinea alfabetică a materiilor diverse*, Part. I-II, Tipografia Diecezană, Gherla, 1876, pp. 382-760.
- *Cuventari funebreale și iertaciuni din auctori renumiti și din faptele scriptele repausatului Georgiu Molnaru*, Tom I-II, Tipografia Diecezană, Gherla, 1878, 1887, pp. 171-295.
- *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1911, 107 p.
- *Disertatiune despre episcopii și vicarii romani din Maramuresiu*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1891, 61 p.
- *Îndreptariu practic pentru pastorii sufletesci*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1883, 701 p.
- *Însămănări și date despre înființarea parohiei gr-cat române din Sigetul Maramureșului*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1905, 34 p.
- *Poezii populare din Maramureș* (sub egida Academiei Române), București, 1908,

⁸ Tit Bud, *Disertatiune despre episcopii și vicarii romani din Maramuresiu*, Gherla, 1891, p. 1.

⁹ *Ibidem*, p. 2.

¹⁰ *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramurăș 1860-1905*, Tipografia „Aurora” A. Todoran, Gherla, 1906.

¹¹ „Amicul Familiei. Foaie pentru toate trebuințele vieții sociale”. A apărut bilunar, la Gherla (1 august 1878-1 august 1879), și ulterior la Cluj (1 septembrie 1879-1 noiembrie 1890).

86 p.

- *Ritualu pentru pruncii scolari din scólele elementare populare*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1889, 55 p.
- *Tipicu bisericescu din cartile rituale  i manuale de acestu soi*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1886, 131 p.
- *Tipic preo esc din cărțile rituale*, Tipografia „Aurora”, Gherla, 1894, 80 p.
- *Viața preacuratei vergura Maria*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1879, 115 p.
- *Viața sântilor*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1897, 416 p.

Rolul vicarului Tit Bud la organizarea  i funcționarea școlilor confesionale românești din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului

 ntreaga perioadă în care Tit Bud a îndeplinit calitatea de vicar foraneu al Maramureșului a fost marcată de presiunea constantă pe care autoritățile regimului austro-ungar au așezat-o pe „umerii” școlilor confesionale românești. Au existat numeroase încercări de transformare a școlilor, sub pretextul spațiului insuficient, al dotării necorespunzătoare cu manuale  i rechizite,  i al neconformității, în general, cu legislația în vigoare, în  coli de stat, cu predare în limba maghiară.

O primă radiografie a situației în care se aflau școlile confesionale din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului a fost realizată de Tit Bud la pu in timp după desemnarea în oficiul de administrator vicarial. Astfel, la data de 8 aprilie 1888, vicarul s-a confesat protopopului Izei, Mihail Iurca, mărturisindu-i „cu durere” că în cele mai multe localități doar o pătrime din copiii de vârstă școlară participă la prelegerile susținute de către dascăli, că nu se  in școli „de repeti ie” în duminici  i sărbători, că deficitul de carte didactică este considerabil, exist nd cazuri în care câte zece copii utilizează un singur manual școlar, și că preoții nu inspectează  coala, neîndeplinindu- i obligația de a catehiza. Continu nd mărturisirea, vicarul a oferit una dintre cele mai frumoase defini ii ce pot fi formulate vreodată cu privire la contribuția școlilor confesionale la temelia neamului românesc:

 coala ne este tezaurul cel mai scump, grădina cre tinismului,  i dacă nu vom socoti de d nsa, dacă vom lăsa ca să crească în ea buruieni, pruncii  i nepo ii noștri, dintre care pe foarte mulți  i cre tem de preoți, nu vom mai avea popor sau [vom avea, n.n.] un popor ne nv  at  i necredincios¹².

Func ionarea  colilor confesionale a fost condi ionat , în primul r nd, de asigurarea resurselor materiale necesare plătirii salariului  nv   torului  i  ntre inerii imobilului școlar.  n majoritatea localităților din Maramureș, retribu ia dascălilor se făcea din a a-numitele fonduri „regale”, rezultate în urma arendării dreptului de cârciumărit,  ncredin ate parohiilor  i școlilor confesionale de către reprezentanții autorităților comunale.  n anul 1888, statul dualist austro-ungar a hotărât interzicerea dreptului de cârciumărit  i răscumpărarea „regalelor” prin intermediul unor obliga iuni de stat¹³, fapt pentru care destinul unor școli confesionale din vicariat a devenit  ncert.  n acest context, Tit Bud i-a îndemnat pe preoți, în calitate de pre edini ai senatelor școlare,

¹² Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Iza*, dosar 90/1888, f. 29v .

¹³ Din fondurile „regale”, în cinci parohii au fost suportate inclusiv drepturile salariale ale slujitorilor bisericești. Potrivit deciziei, fiecare poten ial beneficiar era obligat să înainteze până la sfârșitul lunii martie 1889 „preten iunile” către Ministerul de Finanțe, în caz contrar put ndu-se pierde toate drepturile financiare aferente.

ca din sumele de răscumpărare a „regalelor”, oferite de către stat, să înființeze așa-numitele fundații (fonduri) școlare.

În anul 1890, în urma numeroaselor demersuri întreprinse la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dar și la conducerea comitatului, pe baza actelor păstrate de preotul Petru Salca din Giulești privitoare la Fundația Kaszö, vicarul a recuperat o dobândă de 2.900 de florini pentru valoarea totală a fundației de 3.785 florini¹⁴, suma obținută fiind împărțită la 29 de parohii („comune bisericești”). Tit Bud a recomandat ca fiecare parohie beneficiară să păstreze suma repartizată sub forma unor depozite, la care dobânzile să se capitalizeze pentru asigurarea, în perspectivă, a unor fonduri mult mai substanțiale, banii urmând a fi folosiți pentru salarizarea anuală a dascălilor și întreținerea edificiilor școlare.

Promulgarea *Articolului de lege XXVI*, din anul 1893, referitor la creșterea salariilor dascălilor la plafonul minimal de 300 de florini, a atras după sine un interes mărit din partea autorităților comitatului pentru școlile confesionale din vicariat. La 13 iunie 1894, Comisia administrativă comitatensă a stabilit ca, în situația unităților școlare la care nu erau asigurate resursele necesare majorării salariilor învățătorilor la nivelul prevăzut de lege, diferența să fie suportată de către stat prin acordarea unui ajutor financiar. Subsidii au fost solicitate doar de parohiile mai mici, cum ar fi Ferești, cu filia Cornești (din Protopopiatul Greco-Catolic Cosău) sau Vad, cu filia Valea Porcului (din Protopopiatul Greco-Catolic Mara). Pentru salvarea școlilor confesionale din Glod și Slătioara (Protopopiatul Greco-Catolic Iza), senatele școlare au solicitat fuzionarea celor două posturi de dascăl, cererea fiind neaprobă de Comisia administrativă comitatensă.

La 16 iulie 1894, în ziarul „Unirea”¹⁵, vicarul Tit Bud a publicat un amplu articol referitor la „sistemizarea soluțiilor docențiale la 300 florini”, potrivit căruia la 49 de școli confesionale din vicariat, din cele 50 existente (cu excepția „stațiunii docențiale” din Ferești-Cornești, unde salariul dascălului a rămas la 210 florini), au fost aplicate prevederile legii din anul precedent. Edificiile școlare corespundeau cerințelor oficiale, iar din cei 50 de dascăli, doar 4 nu au susținut examenul „de calificățiune”. De asemenea, din „obligățiunile desdăunării regalelor”, artiștiile comunale au donat școlilor aproximativ 130.000 florini, din acești bani constituindu-se fundații școlare. În concluzie, cu sprijinul și „mulțămită energiei” protopopilor și a preoților din vicariat, a fost păstrat caracterul confesional al școlilor primare românești.

Pentru susținerea financiară a parohiilor mai sărace, prin intermediul Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Maramureș, Tit Bud a promovat pomicultura, activitate care putea aduce considerabile surse de venit. Prin intermediul *Circularei vicariale* din 29 ianuarie 1898, dascălii au fost încurajați să înființeze mici pepiniere („grădini de pomărit”) în proximitatea edificiilor școlare, urmând să altoiască și să transplanteze pomi fructiferi, inclusiv în grădinile localnicilor.¹⁶ Au fost instituite două premii în

¹⁴ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Vișeu*, dosar 8/1890, f. 22v. Nu se cunoaște originea și data înființării acestei fundații. Incendiul de la sediul comitatului, din anul 1864, a distrus actele originale ale fundației, în arhiva parohială din Giulești păstrându-se doar o copie autenticată a actelor de înființare a fundației. Potrivit acesteia, la „Cassa de păstrare” a comitatului fusese depusă suma de 3.785 florini.

¹⁵ „Unirea. Foaia bisericească-politică”, Blaj, anul IV, nr. 30/1894, p. 276.

¹⁶ Prin intermediul *Circularei vicariale* din 29 ianuarie 1898, Tit Bud a prezentat veniturile obținute de maramureșeni, în anii anteriori, din comercializarea „poamelor”. Astfel, în anul 1895, au fost vândute fructe în valoare de 400.000 de florini, iar în anul 1896, de 250.000 de florini. Activitatea dascălilor de altoire a

valoare de 10 și 5 florini, acestea acordându-se anual dascălilor care s-au specializat și au dovedit „sânguință” în pomicultură, dar și celor care au prezentat cea mai bună „dizertație” sau au organizat coruri școlare și sătești.

Vicarul Tit Bud a manifestat o preocupare constantă pentru renovarea și adaptarea imobilelor școlare la cerințele legislației, fie prin transformarea vechilor localuri de lemn și mărirea spațiului destinat orelor de curs, fie prin construirea unor edificii noi, de piatră. La sfârșitul deceniului nouă al secolului al XIX-lea, autoritățile comitatului au intenționat să transforme școlile confesionale din Nănești, Poieni și Glod (parohii din Protopopiatul Greco-Catolic Iza) în școli de stat, cu limba de predare maghiară. Procesul de etatizare a fost împiedicat de poziția fermă a vicarului maramureșean, care a luat măsurile necesare pentru salvarea caracterului confesional al școlilor menționate. În acest sens, la Nănești, în primăvara anului 1890, erau pregătite materialele de construcții necesare extinderii școlii, iar la Poieni, casa parohială se afla într-un amplu proces de reedificare, din două încăperi realizându-se o sală mare de clasă. Situația era mult mai evidentă la Glod, unde a fost construită o școală nouă, de piatră. Pentru toate cele trei edificii școlare, după cum a afirmat vicarul Bud, au fost luate măsuri urgente să fie finalizate și dotate cu rechizite și material didactic corespunzător până la începutul anului școlar 1890-1891.¹⁷ În cele trei decenii în care a îndeplinit calitatea de vicar al Maramureșului au fost construite peste 20 de edificii școlare noi.

La puțin timp după apariția *Articolului de lege XXVII (Legea Apponyi)*¹⁸, din anul 1907, au existat câteva situații în care o parte din dascăli, din exces de zel, s-au grăbit să aplice noile reglementări legislative¹⁹, motiv pentru care Tit Bud a solicitat clarificări din partea Consistoriului școlar cu sediul la Gherla. Divergențe au apărut și în privința limbii „de propunere” a religiei și de catehizare a elevilor români greco-catolici de la școlile de stat. Cu privire la aceste aspecte, în ședința desfășurată la 23 septembrie 1908, Consistoriul a precizat că, în conformitate cu articolul 63 din *Articolul de lege XXXVIII* din 1868 („fiecărui elev are să i se propună în școală în limba sa maternă”) și cu articolul 56 al aceleiași legi („de instruirea în religie și morală sunt obligate a se îngriji respectivele confesiuni”), limba de predare este limba română. În consecință, vicarul maramureșean a adus la cunoștința preoților și dascălilor aceste normative, îndrumându-i să militeze pentru predarea religiei în limba liturgică a Bisericii.²⁰

Pe lângă sprijinirea învățământului confesional primar, Tit Bud a manifestat o preocupare constantă pentru susținerea Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș și a Reuniunii învățătorilor greco-catolici români din Maramureș. Între anii 1887 și 1914 a fost vicepreședinte, iar din 1914 și până la moarte a fost președintele Asociațiunii Maramureșene. S-a îngrijit atât de funcționarea convicțului pe care l-a prevăzut cu personal corespunzător (prefect, viceprefect), cât și de ocuparea

pomilor fructiferi era, în viziunea vicarului, aproape la fel de benefică și productivă pentru cei din mediul rural ca instruirea școlară: „Afară de școală, acesta este binele cel mai mare pe care-l puteți face cu poporul și sunt convins că D[umnea]voastră din toată inima, voiți binele poporului”, în „Tribuna poporului”, Arad, anul II, nr. 21, 31/12 februarie 1898, p. 101.

¹⁷ ANCFEGCCG, dosar 2639/1890, f. 3.

¹⁸ Legea Apponyi a fost cunoscută în epocă și sub denumirea de „cod penal”.

¹⁹ În cadrul sinodului de toamnă al tractului Mara a fost prezentat cazul învățătorului din Sat-Șugatag, care, grăbindu-se să aplice reglementările legii școlare din anul 1907, „a exilat cărțile românești în podul școlii”, în „Unirea. Foaia bisericească-politică”, Blaj, anul XVII, nr. 46/1907, p. 396.

²⁰ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Cosău*, dosar 63/1908, f. 32.

locurilor din internat prin organizarea anuală, în lunile iulie-august, a concursurilor de admitere²¹ pentru elevi. În primii 20 de ani de existență a internatului au fost sprijiniți material peste 170 de elevi proveniți din satele Maramureșului, care au urmat cursurile Preparandiei de stat și ale gimnaziilor (romano-catolic și reformat) din Sighet.²²

În anul 1887, vicarul Tit Bud a fost ales în calitate de președinte al Reuniunii învățătorilor greco-catolici români din Maramureș. Până în momentul dizolvării acestei forme de organizare a învățătorilor confesionali²³, a inițiat și încurajat desfășurarea de numeroase activități, precum: pomicultura, culegerea de folclor, scrierea unor schițe monografice despre satele Maramureșului și școlile sătenești, organizarea corurilor școlare și bisericești. Prin intermediul Reuniunii, Tit Bud a urmărit constant procesul de perfecționare a dascălilor. În cadrul adunărilor generale, desfășurate anual, invariabil în luna mai, având ca locație, prin rotație, școlile confesionale din parohii, au fost susținute „disertații” pe multiple teme²⁴ cu substrat didactic și nu numai. În scopul formării unei noi generații de dascăli cu un nivel ridicat de pregătire didactică, dar și pentru a pune bazele unei biblioteci de specialitate, în anul 1902, vicarul a donat Reuniunii un număr de 157 de volume²⁵, majoritatea fiind lucrări cu un bogat conținut pedagogic. Prin funcțiile deținute în cadrul Astrei Maramureșene și a Reuniunii învățătorilor greco-catolici din Maramureș, vicarul și-a adus contribuția atât la susținerea financiară și perfecționarea personalului didactic, cât și la formarea unei elite laice românești care, în primele două decenii ale secolului XX, a început să-și facă tot mai mult simțită prezența în cadrul instituțiilor statului și al administrației comitatului.

De-a lungul întregii sale cariere preoțești, Tit Bud și-a asumat rolul providențial de coordonator al clerului din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului în menținerea funcționalității școlilor confesionale. Prin deciziile adoptate, a reușit să contracareze efectele politicii școlare a regimului dualist și ale măsurilor abuzive ale autorităților locale, îndeosebi pe cele venite din partea inspectorului școlar comitatens, în problemele interne ale învățământului confesional românesc. Supraviețuirea învățământului în limba maternă a dat naștere sentimentului național, fiindcă a înnobilit inimile maramureșenilor, care și-au exprimat unanim voința de unitate națională prin intermediul delegaților cu „credențional” prezenți la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918.

²¹ „Concursul” pentru ocuparea locurilor din internat era publicat anual în periodicele ce apăreau atât în Maramureș, cât și în Transilvania. Fiecare candidat era obligat, în prealabil, să trimită vicarului Tit Bud „recursele prevăzute cu testimoniu școlar”.

²² Mihai Marina, *op. cit.*, p. 182.

²³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond *Oficiul Parohial Greco-Catolic Sat-Șugatag*, dosar 31/1901-1902, f. 52. Potrivit documentelor de arhivă, Reuniunea a funcționat până în anul 1911.

²⁴ În *Colecția documente ecleziastice* deținută de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș se păstrează procesele-verbale ale adunărilor generale ale Reuniunii, desfășurate între anii 1886 (Sighet, 2 iulie 1886) și 1905 (Petrova, 11 mai 1905). Prin consultarea acestui bogat filon arhivistic poate fi analizată multitudinea temelor conținute în disertațiilor susținute de dascălii maramureșeni.

²⁵ „Unirea. Foaia bisericească-politică”, Blaj, anul XVII, nr. 46/1907, p. 397.

Tit Bud

Dragoș CURELEA, Daniela CURELEA

CONTRIBUȚII PUNCTUALE PRIVIND UNELE FORME SPECIFICE DE ACTIVITATE ALE ASTREI ÎN DESPĂRȚĂMÂNTUL ALBA IULIA (1870-1948)

Abstract: *In the present study we will summarize the chronological approach of some of the specific forms of activity of the Association (dissertations, lectures for the people, conferences for intellectuals) that we have met in the researches carried out within the Sibiu County Directorate of the National State Archives, the Alba County Directorate of the National State Archives, the Archives and the Library of the Metropolitan Bishopric of Transylvania, the National Museum of Alba's Archive in Alba Iulia, the ASTRA County Library in Sibiu, the Alba Iulia Partition of ASTRA between 1870-1948. The general historiographical work on the activity of the Association's for nearly nine decades, the general bibliography accessed, the special works, the studies and the specialized articles, are only a few of the primary and secondary sources which have enabled us, as a result of the processing and systematization of the accessed data, to elaborate our study. The results of the researches allow us to publish the following study entitled: "Accurate contributions to some specific forms of activity of the Association in the Alba Iulia Partition of ASTRA, 1870-1948".*

Starting with 1870, when the Alba Iulia of ASTRA Partition was established, the presentation of the dissertations in the various localities of the Association's divisions became a necessary practice. Then, the lectures were held weekly, accompanied by projections, practical demonstrations, scenes, etc. After 1900, the dissertations were replaced with the lectures for the peasants, and then a series of intellectual conferences was launched, the initiator being the new Alba Iulia archpriest and director of the Alba Iulia ASTRA Partition, Ioan Teculescu. Among the personalities of ASTRA from Alba Iulia who presented dissertations, lectures for the people and conferences for intellectuals, we mention: Axente Sever, Rubin Patitia, Nicolae Ivan, Ioan Teculescu, Leonte Opriș, Horia Teculescu, Romul Boca, Eugen Hulea and Nicolae Igna.

În studiul de față ne vom rezuma la abordarea cronologică a unora dintre formele specifice de activitate ale Asociațiunii (disertații, prelegeri pentru popor, conferințe pentru intelectuali) pe care le-am întâlnit în cercetările realizate în cadrul Direcției Județene Sibiu a Arhivelor Naționale ale Statului, Direcției Județene Alba a Arhivelor Naționale ale Statului, Arhivei și Bibliotecii Mitropoliei Ardealului, Arhivei Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia și Bibliotecii Județene „Astra” din Sibiu.

Bibliografia generală privind istoriografia care s-a realizat asupra activității celor aproape nouă decenii ale Asociațiunii, lucrările speciale, studiile și articolele de specialitate sunt numai câteva dintre izvoarele primare și secundare care ne-au permis, ca urmare a prelucrării, sistematizării, esențializării cronologice a datelor accesate, să elaborăm acest studiu. Rezultatele la care am ajuns le oferim spre publicare.

Scopul principal după înființarea ASTREI era educația și instruirea populației românești din Transilvania. La începutul demersurilor sale culturale, după 1861, disertațiile erau forme specifice de manifestare, reprezentând o coordonată semnificativă, și erau prezentate în cadrul adunărilor generale ale Asociațiunii. Totodată, au fost mijloace specifice de răspândire a științei și culturii în rândurile poporului român și au fost adoptate în cea de-a doua Adunare generală a Asociațiunii, care s-a desfășurat în 1862, la Brașov. În cadrul activităților, George Barițiu, Timotei Cipariu, Gavril Munteanu,

Ioan Petric, Ioan Pușcariu au susținut disertații ale căror tematici vizau: problemele lingvistice, cultura viermilor de mătase, familiile nobiliare românești din Transilvania și genealogia acestora și artele frumoase cultivate de români.¹ Semnalăm între acestea pe cea a lui Timotei Cipariu, *Despre problemele lingvistice*. Este interesant că primele disertații s-au referit la ortografia limbii române, temă care a preocupat, la jumătatea secolului al XIX-lea, pe mai mulți intelectuali din întreaga Românie. Invitația adresată lui T. Cipariu de a susține o disertație în fața adunării de la Brașov este simbolică, deoarece canonicul din Blaj era unul dintre cei mai renumiți filologi în spațiul românesc și un mare susținător al trecerii de la scrierea în alfabetul chirilic la cea în alfabetul latin.² Începând din anul 1870, care a reprezentat momentul în care a fost înființat Despărțământul Alba Iulia al ASTREI, prezentarea de disertații în diferitele localități ale despărțământelor Asociațiunii a devenit o practică necesară. Menționăm faptul că prima disertație care s-a prezentat în fața publicului a fost cea susținută la Brașov, în 16 iulie 1872, de către Bartolomeu Baiulescu, care a prezentat *Despre stricăciunea vinarsului*. Apoi, în timp, de la disertații prezentate în adunările generale ale Asociațiunii s-a trecut la prelegerile publice susținute săptămânal, însoțite de proiecții, demonstrații practice, scenete etc. După anul 1900, disertațiile au fost înlocuite cu prelegerile pentru țărani și conferințele pentru intelectuali.³ Disertațiile aveau diferite tematici de interes științific sau cultural, au avut ca principal obiectiv transmiterea informațiilor științifice în rândurile românilor transilvăneni, vizând formarea unei conștiințe naționale.⁴

După cum am menționat, la începutul activităților Asociațiunii asemenea disertații au fost prezentate auditoriului cu ocazia adunărilor generale anuale. Din perspectivă strict tematică, acestea au avut un conținut științific, fiind atent elaborate, atât stilistic, cât și lingvistic. Erau prezentate adeseori într-un mod elevat, fiind puțin accesibile publicului larg. *Regulamentul pentru înființarea de reuniuni ținutale și agenturi comunale*, apărut ca urmare a Adunării generale a Asociațiunii de la Șomcuta Mare, prevedea prezentarea disertațiilor cu caracter popular care să pună în discuție probleme de agricultură, industrie, comerț, igienă și istorie națională. Se urmărea, de asemenea, prin intermediul acestora, ca țărănimia să fie îndemnată și susținută material în procesul de învățare a unor meserii sau al studiilor efectuate în diferite domenii ale științei. A fost importantă îndemnarea populației de la țară la cultivarea și stimularea interesului în scopul achiziționării de unelte, mașini și învățarea unor procedee agricole noi, înființarea de asociații agrare (pe care le întâlnim și în spațiul albaiulian începând cu anul 1913), dobândirea unor noi cunoștințe pentru cultura pământului, a livezilor, a creșterii animalelor, a cunoștințelor privind creditele și legile.⁵ Printre disertațiile susținute de reprezentanții Asociațiunii în Alba Iulia, în anul 1866, cu ocazia desfășurării celei de a șasea Adunări generale a Asociațiunii, amintim: *Despre ortografie și principiul etimologic*,

¹ „Transilvania”, III, nr. 15, 1870, p. 181; Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, pp. 282-283.

² Mioara Avram, *Timotei Cipariu, părintele filologiei românești*, în „Memoriile Secției de Filologie, Literatură și Artă”, IX, 1987, pp. 13-15.

³ Pamfil Matei, *op. cit.*, pp. 283-284.

⁴ Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Biblioteca „Astra”, 1944, p. 51; Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 453.

⁵ Lucian Giura, Maura-Geraldina Giura, *Despărțământul Mediaș al Astrei*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2008, pp. 42-43.

prezentată de Timotei Cipariu, *Despre istoria literaturii italiene*, prezentată de Iosif Hodoș, *Despre necesitatea unei foi literare a Asociațiunii*, Ioan Hannia, și *Despre publicarea Actelor Asociațiunii*, Iosif Hodoș.⁶ În condițiile înființării Despărțământului Alba Iulia al ASTREI din 31 iulie 1870, la Teiuș, în adunarea care a avut loc cu ocazia constituirii, Axente Sever a vorbit despre *Cauzele sărăciei poporului român și mijloacele pentru delăturarea lor*. De altfel, această disertație a fost susținută de fondatorul despărțământului albaiulian și la Deva, în 10 august 1874, cu ocazia Adunării generale a Asociațiunii din acel an. Altă disertație prezentată la Teiuș a fost *Educațiunea copiilor*, a lui Nicolae Gaetanu.⁷

Pe parcursul funcționării ASTREI albaiuliene, permanent au fost susținute disertații. Intelectualii din localitățile despărțământului, I. Pipoș, M. Nicola, R. Patiția, S. Moldovan au cuvântat, în primul rând, despre rosturile și scopurile Asociațiunii, apoi s-au îndreptat spre teme practice, ca: folosirea îngrășământului natural în agricultură, înființarea livezilor, învățarea unor meserii etc. Începând cu primii ani de funcționare a despărțământului albaiulian și până în anul 1900 au fost prezentate 13 disertații. Amintesc succint: în comuna Ciugud, în 11 iulie 1877: *Întrebuințarea nutrimentului și a băuturilor din punct de vedere dietetic*⁸, în comuna Hăpria, în anul 1878, *Despre Scopul Asociațiunii și Poezia lui Vasile Alecsandri: Peneș Curcanul*⁹. În 6 iulie 1883, la Măgina, s-au prezentat două disertații: *Scopul Asociațiunii și Despre măestrii*; în Teiuș, la 1 august 1885, s-a prezentat disertația: *Despre foloasele învățaturii prin școală*. Neștiința este „păgubitoare și jignește în toată privința bunăstarea unui popor”.¹⁰ La Teiuș, pe 20 noiembrie 1895, s-a prezentat *Despre Ardeal și bogățiile lui*.¹¹ Statistica privind prelegerile susținute în Despărțământul Alba Iulia al ASTREI, între anii 1870 și 1900, se prezintă astfel: între 1870 și 1880, 7 prelegeri; între 1880 și 1890, 3 prelegeri, iar între 1890 și 1900, doar una singură.¹² Aceste disertații au fost bine documentate științific și bine primite de poporul român din spațiul albaiulian.

Prelegerile pentru popor au fost forme specifice de manifestare a celor care activau în plan cultural în slujba Asociațiunii, iar comunicarea directă, verbală, față în față, între aceștia și publicul românesc urmarea a forma, a cultiva, a ridica comunitățile locale prin intermediul demersului cultural.¹³ Subliniem însă că prelegerile s-au adresat în mod expres populației românești rurale din Transilvania. Ca urmare a instituirii unor forme de premiere a celor mai bune prelegeri, după anul 1905 acestea se vor generaliza. Putem remarca existența unei rubrici bugetare specifice, în care se alocau 2.000 coroane

⁶ Protocol despre a șasea adunare generală, pp. 5-6; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 66, 6 septembrie, 1866, p. 3; Pamfil Matei, *Asociațiunea. În lumina documentelor (1861-1950) Noi contribuții*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2005, p. 32.

⁷ „Transilvania”, III, 1870, pp. 158-159; Nicolae Josan, *Înființarea și activitatea Despărțământului Alba Iulia al „Astrei” până la 1900*, în „Apulum”, XVII-XXX, 1993, p. 383.

⁸ Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, Fond Inventare, inv. nr. 4190/14.

⁹ Nicolae Josan, *Contribuții privind solidaritatea românilor din județul Alba cu lupta pentru cucerirea independenței de stat a României (1877-1878)*, în „Apulum”, XV, 1977, pp. 434-436.

¹⁰ Idem, *Înființarea și activitatea Despărțământului...*, Anexa 13, pp. 408-409.

¹¹ „Transilvania”, XXVII, nr. VI, 1896, pp. 166-173; *Ibidem*, Partea oficială, p. IX.

¹² D.J.S.A.N., Fond Astra, *Indicele despărțământelor pe anul 1900*, pp.15-18; cel puțin până la Unirea din 1918, oficiul Asociațiunii prezenta situația acestora în funcție de rapoartele anuale înaintate pe adresa Comitetului central al Asociațiunii.

¹³ Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, pp. 282-286; Valer Moga, *op. cit.*, p. 453; Roxana-Gabriela Nicola, *Despărțământele Astrei în comitatele Hunedoara și Zarand (1873-1918)*, Sibiu, TehnoMedia, 2009, pp. 46-48.

pentru răsplătirea celor mai bune prelegeri în despărțăminte.¹⁴ Pornind de la cercetările de arhivă și de la studierea revistei „Transilvania” din anul 1903, putem discuta despre organizarea acestor forme de activitate specifice Asociațiunii – prelegerile pentru popor – în mod sistematic, astfel încât le putem încadra pe paliere tematice. Acestea făceau parte dintr-un program care viza emanciparea culturală, socială, economică, educațională a românilor transilvăneni.

Din anul 1905, principalele teme ale prelegerilor susținute în diferite comune ale Despărțământului Alba Iulia al ASTREI erau despre: igiena proprie și a locuințelor, teme cultural-istorice, moralizatoare, economice, sfaturi juridice, de folclor.¹⁵ Prelegerile au fost susținute cu ocazia diferitelor adunări generale anuale ale membrilor Asociațiunii din despărțăminte, ceea ce s-a petrecut și în cazul ASTREI albauliene.¹⁶ Printre cei care s-au angajat în efortul de propagare a mesajului Asociațiunii în rândurile românilor transilvăneni evidențiem preoți, învățători, medici, avocați, studenți. Din rațiuni de sistematizare a materialului documentar deținut, vom prezenta prelegerile pentru perioada 1900-1920 astfel: în anul 1905, în satul Benic, preotul Enea Pop Bota a prezentat o prelegere cu caracter religios și a distribuit gratuit o serie de cărți. Publicul a fost format din membrii ASTREI albauliene întruniți în Adunarea generală anuală. În 12 august 1906, la Teiuș, au fost prezentate două prelegeri, de medicul Ioan Bălan și de învățătorul Ion Bota. Aceștia au vorbit despre consumul de alcool și implicațiile alcoolismului în viața omului și despre obligațiile părinților față de copiii lor.¹⁷ În anul 1907, la Alba Iulia, Ion Bota a prezentat două prelegeri despre datoriile principale ale omului față de familie, față de credință, față de valorile naționale și despre chemarea intelectualității românești în procesul de emancipare a națiunii române din Transilvania.¹⁸ În 2 august 1908, în comuna Totoi, Enea Pop Bota expunea care sunt motivele și avantajele care decurgeau din deprinderea unor meserii de către tineri. Aici au fost donate 35 cărți și a fost înființată o bibliotecă pentru popor.¹⁹

În anul 1909, au fost prezentate 5 prelegeri în așezările Cricău, Dumitra și Micești. Din titlurile acestora desprindem subiectele de interes. Astfel, se vorbea despre emigrări, fiind explicate pe înțelesul publicului românesc cauzele și urmările acestora. În comuna Dumitra au fost prezentate prelegeri care făceau referință la semnificația socială a alfabetizării, dar și la necesitatea înființării livezilor și a cultivării unor soiuri de pomi fructiferi, precum: caiși, meri, peri, pruni. Școala și cultura erau văzute ca primele izvoare ale bunăstării oamenilor. În acest sens, tinerii din comunele românești erau îndemnați la a învăța meserii și a se specializa în comerțul cu produse agricole și zootehnice. Temele acestora au fost: însușirea unor meserii, morala, cunoașterea societății și a economiei, înțelegerea rostului școlii și religia. Toate prelegerile din 1909 au fost susținute de preoți sau studenți la Teologie.

În anii 1911-1912, de remarcat au fost prelegerile din Alba Iulia, Ciugud, Dumitra și Drâmbăr. În aceste localități s-a prezentat rostul învățării, al studiilor prin facultăți, dar și

¹⁴ „Transilvania”, nr. 4 jubiliar, iulie-august 1911, p. 388.

¹⁵ *Ibidem*, XLIV, nr. I-IV, 1913, p. 274.

¹⁶ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, dos. 1046/1911; Valer Moga, *op. cit.*, p. 454; „Transilvania”, nr. 4 jubiliar, p. 388; Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 284.

¹⁷ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, *Carte de evidență a despărțămintelor 1896-1906*, pp. 50-54; „Analele Asociațiunii”, nr. III, 1907, p. 105.

¹⁸ *Ibidem*, p. 81.

¹⁹ *Ibidem*, nr. IV, 1908, p. 212.

al dobândirii unor deprinderi practice. Printre cei care au prezentat prelegeri amintim pe: Enea Pop Bota, Aurel Marcu, Sever Bran și Zenovie Pâclișanu. Ei au reprezentat primul nucleu al celor care susțineau, după 1905, prelegeri în despărțământul albaiulian, fiind influențați de noua direcție de acțiune trasată în zonă de Ioan Teculescu, protopopul Albei Iulia și directorul ASTREI locale. În comuna Hăpria, Aurel Marcu și Zenovie Pâclișanu au prezentat, în anul 1913, prelegeri despre rostul Asociațiunii și despre semnificația alfabetizării. În Limba, Sever Bran, Aurel Marcu și Zenovie Pâclișanu au expus rostul învățării unor meserii și aspecte privind jocul și folclorul local. De asemenea, a fost subliniat rostul Asociațiunii în efortul de emancipare a românilor din Transilvania. În Oarda de Jos, Zenovie Pâclișanu și Aurel Marcu prezentau semnificația înființării și a existenței bibliotecilor, dar și rostul alfabetizării. În Oarda de Sus, Aurel Marcu și Zenovie Pâclișanu au vorbit despre Asociațiune și despre națiunea română și momentul apariției sale. În comuna Totoi, Aurel Marcu a subliniat rostul folosirii în agricultură a îngrășământului artificial, iar Zenovie Pâclișanu a evidențiat rostul Asociațiunii în viața românilor din Transilvania. Putem constata, după 1910, o creștere a numărului de prelegeri, aspect însoțit de o diversificare a statutului socio-profesional al celor care prezentau prelegerile în comunele aflate în arondarea despărțământului albaiulian. Din situația transmisă la centru de protopopul Ioan Teculescu, directorul respectivului despărțământ, reiese faptul că au fost susținute prelegeri pentru popor în 11 comune, triplu față de situația raportată de același director pentru anul 1909.²⁰

Prelegerile pentru popor au avut următoarele teme: însemnătatea meseriilor, economia și comerțul, desfășurarea proceselor judecătorești, rostul și obiectivele culturale și naționale ale Asociațiunii, semnificația educației și a învățării, înființarea națiunii române, bibliotecile comunale și utilizarea îngrășământului natural în agricultură.²¹ În anul 1913, au fost susținute prelegeri – în comunele și satele Dumitra, Hăpria, Limba, Oarda de Jos, Oarda de Sus, dar și în alte localități – de Aurel Marcu, Sever Bran și Zenovie Pâclișanu.²² Au vorbit despre importanța meseriilor, despre tradiții și obiceiuri, despre rostul alfabetizării în rândurile românilor și necesitatea înființării unor biblioteci. Alte teme au fost: problemele economice, împrumutul, creditul agricol, dar și aspectul falimentului, despre îngrășământul natural și cel artificial folosit în agricultură. Era abordată în mod prudent problema națională și originea istorică a poporului român.²³ Prelegerile susținute în 1913 au fost structurate pe următoarele tematici: originea și istoria poporului român, folclorul, semnificația girantului în sistemul bancar, bibliotecile populare, datinile poporului român, folosirea îngrășământului natural și artificial în agricultură. La aceste prelegeri, forme specifice de activitate ale Asociațiunii, participau un număr mare de oameni din comunitățile respective, ajungându-se uneori, ca la anumite prelegeri, să fie de față chiar câte trei sute de persoane.²⁴ Oficiul Asociațiunii, referindu-se la publicul acestor prelegeri, prezenta faptul că oscila între 70 de participanți, de pildă, la prelegerea susținută de Zenovie Pâclișanu în Șeușa, și 300 de participanți la prelegerea susținută de același, în

²⁰ „Transilvania”, XLIV, nr. 4-5, 1913, p. 250.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, XLIII, nr. 5, 1912, Anexa IV, p. 354. Publicul acestor prelegeri era format din membrii Asociațiunii grupați în Despărțământul Alba Iulia al Astrei, întruniți cu ocazia adunărilor generale anuale, și din țărani și intelectualii comunităților românești respective.

comuna Dumitra.

În cadrul Adunării generale susținute de Asociațiune în Orăștie, în 14-15 septembrie 1913, avocatul R. Patiția a stăruit pentru ca adunarea generală să adopte o serie de dispoziții în ceea ce privește înființarea de școli pentru agricultură și meserii, importante pentru rezistența național-economică și culturală a românilor din zona Munților Apuseni. Patiția a prezentat în acest sens două prelegeri, despre *Înființarea de școli pentru agricultură și înființarea de școli pentru meserii*.²⁵ Dintr-un raport intern al Asociațiunii, realizat de Ioan Neagoe în 1914, aflăm despre prelegerile pe care conferențiarul agronom I. Neagoe le-a susținut în despărțământ în anul 1913. Acesta a vorbit, la Alba Iulia, despre felul în care se înmulțesc animalele, cu accent pe înmulțirea vitelor, și a prezentat semnificația culturii de legume și fructe. În Hăpria a vorbit despre prăsirea vitelor și a oilor, dar a subliniat și rostul înființării, îngrijirii și cultivării livezilor.²⁶ În Ighiu a susținut prelegeri despre asigurarea vitelor, dar a scos în relief semnificația privind cultivarea viilor. În Oarda de Jos a vorbit despre înmulțirea animalelor mari și mici, referindu-se la vite și oi, respectiv, a îndemnat locuitorii să cultive legume. În Zlatna, a vorbit despre înființarea livezilor. În prima parte a anului 1914, I. Neagoe a susținut două prelegeri pe teme agronomice în Cetea și Șeușa, referindu-se și la „însoțirile de credit”. În Cetea și Șeușa, Ioan Neagoe a înființat, împreună cu Zaharia Munteanu, două bănci rurale.²⁷ Între 1914 și 1915 au fost susținute opt prelegeri pentru popor, în comunele Bărăbanț, Coșlar, Micești, de către Ioan Baltariu, Sever Bran, Ioan Dușa, Aurel Marcu și studentul Liviu Dumitrean. Aceștia au vorbit, tematic, despre: școală și semnificația sa, înființarea livezilor, demnitatea personală și cea națională, procesele și problemele testamentare, despre felul în care trebuie cultivată o livadă, despre datini, superstiții și deochiat.²⁸ Pentru această perioadă se poate evidenția activitatea judecătorului pensionar Ștefan Cacoveanu, în Secțiunea literar-artistică a Asociațiunii, și a inginerului Aurel Stoica, de la Căile Ferate, care activa în cadrul Secțiunii tehnico-științifice.²⁹

Răspunsul direcțiunii ASTREI albauliene la Circulara nr. 342/1916 sublinia faptul că, în condițiile desfășurării războiului, activitățile culturale, prelegerile, șezătorile, seratele literar-artistice, expozițiile nu au mai avut loc.³⁰ Formele specifice de activitate și manifestare ale Asociațiunii încetau pentru moment. În aceste condiții, susținerea prelegerilor pentru popor a încetat pe meleagurile albauliene până în 1920, an al reactivării ASTREI la Alba Iulia. După anul 1918, în prezentarea prelegerilor pentru popor se vor implica și membrii corpului didactic din Alba Iulia, cum a fost cazul profesorilor Emanoil Comănescu, Horia Teculescu, Leonte Opriș, Ioan Sandu (1926-1930), Eugen Hulea (1936-1947), lărgindu-se în acest fel atât aria tematică a subiectelor abordate, cât și diversificarea statutului social și profesional al celor care se puneau, voluntar, în slujba Asociațiunii. Titlurile și rândurile acestor prelegeri demonstrează creșterea interesului pentru problemele legate de agricultură, zootehnie, plantarea, îngrijirea și

²⁵ *Ibidem*, XLIV, nr. 3, 1913, p. 197. Școlile pentru agricultură și cele pentru învățarea tainelor unor meserii erau văzute de avocatul Rubin Patiția ca fiind o condiție necesară în vederea ridicării statutului social al românilor din zona Albei Iulia.

²⁶ Titlurile prelegerilor susținute de Ioan Neagoe în 1913 la Hăpria sunt: *Plantarea și îngrijirea pomilor și Foloasele pomăritului*.

²⁷ „Transilvania”, XLV, nr. 7-9, 1914, p. 306.

²⁸ *Ibidem*, XVLII, nr. 7-12, 1915, p. 114.

²⁹ *Ibidem*, pp. 178, 181.

³⁰ *Ibidem*, XLVII, nr. 7-12, 1916, p. 99.

creșterea pomilor fructiferi, igienă, drept, radiofonie și cinematografie.

După război, în 30 aprilie 1919, președintele Asociațiunii, Andrei Bârseanu, publica o circulară, *Către directorii despărțămintelor Asociațiunii*, pe care, de altfel, o înainta conducerilor tuturor despărțămintelor din Transilvania. Din rândurile acesteia se desprinde apelul pe care Andrei Bârseanu îl făcea în vederea reluării activităților specifice ale Asociațiunii în noul cadru oferit de România Mare. Cu atât mai mult cu cât, prin Legea din 22 iunie 1921, ASTRA a dobândit personalitate morală, încadrându-se juridic în activitatea statului român.³¹ În ceea ce privește reluarea activității Asociațiunii la Alba Iulia, sunt de remarcat demersurile întreprinse de însuși Andrei Bârseanu, care în mai multe rânduri a vizitat orașul, în perioada 1919-1920, în calitate oficială, de director pentru învățământul secundar în cadrul Resortului pentru Instrucțiune Publică și Culte în Consiliul Dirigent.³² Reluarea oficială a activității în Despărțământul Alba Iulia al ASTREI a avut loc la 11 august 1920 în baza noilor Statute ale Asociațiunii.³³

Pentru perioada 1920-1923, din raportul înaintat Comitetului central al Asociațiunii de către președintele despărțământului albaiulian aflăm faptul că, din rațiuni ce țineau de reorganizarea despărțământului, nu s-au ținut prelegeri și nici conferințe, ci s-a acționat mai mult în plan administrativ și organizatoric.³⁴ Situația provizoratului s-a prelungit până în anul 1925, din cauza nemulțumirilor manifestate de preotul greco-catolic Vasile Urzică (și a polului format în jurul acestuia), care contesta conducerea despărțământului după anul 1923, nefiind de acord cu Zaharia Munteanu.³⁵ S-au susținut prelegeri la: Ciugud, Limba, Oarda de Jos, Oarda de Sus, Șeușa, de către o serie de cadre didactice din Alba Iulia: Traian Achim, Horia Teculescu, Ion Codrea, Virgil Cucuiu, Leonte Opreș, Constantin Dumitrescu, Lucian Munteanu și Avram Rășinar, însă, de observat aspectul potrivit căruia, în această perioadă, prelegerile nu au fost o prioritate urmărită în mod sistematic de conducerea despărțământului albaiulian.³⁶ Prelegeri populare, cu tematici de igienă, moral-religioase, economice, cultural-naționale, istorice, au fost, de regulă, susținute de parohul Iuliu Căpălnean în anul 1925. Printre cele mai importante, semnalăm pe cele destinate femeilor din comunitate: *Cum se face creșterea bună; Creșterea copilului în familie și școală; Îngrijirea copiilor sugari*.³⁷

Situația se va schimba după anul 1925, când în fruntea despărțământului se va afla profesorul Ioan Sandu, director al Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, secondat în activitatea de conducere și organizare de profesorul Leonte Opreș. În acest sens, putem evidenția reluarea sistematică a prelegerilor pentru popor, prezentate astfel, în cursul anului 1927-1928, în Oarda de Sus, de către Ion Codrea și Leonte Opreș, *Reforma agrară și minoritarii*, Leonte Opreș, *Liga națiunilor*, Virgil Cucuiu, *Urme romane*, Constantin Dumitrescu, *Doinile române*, Traian Achim, *Meseriile*.³⁸ Evident, se poate constata o diversificare tematică a subiectelor acestor prelegeri, ceea ce demonstrează un interes

³¹ „Monitorul Oficial”, nr. 92, 29 iulie 1921, p. 3576.

³² „Anuarul Liceului „Mihai Viteazul” Alba Iulia”, an școlar 1919-1920, p. 5; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al Astrei*, în „Apulum”, XXXI, 1994, p. 445.

³³ *Statutele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, Sibiu, 1920, 16 p.; Valer Moga, *loc. cit.*, p. 446.

³⁴ „Transilvania”, 54, nr. 8-9, 1923, p. 347.

³⁵ D.J.S.A.N., Fond Astra, 803/1925; „Transilvania”, 55, nr. 10-11, 1924, p. 381; Valer Moga, *loc. cit.*, p. 452.

³⁶ „Transilvania”, 55, nr. 10-11, 1924, p. 414; Valer Moga, *loc. cit.*, p. 451.

³⁷ „Transilvania”, 55, nr. 10-11, 1924, pp. 323-324.

³⁸ *Ibidem*, 59, nr. 12, 1928 p. 1008.

crescut al păturii rurale românești pentru problemele considerate importante la acea dată, în planul activităților interne ale statului român, având în vedere, aici, aspectele privind reforma agrară și înfăptuirea sa, dar și necesitatea dezvoltării unui sistem de meserii, care vizau emanciparea socială a unei părți din rândul tinerilor ce trăiau în spațiul rural, prin deplasarea la școli și stabilirea treptată în mediul urban, ca urmare a învățării și practicării unei meserii.³⁹ În localitățile Ciugud, Drâmbar, Gârbova, Limba, Pâclișa, Șeușa, intelectualii au cuvântat pe teme de interes casnic, social, economic, literar, prezentate de profesorii: Traian Achim, Ion Codrea, Constantin Dumitrescu, Lucian Munteanu, Leonte Opreș, Avram Rășinar. Titlurile prelegerilor au fost: *Stabilitatea valutei, Impozitele, Sfatul de pace al țărilor, Doinele române, Folosul cooperativelor, Reforma agrară, Prețul leului, Luptele pentru libertate, Caracterul poporului român, Scaunul de judecător între țări*. În această perioadă s-au evidențiat Leonte Opreș și Ion Codrea. Cei doi au vorbit despre problema devalorizării banilor și rostul înființării, la Geneva, a Ligii Națiunilor, respectiv, despre necesitatea bibliotecilor, a dotării acestora cu fond de carte. De asemenea, a fost pe larg explicată în toate comunitățile rurale din despărțământ necesitatea reformei agrare.⁴⁰ O clasificare a temelor acestor prelegeri se prezintă după cum urmează: societatea și relațiile dintre oameni, necesitatea educației personale, proprietatea – valoare sau povară în societate, cântecul popular.

În anul 1928, foarte prielnic din punctul de vedere al manifestărilor culturale din despărțământul organizat în plasa administrativă Aiud, remarcăm susținerea prelegerilor în satele și comunele Ciunguzel, Gâmbaș, Leorinț, Păgida, Meșcreac și Ocnișoara, de Emil Pop, Petre Fodorean, Octavian Lupean, Dumitru Toncescu. Tematic, prelegerile susținute în Aiud și împrejurimi se clasifică astfel: cartea și biblioteca, alfabetizarea, virtutea și cinstea, demnitatea, bibliotecile Asociațiunii, devalorizarea banilor, reforma agrară, Asociațiunea și rostul său, Ziua Casei Regale a României. Din perspectiva statutului social al celor care au prezentat prelegeri amintim: 1 avocat, 1 contabil, 2 profesori.⁴¹ Putem observa, pentru anul 1928, din procesele-verbale înaintate Comitetului central de profesorul Silviu Cărpinișanu, că în comunele și satele aflate în arondarea Despărțământului din plasa administrativă Sebeș au fost prezentate mai multe prelegeri. Aceste forme specifice de manifestare culturală au fost avut loc în: Călnic, Cut, Daia Română, Deal, Petrești, Pianu de Sus, Răchita, Răhău, Săsciori, Sibișel și Sebeș. Din punct de vedere tematic, prelegerile au vizat: apicultura, educația tineretului, semnificația Asociațiunii, legile școlare și îngrijirea clădirilor școlare, legătura dintre familie și școală, satisfacția muncii, recunoștința față de eroi, istoria românilor, cultura locală – cultura națională, bolile și sănătatea, rolul familiei în viața unui tânăr și în comunitate, legislația, lăcomia, necinstea, setea de bogăție și mărire personală, monografia Văii Sebeșului, prezentarea sectelor religioase. Din perspectiva statutului social al oratorilor amintim: 10 cadre didactice (învățători și profesori), 4 preoți, 1 medic primar.⁴²

În anul 1928, pentru Despărțământul organizat în plasa administrativă Zlatna, aflăm din raportul înaintat Comitetului central de președintele Ioan Fodoreanu, preot, că au fost susținute prelegeri în următoarele sate și comune: Cib, Glod, Trâmpoalele,

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 1009.

⁴² *Ibidem*, p. 1010. Lucreția Floca și Cornelia Cionca au fost primele femei care au susținut prelegeri pentru popor în satele și comunele despărțământului organizat în plasa administrativă Sebeș.

Valea Dosului, Zlatna. Tematic, s-a urmărit: prezentarea rostului Asociațiunii, prezentarea faptelor mai importante din Revoluția de la 1848-1849 în Transilvania, necesitatea învățării unor meserii, importanța cercurilor culturale, problema succesiunii și a proceselor. Din punct de vedere social, cei care au prezentat prelegerile în Zlatna și în zona sa erau: 1 notar de primărie, 1 medic, 1 profesor și 2 preoți.⁴³ În anul 1929, pornind de la raportul înaintat Comitetului central de președintele ASTREI județene Alba, Ioan Sandu, aflăm că au prezentat prelegeri de-a lungul perioadei sale de conducere următoarele personalități locale: Leonte Opreș, Vasile Albu, Lucian Munteanu, Ioan Bucerzan, Ioan Trifa, Ioan Câmpeanu (directorul Camerei de Agricultură din Alba), Petru Circo, Petru Popescu ș.a., în următoarele localități din județ: Alba Iulia, Bărbantș, Drâmbar, Ighiu, Micești, Oarda de Jos, Oarda de Sus, Partoș, Păclișa, Teiuș, Vințu de Jos, Zlatna. Facem observația că au fost vizitate în cadrul unor campanii de culturalizare toate despărțămintele din plasele administrative ale județului Alba.

O constantă a întregii perioade 1926-1936 au fost activitățile culturale susținute de profesorul Leonte Opreș⁴⁴.

Clasificarea tematică a prelegerilor se prezintă astfel: istoria românilor, biografiile personalităților locale (Badea Cârțan și Vasile Lucaciu), religie și spiritualitate, economia, întreținerea livezilor și a grădinilor, munca, semnificația bibliotecilor pentru popor, profesiuni și meserii, bolile și sănătatea, radiofonia. Amintim prelegerile susținute, la Teiuș, de căpitanul Ioan Stanislav, medic militar al Regimentului 6 Artilerie, care a vorbit despre îngrijirea copiilor, igienizarea caselor și a persoanei, armamentul și munițiile în timp de pace și de război. Alte prelegeri pe care considerăm că este important a le aminti au fost prezentate de avocatul teiușan Ovidiu Răhăian, doctor în științe juridice și important lider al național-țărăniștilor din județul Alba, care a vorbit, în Alba Iulia, Aiud, Ciugud, Drâmbar, Teiuș, Zlatna, despre *Criminalitatea în popor și Infrafracțiunile curente*. Din punctul de vedere al statutului socio-profesional, cei care au prezentat prelegeri au fost 7 cadre didactice, între care s-au distins, prin diversitatea tematică abordată, dar și prin aria de acoperire a susținerii acestora, Leonte Opreș și Lucian Munteanu, 5 economiști, între care amintim pe Ioan Câmpeanu și pe Constantin Economu, profesor la Școala Comercială din Alba Iulia. Au urmat apoi 2 medici militari, Ioan Stanislav și Nicolae Nicolicea, care au prezentat în prelegerile lor bolile, igiena, sănătatea, punând accent pe prevenția și tratarea bolilor ficatului și ale celor cu transmitere sexuală în rândul tinerilor, 1 avocat, care a subliniat problema criminalității și infrafracționalității, și 1 preot.⁴⁵ De semnalat, diversificarea tematică a prelegerilor.

Din raportul înaintat la centru, pentru perioada 1928-1929, preotul Petru Circo, președintele despărțământului din plasa administrativă Ighiu, semna faptul că au fost prezentate doar două prelegeri pentru popor, și anume: *Agricultură, viticultură, monedă și Urmările beției*.⁴⁶ Procesul-verbal semnat de preotul Constantin Oancea, președintele despărțământului din plasa administrativ-teritorială Vințu de Jos, menționa titlurile

⁴³ *Ibidem*, pp. 1010-1011. Putem constata din titlurile acestor prelegeri pentru popor implicarea sistematică și atentă privind abordarea mai multor teme de interes de către prof. Leonte Opreș, care îndeplinea funcția de secretar al Astrei albauliene.

⁴⁴ Leonte Opreș a prezentat în decurs de 10 ani 423 de prelegeri cu tematici de interes în epocă, vizitând toate comunele județului Alba și toate despărțămintele din plasele administrativ-teritoriale din județ.

⁴⁵ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, dos. 3102, doc. nr. 47, dos. 3109, doc. nr. 7; „Transilvania”, 60, nr. 10-11, 1929, pp. 754, 788-789; Valer Moga, *loc. cit.*, p. 458.

⁴⁶ „Transilvania”, 60, nr. 10-11, 1929, p. 789.

prelegerilor. Astfel aflăm că au fost susținute în acest despărțământ în perioada amintită prelegeri de către: ing. Ion Barbură, Zavilorn Cornea, Simion Median, Constantin Oancea, Leonte Opriș, Dumitru Lăncrăjan, Ion Stanca, Nicolae Stoica. Aceștia au cuvântat în fața comunităților locale din Acmar, Blandiana, Cioara, Vințu de Jos, Vurpăr. Tematica se prezintă după cum urmează: organizarea adulților cu accentul pus pe instituția familiei, Asociațiunea și problemele sale, obligațiile părintești față de copii, cultul eroilor, femeia – model de virtute, educația tineretului, școlară și parașcolară, patriotismul, cooperația. Istoria antică și armonia sufletească erau subiectele altor prelegeri susținute în zona Vințu de Jos.⁴⁷

Din raportul înaintat Comitetului de către Ioan Fodoreanu, președintele despărțământului aflat în plasa Zlatna, aflăm titlurile prelegerilor prezentate în zonă, numele și statutul social al celor care le-au susținut. Raportul preotului Fodoreanu semnalează localitățile: Almașul de Mijloc, Almaș-Joseni, Almaș-Suseni, Poiana și Zlatna. Numele celor care au cuvântat în fața comunităților locale din așezările mai sus amintite au fost: Traian Baicu, Parteniu Duca, Alexandru Fărcășan, Ioan Fodoreanu, Gheorghe Popescu, Ioan Rece. Socio-profesional, între cei care au prezentat prelegeri erau 1 comerciant local, 1 notar public, 1 medic, 1 profesor. Prelegerile au tratat următoarele teme: Asociațiunea și problemele sale, meseriile, comerțul, profesiunile văzute ca temei al ridicării și formării sociale, bolile hepatice și cele cu transmitere sexuală.⁴⁸ Printre prelegerile pentru popor susținute între 1930 și 1936, în baza raportului elaborat de președintele Despărțământului central județean Alba al ASTREI, notarul Romul Boca, și înaintat Comitetului central, aflăm titlurile acestora, numele și statutul social al celor care le-au prezentat. Localitățile au fost: Alma, Bărbant, Coșlar, Dumitra, Drâmbar, Hăpria, Henig, Ighiu, Limba, Metes, Micești, Oarda de Jos, Oarda de Sus, Pâclișa, Sântimbru, Straja, Teiuș, Tăuți, Vințu de Jos. Dintre oratorii din campaniile de activitate culturală sistematică enumerăm pe: Leonte Opriș, Ioan Bucerzan, Romul Boca, Virgil Cucuiu, Nicolae Nicolicea, Tiberiu Trifa. Din perspectivă tematică, prelegerile au abordat: agricultura, comerțul, creditul, cooperația, educația, bolile și sănătatea, igiena locuințelor și igiena personală, Asociațiunea, geografia României, construcția drumurilor – problemă națională, eficiența muncii, studii comparative între România și Germania, revizionismul, întreținerea livezilor și a viilor, vaccinarea, necesitatea introducerii curentului electric la sate și electrificarea agriculturii și a industriei locale. Putem remarca în continuare devotamentul și implicarea lui Leonte Opriș în toate activitățile culturale desfășurate în județul Alba în perioada 1930-1936.

Din punct de vedere socio-profesional, amintim pentru această perioadă 2 profesori, 1 învățător, 1 jurist, 1 medic militar.⁴⁹ Diversificarea tematică este tot mai evidentă, ceea ce denotă un interes în creștere în mediul rural românesc, privind problemele publice de igienă proprie și a locuințelor, mergând până la organizarea producției materiale, a procesului de vindere a produselor agricole, starea economică din țară, dar și din afară,

⁴⁷ *Ibidem*, p. 790. De remarcat intensa implicare și dăruire a preotului Constantin Oancea în organizarea și susținerea de prelegeri pentru popor și care, în calitatea sa oficială, a avut mereu în vedere ridicarea monumentelor și troițelor eroilor căzuți în timpul Primului Război Mondial din zona Vințu de Jos (Blandiana, Cioara, Sibîșeni, Pianu de Jos, Vurpăr).

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, 61, nr. 7-10, 1931, pp. 31-32. Dincolo de activitatea desfășurată de celelalte cadre ale Astrei albaiulieni, se detașează de departe activitatea organizatorică, dar și culturală, a profesorului Leonte Opriș, secretarul despărțământului albaiulian și custode al Muzeului din Alba Iulia (1929-1932).

îngrijirea copiilor, comportamentul public, respectarea preceptelor religioase, relația import – export, sau cum să prevenim și să tratăm diferitele boli.⁵⁰ De subliniat, tematicile privind situația economică, problema alcoolului și a beției, circulația banilor ca mijloc de schimb între oameni și state, problema cultivării eficiente a pământului, bolile venerice și tuberculoza, felul în care acestea pot fi tratate și prevenite. În despărțământul organizat în plasa administrativ-teritorială din Vințu de Jos, Constantin Oancea a raportat susținerea a opt prelegeri pentru popor în anul 1930, fără a da titlurile și nici a face vreo referință la cei care le-au susținut.⁵¹ Pentru perioada 1930-1936, președintele despărțământului organizat în plasa Sebeș, Silviu Cărpinișanu, directorul Gimnaziului din Sebeș, prezenta în raportul său înaintat Comitetului central numele celor care au susținut prelegeri pentru popor în zona Sebeș și titlurile acestora. Au fost vizate campaniile de culturalizare a satelor Laz, Lancrăm și Loman. În aceste sate prelegerile au fost prezentate de Silviu Cărpinișanu și Ioan Raica.⁵² Clasificarea tematică: istoria, valorile naționale, revizionismul, cultul eroilor, fidelitatea față de Tron, problema culturilor agricole, noile plante ce trebuie cultivate din perspectiva eficienței culturilor agricole, tratamentul și explicarea diferitelor boli, prevenția bolilor, comportamentul, modestia și buna-cuviință, activitatea și munca organizată, sistematizată și eficientă, problemele ASTREI și situația economică – teme constante în acest despărțământ.⁵³

În perioada 1933-1936, în cadrul campaniilor Asociațiunii care vizau educarea mediului rural românesc, se implică oficial și cadrele didactice din Alba Iulia. Amintim aici pe profesorii albaiulieni: Traian Achim, Ioan Bellu, Vasile Bucerzan, Virgil Cucuiu, Ion Codrea, Eugen Hulea, Ioan Maior, Lucian Munteanu, Alexandru Rășinar, Ioan Spătar. Aceștia au prezentat prelegeri în: Alba Iulia, Bărbănt, Berghin, Ciugud, Drâmbar, Ghirbon, Hăpria, Henig, Ighiu, Limba, Micești, Partoș, Șeușa. Clasificarea tematică a prelegerilor se prezintă astfel: starea actuală a României, prosperitatea treptată a țărânimii, cooperația, conversia banilor, bănci, credite, debitori și relansarea economică, istoria țării. Amintim prelegerea lui E. Hulea, susținută în Bărbănt, despre *Starea actuală a României*, pe cea prezentată de Gheorghe Preda în Ighiu și intitulată *Calitățile frumoase intelectuale, fizice și morale ale țaranului român*, pe cea a lui Horia Petra-Petrescu, la Ighiu și la Teiuș, numită *Despre sufletul țaranului român*. De asemenea, pentru această perioadă mai remarcăm prelegerile căpitanul Nicolae Nicolicea, care a prezentat *Ravagiile ce le face beția* în Berghin, Drâmbar, Hăpria, Henig, Ighiu, Limba. În Șeușa, profesorii Leonte Opriș, Adam Prie și Mihail Antonovici au expus: *Țara îndepărtată și mult străduitoare a Japoniei, Despre agricultură și Alcoolul*.⁵⁴

În arhiva Despărțământului central județean Alba al ASTREI se păstrează, pentru perioada 1926-1933, rapoartele de activitate ale conducerii comitetului județean al acestui despărțământ, precum și raportările făcute direct la centru de către președinții despărțământelor aflate în reședințele plaselor administrativ-teritoriale din județul Alba.⁵⁵ Dincolo de un oarecare formalism și o prezentare sintetică a activităților, evidențiem o serie de realizări notabile, precum: monumente ale eroilor, biblioteci, cooperative, cercuri culturale, prelegeri și conferințe, școli pentru țărani (organizate

⁵⁰ *Ibidem*, p. 33.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, 62, nr. 1-8, 1931, p. 78.

⁵⁴ *Ibidem*, 64, nr. 1-12, 1933, pp. 103-104.

⁵⁵ Valer Moga, *loc. cit.*, p. 458.

sistematic), atât în perioada mandatului de conducere exercitat de profesorul Ioan Sandu, secondat de secretarul Leonte Oprea, cât și în mandatele profesorului Eugen Hulea, fiind urmărite în mod consecvent răspândirea mesajului Asociațiunii și formarea conștiinței naționale românești.

De asemenea, menționăm faptul că, între 1933 și 1936, s-a impus prin activitățile culturale desfășurate profesorul Hulea. Acesta a venit în fruntea ASTREI județene Alba prin alegeri desfășurate în cadrul Adunării generale a membrilor în 1936. În mandatele acestuia, interesul manifestat pentru prelegeri și conferințe s-a mai redus, printre obiectivele importante fiind acum înființarea cercurilor culturale, a școlilor pentru țărani și a unor monumente de for public, atât în Alba Iulia, cât și în județ, de exemplu la Sântimbru, Trâmpoalele și Almașul Mare, această situație fiind observată încă din cursul anului 1937.⁵⁶ În 10 iulie 1941, după intrarea României în al Doilea Război Mondial, profesorul Hulea se adresa președintelui Asociațiunii, spunând:

În acest an, din cauza situației politice grave, când timp îndelungat activitatea Astrei a fost interzisă, am fost nevoiți a ne mărgini la 7 conferințe și 2 serate literare ținute în Alba Iulia și 6 prelegeri pentru popor ținute în comunele din județ⁵⁷,

fiind amintite Ampoița, Berghin, Bărbant, Ciugud, Oarda de Jos și Partoș.

Prelegerile pentru popor prezentate în Despărțământul Alba Iulia al ASTREI	
Perioada	Nr. prelegerilor
1900-1910	12
1910-1920	51
1920-1930	208
1930-1940	111
1940-1946	8
46 ani	390

Tabel nr. 9. Numărul prelegerilor pentru popor 1900-1946

Din punct de vedere socio-profesional, prelegerile au fost prezentate, până în 1918, de preoți, învățători și avocați, iar după anul 1918, amintim: profesori, medici, notari, ofițeri. În primii ani care au trecut după Unirea de la 1918, activitatea culturală a stagnat la Alba Iulia. Era o perioadă a marilor reasezări, mulți dintre membrii conducerii ASTREI albaiulieni activând concomitent atât în slujba intereselor Asociațiunii, cât și în slujba statului român, ocupând în paralel funcții în diferitele organisme de stat și în cadrul ASTREI. De aceea, se impunea o separare a apelor, o reasezare funcțională, dincolo de entuziasmul evident pe care l-a reprezentat Unirea de la 1918.

După reasezarea vieții și în urma evenimentelor desfășurate în România în decembrie 1918, despărțământul albaiulian a întors atenția și asupra populației mai instruite, organizând conferințele pentru intelectuali. Acestea apar ca urmare a reformei organizatorice și funcțional-administrative prin care a trecut Asociațiunea între 1920 și

⁵⁶ „Transilvania”, 69, nr. 2, 1938, p. 122.

⁵⁷ Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, Fond *Documente Astra*, Alba Iulia, dos. 3109, doc. nr. 166.

1930. Printre cei care explică foarte bine ce erau și în ce constau conferințele îi amintim pe Ion Agârbiceanu și Eugen Hulea, în perioada deceniilor III-IV din secolul XX. Menționăm succint definirea conferințelor pe care o face Ion Agârbiceanu în cadrul Congresului cultural de la Sibiu, din 1930.

O conferință făcută pe înțelesul poporului, bine pregătită, rămâne și azi un mijloc însemnat în culturalizarea maselor. Credem că nu va putea fi niciodată înlocuită cu același folos prin vorbire spusă la paterfon sau ascultată la radio. În acest mijloc de culturalizare nu cunoștințele singure sunt de apreciat, ci mai ales contactul direct cu auditoriul, viața, emoția pe care vorbitorul o aduce, o transmite și care singură face ca să se întipărească în suflet îndemnurile bune ca și cunoștințele.⁵⁸

În anul 1944, președintele Eugen Hulea considera comunicarea verbală directă, unde comunicatorul prezintă ideile, trăirile, emoția, dar și cunoștințele sale în fața auditoriului, ca fiind: „instrumentul de propagandă și de acțiune cel mai vechi și mai răspândit al «Astrei»”⁵⁹. Sintagma efectivă era de „conferențe pentru intelectuali”, fiind o exprimare verbală cu caracter arhaic și comportând conotații emoționale și afective în discursul celor care le prezentau, dar și în mentalul colectiv al celor care participau la acestea și le audiau.⁶⁰ Mai recent, în 1986, Pamfil Matei oferă propriile explicații cu privire la ce erau conferințele Asociațiunii. Acestea au constituit o importantă direcție de activitate culturală, vizând ca public elita românească din mediul urban interbelic. Au reprezentat un mijloc prin care s-a reușit difuzarea informațiilor științifice și culturale în rândurile poporului român din Transilvania.⁶¹ În 2003, Valer Moga nuanțează și aprofundează problema conferințelor, clasificându-le atât tematic, cât și din punctul de vedere socio-profesional al celor care le susțineau. Pornind de la explicațiile acestea, vedem în conferințe forme specifice de activitate ale Asociațiunii care erau adresate intelectualilor din sate, comune, dar mai ales din plasele administrativ-teritoriale ale județelor și din capitalele de județ. Termenul de „conferențe pentru intelectuali” a fost adoptat în a doua Adunare generală a Asociațiunii, care s-a desfășurat în Brașov (1862). Inițial, au fost realizate și expuse într-un ton elevat, având drept public intelectualitatea românească întrunită cu ocazia adunărilor generale anuale. În condițiile în care, din vremea președintelui Vasile Ladislau Baron de Pop (1867-1875), Asociațiunea și-a regândit atât discursul, cât și manifestările culturale, conferințele devin formele specifice de adresare către populația instruită de naționalitate română care locuia în orașele din Transilvania.

În perioada deceniilor II-IV din secolul XX, conferințele Asociațiunii au fost formele de manifestare specifice care au dispus de un program, de atenție, de cadre dedicate și de o bază materială superioară în raport cu perioada premergătoare Primului Război Mondial. De altfel, acest aspect este lesne de înțeles în noile condiții, întrucât s-a trecut oficial și sistematic la organizarea pe temeuri instituționale a românilor ardeleni, după 1918-1919. Înființarea și activitatea unei rețele școlare de licee românești în Transilvania, primul dintre acestea fiind constituit în 1919, chiar la Alba Iulia, înființarea în același an a Universității Daciei Superioare din Cluj, activitatea în plan cultural a cadrelor

⁵⁸ Congresul cultural al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român „Astra”, ținut la Sibiu în 24, 25 și 26 aprilie 1930, Sibiu, 1930; „Transilvania”, 61, nr. 1-6, 1930, p. 221.

⁵⁹ Eugen Hulea, *op. cit.*, p. 51.

⁶⁰ Valer Moga, *op. cit.*, p. 453.

⁶¹ Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvănească*, pp. 282-284.

didactice din universitatea amintită, grupate în Extensiunea Universitară, manifestarea în plan cultural a institutelor teologice de la Sibiu și Blaj devenite Academii teologice au contribuit la cristalizarea unor noi idei evidențiate într-o clasificare tematică novatoare a conferințelor susținute în deceniile mai sus amintite. Astfel, cadrele didactice preuniversitare și universitare au devenit susținători ai manifestărilor culturale ale Asociațiunii și conferențieri ai ASTREI. Acestora li s-au adăugat personalități și instituții care activau în educarea adulților din Vechiul Regat. Considerăm oportun să apreciem faptul că, în anul 1913, Asociațiunea a prezentat în despărțămintele sale 154 de conferințe pentru intelectuali și 1.459 de prelegeri pentru popor, anul acesta fiind considerat ca cel mai prolific din perspectiva manifestărilor culturale ale Asociațiunii de până în 1918.⁶²

În continuare ne vom focaliza pe apartenența socio-profesională a conferențierilor Asociațiunii în Despărțământul central județean Alba și pe structura tematică a acestora. De asemenea, ne vom referi la publicul albaiulian al acestora în deceniile interbelice, pornind de la prelucrarea, sistematizarea și esențializarea datelor care se găsesc în oficiosul Asociațiunii.

În perioadă 1919-1930, cadre didactice membre ale despărțământului albaiulian, activând sub îndrumarea lui Horia Teculescu, secretarul ASTREI albaiuliene, au susținut conferințe cu caracter general. Printre acestea amintim: Traian Achim, Virgil Cucuiu, Ion Codrea, Leonte Opreș, Aurel Pipoș, Traian Popa, Horia Teculescu, Nicolae Vasiu, Enea Zefleanu. Temele acestor conferințe erau: istoria revoluției pașoptiste, cultura națională, cultură europeană între autotohtonism și europenism, poezia cultă și poezii clasici, fiind expuse teme de interes din opera clasicii: Barbu Ștefănescu Delavrancea, George Coșbuc, Panait Cerna și Andrei Mureșanu.⁶³ După anul 1920 s-au impus conferințe tematice cu subiecte de interes în acea perioadă. De exemplu, Enea Zefleanu a conferențiat *Despre reforma agrară*, iar Leonte Opreș a vorbit *Despre problema culturală. Cultura românească – cultură europeană*. Prizonieratul în Rusia a fost descris de Aurel Pipoș.⁶⁴ Poezia populară, datinile, obiceiurile din zona Albei au fost prezentate de Leonte Opreș, iar arta și relația sa cu producția de serie a fost susținută de Traian Achim.⁶⁵ Din rândurile unui raport înaintat ASTREI centrale la Sibiu, de Ioan Teculescu, în 1921, aflăm că au susținut conferințe: I. Teculescu, generalul Dumitru Glodeanu (comandantul Garnizoanei Alba), colonelul I. Tuhaș (comandantul Brigăzii 54 Infanterie, încartiruită în județul Alba) și preotul Ioan Popa din Bucerdea-Vinoasă, aceștia prezentând auditoriului sfaturi utile despre meserii, școală și carte, obiceiuri religioase și semnificația ostășiei și a armamentului modern.⁶⁶ În cel de-al treilea deceniu, în cadrul ASTREI albaiuliene s-au afirmat secretarii Horia Teculescu și Leonte Opreș, ambii având în planurile lor de management cultural campaniile de culturalizare locală desfășurate în satele, comunele și orașele județului Alba, parte a despărțământului amintit. Până în 1925, au fost prezentate, sub îndrumarea lui H. Teculescu, conferințe care se înscriau tematic în aria de interes și preocupări ale intelectualității din Alba Iulia și împrejurimi, temele acestora fiind istoria Albei Iulia, arta țărănească și portul albaiulian, Eminescu și poezia, istoria creștinismului, valorile naționale: munca, demnitatea, credința. Amintim prezentarea, în 1923, de către Constantin Andrea, Virgil Cucuiu, L. Opreș și Lucian Munteanu, a unor

⁶² D.J.S.A.N., Fond Astra, dos. 935/1921.

⁶³ „Transilvania”, 55, nr. 10-11, 1924, p. 414.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, 52, nr. 7-8, 1921, p. 549.

conferințe în Ciugud, Drâmbăr, Partoș și Pâclișa, comune apropiate Albei Iulia.⁶⁷

În aceeași perioadă, Ioan Sandu, Pierre Chanier, H. Teculescu, Emil Boca, Enea Zefleanu au conferențiat în Aiud, Alba Iulia, Sebeș, Teiuș și Zlatna. Temele conferințelor lor: literatura franceză, poezia cultă, scriitorii și literatura, drama, relația știință – religie, dreptul și problemele succesoriale.⁶⁸ În anul 1924, Nicolae Petrescu, profesor la Universitatea din București, a expus în Alba Iulia conferința *Educația specială*, aceasta fiind prima conferință universitară prezentată în acest oraș.⁶⁹ Alt aspect pe care dorim să-l prezentăm sintetic îl reprezintă desfășurarea, în 1924, a turneului în Transilvania a Ateneului din Iași. Piese de teatru interpretate în Alba Iulia au condus la entuziasmul local față de seria manifestărilor artei dramatice, așa cum sublinia în raportul său înaintat Comitetului central profesorul H. Teculescu.⁷⁰ În 1925, Ioan Neagoe, mandatat de Comitetul central cu reorganizarea administrativă a despărțământului albaiulian, a conferențiat *Despre Asociațiune*, iar I. Sandu, directorul Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, a prezentat *Monografia satului Cricău*.⁷¹

Ca urmare a reformei administrativ-teritoriale a României și a intrării în vigoare a noilor Statute ale Asociațiunii, în anul 1925, Alba Iulia a devenit sediul unui despărțământ central județean.⁷² Ca președinte a fost ales profesorul de liceu I. Sandu. În perioada 1925-1930, câtă vreme I. Sandu s-a aflat la conducerea ASTREI albaiuliene, s-a declanșat o intensă activitate culturală, organizată sistematic de secretarul L. Opreș. Așadar, o perioadă de 5 ani au fost susținute prelegeri pentru popor în mediul rural, iar în orașe și în centrele administrative de plasă, conferințe pentru intelectuali. În prezentarea acestora din urmă s-au remarcat preoți, profesori secundari, profesori universitari, medici militari, juriști, economiști ș.a.⁷³ În 16 mai 1926, la Alba Iulia a conferențiat în fața unui auditoriu distins, format din profesori, avocați, judecători și autorități publice locale, ministrul Vasile Chirculescu. Acesta a vorbit despre luptele ardelenilor pentru unitatea teritorială a României. I. Sandu a conferențiat pe marginea semnificației zilei de 2/15 mai 1848 și despre începutul anului școlar din perspectiva câtorva sfaturi utile pentru elevi.⁷⁴

Alte conferințe prezentate au fost cele ale lui H. Teculescu și Virgil Cucuiu. Cel dintâi a apreciat activitatea personalității unioniste Nicolae Filipescu, iar Tache Ionescu a amintit semnificația Zilei Eroilor, iar în Sebeș a expus cuvântarea *Despre Nicolae Iorga și unitatea neamului*. V. Cucuiu a prezentat semnificația zilei de 10 Mai și caracteristicile monarhiei ca instituție centrală a statului și poporului român.⁷⁵ În cadrul conferințelor pentru intelectuali susținute la Alba Iulia în deceniul al III-lea din secolul XX, le remarcăm pe cele susținute de membrii Extensiunii Universitare. Astfel, putem evidenția în cadrul acestei instituții pe: Virgil Bărbat, Theodor Capidan, Onisifor Ghibu, Florian Ștefănescu-Goangă, George Vâlsan. Aceștia au expus teme din aria lor

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, 55, nr. 10-11, 1924, p. 414.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ D.J.S.A.N., Fond Astra, dos. 803/1925; „Transilvania”, 56, nr. 9-10, 1925, p. 378.

⁷² D.J.S.A.N., Fond Astra, dos. 1107/1925; *Statutele Asociațiunii...*, Sibiu, 1925, pp. 11-14; Valer Moga, *op. cit.*, p. 299.

⁷³ „Transilvania”, 57, nr. 8-9, 1926, pp. 429-430.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 430.

de cercetare în fața unui auditoriu format din intelectuali în Aiud, Alba Iulia, Teiuș și Sebeș. Tematicile conferințelor au fost: educația și ereditatea, geografia, trecutul cultural al Albei Iulia, patriotismul românesc, marile migrații, temele prezentate înscriindu-se în aria de preocupări științifice și de cercetare a celor de mai sus. Semnalăm conferințele lui O. Ghibu și Th. Capidan. Primul a prezentat *Trecutul cultural al Alba Iuliei*, cel de-al doilea, *Influențele române asupra slavilor și Educația și ereditatea*.⁷⁶ Între universitarii care au cuvântat la Alba Iulia îi amintim și pe: Constantin Marinescu și Coriolan Petran. Cel dintâi a expus istoria și viața Ioanei d'Arc, eroina Franței, cel de-al doilea a făcut referințe la arta românească. Evident, conferințele acestora se înscriau în aria de interes și preocupare tematică a cercetărilor lor. Vorbind despre conferințele pentru intelectuali în despărțământul albaiulian, facem observația că au fost prezentate în majoritate de către profesori universitari și secundari. Îi enumerăm pe: L. Opreș, I. Sandu, E. Hulea. Au urmat apoi cei cu un număr mai mic de conferințe, medici, cum a fost cazul lui Dominic Medrea, juriști, fiind vorba despre Zaharia Munteanu și Romul Boca, dar și preoți, cum a fost cazul protopopului de Alba Iulia, Alexandru Baba. În linii mari, principalele teme ale conferințelor prezentate în fața intelectualității din județul Alba au fost: literatura, creștinismul, masa succesorală, bolile hepatice și cele venerice, geografia, libertatea și problemele democrației, criza morală în societate, relația dintre Biserică și Școală și legătura dintre religie și știință, misionarismul cultural în România și în Europa.⁷⁷

Din titlurile conferințelor susținute în Alba Iulia, putem observa o diversificare a temelor de interes în epocă, asupra cărora profesori universitari, profesori secundari, medici, notari, profesori din mediile confesionale au expus puncte de vedere. În deceniul al III-lea, membrii Extensiunii Universitare au prezentat conferințe în Aiud, Alba Iulia, Teiuș, Sebeș. S-au remarcat conferințele lui Petru Sergescu și Vladimir Ghidionescu. Temele expuse de aceștia au fost matematica, psihologia și educația. S-a remarcat prelegerea lui Ioan Baltariu care a prezentat diferite scrieri vechi. Acesta a subliniat importanța scrierii în istoria civilizației umane.⁷⁸ În ceea ce privește conferințele ținute în cadrul Congresului cultural al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român ASTRA, Sibiu, pe 24, 25 și 26 aprilie 1930, evidențiem alocuțiunea profesorului Ioan Sandu, directorul Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, cu privire la *Muzeul Unirii din Alba Iulia*, înțeles ca mijloc cultural esențial al Asociațiunii în realizarea demersurilor sale culturale.⁷⁹

În ultima parte a mandatului de conducere a ASTREI județene Alba, I. Sandu raporta la centru următoarele conferințe bine receptate de intelectualitatea albaiuliană:

- *O universitate în secolul XVII la Alba-Iulia*, având ca autor pe O. Ghibu;
- *Cultură și sănătate*, autor Mihai Botez;
- *Generația care ne trebuie*, autor Ion Agârbiceanu;
- *20 de ani de la moartea lui Augustin Bunea*, autor Ioan Georgescu;
- *Bogățiile miniere din zona Munților Apuseni*, autor Victor Stanciu;
- *Radiofonia*, autor Augustin Maior.

Medicul sibian Gheorghe Preda, vicepreședintele Asociațiunii, a susținut conferința *Cum trebuie să privim naționalismul și internaționalismul*, prezentând totodată și mesajul conducerii centrale a Asociațiunii, iar medicul militar Nicolae Nicolicea a

⁷⁶ *Ibidem*, 59, nr. 12, 1928, Anexa IV, pp. 1008-1011.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 1009.

⁷⁹ *Ibidem*, 61, nr. 1-6, 1930, p. 7.

vorbit despre *Tuberculoza din punct de vedere social*. Alte conferințe au mai fost ținute de Leonte Opriș, Ioan Bârsan, Andrei Floașiu și Ovid Hulea, membri ai ASTREI albaiulien. Aceștia au avut ca teme: economia, asigurările bancare, ucenicii, școlile profesionale și cele de maiștri și despre literatura lui George Coșbuc.⁸⁰ În decada 1930-1940, în seria conferințelor le amintim pe cele cu subiect militar, prezentate de col. Ioan Grigoriu, comandantul Regimentului 91 Infanterie din Garnizoana Alba. Temele mari au fost: arheologia românească, relațiile internaționale și Societatea Națiunilor, radiofonia, unirea românilor. Printre conferențiarii care s-au remarcat în Alba Iulia, Aiud, Teiuș, Sebeș și Vințu de Jos îi menționăm pe: Onisifor Ghibu și Ioan Lupaș, Augustin Tătar și Gheorghe Marinescu, Ioan Sandu și Iosif Boca. Semnalăm conferințele: *Radiofonia*, prezentată de Petre Popescu, problema unirii Basarabiei cu România, expusă de O. Ghibu, cunoscător al problemei în condițiile în care, în 1918, s-a aflat la Chișinău, și *Prăbușirea Imperiului Habsburgic și 1 decembrie 1918*, susținută de I. Lupaș în Alba Iulia, Aiud, Teiuș, Vințu de Jos și Zlatna. Protopopul greco-catolic Vasile Urzică a conferențiat pe tema educației și a teatrului radiofonic.⁸¹ Bine primite au fost întotdeauna conferințele lui Romul Boca, succesorul lui I. Sandu la conducerea ASTREI județene Alba. Acesta prezenta pe înțelesul tuturor legislația României, situația demnității personale și problema raporturilor dintre centru și provincie, dintre autoritățile publice și cetățeni.⁸²

Remarcăm diversitatea tematică a acestor conferințe: cultura românească – cultură europeană, Alba Iulia – reședință a unei universități în secolul XVII-lea, relația dintre cultură și sănătate, roșul bogățiilor subsolului, o nouă generație. Radiofonia și sănătatea publică, naționalismul și internaționalismul, relațiile dintre români și maghiari, situația economică și asigurările, școlile de ucenici sunt alte tematici abordate. În deceniul al IV-lea al secolului trecut s-au impus și conferințele cu caracter politic. În sensul celor afirmate, evidențiem conferințele susținute de șeful Jandarmeriei din Aiud, locotenent-colonel Gheorghe Petrescu, sub genericul *Despre bolșevism*, în care ofițerul mai sus amintit sublinia pericolul extinderii comunismului și problemele pe care acest regim politic le-ar aduce dacă s-ar extinde și în România. Literatura a fost prezentată în culori vii de directorul liceului din Aiud, Ovidiu Hulea. România prezentată în tablouri, străzi, imagini și monumente a fost ciclul unor conferințe susținute de universitarul Vasile Meruțiu din Cluj, care a avut și un aparat de proiecție. Alte conferințe au avut ca temă arma chimică, știința românească, gazul metan – resursă energetică, religia, problema socialismului și a egalității între femei și bărbați.⁸³ Este de remarcat creșterea interesului față de situația internațională în Europa, față de apariția unor noi arme. Putem observa o creștere a elementului ofițeresc implicat în susținerea acestor conferințe, oferind expertiză tehnică, dar și o bună pregătire științifică. Din raportul înaintat de profesorul Silviu Cărpinișanu, privind activitatea desfășurată în despărțământul organizat în plasa administrativ-teritorială Sebeș după 1931, aflăm că au fost susținute la centrul acestei plase următoarele conferințe:

- *Arta românească din Ardeal*, autor profesorul universitar Coriolan Petran;
- *Influențe străine cu tendințe de destrămare și oprinare a națiunii române*, autor Silviu Cărpinișanu, directorul Gimnaziului din Sebeș;
- *Direcții literare în trecutul culturii noastre*, autor Sextil Pușcariu;

⁸⁰ *Ibidem*, p. 31.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 788-789.

⁸² *Ibidem*, p. 33.

⁸³ *Ibidem*, 61, nr. 7-10, 1930, p. 32.

- *Muncă și democrație*, autor inginerul Lucian Rusu.

Printre conferințele prezentate în Alba Iulia și Aiud în cursul celei de-a patra decade a secolului XX o amintim și pe cea a lui Nicolae Lupu, profesor în Sibiu, viitor director al Muzeului Brukenthal, care a vorbit despre *Misiunea actuală a Astrei și rolul său în viitorul apropiat*.⁸⁴ Chiar dacă Eugen Hulea nu a fost un susținător al prelegerilor și conferințelor în perioada mandatelor lui (1936-1940, 1941-1947), interesul pentru aceste forme specifice de activitate ale Asociațiunii a scăzut. Obiectivele noii conduceri a ASTREI județene Alba au fost acum realizarea școlilor pentru țărani, edificiile publice și activitatea cercurilor culturale. În anul 1939, Alexandru Borza a prezentat în Alba Iulia o conferință intitulată *O excursie prin Corsica*, la care participă mai mult intelectuali, funcționari locali și membrii ASTREI albaiulieni.

În 7 aprilie 1940, Coriolan Petran are articole și studii pe teme de istoria artei și culturii. Acesta s-a remarcat ca inspector general al muzeelor și bibliotecilor din Transilvania, fiind în același timp și membru al Secției artistice a Asociațiunii. Din aceste poziții deținute, C. Petran a prezentat în sala Prefecturii Județului Alba conferința *Litigiile maghiaro-române în domeniul istoriei artelor*, în care a abordat și problema Muzeului Unirii din Alba Iulia. Altă conferință a fost aceea pe care a prezentat-o Valeriu Stanciu, despre *Materii prime necesare războaielor și situația actuală a României*, tematici concrete, care prefigurau evenimentele majore care au afectat România între anii 1940 și 1945.⁸⁵ Alte conferințe au fost susținute de: Alexandru Borza și Vasile Bologa, Eugen Hulea și Virgil Cucuiu.⁸⁶ În 7 iunie 1942, la împlinirea a patru ani de la săvârșirea din viață a poetului Octavian Goga, s-a evocat personalitatea acestuia într-o întrunire culturală desfășurată la Alba Iulia, în care mitropolitul Nicolae Bălan și ministrul culturii Ion Petrovici subliniau meritele culturale și politice ale marelui poet. E. Hulea și V. Cucuiu au conferențiat pe tema granițelor României.⁸⁷ În același an, cu ocazia inspecțiilor făcute în despărțămintele transilvănene ale Asociațiunii, vicepreședintele acesteia, Gheorghe Preda, a susținut în 28 octombrie 1942, la Alba Iulia, conferința *Din caracterele suferinței ale poporului român*.⁸⁸ La 29 noiembrie 1942, Ioachim Crăciun, creatorul școlii de bibliologie din Cluj, a prezentat în Alba Iulia, sub egida unui program cultural național intitulat „Vechime și continuitate neîntreruptă a românilor pe teritoriul Transilvaniei”, conferința *Istoria românilor*.⁸⁹ La 1 decembrie 1943, cu ocazia aniversării a 25 de ani de la Unirea cea Mare din 1918, E. Hulea susținea conferința *În cetatea Alba Iuliei*⁹⁰, iar în 1944 a prezentat *Parastas pentru Horia la Alba în anul 1885 Faur 28*.⁹¹ În perioada 1945-1947,

⁸⁴ *Ibidem*, 64, nr. 1-12, 1933, pp. 102-103.

⁸⁵ *Ibidem*, 71, nr. 3-4, 1940, pp. 80-81.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ D.J.S.A.N., Dos. 44/1942, Raport Inspectorat Regional de Poliție Alba către Direcția Generală de Poliție în București, f. 154.

⁸⁸ *Ibidem*, Fond Astra, dos. 3120, doc. nr. 246; „Transilvania”, 73, nr. administrativ 1942, p. 6.

⁸⁹ D.J.S.A.N., Fond Astra, dos. 44/1942; Gheorghe Iancu, *Contribuții cu privire la reliefaarea stării de spirit democratică, antifascistă și antihitleristă a poporului din județul Alba*, în „Apulum”, XXIV, 1987, pp. 335-339. Aceste conferințe prezentate de profesori universitari se înscriau în aria lor de preocupări și cercetare.

⁹⁰ Eugen Hulea, *În cetatea Alba Iuliei*, în „Transilvania”, 74, nr. 11-12, 1943, pp. 927-931.

⁹¹ „Transilvania”, 75, nr. 10-12, 1944, pp. 259-263; Dragoș L. Curelea, *Premise necesare pentru o cunoaștere a biobibliografiei profesorului Eugen Hulea, președintele Astrei albaiulieni între 1936 și 1947*, în „Lohanul. Magazin cultural-științific”, XI, nr. 1 (41), aprilie 2017, pp. 130-135; E. Hulea a fost istoric de formație, fiind focalizat în studiile sale pe cercetarea evenimentelor și proceselor istorice moderne și contemporane. De semnalat faptul că a publicat în revista „Apulum” încă de la înființarea acesteia.

Despărțământul central județean Alba a înregistrat o decădere în noile condiții politice apărute în România. Din luna octombrie 1946, conducerea ASTREI județene Alba a luat notă de noua situație din România. Cu privire la viitorul Asociațiunii, știrile ajunse la Alba Iulia au fost îngrijorătoare. Aflăm astfel că Ministerul Informațiilor, prin Direcția Presei, nu a mai acordat autorizația de apariție a revistei „Transilvania” – principala tribună de manifestare a Asociațiunii.⁹² Ultimul secretar al acestui Despărțământ central județean la Alba Iulia, Virgil Cucuiu, în Adresa 42 din 30 iunie 1948, înaintată Comitetului central, cerea ca ASTRA să-și serbeze, în 1961, centenarul.⁹³

Din anul 1949, pe teritoriul județului Alba au apărut noi instituții culturale, conforme cu direcția politică pe care România a adoptat-o după abdicarea Regelui Mihai I. Căminele culturale comunale și Ateneul „Nicolae Bălcescu” din Alba Iulia au luat locul cercurilor culturale ale Asociațiunii pe meleagurile Albei Iulia. Așa preciza Hotărârea în două puncte a Ministerului Artelor și Informațiilor nr. 12053 din 31 decembrie 1948, care enunța faptul că: „Cercurile culturale ale Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român – Astra, cu patrimoniul respectiv, se contopesc pe data prezentei deciziuni, cu ateneele și căminele culturale”⁹⁴.

Conferințe pentru intelectuali prezentate în Despărțământul Alba Iulia al ASTREI	
Perioada	Nr. disertațiilor
1919-1930	139
1930-1940	57
1940-1946	12
27 ani	208

Tabel nr. 10
Conferințele pentru intelectuali între anii 1919 și 1946

⁹² D.J.S.A.N., Fond *Astra*, dos. 2125/1946; Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 207.

⁹³ D.J.S.A.N., Fond..., dos. 1057/1948; P. Matei, *Asociațiunea...*, p. 139.

⁹⁴ „Monitorul Oficial”, CXVII, nr. 6/8 ianuarie 1949, p. 333.

Anexe

**Galeria directorilor, a președinților, a secretarilor
Despărțământului Alba Iulia al ASTREI**

Axente Sever
(1821-1906)

Av. Ioan Pipoș
(1822-1866)

Av. Rubin Patiția
(1841-1918)

Episcopul Clujului
Nicolae Ivan
(1855-1936)

Episcopul de Alba
Justinian Teculescu
(1865-1932)

Av. dr.
Zaharia Munteanu
(1881-1972)

Prof. Leonte Opreș
(1889-1963)

Av. dr. Camil Velican
(1878-1937)
Primul primar român al
Albei Iulia

Prof. Eugen Hulea
(1899-1982)

Consiliul Național Român (local) din Alba Iulia

Membrii Consiliului Național Român (local) din Alba Iulia, prezidat de protopopul Ioan Teculescu. Pe rândul de jos, de la strânga la dreapta, șezând pe scaune: dr. Camil Velican (avocat), dr. Ioan Marciac, protopop Ioan Teculescu în mijloc, directorul Desp. Alba Iulia al ASTREI între 1905 și 1923, dr. Ioan Pop (avocat), dr. Alexandru Fodor. Pe rândul al doilea, sus, stând în picioare, de la stânga la dreapta: dr. Virgil Vlad (farmacist), dr. Rubin Pătiția (avocat), Aurel Stoica (inginer) și dr. Zaharia Munteanu (avocat).

**Lista cu numele, statutul social și perioada exercitării mandatului
directorilor și președinților Despărțământului Alba Iulia al ASTREI
între 1870 și 1948**

Nr. crt.	Numele și prenumele directorului	Ocupația și funcția	Perioada de exercitare a conducerii
1.	Nicolae Gaetanu	Avocat, propus ad-hoc	10 zile în 1870
2.	Ioan Brândușanu	Doctor, avocat	Câteva luni în 1870
3.	Axente Sever	Proprietar în Cricău	1870-1872
4.	Alexandru Tordășanu	Preot ortodox, protopop în Alba Iulia	1872-1875
5.	Axente Sever	Proprietar în Cricău, reales	1875
6.	Ioan Pipoș	Avocat în Alba Iulia, fost comite în Zărand	1875-1887
7.	Matei Nicola	Avocat	1887-1892
8	Simion Micu	Protopop greco-catolic în Alba Iulia	1892-1893 – interimar
8.	Nicolae Ivan	Preot ortodox, protopop în Alba Iulia, asesor consistorial în Sibiu, Episcop al Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului	1893-1897
9.	Rubin Pațiția	Avocat, membru în Partidul Național Român	1897 – interimar
10.	Rubin Pațiția	Avocat, membru în Partidul Național Român	1898-1902
11.	Vasile Hossu	Canonic greco-catolic	1902 – interimar
12.	Simion Micu	Protopop unit de Alba Iulia	1902-1905
12.	Ioan Teculescu	Preot, protopop ortodox, episcop militar de Alba Iulia	1905-1923
13	Aurel Nistor	Preot greco-catolic, propus, nu ales	1923
14.	Zaharie Muntean	Avocat	1923-1924 interimar
15.	Ioan Sandu	Profesor, director al Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia	1925-1930
16.	Romul Boca	Notar public în Alba Iulia	1930-1935
17	Eugen Hulea	Profesor în Alba Iulia Director de liceu, inspector școlar general	1936-1940 1941-1947
18.	Nicolae Igna	Colonel, medic în Spitalul Militar Alba Iulia	1947-1948

Marinela-Loredana BARNA

AUREL MUREȘIANU – PERIOADA VIENEZĂ (1865-1877)

AUREL MUREȘIANU - THE VIENNESE PERIOD (1865-1877)

Abstract: *This article aims to recreate the Viennese period of Aurel Muresianu from several points of view: his relationship with family, the school situation, the military situation and the beginning of his journalistic career.*

Aurel Mureșianu (1847-1909), reprezentant de seamă al celei de a doua generații a dinastiei Mureșenilor la Brașov, este considerat primul gazetar profesionist din Transilvania.

Născut în 1847, a fost al treilea copil al lui Iacob și al Sevastiei Mureșianu. Era fiul preferat al tatălui, care își pusese toate speranțele în el și care îi spunea adesea: „Nu uita că te-am crescut pentru națiune”¹.

Aurel Mureșianu a urmat cursurile gimnaziului Honterus din orașul natal, deși tatăl era profesor și director al unui alt gimnaziu, cel latino-german, aflat sub influența Bisericii romano-catolice. Ultimii doi ani ai pregătirii preuniversitare îi petrecea la Blaj, unde a absolvit, în 1865, aceeași instituție în care s-a format intelectualitatea transilvăneană a secolului al XIX-lea.

În toamna aceluiași an îl găsim student la Universitatea din Viena, Facultatea de Drept. Pe lângă faptul că științele juridice erau foarte căutate, este posibil ca numeroasele procese de presă ale tatălui să fi contribuit la această alegere. Deși considerată a fi o scurtă perioadă cea a studiilor vieneze, aceasta s-a prelungit, ajungând la 13 ani, spre exasperarea părinților.

Perioada vieneză (1865-1877) a lui Aurel Mureșianu a fost reconstituită prin intermediul corespondenței bogate pe care a purtat-o cu tatăl, mama, unchiul matern – Constantin Nicolau (nenea Costi) –, sora Sevastița și cumnata Eliza, căsătorită cu fratele Ioan (Iancu) Mureșianu.

Semnalăm că 47 de scrisori și telegrame din această perioadă au fost publicate integral în cadrul a două articole semnate de Valer Rus în anuarul „Țara Bârsei”², iar corespondența purtată cu mama a fost parte a unui studiu publicat de subsemnata în anuarul Muzeului Național al Literaturii Române din Iași³.

La Viena, primii șapte ani Aurel Mureșianu îi petrecea sub același acoperiș cu fratele mai mare, Iancu, și cu familia acestuia. Treptat, frații Mureșianu se regăseau în capitală. În 1867, sora Elena era trimisă pentru a studia la pensionul Demerghele, iar în 1875, venea un alt frate, Iacob, pentru studii tehnice (acestea nu erau printre preferate, dar nici studentul prea silitor – dovadă că le va abandona, absolvind ulterior

¹ Arhiva Mureșenilor, Fond Mureșeni, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4323.

² Valer Rus, *Correspondența lui Aurel Mureșianu cu familia sa păstrată în Arhiva Mureșenilor. Anii de început: 1864-1877*, (I), în „Țara Bârsei”, nr. 3 din 2004, și (II), nr. 4 din 2005.

³ Marinela-Loredana Barna, *Români transilvăneni la Viena – file de corespondență din Arhiva Mureșenilor*, în Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române Iași, An VIII, Editura Muzeelor Literare, Iași, 2015, pp. 45-57.

Conservatorul de Muzică din Leipzig).⁴

Contemporani la Viena i-au fost verișorii Ioan Lazăr (fiul mătușii paterne, Maria, căsătorită cu Ioan Lazăr din Rebrîșoara) și Iuliu Mureșianu (fiul unchiului patern, Dumitru Mureșianu din Năsăud) care, după absolvirea Medicinii, va profesa la Brașov.

Din corespondență aflăm și de legătura strânsă cu brașovenii Constantin (Costi) Fluștureanu și Nicolae Teclu. Constantin Fluștureanu lucra la compania comercială a lui Iancu – „Perlea și Mureșianu”, până în momentul în care a falimentat. Revenit acasă, devenea omul de încredere al lui Aurel Mureșianu în redacția ziarului „Gazeta Transilvaniei”. Cei doi vor colabora până în anul 1892.⁵

Nicolae Teclu, deja licențiat în arhitectură, se afla la Viena ca student auditor extraordinar la Facultatea de Filosofie. În calitate de președinte al Asociației „România Jună” ajuta familia Mureșianu să scape onorabil din situația delicată creată de primul născut, Iancu.⁶

Dintre personalitățile vremii, Aurel Mureșianu i-a întâlnit la Viena pe:

- Principele Carol al României, pe care l-a salutat în numele studenților români în iunie 1866⁷;
- dr. Ioan Rațiu, care venise în audiență la împărat în 31 decembrie 1866, ora 10:00, și care se declara mulțumit de convorbirea cu acesta; în cadrul întrevederii cei doi au discutat despre comitetul permanent nefericit, ales în Congresul din 1861, cu doi președinți care nu colaborau – Andrei Șaguna și Alexandru Sterca-Șuluțiu. Studentul Mureșianu își exprima neîncrederea în ceea ce privea implicarea amândurora în conducerea națională⁸;
- familia Hurmuzachi, în 1869, căreia îi transmitea condoleanțe din partea tatălui, Iacob, pentru Constantin Hurmuzachi – „pierderea cea mai nefavorabilă a națiunii”⁹;
- Baronul David Urs de Margina, căruia îi cerea sfatul și de care tatăl îl îndemna să asculte¹⁰.

Parcursul vienez al lui Aurel Mureșianu poate fi urmărit din mai multe puncte de vedere: relația cu familia, situația școlară, situația militară și începutul carierei jurnalistice.

Relația cu familia

Iată ce s-a petrecut, pe scurt, în familia Mureșianu în acești 13 ani:

- 1867 – nunta lui Iancu Mureșianu cu Eliza Christu¹¹ și nașterea celor doi copii ai lor (Marius și Maria);
- 1868 – procesul Pronunțamentului, în urma căruia Iacob Mureșianu era suspendat din funcția de profesor și de director al Gimnaziului latino-german¹²;
- 1868 – procesul legat de cautiunea „Gazetei Transilvaniei”¹³;

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 585/2, doc. nr. inv. 1142.

⁶ *Ibidem*, dos. 592/1, doc. nr. inv. 4190.

⁷ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4208.

⁸ *Ibidem*, dos. 592/1, doc. nr. inv. 4181.

⁹ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4293.

¹⁰ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4295.

¹¹ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4216.

¹² *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4289.

¹³ *Ibidem*, dos. 535A/1, doc. nr. inv. 4290.

- 1870 – reabilitarea lui Iacob Mureșianu în urma procesului Pronunciamentului¹⁴;
- 1870 – falimentul lui Iancu Mureșianu și dispariția acestuia¹⁵;
- 1873 – nunta Elenei Mureșianu cu Moise Groza¹⁶ și plecarea acestora în România; nașterea și moartea prematură a primilor doi copii ai lor (1875¹⁷ și 1877¹⁸);
- 1875 – moartea bunicului matern, Dimitrie S. Nicolau – un stâlp al familiei, un finanțator important al studiilor lui Aurel¹⁹;
- 1875 – refuzul comunității catolice de a-l pensiona pe Iacob Mureșianu după 38 de ani de activitate la Gimnaziul latino-german²⁰;
- 1876 – regăsirea lui Iancu Mureșianu, care dădea pentru prima dată un semn de viață de la dispariția din decembrie 1870²¹;
- 1876 – stabilirea pensiei lui Iacob Mureșianu, în valoare de 33 florini²²;
- 1876 – Eliza Mureșianu, soția abandonată de Iancu, solicita întreținerea copiilor, familia ei fiind în imposibilitatea de a o mai ajuta financiar în urma falimentului tatălui ei²³.

În 1865, anul plecării lui Aurel Mureșianu la Viena, tatăl Iacob făcea datorii²⁴ pentru a contribui cu 5.000 florini (3.000 florini cu interes anual²⁵ și 2.000 florini ca zestre²⁶) la capitalul firmei comerciale pe care o deschidea primul născut, Iancu, împreună cu Ioan Perlea, la Viena. Cei 3.000 florini au fost considerați ca un împrumut, în contul cărora Iancu urma să-i susțină la studii pe fratele Aurel și sora Elena.²⁷ Falimentul lui Iancu, din decembrie 1870, dădea însă peste cap planurile familiei și afecta serios mijloacele pecuniare ale acesteia. Faptul că Iacob rămânea fără niciun venit de la gimnaziul unde preda, în perioada 1868-1876, nu a făcut decât să împovăreze și mai mult situația financiară.

Acasă, la Brașov, veniturile familiei erau suplimentate prin găzduirea elevilor români. Unul dintre nepoții lui Iacob, Iuliu Mureșianu, i se plângea vărului Aurel de regimul la care era supus în casa Mureșenilor (astăzi, Muzeul „Casa Mureșenilor”) – disciplină, raport cu programul zilnic, „porția de predică” atunci când se uita după crinoline.²⁸

Închirierea altei case a familiei, situată în Blumăna (cartier al Brașovului), sporea și ea veniturile, însă chirișii nu erau constanți. Mai mult decât atât, între anii 1872 și 1874, casa intra într-un proces de renovare pentru care Iacob împrumuta din nou bani.²⁹ Nici

¹⁴ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4320.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 592/1, doc. nr. inv. 4186.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4323.

¹⁷ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4331.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4254.

¹⁹ *Ibidem*, dos. 594/11, doc. nr. inv. 4903.

²⁰ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4250.

²¹ *Ibidem*, dos. 594/10, doc. nr. inv. 4858.

²² *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4339.

²³ *Ibidem*, dos. 594/10, doc. nr. inv. 4858.

²⁴ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4279.

²⁵ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4307.

²⁶ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4309.

²⁷ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4309.

²⁸ *Ibidem*, dos. 594/9, doc. nr. inv. 4826.

²⁹ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4319.

în anul următor chiriașii nu apăreau, iar cârciuma era și ea închisă.³⁰ Abia în toamna lui 1875 familia reușea să închirieze parterul și grădina cu 550 florini.³¹

Finanțatorii studiilor lui Aurel Mureșianu erau părinții, unchiul matern – nenea Costi și bunicul matern – Dimitrie S. Nicolau. Din corespondență aflăm că suma lunară trimisă de tată era între 40 și 60 florini. Părinții îl îndemneau constant la un trai modest și îi aminteau faptul că el singur cheltuia cât toată familia acasă.³² Rareori suma era completată cu mici recompense materiale pentru rezultatele școlare. Veniturile îi erau suplimentate de către unchiul matern și bunicul matern, cărora mama insista să le dea atenția și respectul cuvenite.

Pe lângă bani, mama îi trimitea și alimente. Astfel, cu poștalionul circulau: ulei de în și hribi de la Rebrîșoara³³, pesmeți³⁴, cașcaval, dulceață de zmeură³⁵, șuncă și slănină³⁶.

Tot mama afla și despre iubitele lui Aurel de la Viena prin intermediul negustorilor brașoveni care aveau afaceri în capitală.³⁷

Situația școlară

Situația școlară nu era niciodată clarificată de Aurel, în ciuda insistențelor ambilor părinți. Întrebări constante despre numărul examenelor, despre perioadele de examinare, despre promovabilitatea acestora nu-și găseau răspunsul în scrisorile fiului.

Părinții îl îndrumau permanent cu diverse sfaturi. Tatăl îl sfătuia să studieze despre istoria dreptului³⁸, să citească în maghiară ca să nu uite limba – „ca să poți lupta cu timpul pentru națiune și în limba lor”³⁹. Îi reamintea cu consecvență prioritățile: școala e pe primul loc, „apoi altele, dar ce poți fă și pentru națiune”⁴⁰. Îi cerea deplină sinceritate și necondiționată ascultare, întâietate în aflarea veștilor.⁴¹

Mama îi oferea exemple pozitive – Teodor Nica⁴² (amintit și în scrisorile tatălui), Opriș⁴³, Sorescu⁴⁴ – studenți care plecaseră la studii după Aurel și care le definitivaseră înaintea lui. Fiul lui George Barițiu, Ieronim, care pica examenele doi ani consecutiv, era amintit ca un exemplu negativ.⁴⁵

La Viena, Aurel a făcut parte din diferite asociații studentești și chiar a devenit președintele Societății „România” în 1868.⁴⁶ Datorită faptului că se afla în capitală și frecventa anumite cercuri, tatăl îi cerea sprijinul pentru înființarea a două institute în Transilvania, unul de Drept și unul de Agricultură. Oferea și soluții: o delegație care

³⁰ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4337.

³¹ *Ibidem*, dos. 594/11, doc. nr. inv. 4901.

³² *Ibidem*, dos. 535 A/1, doc. nr. inv. 4311.

³³ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4285.

³⁴ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4307.

³⁵ *Ibidem*, dos. 555/4, doc. nr. inv. 4244.

³⁶ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4333.

³⁷ Marinela-Loredana Barna, *loc. cit.*, p. 49.

³⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond Mureșeni, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4283.

³⁹ *Ibidem*, dos. 535A/1, doc. nr. inv. 4299.

⁴⁰ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4291.

⁴¹ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4303.

⁴² *Ibidem*, doc. nr. inv. 4303; dos. 592/2, doc. nr. inv. 4236; dos. 592/3, doc. nr. inv. 4238.

⁴³ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4236.

⁴⁴ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4238.

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4228.

⁴⁶ Eugenia Glodariu, *Asociații culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică 1860-1918*, Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1998, p. 38.

să facă lobby pentru institute⁴⁷, demersuri la reuniunile juriștilor români din toate universitățile Europei⁴⁸, producții declamatorii și muzicale⁴⁹.

În octombrie 1869, tatăl era îngrijorat în legătură cu serviciul militar, suspectând că acesta nu-i permitea absolvirea anului IV și solicita informații despre „riguroase” (examele de specialitate).⁵⁰ De fapt, dintr-o scrisoare ulterioară aflăm că nu serviciul militar îl împiedica, deoarece acesta nu se înscrisese ca voluntar.

Noi informații despre stadiul studiilor lui Aurel Mureșianu aflăm un an mai târziu când, în decembrie 1870, își anunța tatăl care este valoarea taxei pentru depunerea doctoratului – 368 florini 90 creițari.⁵¹

Intrigat și totodată descurajat, tatăl își întreba fiul, în ianuarie 1871, dacă era capabil să finalizeze facultatea.⁵² Se pare că Aurel Mureșianu se mobiliza și, în același an, dădea primul riguros din cele patru necesare.⁵³

Dezamăgirea creată de târăgănarea absolvirii continua, iar în martie 1872 părinții aflau cu stupeoare că de fapt nu terminase examenele, mai avea încă două de susținut.⁵⁴ Totuși, în decembrie, părinții își vedeau visul împlinit. Aurel era doctor în drept. În scrisoarea din 21 decembrie 1872, tatăl avea un ton optimist și-i ura fiului un viitor strălucit.⁵⁵

Revenea acasă pentru prima dată, în 1873, cu ocazia sărbătorilor pascale, în calitate de doctor în drept la Viena. În această scurtă perioadă pleca și în capitala României, s-o viziteze pe cumnata Eliza, revenită acasă la părinți după ce fusese abandonată de soțul ei.⁵⁶

Reîntors la Viena, Aurel Mureșianu începea practica în criminalistică, urmând ca în anul următor să o înceapă pe cea de drept civil.⁵⁷ Tatăl îl îndemna să facă și stagiatura de un an tot la Viena⁵⁸, în timp ce mama își exprima nemulțumirea în legătură cu faptul că practica la avocat o făcea fără salariu⁵⁹ și că dura prea mult – „cum de nu te jenezi de atâția ani de praxă” – în comparație cu Brașovul, unde se făcea doi ani⁶⁰.

Faptul că viitorul fiului Aurel Mureșianu, în vârstă de 27 de ani, nu era încă stabilit, îl îngrijora pe tatăl tot mai bolnav. Îi reamintea fiului că, în cazul morții sale, devenea capul familiei și îi revenea grija pentru viitorul celor doi frați mai mici, Iacob și Traian.⁶¹

Situația militară

Legea nouă de cătane din 1867 îl privea în mod direct și pe Aurel Mureșianu.⁶² În februarie, fiul își sfătuia părinții să nu plătească cei 1.000 florini pentru serviciul militar,

⁴⁷ Arhiva Mureșenilor, Fond Mureșeni, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4291.

⁴⁸ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4300.

⁴⁹ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4301.

⁵⁰ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4297.

⁵¹ *Ibidem*, dos. 592/1, doc. nr. inv. 4189.

⁵² *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4308.

⁵³ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4313.

⁵⁴ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4316; dos. 592/3, doc. nr. inv. 4240.

⁵⁵ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4321.

⁵⁶ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4269.

⁵⁷ *Ibidem*, dos. 592/1, doc. nr. inv. 4196.

⁵⁸ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4324.

⁵⁹ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4243.

⁶⁰ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4330.

⁶¹ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4329.

⁶² *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4215.

deoarece „regimul a scos milioane prin această lege”⁶³.

Intenția de a se înrola ca voluntar în 1868 stârnea noi tensiuni, mama dezaproband vehement.⁶⁴

În februarie 1869, Iacob anunța trimiterea atestatalui de botez, în vederea clarificării situației militare, și își îndruma fiul unde să depună hârtiile necesare.⁶⁵ Îl îndemna să se înscrie ca voluntar la un regiment din Brașov sau din Năsăud până să împlinească vârsta majoratului (25 de ani). Până atunci putea finaliza studiile universitare, își putea lua doctoratul și apoi putea face și serviciul militar.⁶⁶ Sfatul nu i-a fost ascultat, în 1870 tatăl își exprima supărarea în legătură cu faptul că nu a fost informat cu privire la amânarea înscrierii ca voluntar în armată și, în acea situație, doar la ministerul ungar „se mai poate cere și căpăta favoarea de voluntar pe un an”⁶⁷. Din păcate, în corespondență nu mai apare nicio informație dacă acest demers a fost făcut. Însă, în decembrie 1872, tatăl îl sfătuia din nou să-și rezolve problema serviciului militar.⁶⁸

Patru ani mai târziu, în martie, Aurel Mureșianu primea de acasă rezoluția în privința transferului în armată de la Regimentul Alexandru (2 de linie) la Escadronul nr. 1 de la Vectaria.⁶⁹ În iunie, Comandamentul centrului recruți Brașov atesta faptul că Aurel Mureșianu făcuse exerciții de arme timp de patru săptămâni la Viena.⁷⁰

În corespondența ultimului an petrecut la Viena reapărea situația militară neîncheiată a lui Aurel Mureșianu, iar revenirea acasă, la Brașov, era văzută ca o modalitate de „a scăpa de Miliție”⁷¹.

Începutul carierei jurnalistice – „Gazeta Transilvaniei” și „Die Reform”

În 1868, mama îl îndemna să publice articole și în ziare germane, propunându-i să colaboreze cu „Osten”.⁷² Însă, în același an, Aurel începea colaborarea cu „Die Reform”, tatăl apreciindu-i articolele publicate.

Correspondențe pentru „Gazeta Transilvaniei” îi sunt solicitate încă din primul an de facultate de către editorul ziarului, tatăl lui. Subiectele ce-l interesau erau: informații inedite, rezoluții juridice, critice asupra articolelor neîndreptățite pentru români, descoperiri de documente noi în cauza națională, cercurile cu influență din Viena⁷³, opinia publică privind starea politicii vieneze față de Germania și Ungaria⁷⁴, corespondențe politice despre Monarhia dualistă⁷⁵.

Pentru corespondențele trimise, tatăl îl recompensa pe Aurel Mureșianu cu 10-15 florini de articol, uneori trimițându-i bani și pentru taxele poștale. Articolele nu erau atât de numeroase pe cât și-ar fi dorit tatăl, așa că, în 1871, condiționa trimiterea banilor

⁶³ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4255.

⁶⁴ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4226.

⁶⁵ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4293.

⁶⁶ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4294.

⁶⁷ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4320.

⁶⁸ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4321.

⁶⁹ *Ibidem*, dos. 132, doc. nr. inv. 4338.

⁷⁰ *Ibidem*, dos. 600/5, doc. nr. inv. 6699.

⁷¹ *Ibidem*, dos. 592/6, doc. nr. inv. 4340.

⁷² *Ibidem*, dos. 599/3, doc. nr. inv. 6454.

⁷³ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4228.

⁷⁴ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4298.

⁷⁵ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4327.

necesari traiului zilnic de scrierea a trei corespondențe pe lună.⁷⁶

La Viena, Aurel Mureșianu devenea și corespondent oficial al „Gazetei Transilvaniei” la Conferința profesorilor din Germania, care s-a desfășurat între 7 și 12 iunie 1870⁷⁷, și la Expoziția universală din august 1873⁷⁸.

Anunțătorii vienezi care își făceau reclamă în ziarul brașovean erau tot responsabilitatea lui Aurel Mureșianu – Oppelik⁷⁹, Luis Modern⁸⁰, Karl Spitzer⁸¹, Otto Franz & Comp⁸². Prelua comenzile, încasa plățile și făcea dovada tipăririi prin distribuirea gazetelor. Taxele plătite pentru anunțurile publicitare deveneau și ele un venit suplimentar pentru tânărul student.

Situația financiară grea prin care a trecut familia în acești ani și starea de sănătate tot mai fragilă a lui Iacob Mureșianu afectau și apariția ziarului. Starea „Gazetei Transilvaniei” era amintită în scrisorile ambilor părinți. Numărul abonaților era o grijă constantă (320 în 1866⁸³, 300 în 1872⁸⁴, 500 în 1877⁸⁵). În 1869, tatăl vedea ca o posibilă rezolvare a situației „Gazetei” găsirea de noi abonați în Spania, Franța, Italia, Portugalia și își ruga fiul să facă demersuri în acest sens.⁸⁶

Colaborarea cu George Barițiu la „Gazeta Transilvaniei” era tot mai anevoioasă. În 1868 nu scrisese nimic timp de 9 luni.⁸⁷ Un an mai târziu, mama își ruga fiul să-i găsească un colaborator „destoinic de «Gazetă»” tatălui în cazul în care Barițiu murea (George Barițiu îi va supraviețui lui Iacob Mureșianu încă șase ani).⁸⁸ Nici în anii următori situația nu se îmbunătățea. În 1871, Iacob era singur, din nou, la ziar.⁸⁹ Un pasager ajutor apărea în 1875, Mărgineanu⁹⁰, care însă se dovedea a fi incapabil să scoată „Gazeta” singur⁹¹ și demisiona la finalul anului următor⁹². În februarie 1877, Sevastia îi mărturisea fiului regretul că nu a adus un profesor de la Blaj care să-l ajute pe Iacob și că rămâneau încurcați în continuare cu George Barițiu, care „se interesează tare să știe cum stau finanțele”⁹³.

Pe lângă toate aceste neajunsuri, tatăl i se plângea fiului și de cenzura care îi restrângea libertatea și dreptul redacției.⁹⁴

Începând cu anul 1874, starea de sănătate a lui Iacob Mureșianu se înrăutățea și apărea tot mai des ideea revenirii acasă a fiului și preluarea „Gazetei”.⁹⁵ Durerile de cap,

⁷⁶ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4308.

⁷⁷ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4302.

⁷⁸ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4324.

⁷⁹ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4279.

⁸⁰ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4283.

⁸¹ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4286.

⁸² *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4326.

⁸³ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4280.

⁸⁴ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4316.

⁸⁵ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4219.

⁸⁶ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4291.

⁸⁷ *Ibidem*, dos. 535A/1, doc. nr. inv. 4290.

⁸⁸ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4291.

⁸⁹ *Ibidem*, dos. 535A/1, doc. nr. inv. 4311.

⁹⁰ *Ibidem*, dos. 555/4, doc. nr. inv. 4244.

⁹¹ *Ibidem*, dos. 132, doc. nr. inv. 4247.

⁹² *Ibidem*, doc. nr. inv. 4253.

⁹³ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4220.

⁹⁴ *Ibidem*, dos. 592/4, doc. nr. inv. 4300.

⁹⁵ *Ibidem*, dos. 592/5, doc. nr. inv. 4329.

amețelile și chiar pierderile de memorie erau amintite în scrisorile mamei.

Aurel Mureșianu revenea pentru a doua oară acasă, în 1876, pentru a participa la tratativele de preluare a redacției ziarului. Oferta tatălui însă nu a găsit-o atrăgătoare, așa că se întorcea la Viena.⁹⁶ În același an, în decembrie, mama încerca să-l aducă acasă prin alte căi, oferindu-i un post de notar în Comuna Brașov, cu 800 florini pe an.⁹⁷ Se pare că oferta mamei nu a prezentat interes, așa că se continuau negocierile pentru preluarea „Gazetei”.

În ianuarie 1877, intra în acest proces de negociere și unchiul matern, nenea Costi, care îi propunea să revină la Brașov la sfârșitul lunii februarie pentru a-l ajuta pe Iacob la redactarea ziarului.⁹⁸

Cei 500 de abonați ai anului 1877, cei mai mulți din ultimii ani, erau folosiți de mamă ca un nou argument. Tot de la Sevastia aflăm că, în acel an, Iacob Mureșianu se ocupa de corectură și noutățile diverse⁹⁹, iar fiica Sevastița se ocupa de expediție¹⁰⁰.

Pe parcursul anului 1877 în corespondență era invocată des și starea de sănătate a lui Aurel Mureșianu și chiar îndemnul vărului Iuliu, medic de profesie, de a veni la Brașov pentru a se întrema.¹⁰¹ Scurta sedere la Gries, în Tirolul de Sud, din acel an stârnea bănuieli acasă: „Ceva trebuie să fie că de flori de măr nu te-ai dus tu acolo. Tu pătimești și nu-mi scrii nimic”¹⁰², îi scria mama. În luna mai, aceasta își exprima bucuria la aflarea veștii că s-a vindecat de boala de plămâni.¹⁰³

Scrisorile nu oferă informații despre detaliile negocierilor, dar în martie 1877 Aurel i se destăinuia mamei că nu poate accepta condițiile atât de nefavorabile pe care i le promitea tatăl la preluarea ziarului.¹⁰⁴ În oferta lunii aprilie, tatăl îi promitea toate veniturile ziarului, privilegiul de a fi părintele casei în locul lui și posibilitatea colaborării cu Mărgineanu, Barițiu sau cu fiul acestuia.¹⁰⁵

Scrisoarea din aprilie 1877 este ultima păstrată în Arhiva Mureșenilor din aceea perioadă. Nu știm cât a mai durat procesul de negociere și care au fost condițiile care l-au convins pe Aurel Mureșianu să revină, însă, în 25 decembrie 1877, Iacob Mureșianu, editorul și redactorul „Gazetei Transilvaniei”, își anunța cititorii de schimbarea ce survenea cu începutul anului următor – noul redactor, dr. Aurel Mureșianu.

Gazeta Transilvaniei va începe anul XLI cu noi și îndoite puteri. Suntem în plăcuta poziție de a anunța onoratul public că cu începerea semestrului prim al anului 1878 va lua direcțiunea politică și redacția Gazetei Transilvaniei domnul doctor în drept Aurel Mureșianu, vechi colaborator al acestei foi și a mai multor foi din străinătate, care s-a reîntors de câteva luni în patrie.

⁹⁶ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4252.

⁹⁷ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4252.

⁹⁸ *Ibidem*, dos. 553/7, doc. nr. inv. 12910.

⁹⁹ *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4220.

¹⁰⁰ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4219.

¹⁰¹ *Ibidem*, dos. 592/6, doc. nr. inv. 4340.

¹⁰² *Ibidem*, dos. 592/2, doc. nr. inv. 4220.

¹⁰³ *Ibidem*, dos. 592/3, doc. nr. inv. 4254.

¹⁰⁴ *Ibidem*, doc. nr. inv. 4267.

¹⁰⁵ *Ibidem*, dos. 592/6, doc. nr. inv. 4343.

Marius-Gabriel NECULAE

REGELE CAROL I ȘI RÂMNICU SĂRAT

Abstract: *Ramnicu Sarat is a town with a written history of several centuries, these places being related to various events and personalities, such as Stephen the Great, Constantin Brancoveanu, Aleksandr Suvorov, Alexandru Ioan Cuza.*

During the reign of Carol I, the town underwent a modernization process on urban, economic and cultural aspects. All began with the establishment of the county's residence in Ramnicu Sarat (1862), the town being planned after that into the form we know today, the main avenues being drawn and architectural monuments and parks being built, as well as the old (1881) and the new railway station (1897), because the railway has been introduced, and last but not least, being solved the big and eternal problem of the town, the water supply.

In the second half of the 19th century, when the danger of breaking the Union still existed, the area of Ramnicu Sarat could not be avoided by the new Prince, being the hub of the road between Wallachia and Moldavia.

We have information about the numerous passes of Carol I through the town in the "memoirs" largely written by Mite Kremnitz, and in the two volumes of the diary translated by Vasile Doncea, for the autumn of 1901, when there were Royal Maneuvers in the region, and the King stayed three days in the town. Unfortunately, the official (local) documents from that time are missing, being lost for the national archives, but we have a variety of contemporary sources, which have documented our approach: contemporary newspapers, the "Official Gazette" and postcards from the Ramnicu Sarat Municipal Museum's collection.

The Royal Maneuvers of Ramnicu Sarat were made on 28-30 September/11-13 October 1901, and we do know that the King was hosted in those days in the new palace of Mayor Constantin Lupescu, he attended two banquets held in the Administrative Palace (inaugurated in 1897), he visited public institutions such as the new prison (the future political prison), the hospital and the Secondary School.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când încă mai exista pericolul ruperii Unirii, zona Râmnicului Sărat, fiind punct nodal al drumului dintre Muntenia și Moldova, nu avea cum să fie ocolită de noul domn, cum nu fusese ocolită nici de Alexandru Ioan Cuza, mai ales că noul principe promisese „că Iașii vor fi a doua reședință a sa”¹.

Despre numeroasele treceri ale lui Carol I prin oraș avem informații din „memoriile” redactate în mare măsură de Mite Kremnitz și din cele două volume ale *Jurnalului* tradus de Vasile Doncea, dar și în presa locală.

Pentru toată această perioadă, și mai ales pentru toamna anului 1901, când au avut loc manevrele regale de la Obrejița și Regele a poposit trei zile în oraș, avem o varietate de surse documentare – chiar dacă înscrisurile oficiale ale urbei din vremea respectivă lipsesc, fiind pierdute pentru arhivele naționale –, spre deosebire de anii domniei lui Cuza, despre care – referitor la pregătirile pentru trecerile acestuia prin oraș și alte evenimente legate de el – există documente la Arhivele Naționale Buzău².

¹ *Memoriile Regelui Carol I al României, de un martor ocular* (ediție și prefață de Stelian Neagoe), Editura Scripta, București, 1992, vol. I, p. 160.

² La Serviciul Județean Buzău al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.B.A.N.), Fond *Poliția orașului Râmnicu Sărat*, dos. 11/1864, 13/1864, 12 (50)/1866, găsim destul de multe informații despre trecerile lui A.I. Cuza prin oraș, despre un complot îndreptat împotriva acestuia (1864), respectiv, despre abdicarea din 1866. Din nefericire, cu excepția unor acte curențe ale Primăriei (Fond *Primăria orașului Râmnicu Sărat*), în fondurile

Știm astfel că prințul a trecut prima dată prin oraș la 10/22 august 1866³, fiind în drum spre Moldova. S-a întors spre București la 26 august/7 septembrie, când a trecut în galop prin oraș, oprindu-se la Buzău⁴, unde a luat dejunul în palatul episcopal.

A doua călătorie la Iași este prilejul pentru domn să treacă iarăși prin Râmnic, tot în grabă, la 16/28 ianuarie 1867⁵, drumul de întoarcere fiind la 28 ianuarie/9 februarie⁶.

În iunie 1867, după o călătorie prin județele din sudul Basarabiei, primite de Principatele Române prin Convenția de la Paris (7/19 august 1858), prințul ajunge iarăși la Iași. La 10/22 iulie ajunge la București, însă călătoria de întoarcere o face pe un alt drum: „De la Focșani a mers călare, prin ținutul păduros al Vrancei, o regiune de munte care s-a bucurat odinioară de multe privilegii, până la Buzău”⁷. Cu această ocazie prințul ocolește orașul, dar trece prin nordul fostului județ Râmnicu Sărat, fiind întâmpinat de locuitorii acestor părți care „aruncau buchete de flori, și poporul striga: «ura!... ura!»”. La schitul de la Poiana Mărului, unde s-a servit masa, suveranul a fost întâmpinat de călugări, în frunte cu starețul Calinic, de față fiind și „Trăsnea prefectul județului R.-Sărat, Iorgu Verulescu, subprefectul plaiului, Simion Țuțui primarul comunei Jutia, și Micu Stavăr primarul comunei Bisoca”⁸. Această povestire, a lui Nae Verulescu din Dumitrești, notată de Alexandru Zamfirescu, a dus la existența, chiar și în zilele noastre, a unor legende locale cum că Poiana Mărului ar fi fost prima alegere a domnitorului pentru locația castelului ridicat mai târziu la Sinaia.

Între 5/17 și 8/20 aprilie 1868, prințul călătorește iarăși la Iași, „prin Buzău, Focșani și Bacău”⁹, implicit și prin Râmnicu Sărat, întoarcerea având loc la 22 aprilie/4 mai, când domnul se găsea la Buzău¹⁰.

O nouă trecere prin oraș a prințului, care în curând va împlini 30 de ani, are loc la 6/18 aprilie 1869, după ce inaugurase podul de fier de la Buzău, în fapt, acum toate cele cinci poduri¹¹ dintre Buzău și Focșani sunt gata. După sărbătorirea Paștilor, la Iași, la 26 aprilie/8 mai, Carol trece prin Râmnic, împreună cu fratele său, Prințul Leopold, la bariera dinspre Focșani având parte de o primire entuziastă din partea orășenilor, prilej cu care au luat dejunul în casele lui Alecu Nicolescu.¹²

O călătorie spre Iași, în mare parte cu trenul de această dată, a proaspăt căsătoritei perechi princiare, are loc în aprilie 1871, pe ruta Buzău – Galați – Bacău – Roman. Pe drumul de întoarcere, deoarece „principesei îi place mult călătoria în trăsură cu opt cai”¹³, de la Focșani călătoresc astfel, la 29 aprilie/11 mai, până la Buzău, de unde iau

---

Poliția orașului Râmnicu Sărat și Prefectura județului Râmnicu Sărat, nu există unele documente, fiind un hiatus pentru perioada 1879-1908.

³ *Memoriile...*, vol. I, p. 99.

⁴ *Ibidem*, p. 113.

⁵ *Ibidem*, p. 160.

⁶ *Ibidem*, p. 162.

⁷ *Ibidem*, p. 194.

⁸ Alexandru Zamfirescu, *Regele Carol I la Poiana Mărului*, în 1933 – *Almanahul Râmnicului Sărat*, Institutul de Arte Grafice, București, 1933, pp. 105-108.

⁹ *Memoriile...*, vol. I, p. 236.

¹⁰ *Ibidem*, p. 238.

¹¹ *Ibidem*, p. 306.

¹² S.J.B.A.N., Fond *Poliția orașului Râmnicu Sărat*, dos. 8 (90)/1869, f. 11 despre pregătirile pentru trecerea lui Carol prin oraș, respectiv, ff. 12-15 despre detaliile dejunului luat în casele lui Alecu Nicolescu. Mulțumim și pe această cale domnului Valeriu Nicolescu pentru amabilitatea de a ne semnala documentele.

¹³ *Memoriile Regelui Carol I...*, Editura Scripta, 1993, vol. II, p. 177.

trenul până la București. Cam același traseu îl are principele și la 10/22 aprilie 1972¹⁴, după o inspecție la regimentele din Brăila, Galați și Focșani.

În anii următori, până la inaugurarea căii ferate Buzău – Mărășești, orașul este ocolit de perechea princiară. Această linie, cu o lungime de 90,3 km, construită de 15 antreprize particulare românești și străine¹⁵, a fost inaugurată la 18/30 octombrie 1881, în prezența Familiei Regale. Cu acest prilej Regele Carol I a ținut un discurs la Focșani¹⁶, după „12 ani când întâiul car de foc străbătu câmpiile frumoase, holdele bogate ale României”, fiindu-i prezentat suveranului întregul personal care a construit linia, Regele având parte și de o oprire de zece minute, la ora 14:30, în stația Râmnicu Sărat¹⁷, unde a ținut un discurs și i-au fost prezentate autoritățile¹⁸. Întoarcerea are loc a doua zi, când suveranul și suita sa au avut parte, la Râmnic, tot la ora 14:30, de o „mică primire”¹⁹.

Tot la vechea gară este întâmpinată suita regală și la 3/15 iunie 1883, la ora 11:45, cu prilejul unei noi vizite la Iași²⁰, drumul de întoarcere având loc pe 16/28 iunie²¹. O altă călătorie în Moldova a fost pe 19 septembrie/1 octombrie 1885, când Regele este întâmpinat la Râmnicu Sărat la ora 13:00²², întoarcerea fiind prin Galați.

În seara zilei de 21 aprilie/3 mai 1887 se pleacă iarăși spre Moldova, trenul ajungând la Focșani la 5:00 dimineața, cu prilejul întoarcerii, pe 27 aprilie/9 mai, la Râmnic și Focșani fiind întâmpinat de „foarte mulți însoțitori”²³. Câteva luni mai târziu, cu prilejul unor manevre militare la Focșani, suita regală trece iar prin Râmnicu Sărat, unde era o „ploaie puternică și rece”²⁴, la 7/19 octombrie 1887, ora 3:00. La întoarcere, pe 10/22 octombrie, timpul iarăși „rece și ploios”, la Râmnic, Buzău și Ploiești având loc „mari întâmpinări”²⁵.

Manevrele militare de la Bacău prilejuiesc o nouă trecere prin oraș, la 30 septembrie/12 octombrie 1889 (ora 13:00), pe tot traseul suita regală beneficiind de „întâmpinări mari și călduroase”²⁶, întoarcerea (de la Bârlad la Sinaia, după o scurtă

¹⁴ *Ibidem*, p. 227.

¹⁵ Ionuț Iliescu, *Calea ferată Buzău – Mărășești – Adjud (1881-1948)*, în „Cronica Vrancei”, Editura Pallas, Focșani, X, 2011, p. 239.

¹⁶ Constantin C. Giurescu, *Cuvântările Regelui Carol I (1866-1914)*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, vol. I, pp. 371-372.

¹⁷ „Monitorul Oficial”, nr. 163 din 23 octombrie/3 noiembrie 1881, p. 5473: „La orele 2^{1/4}, trenul regal intră în gara Râmnicu-Sărat, care prezenta cel mai frumos aspect, atât prin construcțiunea ei cât și prin frumoasa împodobire. Aci, sosirea Augustilor Suverani a fost salută de toată populațiunea orașului cu cele mai călduroase aclamațiuni. Pe peron și în salonul garei se aflau autoritățile civile și militare și mai multe persoane notabile. Majestățile Lor, coborându-Se din vagon, au sărutat crucea și evanghelia ce Le-au prezentat clerul orașului în veșminte sacerdotale, apoi au intrat în salon unde au primit salutarile orășenilor și celor veniți din județ și S-au întreținut cât-va timp cu domniile-lor, printre cari se aflau D. și D-na Grigorie Șuțu. După ce Regele trecu pe dinaintea frontului trupelor, Majestățile Lor se urcară în vagon și, în mișlocul viuelor urări ale mulțimei, trenul regal se puse în mișcare”.

¹⁸ Carol I al României, *Jurnal* (traducere, studiu introductiv și note de Vasile Doncea), Editura Polirom, Iași, 2007, vol. I, p. 101.

¹⁹ *Ibidem*, p. 102.

²⁰ *Ibidem*, p. 230.

²¹ *Ibidem*, p. 234.

²² *Ibidem*, p. 395.

²³ *Ibidem*, p. 498.

²⁴ *Ibidem*, p. 525.

²⁵ *Ibidem*, p. 526.

²⁶ Carol I al României, *Jurnal*, vol. II, p. 138.

vizită prin Moldova) având loc în noaptea de 12-13/24-25 octombrie.

Pe 27 iulie/8 august 1891 trenul regal trece iar prin Râmnicu Sărat, la ora 14:30, cu prilejul unei călătorii la Slănic Moldova²⁷, întoarcerea având loc pe 30 iulie/11 august.

Ultima călătorie, menționată în jurnalul publicat, a avut loc la 29 septembrie/11 octombrie 1892, de la Sinaia la Focșani, o călătorie ce a durat toată noaptea, trenul regal staționând trei ore²⁸ la Râmnicu Sărat. Întoarcerea, după inspectarea manevrelor de artilerie, se face a doua zi, la Râmnic, Buzău și Ploiești având întâmpinări cu gărzii de onoare.

Și perechea moștenitoare a tronului beneficiază de atenția râmnicenilor, îndeosebi cu prilejul trecerilor prin oraș: „Miercuri 30 Martie A.A. L.L. Principele și Principesa de România, întorcându-se din Iași, s-au oprit 10 minute în gara R.-Sărat. A.S. Prințesa a primit, de la Doamnele Râmnicene superbe buchete de flori”²⁹. De altfel, aceeași publicație locală dedicase articole, în trei numere, în anul al IX-lea de apariție, portretelor principilor moștenitori și nunții lor.³⁰

Tot din paginile revistei „Gazeta Săteanului” aflăm că Regele Carol I se număra printre cititorii acesteia:

M.S. Regele, care ne-a declarat că citește cu mult interes „Gazeta Săteanului” la care e abonat încă din 1884 împreună cu școalele de pe moșiile M.S. și care a binevoit a spune cât e de folositoare pentru toți această revistă...³¹,

confirmarea acestui fapt fiind făcută în aprilie 1892, când se publică următorul articol:

La 23 Martie 1892, Directorul „Gazetei Săteanului”[C.C. Datculescu], a avut onoarea d-a primi următoarea scrisoare de la D-l secretar particular al M.S. Regele:

București în 23 Martie 1892

CASA M.S. REGELUI

Stimate Domnule Datculescu

Prin poșta de azi v-am trimes Ln. 110 prețul abonamentelor noastre³² la „Gazeta Săteanului”.

Cuvintele măgulitoare ce M.S. a binevoit a rosti în privința persoanei D-v. și a revistei într-adevăr vrednică de laudă ce publicați de atâta timp, îmi dau buna încredere că netăgăduitele D-v. merite nu vor fi uitate.

Profit de această ocazie pentru a vă reînoi, Domnule Datculescu, încrederea prea osebitei mele considerațiuni.

BASSET³³

²⁷ *Ibidem*, p. 249.

²⁸ *Ibidem*, p. 330.

²⁹ „Gazeta Săteanului”, an XI, nr. 3/1894, p. 107.

³⁰ *Ibidem*, an IX, nr. 9-10/1892, p. 130 (Principesa Maria), nr. 11-12/1892, p. 172 (Principele Ferdinand), nr. 23-24/ianuarie 1893 (nunta princiară și sosirea în țară).

³¹ *Ibidem*, an VIII, nr. 7-8/1891, p. 111. Menționăm că respectiva publicație a apărut la Râmnicu Sărat timp de 14 ani (5 februarie 1884-20 octombrie 1898) și la București între 5 noiembrie 1898 și 20 ianuarie 1904.

³² Cum abonamentul era de 10 lei pe an, reiese că în 1892 Casa Regală avea 11 abonamente.

³³ „Gazeta Săteanului”, an IX, nr. 5-6/1892, p. 78.

Mai jos este amintit faptul că:

La 17 Aprilie 1892, D-l. Datculescu (cavaler și ofițer al mai multor ordine române și străine) a primit Decretul de la 3 Aprilie 1892, semnat de M.S. Regele și Ministrul Instrucțiunii publice și al cultelor, prin care M.S. conferă D-lui C.C. Datculescu, pentru publicațiunile sale agricole, medalia „BENE-MERENTI”.

C.C. Datculescu fusese decorat de către Rege și cu Ordinul „Steaua României”³⁴, ca de altfel și alte notabilități din Râmnicu Sărat, care primiseră același ordin sau „Coroana României”, în diferite grade: C. Grădișteanu, G.A. Mărgăritescu, Toma Chircu, Ghiță Lupan, Ghiță Gealep, Alecu Iarca, I.C. Grădișteanu, C. Mavrodin, Fotache Aninos, N. Popescu, I.G. Ciurea, P.F. Robescu, I. Alexandrescu, Octavian Blasian, Ioan Friedman, Ghiță Adriano, A. Ciochină³⁵.

Cea mai însemnată vizită a lui Carol I la Râmnicu Sărat, și singura ocazie când suveranul a rămas în oraș, a avut loc între 28 și 30 septembrie/11 și 13 octombrie 1901, cu prilejul manevrelor militare de la Obrejița (acum în jud. Vrancea). Cum am spus mai sus, deși documentele locale din arhive privind pregătirile pentru vizita Regelui ne lipsesc, atât pregătirile, manevrele, cât și vizita în sine sunt relatate cu lux de amănunte de gazete contemporane ca: „Adevărul”³⁶, „Albina”³⁷, „Gazeta Săteanului”³⁸, „L'Indépendance Roumaine”³⁹, „Telegraful Român” de la Sibiu⁴⁰, „Universul Literar”⁴¹, „Voința Națională”⁴², „Luptătorul” și „Renașterea”⁴³. Demersul a mai fost completat cu informații din „Monitorul Oficial”⁴⁴ și două cărți poștale din colecția muzeului râmniclean, editate în atelierul farmacistului local Alexandru Iteanu⁴⁵.

Aflăm astfel că Regele a plecat din Sinaia, însoțit de Principele Ferdinand și Prințul de Saxa-Meiningen, în seara zilei de 26 septembrie, întâia noapte petrecând-o în tren. În timpul manevrelor, prima noapte au stat la castelul doamnei Elena Grădișteanu de la Sihlea. În ziua de vineri, 28 septembrie, la ora 14:30, Regele s-a urcat în tren spre Râmnicu Sărat, însoțit de Principele Ferdinand, Prințul de Saxa-Meiningen, prim-ministrul Dimitrie A. Sturza, ministrul lucrărilor publice Ion I.C. Brătianu, șeful Statului Major Regal, generalul Panait Warthiadi, și adjutantul regal lt.-col. Gheorghe Georgescu.

³⁴ *Ibidem*, an VIII, nr. 23-24/1892, p. 343.

³⁵ *Ibidem*, an VI, nr. 9/1889, p. 135; an VII, nr. 3/1890, p. 63.

³⁶ „Adevărul”, an XIV, nr. 4367/24 septembrie 1901, p. 2; nr. 4368/25 septembrie 1901, p. 2; nr. 4369/26 septembrie 1901, p. 2; nr. 4370/27 septembrie 1901, p. 2; nr. 4371/28 septembrie 1901, pp. 2-3; nr. 4372/29 septembrie 1901, p. 2; nr. 4373/30 septembrie 1901, pp. 1,3.

³⁷ „Albina”, An V, nr. 2/14 octombrie 1901, pp. 53-55.

³⁸ „Gazeta Săteanului”, an XVIII, nr. 17, pp. 345-348.

³⁹ „L'Indépendance Roumaine”, an XXV, nr. 7596, 26 septembrie/9 octombrie 1901, pp. 1-2; nr. 7598, 28 septembrie/11 octombrie 1901, pp. 1-2; nr. 7599, 29 septembrie/12 octombrie 1901, pp. 1,3; nr. 7601, 1/14 octombrie 1901, p. 1.

⁴⁰ „Telegraful Român”, an XLIX, nr. 110, 4/17 octombrie 1901, p. 448.

⁴¹ „Universul Literar”, an XIX, nr. 41/15 octombrie 1901, pp. 1, 4-5.

⁴² „Voința Națională”, an XVIII, nr. 4974, 29 septembrie/12 octombrie 1901, p. 2; nr. 4976, 2/15 octombrie 1901, p. 1.

⁴³ „Luptătorul”, an I, nr. 8/4 octombrie 1901, p. 2; „Renașterea”, an II, nr. 18/11 octombrie 1901, p. 2, *apud* Valeriu Nicolescu, Constantin Marafet, *Un colț de Țară Românească: județul Slam – Râmnic*, Editura Rafet, Râmnicu Sărat, 2008, vol. I, pp. 183-186.

⁴⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 146, 3/16 octombrie 1901, pp. 5586-5588.

⁴⁵ Muzeul Municipal Râmnicu Sărat, Secția de Istorie, nr. inv. 482, 483. Cele două cărți poștale și o scurtă fișă sunt postate, din 2014, pe site-ul <http://imageromania.ro/>, administrat de Muzeul Național de Istorie a României.

Pe peronul noii gări din Râmnicu Sărat au fost întâmpinați de autoritățile locale și o suită de generali (Popescu, Comănescu, Candiano), mergând apoi la biserica-catedrală, unde îi aștepta episcopul de Buzău, cu crucea și Evanghelia. După serviciul religios au mers direct la casa⁴⁶ primarului Constantin Lupescu, pe strada Rahovei, unde era stabilit cartierul Regelui. La ora 16:30 a fost vizitat Gimnaziul „Vasile Boerescu”⁴⁷ și spitalul județului. A urmat apoi penitenciarul, unde Regele a grațiat trei deținuți, ordonând ca ei să fie puși în libertate imediat.⁴⁸ Seara, de la orele 19:30 până la 21:30, are loc un dineu în noua clădire a Palatului administrativ⁴⁹, la care au fost invitate toate notabilitățile orașului, suita Regelui, foști miniștri, parlamentari, funcționari, comercianți și mari proprietari din județ.

În dimineața zilei de 29 septembrie, după ce au străbătut în uralele mulțimii străzile orașului, Regele și însoțitorii au observat manevrele militare din zona Oratia (comuna Podgoria), suveranul arătându-se mulțumit de desfășurarea acestora. La ora 14:30 a dat ordin de încetare, Regele rămânând pe câmpul de manevră, pentru observații, până la ora 16:00.

Seara, de la ora 19:00, a avut loc un nou dineu la Palatul administrativ, unde au participat 120 de persoane, Regele ținând un discurs, ridicând paharul în cinstea armatei române, a județului și a orașului Râmnicu Sărat⁵⁰, la care îi răspunde prim-ministrul Sturza. După masă, Regele a făcut cerc, dorind ca toți participanții să ia parte la conversație, până la ora 22:00, când s-au retras.

Duminică, 30 septembrie, de la ora 9:30, suveranul și o parte din suită au vizitat școlile și Primăria⁵¹, fiind remarcate străzile frumos împodobite cu steaguri și verdeață,

⁴⁶ Una dintre cele mai frumoase clădiri din județul Buzău, situată pe str. Gheorghică Lupescu, fostă Zorilor în epoca comunistă; Gheorghică Lupescu (denumire din perioada 1912-1947), Rahovei (până în 1912). Casa a fost construită în perioada 1888-1889 de către Constantin Lupescu (primar al orașului, 1901-1903, și fiu al deputatului din Divanul ad-hoc muntean Gheorghică Lupescu), după planurile arhitectului Leonida Negrescu (1860-1931), într-un stil eclectic, de factură clasicist franceză (arhitectul studiasse în Franța), un imobil identic fiind construit în București, pe str. Băiștei, pentru Procopie Dumitrescu, primarul Capitalei, casă care nu mai există astăzi. În zilele noastre clădirea aparține Ministerului Finanțelor, care manifestă un pur dezinteres pentru valoarea ei istorică și arhitecturală. Fiind omisă de la clasarea ca monument istoric în „Lista monumentelor istorice” (L.M.I.), a fost demarată de către Ministerul Culturii, în toamna lui 2015, o procedură de clasare, care nu a dus la ceva concret până azi.

⁴⁷ Actualul Colegiu Național „Alexandru Vlahuță”, Gimnaziul Clasic de Băieți (1889-1893), Gimnaziul „Vasile Boerescu” (1893-1919), Liceul „Regele Ferdinand” (1919-1947), Școala Medie de 10 ani nr. 1 (1952-1956). Imobilul din strada Tudor Vladimirescu, nr. 13, a fost ridicat în ultimii ani ai sec. al XIX-lea și este clasat, apărând în L.M.I. 2015, pentru județul Buzău, la poziția 768, cod: BZ-II-m-B-02469.

⁴⁸ „Monitorul Oficial”, nr. 146, 3/16 octombrie 1901, p. 5586; Ministerul Justiției, *Dreptul Capului Statului de amnistie și de a erta sau micșora pedepsele*, Atelierele grafice Socer & Comp., București, 1906, pp. 162, 240. Clădirea penitenciarului a fost ridicată în perioada 1899-1900, primii deținuți fiind aduși în primăvara lui 1900. În timpul regimului autoritar al Regelui Carol al II-lea a fost transformată în închisoare politică, fiind internate aici grupuri legionare, inclusiv Corneliu Zelea Codreanu, pentru ca, în perioada 1945-1963, să fie încarcerati aici membri ai guvernului Antonescu, reprezentanți ai partidelor istorice (Ion Mihalache, Corneliu Coposu, Ion Diaconescu), țărani care refuzau colectivizarea etc. Clasă inițial ca monument istoric de categoria B, a fost reclasată, în octombrie 2016, ca monument de categoria A, L.M.I. 2015, pentru județul Buzău, poziția 754.

⁴⁹ Bulevardul Nicolae Bălcescu, nr. 1, actuala clădire a Primăriei, ridicată în perioada 1895-1897, într-un stil eclectic. Clasă ca monument istoric, L.M.I. 2015, pentru județul Buzău, poziția 743, cod: BZ-II-m-A-02453.

⁵⁰ C.C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, pp. 265-266; „Monitorul Oficial”, nr. 146, 3/16 octombrie 1901, p. 5587; „Gazeta Săteanului”, an XVIII, nr. 17, p. 346.

⁵¹ Primăria a funcționat, în perioada 1864-1952, în clădirea fostei stăreții din Complexul Brâncovenesc (str.

mulțimea aclamând, iar soțiile marilor proprietari din județ oferind flori Principesei Maria, care sosise în ajun la Sihlea (cu întârziere din pricina vremii) și dimineața la Râmnicu Sărat. După dejun, luat la ora 11:00 la casa Lupescu, au asistat, lângă gară, la defilarea trupelor, Principesa Maria, îmbrăcată în uniformă de colonel de roșiori, defilând în fruntea Reg. 4 Roșiori. A urmat întâlnirea cu ofițerii superiori, cărora le-a arătat greșelile din timpul manevrelor, dar le-a adus și mulțumiri, Regele părăsind Râmnicul la ora 14:30, în ovațiile mulțimii, pe peron fiind prezenți: prefectul, primarul, episcopul, senatori și deputați de Râmnic.

Putem spune că Râmnicu Sărat a cunoscut, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la Primul Război Mondial, o perioadă de modernizare și de avânt pe planurile urbanistic, economic și cultural, corelată cu modernizarea României, în general.

Plecându-se, la începutul domniei lui Carol I, de la o populație a orașului de 5.698 locuitori⁵², s-a ajuns, în 1896, la 10.553 locuitori⁵³ și, în 1902, la 13.134⁵⁴ de suflete. În acest răstimp, ce a debutat cu stabilirea reședinței județului Râmnicu Sărat în urbea cu același nume (1862), orașul a căpătat forma pe care o cunoaștem azi, fiind trasate principalele bulevarde⁵⁵, au apărut principalele monumente de arhitectură, azi reprezentative, unele opere de for public și parcuri. Totodată, element esențial al dezvoltării a fost introducerea drumului de fier, fiind construite gara veche⁵⁶ și gara nouă⁵⁷ și, nu în ultimul rând, a fost rezolvată o mare și veșnică problemă, aceea a alimentării cu apă.

Primăverii, nr. 4), actualul Muzeu Municipal.

⁵² Mihail Polihroniade, Alexandru Christian Tell, *Domnia lui Carol I*, Editura Vremea, București, 1937, vol. I, p. 55.

⁵³ Gheorghe Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic și istoric al județului Râmnicu Sărat*, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, București, 1896, p. 239.

⁵⁴ George Ioan Lahovari, C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, Stabilimentul Grafic I.V. Socec, București, 1902, vol. V, p. 244.

⁵⁵ Valeriu Nicolescu, *Un colț de Țară Românească: județul Slam Râmnic*, Editura Editgraph, Buzău, 2013, vol. V, pp. 183-200; Marius Neculae, *Planul orașului Râmnicu Sărat – 1912*, în „Analele Buzăului”, Buzău, 2012, IV, pp. 221-231; Teodor-Octavian Gheorghiu, *Bulevardul gării. Procedee urbanistice aplicate zonei gării în câteva orașe românești*, în „Historia Urbana”, 1995, Tomul III, nr. 1-2, pp. 163-169.

⁵⁶ Ridicată în 1881, s-a cerut cu insistență mutarea ei până în 1895, pe motivul că era la foarte mare depărtare de oraș. Monument istoric, L.M.I. 2015, pentru județul Buzău, poziția 764, cod: BZ-II-m-B-02465.

⁵⁷ Finalizată în 1897, monument istoric, L.M.I. 2015, pentru județul Buzău, poziția 751, cod: BZ-II-m-A-02459.

La 23 Martie 1892, Directorul «Gazei Săténului» a avut onôrea d'a priimi următôrea scri-sôre de la D-l Secretar particular al M. S. Regele:

Bucuresci în 23 Martie 1892.

CASA M. S. REGELUI.

Stimate Domnule Dăculescu,

Prin posta de azi v'am trimes Ln. 110 prețul abonamentelor nôt're la «Gazeta Săténului».

Cuvintele măgulitôre ce M. S. a bine-voit a rosti în privința persônei D-v. și a revistei într'adevăr vrednica de lauda ce publicați de atâtă timp, 'mi dau bună încredere că netăgăduitele D-v. merite nu vor fi uitate.

Profit de acéstă ocazie spre a vă reînui, Domnule Dăculescu, încrederea prea o-sebilei mele considerațiuni.

BASSET.

La 17 Aprilie 1892, D-l Dăculescu (cavaler și ofițer al mai multor ordine române și străine) a priimit Decretul de la 3 Aprilie 1892, semnat de M. S. Regele și Ministrul Instrucțiunii publice și al cultelor, prin care M. S. conferă D-lui C. C. Dăculescu, pentru publicațiunile sale agricole, medalia «BENE-MERENTI».

Dorim ca acéstă înaltă probă de atențiune și aprobare, a M. S. Regelui, pentru silintele ce și dă Directorul «Gazei Săténului» care a ajuns, fără contestațiune, una din cele mai bine făcute reviste din lume, să serve de îndemn publicului cetilor din țară pentru o mai mare răspindire a acestei reviste populare de cunoșcinți trebuincioșe.

Dumitru-Valentin PĂTRAȘCU

PARTICIPAREA FRAȚILOR VLADIMIR ȘI IOAN CULCER LA RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ A ROMÂNIEI

Abstract: *Vladimir and Ioan Culcer, two of the 7 sons of Doctor Dimitrie Culcer, native of Transylvania, the founder of the first hospital in Târgu Jiu, took part in the War for the Independence of Romania and participated to the battle of Plevna, as Lieutenant and, respectively, as Second Lieutenant of the Engineering Corps.*

Vladimir Culcer was dispatched to the Headquarters of the Romanian Army from Poradim and he was the one who drafted the topographic plan of the Plevna surroundings, while his brother, Ioan, graduated of the Polytechnics School in Paris, member of the Engineering Battalion of the 2nd Dorobanti Regiment, would be wounded in the very first days of the war and, later one, participate to the battle of Plevna and the Lom Palanca fights.

As result of his acts of bravery throughout the war, Vladimir Culcer was promoted to Captain, while his brother Ioan was promoted to Lieutenant and, after the war, was sent to continue his studies at the Polytechnics School in Paris and at the Artillery School in Fontainebleau.

After the War of Independence and Dobrogea's unification with Romania, Vladimir Culcer took part in topographic works aimed at elaborating the first Romanian military maps of Dobrogea, during which he catches the disease that caused him premature death at the age of only 36.

Ioan Culcer would continue his military career, being promoted to the rank of General, so that in August 1916 he would be assigned by King Ferdinand as commander of the 1st Romanian Army, who fought in the north of Oltenia at the beginning of the 1916 campaign.

Vladimir Culcer a fost primul copil al doctorului Dimitrie Culcer și soției sale Ana, născută Otetelișeanu, născut la Târgu Jiu la data de 1 ianuarie 1849¹, la doar câteva luni de la căsătoria doctorului Dimitrie Culcer cu cea de-a doua fiică a paharnicului Nicolae Otetelișeanu (1788-1848)², președinte al Judecătoriei Gorj în perioada 1832-1845, căsătorie oficiată la data de 19 februarie 1848³.

Numit medic al județului Gorj la 1 ianuarie 1843, Dimitrie Culcer avea să locuiască în casele paharnicului Nicolae Otetelișeanu, situate în centrul orașului Târgu Jiu, în această perioadă cunoscând-o pe viitoarea sa soție, Ana Otetelișeanu.⁴

La instalarea sa în orașul Târgu Jiu, Dimitrie Culcer a fost primul medic posesor al unei diplome universitare în medicină, eliberată de Facultatea de Medicină a Universității din Pesta în cursul anului 1829.⁵ Ulterior absolvirii cursurilor Universității din Pesta, Dimitrie Culcer și-a continuat studiile medicale la Viena, obținând, la 7 mai 1839, titlul de doctor în medicină și dreptul de liberă practică în Imperiul Habsburgic cu o

¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Gorj (în continuare S.J.A.N. Gorj), Fond Registrul Stării Civile Târgu Jiu, dos. nr. 45/1849, f. 1v^o.

² Narcisa Mitu, *Prezența boierilor Otetelișeanu în viața administrativă a Țării Românești (secolul XVIII – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în volumul *Revoluție și reformă în spațiul românesc*, Craiova, Editura Universitaria, 2006, p. 35.

³ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Medicul Dimitrie Culcer – fondatorul primului spital din orașul Târgu Jiu*, în „Antemeridian & Postmeridian”, serie nouă, Târgu Jiu, an 2, nr. 3-4, 2015, p. 190.

⁴ *Idem*, *Familia Culcer. Pagini de istorie*, Craiova, Editura Sitech, 2013, p. 19.

⁵ *Ibidem*, p. 17.

teză referitoare la combaterea ciumei.⁶

Ioan Culcer a fost cel de-al patrulea dintre cei 7 băieți ai familiei Dimitrie și Ana Culcer, data nașterii sale fiind una disputată, numeroase surse bibliografice menționând data de 29 iulie 1853 ca fiind data nașterii viitorului general. Studiarea registrelor de stare civilă (cuprinzând datele personale ale celor născuți și botezați în orașul Târgu Jiu în cursul anului 1853) ne-a permis să stabilim cu precizie faptul că Ioan Culcer s-a născut la data de 20 august 1853.⁷

După izbucnirea revoluției din Țara Românească (9 iunie 1848), doctorul Dimitrie Culcer avea să participe activ la evenimente alături de revoluționarii gorjeni. În consecință, în august 1848, doctorul Dimitrie Culcer a participat la arderea Regulamentului Organic și a pitacelor de boierie în cadrul unei ceremonii ce s-a desfășurat pe dealul Obreja, în apropierea orașului Târgu Jiu.⁸

Socrul doctorului Dimitrie Culcer, Nicolae Otetelișeanu, avea să participe, la rândul său, la arderea Regulamentului Organic și a pitacelor de boierie în cadrul unei ceremonii ce a fost organizată la Craiova, în Târgul din Afară, la data de 10 septembrie 1848.⁹

După înfrângerea revoluției, ca urmare a implicării sale în desfășurarea acesteia, doctorul Dimitrie Culcer, cel care fondase primul spital din orașul Târgu Jiu în martie 1846¹⁰, a fost suspendat din funcția de medic al județului Gorj pentru o perioadă de 18 luni. În aceste condiții, în cursul anului 1849, Dimitrie Culcer solicita Comitetului Sanitar al Țării Românești să i se aprobe revenirea în această funcție, însă cererea sa avea să fie respinsă.¹¹

Familia Dimitrie și Ana Culcer a avut 9 copii: Vladimir (1849-1884), Dumitru (1850-1927), Grigore (1852-1929), Ioan (1853-1928), Constantin, Nicolae și Eugen (1864-1924). Doi dintre cei nouă copii ai familiei doctorului Dimitrie Culcer, un băiat, Aurel, și unica fiică a familiei, au decedat la vârste fragede, cea din urmă nefiind nici botezată, într-un interval de timp de o lună, în primăvara anului 1863.¹²

În anul 1864, când Dimitrie Culcer a fost numit medic-șef al Bucureștiului¹³, Vladimir și Ioan aveau să meargă împreună cu familia în capitală, unde și-au continuat studiile până în mai 1866, când medicul Dimitrie Culcer a fost demis din funcția pe care o ocupa. Ulterior, familia doctorului Dimitrie Culcer a revenit la Târgu Jiu, unde acesta a primit postul de medic primar al județului Gorj.¹⁴

La 13 august 1866 doctorul Dimitrie Culcer primea permisiunea de a se pensiona¹⁵,

⁶ Vasile Arimția, Vasile Bobocescu et al., *Personalități gorjene de-a lungul istoriei*, București, Editura Fundației „Premiile Flacăra – România”, 2000, p. 34.

⁷ S.J.A.N. Gorj, *Fond Registrul Stării Civile Târgu Jiu*, dos. nr. 96/1853, f. 2v°.

⁸ Adrian Becherete, *Primul medic spitalicesc din Gorj: dr. Dimitrie Culcer (1807-1867)*, în „Litua. Studii și Cercetări”, an I, Târgu Jiu, 1978, p. 143.

⁹ *** *Istoria Craiovei*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1977, p. 53.

¹⁰ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 19.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Document aflat în colecția de documente a Secției de Arheologie-Istorie a Muzeului Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu” din Târgu Jiu sub nr. inv. 3199.

¹³ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 33; Ștefan Marinescu, *Începuturile asistenței medicale în județul Gorj*, în „Gazeta Gorjului”, an I, nr. 42/23 noiembrie 1968, p. 11.

¹⁴ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 34.

¹⁵ Cornel Șomăcu, *Familia Culcer în istoria Gorjului (I)*, în „Vertical”, an V, nr. 208/13-19 ianuarie 2010, p. 6.

însă, la foarte scurt timp după pensionare avea să survină, „în august același an”¹⁶, mai exact la data de 11/23 august 1866¹⁷, decesul său.

Rămânând văduvă, Ana Culcer, grav bolnavă, s-a confruntat cu mari lipsuri materiale, astfel că, fără susținerea financiară a surorii sale, Elena Economu, nu ar fi reușit să-și mai susțină cei 7 băieți orfani de tată.¹⁸

Ana Culcer moștenise de la tatăl său, paharnicul Nicolae Otetelișeanu, o parte a moșiei Dobrița din județul Gorj. Deși Dimitrie și Ana Culcer construiseră la Dobrița o casă, după moartea soțului său, Ana Culcer a fost nevoită să vândă o parte din moșie către săteni pentru a-și putea întreține copiii la studii.¹⁹

Ana Culcer s-a stins din viață, după o gravă suferință, în cursul anului 1871, lăsând în urma sa 3 copii minori, Nicolae, Constantin și Eugen. Acest fapt reiese dintr-un document autenticat de către primarul orașului Târgu Jiu, domnul Nicolae Popovici²⁰, la 17 iulie 1872²¹. Din cuprinsul documentului menționat reiese faptul că, la data întocmirii acestuia, „copiii fii ai defuncțiilor Dimitrie și Ana Culcer sunt cu toții în viață”²², fiind menționate datele de naștere ale lui: Grigore (17 august 1852), Ioan (29 iulie 1853), Nicolae (11 mai 1857), Constantin (17 iunie 1858) și Eugen (16 februarie 1864)²³. În opinia noastră, acest document este sursa erorii privitoare la data de naștere a generalului Ioan Culcer.

În martie 1869, Vladimir Culcer a fost avansat la gradul de sublocotenent, în calitate sa de topograf în cadrul unui batalion de Geniu al Armatei Române. În această calitate avea să participe la Războiul de Independență a României, fiind atașat pe lângă Marele Stat Major al Armatei Române de la Poradim (Bulgaria), el fiind cel care a realizat planul topografic al împrejurimilor Plevnei.²⁴

În momentul declanșării Războiului de Independență, Vladimir Culcer avea gradul de locotenent. Datorită meritelor dovedite în timpul Războiului de Independență, Vladimir Culcer avea să fie avansat la gradul de căpitan.²⁵ Vladimir Culcer a participat, alături de fratele său, Ioan Culcer, sublocotenent de Geniu²⁶, la bătălia de la Plevna, încheiată cu capitularea trupelor otomane comandate de către Osman Pașa.

După încheierea Războiului de Independență și unirea Dobrogei cu România (14 noiembrie 1878), căpitanul Vladimir Culcer a activat în calitate de topograf al Armatei Române în Dobrogea, realizând primele hărți militare românești ale regiunii dintre

¹⁶ Alexandru Ștefulescu, *Istoria Târgu Jiului*, ediția I, Târgu Jiu, Tipografia N.D. Miloșescu, 1905, p. 203.

¹⁷ S.J.A.N. Gorj, *Fond Registrul Stării Civile pentru morți al orașului Târgu Jiu*, dos. nr. 224/1865-1866, f. 114.

¹⁸ O mare parte a corespondenței purtate între Ana Culcer și Elena Economu se păstrează în colecția de documente a Secției Arheologie-Istorie a Muzeului Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu” din Târgu Jiu, unele dintre cele mai elocvente scrisori fiind publicate. În acest sens, vezi Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Familia Culcer. Pagini de istorie*, pp. 189-200, 206-229.

¹⁹ Vasile Bobocescu et al., *Personalități gorjene în medicină de-a lungul istoriei*, București, Editura ETNA, 2000, vol. I, p. 17.

²⁰ Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, p. 113.

²¹ Document aflat în colecția de documente a Secției de Arheologie-Istorie a Muzeului Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu” din Târgu Jiu sub nr. inv. 3225.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Vladimir Culcer (1848-1884). Topograf al Armatei Române în Dobrogea*, în „Oltenia. Studii. Documente. Cercetări”, seria a IV-a, nr. 3, Craiova, 2015, p. 154.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *op. cit.*, p. 29.

Dunăre și Marea Neagră intrată în granițele României conform prevederilor Tratatului de Pace semnat la Berlin la 1/13 iulie 1878.

După semnarea tratatului de la Berlin, guvernul român a trimis în Dobrogea o comisie militară compusă din ofițeri ai armatei noastre: colonelul Fălcoianu, căpitanul Șerbănescu și locotenentul Tătărescu, comisie ce a vizitat Dobrogea timp de 28 de zile.²⁷ Rezultatele misiunii comisiei conduse de către colonelul Ștefan Fălcoianu s-au concretizat într-un raport ce i-a permis guvernului român să combată vocile din parlamentul de la București ce condamnau alipirea Dobrogei la România și cedarea sudului Basarabiei Imperiului Țarist.²⁸ Textul integral al celui mai complet raport al comisiei militare a fost publicat de către istoricii Gheorghe Dumitrașcu și Lavinia-Dacia Gheorghe²⁹, o copie a acestui document aflându-se în colecția de documente a Muzeului Național de Istorie și Arheologie din Constanța.

Conform prevederilor articolului 46 al tratatului de la Berlin, la 21 octombrie 1878, s-a întrunit, la Constantinopol, o comisie europeană pentru delimitarea frontierei de sud a Dobrogei³⁰ constituită din reprezentanții Germaniei, Austro-Ungariei, Franței, Marii Britanii, Italiei, Rusiei și Imperiului Otoman. La cererea comisiei, guvernul român a delegat un grup de ofițeri superiori condus de către colonelul Ștefan Fălcoianu, pe lângă care s-a aflat și Mihail Pherekyde, membru al Adunării Deputaților, pentru a asista la lucrările comisiei.³¹ Prima ședință a comisiei s-a desfășurat în noiembrie 1878, la Silistra.³²

În urma cererilor repetate adresate de guvernul român guvernului rus, în vederea punerii în aplicare a prevederilor tratatului de la Berlin și pentru retragerea trupelor ruse din Dobrogea, guvernul imperial rus a înștiințat guvernul de la București, la 12 noiembrie 1878, că autoritățile ruse din Dobrogea au primit ordin să predea administrația provinciei autorităților române.³³

În aceste condiții, după intrarea trupelor române în Dobrogea, la 14 noiembrie 1878, și instalarea autorităților române în provincie, în cursul lunii decembrie 1878, lucrările comisiei pentru delimitarea frontierei de sud a Dobrogei au fost suspendate.³⁴

Concomitent, divergențele dintre guvernele român și rus s-au extins și la chestiunea delimitării graniței româno-ruse pe Dunăre, fapt relevat și în textul a două telegrame expediate, la 4 ianuarie 1879, la Londra de către W.A. White, reprezentant diplomatic al guvernului britanic la București.³⁵ La 14 ianuarie 1879 guvernul român a decis ca un

²⁷ Iosif Colcer, Viorel Măgureanu, *File din istoria Dobrogei*, Tulcea, Inspectoratul pentru Cultură al județului Tulcea, 1998, pp. 118-119.

²⁸ Ion Bulei, Paul Dominte, *Efectele preluării Dobrogei sub administrație românească asupra vieții politice și cotidiene*, în „Studii și Articole de Istorie”, nr. LXXIV, 2009, p. 215.

²⁹ Vezi Gheorghe Dumitrașcu, Lavinia-Dacia Gheorghe, *Trei documente privind situația Dobrogei în 1878*, în Valentin Ciorbea (coord.), *Dobrogea. 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2008, p. 232.

³⁰ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, Editura Ex Ponto, 1998, p. 347.

³¹ *Ibidem*.

³² Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Dobrogea. Evoluția administrativă (1878-1913)*, Iași, Editura Institutul European, 2014, p. 60.

³³ Romulus Seišanu, *Dobrogea, Gurile Dunării și Insula Șerpilor*, București, Editura Ziarului „Universul”, 1928, p. 186.

³⁴ Sorin-Liviu Damean, *Delimitarea frontierei de sud a Dobrogei (1878-1881)*, în „Analele Universității din Craiova”, an XV, nr. 1 (15), Craiova, 2009, p. 365.

³⁵ *Idem*, *Diplomați englezi în România (1866-1880)*, doc. nr. 156, 157, Craiova, Editura Universitaria, pp. 314-316.

detașament al armatei române din Dobrogea să ocupe poziția strategică de la Arab-Tabia. În aceste condiții, guvernul rus avertiza că nu va consimți niciodată la trasarea frontierei atât de aproape de orașul Silistra. În același timp, asociindu-se Rusiei, Austro-Ungaria și Marea Britanie solicitau în termeni categorici retragerea trupelor române de la Arab-Tabia.³⁶

La 21 februarie 1879, ca urmare a acestor presiuni, guvernul român a decis retragerea trupelor române de pe înălțimile de la Arab-Tabia, evitând izbucnirea unui conflict armat previzibil, întrucât 10.000 de soldați ruși părăsiseră Silistra și se îndreptau spre Arab-Tabia. A doua zi, 22 februarie 1879, trupele ruse au ocupat poziția de la Arab-Tabia.³⁷

Lucrările comisiei europene pentru delimitarea frontierei româno-bulgare au fost reluate în cursul lunii iulie 1879. Cu acest prilej au fost constituite două subcomisii pentru studierea situației de pe teren. În privința delimitării frontierei în zona Arab-Tabia, lucrările comisiei s-au desfășurat fie la Silistra, fie la București. Abia în octombrie 1879, în cadrul acestei comisii, au fost acceptați delegați români și bulgari, dar fără a avea drept de vot.³⁸ Ca urmare a neînțelegerilor ruso-române, s-a decis convocarea, în decembrie 1879, a unei Conferințe a Ambasadorilor la Constantinopol.³⁹

În cadrul lucrărilor acestei comisii, diplomații Austro-Ungariei au propus un nou traseu al frontierei, care să fie acceptat atât de partea română, cât și de cea rusă. Astfel, frontiera urma să treacă la est de orașul Silistra, adăugând un teritoriu de 4-5 km² Bulgariei și lăsând poziția strategică de la Arab-Tabia României. Acest traseu al frontierei româno-bulgare a fost acceptat de către toate marile puteri europene, astfel că, după mai bine de un an de la semnarea Tratatului de Pace de la Berlin, se stabilea traseul definitiv al frontierei româno-bulgare. Imperiul Otoman a recunoscut frontiera româno-bulgară în iulie 1881, după ce acceptase și noua frontieră cu Grecia.⁴⁰

Vladimir Culcer s-a căsătorit, în cursul anului 1879, cu Natalia Mihulețu, în vârstă de 17 ani, cei doi având 3 copii. Din păcate, doi dintre aceștia au murit la scurt timp de la naștere.⁴¹ Cel de-al treilea copil al familiei Vladimir și Natalia Culcer, Radu, s-a născut la 2 noiembrie 1884, cu puțin timp înaintea decesului tatălui său.⁴²

În toamna anului 1884, pe când realiza ridicări topografice pentru întocmirea unei hărți militare a Dobrogei, căpitanul Vladimir Culcer a contactat o răceală la plămâni.⁴³ Din această cauză avea să sufere o congestie pulmonară, care, în cele din urmă, va conduce la decesul lui, survenit în noaptea de 23 spre 24 noiembrie 1884, la Târgu Jiu, la vârsta de 36 de ani.⁴⁴

Cariera militară a lui Ioan Culcer a început odată cu admiterea la Școala Militară de Infanterie și Cavalerie de la București, specializarea Geniu, în anul 1871.⁴⁵ La absolvire,

³⁶ Ileana Bulz, *Recunoașterea independenței României și stabilirea relațiilor diplomatice anglo-române (1878-1880)*, în *Diplomație și diplomați români*, Focșani, 2001, vol. I, p. 66.

³⁷ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Dobrogea. Evoluția administrativă...*, p. 69.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Sorin-Liviu Damean, *loc. cit.*, p. 366.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Familia Culcer...*, p. 27.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ S.J.A.N. Gorj, *Fond Registrul Stării Civile pentru morți al orașului Târgu Jiu pe anul 1884*, f. 47v°.

⁴⁵ Dumitru-Valentin Pătrașcu, Daniela-Liliana Pătrașcu, *Generalul Ioan Culcer (1853-1928). Comandantul Armatei I-a (august-octombrie 1916)*, în Olimpiu-Manuel Glodarenco, Cristina Constantin (coord.), *Tradiție. Istorie*.

în 1873, Ioan Culcer s-a clasat al patrulea dintre cei 18 absolvenți⁴⁶, fiind avansat la gradul de sublocotenent și încadrat în Batalionul I Geniu⁴⁷.

Ulterior, a fost mutat la Regimentul 3 Linie, iar în anul 1874 a fost trimis, cu o bursă plătită de statul român, la Școala Politehnică din Paris. Revenind în țară, după absolvirea acestei prestigioase instituții de învățământ superior, sublocotenentul Ioan Culcer a fost repartizat la Regimentul 2 Dorobanți, unitate în rândurile căreia a participat la Războiul de Independență a României.⁴⁸

Ioan Culcer a fost rănit încă din primele zile ale războiului, fiind evacuat într-un spital militar din Craiova pentru a primi îngrijiri medicale. După însănătoșire, în octombrie 1877, a revenit pe front, participând la luptele de la Plevna alături de fratele său mai mare, Vladimir. Din această perioadă datează o fotografie alb-negru, înfățișându-i pe cei doi frați într-un moment de repaus, în împrejurimile Plevnei.⁴⁹

În ianuarie 1878, Ioan Culcer a luat parte la luptele de la Lom Palanca. Ca urmare a faptelor de arme săvârșite în timpul Războiului de Independență, Ioan Culcer a fost avansat la gradul de locotenent. După încheierea Războiului de Independență a fost trimis să-și continue studiile la Școala Politehnică din Paris și la Școala de Aplicație de la Fontainebleau.⁵⁰ Totodată, Ioan Culcer a fost decorat cu medaliile: „Sfântul Stanislav”, clasa a III-a, cu spade și rozetă, „Virtutea Militară” de aur, „Crucea Trezorerii Dunării” și „Apărătorii Independenței”.⁵¹

După absolvirea studiilor în Franța și revenirea în țară, Ioan Culcer avea să fie avansat la gradul de căpitan, în 1880, ulterior, în octombrie 1882, fiind pus la dispoziția generalului belgian Henri Alexis Brialmont, care sosise în România în vederea proiectării unui sistem de fortificații destinat protejării principalelor puncte strategice, precum orașul București, capitala țării, și capul podului feroviar de la Cernavodă. Cu acest prilej, Ioan Culcer l-a însoțit pe generalul belgian într-o călătorie în jurul Bucureștilui, Cernavodei, Constanței și Galațiului.⁵²

În perioada 1883-1884, Ioan Culcer a contribuit la definitivarea proiectului de fortificarea a Bucureștiului⁵³, acesta fiind finalizat în cursul lunii mai 1884⁵⁴, lucrările de construcție începând în luna iulie 1884⁵⁵.

La 1 aprilie 1887, Ioan Culcer a fost avansat la gradul de maior și numit comandant al Regimentul 1 Geniu⁵⁶, totodată fiind însărcinat cu execuția pe teren a planurilor generalului

Armata, Sesiunea Națională de Comunicări Științifice a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, ediția a III-a, București, 2016, vol. I, p. 162.

⁴⁶ „Anuarul Armatei Române pe anul 1905”, București, Lito-Tipografia L. Mătzăzeanu, 1905, p. 222.

⁴⁷ Constantin Ispas, *Nemuritorii. Generali gorjeni, valori ale neamului românesc*, Târgu Jiu, Editura Centrului Județean al Creației Gorj, 2002, vol. I, p. 69.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Fotografia se află în posesia descendenților familiei Culcer, fiind publicată. În acest sens, vezi Gheorghe Micu, *Gorjul în marea epopee a independenței României. 1877-1878*, Târgu Jiu, Editura Centrului Județean al Creației Gorj, 2002.

⁵⁰ Constantin Ispas, *op. cit.*, vol. I, p. 69.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Cornel Scafes, Ioan Scafes, *Cetatea București. Fortificațiile din jurul capitalei (1884-1916)*, București, Editura Sitech, 2015, p. 9.

⁵³ *Ibidem*, p. 10.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 14.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Constantin Ispas, *op. cit.*, vol. I, p. 69.

belgian Henri Alexis Brialmont privind construcția fortificațiilor din jurul Bucureștiului și de pe linia Focșani-Nămoloasa-Galați, ulterior fiind însărcinat cu fortificarea capului de pod de la Cernavodă⁵⁷. În acest sens, căpitanul Ioan Culcer fusese trimis la Bruxelles, pe lângă generalul belgian Henri Alexis Brialmont încă din data de 19/31 ianuarie 1887.⁵⁸

Datorită calităților sale de ofițer, la 5 mai 1891, maiorul Ioan Culcer a fost avansat la gradul de locotenent-colonel.⁵⁹ La 1 ianuarie 1895 a fost avansat la gradul de colonel, iar în toamna anului 1896 a fost numit Șef de Stat Major al Corpului I Armată, funcție pe care a ocupat-o până în vara anului 1897, când revine la comanda Regimentului 1 Geniu.⁶⁰

Începând cu data de 1 aprilie 1904, colonelul Ioan Culcer a ocupat funcția de comandant al Regimentului 1 Infanterie, ulterior fiind avansat la gradul de general de brigadă și numit în funcția de comandant al Brigăzii 3 Infanterie.⁶¹

Ca recunoaștere a meritelor sale de comandant, în același an, generalul Ioan Culcer a fost numit secretar general al Ministerului de Război în guvernul conservator condus de către Gheorghe-Grigore Cantacuzino, funcție pe care a deținut-o până în 1907.⁶²

La 1 septembrie 1911 Ioan Culcer a fost avansat la gradul de general de divizie și trecut în rezervă pentru limită de vârstă.⁶³ În perioada premergătoare campaniei armatei române din Bulgaria din vara anului 1913, generalul Ioan Culcer a fost rechemat sub drapel și a îndeplinit, succesiv, funcțiile de comandant al Diviziei a V-a „Buzău”, Diviziei a IX-a „Constanța”, Diviziei a III-a și Corpului II Armată.⁶⁴

În primăvara anului 1913, generalul Ioan Culcer a fost numit în funcția de comandant al Corpului V Armată, unitate pe care a comandat-o în perioada participării României la cel de-al Doilea Război Balcanic. În această calitate, generalul Ioan Culcer a comandat trupele române ce au ocupat Cadrilaterul, până la linia Turtucaia-Ecrene, conform prevederilor Tratatului de Pace semnat la București la 28 iulie/10 august 1913.⁶⁵

Totodată, Regele Carol I l-a numit pe generalul Ioan Culcer guvernator al Cadrilaterului, teritoriu atribuit României la finele celui de-al Doilea Război Balcanic, având o suprafață de circa 7.500 km² și o populație de aproximativ 300.000 de locuitori.⁶⁶ În ciuda faptului că populația bulgară din Cadrilater era ostilă prezenței trupelor române și funcționarilor administrativi trimiși de guvernul român în zonă, funcționari care, din păcate, nu de puține ori s-au dovedit a fi slab pregătiți, uneori chiar abuzivi, într-un interval scurt de timp, generalul Ioan Culcer a reușit să impună ordinea.

În anul 1915 generalul Ioan Culcer a fost trecut în rezervă pentru limită de vârstă, însă, prin Înaltul Decret Regal nr. 807/1915 a fost menținut în activitate timp de un an, fiind avansat la gradul de general de corp de armată.⁶⁷

⁵⁷ *Ibidem*, p. 72.

⁵⁸ Cornel Scafeș, Ioan Scafeș, *op. cit.*, p. 16.

⁵⁹ Constantin Ispas, *op. cit.*, vol. I, p. 72.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 73.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi (1859) până în zilele noastre (1999)*, București, Editura Machiavelli, 1999, p. 71.

⁶³ Constantin Ispas, *op. cit.*, vol. I, p. 73.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Dumitru-Valentin Pătrașcu, *Dobrogea. Evoluția administrativă...*, pp. 433-434.

⁶⁶ George Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940)*, Brăila, Editura Istros, 2009, p. 55.

⁶⁷ Constantin Ispas, *op. cit.*, vol. I, p. 73.

La 15 august 1916, Regele Ferdinand I l-a numit pe Ioan Culcer la comanda Armatei I, ce era dispusă pe frontiera carpatică a României cu Austro-Ungaria, în zona de nord a Olteniei, pe care avea să o comande până în octombrie 1916, când a fost înlocuit cu generalul Ioan Dragalina.

În concluzie, frații Vladimir și Ioan Culcer s-au numărat printre gorjenii care au participat la Războiul de Independență a României, numeroși gorjeni fiind încadrați în regimentele: 1, 3, 4, 6 și 7 Linie, 1 Artilerie, 2 Călărași, 2 Dorobanți, precum și în Batalionul 1 Geniu și Batalionul 1 Vânători⁶⁸, nu mai puțin de 241 de soldați și ofițeri gorjeni căzând pe câmpul de luptă în timpul Războiului de Independență⁶⁹. De remarcat faptul că, în perioada participării României la Războiul de Independență, s-au înregistrat 203 morți originari din județul Dolj, 200 de soldați și ofițeri morți originari din județul Vâlcea, 97 de soldați și ofițeri morți originari din județul Romanați, numărul gorjenilor care s-au jertfit pentru cucerirea independenței României fiind întrecut, în Oltenia, de cei 319 soldați și ofițeri mehedinteni căzuți pe fronturile Războiului de Independență.⁷⁰

Foto 1. Locotenentul Culcer D. Vladimir (stânga) și sublocotenentul Culcer D. Ioan (dreapta) în împrejurimile Plevnei în toamna anului 1877.

Foto 2. Generalul Culcer D. Ioan (1853-1928)

⁶⁸ Vasile Marinou, *Contribuții gorjene la războiul de independență*, în „Muzeul Național”, nr. IV, București, 1978, p. 312.

⁶⁹ Ileana Petrescu, Virgil Joița, Ion Pătroi, *Contribuția Olteniei la războiul pentru independență*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1977, p. 101.

⁷⁰ *Ibidem*.

Ciprian GLĂVAN

O CORESPONDENȚĂ FĂRĂ MENAJAMENTE ÎN ANII MARELUI RĂZBOI ÎNTRE ADAM MÜLLER-GUTTENBRUNN ȘI PRIMARUL TIMIȘOAREI, JOSEF GEML

EINE SCHARFE AUSEINANDERSETZUNG ZWISCHEN ADAM MÜLLER-GUTTENBRUNN
UND DEN TEMESWARER BÜRGERMEISTER, JOSEF GEML
IN DEN JAHREN DES ERSTEN WELTKRIEGS

Zusammenfassung: Der Briefwechsel zwischen Adam Müller-Guttenbrunn und den Temeswarer Bürgermeister Josef Geml, der in diesen Artikel behandelt wird, wurde von Adam Müller-Guttenbrunn in seinem Werk „Deutsche Sorgen in Ungarn. Studien und Bekenntnisse“ im Jahr 1918 veröffentlicht.

Die Auseinandersetzung zwischen den beiden Persönlichkeiten, die aus den Reihen der Banater Schwaben stammten, widerspiegelt zwei grundlegend unterschiedliche Ansichten über diese Gemeinschaft und ihre Entwicklung zu Beginn des 20. Jahrhunderts.

Adam Müller-Guttenbrunn war einer der wichtigsten Vertreter und Verteidiger der Banater Schwaben. Er war einer der wichtigsten Schriftsteller der Banater Schwaben und schrieb in dieser Eigenschaft mehrere literarische Werke, in denen er den Werdegang der Banater Schwaben behandelt, wie z.B.: „Die Glocken der Heimat“, „Der kleine Schwab“ oder „Der große Schwabenzug“.

Der zweite Protagonist dieses Briefwechsels war Josef Geml. Als geschickter Verwalter und stellvertretender Bürgermeister hatte er einen bedeutenden Beitrag zu der Modernisierung der Stadt Temeswar zu Beginn des 20. Jahrhunderts. In der Zeitspanne 15. Juni 1914-4. September 1919 war er Bürgermeister der Stadt an der Bega, bis er von der neuen rumänischen Verwaltung pensioniert wurde. Aus politischer Sicht war er einer der bedeutendsten Vertreter der Magyarisierung der Banater Schwaben.

Der Ausgangspunkt dieses scharfen Briefwechsels war die Veröffentlichung von Gemls Werk über die Anwesenheit des Marschalls Mackensen in Temeswar im Jahr 1915, vor dem Kriegszug gegen Serbien. Das wichtigste Thema dieser Briefe ist aber die Entwicklung der Schulen in deutscher Sprache und die Lage der deutschen Gemeinschaften aus dem ungarischen Teil des Reiches zu dieser Zeit im Allgemeinen.

Correspondența care face obiectul acestui articol a fost purtată între Adam Müller-Guttenbrunn și Josef Geml, două personalități ale vremii, care proveneau din cadrul comunității germane din Banat. Acest schimb de scrisori a fost publicat de Adam Müller-Guttenbrunn în lucrarea sa *Deutsche Sorgen in Ungarn. Studien und Bekenntnisse*¹, în anul 1918.

Aceasta abordează problema comunității germane din Banat la începutul secolului XX și reflectă două puncte de vedere diferite, privitoare la această comunitate și la dezvoltarea ei.

Primul dintre protagoniștii acestui schimb de idei este Adam Müller-Guttenbrunn (22 octombrie 1852-5 ianuarie 1923). Născut în anul 1852, în localitatea Guttenbrunn (în prezent comuna Zăbrani, jud. Arad), acesta a urmat cursurile școlii elementare din

¹ Adam Müller-Guttenbrunn, *Deutsche Sorgen in Ungarn. Studien und Bekenntnisse*, Editura Ed. Strache, Wien-Warnsdorf-Leipzig, 1918.

localitatea natală și apoi cele ale Școlii Normale din Timișoara, eșuând însă după primul an de studiu la Gimnaziul piarist din Timișoara, conform propriilor declarații, din cauza limbii de predare maghiare. Urmează o perioadă de ucenicie și apoi călătoria sa la Viena, unde ar fi urmat să efectueze studii în domeniul medicinei militare, conform dorinței unchiului său. Aici a urmat însă cursurile unei școli comerciale, devenind apoi telegrafist. Printre activitățile desfășurate de Adam Müller-Guttenbrunn, după pensionarea sa anticipată, se numără cea de scriitor, critic teatral, director de teatru și jurnalist. A fost acuzat că o parte a operei sale ar prezenta accente pangermanice și antisemite. În acest context poate fi menționat și faptul că a activat timp de doi ani în cadrul Parlamentului austriac, în calitate de membru al „Großdeutsche Volkspartei”, renunțând la acest mandat în anul 1921, din motive de sănătate.²

A fost unul din principalii reprezentanți și apărători ai cauzei șvabilor bănățeni. Fiind și unul dintre cei mai importanți scriitori ai șvabilor bănățeni, a fost autorul mai multor lucrări cu tematică șvăbească, printre care se numără *Die Glocken der Heimat*, *Der kleine Schwab* sau *Der große Schwabenzug*. În semn de apreciere a activității sale, a primit diverse distincții și diverse instituții ale șvabilor bănățeni îi poartă și în prezent numele.

Celălalt protagonist al acestui schimb de replici a fost Josef Geml (Recaș, 28 martie 1858-3 aprilie 1929, Timișoara). Acesta și-a efectuat studiile elementare și medii în Timișoara, studiind apoi dreptul la Budapesta. După revenirea în Banat, devine notarul principal al urbei de pe Bega în anul 1890. Șase ani mai târziu devine viceprimar al orașului și colaboratorul principal al primarului Carol Telbisz. Fiind un administrator priceput, Geml a avut o contribuție importantă în modernizarea orașului Timișoara la începutul secolului XX. În perioada 15 iunie 1914-4 septembrie 1919 a fost primar al orașului, fiind pensionat de noua administrație românească. Urmașul său în fotoliul de primar, Stan Vidrighin, l-a convocat din nou în calitate de viceprimar, în pofida opoziției aprige a cercurilor germane din jurul lui Michael Kausch. Principalele sale lucrări cu caracter istoric au fost *Mackensen in Temesvar* (1916) și pertinenta monografie *Alt-Temeswar im letzten Halbjahrhundert. 1870-1920* (1927).³ Din punct de vedere politic, a fost unul dintre principalii reprezentanți și promotori ai maghiarizării șvabilor bănățeni. Acest fapt explică și reacția vehementă la adresa sa în momentul reconvoacării sale în calitate de viceprimar și reiese și din corespondența purtată cu Adam Müller-Guttenbrunn și prezentată în cadrul acestui articol.

Punctul de plecare al acestei corespondențe, purtate între cei doi în anul 1916, l-a constituit apariția unei broșuri a lui Geml despre prezența mareșalului Mackensen în Timișoara în anul 1915. De altfel, Adam Müller-Guttenbrunn consideră că urbea-capitală a Banatului a intrat într-o măsură mai mare în atenția lumii exterioare (precum Sibiuul și Brașovul, de altfel) mai ales ca urmare a războiului, care se prefigura cu România. Pretențiile acesteia, privitoare la Banat și Transilvania, le considera excesive. Războiul ar fi fost și motivul principal pentru care cei două sute de ani scurși de la eliberarea orașului de sub stăpânirea otomană ar fi fost sărbătoriți într-un mod mai discret.

Adam Müller-Guttenbrunn află despre redactarea broșurii pomenite mai sus, și despre o prezentare ținută de Geml în acest sens, dintr-un articol publicat în „*Temesvarer Zeitung*”. Deși consideră lăudabilă inițiativa lui Geml, își exprimă speranța că acesta nu a dat încă la tipografie această broșură, pentru a mai putea face eventuale corecturi.

² Anton-Peter Petri, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschthums*, Th. Breit Druck+Verlag GmbH, Marquartstein, 1992, pp. 1317-1321.

³ *Ibidem*, pp. 532-533.

Chiar dacă nu dispune încă de textul publicației, consideră necesare câteva observații privitoare la această broșură a lui Geml.

În prima scrisoare, expediată de Adam Müller primarului Geml de la Viena, în data de 25 aprilie 1916, îi aduce aminte acestuia, pentru început, că are origini germane și că strămoșii lui au venit în Banat în secolul al XVIII-lea. Expeditorul acestei lucrări consideră normal faptul că Mackensen s-a interesat de destinul urmașilor germanilor colonizați în secolul al XVIII-lea, fapt pe care Geml l-ar fi considerat aparent „dureros”. Consideră că un act minimal de grațitudine al maghiarilor față de germanii din partea maghiară a Imperiului, pentru sacrificiile făcute de aceștia în ultimele două secole, ar fi fost de a-i lăsa să se dezvolte liber ca cetățeni maghiari de naționalitate germană. Cu acest prilej, Guttenbrunn își exprimă lipsa de interes pentru germanii din Ungaria, care, asemenea lui Geml, ar fi făcut carieră în administrația maghiară, cu prețul renunțării la naționalitatea lor germană. Revenind însă la șvabii din Ungaria de Sud, Adam Müller-Guttenbrunn consideră că Geml i-a relatat lui Mackensen lucruri incomplete sau fapte care nu corespund realității. Astfel, nu înțelege de ce i-a vorbit în mod inutil despre sașii din Transilvania și despre sistemul lor școlar. Consideră greșit faptul că primarul l-a înștiințat pe Mackensen că, în afara Transilvaniei, germanii nu locuiesc nicăieri în Ungaria în grupuri suficiente de compacte pentru a se justifica deschiderea unor școli în limba germană pentru aceștia. Îi aduce aminte lui Geml, cu această ocazie, că doar în comitatele Timiș și Torontal locuiesc mai mulți șvabi bănățeni decât există sași transilvăneni în toată lumea. Îi aduce de asemenea aminte că, până în urmă cu 40 de ani, Timișoara era un oraș cu preponderență german. În discuția cu Mackensen, Geml ar fi lăudat Legea naționalităților, uitând însă să menționeze că aceasta nu e aplicată cum trebuie și i-ar fi spus că, oricum, Ungaria nu are obligația de a educa cetățeni pentru străinătate, respectiv, în altă limbă decât maghiara. De asemenea, i-ar fi comunicat că legea nu interzice fondarea de școli medii în limba germană. Adam Müller-Guttenbrunn consideră însă că, în realitate, o astfel de inițiativă ar fi fost oprită imediat de orice judecător din Ungaria. De altfel, el apreciază că întrunirile germanilor din Ungaria și fondarea unor asociații pentru educația populară a acestora erau interzise în partea orientală a Monarhiei dualiste. Consideră că prezentarea lui Geml cuprinde o serie de erori și falsuri istorice. Acesta ar fi uitat să menționeze faptul că meritele pentru colonizarea și prosperitatea ulterioară a coloniștilor germani așezați în secolul al XVIII-lea în Banat îi aparțin Casei imperiale. El consideră că bazele prosperității Banatului și a coloniștilor germani din această provincie ar fi fost puse în primii 60 de ani după cucerirea habsburgică, când aceasta a fost organizată sub forma unei provincii imperiale și nu după anul 1778, când provincia a fost alipită Ungariei și împărțită în trei comitate. Consideră la fel de falsă aserțiunea lui Geml că șvabii ar fi venit în Banat săraci ca niște cerșetori, indicându-i drept dovadă în acest sens documentele păstrate în arhivele din Viena. Cu expunerea acestei idei Adam Müller-Guttenbrunn își încheie misiva, așteptând publicarea broșurii lui Geml privitoare la prezența lui Mackensen în Banat. Îi recomandă însă lui Geml să se informeze mai exact cu privire la istoria orașului pe care îl conduce și să nu prezinte o versiune romanțată sau falsificată a istoriei Timișoarei, fapt pe care îl consideră a fi o expresie a lipsei de onestitate care ar fi domnit în sfera instituțională a Ungariei în perioada respectivă.⁴

În scrisoarea sa de răspuns, expediată de Geml din Timișoara, la data de 5 iunie

⁴ Adam Müller-Guttenbrunn, *op. cit.*, pp.140-145.

1916, acesta consideră că a fost obiectul unei critici rău-intenționate și jignitoare din partea lui Adam Müller-Guttenbrunn, fără ca acesta să fi auzit sau citit prelegerea, respectiv, broșura sa privitoare la prezența lui Mackensen în Timișoara și la discuția pe care a avut-o cu acesta. Pornește de la premisa că acesta a citit doar articolul care a apărut în ziarul „*Temesvarer Zeitung*” referitor la acest subiect și nu a citit întregul său discurs, redat în „*Temesvári Hírlap*”, începând cu data de 18 aprilie 1916. Consideră că, dacă ar fi cunoscut conținutul acestei prelegeri, nu ar fi făcut unele afirmații răuvoitoare.

Deși nu dorește să intre într-o polemică cu un „german cu educație academică din Ungaria, cu atât mai mult cu cât acesta și-a exprimat ura oarbă împotriva patriei sale și lipsa de apreciere pentru națiunea maghiară într-un mod drastic”, consideră că e necesară clarificarea unei probleme, respectiv, a celei școlare.

În primul rând, Geml arată că a răspuns cu întârziere, deoarece traducerea și tipărirea acestei broșuri a durat mai mult timp. Apreciază că replica sa va fi mai lesne de înțeles cu ajutorul broșurii, pe care i-o trimite cu această ocazie. Nu consideră că sfaturile primite erau îndreptățite, astfel că a publicat discursul în forma anterioară primirii scrisorii de la Adam Müller-Guttenbrunn.

Trecând la subiectul pe care dorește să îl abordeze, Geml arată că, în conformitate cu articolului de lege XLIV din anul 1868, statul maghiar nu este obligat să construiască și să întrețină școli în altă limbă, decât cea maghiară, pentru celelalte popoare din partea orientală a Monarhiei dualiste. După afirmațiilor sale, astfel de școli urmau să fie înființate și întreținute de stat, „doar în măsura posibilităților”, neexistând o obligație pentru statul maghiar în acest sens (Adam Müller-Guttenbrunn îl contrazice redând, în nota de subsol, paragraful din lege care indica această obligativitate a statului). Geml este de părere că nicăieri în lege nu e indicată obligativitatea asigurării unei educații medii și superioare în celelalte limbi vorbite în partea maghiară a Imperiului. În plus, la vremea apariției legii respective nicio naționalitate nu ar fi exprimat o astfel de dorință, tocmai în ideea de a evita orice amestec al statului în exercitarea liberă a propriei limbi și în desfășurarea uzuală a activității acestor școli. De aceea, diversele naționalități ar fi solicitat doar permisiunea de a înființa aceste școli, de care să aibă grijă pe cont propriu, știind că în cazul transformării în școli de stat ar fi fost nevoite să respecte anumite condiții și limitări. Pentru a-și susține punctul de vedere, Geml arată că sârbii din Novi Sad au refuzat o subvenție anuală de 8.000 de guldeni, pentru a nu fi nevoiți să accepte anumite modificări ale planului de învățământ și numirea unor cadre didactice de către statul maghiar. În aceste condiții, nu vede de ce naționalitățile ar fi solicitat înființarea unor astfel de școli de către statul maghiar, în care acesta din urmă ar fi avut dreptul să stabilească planul de învățământ și să numească cadrele didactice. În ceea ce privește școlile elementare, consideră că nu a existat necesitatea de a înființa școli de stat cu două, trei sau chiar patru limbi de predare, pentru că în fiecare comună, unde existau locuitori cu o altă limbă maternă, autoritățile religioase sau politice locale au înființat deja o școală cu limba de predare corespunzătoare localității respective, aceste școli fiind, conform afirmațiilor lui Geml, chiar promovate și susținute material de către Ministerul Cultelor.

În ceea ce privește școlile medii, dacă etniile respective nu și-au înființat și susținut propria școală (dă exemplul sașilor transilvăneni sau al sârbilor), la început exista posibilitatea predării bilingve maghiaro-germane, deoarece la vremea respectivă existau cadre didactice care să poată predă atât în limba germană, cât și în maghiară. Geml arată că el însuși a urmat, în anii '70 ai secolului al XIX-lea, cursurile claselor inferioare ale gimnaziului superior din Timișoara în limba germană. Primarul Timișoarei consideră că ulterior, când școlile medii și profesionale s-au înmulțit și când era necesar

câte un profesor competent pentru fiecare materie și în condițiile micșorării numărului profesorilor cu formare în ambele limbi (Adam Müller-Guttenbrunn se întreabă retoric, în paranteză, de ce s-a micșorat numărul acestora), posibilitatea predării bilingve la nivelul școlilor medii s-a redus tot mai mult, astfel că, în cele din urmă, s-a renunțat la cursurile bilingve maghiaro-germane în aceste școli.

Învățământul unitar în limba maghiară era necesar, în opinia lui Geml, datorită faptului că Legea naționalităților își propunea ca nu doar germanii, ci și celelalte naționalități să aibă drepturi egale. În acest sens, dacă ca exemplu Banatul, în care cele patru etnii principale (români, sârbi, maghiari și germani) erau prezente într-un număr relativ egal. O astfel de situație ar presupune ca predarea în școlile medii și de specialitate să se desfășoare în toate cele 3-4 limbi simultan. Geml consideră că într-o astfel de situație ar fi nevoie de un număr triplu de cadre didactice și că un astfel de sistem nu ar fi aplicabil din punct de vedere practic. Considera că obligația asumată de Ministerul educației în urmă cu jumătate de secol, în ceea ce privește învățământul bilingv germano-maghiar, era parțial aplicabilă și bine intenționată la vremea respectivă, dar că ea nu trebuia să prejudicieze dezvoltarea ulterioară a sistemului de învățământ. Din acest motiv apreciază că legea a prevăzut doar posibilitatea unui astfel de învățământ (Adam Müller-Guttenbrunn se întreabă din nou, în nota de subsol, unde există expresia „după posibilități” în textul legii).

Concluzionând, Geml apreciază că măsurile Ministerului învățământului au corespuns și corespund cerințelor legii naționalităților și cerințelor unei educații generale și ale binelui public. El consideră că permit tuturor etniilor din Ungaria să beneficieze de unități școlare de diverse niveluri în limbile respective, promovând însă și învățarea limbii maghiare, pentru a putea permite elevului să urmeze mai târziu școlile medii și superioare în limba maghiară.

Oricum, Geml considera că limba germană avea un statut special, fiind materie obligatorie în școlile medii și superioare, spre deosebire de limbile celorlalte naționalități din Ungaria. În acest context, el consideră că germanii sunt cel mai puțin îndreptățiți să se plângă de faptul că limba lor ar fi neglijată. Chiar dacă nu speră că ar fi reușit să îl convingă pe Adam Müller-Guttenbrunn, Geml apreciază că orice german imparțial ar fi convins de justetea argumentelor sale. Apreciază, de asemenea, că e cunoscută prețuirea de care se bucură în Ungaria limba, cultura și calitățile germanilor.

Consideră afirmațiile lui Adam Müller-Guttenbrunn, privitoare la faptul că orice judecător din Ungaria ar împiedica, încă de la început, întemeierea de școli medii în limba germană și la faptul că nu ar fi permisă fondarea de asociații pentru educarea poporului și organizarea de întâlniri deja aprobate de autorități, false. Consideră aceste aprecieri ale lui Adam Müller-Guttenbrunn, plus cea referitoare la rușinea germanilor care au ales să facă carieră în Ungaria renunțând la propria naționalitate, ca fiind un produs al fanteziei și încă o dovadă a urii rasiale a acestuia. E convins că, în acest sens, e în asentimentul a 99% dintre germanii din Ungaria, care ar dezaproba astfel de observații.

În privința atacurilor la persoana sa, cuprinse în scrisoarea lui Adam Müller-Guttenbrunn, Geml nu își reneagă originile germane, dar se mândrește în primul rând cu patria sa, Ungaria, față de care își reafirmă atașamentul. Respinge acuzațiile de lipsă de sinceritate și de falsitate instituțională de care s-ar face vinovat el, și maghiarii în general.⁵

⁵ *Ibidem*, pp. 145-154.

A doua scrisoare, expediată de Adam Müller-Guttenbrunn din Weidling bei Klosterneuburg, în data de 18 iunie 1916, vine ca răspuns la misiva lui Geml. La începutul acestei scrisori, Adam Müller-Guttenbrunn îi confirmă lui Geml că a primit broșura acestuia și că a avut ocazia să o studieze în liniște. Apreciază că această broșură are o valoare istorică, dar consideră că partea politică a acesteia este inutilă și că nu poate fi de acord cu poziția reflectată acolo. Trecând la aprecierile făcute de Geml în scrisoarea sa, Adam Müller-Guttenbrunn respinge cu hotărâre acuzația că ar fi un dușman al patriei sale și că ar urî națiunea maghiară prin faptul că se opune în mod deschis situației de la vremea respectivă din Ungaria. El consideră că tocmai dragostea de patrie și durerea de a vedea schimbările în rău petrecute în Ungaria l-au impulsionat să facă acest demers. Consideră că e în asentimentul multor personalități maghiare atunci când apreciază că Ungaria este un stat al popoarelor și respinge ideea inventată a statului național unitar maghiar. Consideră că nu urăște nicio rasă, ci reprezintă și cere doar dreptate și dezvoltare liberă pentru germanii din Ungaria.

Consideră că viitorul popoarelor europene, printre care se află și cel maghiar, constă în acordarea de șanse egale tuturor popoarelor care trăiesc în interiorul granițelor acestor state. În acest sens, opinează că Ungaria nu poate urma o direcție total opusă în dezvoltarea sa și că germanii nu mai pot să rămână sursa unei „intelighenții” supuse unei deznaționalizări constante. Pentru a contribui din plin la progresul Ungariei, ei trebuie să se poată dezvolta liber și să se numească cu mândrie germani din Ungaria. Nu este de acord cu afirmația lui Geml, care considera că școlile în limba germană ar fi inutile, deoarece ar educa oameni în beneficiul altor țări. În acest sens dă exemplul sașilor transilvăneni, în școlile cărora predarea se face în limba germană, dar în care se educă, conform afirmației lui Adam Müller-Guttenbrunn, unii dintre cei mai fideli cetățeni maghiari. Spre deosebire de aceste școli ale sașilor, consideră că, în mii de școli maghiare, tineretul german devine tot mai puțin educat și coboară sub nivelul părinților și bunicilor lor, precum și sub nivelul coloniștilor veniți în Banat cu două sute de ani mai devreme. În acest sens, în nota de subsol, dă exemplul unei scrisori trimise de un șvab bănățean unui fabricant de instrumente din Viena. Această scrisoare dă dovada unor grave deficiențe în ceea ce privește limba germană și ortografia acesteia.

Aprecierile lui Geml, conform căreia germanii nu și-ar dori școli medii în limba germană, este contrazisă de Adam Müller-Guttenbrunn, care susține că tocmai din cauza faptului că tineretul german e deznaționalizat există așa puțini lideri ai germanilor care să solicite acest lucru. Afirmația lui Geml, cum că tineretul german din Banat și din Bacica ar merge din proprie inițiativă la școlile medii în limba maghiară, e considerată hilară, în contextul în care în aceste regiuni nu exista nicio școală medie în limba germană. În concluzie, acești tineri din Banat și Bacica învecinată nu au altă variantă decât aceea de a frecventa școlile medii maghiare. Arată că ipoteza lui Geml, conform căreia germanii din sudul Ungariei (Banat și Bacica) nu locuiesc în mod suficient de compact pentru a justifica înființarea unor școli germane, este total greșită și că șvabii din sudul Ungariei sunt mai mulți și locuiesc mai compact decât sașii transilvăneni, care beneficiau de școli medii în limba germană, subvenționate de stat. Consideră că aceste școli ale sașilor sunt susținute de statul maghiar din motive politice, pentru a-i folosi pe aceștia ca pe o contrapondere în fața românilor din Transilvania.

Trecând la problema limbii, Adam Müller-Guttenbrunn e de părere că cele aproximativ două milioane de germani din Ungaria pot, și chiar trebuie, să învețe limba maghiară, dar fără ca acest lucru să ducă la deznaționalizarea germanilor sau a altor etnii din partea maghiară a Imperiului. În nota de subsol reproduce un text al Oficiului

central de statistică din Ungaria, care fusese răspândit în școlile medii din Ungaria. În acest text se arată că elevii pot indica două limbi ca limbi materne: una învățată acasă și o alta, pe care au învățat-o în contact cu alți oameni. Privește acest text ca pe un alt exemplu de ipocrizie instituțională care, după spusele lui, predomina la vremea respectivă în Ungaria.

Arată că îi respectă foarte mult pe maghiarii adevărați, dar nu pe „ienicerii” din rândul lor, care luptă pentru deznaționalizarea germanilor din Ungaria. Consideră că politica culturală a statului maghiar de la vremea respectivă (1916) era demnă de dispreț, deoarece tinde să îndepărteze tinerii atât de originile lor germane, cât și de Dumnezeu, fiind învățați să se roage în altă limbă decât cea maternă. Contestă dreptul lui Geml de a-l numi dușman al patriei, trădător sau de a-l considera mai puțin patriot doar pentru că are altă părere decât cea oficială și dorește schimbarea *statu-quoului*. Se întreabă cum au ajuns maghiarii să procedeze astfel cu celelalte naționalități din Ungaria, în condițiile în care odinioară erau deranjați când alții au procedat în același mod cu ei.

În acest context menționează o vizită efectuată la mormintele familiei sale. Cu această ocazie, a constatat că numele membrilor generațiilor anterioare erau scrise în limba germană, iar ale celei actuale în limba maghiară. De aceea, îi recomandă lui Geml o excursie la cimitirul Kerepes din Budapesta. Consideră că un popor care își folosește astfel puterea face o mare greșală și fiecare susținător al unor astfel de derapaje șovine nu trebuie să fie surprins dacă se confruntă cu o replică aprigă.

La final, îl consideră pe Geml a fi un patriot bănațean instituțional, în vreme ce el se considera un patriot bănațean liber. Cu aceste remarci, Adam Müller-Guttenbrunn își termină expunerea și consideră încheiată orice fel de discuție cu Geml.⁶

Disputa care a avut loc în anii Primului Război Mondial între cele două personalități ale Banatului, privitoare la dezvoltarea școlilor în limba germană și la situația comunității germane din partea orientală a Imperiului, surprinde prin tonul ascuțit și este oarecum simptomatică pentru starea de spirit din Monarhia dualistă în ultimii ani de existență a acesteia.

---

⁶ *Ibidem*, pp. 154-163.

Traian-Constantin DUMBRĂVEANU

BOMBARDAMENTELE AVIAȚIEI AMERICANE ASUPRA BRAȘOVULUI (16 APRILIE 1944)

Abstract: *Our definite purpose in choosing the topic of this paper was to present one of the many circumstances which filled with horror and panic the inhabitants of Brasov. It's about the first air raid carried out by US bombers, on April 16, 1944 (Easter Sunday). The bombing gutted the center of the town and wreaked havoc on the surroundings where strategic objectives were taken aim at.*

It was a juncture like many others during the World War II when civilians looked with abhorrence at those who didn't take into account not only their feelings but their lives. The enormities of war, imprinted so firmly in the memory of old people, cannot be forgotten; they must be brought to the young generations' knowledge.

Odată cu eliberarea Italiei de sub controlul fascist, comandanții militari aliați nu pierduseră din vedere problema României, având la dispoziție un vast complex de aerodromuri militare, în zona Foggia – Bari – Brindisi, aflat la aproximativ 900 km de teritoriul românesc. Aici se afla dislocată Armata a XV-a a Aerului americană, comandată de generalul Nathan T. Ining, responsabilă cu campania de bombardare a României din primăvara/vara lui 1944, mai precis 4 aprilie-20 august, precum și Grupul 205 aerian britanic – avioane Wellington și Halifax, care au decolat de pe aerodromurile italiene, executând misiunile de bombardament pe timp de noapte.

Intrarea în luptă a avionului de vânătoare North American P-51 Mustang, echipat cu motorul Packard V-1650-7 (licență Rolls-Royce Merlin 66), supraalimentat cu un compresor antrenat mecanic cu două trepte, a înclinat definitiv balanța în defavoarea Luftwaffe. Cu performanțe superioare la mare altitudine și capabil să realizeze escorta bombardierelor pe întreg traiectul către țintele din România, Mustangul a surclasat destul de ușor principalii vânători ai Reich-ului: Messerschmitt Bf-109 G și Focke-Wulf FW-190 și, evident, deja bătrânele avioane IAR-80/81 ale Forțelor Aeriene Regale Române. (Pl. 1b.)

Primul bombardament din 1944 (și cel mai puternic) a avut loc la 4 aprilie, asupra Capitalei, în zona Gării de Nord, Atelierele CFR și cartierul Grivița, la ora 13:45. Zona era foarte aglomerată, inclusiv cu refugiați din zona frontului, înregistrându-se un mare număr de victime, 2.942 de morți și 2.126 de răniți.¹

Puternice au fost și bombardamentele din 5 aprilie de la Ploiești, din 28 iunie din București, din 10 și 18 august 1944 din zona petroliferă (când s-a atacat cu 700-800 de bombardiere, însoțite de 200-300 de avioane de vânătoare).

Tipurile de bombardiere folosite de americani au fost Consolidates B-24 Liberator și B-17 Flying Fortress, iar ca avioane de vânătoare „Indianul cu două pene”, cum era denumit avionul P-38 Lightning, și noul avion descris mai sus, P-51 Mustang. (Pl. 1a.)

Timp de peste 4 luni, bombardierile americane și englezești au executat 41 de lovituri aeriene, din care 11 pe timp de noapte (aprilie – 6 atacuri de zi și 1 de noapte,

¹ Ottmar Trașcă, *Bombardamentele anglo-americane asupra României, aprilie-august 1944*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, p. 130.

mai – 5 atacuri de zi și 3 de noapte, iunie – 4 atacuri de zi și 1 de noapte, iulie – 8 atacuri de zi și 4 de noapte, august – 7 atacuri de zi și 2 de noapte), cele mai multe lovituri fiind date asupra zonei Ploiești – Câmpina (30 de atacuri), urmată de București (20 de atacuri), Brașov (7 atacuri), Giurgiu, Focșani și Turnu Severin (câte 5 atacuri).²

Unele bombardamente au fost executate prin sistemul „covor de bombe” (pe o suprafață mare de teren, cu 300-400 de bombardiere, însoțite de 100-200 de avioane de vânătoare), altele prin sistemul „navetă” (după ce bombardau obiectivele din România, avioanele aterizau pe aerodromurile sovietice de la Mirgorod, Piriatin, Poltava și reveneau lovind aceleași obiective de pe teritoriul românesc).

După unele surse din arhive, între 5 aprilie și 20 august 1944, acțiunile aviației anglo-americane au înregistrat 17.808 ieșiri-avion, din care 14.558 la avioanele de bombardament (Liberator și Fortress) și 3.250 la avioanele de vânătoare (Lightning și Mustang), lansându-se 29.116 tone de bombe, care au distrus 90% din capacitatea productivă a Ploieștiului, fapt apreciat ca „un mare triumf în strategia de război aerian”.

Pe ansamblul țării, pagubele materiale produse departamentelor de stat și regiilor autonome s-au ridicat la 186.076.839.791 lei. Din cele 47.335 imobile distruse sau avariate, 46.523 au fost reprezentate de locuințe, iar restul, de clădiri ale diverselor întreprinderi.

Victimele umane provocate de bombardamente s-au ridicat la 15.253, din care 7.592 morți (562 copii) și 7.661 răniți (603 copii).³

În Duminica de Paști, 16 aprilie 1944, între orele 11:05 și 11:15 este bombardat pentru prima oară Brașovul. Informațiile conținute de *Jurnalul de război* al Misiunii Militare germane, confirmate și completate de un raport al Consulatului maghiar din Brașov, datat 28 aprilie 1944, menționează că peste 60 bombardiere, B-24 Liberator și B-17 Flying Fortress, precum și avioane de vânătoare P-38 Lightning și P-51 Mustang, se năpustesc fără milă peste orașul de la poalele Tâmppei. (Pl. 2a.)

Au fost atacate și distruse parțial principalele obiective strategice, Fabricile IAR (Pl. 2b.), Gara orașului cu Atelierele de reparații CFR, precum și Fabricile Astra, care la acea dată produceau tunuri antiaeriene.

Dar ceea ce a fost cu adevărat cutremurător a fost faptul că bombardamentele americane au lovit multe ținte civile, aducând pagube materiale considerabile și un mare număr de victime, întrucât populația a fost alarmată prea târziu – practic, după începerea atacului – și, prin urmare, nu a reușit să se adăpostească la timp.

Astfel, au fost bombardate Palatul de Justiție, Hotelul Coroana, Piața Sfatului, unde a fost spulberată turla de la poarta de intrare a bisericii Adormirea Maicii Domnului. De asemenea, tot cartierul de case din zona Gării a fost distrus.⁴

Vila Kertsch, o construcție emblematică a Brașovului, a fost și ea lovită de bombe în acea zi, clădirea fiind grav avariata în proporție de peste 60%. În adăpostul din subsolul vilei au murit sufocate 16 persoane, echipele de salvare neputând îndepărta la timp molozul de deasupra lor. Partea rămasă în picioare a fost mai târziu reparată, cu unele modificări, și a funcționat ca sediu de instituții, până în vara lui 1970, când pe locul ei s-a construit actuala clădire MODAROM.

² Alesandru Duțu, 1942-1944. *Bombardamente anglo-americane asupra României*, Editura Lexon-Prim, Chișinău, 2015, p. 273.

³ *Ibidem*, p. 275.

⁴ Informațiile conținute de *Jurnalul de război* al Misiunii Militare germane sunt confirmate și completate de raportul Consulatului maghiar din Brașov, datat 28 aprilie 1944, intitulat *Efectele psihologice ale atacurilor aeriene*, semnat Luby. M.O.L.K.63-1944-271b-272.

Numeroase bombe au căzut pe Tâmpa și în Cartierul Șchei, populația încercând să se refugieze în adăposturile construite la Pietrele lui Solomon.

Pe 17 aprilie 1944, ziarul londonez „Herald Tribune” scria cu sarcasm că „aviatorii americani le-au trimis ouă roșii de Paști românilor”.

Redactorul ziarului brașovean „Gazeta Transilvaniei”, Mardare Mateescu, nota pe 22 aprilie 1944:

Populația noastră care nu cunoscuse cu propria suferință urmările unui bombardament, a rămas uluită, nu atât de grozăvia rămasă în urma avioanelor Liberator, cât mai mult de sinistru inspirație a piloților acestora, care și-au descărcat povara acolo unde nimănui nu i-ar fi dat prin minte.

De la o înălțime maiestasă, unde se aflau la adăpost „bravii soldați” ai armatei aeriene, au exercitat un sport comod și cu riscuri minime, lăsând în urmă trupuri sfârtcate de bunici, părinți și copii, sub privirile uluite ale celor rămași, care n-au înțeles și nu vor înțelege vreodată cui folosește acest măcel.

Până în prezent s-au scos în Brașov de sub dărâmături 161 de cadavre și 136 de răniți, iar lucrările de cercetare și curățare a terenului continuă⁵.

Apar și alte articole în presa vremii despre bombardamentele din perioada de Paști, atât cele de noapte, executate de aviația engleză asupra Turnu Severinului, cât și cele din dimineața de 16 aprilie asupra Brașovului.

Pamfil Șeicaru semnează articolul *Bombardamentele de Paști* în ziarul „Curentul”:

Oricât de îndărătnice ar fi iluziile noastre mai tari, mai neîndurate sunt bombardamentele anglo-americane dezlanțuite asupra României. Ne-am imaginat pe anglo-americani exponenții unei mari acțiuni de apărare a umanității schingiuite de toate violențele ideologice. Este clar că obiectivul nu este cel mărturisit, ci teroare⁶.

Nichifor Crainic, într-un articol numit *Tehnica fără suflet*, apărut în revista „Aripi românești”, spune că:

Teroarea e intensă în măsura în care nu ne putem apăra împotriva focului năvalit din nori, dar cu atât mai necesară e tăria de spirit care să fortifice și să activeze răbdarea tuturor. Revoluția introdusă de anglo-americani în arta sinistru a războiului e abdicarea totală de la orice urmă de cavalerism⁷.

Constantin Argetoianu, care în aprilie 1944 era plecat din țară, scria revoltat: Nici măcar de aceste sărbători creștinești n-au ținut seama, cei cărora noi nu le-am făcut nici un rău, și care s-au aruncat cu urgia asupra noastră... Sâmbătă la amiază, în Sâmbăta Învierii, americanii au bombardat din nou cumplit Bucureștii și Ploieștii. Duminică dimineața, în ziua Paștelor, a fost atacat Brașovul.

Morți, răniți, bombe în uzinele I.A.R. și Astra, precum și în centrul orașului. În ajun seara, englezii au atacat cu avioane de noapte Turnu Severin.

Au lovit un tren încărcat cu munițiuni și explozia acestuia a pricinuit mari pagube, morți și răniți⁸.

⁵ Mardare Mateescu, în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, aprilie, 1944, p. 6.

⁶ Pamfil Șeicaru, *Bombardamentele de Paști*, în „Curentul”, București, aprilie, 1944, p. 2.

⁷ Nichifor Crainic, *Tehnica fără suflet*, în „Aripi românești”, București, Nr. 4, 1944, p. 12.

⁸ Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2009, vol. 10, p. 237.

Uzinele IAR au fost atacate, profitându-se și de apatia conducătorilor de zbor români, care nu au reușit să dirijeze optim avioanele de vânătoare pentru interceptare.

Au fost distruse pe linia de fabricație aeronavele IAR-81C 441, 442, 449 și 450.

Ca urmare a bombardamentului, încetează fabricația avionului de vânătoare IAR-80/81.

România nu scăpase de furia bombardamentelor aliate, iar ce era mai rău de abia urma.

Apărute pe cerul României, Mustangurile au surclasat fără drept de apel IAR-urile, care și-au dat din plin prinosul de sânge, începând de la acel negru 21 aprilie și până la 20 iulie 1944, când au fost retrase de la zborul la alarmă.

Bombardamentele americane asupra IAR Brașov din 16 aprilie și 6 mai 1944 au determinat finalizarea dispersării fabricilor și a personalului. În aceste condiții, practic, producția uzinei aeronautice a fost oprită timp de câteva luni. Fabrica de Celule a fost dispersată la Caransebeș și Topleş, Fabrica de Motoare la Colibași și Ucea, iar Fabrica de Armament și Accesorii la Câmpulung. La Săcele a rămas Secția de aparate de bord.

IAR Brașov a fost mult afectată de bombardamentele americane, totuși, nu a fost distrusă 100%, așa cum suna istoria falsificată de propaganda comuniștilor, care pretindeau că întreaga uzină de tractoare de la începuturile anilor '50 este o construcție nouă ce li se datorează în exclusivitate.

Și astăzi mai există frumosul ansamblu administrativ al Fabricii de avioane, operă din 1938 a academicianului arhitect Octav Doicescu, dar și hangarul vechi acoperit în boltă, cu arce de beton, care a fost una dintre cele mai performante construcții din România din acea vreme, construit în anul 1927 de renumitul arhitect George-Matei Cantacuzino. Ambele clădiri au fost lovite în plin de mai multe bombe, dar au putut fi ulterior consolidate și au supraviețuit incredibil de bine și la cutremurul din 1977, rezistând până în ziua de azi.

Așa cum menționam mai sus, slaba coordonare de la sol a avioanelor românești a făcut ca cele 23 de avioane ale Grupului 1, care își aveau baza la Roșiorii de Vede, să nu ia contact cu bombardierele, revenind la sol după 35 de minute de stat în aer.

Nu același lucru putem spune însă și de avioanele de vânătoare germane, care au luptat cu americanii, fiind creditate cu mai multe victorii.

Astfel, cele 60 de bombardiere cvadrimotoare care au bombardat Brașovul au fost interceptate de către piloții germani de vânătoare din unitățile III./JG 77, 10./JG 301 și II./JG 51, care au reușit să doboare singuri cinci bombardiere americane.⁹

Aviatorii Grupului III, Escadrila 77, erau supranumiți „Lupii Negri” și își aveau baza la Mizil, iar comandantul de grup era căpitanul comandor Emil Omert.

Între cele cinci B-24 Liberator, doborâte în Ziua de Paști a anului 1944, unul a fost opera comandorului Omert, care își trecea în cont cea de-a 69-a victorie aeriană din carieră. (Pl. 2c.) În final, acesta a reușit să atingă 70 de victorii, doborând, pe 21 aprilie 1944, încă un B-24 Liberator. Trei zile mai târziu a fost mitraliat în parașută de către mitraliorii de pe bombardierele americane, după ce părăsise Messerschmittul 109, lovit decisiv.¹⁰ Pentru cine nu știe, mitralierea unui aviator care s-a parașutat este cea mai dezonorantă acțiune pe care un alt aviator o poate face.

După bombardamentele din 16 aprilie 1944, administrația orașului Brașov începe

⁹ <http://prinbrasov.com/2012/04/1944-brasovul-pastele-americanii-germanii/>

¹⁰ *Ibidem*.

să construiască trei adăposturi noi pentru populație. Din păcate, la bombardamentele din 6 mai 1944, foarte mulți cetățeni ai Brașovului au folosit aceste adăposturi care s-au prăbușit, murind peste 250 de oameni. Acest lucru s-a întâmplat fiindcă betonul nu a avut suficient timp să se întărească și structura a cedat foarte ușor.

Referitor la bombardamentele din 16 aprilie 1944, o caracteristică inedită este aceea că, din motive nepublicate vreodată, alarmarea populației s-a făcut abia în momentul în care avioanele se zăreau deja pe cer, sau cu cel mult 1-3 minute înainte. Detaliul este menționat de autorități, mai multe surse credibile și de toți martorii oculari cu care am vorbit și ne-au relatat aceste lucruri. Neoficial, se vorbea că militarii răspunzători de alarmare ar fi sărbătorit Paștile și nu au fost atenți la ecranele radarelor. Pare incredibil că s-a dat alarma abia când au ajuns la destinație, când aceste avioane intraseră în țară pe la Turnu Severin și trecuseră Carpații, însă așa a fost să fie. Din această cauză, multe din cele circa 200 de victime civile din Brașov au murit atunci chiar în casă sau în curtea proprie.

În lumina celor prezentate anterior, se poate afirma că scopurile urmărite de aliați, prin bombardamentele efectuate în perioada 4 aprilie 1944-20 august 1944, au fost economice, politice și militare, și anume: distrugerea pozițiilor economice deținute de cel de-al III-lea Reich în România, sprijinirea invaziei terestre în Normandia (operațiunea „Overlord”) și scoaterea României din războiul dus alături de Germania nazistă. De asemenea, credem că se cuvine subliniat încă un aspect care a fost trecut cu vederea de istoriografie: cele cinci luni în care au avut loc bombardamentele aliate coincid cu perioada de „stabilitate” a frontului germano-sovietic în sectorul sudic – unde luptau și armatele române.¹¹

În bombardamentele anglo-americane asupra României, între 4 aprilie și 20 august 1944, aliații au pierdut peste 400 de avioane, bombardiere și avioane de vânătoare și au fost luați peste 1.220 de prizonieri – piloți, personal navigant și mitralieri. Aceștia au fost ținuți în trei lagăre, special amenajate, două la periferia Bucureștiului și unul la Timișul de Jos, lângă Brașov.

Din declarațiile piloților americani s-a putut înțelege mai bine de ce nu au fost avute în vedere doar obiectivele strategice atunci când s-a bombardat asupra populației civile. La început se credea că piloții aliați, fiind tineri și neexperimentați, media de vârstă fiind undeva la 21-22 de ani, au greșit țintele și au aruncat bombe peste zonele locuite. Adevărul este cu totul altul, ordinele pe care le-au primit spuneau clar că nu se pot întoarce din misiune cu bombe în magazine și atunci magazinele trebuiau golite integral, indiferent dacă obiectivele fuseseră lovite decisiv cu o cantitate mai mică de bombe. Se știa că bombardarea prin „covor de bombe” va aduce foarte multe victime colaterale și distrugerii materiale, dar acestea făceau parte din regulile nescrise ale războiului, care va fi întotdeauna un act odios, imoral și criminal.

De la acest prim eveniment, din 16 aprilie 1944, care a surprins și oripilat populația Brașovului, orașul de la poalele Tâmpiei a mai fost bombardat de americani de încă șase ori, cel mai dur bombardament fiind cel din 6 mai 1944.

În tot acest timp autoritățile orașului au reușit să alarmeze populația la vreme pentru a se putea adăposti, iar Guvernul României a luat măsuri pe întreg teritoriul țării ca sinistrații de bombardamente aeriene să beneficieze de aceleași drepturi și avantaje ca soldații de pe front. Pentru obținerea ajutoarelor, sinistrații se adresau

¹¹ Aurel Pentelescu, *Bombardamentele aeriene anglo-americane asupra teritoriului României în perioada aprilie-august 1944. Atitudinea lui Gheorghe Brătianu față de acestea*, în Cătălin Turliuc (coord.), *Istoria și teoria relațiilor internaționale. Studii*, Editura Cantes, Iași, 2000, p. 310.

circumscripțiilor polițienești și de apărare pasivă, care emiteau fișa sinistratului pe baza căreia Primăria făcea propuneri de ajutor și îndruma la centrele de asistență din circumscripția respectivă.

Legea de ajutorare a sinistraților prevedea două feluri de ajutoare: micul ajutor social, care se dădea imediat (hrană, îmbrăcăminte, bani) pe baza fișei de sinistrat de către Consiliul de patronaj și primăriei, care organizau, de comun acord, centre de asistență, și diferite îlesniri, credite, fonduri pentru reconstrucția clădirilor distruse. Pentru copiii sinistraților, Consiliul de patronaj a organizat colonii în teritoriu.¹²

Pentru a nu termina această lucrare într-o atmosferă pesimistă legată de atrocitățile războiului și de suferința oamenilor din Brașov care au trecut cu greu peste bombardamentul din 16 aprilie 1944, am să pun în pagină un episod amuzant povestit de un prieten.

Bunicul său tocmai își terminase casa în martie 1944, ea fiind situată în cartierul gării vechi din Brașov care, peste câteva săptămâni, avea să fie bombardat de piloții americani în 16 aprilie 1944. În dimineața respectivă, o bombă cade nu pe casă, ci în curte, pe vechea privată, iar întregul conținut al acesteia este aruncat pe toată suprafața clădirii.

Timpul trece și, în 1989, în zonă se fac demolări, urmând ca locuința bunicului să dispară, pe acolo avea să treacă un bulevard. Dar vine revoluția și casa bătrânului profesor rămâne în picioare. Atunci bunicul îi spune nepotului: „Vezi, nepoate, dacă nu erau americanii ăia să ne împoaște casa cu noroc, acum ne demolau comuniștii!”¹³

PLANȘE

B-24 Liberator

B-17 Flying Fortress

P-51 Mustang

P-38 Lightning

Pl. 1a. Avioane americane de bombardament și vânătoare, anul 1944

¹² Al. Dușu, *op. cit.*, p. 279.

¹³ *Istorie orală*, mărturie de la Paul Ionescu, artist liric, membru al Filarmonicii „George Dima” din Brașov.

IAR-80

Messerschmitt Bf 109 E

Pl. 1b. Avion românesc și german de vânătoare, anul 1944

Pl. 2a. Bombardarea Brașovului, aprilie 1944

Pl. 2b. Bombardarea IAR-Braşov, aprilie 1944

Pl. 2c. Stema Grupului III Vânătoare german „Lupii Negri” şi comandantul său Emil Omert care, la 16 aprilie 1944, au apărât Braşovul

Lavinia DUMITRAȘCU

UNUL DINTRE PEA MULȚII SOLDAȚI ROMĂNI DAȚI DISPĂRUȚI PE FRONTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL: LOCOTENENTUL VALERIU STOICA

ONE OF THE TOO MANY MISSING SOLDIERS ON THE BATTLEFIELD OF WORLD WAR II: LIEUTENANT VALERIU STOICA

Abstract: *Some soldiers die on the battlefield, others are taken prisoners. Few of them return to their homes... But for those who are missing, there is only uncertainty. And also hope!!! Our hope and it could last a lifetime. The case of Lieutenant Valeriu Stoica, a Dobruđan naturalized in Arad, is of that latter category. This paper presents his military career, using mainly the information provided by his file from the Military Archives of Pitești, his daughters' memories and the little correspondence that still exists.*

Oricum ar fi, în orice colț de lume, războaiele își iau jertfa de sânge. Și din tabăra învinșilor și din cea a învingătorilor. Apăsarea durerii celor apropiați de soldații căzuți este mare. O speranță însă mai există – diluându-se, însă, în timp – pentru cei „dispăruți”. Unii au fost prizonieri și s-au întors la familie, alții și-au uitat copiii și nevasta și și-au întemeiat altă familie acolo, în străinătăți. Unii dintre ei – cum este și cazul pe care-l prezentăm – au fost „dați dispăruți”, nu s-au mai întors și nimeni nu știe care le-a fost destinul, moartea. Un fir plăpând de speranță a întoarcerii – și, mai precis, a unor vești, știri absolut întâmplătoare – încă mai există în sufletul copiilor lor, chiar și după mai bine de 70 de ani.

Cazul pe care îl expun în acest articol este cel al locotenentului Valeriu Stoica. După cum se va vedea, îmi este, oarecum, rudă. Am crescut însă cu amintirile tatălui meu care, în copilăria lui, prin clasa I, a primit, prin intermediul bunicului meu, un cadou de la „unchiul Valere” din Arad, un unchi necunoscut, un stilou și *Iliada și Odiseea*. Lucru mare pentru puiul de țăran avid de a învăța carte. Trebuie că acest gest a rămas încastrat în memoria tatălui meu, de vreme ce și noi am crescut cu „povestea” „unchiului Valere”, un dobrogean ajuns și stabilit în Arad...

Acum câțiva ani, tatăl meu a făcut cercetări și și-a găsit verișoarele de la Arad. Pe baza amintirilor și pozelor care le-au rămas de la tatăl lor, am publicat un articol¹, pe care-l continui cu un altul, de data aceasta îmbogățind amintirile de familie cu dosarul militar al „unchiului Valere” de la Arhivele Militare de la Pitești².

Valeriu Stoica s-a născut pe 3 noiembrie 1902, în comuna Chiostel (Castelu, azi), județul Constanța. Părinții săi erau Gheorghe Stanca – agricultor, de 30 de ani – și Elena – 30 ani, agricultoare. Ca martori au semnat, printre alții, și Dinu Constantin – 56 ani, agricultor din comuna Chiostel, străbunicul meu din partea bunicii, cunoscut în satul Nisipari ca Moș Ion Dinu (Dinu Constantin).

¹ Lavinia Dumitrașcu, *Un om între oameni – învățătorul, locotenentul Valeriu Stoica din Regimentul 34 Infanterie, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, Constanța, 2016, pp. 164-173.*

² Arhivele Militare Pitești, inv. nr. S 7773 din 24.02.1968, CM REG. Banat Lt.-2353 Infanteria. Dosar original al locotenentului Stoica Valeriu.

Nu știu ce s-a întâmplat cu părinții lui Valeriu Stoica, dar e cert că acesta a devenit orfan și, cam între 4 și 14 ani, a fost crescut, în satul Nisipari, de Stanca, sora străbunicului meu Constantin Dinu. Când Valeriu Stoica avea 14 ani, Stanca s-a căsătorit și, nu știu în ce împrejurare, Valeriu a ajuns la Orfelinatul din Arad.

De aici, a fost trimis să învețe la Școala Normală din Arad. Acolo era director Terențiu Olariu – avea studii la Viena și doctorat la Budapesta –, unchiul viitoarei sale soții, Hortensia (născută Petroi, pe 18 septembrie 1937), care era secretară la această instituție de învățământ. Cei doi s-au cunoscut în perioada în care Valeriu Stoica era pedagog la școala amintită. Cei doi au avut trei copii: Valeriu Feliciu (Puiu) – născut pe 12 iunie 1938 și care a fost copil de trupă la Regimentul 34 Infanterie – și două gemene, Hortensia-Stanca (Dudi) și Delia-Elena.

După terminarea Școlii Normale, Valeriu Stoica a fost numit învățător în satul Hălăliș, la doi km, spre Arad, de Săvârșin.

Învățătorul a făcut armata începând din 1 noiembrie 1933, ca soldat TR la Regimentul 34 Infanterie. A fost avansat caporal TR la Școala de Ofițeri Rezervă, după un an. Pe 1 august 1934 a devenit sergent TR, apoi, pe 31 martie 1935, sublocotenent în rezervă. (ff. 1vo-2)

Conform *Foilor Calitative* emise de Subinspectoratul PP Arad și Regimentul 34 Infanterie (f. 5), sublocotenentul în rezervă Stoica Valeriu este prezentat ca fiind „sănătos, rezistent, poate suporta cu ușurință greutățile unei campanii” – formulare clasică în paginile unui asemenea document.

În 1937-1938, Valeriu Stoica comanda subcentrul A.P. Săvârșin, obținând „rezultate remarcabile”, centrul respectiv fiind clasat printre primele. Este caracterizat ca fiind energic, hotărât în acțiuni, perseverent, punctual la serviciu. Subinspectorul PP Arad, maior A. Mănilă, consideră că este „propozabil”, fiind „inteligent, judecată clară, conștiincios”.

A comandant plutonul dovedind că are complete cunoștințe.
Dornic a se instrui și a se ține la curent cu totul ce apare nou, atât ca material cât și ca instrucție propriu zis.
Energic, iubește soldatul și este exemplu de împlinire a datoriei.
Cultură generală frumoasă.
Cunoaște și citește bine harta.
În concluzie un prea bun ofițer în rezervă.

Deși, per totalul anului 1939, rezultatele activității militare a lui Valeriu Stoica sunt pozitive, în prima parte a anului 1939, se specifica faptul că a dat dovadă de energie, cu hotărâri mulțumitoare în rezolvarea diferitelor momente create.

A aplicat regulamentele în parte binișor și cu retușări. Are bunăvoință în muncă. [Din punct de vedere al capacității, este caracterizat ca fiind] inteligent, cu spirit de observare, [deși] nu s-a prea ocupat cu citirea regulamentelor și cunoașterea noului regulament; numai din ordin a făcut aceasta, ceea ce s-a dovedit și la aplicarea lor în teren cu ocazia aplicațiilor. Nu prea dă însemnătate pregătirii programului. [În ceea ce privește] Îndeplinirea serviciului: A comandat un pluton, fiind întrebuințat și la instalarea tehnică și de luptă, dând rezultate mulțumitoare. În cazarmă nu prea se ocupa de soldați abia aștepta ora plecării din cazarmă. La tragerile ce le-a executat a dat rezultate bune. [Concluziile Foi calitative sunt însă pozitive]: element disciplinat și conștiincios. Posedă cunoștințele necesare pentru a comanda un pluton de pușcași în bune condițiuni.

Foaia este completată de comandantul Companiei 6, locotenent Marghidan, care adaugă la cele menționate că Valeriu Stoica

mai trebuie stimulat, execută ordinele mulțumitor și cu o disciplină de formă și nu convins de simțul datoriei. Ar mai fi nevoie, de-a fi convins de rolul lui ca ofițer de rezervă în armată deoarece fiind învățător a fost obișnuit să comande și să învețe decât să fie învățat și condus. (f. 8^{ro-vº})

Alte aprecieri sunt făcute în 1939-1940:

Are prestanță în fața trupei.[...] Se orientează foarte bine în teren. Energic cu mult sânge rece. Are prevedere. [...] Inteligent, cu mult simț și cu metodă. Posedă cunoștințele militare necesare gradului și gradului imediat superior. [Comparativ cu caracterizarea făcută în 1939, acum este prezentat ca fiind] Foarte disciplinat. Cu simțul datoriei și al răspunderii... și foarte drept. Loial și devotat. Ofițer de caracter – moral.

A condus plutonul de pionieri și pe cel de transmisiuni, îndeplinindu-și bine misiunile. Concluzia este: „Ofițer de rezervă foarte bun”. (f. 9^{ro-vº})

De aceeași caracterizare Valeriu Stoica beneficiază și în *Foia calitativă* pe anii 1940-1941. Activitatea sa pe câmpul de luptă este prezentată astfel:

A comandat un pluton în luptele pentru cucerirea Odesei – în cadrul batalionului de mitraliere.

A luat parte la lupte, în sectorul „Vest Dalnic” și în sectorul... Kutor – Dalnițchi – Odesa.

A avut o activitate și ținută din cele mai bune, activând cu toată energia pentru ca să formeze din plutonul său o forță care să impună dușmanului – ceia ce-a reușit.

Concluziunile sunt pozitive, comandantul Batalionului Mitraliere nr. 9 considerând că Valeriu Stoica merită să fie avansat la gradul de locotenent în rezervă.

Din această perioadă, arhiva familiei păstrează două fotografii cu el și camarazii săi, identice, din timpul războiului, împreună. Pe *versoul* uneia dintre ele, e scris:

O scumpă și o grea piedică în calea uitării. Voiu avea mereu prezente zilele și faptele petrecute dela 24.VI-5.XI.1941 pe pământul Basarabiei, Transnistriei – Dalnic, Hutov Dalnițchi + Odessa. Poate voiu auzi și bombardamentul bombardierelor moscovite.

Semnătură indescifrabilă.

Mare a fost jertfa și mare ne-a fost și victoria.

În continuare sunt enumerați cei aflați în fotografie: „1. St. Barbu Stoian; 2. Slt. Datcu Valeriu; 3. (indescifrabil) Popa (indescifrabil); 4. (indescifrabil); 5. Col. mj. Hibovschi Filip; 6. Rașcu (indescifrabil); 7. Stoica Valeriu”

Aceeași fotografie, avându-l ca destinatar pe „Slt. (indescifrabil) veteran Stoica Arad”:

Tizule,

Privește o clipă și stai, gândește-te și adu-ți aminte că momentele cele mai grele ale vieții (indescifrabil) și cele mai glorioase, le-ai petrecut cu cei de pe verso. Figurile lor vor sta mărturie vremurilor de apoi; dar eu îți zic: „Tizule pe altădată, tot împreună”.

Slt. Valeriu Datcu Sabangia – Tulcea

Calificativele date în 1942 de comandantul Regimentului 34 Infanterie sunt foarte bune. Ne oprim asupra activității sale pe front, așa cum transpare aceasta din document:

Sublocotenentul de rezervă Stoica Valeriu, a fost concentrat în timpul anului ca comandant de pluton de pușcași – la un pluton de oameni vechi din C.10. Plutonul său a fost bine comandat și instruit.

La data de 20.VII a fost dat pentru încadrare la Compania de pionieri comandant de pluton, (indescifrabil) și pregătindu-l pentru plecarea pe front, în foarte bune condițiuni.

În războiul contra Rusiei în anul 1942, sublt. Stoica Valeriu s-a (indescifrabil):
 – Pe timpul marșului spre front, suportând greutatea acestui marș lung, mereu în fruntea plutonului său.
 – Pe front, sublt. Rez. Stoica Valeriu, se distinge prin curajul și dârzenia cu care a rezistat atacurilor inamice în special în ziua de 29 Oct. 1942 făcând legătura între două companii de pușcași; rezistența plutonului comandat de sublt. Stoica Valeriu a permis dezvoltarea unui contraatac care a respins pe inamic cu pierderi mari.
 Ofițer de mare nădejde.

Faptul că, în 1941, Valeriu Stoica fusese propus pentru înaintare în grad de Comitetul C.3A, dar propunerea nu a fost luată în considerare – deși camarazi ai săi au beneficiat de avansare – a fost reclamat la M.A.N. În 1942, colonelul Jugănar, comandantul Regimentului 34 Infanterie, comandantul M.U. și cel al Infanteriei Divizionare, colonelul Crețulescu, susțin, în continuare, propunerea, ultimul dintre aceștia argumentând: „Subloc. Stoica Valeriu este un foarte bun ofițer, foarte priceput și brav, distingându-se în mod deosebit pe câmpul de luptă”. (ff. 10, 11^{ro-vº})

În *Foiaia calificativă* pe 1942-1943, se specifică faptul că „... a suportat cu foarte multă ușurință greutatea marșului și campaniei din iarna 1942 la Cotul Donului. Bun trăgător cu armamentul infanteriei, ținută îngrijită...”. La capitolul *Aptitudini militare*, este notat: „Energic, foarte hotărât și autoritate în fața frontului. Cu multă voință și putere de convingere. Spirit de inițiativă și prevedere foarte bine dezvoltat...”. Din punctul de vedere al capacității, Valeriu Stoica este caracterizat astfel:

Inteligent, cu o foarte frumoasă cultură generală. Posedă cunoștințe militare necesare unui foarte bun ofițer de rezervă. Fiind dotat cu o concepție clară ia hotărâri rezeși și foarte juste. Spirit de observație și judecată foarte vioaie. Caracter bine format – ofițer de rezervă foarte capabil.

În ceea ce privește *Educația militară*, este prezentat ca fiind disciplinat: cu simțul datoriei bine dezvoltat, corect și foarte bun camarad. Execută ordinele cu punctualitate. Are curajul răspunderii. Conduita ireproșabilă în serviciu și în afara serviciului. Duce viață demnă, ofițer moral.

Aprecierile continuă și referitor la *Îndeplinirea serviciului*:

Foarte punctual la serviciu. A comandat și instruit plutonul 3 pionieri în care calitate a depus un deosebit zel pentru buna pregătire de război a oamenilor săi. Pe front la [cota] 228 a comandat plutonul de legătură între comp. 6 și 7 unul dintre cele mai sensibile puncte ale poziției. Prin curajul și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă a făcut ca acest punct atacat în fiecare noapte de ruși să fie adevărat cimitir pentru ei. A executat numeroase incursiuni capturând numeroși prizonieri și aducând foarte prețioase informațiuni în timpul grelelor lupte din 18 Noembrie și în zilele următoare a arătat întradevăr că este brav. Deși încercuit aproape contraatacă și respinge pe inamic producându-i mari pierderi capturând numeroși prizonieri printre care și un ofițer în ziua de 20 Noembrie contraatacă în sectorul comp. 7-a imediat în dreapta sa unde inamicul isbutise să pătrundă respinge pe inamic însă cade grav rănit. Pentru aceste fapte a fost decorat cu „Coroana României” cl. V-a și „Steaua României” cl. V-a cu spade și panglică de Virtute militară fiind propus și la „Crucea de fier” cl. II-a. Depune foarte mult zel în companie îndeplinirea datoriei fiindu-i singurul gând. A fost pe front și în campania din 1941 la Odesa.

Și comandantul Companiei Pionieri, semnatarul documentului, îl propune pentru

înaintare în grad. (ff. 12^{ro-vº}, 13)

În 1942, Valeriu Stoica a fost avansat locotenent în rezervă.

A fost rănit pe front pe 20 septembrie 1942 – zilele diferă de la sursă la sursă – (*Ordinul de zi* 1964/c). Referitor la acest moment, fiica sa, Hortensia Stanca (Dudi), își amintește că, fiind cu piciorul în ghips, a fost adus la spitalul militar din Cetatea Ardealului. Aici medicii nu l-au tratat și l-au trimis la Constanța la Regimentul 34 Infanterie de care aparținea. Acolo i-au scos chipsul și l-au trimis rapid pe front. Și n-a mai venit. A rămas mereu întrebarea: Oare dacă nu-l trimiteau la Constanța și l-ar fi tratat aici nu ar fi avut o șansă? O șansă la viață?

Arhivele Militare Pitești îl înregistrează ca luptând pe front între 6 mai 1942 și 22 aprilie 1943.

Pe 8 noiembrie 1942, a fost decorat cu Ordinul „Coroana României” cl. a V-a, cu panglică de „Virtutea Militară” (ff. 1vo, 2, 6, 7^{ro-vº}), iar pe 7 septembrie 1943, a primit „Coroana României” cl. a V-a cu panglică de „Virtutea Militară” pentru „priceperea și devotamentul arătat în războiul contra Rusiei Sovietice în luptele de la Cotul Donului cota 228”. De asemenea, peste doar o lună, pe 4 octombrie 1943, comandantul Diviziei 9 Infanterie, generalul C. Ionașcu, semna acordarea Ordinului „Steaua României” cl. a V-a cu panglică de „Virtutea Militară” pentru „fapte de arme săvârșite în războiul contra Rusiei Sovietice în anul 1942”.

A fost concentrat din nou pe 23 martie 1944. Pe 5 iunie 1944 a fost internat în spital, de unde a ieșit pe 8 iunie. Pleacă, din nou, pe front pe 26 august 1944, în Compania Pionieri.

Ultima caracterizare din dosarul militar de la Arhivele Militare de la Pitești a locotenentului în rezervă Stoica Valeriu se referă la perioada 1 noiembrie 1943-1 septembrie 1944. Comandantul Companiei Pionieri, locotenent Const. Sădeanu, menține aceeași frumoasă imagine a acestuia. Se specifică, în plus, că ofițerul

a urmat cursul de „Cunoașterea mijloacelor de luptă apropiată contra carelor de luptă” la C.I.G.R. Vâlcea, fiind foarte bine apreciat... Este cel mai bun ofițer al companiei.

Cu multă autoritate și prestigiu în fața trupeii... Ofițer integru, modest dar demn. Duce viață modestă dar demnă. Foarte bun executant al ordinelor. Foarte sincer și drept. Ca moralitate și corectitudine poate fi dat ca model. Depune foarte multă activitate și zel în companie fiind cel mai prețios ajutor al subsemnatului. A instruit cu foarte bune rezultate plotonul I pionieri al cărui comandant este. Deasemeni a condus în foarte bune condițiuni Școala V-torilor de care a Div. IX-a. O deosebită grijă depune pentru educarea și bunul trai al soldatului. Idem și pentru buna funcționare și întreținere a armamentului și materialelor.

În timpul liber se ocupă cu sportul. [...] Pe front în compania dela Don (cota 228) plotonul său a apărut cel mai nevăzibil punct al poziției. Atât Locot. Stoica Valeriu cât și plotonul său au dat dovadă de cel mai înalt spirit de sacrificiu și eroism. Pentru aceasta a fost decorat...

Locot. Stoica Valeriu este un ofițer foarte bun necesar instituției armatei. Dacă ar avea vechimea ar merita cu prisosință a fi avansat la gradul de căpitan. (f. 14^{ro-vº})

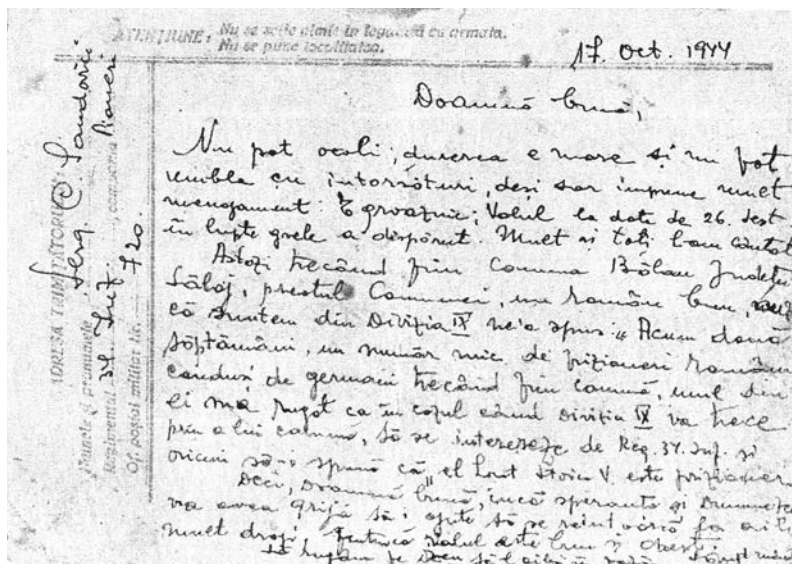
O altă amintire de familie – nu știm din ce perioadă a participării la război: Valeriu Stoica trecea spre front prin Arad. Hortensia i-a făcut cornulețe, cu alte de-ale gurii și haine. Neputând pleca de la școala unde era secretară, le-a trimis prin „Tușa Stela” – cumnata lui Valeriu Stoica –, care-și amintește despre întâlnirea de la gară cu acesta:

avea un păr frumos, ondulat, bogat. Era vesel, deși necăjit că mama n-a putut să-l întâmpine. A găsit puterea să fie drăguț cu cumnata lui... Desigur, în timpul cât a stat trenul, Tușa Stela i-a povestit și tot ce-i pe acasă...

Pe 26 septembrie 1944, Valeriu Stoica a fost dat dispărut în luptă – O.Z. 14/24.10.1944.

Familia este anunțată, neoficial, printr-o emoționantă carte poștală. Adresa trimițătorului: Sergent C. Sandovici, Regimentul 34 Infanterie, compania Pionieri, oficiul poștal militar nr. 720

17 oct. 1944

Doamnă bună,

Nu pot ocoli, durerea e mare și nu pot umbla cu întorsături, deși s-ar impune mult menajament. E groaznic, Valul la data de 6 Sept. în luptele grele a dispărut. Mult și toți l-am căutat.

Astăzi trecând prin Comuna Bălan Județul Sălaj, preotul Comunei, un român bun, auzind că suntem din Divizia IX ne-a spus: „Acum două săptămâni, un număr mic de prizonieri români, conduși de germani trecând prin comună, unul dintre ei mă ruga ca în cazul când Divizia IX va trece prin a lui comună, să se intereseze de Reg. 34 Inf. și oricui să-i spună că el locot. Stoica V. este prizonier”.

Deci, doamnă bună, încă speranța și Dumnezeu va avea grijă să-i ajute să se reîntoarcă acasă la ai lor.

Să rugăm pe Dumnezeu să-l aibă în pază.

Sărut mânuța, C. Sandovici

În 1947, Stoica Valeriu, în continuare dispărut pe front, a fost demobilizat conform

Ordinului Prezidențial nr. 34/1948 și Ordinului Marelui Stat Major nr. 50908/1948, prin Ordinul de zi nr. 324/1948. (ff. 1vo, 2)

Familia a continuat să-l aștepte. Într-o scrisoare pe care ne-a trimis-o Delia-Elena Boțan – fostă Stoica, una din fiicele unchiului Valer, ea își amintește:

Țin minte că, într-o seară de vară-târziu, era întuneric deja, a bătut cineva la ușă. Eu am deschis. În ușă era un ofițer înalt, frumos... Am crezut că-i tata și m-am repezit: „Tăticule!” El mi-a zâmbit și atunci a venit Maica și s-au lămurit lucrurile: nu era TATA. Dar eu am plâns nefiind sigură că eu am greșit sau ei...

Toți îl iubeau și-l așteptau. Dar n-a mai venit și mama și bunicii s-au străduit să ne crească, păstrându-i neștersă amintirea, ca și cum ar fi fost și el cu noi.

Întorcându-se cu peste 70 de ani în urmă, Hortensia-Stanca (Dudi) își amintește cântecul pe care-l cânta mama lor, pe melodia la modă atunci, *Lili Marlene*, în așteptarea tatălui dispărut:

Undeva departe un tătic era
Care la Puiuțu, Deliuța, Duda
Spune, Deliuțo, spune tu
De-ai fost cuminte, da sau nu?
Tăticule dragă eu am fost cuminte!
Să spună și mămica, că știi că ea nu minte!
Mie nu-mi trebuie jucării,
Ci vreau ca singur tu să vii,
Să vii cât mai curând
Că noi te așteptăm!

Ioan-Gheorghe RAȚIU

SEPTEMBRIE-OCTOMBRIE 1944
CALVARUL FAMILIEI ȘI REFUGIUL MAMEI MELE
DIN MOTIVE ETNICE
DIN CALEA COTROPITORILOR FASCIȘTI ȘI BOLȘEVICI

SEPTEMBER-OCTOBER 1944
FAMILY ORDEAL AND MY MOTHER'S REFUGE, FOR ETHNIC REASONS,
TO KEEP OUT OF THE FASCIST AND BOLSHEVIKS INVADERS

Abstract: *The main character of my article is my dear departed mother, Paulina Rațiu (born Coța, n. 08/22/1928 - d. 7/12/2015), who witnessed atrocious acts and brutalities of both Horthy and Russian soldiers during the World War II between September 1 and October 15, 1944, when – being only 16 years old – she was forced to take refuge with her mother (her father with the unmovable grandmother were left home). Unfortunately, there are few documents about that period when the Hungarian-German troops forced less numerous Romanian troops to withdraw; then the Romanian soldiers and the Soviet troops drove the fascists beyond the borders of the country. But in between, my mother's family, like so many other Romanians, lived the nightmare of humiliation, hunger, cold, diseases caused by misery, threats, robberies, abuse, etc. According to the Law 189/2000, "any person, a Romanian citizen who has suffered persecution on ethnic grounds between September 6, 1944 and March 6, 1945, is entitled to a moral compensation". My mother empowered me to represent her before justice, but it was a difficult and time-consuming task. It was also an opportunity for my mother to recall and recount her afflictions, and for me the opportunity to do research in order to offer the support of scientific arguments in clarifying historical circumstances. But I'm proud I was able to do that for my mother!*

Am primit cu bucurie invitația din partea Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov la Sesiunea de comunicări științifice „Țara Bârsei”, ediția a XVI-a, cu tema *Istorie și memorialistică în secolele XVIII-XX*, având la îndemână nenumărate subiecte în familia noastră. Am ales povestea tragică a familiei mamei mele, din toamna anului 1944, după actul istoric de la 23 august. În povestirea care urmează, bazată în cea mai mare măsură pe istoria orală^{1,2}, dar și pe documente, mi-am propus să reconstitui o fațetă a trecutului întunecat, crâncen, tragic și dramatic prin care a trecut populația românească din Transilvania după 23 august 1944 și îndeosebi după semnarea, la Moscova, pe 12 septembrie 1944, a Convenției de Armistițiu cu Puterile Aliate³.

Miezul articolului constă în memoriile⁴ regretatei mele mame, Paulina Rațiu (n. Coța) referitoare la evenimentele istorice mai sus menționate, trăite pe viu la vârsta de 16 ani. (Foto 1, 4, 5, 6) Memoriile dănei pot fi considerate o contribuție modestă la lucrările de memorialistică dedicate unei perioade istorice atât de zbuciumate, prin

¹ Institutul de Istorie Orală, <http://istoriaorala.ro/>

² Narcisa Știucă, *Istoria orală – Note polemice*, în anuarul IEF „C. Brăiloiu”, Universitatea București, Tom XVII (2006), pp. 29-34, http://www.unibuc.ro/prof/stiucan_a/docs/res/2011noiNStiucan_ist_orala.pdf

³ Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944 | Historia, www.historia.ro/exclusiv_web/general/.../conven-ia-armisti-iu-12-septembrie-1944

⁴ Memorii, <https://ro.wikipedia.org/wiki/Memorii>

reconstituirea unor realități istorice punctuale. Totul a început odată cu publicarea în „Monitorul Oficial” a Legii nr. 586/29.10.2002, pentru modificarea Art. 1, lit. c) din Ordonanța Guvernului nr. 105/1999 privind acordarea unor drepturi persoanelor persecutate de către regimurile instaurate în România cu începere de la 6 septembrie 1940 până la 6 martie 1945 din motive etnice, aprobată prin Legea nr. 189/02.11.2000 care, la Art. 1, stipula că:

Beneficiază de prevederile prezentei ordonanțe persoana, cetățean român, care în perioada regimurilor instaurate cu începere de la 6 septembrie 1940 până la 6 martie 1945 a avut de suferit persecuții din motive etnice după cum urmează: [...] lit c) a fost refugiată, expulzată sau strămutată în altă localitate.

Aceasta a fost motivația principală pentru care am declanșat acțiunea de obținere de către mama a statutului de refugiat pe motive etnice în altă localitate în perioada 01.09.1944-15.10.1944. Trec, nu fără greutate, peste eforturile birocratice și de reprezentare în fața instanțelor de judecată, în calitate de împuternicit al mamei mele timp de doi ani de zile, în scopul obținerii drepturilor legale. La baza articolului de față stă un dosar voluminos (peste 150 de pagini), cu documente redactate și utilizate în justiție împotriva Casei Județene de Pensii Cluj (dosar de refugiat, declarații de martori, adevăruri, hotărâri, decizii, sentințe, contestație, întâmpinare, corespondență etc).

Copii fiind, în diferite ocazii, am ascultat-o de multe ori pe mama cum povestea în amănunt întâmplările și suferințele personale și ale familiei din toamna anului 1944. Punctul de plecare l-a constituit întâmpinarea împotriva recursului Casei Județene de Pensii Cluj privind Sentința Civilă nr. 794/09.06.2004, pronunțată de către Curtea de Apel Cluj prin care s-a dispus anularea Hotărârii nr. 13270/10.03.2004 emise de către Casa de Pensii și

obligarea acesteia să-i recunoască mamei mele calitatea de refugiat în perioada 01.09.1944-15.10.1944 și să-i acorde drepturile conferite de O.G. nr. 105/1999, aprobată prin Legea nr. 189/2000 cu modificările ulterioare, începând cu data de 01.01.2004.

Stăruința mea a fost motivată de mai multe aspecte invocate în recurs de către Casa de Pensii Cluj, cu scopul declarat de a i se refuza calitatea de refugiat în altă localitate din motive etnice, unele netemeinice, lipsite de fundament juridic, cinic și greșit motivate, lipsite de logică, contradictorii și incoerente, în afara prevederilor legale, eronate din punct de vedere istoric, susținute chiar cu încălcarea deontologiei profesionale.

Iată ce-a povestit de nenumărate ori mama mea (ulterior am consemnat în scris) despre drama personală trăită la vârsta de 16 ani, împreună cu bunica maternă, atunci în vârsta de 40 de ani (Foto 3):

Eu împreună cu mama mea, în timpul celui de al Doilea Război Mondial, în perioada 1 septembrie 1944 până la 15 octombrie 1944, din cauza persecuțiilor etnice, ne-am refugiat din satul Micești, jud. Cluj, în localitatea Ocolişul Mic, jud. Alba, după care ne-am întors în satul natal. De fapt eu, Rațiu P. Paulina, născută Coța, fiica lui Petru și Măriuca, am trait o adevărată dramă împreună cu familia mea, cu urmări fizice și psihice pentru toată viața. Și acum mă trec fiori de groază când mi-aduc aminte de acele vremuri grele pentru românii de rând, lipsiți de orice apărare în fața horthyștilor unguri și apoi a bolșevicilor ruși, părăsiți fiind de către oficialitățile române, depășite de situație și total neputincioase.

După actul de la 23 August 1944, începând cu data de 26.08.1944, trupele horthyste ungare staționate pe granița vremelnică de pe dealul Feleacului, sat vecin

cu satul mamei mele, au forțat frontiera de stat a României în scopul de a-și asigura inițiativa strategică, forțând trupele române, inferioare numeric, să se retragă. Trupele horthyste ungare alături de cele hitleriste germane au înaintat în adâncimea teritoriului aproximativ 70-80 km pe direcția Turda, Aiud, Alba Iulia, într-o fâșie cu lățimea de aproximativ 85 km, ocupând toate localitățile întâlnite în cale. Pe această direcție se găsea și satul Micești (casa părintească se afla la circa 2 km de granița de pe Dealul Feleacului), fiind ocupat de către trupele horthyste ungare.⁵ Unele elemente horthyste s-au dedat la persecuții asupra populației românești rămase fără apărare. Așa relateau cei care se refugiau neconținut din calea acestora. Faptele sunt de notorietate istorică, necontestate, multe dovedite, dar multe altele uitate. Răzbunările, execuțiile sumare, distrugerea gospodăriilor populației civile, incendierea satelor, forțarea populației să-și părăsească locuințele, jefuirea bunurilor personale, violurile, abuzurile de tot felul și încălcarea celor mai elementare drepturi ale omului au fost săvârșite de unele elemente horthyste, ajutate de cetățeni români maghiari (cozi de topor), împotriva românilor din zona ocupată. Aceste grozăvii prin care a trecut populația românească din zona de război au rămas în majoritate necunoscute, nerecunoscute și nepedepsite, iar pagubele niciodată recuperate. Populația românească a rămas fără apărare după retragerea trupelor române și a oficialităților a căror menire era să o opere. În fața acestor primejdii (pentru unii a însemnat moartea), românii au fost obligați să se refugieze în alte localități mai puțin expuse, pentru a-și salva viețile și o parte din agoniseală. Fiecare a făcut cum a putut, pentru mulți singura soluție la îndemână a fost refugiul în mare grabă, din această cauză nici nu există documente, dar a fost un adevărat exod⁶! Și pentru mama și bunica mea a fost singura soluție salvatoare. În jurul datei de 1 septembrie 1944, mama, bunica, rude și vecini din satul Micești și din satele vecine, îndeosebi tineri, fete și femei, s-au refugiat către Munții Apuseni (dintotdeauna cetatea naturală a Apusenilor, Țara Moților, a fost singura scăpare din calea năvălitorilor).

Am pornit în bejenie cu ce aveam pe noi, fără mâncare, doar cu bețe în mâini ca să ne apărăm de câini. În câteva zile am străbătut pe jos distanța de aproximativ 40 km până în localitatea Ocolișul Mic din jud. Alba. Odată ajunși acolo, primarul comunei ne-a comunicat că nu are nicio dispoziție oficială privind refugiații și că nu ne poate ajuta pentru că satul este plin de refugiați și trebuie să ne descurcăm cum putem. Am găsit înțelegere creștinească și umană deosebită la o familie în vârstă, la badea Ioan, care ne-a găzduit împreună cu alte 10 persoane, printre care și doi veri primari ai mamei din comuna vecină Crăiești, cu trei copii mici. La acea familie, dar și la altele din sat, am muncit pentru a primi de mâncare, îmbrăcăminte și găzduire. Am îndurat foame și frig, am văzut cu ochii mei și am trăit mizeria umană, ne-am umplut de păduchi, am stat zile întregi în pat cu picioarele umflate și infectate pentru că încălțăminte s-a stricat și am umblat desculți în noroi, dar Dumnezeu ne-a ajutat și am scăpat cu viață. Acasă l-am lăsat pe tata, Coța Petru, atunci în vârstă de 53 de ani, împreună cu bunica mea, Coța Todorica, atunci în vârstă de 84 de ani, invalidă, nedeplasabilă, să aibă grijă de gospodărie, dar, vai!!!, nu a fost așa. Cei doi frați mai mari erau unul pe front și celălalt premilitar concentrat. (Foto 2)

⁵ Grigore Ploșteanu, Vasile T. Suciu, Lazăr Lădăriu, *Epopeea de pe Mureș, în „Vatra”*, Biblioteca de Istorie, (Documentele Continuității), Tg. Mureș, 1985, p. 14, <http://www.bjmmures.ro/bd/P/001/16/P00116.pdf>

⁶ EXÓD, *exoduri*, s.n. 1. emigrare în masă a unei populații, evacuare, refugiere (în timp de război, cataclisme etc.); plecare în număr mare (dintr-o regiune în alta, de la sat la oraș etc). – Din fr. *exode* (DEX '09, s.v. exod; vezi și DEX '84, s.v. refugiu, refugiat).

Tata, veteran al Primului Război Mondial, a refuzat să părăsească gospodăria, știind că militarii nu au voie să se atingă de bunurile civile.

În urma luptelor crâncene, trupele române și rusești (sovietice) i-au forțat pe horthyști și hitleriști să se retragă sub Dealul Feleacului. Din nenorocire, satul a fost ocupat de către sovietici până pe 12 octombrie 1944, când Clujul a fost eliberat. Rușii s-au dovedit mai opresori⁷ și inumani⁸ față de populația românească decât horthyștii. Ce-a scăpat de horthyști au lichidat rușii, distrugând aproape tot, batjocorind, umilind, violând și abuzând populația românească lipsită total de apărare. Prin Ocolişul Mic rușii au trecut fără să întâmpine rezistență, singurele lor preocupări fiind violurile, jafurile și bețiile.

Am scăpat ca printr-o minune împreună cu mama, care m-a ocrotit, stând ascunse în podul unui grajd aproape ruinat, într-o mizerie de nedescris. Sunt binecunoscute grozăviile pe care eliberatorii sovietici le-au practicat asupra populației românești din zona lor de ocupație. Ne-am reîntors în satul natal în jurul datei de 15 octombrie 1944, unde l-am găsit pe tata, care a trăit toată perioada în pădure, pe bunica mea mai mult moartă decât vie, slabi și flămânzi, gospodăria distrusă și casa scăpată ca prin minune de la incendiere de către trupele hitleriste în retragere, dar pângărită de către cei care au pretins că ne-au eliberat. Din păcate, această eliberare a ținut până în Decembrie 1989. Boii i-au luat rușii pentru transport și nu i-am mai văzut niciodată, stupii (în coșnițe) cu albine au fost înecați în vale (pârâu) și mierea prădată, scroafa împușcată cu pucei cu tot, găinile omorâte cu hârlețul, făina, mălaiul, fânul, hainele și celelalte bunuri din casă au fost prăduite. Două stoguri, unul de grâu și unul de secară, au fost folosite ca pavaj pentru acoperirea drumului înnoit în care se împotmoleau trupele lor, casa transformată în adăpost de noapte pentru rușii care dimineața în zori plecau la atac spre Dealul Feleacului și nu se mai întorceau, iar în seara următoare veneau alții, și tot așa vreme de două săptămâni. Acolo își făceau nevoile, peste care următorii ruși așezau alți snopi de grâu, până au ajuns aproape de grindă. Așa am găsit casa, pe tata bățut, batjocorit și alungat de acasă, iar pe bunica (mama tână, cum îi spuneam) la niște vecini într-o pivniță, vai de capul ei. Rușii s-au purtat ca niște barbari, fapt ce nu mă miră când am văzut ce s-a întâmplat și ce se întâmplă prin alte părți. A urmat o perioadă foarte grea pentru familia mea, a trebuit s-o luăm de la capăt, nu ne-am revenit complet niciodată, am rămas marcată psihic, iar mai târziu și fizic, pentru tot restul vieții, coșmarurile acelor vremuri mă urmăresc și acum. Acesta este adevărul vieții trăite de mine și familia mea în perioada 1 septembrie 1944-15 octombrie 1944, doar pentru faptul că ne-am născut români, iar alte etnii, unguri și ruși, s-au răzburat pe noi. Nu doresc nimănui să treacă prin aceste suferințe, nici chiar celor care ne-au chinuit și ne-au batjocorit fără să avem vreo vină. De uitat, n-am uitat și nu voi uita niciodată.

Povestea mamei mele este grea, neagră, întunecată, cum a fost și viața atunci (nu mai aveau nicio speranță), foarte greu de suportat, dar este bine să afle cât mai multă lume despre aceasta. Ce altceva ar fi putut face, au plecat în refugiu, au devenit refugiați, fiind obligați, forțați, constrânși și siliți să facă acest lucru pentru că erau români, „de altă

⁷ OPRESÓR, -OÁRE, *opresori*, -oare, s.m. și f., adj., (persoană) care oprimă; asupritor. – Din fr. *opresseur*. (DEX '09, s.v. *opresor*).

⁸ INUMÁN, -Ă, *inumani*, -e, adj., care nu este uman; neomenos, crud, feroce, neuman. ♦ care nu este caracteristic sau propriu oamenilor; p. ext. de proporții monstruoase. – Din fr. *inhumain*, lat. *inhumanus*. (DEX '09, s.v. *inuman*)

etnie” decât ungurii și rușii care ne-au copleșit, ne-au urât și s-au comportat de parcă nu ar fi fost și românii tot oameni, creația lui Dumnezeu. Soluția „refugiului românilor” în propria țară în timpul celui de al Doilea Război Mondial a avut la bază motive exclusiv etnice, românii suferind în această perioadă persecuții exclusiv „pentru că erau români”, din partea horthyștilor și hitleriștilor. De acest lucru s-au făcut vinovate în mare măsură și autoritățile românești, care i-au abandonat pe români în propria țară, i-au lăsat fără protecție și ocrotire în fața pericolelor și primejdiilor la care au fost supuși de ocupanții vremelnici, unguri sau ruși, fiind siliți să se salveze singuri și să se pună la adăpost cum au putut. Mama, absolventă a 4 clase primare, îi compătimea pe acești nefericiți. „Mi-e rușine mie, de rușinea lor”, spunea de fiecare dată mama mea. Își aducea aminte ce-a învățat în casă:

Până a merge la școală am aflat de la bunicii și părinții mei ce s-a petrecut la sfârșitul Primului Război Mondial. Sunt mândră că tatăl meu s-a înrolat voluntar în Italia și a luptat până la Budapesta, contribuind la fărâșirea României Mari. La fel de mândră sunt de moșu și mama mea, atunci în vârstă de 14 ani, care au participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918. Cred că toți bunicii și părinții au datoriat să povestească urmașilor istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până azi, cu bune și cu rele. E mare păcat că nu toți fac așa și asta nu-i bine. Cu adevărul istoric nu te joci, istoria nu iartă, adevărul este unul chiar și pentru mine, om simplu. Este de datoriat mea să-mi apăr cauza apelând și la istorie, o parte, din păcate, foarte tragică, am trăit-o personal, lucru pe care nu-l doresc nimănui, nici chiar dușmanilor. Să suferi că ești român este o mândrie, dar îți tare greu, dureros și trist.

Comuna Micești s-a aflat sub administrație românească până la ocuparea acesteia de către trupele horthyste în jurul datei de 5 septembrie 1944 și eliberată ulterior în jurul datei de 10 octombrie de către trupele rusești. Pe fondul acestor evenimente „românii s-au refugiat în altă localitate din motive etnice și nu au făcut schimb de domiciliu dintr-o localitate liberă”, cum în mod ambiguu s-a interpretat de către oficialități. În contestația înaintată Curții de Apel Cluj, ca urmare a refuzului Casei de Pensii de a recunoaște calitatea de refugiat din motive etnice, am descris pe larg situația prin care au trecut mama și bunica mea în timpul refugiului din motive etnice. Dintre nenumăratele cărți de istorie care analizează evenimentele petrecute atunci în zonă am ales lucrarea cutremurătoare a istoricului și profesorului Gheorghe I. Bodea, intitulată *Podul de sânge. Jertfe la porțile Turzii, 1944*, Editura Carpatica, 1996, Cluj-Napoca.

În timp ce se desfășura restructurarea frontului și Armata 4 Română realiza dispozitivul operativ, regroupându-și forțele și mijloacele în zona Târnăveni – Turda – Teiuș – Mediaș, comandamentul Grupului de Armate German „Ucraina de Sud”, cu acordul Ungariei horthyste, a declanșat, la 5 septembrie 1944, acțiuni ofensive de anvergură în centrul Transilvaniei. Direcțiile de atac ale inamicului erau: Târgu Mureș – Târnăveni (Divizia 8 Cavalerie SS Germană, întărită cu patru batalioane de infanterie ungare și 20 de tancuri); Luduș – Blaj (Divizia 2 Blindate Ungară, întărită cu câteva batalioane de infanterie și tancuri) și Cluj – Turda – Alba Iulia (Diviziile 7 și 26 Infanterie din Corpul 2 Armată Ungar). Aceasta din urmă a fost direcția principală de ofensivă.⁹ Comuna Micești se afla pe direcția principală de ofensivă Cluj – Turda. „Scopul ofensivei germano-ungare era de a cuceri trecătorile din Carpații Meridionali și

⁹ Grigore Ploșteanu, Vasile T. Suciu, Lazăr Lădăriu, *loc. cit.*, p. 14.

a le zăvorî, înainte de sosirea trupelor române și sovietice.”¹⁰ Trupele române constituite din Regimentul 83 Infanterie și Batalionul Fix Regional „Mihai Viteazul” (voluntari civili din zona de graniță), inferioare din punct de vedere numeric și tehnic, au fost obligate să se retragă (luptătorii din batalionul fix au revenit la casele lor). Inamicul a ajuns pe aliniamentul propus inițial, unde a constituit un puternic dispozitiv de apărare în așteptarea trupelor ruso-române aflate în marș. De ruși se vorbea deja în șoaptă, cu frică, viitorul se profila negru, fapt dovedit ulterior cu vârf și îndesat. Toate localitățile au fost ocupate de către horthyști, administrația românească s-a refugiat, a fost alungată sau deportată în Ungaria, măcelărită și înlocuită cu administrație horthystă. Aceasta a fost impusă cu forța, în mod sălbatic și barbar, de către jandarmii horthyști cu pene de cocoș la pălărie. Primarii, notarii, învățătorii și preoții români, familiile și rudele lor care nu s-au refugiat au avut de suferit, au fost vânați, arestați, deportați, terorizați, bătuți și chinuiți, unii uciși numai pentru faptul că erau români, iar gospodăriile și bunurile lor jefuite și confiscate. Au aplicat românilor din zona ocupată același tratament inuman ca cel aplicat timp de 4 ani în Ardealul de Nord-Vest cedat prin Dictatul de la Viena, dar acum au fost mult mai cruzi și neomenoși. În documente Marelui Stat Major Român, Secția a II-a, 1945, dosar 914, fila 9, într-un limbaj clar și concis, se consemnează:

Din comuna Rediu au fost ridicați și deportați de către administrația horthystă după 05.09.1944, 50 de români, iar din județul Turda 300 de români. Majoritatea nu s-au mai întors niciodată, au pierit în lagărele de concentrare din Ungaria sau în lagărele morții din Germania. Ing. N. Dinu de la fabrica de ciment din Turda a fost prins de horthyști, zdrobit în bătaie și deportat în Ungaria de unde nu s-a mai întors niciodată.

După ocuparea orașului Turda, pe 05.09.1944, orele 17:00, primul lucru făcut de către horthyști a fost să înlocuiască simbolurile românești (așa s-a întâmplat peste tot). În fața Prefecturii din Turda (atunci județ) se afla (se află și acum) statuia în bronz a dr. Ioan Rațiu, tribun al lui Avram Iancu la 1848, președinte al Partidului Național Român din Transilvania, memorandist și mare patriot român, văr primar cu străbunicul meu. Pe soclul statuii este înscrisă memorabila frază rostită de venerabilul patriot român la procesul înscenat memorandiștilor la Cluj: „Originea unui popor se afirmă, nu se discută!”. Atât de mult i-a deranjat statuia pe horthyști și cozile lor de topor încât au trecut imediat la demolarea acesteia. Au încercat cu un atelaj cu patru boi, dar nu au izbutit. Abia cu ajutorul unui tanc horthyst au reușit. Operațiunea a fost condusă de doi localnici șovini, Gombosi și Kurtean, sub protecția jandarmilor horthyști, românii asistând neputincioși și strângând din dinți. Cei doi, fără vreo urmă de regret, teamă și rușine, au trăit nepedepsiți alături de români până la adânci bătrâneți.

Din Batalionul Fix Regional „Mihai Viteazul” a făcut parte și Plutonul Fix „Rediu” (comună vecină cu Micești). După ocuparea zonei de către horthyști, 41 de luptători civili reveniți acasă au fost ademeniți la Primărie de trei localnici unguri șovini care administrau acum comuna, pentru a preda armele și echipamentul, cu promisiunea că nu vor păți nimic. Au fost însă prinși, arestați de către jandarmii horthyști și deportați în Ungaria. După ce au trecut prin mai multe lagăre de concentrare au ajuns în lagărul morții de la Auschwitz. Treizeci (30) dintre ei au murit decimați de foame, frig și boli, lăsând în urma lor 30 de văduve și 180 de orfani, doar 11 au supraviețuit și au revenit la casele lor. Alături de cei 41 a fost și un copil de 15 ani, elev de liceu la Turda, Iuliu Gribincea, fiul notarului

¹⁰ H. Friessner, *Verratene Schlachten*, Holstein Verlag, Hamburg, 1956, p. 113.

din Rediu, refugiat împreună cu familia în comuna Petrești (Petrid). După câteva zile, cu acordul părinților, s-a întors în sat pentru a lua de acasă haine și mâncare, dar a fost prins de cozile de topor și predat jandarmilor horthyști. A avut parte de același calvar ca și consătenii săi, fiind al 12-lea supraviețuitor de la Auschwitz. Într-un lagăr din pusta ungară, cei 42 de martiri din Rediu, prevăzând că nu vor scăpa toți cu viață, au jurat: „Cine va supraviețui, să spună urmașilor de soarta celorlalți!”. După război, Tribunalul Poporului din Cluj i-a judecat pe cei trei criminali, i-a găsit vinovați și i-a condamnat.

În același context, dar cu mai mult noroc, s-au aflat trei consăteni ai mamei, Coța Dumitru, Călugăr Ilie și Călugăr Simion, care au făcut parte din Plutonul Fix Regional „Deleni”. Aceștia au stat ascunși în pădure. Jandarmii horthyști i-au căutat ca să-i aresteze, dar au scăpat. Membrii familiilor lor au fost bătuți și chinuți să spună unde s-au ascuns, fără niciun rezultat însă.

Una din cele mai abominabile crime săvârșite de horthyști s-a petrecut în data de 24 septembrie 1944, la podul de cale ferată din apropierea cătunului Hotarul Hărcana, cartier al orașului Turda, intrat sub administrație horthystă după 5 septembrie 1944.¹¹ În data de 5 septembrie 1944, mai multe familii de români înrudite, majoritatea femei și copii, din Hărcana au plecat în refugiu, încercându-și bunurile strict necesare într-un car tras de boi. După aproape 1,5 km de mers, explozia unui obuz a omorât unul din boi și atunci au hotărât să-și amenajeze un adăpost sub podul de cale ferată din apropiere. Acolo au trăit aproape trei săptămâni, până când viața lor a fost curmată de criminalii horthyști. În sfânta zi de duminică, 24 septembrie 1944, niște horthyști înarmați, având asupra lor o canistră de benzină și o listă cu numele celor aflați sub pod, s-au năpustit peste ei, după ce au chefuit toată noaptea la ferma unui localnic ungur din apropiere și, cu mințile înfierbântate de ură, au hotărât să-i omoare pe cei 18 români fără apărare. La ora 8:00 dimineața, criminalii au năvălit peste ei și, dând citire listei pregătite din timp, le-au cerut să iasă afară pe rând, ca să fie împușcați. Execuția a continuat până când o mamă a supraviețuit împreună cu copilul de șapte săptămâni și atunci unul dintre horthyști a implantat baioneta în copilaș, l-a azvârlit într-un șanț, iar pe mamă a împușcat-o. Acest gest i-a înverșunat pe horthyști, care i-au scos afară pe cei rămași sub pod și i-au masacrat, împușcându-i sau străpungându-i cu baionetele. Pentru a ascunde crima, au târât morții și muribunzii într-o groapă din apropiere, i-au acoperit cu plăpumi și otavă dintr-o căpiță din apropiere, i-au stropit cu benzină și le-au dat foc. Familiile Costea, Forgaci, Lascău și Sălăgean au fost decimate. Doar 2 dintre cei 18 au supraviețuit și au putut povesti ce s-a întâmplat, dar și aceștia au murit după câteva zile în chinuri groaznice. Deși masacrul de la Podul Hărcana a fost anchetat de 3 ori, autorii au rămas nedovediți și nepedepsiți. Istoria consemnează câteva mărturii din care rezultă că doi dintre ei erau localnici unguri șovini, înrolați în armata horthystă. După război, aceștia au revenit acasă, au fost anchetați, dar au scăpat nepedepsiți, au trăit și muncit fără vreo remușcare alături de rudele martirilor și au murit de moarte naturală.

În memoria celor 18 martiri (1 bărbat, 4 femei și 13 copii) s-a ridicat o cruce comemorativă la Podul Hărcana, cunoscut ca „Podul de Sânge” și un monument în Turda. (Foto 7, 8, 9) Masacrul relatat mai sus face parte din arsenalul nelegiuirilor izvorâte dintr-o veritabilă mentalitate feudală. Oamenii învățați spun: „Și memoria este

¹¹ Gheorghe I. Bodea, *Podul de sânge. Jertfe la porțile Turzii, 1944*, prefață de Adrian Moțiu, postfață de Iuliu Andrei, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1996.

o formă de justiție; memoria poate face un zid împotriva uitării, pentru ca tragediile să nu se mai repete”.

Iată ce povestea mama:

A rămas în memoria mea nu numai ce-am trăit eu, dar și alte fapte extrem de grave. Împreună cu mama mea am plecat în refugiu cu gândul să ne oprim o zi sau două la rudele noastre din comuna Crăiești. La marginea comunei zăcea împușcat și păzit de jandarmii horthyști cu pene de cocoș la pălărie un baiat de 17 ani, Trifu Vasile, fiul unui văr al tatei din satul Silivaș (Pruniș). De abia după o săptămână au îngăduit familiei să-l înmormânteze creștinește. De groază și frică am plecat în grabă mai departe.

În centrul comunei noastre, în timpul retragerii trupelor germane și horthyste, în împrejurări neclare, la adăpostul întunericului, au fost omorâți în curtea casei lor Crișan Parasca de 16 ani, Crișan Gheorghe de 18 ani și Crișan Vasile de 30 de ani. Un horthyst a aruncat o grenadă asupra celor care, din ograda casei, priveau la trupele care se retrăgeau.

În împrejurări neelucidate a fost omorâtă o prietenă a mea din comuna Feleac (prima comună ocupată de horthyști), Rusu Victoria, refugiată împreună cu părinții la o casă din vecini. A fost luată cu forța în puterea nopții de lângă părinți și obligată să muncească pentru soldați. Unii dintre ei, beți, au încercat să o violeze și atunci a hotărât să fugă. Au urmărit-o, au prins-o, au violat-o, au împușcat-o și apoi au aruncat-o sub malul acoperit cu spini al pâraului. Dată dispărută, a fost căutată de părinți fără niciun rezultat. Înainte de Crăciun a fost găsită și înmormântată creștinește. Mama ei a înnebunit de durere, iar tatăl său a murit de supărare.

Iată doar câteva fapte criminale ale horthyștilor, care se adaugă la cele săvârșite în Ardealul de Nord-Vest ocupat după Dictatul de la Viena. Au fost încercări foarte grele pentru români. Pentru horthyști și cozile lor de topor, românii, indiferent de vârstă, erau considerați dușmani de moarte.

Potrivit principiului consfințit de către ONU, crimele fasciste nu pot fi prescrise. Fascismul nu poate fi identificat cu nicio națiune, n-au existat și nu există popoare fasciste.¹² De aceea am folosit noțiunea de horthyst și jandarm horthyst cu pene de cocoș la pălărie, ca să se înțeleagă că nu culpabilizez poporul ungar. Jandarmii horthyști cu pene de cocoș la pălărie i-au îngrozit pe români prin cruzimile la care s-au dedat. Simpla lor apariție semăna panică, groază și frică. Am considerat că este corect să scot la iveală o parte din adevărul întunecat. Cred că putem vorbi fără fereală despre „holocaustul românesc”, nu ca o sintagmă la modă astăzi, ci având o semnificație profund tragică a ceea ce i se întâmplă națiunii române de câteva secole. Barbarii noștri agresori nu au scăpat prilejul de a-și manifesta sălbăticia față de oameni dezarmați, femei, copii și bătrâni fără apărare, asupra cărora au avut „curajul” de a-și revărsa pornirile animalice. Pretențiile autorilor holocaustului românesc au o singură justificare, anume, „disparația românilor din propria vatră”. Totalitarismul comunist a îngropat adevărul istoric mai bine de o jumătate de secol, istoria este însă o știință mereu vie și actuală, cu impact în toate mediile sociale și la oamenii de toate vârstele.

Pe fondul vestilor alarmante care veneau dinspre Cluj de la românii care se refugiau, privind faptele la care se dedau horthyștii împotriva românilor, aceștia s-au refugiat într-o zonă mai sigură căutând protecție, scopul fiind unul singur, să scape cu

¹² Convenția asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității,
https://ro.wikipedia.org/wiki/Crime_%C3%AEmpotriva_umanit%C4%83%C8%9Bii

viață. Nu aveau de unde ști că, peste 60 de ani, statul român va legifera după model european repararea pe cale patrimonială a suferințelor îndurate, persecutați fiind doar pentru că erau români și obligați să se refugieze din zona ajunsă temporar sub administrație horthystă într-o zonă rămasă sub administrație românească. Legiuitorul a urmărit în principal reparație din punct de vedere moral pentru supraviețuitorii acelor zile de coșmar. Este vorba de viață, de triumful rațiunii asupra cruzimii și al omeniei asupra urii. Triumful adevărului îi apropie pe oameni, făcându-i să privească sincer unii în ochii altora, să se respecte și totodată să se unească pentru a nu mai permite să se întâmple niciodată astfel de grozăvii. Și totuși, s-a mai întâmplat. În decembrie 1989, în județele Covasna și Harghita, și în martie 1990, la Târgu Mureș, fiii unora din 1944 au făcut ceva izbitor de asemănător cu ceea ce au făcut părinții lor în septembrie-octombrie 1944. Lista bibliografică a cărților de istorie care abordează această perioadă este atât de lungă, încât trebuie să alegi cu grijă titlul care interesează cauza.^{13,14,15,16} Autoritățile românești nu au recunoscut oficial multe din aceste realități istorice, dar le-au acceptat tacit până la apariția Legii nr. 189/2000, care oferă pentru puținii refugiați din această categorie rămași în viață șansa de a beneficia de reparații morale și materiale modice pentru suferințele îndurate. Mama mea nu s-a lăsat înfrântă și, la apusul vieții, cu sentimentul datoriei împlinite, a spus adevărul, având convingerea că nu trebuie uitat ceea ce a îndurat populația românească în perioada septembrie-octombrie 1944 în zona ocupată de horthyști, alta decât Ardealul de Nord cedat ca urmare a Dictatului de la Viena. Românii care au avut de suferit atunci au avut o singură vină, aceea de a fi români, de a purta nume românești, de a se fi născut în Transilvania, leagănul românismului, înălțător și nobil, și nu în pustie.

În subsidiar, eforturile mamei mele, susținute de mine cu argumente științifice, urmare a cercetării istorice referitoare la evenimentele petrecute atunci, au avut succes. După aproape doi ani de judecată, Înalta Curte de Casație și Justiție a confirmat sentința Curții de Apel Cluj, i-a dat dreptate, obligând Casa de Pensii Cluj să-i acorde drepturile legale. *Vincit omnia veritas!*

¹³ Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988.

¹⁴ Ion Ardeleanu et al., *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940-octombrie 1944*, Editura Politică, București, 1985.

¹⁵ Gheorghe Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova, Iași, 1991.

¹⁶ Aurel Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972.

Foto 1. Coța Paulina (stânga), 1944

Foto 2. Coța Măriuca cu Ionaș și Aurel, 1941

Foto 3. Coța Măriuca (dreapta) cu nașii

Foto 4. Paulina Rațiu, 1949

Foto 5. Paulina și Nicolae-Mihai Rațiu, 09.06.1949

Foto 6. Paulina Rațiu cu nepoții Ioan-Daniel, Mihail-Gabriel și Andreea-Maria

Foto 7. Mormântul celor uciși de horthyști în anul 1944 în zona Petrilaca, Podul Hărcana, Turda

Foto 8. Inscripția mormântului celor uciși de horthyști în anul 1944 în zona Petrilaca, Podul Hărcana, Turda

Foto 9. Monumentul Martirilor din 1944, Piața 1 Decembrie 1918, Turda

Sanda SAFTA, Mihai IONESCU

LT.-COL. VASILE NICOLAU – UN EROU MUSCELEAN

Abstract: *This paper presents moments from the military life and activity of the Cavalry officer Lt. Col. Vasile Nicolau from Campulung Muscel who participated in the two world conflagrations. He was awarded the highest Romanian military decorations and was the prefect of Alba County. The Campulung Municipal Museum celebrated and honored this hero's memory through a temporary exhibition that took place from February to March 2017.*

Familia Nicolau este printre cele mai vechi familii din spațiul românesc, având origine greacă. Prezența acesteia este menționată în documente din secolul al XVI-lea. Domnitorul Gheorghe Bibescu, într-un hrisov datând din anul 1842, ridică la rangul de pitar pe Nicolae Nicolau, iar în anul 1854 i se acordă, printr-o patentă domnească, dreptul de a face comerț pe tot teritoriul țării.

Familie veche de negustori și cărturari, deținea numeroase proprietăți atât în București, cât și în alte zone ale țării. Constantin Nicolau, tatăl lui Vasile Nicolau, obține diploma de licență în drept la Paris, în anul 1873, devine Prim-Procuror al Tribunalului de Apel Tulcea în 1882 și, ulterior, la Focșani, magistrat și prefect al județului Muscel în 1897. Pentru activitatea depusă în domeniul justiției este decorat de către Regele Carol I cu Ordinul „Coroana României” în grad de Cavaler. Se căsătorește în anul 1880 cu Adela, fiica generalului Alexandru Cernat (ministru de război al Regelui Carol I), cei doi având împreună 5 copii (2 fete și 3 băieți). Din cauza condițiilor sanitare precare, vor supraviețui doar cei trei fii: Constantin, Vasile și Ioan. Vasile va urma cariera militară, devenind ofițer de cavalerie, iar Constantin și Ioan se vor remarca în avocatură.

Vasile Nicolau s-a născut la 30 octombrie 1895, în orașul Câmpulung, județul Muscel. Școala primară și gimnaziul le urmează în orașul natal. Rămâne orfan de mamă la doar 7 ani și, ulterior, și de tată, ambii părinți murind de tineri din cauza epidemiei de tuberculoză.¹

Fratele mai mare, Ionel, ține locul părinților și îi îndrumă pe cei doi frați mai mici spre alegerea profesiei. Pe Vasile, la absolvirea gimnaziului, îl înscrie la Școala Specială de Ofițeri de Cavalerie din Târgoviște (aici îl va cunoaște pe Ion Antonescu, viitorul mareșal al României, între cei doi legându-se o puternică prietenie).

Cu o bursă acordată de statul român, face un curs de perfecționare la Școala de Cavalerie Saumur, din Franța, iar în urma absolvirii acesteia, devine specialist în echitație și i se conferă dreptul de a preda această specialitate. La 14/27 august 1916, România declară război Imperiului Austro-Ungar pentru eliberarea teritoriilor românești cuprinse în cadrul acestuia. Acest moment îl surprinde în orașul Târgoviște pe stradă, tocmai când ieșea dintr-un cinematograf împreună cu prieten. Tânărul ofițer Vasile Nicolau luptă în Primul Război Mondial, fiind sublocotenent în Regimentul 11 Roșiori, supraviețuitor al șarjelor de la Robănești² și Prunaru.

¹ Adela Petrescu, Ioan Nicolau, *Lt. Colonelul Vasile C. Nicolau*, în „Memoria – Revista gândirii arestate”, nr. 43 (2/2003), Editura Fundația Culturală Memoria, București, p. 53.

² Emanoil Hagi-Moscu, *Lupta de la Robănești, 10 noiembrie 1916*, în „Arhivele Olteniei”, Editura Scrisul Românesc, Craiova, nr. 45-46, septembrie-decembrie 1929, p. 47.

După înfrângerea pe care au suferit-o, la 16 octombrie 1916, pe Jiu în fața trupelor române, germanii au început să se reorganizeze pentru a porni o nouă ofensivă. În acest scop, ei au concentrat, sub comanda generalului Kühne, un număr de 80.000 soldați, care dispuneau de 30.000 cai. Aceste forțe erau alcătuite din Diviziile 11 și 301 bavareze (înfrânate anterior pe Jiu), 41 prusacă, 109 Infanterie (retrase de pe frontul de la Riga) și 6 și 7 Cavalerie. În rezervă era ținută Divizia 115 și două brigăzi de cicliști. La 29 octombrie 1916 aceste trupe au declanșat ofensiva, reușind în scurt timp să dea peste cap trupele române.³

Acestea din urmă au intrat în retragere, iar la 8 noiembrie cavaleria germană intra în Craiova. La 7 noiembrie, Brigada 2 Roșiori din Divizia 1 Cavalerie română se afla dispusă la Caracal. Brigada era formată din Regimentul 4 Roșiori „Regina Maria” și Regimentul 9 Roșiori. Ambele regimente luptaseră deja, la Flămânda, pe Dunăre și în Pasul Turnu Roșu. Din luna octombrie 1916 se aflau în rezerva grupului de apărare a Dunării. La 8 noiembrie, când trupele germane intrau în Craiova, trupele române începuseră retragerea din Oltenia. Brigada Roșiori de la Caracal a primit misiunea de a acoperi aripa stângă a trupelor române, care se retrăgeau din regiunea Jiu spre Slatina, pe valea Oltețului. În noaptea de 7 spre 8 noiembrie 1916, Brigada 2 Roșiori a început cercetarea terenului pentru a lua contact cu inamicul care înainta. Până la data de 9 noiembrie a reușit să intre în contact cu acesta. Brigada a primit ordin să cadă în flancul și în spatele inamicului, care înainta de la Craiova spre Ungureni și ataca trupele române. Acestea se desfășurau pe șoseaua Craiova – Balș, la 4 kilometri de Robănești și Câmpuri.

În dimineața zilei de 10 noiembrie 1916, la ora 6:00 dimineața, pe o vreme închisă, cu ceață deasă, Escadronul 3, comandat de căpitanul Alexandru Filitti, din Regimentul 9 Roșiori este rechemat de la Lăcrița Mică, unde se afla dispus. La ora 7:00 acesta sosește la Popârnești, intră în coloana brigăzii, cu care pornește spre sectorul Bojoiu – Robănești – Pielești.⁴ Obiectivul era de a întoarce aripa dreaptă și a cădea în spatele trupelor germane care atacau Divizia 1/17 română, care se afla dispusă în tranșee între Robănești și Câmpuri. La ora 8:00, avangarda brigăzii formate dintr-un divizion din Regimentul 9 Roșiori și Escadronul de mitraliere este primită cu foc din partea de est a satului Bojoiu și obligată să se oprească. Divizionul 1 din Regimentul 4 Roșiori primește misiunea de a distruge rezistența inamică și pleacă pe front cu Escadroanele 1 și 2 la atac. Escadronul 3 primește misiunea de a întoarce aripa stângă a inamicului, Escadronul 4 constituind rezerva. După un schimb viu de focuri, trupele germane se retrag și brigada ocupă localitatea.

La ora 8:15, Regimentul 9 Roșiori, care se afla dispus în satul Perșani, în spatele pădurii cu același nume, primește ordin să întoarcă aripa dreaptă a inamicului. Acesta a ocolit satul Bojoiu pe la vest către Lăcrița Mare, acoperit de unduțașii terenului, și a cotit apoi spre vest. La ora 9:00 a ajuns la 1.500 metri de flancul drept al germanilor, la sud de pădurea Perșani, unde s-a oprit într-o vâlcea. În același timp, la ora 8:30, avangarda brigăzii și-a continuat drumul spre Robănești de Jos, fiind atacată pe parcurs. După ce a reușit să efectueze o manevră, s-a degajat și a continuat înaintarea până la ora 8:45, când a fost întâmpinată cu foc puternic de infanterie din pădurea Perșani și din satul Robănești de Sus, care fusese ocupat de două batalioane din Divizia 11 bavareză,

³ *Ibidem*.

⁴ V. Milea, *România în anii Primului Război Mondial*, Editura Militară, București, 1987, p. 155.

întărite cu mitraliere și cu un divizion de artilerie. Regimentul 4 Roșiori a primit ordin să atace inamicul de front, descălecat. Escadronul 4 s-a desfășurat pentru atac frontal asupra satului Perșani, călare, pe șoseaua Perșani – Robănești, având dreapta prelungită cu trei plutoane din Escadronul 3, care se sprijineau pe râul Tăslui, iar în stânga având un pluton din același escadron, dispus cu fața spre pădurea Perșani.⁵ În prelungirea aripii stângi s-a dispus secția de mitraliere a Regimentului 9 Roșiori, care a susținut înaintarea Escadronului 4 și desfășurarea Escadronului 2. Secția 4 mitraliere și Escadronul 1 au fost ținute în rezervă. O baterie din artileria condusă de căpitanul Vasilescu s-a dispus în aripa stângă a trupelor române care atacau, dar nu a tras niciun foc asupra obiectivului său, pădurea Perșani, unde se afla adăpostită artileria germană.

Regimentul 9 Roșiori, care primise misiunea de a susține partea stângă a întregului dispozitiv românesc, prin întoarcerea aripii drepte inamice și căderea în spatele acesteia, nu a reușit să execute ordinul. Escadroanele 1, 3 și 4 din acest regiment au înaintat până la șirele de paie aflate la aproximativ 800 metri sud-vest de pădurea Perșani, unde s-au oprit. Locotenentul Mora s-a apropiat de aceste escadroane, transmițând verbal ordinul comandantului de regiment, colonelul Călinescu, ca un escadron, fără a numi care anume, să șarjeze imediat bateria de artilerie inamică ce se afla la liziera pădurii Perșani. Locotenentul urma să ghideze escadronul spre locul unde se afla inamicul, pentru că recunoscuse personal zona și cunoștea drumul. Auzind ordinul, căpitanul Alexandru Filitti a spus: „Escadronul 3 este gata”. Maiorul Odobescu i-a ordonat să șarjeze inamicul.

Escadronul 3 avea în momentul începerii șarjei efectivul scăzut la doar 110 cavaleriști și niciun ofițer în afara comandantului său, căpitanul Filitti. Toți ceilalți combatanți erau indisponibili, executând diferite alte misiuni, în alte părți. Locotenentul Iuliu Roșca, adjutantul regimentului, s-a oferit voluntar să conducă la atac unul dintre plutoane. Două plutoane din escadron au fost date sub comanda sergentului Bălașa Ion, cu misiunea de a se strecura pe sub dealul de la nord-vestul pădurii Perșani și să atace din flanc bateria inamică. Celelalte două plutoane ale escadronului au rămas sub comanda căpitanului Filitti, cu misiunea de a ataca inamicul de front. În acest moment s-a alăturat căpitanului sergentul veteran Donici, care participase la Războiul pentru Independența României din anii 1877-1878, cerând să șarjeze alături de ceilalți soldați, ceea ce i s-a aprobat.

Șarja a fost lansată, iar roșiorii au ajuns până la 150 metri de poziția bateriei inamice, care, văzând atacul, s-a retras pentru a se pune la adăpostul infanteriei proprii. Escadronul 3 Roșiori a pornit în urmărirea artileriștilor inamici, dar în acel moment trei mitraliere germane au început să tragă din flancul drept asupra cavaleriștilor români. O companie de infanterie, adăpostită în șanțul de la marginea șoselei spre Craiova, a făcut front în fața atacului românesc și a deschis focul. În câteva minute întreg Escadronul 3 a fost distrus, doar 18 soldați reușind să se mai salveze. Căpitanul Filitti a fost rănit în genunchiul stâng pe când se afla la doar 40 metri de inamic, dar a continuat să atace, fiind doborât cu cal cu tot de o grenadă germană la numai 15 pași de pozițiile adverse, căzând prizonier.⁶ Sublocotenentul Vasile Nicolau a îndeplinit funcția de comandant de escadron de cavalerie, în timpul șarjei de la Robănești, numărându-se printre puținii supraviețuitori ai acestei lupte, rămânând însă cu traume pe viitor.

⁵ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la Statul Geto-Dac la Statul Român Unitar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 508.

⁶ Marin Dragu (coord.), *Istoria Infanteriei Române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 102.

Șarja de la Prunaru a reprezentat, calendaristic, după cea de la Robănești, una din cele mai eroice acțiuni de luptă ale Armatei Române din timpul Primului Război Mondial. Șarja de cavalerie a avut loc pe data de 28 noiembrie 1916, în localitatea Prunaru (județul Teleorman), și a fost operațiune componentă a „Bătăliei pentru București” sau „Bătălia Neajlov-Argeș”.

În urma forțării Dunării de către trupele germano-bulgaro-turce, dar și a trecerii Carpaților de către trupele germane și austro-ungare, Puterile Centrale urmăreau blocarea și nimicirea armatelor române între aceste două obstacole naturale și, implicit, scoaterea României din război. În sectorul Argeș – Neajlov a avut loc, la sfârșitul lui noiembrie 1916, cea mai complexă operațiune a armatei române, rămasă în istorie sub denumirea de „Bătălia pentru București”⁷.

Pentru merite deosebite în cadrul șarjei de la Prunaru, sublocotenentului Vasile Nicolau i se conferă decorațiile „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918” (cu baretele: Ardeal, București, Oituz, Mărășești) și „Coroana României Mari”. După război, devine profesor la Școala Preparatoare de Ofițeri de Cavalerie „Regele Ferdinand I”, iar pentru activitatea sa prestigioasă în formarea tinerei generații de ofițeri este distins cu Medalia „Victoria Marelui Război pentru Civilizație 1916-1918”. În anul 1924 este declarat membru al Ordinului „Steaua României” în grad de Cavaler pentru întreaga activitate militară. Tot în acest an se căsătorește cu Alexandrina-Margareta Fotescu din Ploiești, Prahova, provenind dintr-o familie de viță nobilă veche și extrem de bogată, părinții acesteia deținând numeroase moșii întinse în județul Prahova, peste 2.000 ha pământ. Din această căsătorie au rezultat doi copii, o fată, Adela-Henrietta, și un băiat, Ioan.

În 1927 intră în Regimentul de Escortă Regală și rămâne în cadrul acestui regiment până în data de 8 iunie 1930. După o scurtă carieră de profesor la Școala de Cavalerie din Sibiu, revine în București, la Regimentul 9 Roșiori „Regina Maria”. A fost membru al echipei naționale de călărie (Echitație-Dresaj), luând premiu la Olimpiada de la Berlin din anul 1936. Pentru o scurtă perioadă lucrează la Marele Stat Major, până în 1938, când este pensionat la cerere din motive medicale.⁸

La începutul celui de al Doilea Război Mondial este mobilizat la comanda Regimentului 5 Roșiori din Lugoj, de unde, la 27 februarie 1941, prin instaurarea guvernului de militari și tehnicieni condus de Ion Antonescu, este numit în funcția de prefect al județului Alba Iulia. Momentul 23 August 1944, arestarea mareșalului Ion Antonescu și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste determină eliberarea teritoriului național de trupele germane. Armata Roșie cere permanent să fie aprovizionată, prefectul este somat pe un ton ultimativ să asigure cele necesare, astfel că acesta își înaintează demisia.⁹

Instaurarea regimului comunist la putere în România după 23 august 1944 are un impact negativ asupra elitei politice și intelectuale românești, care trebuia eliminată și înlocuită de „omul nou”, obedient și în totalitate supus regimului.¹⁰ În aceste condiții, Lt.-Col. Vasile C. Nicolau este arestat, fiind considerat element „burghez”, i se confiscă

⁷ *Ibidem*, p. 103.

⁸ Adela Petrescu, Ioan Nicolau, *loc. cit.*, p. 54.

⁹ Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste, arestați, torturați, înțemnițați, uciși*, în *Dicționar (N-O)*, Editura Mașina de Scris, București, 2005, p. 112.

¹⁰ Vlad Georgescu, *Istoria Românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 259.

întreaga avere și este trimis în închisoarea de la Pitești, fiind o victimă a experimentului de reeducare organizat de către Organizația Deținuților cu Convingeri Comuniste condusă de Ion Țurcanu.¹¹

Începând cu data de 1 ianuarie 1950 este transferat în Lagărul de Muncă forțată Canalul Dunăre – Marea Neagră. Prima carte poștală pe care o trimite acasă poartă ștampila din Cernavodă (21 iunie 1950). La 12 mai, anul următor, anunță: „Am fost mutat la mare”, la Capul Midia, iar ultima carte poștală poartă ștampila din 22 septembrie 1953.

La 16 septembrie 1953 a decedat în timp ce se găsea în executarea pedepsei, acest lucru fiind confirmat soției sale printr-o adresă a Ministerului Afacerilor Interne la 26 octombrie 1956. Unele relatări ale supraviețuitorilor povestesc că ar fi fost înhumat, cu alți deținuți decedați, într-o groapă comună din apropierea fostei gări Năvodari. Povestea sa este asemănătoare celei a intelectualilor și oamenilor de cultură decedați în închisorile comuniste, sacrificați pentru crearea „Omului nou”.¹²

Însă pentru noi, cei din comunitatea orașului Câmpulung Muscel, rămâne un Erou al Muscelului, cu o poveste de viață și istorie impresionantă a secolului trecut, o poveste care trebuie scrisă și transmisă mai departe generațiilor viitoare, o poveste despre ororile războaielor și despre cum a marcat destinul altor vieți din familia lui.

Vasile Nicolau era un om de înaltă factură morală. A fost rudă cu numeroase personalități muscelene (poetul Ion Barbu, Nicolae Nicolau – prefect al județului Muscel, avocatul Gică Ștefănescu, arhitectul D.I. Berechet, chiar și cu aviatorul Henri Coandă ș.a.). Era un bun patriot, care s-a implicat și în sprijinirea grupului de rezistență anticomunistă „Haiducii Muscelului”, condus de Toma Arnăuțoiu.

Aceste amănunte despre viața și activitatea militară ne-au fost transmise de fiul său, Ioan Nicolau, în vârstă de 89 ani, un câmpulungean care a dorit să ne împărtășească povestea de viață a tatălui său, dar și a sa, poveste impresionantă de altfel, mai ales din cauza repercusiunilor regimurilor comuniste.

Printr-o colaborare destul de strânsă cu instituția noastră, încă de anul trecut, din mărturiile dânsului, cu unele obiecte care au aparținut tatălui și cu documente, fotografii, care ne certifică unele evenimente care s-au petrecut de-a lungul anilor, am organizat o expoziție temporară în cinstea și memoria acestui erou muscelan mai puțin cunoscut de comunitatea din Câmpulung, probabil și din țară. Expoziția a fost deschisă publicului în perioada 23 februarie-23 martie 2017, beneficiind în prima zi de un vernisaj de amploare, la care au participat fiul eroului, ca invitat de onoare, diverse oficialități ale orașului, televiziunile locale și elevi de la instituțiile de învățământ.

¹¹ Vasile Pascu, *Regimul Totalitar Comunist în România (1945-1989)*, Editura Clio Nova, București, vol. II, p. 512.

¹² *Ibidem*.

Fotografie de familie

Alături de un prieten 14.08

Instructor de echitație

Lt. Col.

Ofițer în Garda Regală

Vernisaj expoziție

Vernisaj expoziție

Decorații obținute de ofițerul Vasile Nicolau
în Primul Război Mondial

Mihai-Cristian ȘELARU

GENERAL ION RĂȘCANU – UN MEMORIU UITAT

GENERAL I. RĂȘCANU – A FORGOTTEN WRITTEN STATEMENT

Abstract: *This paper aims at presenting the historical figure of the soldier and politician named I. Rășcanu. General Ion Rascanu was born on January 14, 1874, in Cahul, in the southwest of Bessarabia. He attended the School for Officers in Bucharest (1891-1893), School of Artillery and Engineering Bucharest (1895-1897), The Upper School of War (1898-1900). He was a second Lieutenant (1903), Lieutenant (1894), Captain (1903), Major (1910), Lieutenant-Colonel (1914), Colonel (1916), Brigade General (1917), Major General (1922) General of Army Corps (ret.) (1942).*

General I. Rășcanu was the mayor of Vaslui (1938-1942); Mayor of Bucharest (October 1942-August 1944); deputy of Vaslui (1920, 1922, 1926, 1928, 1931), and Senator (1920, 1930). As Minister of War, on July 8, 1921, in the session of the Legislative Bodies of Romania, he supported the "Law for organizing the Military Clergy", the first law of this kind in the history of the Church and the Army in our country.

According to Verdict no. 2249 of August 19, 1950, "the defendant Ion Rascanu, a retired military, former general, is ordered to 20/ twenty/ years of hard labor and 10/ ten/ years of civilian degradation, with confiscation of property".

With regard to his "Statement", he presented his arguments against the charges that he would have "urged the subordinates from the Town Hall who were entrusted with the oversight of the Jewish public service to maltreat them". He reminded that in the years 1941-1942, while being the Vaslui's mayor, he was unable to remain indifferent to the pitiful state of the town and therefore to "resort to the legal and compulsory labor of the Jews that I put to work under the orders of my superiors, without any force and only within the strictly legal framework. I did not set about agitation of racism and anti-Semitism".

I. Rascanu died at the age of 78 and 52 days, on the 25th of February 1952. He is the 21st deceased among the great dignitaries exterminated in the Sighet penitentiary.

Lucrarea de față dorește să prezinte fresca militarului și omului politic Ion Rășcanu. În venele acestuia curgea sângele unei foarte vechi familii române moldave, ai cărei membri, mai toți moșneni, erau răzeși și plugari. Membrii familiei

au slujit secole dearându-l Domnul și Țara, apărându-și Glia strămoșească.

Membri familiei mele au fost de-a lungul (a existat o ramură a familiei mele care s-a despărțit însă de 4 secole de ramura noastră răzășească) preoți, căpitani de oaste și mazili, originali din Comuna Trifu satul Rășcani din Județul Fălciu¹.

Cea mai veche știre documentară despre familia Rășcanilor o avem din anul 1500, când Ștefan cel Mare „întărește vânzarea ce o fac[e] în satul Rășcanii de sus pe Teleajina la Vaslui următoarelor rude: Oană Rășcanul și surorilor lui: Sora, Nastea și Cerna, cum și vărul lor Dumă”².

Trebuie menționat faptul că, în anul 1500, erau foarte mulți descendenți din primul Rășcanu (Rășcanul cel bătrân) și că așezările lor de case au putut fi botezate, după

¹ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, dos. Ion Rășcanu, f. 28.

² Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, Vol. X, (Documente cu privire la familia Rășcanu), Tipografia „Dacia” P & D. Iliescu, Iași, 1915, p. II.

numele lor, ca Râșcani³.

Toader Râșcanul⁴ dă prestigiu familiei trecând-o în rândul boierilor țării. Acesta vinde Cojenii (azi Stoișești) către 1733, se căsătorește cu fata lui Mazarachi, „staroste de neguțitori, și ia cu dânsa moșia Petrișorii și parte din Giurcani de pe Focșa și Dănăilă”⁵, și își mută reședința principală în Iași.

Toader Râșcanu cumpără, la 3 februarie 1745, pe vremea când era jîtnicer, jumătate din Visterniceni, ajunge mare proprietar pe valea Bâcului, în preajma Chișinăului. Acesta este punctul de plecare a ramurii basarabene din trunchiul familiei Râșcanu.⁶

Zanfira Arbore vorbește de Visterniceni și Râșcanova ca despre două mahalale ale Chișinăului dincolo de Bâc, pe care s-au așezat o parte din locuitorii Chișinăului odată cu năvălirile tătarilor, care au intrat în înțelegere cu proprietarul Râșcăi, boierul moldovean Râșcanul, iar Dimitrie Cantemir, în *Scrisoarea Moldovei*, vorbește tot de un ținut Râșca, „un târgușor nu prea mare pe apa Bâcului”⁷.

Trebuie menționat faptul că de Teodor Râșcanul se leagă înrudirea tuturor ramurilor Râșcănești, simpli mazili și răzeși din Fălciu, ori boieri din Basarabia și Vaslui.⁸

Ramura basarabeană a Râșcanilor, dacă a jucat un rol la începutul secolului al XIX-lea, se poate remarca prin cei trei veri, Dumitru, Matei și Grigore, care, atât prin averile lor proprii, cât și prin căsătorii, au izbutit să se impună altor familii mai vechi, iar Iordachi Râșcanu⁹ a ridicat rolul politic al familiei la faptele cele mai mari ale Moldovei¹⁰.

În ceea ce îl privește pe generalul Ion Râșcanu, acesta s-a născut la 14 ianuarie 1874, în orașul Cahul, din sud-vestul Basarabiei. Părinții săi, Elefterie și Elena, au fost doi distinși învățători la Școala nr. 1 de băieți Vaslui, școală pe care a urmat-o și viitorul general și om politic. A fost coleg cu Gh.G. Mironescu, viitor premier al României.

Ion Râșcanu a urmat: Școala de Ofițeri – București (1891-1893), Școala de Ofițeri de Artilerie și Geniu București (1895-1897), Școala Superioară de Război (1898-1900).¹¹ A fost sublocotenent (1893), locotenent (1894), căpitan (1903), maior (1910), locotenent-colonel (1914), colonel (1916), general de brigadă (1917), general de divizie (1922), general de corp de armată (r.) (1942).¹²

În anul 1903, Ion Râșcanu a fost profesor la Școala de Ofițeri de Artilerie, Geniu și Marină din București, pentru ca, din anul 1906, acesta să fie la Școala Superioară de Război, iar din 1907 până în anul 1911, să fie atașat militar al României la Berlin, șef

³ Râșcani era o așezare întemeiată către anul 1400, deoarece pe acele văi, a Teleajnei și a Largăi, el fixa punctul de plecare în delimitarea pământurilor. Ocupa cel mai înalt deal, ce domina văile Bârladului, Teleajnei și Largei. Sate cu nume de Râșcani se găsesc numai două: Râșcanii pe Teleajin, la Vaslui, Râșcanii pe Jigălia, la Fălciu.

⁴ Armaș, căpitan, jîtnicer (dregător care avea grijă de magazinele Curții domnești), băiatul lui Vasilache Râșcanul (născut către 1670, mort la 1730), care stăpânea Cojenii.

⁵ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. XVII.

⁶ *Ibidem*, p. XXII.

⁷ *Ibidem*, p. XIX.

⁸ *Ibidem*, p. XXII.

⁹ Căminar (perceptor) între 1803 și 1821, domnitorul Mihai Șuțu îl face vel spătar în anul 1821, sub căimăcămia lui Ștefan Vogoride ajunge vel vornicul poliției și mai apoi vel vornic al Țării de Sus în 1822, după aceea prezident al Divanului criminalicesc, post creat din nou de Ioniță Sturza Vodă, în decembrie 1825.

¹⁰ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. XLIV.

¹¹ Adrian Stroe, Marin Ghinoiu, *Din elita artileriei*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2012, p. 276.

¹² *Ibidem*.

al Secției de Operațiuni din Marele Stat Major între anii 1914 și 1916, atașat pe lângă Statul Major Francez în anul 1916, comandant al Brigăzii 15 Artilerie în anii 1917-1918 și a reprezentat Armata Română la armistițiul de la Focșani dintre armatele româno-ruse și armatele Puterilor Centrale, pentru ca, în anii 1918-1919, să fie secretar general al Ministerului de Război.¹³ Ion Rășcanu a fost ministru în mai multe guverne. Prin Decretul regal din 29 septembrie 1919, acesta a fost numit ministru de război în guvernul condus de Arthur Văitoianu, din 27 septembrie 1919 până în 30 decembrie 1919, iar prin Decretul regal nr. 5174 din 1 decembrie 1919 și prin Decretul special nr. 5175 din 5 septembrie 1919, generalul de brigadă Ion Rășcanu a fost numit ministru de război în guvernul Alexandru Vaida-Voevod, din 13 martie 1920 până în 17 decembrie 1921. Aceeași demnitate a avut-o și în guvernul prezidat de Alexandru Averescu, iar în anul 1922 Ion Rășcanu își dă demisia din armată.¹⁴ A deținut demnitatea de ministru de stat pentru Basarabia și Bucovina în guvernul lui Alexandru Averescu, din 30 martie 1926 până în 4 iunie 1927¹⁵, a fost ministru de stat în guvernul prezidat de Nicolae Iorga, din 18 aprilie 1931 până în 31 mai 1932¹⁶. A mai avut și demnitatea de comisar superior al guvernului pentru Basarabia și Bucovina, cu rang de ministru. În această calitate, generalul de divizie Ion Rășcanu a arătat o deosebită grijă pentru ridicarea standardului de viață pentru populația din aceste zone, dar și pentru prosperitatea vieții culturale, economice și sociale.¹⁷ Un merit deosebit pentru generalul Ion Rășcanu l-a avut și marele istoric Nicolae Iorga, care menționa faptul că „operele de creațiune pentru binele populației din Moldova de Răsărit, care a fost odată Basarabia pentru uzurpatorii străini, arată scopul noastre stăpâniri și sunt recunoscător tuturor care au lucrat la dânsa”¹⁸.

Generalul Ion Rășcanu a fost primar al orașului Vaslui (1938-1942)¹⁹, primar al orașului București (octombrie 1942-august 1944); deputat de Vaslui (1920, 1922, 1926, 1928, 1931), dar și senator (1920, 1930).²⁰

Prin *Deciziune ministerială* No. 466 din 6 august 1920²¹, relativă la instrucțiunile pentru funcționarea serviciului militar la aeronautica militară și examenul personalului navigant, privind propunerea făcută de Direcția a VI-a militară prin Referatul nr. 9124 din 8 iulie 1920, până la modificarea legii organice, Ion Rășcanu va introduce funcționarea serviciului sanitar la aeronautica militară. În aceste condiții, ministrul general de brigadă decidea:

Art. 1. Se aprobă de noi următoarele instrucțiuni pentru funcționarea serviciului sanitar la aeronautica militară și examenul personalului navigant.

Art. 2. Direcția VI sanitară și direcția aeronautică sunt însărcinate cu executarea acestor instrucțiuni. Prezenta decizie se va publica în Monitorul

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Nuțu Roșca, *Inchisoarea elitei românești. Compendiu*, Tipografia Aska Grafika, Sighetul Marmației, 2006, pp. 159-160.

¹⁵ Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanti (1916-1938)*, Editura Silex, București, 1996, pp. 232-233.

¹⁶ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria românilor. România Întregită (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, vol. VIII, p. 777.

¹⁷ *** *Figuri contemporane din Basarabia*, Editura A.R.P.I.D., Chișinău, 1939, p. 114.

¹⁸ Nicolae Iorga, *Corespondență*, ediție, note, indice de Ecaterina Vaum, Editura Minerva, București, 1991, vol. 3, p. 157.

¹⁹ Paul Zahariuc, Lucian-Valeriu Lefter, *Vaslui*, în vol. *De la târg la oraș*, Editura PIM, Iași, 2014, p. 578.

²⁰ Adrian Stroe, Marin Ghinoiu, *op. cit.*, p. 276.

²¹ „Monitorul Oficial” (în continuare M.O.), nr. 111/21 august 1920, p. 3932.

Oficial al Oastei servind drept notificare²².

În instrucțiuni era menționat faptul că pentru un zbor sigur și evitarea gravelor incidente de aviațiune se va deosebi atențiunea examinării la primirea în personalul navigant și control periodic al său din punct de vedere medical și fiziologic²³.

Această lege constituie actul de înființare a Centrului Medical Aeronautic, a patra instituție din Europa cu dotare și organizare a normelor aeronautice din acea perioadă.²⁴

Generalul Ion Rășcanu, ministru de război, la 8 iulie 1921, în ședința Corpurilor legiuitoare ale României, a susținut *Legea pentru organizarea clerului militar*, prima lege din istoria Bisericii și Armatei de la noi, care prevedea ca asistența religioasă pentru militari să devină o permanență.

În acest sens, în Primul Război Mondial (1914-1918), în armatele statelor europene s-a pus un accent deosebit și pe ceea ce era asistența religioasă. În armata germană un mare preț era pus pe educația sufletească a ostașului, existând un personal bisericesc bine pregătit și destul de numeros. Același lucru se întâmpla și în armata franceză, unde acest rol revenea atât preoților, cât și ofițerilor, iar în Rusia, de educația sufletească a oștirii se ocupau preoții și șefii de armată.²⁵

După Războiul de Independență (1877-1878), armata română a redus drastic numărul confesoriilor militari, pentru ca, în perioada războaielor balcanice, să fie desemnați preoți la fiecare regiment și formațiune de sine stătătoare. În perioada neutralității nu a existat nicio lege adoptată a corpurilor legiuitoare ale Regatului României prin care să se clarifice statutul social al preoților mobilizați în caz de război. Pimen Georgescu, mitropolit al Moldovei și Sucevei, a făcut o propunere în 7 puncte privind organizarea preoților de armată, aceasta fiind aprobată în unanimitate la 16 mai 1915. Propunerea acestuia solicita „preoți trebuincioși în timp de pace și în timp de război”²⁶, care nu vor avea vârsta mai mare de 45 de ani și nici mai mică de 30 de ani.

În ceea ce privește *Legea pentru organizarea clerului militar*, la ultimul punct se menționa faptul că această decizie a Sfântului Sinod se va urma până la facerea unei legi, în care scop se va cere onor.

Aspectul cel mai important este legat de alcătuirea instrucțiunilor necesare preoților de armată, tipărite și difuzate sub titlul *Instrucțiuni asupra atribuțiunilor preoților la armată*, care cuprindea trei titluri, șapte capitole și o anexă.²⁷

Ion Rășcanu, în expunerea de motive, menționa faptul că armata care a luptat în condiții extrem de grele, grație pregătirii ei sufletești a putut să înfrunte cele mai grele timpuri și să treacă pe lângă flagelul teribil al bolșevismului, care a prins în focul său și mistuit formidabila armată rusească [...] sentimentul religios a fost veșnic cald în sufletul soldatului nostru, căci preoțimea militară care a însoțit armata în timpul războiului a fost mai presus de orice laudă și ca adevărați apostoli preoții nu au părăsit un moment postul lor sfânt și de onoare, ajutând ofițerimea spre a putea duce la gloria trupelor noastre²⁸.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Adrian Stroe, Marin Ghinoiu, *op. cit.*, p. 276.

²⁵ Gabriel Părvu, *Pregătiri sufletești pentru zile mari*, Atelierele Socet et Co., București, 1916, p. 44.

²⁶ *Ibidem*, p. 50.

²⁷ Aurel Pentelescu, Gavril Preda, *Jertfa preoților mobilizați în războiul pentru întregirea neamului, s.l., s.a.*, p. 4; vezi și M.O., nr. 154 din martie 1922, p. 4356 și p. 4359.

²⁸ M.O., nr. 154..., p. 4357.

Această lege a pledat pentru „formarea unui corp preoțesc militar activ”, cu caracter permanent, fapt care s-a întâmplat între anii 1921 și 1948.²⁹

Generalul Ion Rășcanu este inițiatorul, împreună cu generalul Constantin Christescu, șeful Marelui Stat Major, al reînființării revistelor militare după Primul Război Mondial.

Generalul Ion Rășcanu a fost membru al Partidului Poporului, al Partidului Național Liberal; a contribuit la organizarea conducerii armatei române, la luarea hotărârilor privitoare la starea armatei române și activitatea Ministerului de Război, la instrucțiuni pentru organizarea unor cantine speciale, la Mausoleul Eroilor din Vaslui (Mausoleul Peneș Curcanul situat într-un cimitir al eroilor din Vaslui):

Am construit de asemenea fără nici un ban de la Stat un mausoleu al eroilor morți pentru Țară în războaiele din 1877-1878 și 1916-1919, unde s-au înhumat osemintele a peste 10000 de eroi. Acest mausoleu este o adevărată podoabă arhitectonică, care cinstește și preamărește, astfel cum se cuvine, jertfa miilor de fii ai poporului, morți pentru apărarea moșiei strămoșești³⁰.

A făcut și traduceri în românește din domeniul militar. Ca și ceilalți eroi care au condus România în perioada interbelică, după venirea comuniștilor, acesta a fost arestat de Securitate și dus în detenție la închisoarea de exterminare a elitei românești din Sighet, alături de Henry Cihoski, Constantin (Dinu) I.C. Brătianu, Daniel Ciugureanu, Ioan Lupaș, Pantelimon Halippa, Ion Nistor, Ion-Gheorghe Pelivan, Tancred Constantinescu, Nicolae Carandino, Constantin C. Giurăscu, Victor Iliescu, Alexandru I. Lapedatu etc.³¹

Conform Sentinței nr. 2249, din data de 19 august 1950, „acuzatul Ion Rășcanu, de profesie pensionar militar, fost general, [...] să sufere la 20/douăzeci/ani muncă silnică și 10/zece/ani degradare civică, cu confiscarea averei”³².

În prima parte a *Memoriului* se prezintă îndreptările cu privire la învinuirea ce i s-a adus, „de a-și fi îndemnat subalternii dela Primăria Capitalei care erau însărcinați cu supravegherea muncii de folos obștesc prestată de evrei să-i maltrateze”³³. În acest scop, generalul Ion Rășcanu arată că, în lunga sa carieră de 52 de ani, „întotdeauna am muncit pentru binele obștesc, în spiritul democratic, ajutând pe cei slabi și sărmani și că nu m-am dedat, niciodată, la acțiuni cu caracter rasial, contra evreilor”³⁴.

În capitolul I, generalul Ion Rășcanu încearcă să explice faptul că evreii chemați să presteze munci în folosul obștesc, conform Legii nr. 873 și al Instrucțiunilor M.ST.M. nr. 5550/1942, „erau considerați ca fiind militari, făcând un serviciu strict militar, serviciu ce era organizat și condus de autoritățile militare”³⁵. În articolul 9 al legii respective se menționează că: „pe tot timpul efectuării muncilor de folos obștesc, evreii sunt supuși atât regimului cât și jurisdicțiunii militare”³⁶. În ceea ce privește Instrucțiunile amintite, se arăta la Titlul „Organizarea”, Capitolul 1, că „evreii întrebuințați la munca silnică vor fi constituiți în detașamente de lucru, ce vor fi încadrate cu ofițeri, subofițeri și

²⁹ *Ibidem*, p. 4359.

³⁰ A.C.N.S.A.S., dos. *Ion Rășcanu*, f. 38.

³¹ Nuțu Roșca, *op. cit.*, pp. 12-14.

³² A.C.N.S.A.S. dos. *Ion Rășcanu*, f. 159.

³³ *Ibidem*, f. 28.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

soldăți de rezervă”³⁷. Tot Ion Rășcanu amintește faptul că la Primăria Capitalei se afla un ofițer superior cu atributul de Comandant al Detașamentului de evrei, care avea în subordinea sa un număr de ofițeri și grade inferioare, care erau repartizați pe la diferite primării de sectoare și la Uzinele Comunale București și care „prin diferiți funcționari controlau și supravegheau munca obligatorie a evreilor, care aveau dreptul de a controla modul cum evreii își îndeplineau serviciul lor obligat în conformitate cu prescripțiunile prevăzute”³⁸. În *Memoriu* se amintește și că, la începutul anului 1940, „pedepsele erau mai ușoare și corespundeau în totu acelor prevăzute întru oștire”³⁹, aceste sancțiuni agravându-se pentru „abaterile de mică întârziere la apel, delăsare, atitudine nedisciplinată”⁴⁰.

Generalul Ion Rășcanu era învinuit că ar fi îndemnat pe subalternii de la Primăria Capitalei însărcinați cu supravegherea să-i maltrateze pe evrei. În acest sens menționează că „nu putea face asemenea îndemnuri, deoarece Instrucțiunile erau categorice, în a prescrie că diferitele acțiuni se aplicau evreilor, numai de către organele militare, iar organele civile, nu puteau decât să controleze modul cum evreii își îndeplinesc serviciul lor”⁴¹. Ion Rășcanu era învinovățit de o serie de 4-5 ordine prin care cerea să se controleze dealurile (curățarea orașului). Drept răspuns, Ion Rășcanu, referindu-se la expresia

„evreii dușmani nouă” aceasta a isvorât din următoarele circumstanțe: din cauza cantităților foarte mari de zăpadă care căzuseră peste capitală [...] am recomandat să se lucreze mai cu râvnă, deoarece munca lor va avea ca rezultat, ca populația Capitalei și deci și familiile lor să fie aprovizionate [...] și că 20% dintre evrei refuză să muncească și nu numai atât, dar se arată dușmănoși și agresivi în sensul că refuză să muncească răspunzând impertinent [...] și astfel compromiteau înfăptuirea operei ce întreprindeau [...] și în adevăr că ne dușmăneau, împiedicând rezolvarea cu un ceas mai înainte, aprovizionarea normală a populației capitalei⁴².

Consideră că atât timp cât a fost Primar al Capitalei nu a persecutat pe evrei, ci dimpotrivă, „nu am cerut niciodată verbal sau în scris trimiterea lor sau a familiilor lor la muncă grea în Transnistria”⁴³ și consideră că, în cei 52 de ani carieră publică, nu s-a coborât „la acțiuni cu caracter rasial și antisemit”.

În *Memoriu*, Ion Rășcanu mai amintește faptul că, în anii 1941-1942, cât timp a fost primar de Vaslui, nu a putut rămâne indiferent față de starea jalnică în care se afla orașul și de aceea a „recurs la munca legală și obligatorie a evreilor pe care i-am pus la muncă conform ordinelor superiorilor, fără vreo siluire și numai în cadrul strict legal. Nu am dat la agitații cu caracter rasial și antisemit”⁴⁴. Tot el amintește faptul că nu a aderat la nicio politică antisemită, iar în anul 1940,

când au venit legionarii la putere eu eram Primar al orașului [Vaslui], mi-am dat demisia sub pretextul dovedit mai apoi, cu totul neîntemeiat că eu aș fi contribuit la omorârea unor legionari, închiși într-un lagăr de lângă orașul Vaslui⁴⁵.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, f. 29

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, f. 30.

⁴² *Ibidem*, ff. 30-31.

⁴³ *Ibidem*, f. 32.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 38.

⁴⁵ *Ibidem*.

În perioada cât a fost a doua oară primar de Vaslui (25 ianuarie 1941-15 noiembrie 1942), „nu am aplicat nici o pedeapsă administrativă evreilor, nu i-am dat în judecată, și nu am contribuit să fie vreunul trimis în Transnistria”⁴⁶.

Ion Rășcanu amintește faptul că, în timpul carierei militare sau politice, nu a fost „niciodată «omul de casă» al cuiva, fie al șefilor militari, fie al șefilor politici, ce i-am avut”⁴⁷ și faptul că are conștiința împăcată, că a obținut toate acestea grație muncii desfășurate.

În încheiere, având din nou conștiința împăcată că și-a îndeplinit întotdeauna datoria, în toate funcțiile civile și militare pe care le-a avut,

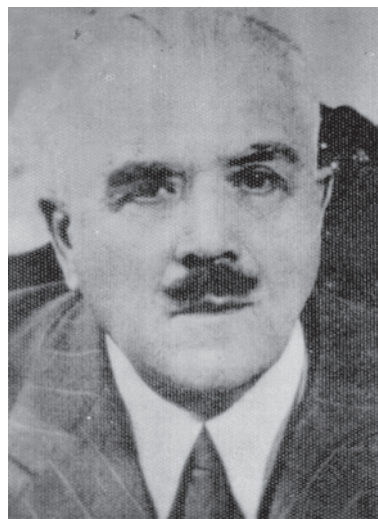
declar în mod solemn că tot ce am scris în prezentul memoriu, corespunde adevărului absolut și conform jurământului ce am depus pe Sfânta Cruce în fața Domnului Acuzator Public P. Groadea, nu am spus decât adevărul. Așa să-mi ajute Dumnezeu. Amin. General I. Rășcanu⁴⁸.

Ion Rășcanu s-a stins din viață la vârsta de 78 de ani și 52 de zile, în data de 25 februarie 1952. Este al 21-lea decedat din rândul marilor demnitari din penitenciarul Sighet. Actul de moarte are numărul 121, actul de verificare a morții este nr. 34 din 25 februarie 1952, iar certificatul de moarte, care a fost anulat, are seria Mc. Nr. 370571, iar cele mai multe date din actul de deces nu corespund realității.⁴⁹

Anexe

Ion Rășcanu

Ion Rășcanu – Primar al orașului Vaslui (1938-1942) și al Capitalei (1942-1944)

⁴⁶ *Ibidem*, f. 39.

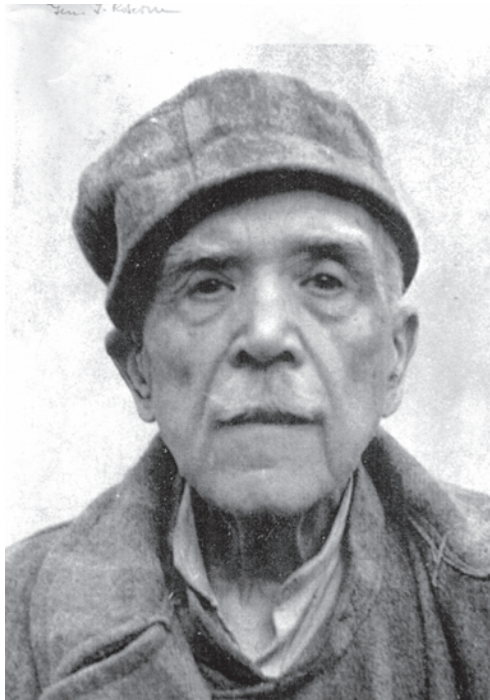
⁴⁷ *Ibidem*, f. 43.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 44.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 20.

București, 1944

Ion Rășcanu în închisoare – Sighet (1952)

CURTEA BUCUREȘTI, SECȚIA I-A PENALĂ
DECIZIUNEA PENALĂ nr.
Sedința publică dela 19 August 1950
C U R T E A, 2249

Pentru motivele care se vor vedea,
Ascultând și concluziunile d-lui procuror

ÎN NUMELE LEGII
D E C I D E:

Condamnă pe acuzatul Ion Răscanu, de profesiune pensionar militar, fost general, născut în Cahul și domiciliat în Buc. Str. 304 bălcescu nr. 28, actualmente dispărut ~~XXXXXX~~, să sufere 20 / douăzeci / ani muncă silnică, pentru faptul prevăzut și pedepsit de art. 3 lit. a. și c. și art. 4 din legea nr. 291/1947, modificată conform legii nr. 207/1948, comb. cu art. 157 cod penal, - 10 / zece / ani degradare civică, cu confiscarea averei. -

Condamnă pe acuzatul Constantin Cepră, de 47 ani, de profesiune profesor, domiciliat în C. Lung. Jd. Mascel, actualmente deținut în Închisoarea Jilava, să sufere 15 / cincisprezece / ani muncă silnică, pentru faptul prevăzut și pedepsit de art. 3 lit. a. și c. și art. 4 din legea nr. 291/1947, modificată conform legii nr. 207/1948, comb. cu art. 157 cod penal, 10 / zece / ani degradare civică, cu confiscarea averei. -

Condamnă pe acuzatul Ilie Sandu, de 52 ani, cu ultimul domiciliu în orașul Vaslui, str. Tameroc nr. 103, actualmente deținut în Închisoarea Jilava, să sufere 8 / opt / ani temniță grea, pentru faptul prevăzut și pedepsit de art. 3 lit. a. și c. și art. 4 din legea nr. 291/1947, modificată conform legii nr. 207/1948, comb. cu art. 157 cod penal, și la 10 / zece / ani degradare civică, cu confiscarea averei. -

Reduce din pedeapsa aplicată acuzăților, timpul detențiunii preventive conform art. 65 codul penal. -

Obligă pe susnumiții să plătească Statului câte 2.000 / două mii / lei fiecare, cheltuieli de procedură penală. -

Da recurs. -

Dată și citită în ședința publică astăzi, 19 August 1950. -

N.S.
A.M.
Pr.D.
Ch.N.
P.M.

Amân
Domnii

Grefier

C.N.S.A.S.
12. FEB. 2009
DIRECȚIA ARHIVĂ
POPEȘTI LEORDENI

Decizie penală a învinutului Ion Răscanu (1950)

Larisa NOROC

**SAVANTUL GHEORGHE BOGACI
SAU DESPRE REZISTENȚA LINGVISTICĂ ÎN SISTEMUL TOTALITAR
THE SCIENTIST GHEORGHE BOGACI
OR THE LINGUISTIC RESISTANCE IN THE TOTALITARIAN SYSTEM**

Abstract: *The article presents the life and activity of the literary historian, folklorist and archaeographer Gheorghe Bogaci, a Bessarabian of origin, trained and educated in inter-war Romania that got noticed in the context of the totalitarian Soviet regime. He worked in various scientific institutions, whose activity was adjusted to the official ideology. Despite the vicissitudes of time, Gh. Bogaci contributed to the development of the history of literature, the study of folklore, the exploitation of the national literary heritage. He endorsed the principles of scientific realities in linguistics by methods available for those times, contributing to the preservation of national consciousness. The exegesis of literary history was used as a sounding board to express his opinion towards undemocratic regimes, combating the falsification of the Romanian language, the disreputation of origin and national conscience, and the traffic of art rarities that represented the national heritage.*

În anii 1945-1966, în RSSM, republica nou-formată, au fost organizate instituții de învățământ superior și de cercetare. Una dintre aceste instituții a fost Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a AȘ a URSS (în continuare Baza Moldovenească de Cercetare), constituită la Chișinău în 1946, care, ulterior, a evoluat în AȘM.¹ Din Baza Moldovenească de Cercetare făceau parte: Institutul de Istorie, Limbă și Literatură (IILL) și 7 sectoare: botanică, geologie, viticultură și pomicultură, pedologie, zoologie, energetică, economie și geografie.² Printre problemele imperioase, cu referință la care instituția de cercetare

¹ La începutul anului 1926 în RASSM a fost organizată Comisia filologică pentru unificarea limbii moldovenești, care a devenit nucleul Comitetului științific moldovenesc, creat la 30 decembrie 1926, cu secțiile de lingvistică, literatură, istorie, etnografie, economie, studiul artelor, biblioteca științifică și o secție de doctorat. După mai multe reorganizări, în baza acestui comitet, a fost creat Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Istoriei, Economiei, Limbii și Literaturii pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului al RASS Moldovenești (1939), transformat în Baza moldovenească de cercetare științifică a AȘ a URSS (1946-1949), reorganizată în Filiale Moldovenești ale AȘ a URSS (1949), apoi Academia de Științe a Moldovei, 2 august 1961. În: Jarcuți I., Manolache C., Xenofontov I. *Știința în Republica Moldova: file de istorie*, în: „Enciclopedia”, 2013, nr. 1 (4), p. 12.

² Arhiva Academiei de Științe a Moldovei (în continuare AȘM), F. 1 (Приказы по молдавской научно-исследовательской базе АН СССР), inv. 3, d. 1, d. 2, f. 1.; *Academicieni din Basarabia și Transnistria* (II jum. sec. XIX-I jum. sec. XX), Chișinău, CETINI, 1996. Dosarul „Приказы по молдавской научно-исследовательской базе АН СССР” (*Ordinile de angajare în Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a AȘ a URSS*) ne-a permis constatarea structurii bazei de cercetare și a etniei personalului, după cum urmează. Instituția era constituită din instituții primare și sectoare de cercetări științifice: Institutul de Istorie, Lingvistică și Literatură (cu subdiviziunea Istorie și Arheologie, Limbă și grupul pentru dicționare, Literatură și folclor), conducător istoricul Vasile Sinchevici (1946), înlocuit pentru viziuni liberale de lingvistul (transnistrean) Ion Ceban (1947); Sectorul de Botanică, conducător dr. în șt. biologice, profesor Vladimir Andreev (rus), Sectorul de Geologie, conducător Ivan Suhov (rus), Sectorul de Viticultură și Pomicultură, conducător interimar Petrosean Arutiun Aramovici (armean), dr. în științe agricole, cercetător superior; Sectorul de Agrologie (cu laborator și stație de eroziune), restructurat în Sectorul de pedologie (știința solului), conducător Dimo Nicolae (moldovean), dr. în geologie și mineralogie, profesor; Sectorul de Zoologie (cu grupuri de Ornitologie, Entomologie, Hidrobiologie), conducător Valentin

trebuia să aibă o poziție științifică oficială, erau: constituirea statului moldovenesc, geneza poporului moldovenesc, identitatea națională, problema limbii. În acest context, bolșevicii au impus o interpretare proprie a apartenenței etnice a băștinașilor din RSSM, dezvoltând ideea despre două popoare distincte, declarându-i pe locuitorii din RSSM „moldoveni”, iar România și națiunea românească desemnându-se prin calificativele „imperialiști”, „burghezi”, „asupritori”. Toți cei care susțineau românismul erau etichetați drept trădători. Literatura propagandistică, trimisă direct de la Moscova, promova ideile de bază care trebuiau diseminate de Partidul Comunist din RSSM și instituțiile sale satelit (printre care și Baza Moldovenească de Cercetare): puterea în RSSM a fost cucerită de pătura muncitoare susținută de Armata Roșie eliberatoare, chiaburimea personalizează dușmanul poporului, puterea sovietică urmărește zidirea societății socialiste, iar limba *moldovenească* aparține păturii muncitoare.³

Unul dintre cercetătorii Institutului de Istorie, Limbă și Literatură (IILL) a fost Gheorghe Bogaci (n. sat Vasiliuț, reg. Cernăuți, jud. Hotin, 20.IV.1915-28.XI.1991, Moscova, înmormântat la Chișinău) – istoric literar, folclorist, arheograf. S-a născut într-o familie de preoți. În 1938 a absolvit Universitatea din Iași, Facultatea de Filologie, cu licență în limbile slave. La aceeași instituție a făcut studii aprofundate de limbă franceză, dar nu și-a luat licența la specialitatea respectivă. Potrivit dosarului personal, era poliglot, cunoștea franceza, italiana, bulgara, iar la nivel mediu, germana și poloneza. Meritele sale în domeniul de specializare i-au favorizat angajarea în funcția de asistent la Catedra limbilor slave din cadrul Universității ieșene (1938-1940). După 1940 a

trecut cu familia în Basarabia, părinții săi și cei doi frați rămânând în România. În primii ani, în 1940-1941, a lucrat ca învățător la școala medie din s. Bogatoc, rn. Suvorov, reg. Odesa. După începerea celui de-al Doilea Război Mondial, a fost mobilizat în Armata Roșie (1941-1945), luând parte la operațiuni militare din România, Ungaria, Austria. Participarea în cadrul Armatei Roșii și învrednicirea de distincții și medalii de merite pentru URSS („Za vziatie Budapesta”/Pentru cucerirea Budapestei, „Za pobedu nad Ghermaniei”/Pentru victorie asupra Germaniei, „Za otlicinîe boevîe deistvia”/Pentru eminență în luptă etc.) i-au asigurat o poziție în societate și dreptul de a fi angajat cercetător științific la Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei Moldovenești de Cercetare, unde a activat între anii 1945 și 1951. Studiile și erudiția însă nu i-au permis să accepte „politicile de spălare a creierului”.

Grimalschi (moldovean); Sectorul de Energetică și Gospodăria Apelor, conducător Cuznețov Ivan Alexei (rus), dr. în șt. tehnice (1947), Sectorul de Economie și Geografie, conducător de sector Nicolae Frolov (rus), candidat în șt. economice, Stația Seismologică, conducător Pavlov Mihail (moldovean). Directorul bazei: acad. rus Volghin Veaceslav (era vicepreședinte al AȘ a URSS) (1946); adj. dir. Bază, Jemcov V.A. (rus), ulterior Macarie Radul (ucrainean cu origini basarabene) (apr.-sept.1947), Iachim Grosul (moldovean) (sept. 1947). Secretari științifici au fost: Luca Mațiuț, ucrainean (1946), dr. în șt. agricole, apoi Iaroșenco M.F. (ucrainean), dr. în șt. biologice (1947).

³ B. Pozern, *Lichidarea culăcimii și sarcinile lucrului de partid*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1931, 59 p.; *Idem, Cum muncitorii și țăranii au cucerit puterea și au zidit societatea socialistă*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1938, 82 p.; Ion Borșci, *Construirea socialistă în RSSM*, Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1940, 35 p.; Fiodor Brovko, *Reunirea norodului moldovenesc și formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești*, Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1947.

Deși, în aparență, se putea zice că susținea unele idei derivate din ideologia oficială, le-a combătut prin observațiile lingvistice din cercetările sale, tematica abordată, inspirația din patrimoniului cultural. Cercetătorul Gheorghe Negru afirmă că Gh. Bogaci și alți lingviști, precum Vasile Coroban, Vasile Comarnițchi – persoane cu merite față de puterea sovietică –, au avut curajul să-și declare opoziția față de politica de vulgarizare a limbii.⁴ Fără a nega, din motive cunoscute, termenul de „limbă moldovenească”, Bogaci și alți intelectuali combăteau „moldovenismul” prin ortografie, fonetică, lexic, stilistică, valorificarea moștenirii literare.

În cadrul ședinței din 21 august 1950 a Consiliului Științific al IILL, Gh. Bogaci a arătat că este inadmisibil ca limba literară să se orienteze după cea vorbită.⁵ În 3-7 decembrie 1951, la Chișinău, a fost organizată o conferință comună a Institutului de Lingvistică al AȘ a URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură din RSSM, din cadrul Filialei Moldovenești a AȘ a URSS pe probleme lingvistice. Un succes al acestei întruniri a fost recunoașterea „limbii moldovenești” drept limbă romanică.⁶ Dar, în conformitate cu doctrina oficială, pentru care limba era un important instrument ideologic, participanții, printre care și oaspeții V. Serebrennikov și S. Bernștein, au insistat că limba moldovenească este una specifică, iar independența ei constă în structura gramaticală și fondul lexical de bază. În cadrul conferinței, au fost dur criticați lingviștii Gh. Bogaci și V. Coroban, care nu ar susține originalitatea limbii și a istoriei moldovenești și „se închină față de cultura vest-europeană”.⁷ În urma acestor dispute situația a devenit într-atât de tensionată încât, în 1951, Bogaci a fost nevoit să plece din instituția științifică.⁸

În 1951-1952 a ținut ore de literatura „moldovenească” la Universitatea Pedagogică din Bălți și Universitatea de Stat din Chișinău. În 1953 a devenit șeful Cabinetului de limbă și literatură din cadrul Institutului Republican de Perfecționare a Învățătorilor din RSSM. În 1956, în perioada „dezghețului hrușciovist”, a revenit la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS. A lucrat în cadrul mai multor sectoare, dar întotdeauna a rămas consecvent promovării valorilor naționale. În cadrul Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS s-a angajat, inițial, la Institutul de Limbă și Literatură, ca

⁴ Clasicii marxism-leninismului au manifestat un interes deosebit pentru problemele lingvisticii, considerând limba drept cel mai important mijloc de luptă ideologică. În: Bojoga E., *Lingvistică și ideologie. Teoria lui E. Coșeriu în fosta URSS*, http://www.dacoromania.inst-uscariu.ro/articole/2002-2003_6.pdf.

⁵ Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău, Prut Internațional, 2000, p. 30.

⁶ Erau speculate mai multe teorii: t. convergenței, potrivit căreia limba moldovenească este o împletire cu cea vlahă (teoria lui Marr); teoria moldovenistă (I. Ceban, L. Madan), potrivit căreia limba moldovenească este una originală, de sine stătătoare; t. slavistă – influență a limbilor slave (Nicolai Derjavin, D. Mihalci). Romanistul Mihail Serghievski a publicat, în 1936, la Moscova, lucrarea *Moldavskie etiuđi*, unde enunța ideea dezvoltării de sine stătătoare a „limbii moldovenești” în raport cu limba română, pornind de la ideea deosebirii inițiale a destinului istoric și lingvistic al moldovenilor și valahilor. Serghievski menționa că limba moldovenilor a fost mult influențată de cea slavă, dar nu nega caracterul ei latin. Academicianul Nicolai Derjavin, specialist în etnogeneza slavilor, susținea că moldovenii, din punct de vedere etnografic, sunt descendenți direcți ai populației locale slave străvechi, iar „limba moldovenească” este de proveniență slavă. A. Udaltșev, la sesiunea Institutului de Cercetări Științifice din Chișinău, formulează ideea că „poporul moldovenesc și limba sa” s-au format ca rezultat al încrucișării elementelor vestice latine cu elementele estice slave, așa fiind limba vorbită în RSSM. În: Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău: Editura Prut Internațional, 2000, pp. 30-33.

⁷ *Ibidem*.

⁸ AAȘM, Fond 1, inv. 3, d. 3545 (*Dosar personal Bogaci Gh.*), f. 5. Unul din motivele invocate era și necoresponderea socială, fiind un fecior de preot, în *Calendar Național*, Chișinău, Biblioteca Națională, 2005, p. 108.

șef interimar al Sectorului folclor, cu tema de cercetare *Proverbele moldovenești*. Din 1959, Bogaci a fost transferat la Sectorul de literatură, unde a cercetat o problemă deosebit de actuală: „Descrierea manuscriselor moldovenești din arhivele și depozitele de cărți din Moldova și URSS”, publicând mai multe articole și monografii de valoare pe acest subiect. Însă subiectul pentru care a avut o predilecție aparte a fost folclorul, luând parte și la organizarea expedițiilor folclorice pe teritoriul RSSM.

Din 1959, regimul politic din RSSM s-a înăsprit. Cercetătorii de la socioumane, pentru a supraviețui la locurile lor de muncă, erau nevoiți să examineze fie teme care aveau afinități cu civilizația/cultura rusă, fie teme datând din perioade istorice îndepărtate. Expunerea asupra problemă contemporane le putea aduce prejudicii în plan profesional. De subliniat că niciun savant basarabean din domeniul sociouman cu educație românească nu a fost contemporaneist. În virtutea acestor factori, și tema de cercetare pentru doctorat a lui Bogaci⁹ a fost *Folclorul moldovenesc în opera corifeului literaturii ruse – Alexandr Pușkin*. Abia în 1964, la vârsta de 49 de ani, a avut posibilitatea să susțină teza de doctorat în literatură în cadrul Institutului de Literatură Rusă a AȘ din RSSM, cu tema *Pușkin și folclorul moldovenesc*. În 1967, prin decizia Prezidiului Academiei de Științe a RSSM, i-a fost conferit titlul științific de cercetător superior la specialitatea „Literatura moldovenească”. Pentru a-și motiva gradul științific, a trebuit să ia parte activă la organizarea conferințelor și a altor sesiuni literare. A fost unul din membrii Comisiei unionale „Alexandr Pușkin”, secretar științific al Comisiei „Pușkin” din cadrul Institutului de Limbă și Literatură Rusă, consultant-recenzent la editurile „Cartea Moldovenească” și „Lumina”. Ca și alți oameni de știință și pedagogi din perioada sovietică, a fost solicitat de către Societatea „Znanie” să țină ore cu caracter politico-propagandistic.

În 1971, pe neașteptate, a plecat din funcție de la AȘ a RSSM, fiind ales prin concurs în calitate de șef la Catedra limbii spaniole la Institutul din Irkutsk.¹⁰ Din mărturiile unui prieten, cuvintele de rămas-bun ale lui Gheorghe Bogaci au fost: „Plec din Moldova și am să revin doar atunci când voi afla că ciubotarii și ciobanii se vor reîntoarce la îndeletnicirile lor de bază”¹¹. La Irkutsk, activitatea didactică a fost îmbinată reușit cu cea de cercetare. Bogaci editează volumele: *Dalece severnoi stoliți* (1979), *În lumea cuvintelor* (1982), *Alte pagini de istoriografie literară* (1984). Tot la Institutul Pedagogic din Irkutsk a fost promovat la gradul științifico-didactic de conferențiar universitar. Din amintirile poetului și prozatorului Leo Butnaru, în 1991, în drum spre Novosibirsk, de unde voia să-și aducă la Chișinău biblioteca – nutrinde gândul de a reveni acasă, în Moldova –, omul de știință Gheorghe Bogaci a decedat pe undeva, la Moscova, suferind un atac de cord.¹²

Pe parcursul vieții sale tumultuoase, Gheorghe Bogaci a fost apreciat cu distincția Prezidiului AȘ a RSSM pentru reușite în activitatea de cercetare. În 2015, Poșta Moldovei a emis plicul cu marca fixă *Gheorghe Bogaci – istoric și folclorist. 100 ani de la naștere*.

Activitatea de cercetare a lui Bogaci fost ancorată în domeniile: istoria literaturii

⁹ În clasificatorul sovietic, gradul de candidat în științe se egalează cu cel de doctor de astăzi, iar cel de doctor în științe cu doctor habilitat.

¹⁰ AAȘM, Fond 1..., *Dosar personal Bogaci Gh.*, f. 99.

¹¹ *De la Bogaci și Teleucă mărturii... Pagini de jurnal*, <http://leo-butnaru.blogspot.md/2012/07/de-la-bogaci-si-teleuca-marturii.html>, accesat 3 iunie 2016, ora 11:34.

¹² <http://leo-butnaru.blogspot.md/2012/07/de-la-bogaci-si-teleuca-marturii.html>

„moldovenești”, toponimia, folclorul, el fiind autorul a cca 80 de lucrări științifico-didactice, monografii, manuale, crestomații.¹³ Primele publicații datează din 1936, perioada aflării sale în România, când colaborează cu mai multe reviste științifice: „Buletinul Institutului de Filologie Română «E. Philippide»”, „Arhiva. Organul Societății istorico-filologice din Iași”, „Revista critică”, unde și-a trimis articolele *Note lingvistice*, *Note etimologice*, *Note de textologie* etc.¹⁴ În perioada dezghețului hrușciovist, a continuat practica de publicare în revistele de specialitate din România, ceea ce provoca rezerve unor pseudocolegi de breaslă. Menționăm în acest context studiul *Un document necunoscut din anul 1942*, editat în revista „Studii” a Institutului de Istorie a Academiei din Republica Populară Română (1961). În 1970 a scris lucrarea cu titlul sugestiv *Pagini de istoriografie literară*, în care a explicat valoarea literară, politică, științifică și culturală a unor manuscrise vechi din Moldova, a relatat inspirația corifeilor literaturii ruse din folclorul român: Al. Pușkin, M. Gorki, I. Bunin. Lucrarea a fost întregită de contribuții documentare, dobândite în urma unor migăloase cercetări arhivistice și a studierii edițiilor rare. În studiu au fost abordate mai multe probleme actuale. Autorul și-a expus opiniile referitor la necesitatea valorificării și păstrării patrimoniului național și la dezvoltarea limbii literare. A acuzat de furt guvernarea țaristă, dar și amatorii de rarități, pentru că au „desțărănit” și vândut multe din cărțile și documentele vechi, hrisoave domnești, manuscrise, bucoavne, cărți religioase, copii de cronici – adevărate comori culturale care, anterior, se găseau în bibliotecile și arhivele mănăstirilor din Basarabia (Horodiște, Neamțului, Hârbovăț, Tabăra¹⁵), în biblioteca Societății istorico-arheologice bisericești din Basarabia, în colecții particulare. În accepția lingvistului, în procesul de furt au fost implicate persoane care știau adevărata valoare a surselor istorice, nominalizându-i pe unii dintre aceștia: lingviștii și istoricii literari A. Iațimirski și A. Veselovski.¹⁶ Autorul își exprima nedumerirea că unele manuscrise scoase din Basarabia se află în prezent în biblioteci și arhive din Leningrad (azi Sankt-Petersburg), Odesa, Kiev, Irkutsk, Lvov, Pskov, iar altele în fonduri secretizate.¹⁷ Potrivit autorului, „este fericită situația când unii savanți, precum B.P. Hasdeu, proprietar al unei biblioteci cu numeroase rarități, a donat Universității din Iași cca patru mii de exemplare, asigurându-le o bună păstrare și acces”. În lucrarea *Alte pagini de istoriografie literară* autorul a reiterat ideea că sursele pierdute sunt inestimabile valori științifice pentru cunoașterea istoriei: cărți, hrisoave domnești, în versiune slavonă sau latină. În lucrările înstrăinate din Basarabia, care

¹³ Op.: *Toponimica Bessarabii i ee svidetelstvo o profeze zaselenia craia* (1949), *Iz istorii moldavoscoi folclioristichii*: A. Hasdeu (1951), *Date privitoare la viața și activitatea lui Al. Mateevici* (1954), *K vonpocy o proisхождении молд. u pyм. Доїнэ* (1963); *Pușkin și folclorul moldovenesc* (1963), *Gorki și folclorul moldovenesc* (1966). A îngrijit și prefăcut primele ediții din R.S.S.M. ale operelor alese lui C. Negruzzi, V. Alecsandri, C. Stamati-Ciurea. *Istoria literaturii moldovenești* (vol. I, 1958, coautor); *Pagini din literatura Europei de Asfințit* (materiale suplim. pentru cl. a IX-a a școlii moldovenești, în colaborare cu Ramil Portnoi, 1954); *În lumea cuvintelor*, Chișinău, 1982 etc.

¹⁴ Petru Zugun, Dumitre Trocin, *Preocupări lingvistice în revista „Arhiva” (1889–1940)*, <http://www.alil.ro/wp-content/uploads/2012/05/Preocup%C4%83ri-lingvistice-%C3%AEEn-revista-%E2%80%9D9DArhiva%E2%80%9D.pdf>, accesat 20 iulie 2016, ora 9:33; AAȘM, Fond 1..., *Dosar personal Bogaci Gh.*; *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia 1812-2016*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2010, pp. 60-61.

¹⁵ I. Șpac, *Straniți istorii literaturii: Ob odnoimennoi cnighe G. Bogacea*, în vol. *Cartea în vâltoarea vieții*, Chișinău, Foxtrot, 2012, p. 54.

¹⁶ Gheorghe Bogaci, *Pagini de istoriografie literară*, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească”, 1970, p. 6.

¹⁷ Despre dispariția unor surse istorice importante, Gh. Bogaci menționează și în lucrarea *Alte pagini de istoriografie literară*, Chișinău, Literatura artistică, 1984, pp. 4, 5.

datau de prin secolele X-XVII, grafia chirilică păstra o originalitate a scrierii (verticală, majestoasă, strict geometrică, majusculă, cu o ușoară și elegantă rotunjire a formelor și care se apropia mult de scrisul rusesc din secolele XI-XII), iar în secolele XVII-XVIII scrierea a devenit neglijentă și practic ilizibilă.¹⁸ Multe din rarități aveau și o realizare excepțională, cu scoarță de scândură, erau îmbrăcate în piele, împodobite cu frontispicii și chenare, titluri și inițiale ornate, scrise într-o caligrafie admirabilă. Altele, precum cronicile moldo-slavone ale lui Macarie, Azarie, Eftimie, erau scrise pe pergament. Cercetătorul I. Șpac, referindu-se la dispariția prețioaselor surse istorice, consideră că pierderea documentelor prejudiciază adevărul istoric în ceea ce privește problema dezvoltării tiparului și a învățământului în Moldova.

Un merit incontestabil al lingvistului Bogaci este popularizarea figurii unor cărturari, ca cea a mitropolitului Varlaam, autor al traducerilor în limba română a unor lucrări cu caracter religios, spre exemplu *Scara*¹⁹, numită și *Liastvița lui Varlaam*, al cărei autor este Ioan Scărarul²⁰, scriitor bisericesc din secolul al VII-lea. Filologul Bogaci a avut curajul să includă în studiul său citate din *Liastvița lui Varlaam*, unde erau accentuate adevăruri științifice tabuizate în perioada sovietică, precum denumirea limbii.²¹ Astfel, el a reproduș în întregime introducerea intitulată *Înainte cuvântarea tălmăcitorului*, în care Varlaam motiva utilitatea cărții: „Pentru folosul neamului creștinesc cui va vrea să citească din slovenie scoasă pre înțelesul a toată limba românească”²². Același lucru îl accentua Bogaci în analiza *Cronografului din Harkov*, tradus de Gheorghe, fiul lui Andronic, „den grece pre românie”²³. În exegeza operei *Cronograful din Harkov*, Bogaci a specificat că relicva din 1689 a ajuns în împrejurări misterioase la Harkov, la Biblioteca Publică „V. Korolenko”.

Amintim că la începutul anilor '50 ai secolului XX, lingviștii din RSSM nu aveau dreptul să facă referință la lucrările clasicilor literari, să le valorifice creația, altfel riscuau să fie învinuiți de naționalism. Dreptul editării operei lui Eminescu, Alecsandri, Creangă ș.a. trebuia obținut de la CC al PCM.

Ion Ceban, unul dintre ideologii teoriei moldovenismului, cerea ca problema clasicilor să fie rezolvată la nivel internațional, menționând că „URSS trebuie să ducă tratative cu România [...]”, pentru ca scriitorii nominalizați „să fie considerați moldoveni”²⁴. Bogaci a fost unul dintre primii care au studiat în spațiul nostru opera clasicilor Al. Donici, Al. Ruso, C. Negruzzi. Potrivit acestuia, marii scriitori au avut o contribuție colosală întru dezvoltarea culturii naționale, iar ideile lor „demonstrează act de bărbăție și înaltă conștiință cetățenească [...] numele cărora constituie o mândrie a poporului”²⁵. Prin intermediul evocării trecutului, Bogaci a reflectat cu subtilitate viciile sistemului țarist, iar prin numeroasele exemple îl făcea pe cititor să înțeleagă că acest flagel a rămas caracteristic și pentru regimul sovietic. Spre exemplu, în studiul despre

¹⁸ *Ibidem*, p. 5.

¹⁹ Lucrarea a fost tradusă în mai multe limbi, printre care și în română, de scriitorul bisericesc Varlaam, folosindu-se de o traducere slavă. Este alcătuită din 30 cuvântări și tot atâtea stepene (trepte) pe care călugării trebuiau să le urce pentru atingerea desăvârșirii.

²⁰ Sf. Ioan Scărarul (sec. VII-VIII) – călugăr creștin, filosof bizantin, egumen la Mănăstirea Sinai, autor al lucrării *Scara dumnezeiescului urcuș*, sau *Leavstvița*, după termenul slavonic.

²¹ Gh. Bogaci, *Pagini de istoriografie literară*, p. 6.

²² *Ibidem*, p. 11.

²³ *Ibidem*, p. 16.

²⁴ Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 35.

²⁵ Gh. Bogaci, *op. cit.*, p. 60.

viața și activitatea fabulistului Al. Donici, cercetătorul menționa că acesta, în anii '20 ai secolului al XIX-lea, a făcut carieră militară în Ekaterinburg, iar în 1826 a fost demisionat din cauza viziunilor liberale (decembriste). Ulterior „la 1835, Donici a trecut cu traiul în Moldova din dreapta Prutului, unde s-a impus în viața culturală, găsind mai multe posibilități pentru valorificarea talentului literar”. Bogaci aducea citate din scrierile lui Donici, în care se menționa că

ocârmuirea țaristă nu privea cu ochi buni activitatea scriitorilor locali și folosea acțiuni represive împotriva oamenilor luminați, neîngăduind deschiderea aici, la periferie, a unor organe de publicitate, a editării de cărți și manuale, deschiderea unor școli cu limba de predare a poporului²⁶.

În Basarabia, ca și în alte periferii ale Imperiului, tipărirea operelor literare în limba minorităților naționale era un lucru peste seamă de anevoios și adesea chiar imposibil.²⁷

Prin urmare, lingvistul sugera cititorilor că basarabenii, deși trăiau pe propriul teritoriu în condițiile regimului de ocupație, erau considerați minorități naționale cu drepturi limitate, situație cunoscută și în perioada sovietică. Bogaci a evocat din opera lui Donici critici privind absolutismul, șerbia și jefuirea oamenilor muncii de către cinovnicii străini, care încălcau legislația. De asemenea, a evidențiat „exodul cărturarilor din Basarabia într-o singură direcție... în Moldova din dreapta Prutului, în sec. XIX”²⁸. A accentuat mărturii despre viața politică a Principatelor, care era mai activă ca în Basarabia, existau mai multe partide, grupări și orientări politice. A reliefat chiar personalități cu viziuni progresiste, ca Leonte Radu, care dorea crearea unei confederații balcanice în care să-și găsească locul Muntenia și Moldova, Serbia și alte țări, sau ca iluministul Ionică Tăutul, adept al curentului cărvunarilor și unul dintre autorii proiectului primei constituții din Principatul Moldovei. Iar prin fabulele lui Donici *Vaporul și Calul*, *La Ceahlău*, Bogaci făcea aluzii la aprobarea actului progresist al unirii și de către autorul fabulelor și de către el personal.²⁹

În subcapitolul *Negruzzi dramaturg*, Bogaci a argumentat contribuția scriitorului la crearea și completarea repertoriului național, la dezvoltarea teatrului național. Iar ceva mai jos, pe aceeași pagină, într-un citat preluat din lucrarea lui Eugen Lovinescu, a reiterat că meritul lui Negruzzi constă în crearea repertoriului românesc, oferind cititorului temă de meditație cu privire la problema limbii. În alt capitol a elogiat meritele lui C. Negruzzi și Al. Donici în combaterea „stricătorilor de limbă, care schingiuiu și sfâșiau frumoasa noastră limbă, care din creatori s-au făcut croitori și încă croitori răi”³⁰. Analiza fabulei *Doi câini* de Donici, în care sunt criticate persoanele care, în goană după modă, schimonosesc limba, i-a permis lui Bogaci să ajungă la ideea dureroasă că „prin schimonosirea limbii se demonstrează disprețul față de tot ce este național, lipsa de patriotism”³¹.

În *Pagini de istoriografie literară* a respins mai multe idei hilare susținute de politica sovietică, una dintre ele referindu-se la calitățile intelectuale reduse ale locuitorilor din Moldova. Analizând documentele și manuscrisele vechi, Bogaci a constatat că, în

²⁶ Gh. Bogaci, I. Grecul, *Alexandru Donici*, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească”, 1966; *ibidem*, p. 30.

²⁷ *Ibidem*, p. 40.

²⁸ *Ibidem*, p. 30.

²⁹ *Ibidem*, p. 37.

³⁰ *Ibidem*, p. 63.

³¹ *Ibidem*, p. 107.

secolele XVI-XVII, pe teritoriul Moldovei existau școli pe lângă lăcașele sfinte, circulau cărți atât cu un conținut religios, cât și medical, zoologic, filosofic etc. A precizat mai multe personalități din Moldova care au adus contribuții la dezvoltarea științei și culturii universale: N. Miclescu-Spătarul, D. Cantemir, A. Cantemir, Gh. Asachi, M. Eminescu ș.a., apreciindu-i drept „mari, vestiți cărturari”.³² Lucrarea este consacrată și unor personalități ale culturii ruse care au ajuns din diferite motive în Basarabia: Al. Pușkin, M. Gorki, I. Bunin³³, inspirându-se din realitățile folclorice și lingvistice ale ținutului. A folosit citate din opera lor pentru a evoca note de protest împotriva guvernelor expansioniste și despotice.

Cercetarea moștenirii literare și științifice din Moldova a fost continuată în lucrarea *Alte pagini de istoriografie literară*, apărută după 14 ani de investigații. Cuprinsul este similar cu cel din *Pagini de istoriografie literară*, dar vine cu noi completări, date inedite care întregesc cunoașterea biografiei și creației unor scriitori și cărturari din trecut. În capitolul *File vechi, file îngălbenite* evocă un șir de lucrări prețioase din punct de vedere științific care se mai află încă în bibliotecile din Rusia: *Codicele lui Nicolae Miclescu-Spătarul* (Irkutsk), *Chipurile împăraților turcești dimpreună cu istoriile lor pre scurt, în ce fel au urmat unul după altul, de la cel dintâi până la cel de acum, la împărăție* (Lvov, atribuită lui D. Cantemir), *Letopiseșul lui Vartolomeu Măzăreanu* (Irkutsk) etc.³⁴ Exprimându-și regretul că aceste vestigii nu se află acasă, Bogaci trage concluzii curajoase pentru începutul anilor '80. Astfel, din *Letopiseșul lui Vartolomeu Măzăreanu* a evidențiat pasajul despre căderea unui jug – cel turcesc și înlocuirea cu altul – cel țarist: „... cu ajutorul lui Dumnezeu armia rosienescă a intrat în Moldova și azi cneția se află sub oblăduire moschicească”. În alte rânduri extrase din același letopiseș a narat despre întreținerea armatei rusești de localnicii din Basarabia „țărănimea își înzecea atunci eforturile pentru aprovizionarea armatei eliberatoare...”³⁵.

În capitolul *Clasicii noștri* a reflectat succint moștenirea științifică, culturală a oamenilor de cultură N. Miclescu-Spătarul, Mihail Strilbișchi, Costache Stamati, Teodor Vârnav, Toma Vartic etc., evidențiindu-le contribuția. Despre opera lui Al. Donici a arătat că s-a inspirat din izvoare de cugetare și creație populară³⁶, ceea ce i-a oferit prospețime și originalitate. În subcapitolul *La cumpăna apelor* a adunat mărturiile unor călători din secolul al XIX-lea care au vizitat Moldova. Observațiile cu caracter etnografic fixate de călătorul N. Levițki la 1818 – habitatul rural, îmbrăcăminte, construirea caselor, limba vorbită – l-au condus la constatarea că localnicii din Moldova „sunt urmașii curajoșilor legionari romani, pe care August i-a colonizat pe malurile Dunării până la ale Nistrului,

³² Bogaci a relatat și despre unele personalități originare din Moldova, printre care Vasili Malinovschi (1765–1814), funcționar al Misiei ruse la Londra, consul la Iași (1791). Malinovschi a contribuit prin opera sa la dezvoltarea filosofiei și gândirii politice din Rusia. A fost adeptul teoriilor iluministe, democratice, optând pentru rezolvarea litigiilor pe cale pașnică, progres economic, libertăți politice, îmbunătățirea condițiilor de viață a păturilor de jos, necesitatea răspândirii științei. În: Gh. Bogaci, *op. cit.*, p. 67. În conformitate cu A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice din România*, Malinovschi ar fi probabil tatăl omului politic și publicist român Vasile Mălinescu.

³³ În 1892 a scris un poem cu influențe din folclorul român, care a fost publicat în 1917, cu titlul *Rumânscaia scazka*, *ibidem*, p. 102.

³⁴ Gh. Bogaci, *Alte pagini de istoriografie literară*, Chișinău, Literatura artistică, 1984.

³⁵ *Ibidem*, p. 38.

³⁶ Gh. Bogaci, I. Grecul, *Alexandru Donici*, Chișinău, „Cartea Moldovenească”, 1966, pp. 5, 6.

de ambele lui părți”³⁷, combătând în acest fel teoria originii slave a moldovenilor³⁸.

În perioada ideologizării și politizării, în rândurile intelectualilor din RSSM au existat personalități care s-au opus dogmelor marxist-leniniste cu privire la crearea statelor artificiale (RSSM), compromiterea identităților naționale, impunerea valorilor străine. Unul dintre ei a fost istoricul literar, folcloristul și arheograful Gheorghe Bogaci. Printre meritele lui subliniem scoaterea din anonimat, analiza și valorificarea manuscriselor vechi, a operelor clasicilor literari, culegerea și diseminarea creațiilor populare păstrate în memoria colectivă, popularizarea unor personalități care au adus contribuții la dezvoltarea culturii universale. Exegeza științifică a fost folosită drept tribună de combatere a regimurilor nedemocratice, a practicilor de discriminare națională și compromiterii adevărurilor istorice. A insistat asupra necesității păstrării patrimoniului național, dezvoltării culturii naționale, stimulării dezvoltării științei.

---

³⁷ Gh. Bogaci, *Alte pagini...*, p. 212.

³⁸ *Ibidem*.

Mihaela NEVODAR

ÎNVĂȚĂTORUL FILIP DUMITRU (1909-1996)

DER LEHRER FILIP DUMITRU (1909-1996)

***Zusammenfassung:** Im Artikel „Der Lehrer Filip Dumitru“ habe ich Ereignisse aus seinem Leben als politischer Gefangener, als Lehrer und Familienmensch wiedergegeben. Ich reproduzierte die Texte seiner Gedichte, die bisher nicht veröffentlicht wurden, genauso wie sie vom Lehrer während seiner Gefangenschaft in der Ukraine (15.04.1947) und in der kommunistischen Zeit geschrieben wurden. Die Begebenheiten wurden mir vom seinem Schwiegersohn, einem Sammler aus Abtsdorf (Apoș) Emil Lascu und von George Gore einem ehemaligen politischen Häftling und Zellengenossen von Filip Dumitru erzählt. Die Hefte mit den Gedichten entdeckte ich bei seinem Schwiegersohn, welcher Herrn Emil Lascu am Lebensende betreute.*

Filip Dumitru s-a născut în localitatea Panciu, în 21.01.1909. S-a căsătorit cu Aurica Nicoară. Împreună au avut trei copii: un băiat, Cezar, și două fete, Cleopatra și Undina. Băiatul a murit de tânăr, la treizeci și cinci de ani.

Filip Dumitru a luptat în cel de-al Doilea Război Mondial, apoi a fost prizonier la ruși patru ani. De atunci, a rămas cu un gust amar, cu o ură nestăvilită față de ideologia comunistă. Înțelegea altfel demnitatea umană. Nu a putut trece peste convingerile sale și astfel a avut mult de suferit, atât el, cât și întreaga familie (mai ales copiii, care nu au putut să urmeze școlile pe care și le-ar fi dorit), iar averile le-au fost naționalizate.

Cu timpul, suferințele și le-a transpus subtil în poezii, printre altele cerându-și scuze fetelor fiindcă le-a făcut să sufere din cauza convingerilor sale. A fost închis un număr necunoscut de ani. Pentru comuniști erau un pericol intelectualii, în general toți oamenii cu pregătire și cu un deosebit simț al adevărului, al demnității și iubitori de neam. În închisori, oamenii de valoare erau umiliți, batjocoriți, înfometați, grija lor era să-i extermină fizic și psihic.

Filip Dumitru a decedat în 14.04.1996. Datele mi-au fost relatate de către ginerele său, Emil Lascu¹, colecționar de obiecte vechi, la care am descoperit caietele de poezii și tablourile soților Dumitru, care mi-au atras atenția. Am decis să îl aduc în lumină pe acest învățător, să-l fac cunoscut și să fac publice versurile scrise de el, despre care familia nu știe să fi fost vreodată tipărite. Ca învățător, avea mari satisfacții, copiii îl înțelegeau, învățau cu sârguință, aveau un respect deosebit...

Eu mă duc, dar las în urmă/ Un duium de fapte bune,
Intelectuali, o turmă²/ Ce s-au răspândit în lume.

24.08.1989

Dorințele lui au fost într-un final îndeplinite:

Dintre câte mi-am dorit/ Am vrut să am optzeci de ani
Visul mi s-a împlinit/ Și să-i fac chiar în Focșani.
Și mai am încă o dorință/ Care o are fiecare;
Să scăpăm de umilință,/ De foame și de teroare.

20.03.1989

¹ Emil Lascu – colecționar de obiecte vechi din localitatea Apoș, com. Bârghiș, jud. Sibiu, casa nr. 126.

² Școala Negriștești, unde a fost învățător.

Iarăși?

Dacă azi în lumea-ntreagă e o mare zăpăceală
De nu știi cum să te aperi de minciuni sau de momeală,
E că iar cazanul fierbe, fără foc și fără fum,
Și că în curând va-ncepe glasul gurilor de tun.
Și pe sus iar vor apare stoluri, stoluri de avioane,
Distrușând orașe, sate, poduri, gări, mii de vagoane,
Pe când cei de sus râd veseli, cu râs searbăd de bătrână
Că pământul e în flăcări, fum, cenușă și țărână,
Și că-n vijelia-ntreagă, vor distruge și desparte
Tot ce omu-și face în viață și prin muncă și prin carte.
Păsările-s speriate, duc în grabă se pitesc,
Gâștele sunt alarmate, cocoșii cântăreți privesc.
Boii rumegă, caii nechează, câinii urlă a pustie,
Porcii stau și meditează, vor să afle ce nu știe.
E un moment plin de groază, și-s zdobiți de-acest măcel;
Unde-s șefii ca să vadă, ce-i în stare un mișel!
Dar se face o tăcere, un moment și-ncep s-apară
Plini de spaimă și durere, ființe cu chip de ceară.
Mama-și caută copilul, fratele, pe sora sa,
Nepoata-și strigă bunicul, vino aici, nu mă lăsa!
O fetiță strigă, mamă! Mulți din ei cer ajutor.
E un vacarm, e o dramă, săriți fraților că mor!
Și-n această vrăsmășeală, de bărbați, femei, copii
Toți își fac o socoteală, câți sunt morți, câți mai sunt vii?

.....
Și cum toți triști comentează fără pic de prevedere,
Bummm! o bombă explodează cu un pic de ntârziere.

(15.04.1947 – în captivitate în U.R.S.S. Ucraina – Poezia este scrisă sub
impresia bombardamentelor anglo-americane, a garnizoanei Focșani, sub a
cărei groază am trăit)

O aniversare³

Patruzeci de ani din viață, cu-n învățământ integru,
Cu călduri, cu ceva gheață, cu roz, galben și cu negru.
Parcă au trecut ca vraja unor nopți cu lună plină
Și-am ajuns să fim doar straja celor ce le-am dat lumină.
Dar uitat-am ce-a fost ieri, azi rețrăim tinerețea
Anilor plini de plăceri și de toată frumusețea.
Am fost tineri și zburdalnici, și naivi și visători
Unii, am fost chiar fățarnici, dar ca buni învățători.
Slavă dulce celor care au trecut în veșnicie
Căci în lumea asta mare, fapta lor va fi tot vie!
Slavă celor care-n viață, au fost demni, au fost corecți.
N-au făcut din ei o piață, iar în grâu n-au fost scafeți.
Plini de viață și optimiști, să privim mereu-nainte
N-avem dreptul să fim triști când viața i-așa fierbinte.
Să fim plini de energie ca fizica nucleară,

³ Aniversare de la absolvirea Școlii Normale din Bârlad.

Oprind orice vijelie pentru o viață tot mai clară.
Și cu gândul și puterea să fim tot făclii aprinse,
Să dăm iadului durerea, împlinind a noastre vise!
Jos amarul, sus paharul, să trăiască-n veci iubirea,
Pacea să-și capete harul, iar popoarele-nfrățirea.

14.04.1968, Vidra

Întâlnirea

A fost vis, a fost real? A fost o veche dorință.
A fost chiar fenomenal cu puțină stăruință.
Venim din cele patru vânturi, venim să ne regăsim
Să ne deșirăm din gânduri, de ce-am fost, de ce-o să fim.
La revedere eram alții, nu ne mai recunoșteam
După cum chiar în relații, pe alte piste ne aflam.
Unii trăim pe-un trecut, searbăd, plini de putregai
De nici ei nu au crezut, cum de s-au văzut în rai.
Alții au trăit cu gloata și cu ea am mers oricum
Așa cum merge și roata, când pe șanț și când pe drum.
Am plecat și-n fiecare a renăscut tinerețea,
Pentru o clipă trecătoare, uitându-mi bătrânețea.

19.12.1969

Nemaipomenit!

Dumnezeule cel sfânt, unde ai fost, când pe pământ
S-a produs o mare crimă a unui om fără vină.
Cum, acum spre două mii, se mai fac așa prostii?
Cum să mai zdrobiți un om, mai rău decât pe-un pom?
De pe cap și de pe barbă să-i smulgi părul ca pe iarbă,
Să-l lovești, să-i dai bățai, făcându-l numai vânăta.
Să-l înece și să moară, i-au legat decât o sfoară
Cu o greutate atârnată să n-apară niciodată.
Pentru ce să chinuiești un om cu idei creștinești
Într-un mod prea bestial, c-a avut un ideal?
Cum au vrut să introducă, băta, pumnul și-o măciucă
Să torturezi ce-i creștin pentru crezul lui divin.
Cum a introdus trufia de-a dispărut omenia?
Cine a introdus o bâță și-o faptă așa urâtă?
Cine a venit cu o doctrină să distrugă viața creștină?
Calmul, dragostea, iubirea ce le-a creat omenirea.
Cine nu respectă omul ce-a descoperit atomul?
Cum calcă în picioare dreptul celui mic sau mare?
Cum a adus legea junglei să-și mărească fundul pungii
Să stăpânească pământul, să distrugă tot, ca vântul?
Cum au putut acei oameni să omoare un preot creștin
Trecându-l prin foc și chin.
Dezmorțiți-vă popoare, nu dați voie la hotare
La o doctrină păgână să ne spulbere de stimă.

04.11.1984

Gânduri, gânduri...

Nu-mi închipui de ce-aș muri/ Când pot încă să trăiesc,
Deși e greu a vieții/ Accepți totuși ce-i firesc.
Există o rațiune/ Pe platoul românesc,
Nu este precum se spune/ Că-i un duh ascuns, drăcesc.
E o lege a naturii/ Că universul se plimbă,
Să ne punem lacăt gurii/ E o treaptă, nu e strâmbă.
În întregul univers/ E o mișcare rotativă,
Care-i greu de înțeles./ Cum de merg toate-n derivă.
Cerul este plin de stele/ Și-i o feerie – noaptea
Nu se lovesc între ele,/ Și-și duc viața și în șoapte
Ele trăiesc milioane/ Fără intrigă, războaie.
Liniștite își duc calea/ Și ne trimit lumina lor
Deși-i mare depărtarea,/ Și totuși ne dau ajutor.
În ce ordine trăim?/ Ele își respectă legea,
Nu se bat, nu se-nvrăjbesc/ Ci-și duc viața lor aievia.
Omenirea întreagă/ N-ar putea să ia exemplu
Să verifice, s-aleagă/ Ce e bun în acest templu?
Ce acțiune ar fi în lume/ Să tot vrei să și trăiești
Și ar fi precum se spune/ C-am trăi ca în povești!

28.02.1989

Însemnări cotidiene

Nu-și dă seama că ajunge/ Într-un vârf de piramidă
Că-ntr-o zi ceva se va frânge/ Fiind strivit ca pe-o omidă.
Mintea lor vede aproape,/ Și nu prevăd viitorul
Și se zbat pe cât se poate/ Să nu-i judece, poporul.
Minciuna e legea lor/ Și-o laudă cât mai tare,
Se fac că-i doare de popor/ Ce-l ține în cruntă teroare.

07.07.1989

De ce?

De ce să fie prostit românul,/ De nu-i în țara lui stăpânul?
De ce să ducem noi în spate/ Oameni fără de demnitate?
De-i cal, de-i bou sau de e vacă/ Când simte o muscă pe spate
Mișcă pielea, să n-o stoarcă/ O ingrată vietate.
Se vrea în țara lui stăpân./ De-i neamț, de-i ungur sau român.
Și ei vor ca să trăiască/ În legea lor, cea strămoșească.

08.07.1989

Rezumat

Viața mi-a fost fărâmițată chiar de când eram copil
Veni un război deodată trăind printre străini.
Când eram în clasa-patra un flagel de scarlatină
Am părăsit casa, vatra, la un spital în carantină.
Când am ieșit învățător – hop, o febră tifoidă
Gata, gata c-o să mor, îmi plăcea viața solidă.
Am dus-o eu sănătos până prin patruzeci și patru
Când veniră rușii cu-n tifos, cu această boală de necurmatu.
Am făcut prizonierat, numai patru ani de zile

De unde cu greu am scăpat, să mai prind vremuri fertile.
Am trecut și acest hop până prin cincizeci și doi
Și-n loc să se spună stop, începură să ne închidă.
Blestemăție și chinuri, voce și închisori triste,
Iar nevasta și copiii alungați din școli, din liste.
Ne-am luptat cu tăvălugul să pot ține fruntea sus
Să scăpăm de greu și jugul care ni le-a pus, un rus⁴.
Din această năruială l-am pierdut și pe Cezar
Și-n această zăpăceală m-am lipsit de un scump dar.
În suferință și nevoi tot luat prin închisori,
Am trăit ca vai de noi. N-aveai cum să te strecorei.
De-atât amar și chin s-a îmbolnăvit și Aurica
Că a trăit numai cu frica. Eu trăiesc din plin viața
Să trăiești în țara ta, și nu fii stăpân pe tine.
Cum se poate așa ceva? De ce să fugi în țări străine?
Fuge omul să-și găsească un culcuș mai liniștit
Ca să poată să trăiască, cât de cât, mai fericit.

02.08.1989

Versurile care urmează au fost scrise în perioada comunistă, când îți trebuia curaj să te gândești la așa ceva, apoi de scris era și mai greu, iar de publicat, imposibil.

Săracul popor!

Ce cuvânt sublim de limbă, când nu faci abuz de el
Ce-l rostesc ce-i ce se plimbă într-un veșnic carusel.
Și s-au molipsit c-am mulți c-o astfel de vorbărie
De nu vrei să-i mai ascuți? De atâta demagogie...
Și e cântat acest popor, pe mai multe căi și unde
Că muncește și dă zor fără a se mai ascunde.
Și-n numele lui se fac aceleași vechi promisiuni
Când să dea, atuncea tac, vin cu altfel de minciuni.
Sărac popor cântat pe strune ce aplauzi și strigi URA !
Viața ți-i amărăciune și pățesti de nu-ți ții gura.
Azi popor în jos, popor în sus, că tu popor poți și petrece,
Dar pentru tine tot i-apus, de zici ceva, ajungi la rece.
Și câte nu se mai petrec în gloata asta sărăcită,
Câtă lipsă de onoare, de bun simț, de demnitate
Să calce totul în picioare, slăvind-și a sale fapte!

23.09.1989

Fetelor!⁵

În curând și eu voi pleca/ La Cezar și la mămica⁶,
Voi rămâneți și aș vrea/ Să nu mai trăiți cu frica.
Să vă iubiți, să vă ajutați/ Să nu ne uitați pe noi.
N-am voit să fim pătați/ De urgia de după război.
Ne-a fost dat ca să trăim/ Vremuri de apocalipsă.
Am vrut să facem deci, azi/ Și să vă plasăm în viață.

⁴ Stalin.

⁵ Cleopatra și Undina.

⁶ Soția Aurica, mama fetelor Cleopatra și Undina și a băiatului Cezar, decedați toți.

Aveam planuri de eroi/ Dar s-au topit ca o gheață.
Răul n-a fost pentru noi,/ Ci pentru omenirea toată.
E așa după război,/ Unii o făcură lată.
Atât eu cât și mămica/ Am fost tare neîmpăcați.
Am trăit în încercări/ Și izbiți de valuri, valuri,
Răii au ajuns cei tari/ Cu-un comportament de tauri.
Voi pleca și eu ca mâine/ C-așa-i viața, ea se rupe.
Unul moare, altul rămâne/ Să răzbată pentru o pâine.
Să fiți tari și cu curaj,/ Să nu vă pierdeți cu firea,
Cu, sau fără decuplaj,/ Viața își cere trăirea.

Frământări

E un an și jumătate/ De când sufăr zi și noapte.
E un an și șase luni/ De când stau ca pe cărbuni.
De e vreme bună, rea/ Eu trăiesc în casa mea,
Dar trăiesc numai cu suspine/ Că nu mai ești tu cu mine.
Ziua mai alerg pe-afară/ Până când se face seară,
Dar când revin în casă/ Lipsa ta, greu mă apasă.
Și asta de-atâta timp/ Am în inimă un ghimp,
Care mereu mă înțeapă/ Tot mai adânc și mă sapă.

14.12.1989

Poeziile învățătorului ne transpun în acea perioadă comunistă, ne pun pe gânduri, ne ajută să înțelegem cum trăiau oamenii în acea vreme, ce a însemnat iubirea de Aurica, nevasta lui, de copii, de țară.

De ce am scris acest articol? Poate pentru generațiile de tineri care doresc să știe despre istoria nescrisă a comunismului. Băiatul meu, elev în clasa a XI-a, a fost într-o excursie de trei zile în Maramureș. A vizitat Muzeul dedicat victimelor comunismului de la Sighet. Fosta închisoare de la Sighet a devenit muzeu tematic cu ceea ce s-a întâmplat în perioada comunismului, fiecare celulă fiind transformată în sală de muzeu cu detalii despre malformația politică care a adus suferință și moarte.

A fost profund impresionat de ceea ce a văzut acolo, dar și indignat că nu i-am povestit realitatea istorică până la acel moment, chiar era parcă supărat pe noi, pe români, în general, spunându-mi cu vocea tremurândă că „ne merităm soarta”, „cum am putut lăsa să se întâmple o asemenea eroare umană, să fie tratați în condiții inumane sau chiar omorâți intelectualii vremii?”. Eu aveam aceeași vârstă cu a lui (17 ani) în 1989, nu știam prea multe, eram nemulțumiți, dar nu ne-am implicat. Nu mă consideram vinovată, eu nu greșisem cu nimic. Adolescenții, însă, văd cu alți ochi cele petrecute, ne condamnă. La început, nu am înțeles unde am greșit, de ce nu l-am informat. Și tănuirea e un păcat. Am rămas blocată de situația creată și mi-am propus să caut informații despre o perioadă istorică nedreaptă. Nu am știut până atunci că tinerii sunt curioși să afle adevărul, că tinerii ne judecă.

Întâmplător l-am cunoscut pe domnul Gheorghe Gore⁷, fost deținut politic în închisorile comuniste (chiar unde a fost închis și învățătorul nostru, poetul, Filip). Este unul din cei 85 de deținuți politic în viață din Sibiu, este înscris în Asociația Deținuților Politic din Sibiu, fost prieten cu Teodor Vladovici, preot ortodox în vârstă de 101 ani. Colecționarul Emil Lascu mi-a făcut cunoștință cu el. L-am întrebat dacă dorește să-mi

⁷ Gheorghe Gore – fost deținut politic, Sibiu, Str. Mirăslău, nr. 18.

spună câte ceva despre viața de deținut politic sau despre învățătorul Filip, cu care a petrecut un an de zile în închisoare, în colonia „Grădina” din Deltă. Mi-a spus că nu-i face plăcere să discute despre acea perioadă, îi face rău când își aduce aminte de cele întâmplate, că au mai fost persoane care voiau să-l intervieveze, dar i-a refuzat categoric. Eu i-am spus întâmplarea cu fiul meu despre Sighet, că nu pentru mine strâng informații, ci doresc să aflu și adolescenții despre vremea aceea nemiloasă și, dacă cei care efectiv au suferit nu pot să ne povestească realitatea, fie că se simt neputincioși, fie nu vor să se „laude” – cum cred unii –, adolescenții nu vor cunoaște realitatea istorică. Poate și această întâmplare, poate și rugămintele prietenului său (Emil Lascu – Apoș) l-au făcut să mă primească la dânsul acasă și să-mi povestească. Cuvintele lui erau simple, dar interesante. Nu și-a notat nimic în închisoare.

Familia lui a primit domiciliu forțat în Bărăgan (1952). Au suferit mult, fiind obligați să trăiască în condiții inumane. A fost traumatizat și fizic, câteva cizme cu blacheuri date în cap de securiști. Se făceau presiuni și asupra familiei lui.

În anul 1958 am început seralul la Liceul Gheorghe Lazăr din Sibiu; stăteam la o mătușă. Aveam 18 ani, scriam și poezii. În vremea aceea trebuia să scrii numai un anumit gen de poezii, altfel puteai fi închis. Nu îți puteai exprima sentimentele, erai îngrădit. În 1959, ianuarie, am fost arestat la Sibiu. Mai întâi mi s-a cerut o declarație, apoi a urmat o anchetă riguroasă. Am fost dus la București, la Uranus. Procesul a durat șase luni. După proces, am fost duși la Jilava, unde am mai stat șase luni. Jilava era o închisoare de tranzit și de triere. Pedepsele mai mari de 10 ani erau la Aiud, Gherla, Pitești, Galați, iar pedepsele mai ușoare erau la muncă. Într-o noapte, am fost duși cu trenul în Delta Dunării. Noaptea la ora 12 m-am întâlnit cu Petre Pandea (cumnat cu Pătrășcanu). Am cunoscut un avocat care ținea prelegeri interesante (a făcut studiile la Heidelberg, a fost prieten cu Brâncuși, era o adevărată enciclopedie, ne-a învățat multe lucruri). Ne-au debarcat din tren și ne-au dus cu camioanele în saivane (șanțuri circulare). Am primit efecte (haine civile) și am fost duși în colonii de muncă. Se făceau diguri pentru a mări suprafața agricolă. Am muncit patruzeci și cinci de zile la dig, trebuia să urc un plan de 45° cu roaba plină de pământ. Mâncarea era puțină, deficitară, ciorbă felul întâi, ciorbă felul al doilea. Se făcea mămăligă în patru ceaune imense din fontă, apoi se turna în forme, primind cu porția. Ne bucuram când primeam fasole și arpacas, care ne-a salvat pe mulți. Se murea pe capete. Doctorul care ne trata era macedonean, tot deținut și el. În situația mea de epuizare erau mulți tineri, mai slabi sau mai bătrâni. Apoi, am fost dus în colonia „Grădina”, unde munceam la grădina de zarzavat pentru a aproviziona celelalte colonii de deținuți.

La „Grădina”, în Deltă, m-am întâlnit cu învățătorul Filip, am stat împreună un an de zile în cadrul coloniei, am dormit aproape de patul lui. Era o persoană vocală, revoltată. Eram aproximativ 2.000 de deținuți la „Grădina”, iar la „Salcia” erau aproximativ 5.000 de deținuți. Iarna se țineau colocvii de învățat limba italiană, limba germană, istorie, franceză; mentorii erau ofițeri care s-au dus cu Antonescu, profesori (Mironescu). Doi ani nu am avut voie să avem corespondență. Am băut apă din Dunăre, iar mâncarea era tot mai deficitară, varza era mâncarea de bază. Astfel am făcut ocluzie intestinală, unul dintre colegi a murit de acea boală. Ne-am imbarcat și ne-am dus la Spitalul Public din Brăila, unde am fost tratați. Nu numai oamenii sufereau, ci și animalele. Caii erau omorâți cu sacu-n cap. Ne era tare milă de animale, de colegii bolnavi, mai sensibili. La ora cinci dimineața era trezirea, iar la ora șase eram deja pe platou. La duș trebuia să ne mișcăm repede, de multe ori am rămas cu săpunul pe noi, doar cinci minute venea apa de când intrai sub duș. Nu le păsa de oameni, mulți

erau lăsați să moară fără să se intervină. Doctorul macedonean a salvat un coleg cu o umflătură cât un ou cu briceagul, nu credeam că va supraviețui. În 1962, am fost eliberat, dar teroarea ne urmărea.

    Omul are marea calitate de a uita...

                    spune domnul Gheorghe Gore.

Lăcrămioara MANEA

ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN EX-LIBRISURI ȘI DEDICAȚII-AUTOGRAF

ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN
EX-LIBRIS AND AUTOGRAPH DEDICATIONS

Abstract: *The libraries of brilliant people or the notes left by them on books, in various forms, can be considered as memorial testimonies. From numerous ex-libris kept in the collections of „Gavrila Simion” Eco-Museum Research Institute of Tulcea we bring into the scientific orbit some ex-libris of the historian Alexandru Papiu-Ilarian (1827-1877), who was also a political man and jurist, a translator and prefaces writer, an academician and professor at Jassy, interested especially in the history of Romanians from Transylvania. Some books present the stamp «Ex Libris A. Papii Ilariani», some others have only the signature of the owner.*

Our museum also possesses copies from Alexandru Papiu-Ilarian's works which belonged to other famous names of those times, fact indicated by their ex-libris: the general Eustațiu Pencovici, Petre Gârboviceanu, Melchisedec Ștefănescu.

Most copies entered into the collections of Tulcea through transfer from Romanian Academy Library in 1978.

Bibliotecile personalităților, ale oamenilor iluștri ori însemnările și *ex-libris*urile sub diferite forme lăsate de către aceștia pe cărțile vechi sau noi, după timpul în care a viețuit fiecare, pot fi privite și ca mărturii memorialistice. Dintre numeroasele *ex-libris*uri păstrate în colecțiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrila Simion” Tulcea, prin acest studiu aducem în circuitul științific *ex-libris*ul istoricului Alexandru Papiu-Ilarian (1827-1877), deopotrivă om politic, doctor în drept și profesor universitar la Iași, academician, traducător și prefăcător, preocupat mai ales de istoria românilor din Transilvania, unul dintre cei mai străluciți români din secolul al XIX-lea.

S-a născut în localitatea Bezded, comuna Jibou, din județul Sălaj, la 27 septembrie / 9 octombrie 1827¹, sub numele de Alesandru Pop, și s-a stins din viață la Sibiu în 11/23 octombrie 1877, după câțiva ani de luptă cu boala. Papiu-Ilarian a fost fiul preotului greco-catolic Ioan Pop, originar din Budiu de Câmpie, județul Mureș. Tatăl a primit parohia greco-catolică din Budiu, astfel că întreaga familie s-a stabilit aici. După studiile primare la școala din Budiu, din anul 1838 a urmat cursurile gimnaziului catolic din Târgu Mureș, unde a fost înmatriculat sub numele de Pap Alexander. Apoi, în anul școlar 1843-1844, a fost înscris la cursul de filosofie al liceului din Blaj, singura școală superioară românească pe atunci din Transilvania, unde l-a avut ca profesor pe Simion Bărnuțiu (1808-1864). De altfel, la îndemnul acestuia, tânărul Alexandru Pop a început să citească cărți de istorie și filosofie, să învețe germana, franceza și italiana.² S-a scris că

¹ Corneliu Albu, *Alesandru Papiu-Ilarian. Viața și activitatea sa*, București, 1977, p. 27. În această lucrare autorul explică, pe baza documentelor, numeroasele „incertitudini biografice” cu privire mai ales la data și locul nașterii lui Alexandru Papiu-Ilarian, cap. XIV, pp. 262-265. O serie de surse, lucrări și enciclopedii anterioare menționează anul nașterii istoricului ca fiind 1823: Minerva. *Enciclopedie română*, Cluj, 1930, p. 744; Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, 1940, p. 633; Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor și publiciștilor români*, București, 1973, p. 521 ș.a.

² C. Albu, *op. cit.*, pp. 27-28.

Alexandru Papiu-Ilarian a rămas

... produsul satului transilvănean pe ai cărui oameni i-a cunoscut din fragedă copilărie, împărtășindu-le, încă de atunci, durerile și setea de libertate socială și națională, [...] căroara le-a rămas credincios până la ultima clipă a vieții³.

În toamna anului 1844 s-a mutat la Liceul Piarist⁴ din Cluj și s-a dedicat studiilor juridice, până la absolvire în anul 1847. În această perioadă a fost inițiatorul primei societăți studențești românești din Cluj, precum și inițiatorul primei publicații românești a orașului, intitulată „Zorile pentru minte și inimă” (primul număr, la 27 decembrie 1845). A fost de fapt primul manifest al tinerei generații românești, mulți exprimându-se la Revoluția de la 1848-1849. Revista „Zorile” mergea pe aceeași linie cu „Foaie pentru minte, inimă și literatură” și cu „Gazeta de Transilvania” de la Brașov, promovând cultivarea limbii românești. În anii 1845-1846 a semnat în revistă A. Pop ori Alexandru de la Budiu⁵, survenind apoi schimbarea numelui. Pentru a nu fi maghiarizați fără consimțământul lor, fapt care de regulă se efectua chiar la înscrierea în liceu, studenții români și-au latinizat numele, urmând exemplul umaniștilor din vremea Renașterii. Astfel, Pop a devenit Papiu, iar Ilarian latinizarea numelui Bucur, mai exact „fiul lui Bucur” (< lat. *Hilarianus*), aducându-și aminte că tatăl său se mai numea și Bucur. Pe de altă parte, numele de Alexandru Papiu-Ilarian îi amintea tânărului de filologul și istoricul August Treboniu Laurian (1810-1881), mult apreciat în epocă pentru scrierile sale.⁶

Papiu-Ilarian a fost unul dintre organizatorii și conducătorii Revoluției române de la 1848-1849, fiind ales membru și secretar în Comitetul Național de la 15 mai 1848. În 1851, la numai 24 de ani, a scris *Istoria românilor din Dacia Superioară*, o lucrare de referință am putea spune, publicată în două volume la Viena, în 1851-1852. Opera sa a provocat un mare răsunet în teritoriile locuite de către români, mai ales în Transilvania, fapt ce a determinat guvernul din Viena să interzică difuzarea acestei cărți în Imperiul Habsburgic. A fost pus chiar sub supraveghere de către austrieci, iar în 1852 a plecat de la Universitatea din Viena și s-a înscris la Padova. În anul 1854 a obținut titlul de doctor în drept, pentru ca, la începutul anului 1855, până la 1858, să ocupe o catedră la Facultatea de Drept din Iași, fiind chemat de domnitorul Moldovei Grigore Ghica. În 1861 a devenit procuror general al Curții de Casație în București, iar în anul 1863 a intrat ca ministru titular la Justiție, fiind primul român transilvănean într-un guvern de la București, în timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza. În 1864 a demisionat pentru a se dedica mai mult editării *Tezaurului de monumente istorice pentru România*. Alexandru Papiu-Ilarian a fost și primul președinte al Societății „Transilvania”, înființată la 15 mai 1867, în intervalul 1867-1874.⁷ De asemenea, a fost ales membru în Societatea Academică Română la 16 septembrie 1868, odată cu Mihail Kogălniceanu și George Sion, fiind primul academician care a rostit un discurs de recepție intitulat *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, în ședința publică a Societății din 14 septembrie 1869. Discursul

³ Constantin Rusu, Ioan Bota, *Alexandru Papiu-Ilarian*, în vol. *Omagiu lui Alexandru Papiu-Ilarian*, Zalău, 1969, p. 14.

⁴ Ordinul piariștilor a fost înființat în Italia de Giuseppe Calasanzio și recunoscut de Papa Paul al V-lea în anul 1616. La început, călugării piariști s-au ocupat cu educarea copiilor săraci în primii ani de școală, ulterior și cu educarea celor din licee cf. C. Albu, *op. cit.*, p. 30, nota 2.

⁵ M. Straje, *op. cit.*, p. 521.

⁶ C. Albu, *op. cit.*, p. 33.

⁷ L. Predescu, *op. cit.*, p. 633.

a fost publicat de Tipografia Națională, 1869, cu mențiunea „Pentru Românii de preste Carpați”.⁸

Activitatea sa istoriografică a fost laborioasă. A cercetat arhivele din Berlin, din Königsberg (capitala Prusiei răsăritene), arhivele poloneze de la Kórnik, care i-au oferit materiale arhivistice pentru *Tezaurul de monumente istorice pentru România*, o lucrare monumentală de documente apărută în trei volume (1862, 1863 și 1864).

În 1861 a scris și a publicat la Iași studiul intitulat *Independența constituțională a Transilvaniei*, care a fost reprodus mai întâi în „Monitorul Oficial” de la București, apoi a fost tradus în limbile franceză, germană și italiană, ediții apărute în anii 1861-1862. Prin acest studiu Papiu-Ilarian a pledat pentru unirea Transilvaniei cu România. Ediția în limba română a fost semnată cu criptonimul A.P.I.

În strânsă legătură cu domeniile de activitate, a mai publicat: *Scrisoarea adresată Domnului Al. Ioan Cuza, despre idealul național al Românilor* (1860), *Responsabilitatea Ministerială* (1866) ș.a. A fost totodată un împătimit colecționar de rarități bibliografice, achiziționate mai ales de la Berlin. A călătorit mult și a fost un poliglot, cunoscând latina, maghiara, germana, italiana și franceza.

Unele cărți care au făcut parte din biblioteca istoricului Alexandru Papiu-Ilarian se păstrează în prezent în colecțiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea. Cărțile prezintă fie ștampila ovală *Ex Libris A. Papii Ilariani*, fie semnătura posesorului. De asemenea, exemplare din lucrările lui Alexandru Papiu-Ilarian au aparținut, la rândul lor, unor nume sonore ale epocii, fapt susținut prin *ex-librisurile* pe care acestea le poartă. Majoritatea volumelor au intrat în colecțiile tucene printr-un transfer de la Biblioteca Academiei Române în anul 1978.

Despre biblioteca lui Alexandru Papiu-Ilarian se știe că Societatea Academică Română a cumpărat de la moștenitori fondul de carte ce număra aproximativ 2.000 de volume și care era adăpostit în una din încăperile sediului Societății, la scurt timp după decesul istoricului. Inventarierea și evaluarea bibliotecii au revenit unei comisii alcătuite din August Treboniu Laurian, Dimitrie A. Sturdza (1833-1914)⁹ și Alexandru Odobescu. Achiziționarea de către Academie s-a făcut în condiții foarte avantajoase, succesorii primind suma de 1.200 de lei și angajamentul Societății de a ridica un monument comemorativ. Cu privire la valoarea cărților, D.A. Sturdza a menționat atunci:

Cunosc foarte bine biblioteca răposatului Papiu. Ea conține cărți de importanță însemnată pentru istoria românilor care, după raritatea lor, face ca ea să valoreze de două și de trei ori mai mult decât suma care se cere¹⁰.

Valoarea bibliotecii lui Papiu-Ilarian a fost remarcată în epocă și de George Barițiu:

Câștigată cu multe speze și cu multă osteneală, ea este, prin excelență istorică și rivalizează, în această specialitate, cu biblioteca oricăruia dintre câți se ocupă la noi cu studiul istoriei. În afară de aceasta, în acea bibliotecă se află mai multe rarități pe care anevoie le mai putem afla în alte părți¹¹.

În ceea ce privește cărțile cu ștampila *ex-libris* ori cu semnătura lui Alexandru Papiu-Ilarian, șapte titluri în total, sunt cărți românești și străine, imprimate în secolul

⁸ *Bibliografia românească modernă (1831-1918)* (în continuare BRM), vol. III, București, 1989, nr. 43654, p. 746.

⁹ Despre activitatea și biblioteca acad. Dimitrie Alexandru Sturdza vezi Lăcrămioara Manea, *Cărți ale familiei Sturdza în colecțiile Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea*, în „Anuarul Muzeului Literaturii Române”, Iași, nr. 7, 2014, pp. 32-57.

¹⁰ *Apud* C. Albu, *op. cit.*, p. 248.

¹¹ „Transilvania”, nr. 12/1868, pp. 272-279, *apud* C. Albu, *op. cit.*, p. 248.

al XIX-lea, cu privire la istoria Transilvaniei și a Principatelor Române, o carte de călătorie și una din domeniul literaturii, mai exact ediția în limba franceză a baladelor și cântecelor populare scrise de Vasile Alecsandri. De asemenea, regăsim lucrări din operele lui Mihail Kogălniceanu și Petru Maior, pe care Papiu-Ilarian le-a strâns și le-a folosit în intensă-i activitate ca istoric și om politic.

În ordine cronologică, exemplarele tulgene care au făcut parte din biblioteca acestuia sunt următoarele:

- Wolff, Andreas, *Beschreibung des Fürsten-thums Moldau*, vol. I-II, Hermannstadt [Sibiu], Bey Martin Hochmeister, 1805¹².

Autorul lucrării, medicul german Andreas Wolff (1615-1661), a profesat în Moldova. Paginația volumelor este de: [1] f., XVI, 286 p. (vol. I); [1] f., XVI, 226 p. (vol. II). Copertele exemplarelor sunt din carton, iar starea lor de conservare este relativ bună. Volumele I și II au ștampila *ex-libris* A. Papii Ilariani pe paginile de titlu (Fig. 1). Lucrarea poate fi propusă pentru încadrarea în fondul Daco-Romanica, ce cuprinde lucrări cu referiri la istoria și civilizația românească.

- Miller, Iacob Ferdinand, *Gabrielis Bethlenii Principatus Transilvaniae coaevis documentis illustratus*, tom II, Pestini (Pesta), Typis Ioannis Thomas Trattner, 1816¹³.

Iacob Ferdinand Miller, originar din Brașov, a fost director al Bibliotecii Naționale din Buda, bibliotecă întemeiată de contele Francisc Széchenyi, iar tipograful Johann Thomas Trattner a fost nepotul cunoscutului tipograf vienez cu același nume, Johann Th. Trattner (1719-1798). Are 227 p., XII (Index) cu documente emise între anii 1624 și 1631 (tom II). Legătura exemplarului este din carton, ușor deteriorată, iar blocul de carte are foi desprinse. Pe pagina de titlu apar ștampila *ex-libris* A. Papii Ilariani și cea a Bibliotecii Academiei Române (Fig. 2).

- Neale Adam, *Voyage en Allemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie*, tom I, Paris, 1818¹⁴, VIII, 296 p. Pe pagina de titlu întâlnim *ex-librisul* ștampilat.

- Maior Petru, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Ediția a 2-a, Buda, 1834¹⁵, VI, 290, IV-64 p. (*Disputațiile*). Pe pagina de titlu, cu cerneală neagră, avem semnătura posesorului, locul și anul achiziției probabil: „A. Papiu-Ilarianu, Iași, 1856” (Fig. 3). Într-adevăr, în anul 1856 Papiu-Ilarian profesa la Facultatea de Științe Juridice din Iași.

- Kogălniceanu, Mihail, *Letopisițele Țării Moldovei*, Ediția I, tom 3 (1662-1774), Iași, La Cantora Foei Sătești [editură/tipografie], 1846¹⁶, 328 p. Exemplarul este numerotat 323 și semnat de către autor. Pe pagina de titlu regăsim ștampila *Ex Libris* A. Papii Ilariani și ștampila Bibliotecii Academiei (Fig. 4).

- Poissonnier, Alfred, *Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes*, Ediția a 2-a, Paris, 1855¹⁷, 64 p. Prima ediție a lucrării a apărut în anul 1854, iar autorul a fost profesor de literatură franceză la București. Pagina de titlu poartă ștampila *Ex Libris* A. Papii Ilariani.

- Alecsandri, Vasile, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, E. Dentu, Libraire-Editeur, 1855¹⁸, XLVI p., 199 p. Exemplarul are pe pagina de titlu ștampila *Ex*

¹² Cota: TR 93-94.

¹³ Cota: TR 97.

¹⁴ Cota: CS 875.

¹⁵ BRM III, 33796, pp. 158-159. Cota: CRM 565.

¹⁶ BRM II, 30760b, p. 874. Cota: CRM 415.

¹⁷ BRM III, 46182, p. 900. Cota: CRM 448.

¹⁸ BRM I, 781, p. 47. Cota: CRM 262.

Libris A. Papii Ilariani și ștampila Bibliotecii Academiei (Fig. 5).

Ex-librisul ștampilat este oval, simplu, cu mențiunea doar a numelui scris cu majuscule (*EX LIBRIS A. PAPII ILARIANI*, Fig. 6), ceea ce explică modestia acestui ctitor al unității naționale din veacul al XIX-lea.

Am amintit anterior că muzeul tulcean păstrează și câteva exemplare din lucrările lui Alexandru Papiu-Ilarian care, la rândul lor, au intrat în bibliotecile unor oameni de seamă și pe care aceștia le-au dăruit apoi Bibliotecii Academiei Române. Acest aspect este susținut prin însemnările și *ex-librisurile* de pe cărți, iar nume precum generalul Eustațiu Pencovici sau episcopul Melchisedec Ștefănescu ne arată interesul, valoarea și impactul scrierilor lui Papiu-Ilarian. Astfel, facem referire la exemplarele de mai jos.

- Papiu-Ilarian, Al., *Independența constituțională a Transilvaniei*, Iași, Tipografia lui Adolf Bermann, 1861¹⁹, 81 p. Pe pagina de titlu aflăm dedicația-autograf: „Domniei sale G. Giușca, în semn de amicitia autorului” (Fig. 7).

- Papiu-Ilarian, Al., *Les Roumains des États autrichiens. L'Indépendance constitutionnelle de la Transilvanie*, Bucurest, 1861²⁰, 1 f., VI, 76 p. Pe versoul foii de titlu se află eticheta *ex-libris* «Bibl. Acad. Rom. Dar de la General E. Pencovici. 1885». Generalul și diplomatul român Eustațiu Pencovici (1836-1899) a fost ministru de război în guvernul Ion Ghica (1870-1871), șef de Stat Major în timpul Războiului de Independență și delegat al României în Comisia Europeană a Dunării, la Galați, între anii 1879 și 1901.²¹

- Papiu-Ilarian, Al., *Tesaur de monumente istorice pentru România*, vol. 1-3 (colligat), publicate de A.P.I., București, Tipografia Națională a lui Ștefan Rasidescu, 1862-1864²². Volumul are pe forșat 1 eticheta *ex-libris* «B.P.G.» și pe pagina de titlu ștampila *ex-libris* «Biblioteca Petre Gârboviceanu. Fondată 1932» (Fig. 8). Petre Gârboviceanu (1862-1934) a fost profesor, doctor în filosofie și licențiat în teologie, întemeietorul Casei Bisericii, profesor la Seminarul Central din București. Pe la 1932 și-a organizat vasta lui bibliotecă de aproximativ 10.000 de volume. După moartea sa, în 1934, cărțile din biblioteca lui s-au răspândit pe la diverse instituții sau persoane particulare, multe intrând în patrimoniul Bibliotecii Academiei.²³

- Papiu-Ilarian, Al., *Tesaur de monumente istorice pentru România*, vol. 2-3 (colligat), publicate de A.P.I., București, Tipografia Națională a lui Ștefan Rasidescu, 1863-1864²⁴. Acest colligat, asemenea celui precedent, are pe forșat 1 și pe cotor eticheta *ex-libris* «B.P.G.» și pe pagina de titlu ștampila *ex-libris* «Biblioteca Petre Gârboviceanu. Fondată 1932».

- Papiu-Ilarian, Al., *Tesaur de monumente istorice pentru România*, vol. 3, publicate de A.P.I., București, Tipografia Națională a lui Ștefan Rasidescu, 1864²⁵, 404 p. Pe forșat 1 se află eticheta *ex-libris* «B.A.R. Din biblioteca Episcopului Melchisedec, 1892» (Fig. 9-10). Episcopul Melchisedec Ștefănescu (1822-1892), luptător pentru unire și independență, a condus Episcopia Dunării de Jos, cu sediul la Galați, între anii 1864 și 1879, iar între 1879

¹⁹ BRM III, 43644, p. 745. Cota: CRM 461.

²⁰ BRM III, 43650, p. 745. Cota: CRM 1034.

²¹ L. Predescu, *op. cit.*, p. 646.

²² BRM III, 43652, 43652a, b, p. 746. Cota: CRM 544.

²³ Lăcrămioara Manea, *Note despre activitatea și biblioteca profesorului Petre Gârboviceanu (1862-1934)*, în „Îndrumător pastoral”, nr. 7, 2015, pp. 315-329.

²⁴ Cota: CRM 545.

²⁵ Cota: CRM 503.

și 1892 a fost episcop de Roman.²⁶

Alexandru Papiu-Ilarian rămâne un om de înaltă cultură ca publicist, academician și om politic, iar în istoria poporului român ca unul dintre acei bravi luptători pentru cauza și îndeplinirea aspirațiilor naționale ale neamului său. Cărțile din biblioteca lui, oriunde s-ar păstra, rămân valori bibliofile, mărturie a existenței și activității lui Alexandru Papiu-Ilarian, după cei 140 de ani care s-au scurs de la moartea sa.

Lista ilustrațiilor:

1. Andreas Wolff, *Beschreibung des Fürsten-thums Moldau*, vol. I, Hermannstadt [Sibiu], 1805 - Pagina de titlu cu ștampila *ex-libris*.
2. Iacob F. Miller, *Gabrielis Bethlenii Principatus Transilvaniae coaevis documentis illustratus*, tom II, Pestini (Pesta), 1816 - Pagina de titlu cu ștampila *ex-libris*.
3. Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Ediția a 2-a, Buda, 1834 - Pagina de titlu cu semnătura posesorului.
4. Mihail Kogălniceanu, *Letopisișele Țării Moldovei*, Ediția I, tom 3, Iași, 1846 - Pagina de titlu cu ștampila *ex-libris*.
5. Vasile Alecsandri, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, E. Dentu, Libraire-Editeur, 1855 - Pagina de titlu cu ștampila *ex-libris*.
6. Ștampila *Ex Libris A. Papii Ilariani*.
7. A. Papiu-Ilarian, *Independența constituțională a Transilvaniei*, Iași, 1861 - Pagina de titlu cu dedicație-autograf.
8. A. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, vol. 1-3 (colligat), București, 1862-1864 - Exemplar din biblioteca lui Petre Gârboviceanu.
- 9-10. A. Papiu-Ilarian, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, vol. 3, București, 1864 - Exemplar din biblioteca Episcopului Melchisedec.

1.

²⁶ L. Predescu, *op. cit.*, pp. 538-539.

[illegible][illegible]

BALLADES
 ET
 CHANTS POPULAIRES
 DE LA ROUMANIE
 (PRINCIPALITÉS DANUBIENNES)
 RECUEILLIS EN FRANCE
 PAR V. ALEXANDRI
 AVEC UNE INTRODUCTION
 PAR M. A. CHICINI

EX LIBRIS
 ALBERT GARDIN

BIBLIOTHECA
 ACADEMIEI
 ROMANE

PARIS
 E. DENTU, LIBRAIRE-ÉDITEUR
 PALAIS-ROYAL, 12 GALERIE VITRÉE

1855

<https://biblioteca-digitala.ro>

6.

7.

10.

8.

9.

Jenica TABACU

SCRISORILE HASDEILOR

LES LETTRES DES HASDEU

Résumé: En 1976, aux soins d'un collectif de l'Académie Roumaine, les lettres des Hasdeu furent publiées pour la première fois, dans les langues choisies par leurs auteurs (le français et le roumain).

Trois cent soixante-cinq missives se sont conservées, desquelles: une trentaine, en roumain, cent cinquante-sept, en français, destinées par Julie à son père, neuf épîtres de sa mère, le reste appartenant à B.P. Hasdeu.

Seulement les messages de Julie Hasdeu, intégralement traduits, furent publiés en 2015, auprès des épîtres en roumain.

En 2016, le 2 juillet, au Château "Julie Hasdeu", fut le lancement du livre intitulé "Une correspondance pour l'éternité", (Maison d'Édition "Vestala", Bucarest), contenant toutes les lettres des Hasdeu, en roumain.

Les derniers deux livres, les fruits de notre travail (traduction, notes et préface), contribuent, tout comme le premier volume, à la meilleure connaissance des Hasdeu, de leurs vies, de leurs passions, de leurs malheurs, de leurs espoirs.

Les lettres sont des outils précieux pour conserver la mémoire des Hasdeu, car leur contenu fournit aux chercheurs des données précises, liées à cette famille célèbre dans la culture roumaine, frappée par le destin tragique. Publiées d'après le critère chronologique, les épîtres rendent possible la formation d'une image assez détaillée sur les rapports de famille, les événements de l'époque, les personnalités du temps, les performances de Julie.

Heureusement ces documents – clé pour enrichir nos connaissances se sont bien conservés. Nous avons fait de notre mieux pour les présenter au grand public, en couronnant la mémoire des Hasdeu.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai precis în anul 1881, B.P. Hasdeu își avea statutul său, binemeritat, pentru care făcuse eforturi uriașe, aproape de unul singur. Dacă n-ar fi existat ministrul Gheorghe Chițu, care l-a repus în dreptul de a ține curs la Universitatea din București, cel mai erudit român din acea vreme ar fi rămas departe de Catedra pe care el însuși o fondase, de filologie comparativă. Din 1876 conducea Arhivele Statului, ocupând postul de director general. Făcea parte din Consiliul Național al Instrucțiunii Publice și era membru al Academiei Române.

Spirit combativ, Hasdeu nu era spectatorul pasiv la ce se întâmpla în societatea românească, puternic zguduită de evenimentele politice, care au culminat cu abdicarea lui Cuza și instalarea pe tronul țării a lui Carol I. Savantul care teaurizase documente foarte vechi în „Arhiva istorică a României”, o amplă și necesară lucrare, subvenționată de stat, și tot el, Hasdeu, gazetarul cu verb ironic, sarcastic, tăios, avea o personalitate complexă și darul de a atrage multe invidii. Ascendența sa princiară, ca demn urmaș al lui Petriceicu-Vodă, la care se adăugau inteligența, spiritul scormonitor și viu, elocința și rezultatele pasiunilor sale, dintre care istoria și filologia în principal, erau motive de pizmă pentru cei care nu-l puteau privi pe Hasdeu decât de jos în sus. Prins în varii activități, la Arhive, la Academie, la Universitate, la Consiliu, la „Columna”¹, se zbătea

¹ „Columna lui Traian” a apărut la București, în anii 1870-1877 (cu unele întreruperi), și în 1882-1883; primul număr s-a lansat la scurt timp după suprimarea ziarului „Traian” („pentru atitudinea prea independentă

să asigure un trai mai mult decât decent soției și unicului lor copil.

Locuința lor, din incinta Mănăstirii Mihai-Vodă, unde se afla și sediul Arhivelor, înconjurată de verdeață, va rămâne în memoria fiicei plecate, nu de voie, ci de nevoie, să studieze în Franța. Cum s-au petrecut lucrurile o povestesc însuși epistolierii, cu sinceritate și durere resimțită de fiecare în felul său. Iulia Hasdeu, soția, primea, într-o zi, o scrisoare nesemnată, în care anonimul o anunța de infidelitatea lui Hasdeu. Reacția femeii care se considera înșelată a fost neașteptată: și-a luat copilul și a plecat din casă tocmai la Brașov, părăsindu-și bărbatul. Plecarea precipitată, din București, se întâmpla în iulie 1881. Acasă, singur, rămânea Hasdeu, îndurerat de povestea scrisorii pe care o credea unealta unui „mișel necunoscut” ce-l urmărea „de-un an de zile”. „În loc de a crede anonimilor și pseudonimilor, urmărește-mă sau pune pe alții să mă urmărească, și atunci te vei convinge”², îi scria soțul la finalul unei epistole în care îi justifica cheltuirea banilor pe lucruri serioase, rugând-o a nu-l compromite în fața cunoscuților, după optsprezece ani de căsnicie. În acea perioadă, soția era hotărâtă să plece mai departe, la Paris. Motivele Lilicăi³, serioase și normale, de a se neliniști, nu constituiau un impediment pentru proiectul plecării la mii de kilometri departe de casă. „Mai întâi nu mă pot despărți nici de d-ta, nici de d-nei, al doilea nu vreau să fac liceul acolo, fiindcă este cu totul altă metodă și programa este alta și mult mai grea”, scria fata în epistola din 28 iulie 1881, expediată tatălui său.

Scrie-mi te rog, cât de iute, ce să fac, fiindcă mama vrea să plece cum va primi banii de la d-ta, și eu nu știu ce să fac, să plec ori să rămân singură în Brașov.⁴

Tatăl răspundea a doua zi, nu soției care refuza comunicarea cu el, ci fiicei, dar cu gândul că cele cinci motive enumerate de el vor fi citite de nevasta lui și o vor face să se răzgândească. Primul motiv era esențial și, din punct de vedere psihologic, cel mai important pentru familie: „Eu nu vreau să rămâi fără nevastă și copil”⁵. Nici acesta și nici celelalte motive legate de nerecunoașterea atestatelor Lilicăi în Franța, cheltuielile mari, bursa pentru străinătate fiind condiționată de finalizarea studiilor în România, nu au determinat-o pe doamna Hasdeu să se răzgândească. Peste o lună mama și fiica ajungeau la Paris. Firește, ne-am putea întreba retoric: de ce Hasdeu nu a plecat la Brașov spre a împiedica personal inițiativa nevestei? Sau: cât a fost dorința femeii de a-și pedepsi bărbatul și cât a fost dorința mamei ca Iulia să-și continue studiile la Paris?

Odată ajunse în capitala Franței, „orașul-lumină” cum i se spunea, mama și fiica încercau să se adapteze la noile condiții, căutând în primul rând o locuință confortabilă, bine situată, dar nu foarte scumpă căci nu dispuneau de foarte mulți bani, și o școală foarte bună, unde Lilica putea fi înscrisă. Doamna Hasdeu ar fi vrut s-o înscrie la un liceu de băieți, fiindcă profesorii erau mult mai bine pregătiți decât alții, de la instituțiile

și pentru atacurile la adresa monarhiei”), B.P. Hasdeu susținând chiar în articolul-program că va continua linia politică a vechii reviste. În primul an de apariție predominau articolele cu caracter politic. Din 1872 editorialele politice sunt înlocuite cu studii științifice, versuri și proză.

² *Documente și manuscrise literare*, III, *Corepondența B.P. Hasdeu – Iulia Hasdeu*, ediție publicată, adnotată și comentată de Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p. 39 (din vol. VIII, pachet V, doc. 276, datat 14 iulie 1881); acest volum III reproduce documente păstrate la Arhivele Naționale ale României, Direcția Municipiului București, *Fond B.P. Hasdeu*.

³ Nume de alint.

⁴ *Documente și ...*, p. 41 (pachet III, doc. 52, datat 28 iulie 1881).

⁵ *Ibidem*, pp. 41-42 (vol. VIII, pachet V, doc. 278, datat 29 iulie 1881).

de învățământ pentru fete. Dar la Paris era imposibil ca o fată să urmeze cursurile unui liceu de băieți. În final, copila era înscrisă în clasa a IV-a, la Colegiul Sévigné. Prima lor adresă pariziană a fost: rue⁶ de Tournon, nr. 9.

La București, Hasdeu aștepta cu nerăbdare și îngrijorare vești de la cele două Iulii, într-una dintre epistole implorându-și fiica: „Scrie-mi neapărat în fiecare săptămână căci dindată ce trec șapte zile fără nicio noutate de la voi mă apucă și mă turmentă demonul incertitudinii”⁷. Pe lângă ocupațiunile profesionale ce-i consumau aproape tot timpul, era nevoit să rezolve și treburile casnice, altădată atribuțiunile soției. Muncea mult, dar o făcea cu gândul la viitorul copilei, pe care o îndemna să știe mai mult decât cea mai silitoare dintre colegele sale, căci, scria el, „ești româncă [...] ești fata lui Hasdeu”⁸. Celor două le trimitea banii prin bancherul Halfon, necăjindu-se în repetate rânduri de puținătatea lor. Atunci când fiica îi lăuda discursul ținut de el, în decembrie 1881, cu prilejul dezvelirii statuii lui I.H. Rădulescu la București, publicat în ziarul „Românul”, tatăl îi răspundea sincer: „Nu discursul pentru Heliade m-a ocupat și mă ocupă, ci grija de a găsi bani de călătorie, o grijă de care tot încă n-am scăpat”⁹. Hasdeu plănuise să petreacă sărbătoarea Crăciunului la Paris, iar drumul era costisitor. În ciuda dificultăților financiare el reușea să ajungă în Franța, familia reîntregindu-se pentru câteva zile, după șase luni de așteptare. Până la sosirea lui, Iulia primise măsura pe care tatăl avusese grijă să i-o expedieze de la București, iar mama achiziționase în rate pianul. Absolventă a Conservatorului din București, ea continua studiul pianului și lua lecții de canto. Hasdeu avusese ocazia să se convingă de modul în care trăiau cele două Iulii în Franța. Grijă banilor era imensă și era motivul pentru care soția lui se gândea să ia în pensiune completă câteva studențe românce. Din nefericire, demersul, deși anunțat în ziar, nu se concretiza și banii, spre supărarea fetei, erau subiectul aproape nelipsit în comunicarea epistolierilor.

Scrisorile au o valoare documentară, pe lângă aceea că dezvăluie opiniile semnatarului, scrise cu sinceritate, sub influența emoțiilor sale. Dintr-o epistolă a lui Hasdeu, datată 10/22 iunie 1882, aflăm că filologul primise decorația de „Comandor al Coroanei României”, dar că va fi mulțumit atunci când va primi pe cea de „Mare Ofițer”, deși, paradoxal, recunoștea că „toate decorațiile sunt secătore”¹⁰.

Meditațiile particulare, de latină și greacă, pe care fata le urma de două ori pe săptămână, studiul și cele șase lecții pe lună la pian, ora de canto, săptămânal, pe lângă celelalte cursuri și teme, îl făceau pe tată să afirme că „sunt prea multe” și nu pentru că se gândea la vreo economisire a banilor, ci pentru „a nu se abuza de forțele” copilei „încă prea fragede”¹¹. Conștient însă că banii nu erau suficienți, el se zbătea, către finele anului 1882, ca să obțină din partea Statului o bursă pentru Lilica, fiind sprijinit de Gheorghe Chițu și de Petre S. Aurelian. Pe 10 martie 1883 le anunța pe cele două Iulii că „bursa Lilicăi s-a votat: 2.400 [lei]”¹².

Cu siguranță, Iulia merita să fie bursieră a României, căci silința ei la învățătură era evidentă. Modul în care vorbea „ca o pariziancă” stârnise admirația lui Pierre Émile

⁶ rue (fr.) – stradă.

⁷ *Documente și ...*, pp. 63-64 (vol. VIII, pachet V, doc. 287, datat 17 noiembrie stil vechi 1881).

⁸ *Ibidem*, pp. 65-66 (vol. VIII, pachet V, doc. 288, datat 28 noiembrie stil vechi 1881).

⁹ *Ibidem*, p. 67 (vol. VIII, pachet V, doc. 289, datat 6 decembrie 1881).

¹⁰ *Ibidem*, p. 85 (vol. VIII, pachet V, doc. 299, datat 10/22 iunie 1882).

¹¹ *Ibidem*, pp. 81-82 (vol. VIII, pachet V, doc. 297, datat 5/17 mai 1882).

¹² *Ibidem*, pp. 105-106 (vol. VIII, pachet V, doc. 310, datat 10 martie stil nou 1883).

Levasseur, administratorul Colegiului Franței, aflat în inspecție la o lecție de istorie.¹³

„Am avut dureri de cap; am tușit; a venit doctorul”, îi scria Lilica tatălui său, pe 24 aprilie 1883.¹⁴ Era prima oară când fata se plângea de simptomele ce păreau a anunța cumplita boală, tuberculoza pulmonară. Savantul era absorbit de chestiunile politice, fiindcă în perioada aceea candida la demnitatea de deputat din partea Partidului Liberal, într-un colegiu din Craiova. În acest sens, participa la întruniri, ținea discursuri admirabile și se bucura de susținere din partea intelectualității de acolo. „Am căzut, dar am căzut într-un mod atât de strălucit, încât s-au speriat chiar dușmanii mei [...] mi-au lipsit numai 50 de voturi pentru ca să fiu proclamat deputat”, le anunța el pe Iulii, la 3/15 mai 1883¹⁵, exprimându-și totodată temerile pentru suferința copilei. „Durerile de cap ale Lilicuței mă îngrijesc *grozav*. [...] Să nu lucreze *peste măsură*: are destul timp în viitor!” Hasdeu primise o a doua scrisoare de la Iulia, veștile nefiind deloc bune. „Mă doare capul; sunt câteodată foarte obosită și am [o stare] de vâlguire extremă.”¹⁶ Doctorul îi prescria: băi de sulf, pilule de fier și plimbări în aer liber. Pacienta și mama sa începeau programul bisăptămânal de promenadă în Bois de Boulogne, celelalte recomandări fiind de asemenea respectate.

De doi ani plecată din România, Iulia era cuprinsă de dorul de țară, de locurile copilăriei și de prietenele care nu se mai gândeau la „biata exilată”.¹⁷ Își dorea mult să se întoarcă acasă pentru câteva săptămâni, dar călătoria la care visa se va petrece mult mai târziu, abia în 1886, după a doua și ultima etapă a bacalaureatului.

Pe 4 octombrie 1883, Lilica începea, din nou, cursurile la Colegiul Sévigné, instituție condusă de Mathilde Salomon, o „persoană distinsă, dar severă, chiar rea”.¹⁸ Eleva româncă era favorita tuturor: a dirigintei, a directoarei, a profesorilor. Începuse lecțiile particulare cu acuarelistul Herst, profesorul de desen de la colegiu, și copia tablouri cunoscute, ca de exemplu: *Christ mort* de Van Dyck și *Taurul* de Potter.

La observația dnei Hasdeu, cum că fiica sa purta ghinion tuturor celor care îi dădeau premii, făcută în momentul primirii vestii despre moartea lui Vasile Boerescu, acesta fiind cel care îi înmânase premiul la Colegiul Sf. Sava, cu trei ani în urmă, replica fetei, scrisă în epistola către tată, era: „În ce mă privește, cred că port ghinion doar fizicilor”.¹⁹ E o remarcă peste care s-ar putea trece dacă nu s-ar cunoaște deznodământul existenței poetei. Dar fiindcă ea însăși a fost victima ftiziei, persistă întrebarea: nu cumva Lilica fusese atinsă de aripa fatalității chiar înainte de a pleca la Paris? Tuberculoza pulmonară, epidemia secolului al XIX-lea, acționa mai lent sau mai rapid, timp de luni de zile sau ani, în funcție de robustețea trupului celui suferind, condițiile de viață și de climă ș.a. În cazul Iuliei, semnele bolii, deși prezente aproape tot timpul, după cum ne dezvăluie epistolele, nu erau, la început, considerate a fi simptomele ftiziei, ci ale... bronșitei.

După balul mascat organizat la sfârșitul lui februarie 1884²⁰, la colegiu, unde strălucise îmbrăcată în costumul popular al mamei sale, Lilica își înștiința tatăl, pe 8

¹³ *Ibidem*, pp. 102-103 (vol. III, pachet III, doc. 83, datat 18 februarie 1883).

¹⁴ *Ibidem*, pp. 111-112 (vol. III, pachet III, doc. 89, datat 24 aprilie 1883).

¹⁵ *Ibidem*, p. 114 (vol. VIII, pachet V, doc. 316, datat 3/15 mai 1883).

¹⁶ *Ibidem*, p. 113 (vol. III, pachet III, doc. 90, datat 9 mai 1883).

¹⁷ *Ibidem*, pp. 131-132 (vol. IV, pachet III, doc. 100, datat 25 octombrie 1883).

¹⁸ *Ibidem*, pp. 124-126 (vol. IV, pachet III, doc. 97, datat 7 septembrie 1883).

¹⁹ *Ibidem*, pp. 138-139 (vol. IV, pachet III, doc. 103, nedatat).

²⁰ *Ibidem*, pp. 152-153 (vol. IV, pachet III, doc. 111, datat 26 februarie 1884).

martie²¹, că încetase să mai frecventeze cursurile acelei instituții, din cauza nedreptăților ce o afectau, făcând-o să se claseze după alte colegi. „Tot câștigul meu este o durere de cap nebună, însoțită de tuse și de durere în inimă”, scria adolescenta cuprinsă de amărăciune. În ciuda insistențelor directoarei Salomon și profesorului de matematică, Simonet, povestea legată de Colegiul Sévigné se va încheia atunci, într-o atmosferă nefericită.

Câte injustiții am mai suferit și eu în viață, ba mai sufăr încă, și totuși prin străduință și voință biruiesc pe dușmanii sau pe pizmașii mei. O succesiune periodică de plăceri și neplăceri agerește mintea și oțelește inima omului²²,

scria Hasdeu în epistola datată 2/14 martie 1884, cu dorința-i evidentă de a-și încuraja fiica. Le sfătuia să angajeze un meditator bun care, alături de profesorul Chabault, să o pregătească pe Iulia pentru bacalaureat. Savantul adăuga niște sfaturi utile copilei, și anume: „Să nu abuzeze de muncă, să cruțe ochii, să aibe ore de repaos, de preumblare, de petrecere cu câteva amice”. În acel timp, Hasdeu rezolvase problema buncii sale maternelne, care venise de la Cernăuți la București: o făcuse călugăriță la Ciorogârla, unde îi plătea lunar suma de 60 de franci.

Din epistole aflăm că fata îi expedia tatălui tablouri care erau admirate la București, fiindu-i recunoscut talentul de către apropiatii familiei. „Dar lucrul principal e bacalaureatul și iarăși bacalaureatul”²³, opina savantul, temător că pregătirea pentru examene suferă din pricina pasiunii pentru desen. Începând din mai 1884, la domiciliu, Iulia studia latina și greaca cu profesorii Chabault și Aumont.

Savantul se îngrijora, la începutul verii anului 1884, din pricina holerei care-i măcina pe francezi. Negândindu-se la teribila boală, nu o va lua, îl asigură fata care știa că epidemia se manifesta în sudul Franței, nicidecum la Paris. În vara aceea, familia Hasdeu, reîntregită, petrecea un sejur în Elveția, de unde, la întoarcere, cele două Iulii au vizitat timp de două zile orașul Dijon, muzeul și bisericile acestuia. Savantul folosise călătoria și în scop profesional, fiindcă la scurt timp după revenirea în țară el prezenta raportul cu titlul *Învățămintul rural din Elveția în aplicare la școlile rurale din România*, propunând aplicarea metodei elvețiene la două școli românești, una din Tutova și alta din Craiova.

Carol Davila se stingea din viață pe 26 august 1884, iar vestea morții sale, anunțată de ziarele românești, a făcut-o pe fiica lui Hasdeu să exclame, îndurerată:

Iată o adevărată pierdere pentru România, aș putea să spun pentru umanitate deoarece dacă un om de geniu face onoare patriei sale, un om de bine face onoare întregii omeniri! Dl Davila era un veritabil om de bine! Merită cele mai sensibile regrete din partea tuturor celor care au o inimă²⁴.

„Mama nu-i deloc de părere că trebuie să te amesteci în politică, să devii deputat”²⁵, îl anunța Iulia pe Hasdeu, în octombrie, când istoricul se lansase deja, din nou, în campania electorală pentru Camera Deputaților. Triumfase la sfârșit, însă nu era validat ca deputat fiindcă, trebuind să aleagă din cauza incompatibilității în care se afla, savantul opta pentru păstrarea funcției de director general al Arhivelor Statului. „Sincer: de ce

²¹ *Ibidem*, pp. 154-156 (vol. IV, pachet III, doc. 112, datat 8 martie 1884).

²² *Ibidem*, pp. 156-157 (vol. VIII, pachet V, doc. 336, datat 2/14 martie 1884).

²³ *Ibidem*, pp. 159-160 (vol. VIII, pachet V, doc. 338, datat 3/15 mai 1884).

²⁴ *Ibidem*, pp. 170-171 (vol. IV, pachet III, doc. 120, datat 15 septembrie 1884).

²⁵ *Ibidem*, pp. 174-175 (vol. IV, pachet III, doc. 122, datat 18 octombrie 1884).

vrei să fii deputat? De ce să sacrifici Arhivele – loc sigur, excelent, indispensabil – pentru o vanitate, îndrăznesc să spun?”²⁶, îl întreba fiica sa, oarecum dojenindu-l.

La începutul anului 1885, Iulia lua lecții de limba engleză, cu profesorul Elwall, istorie și geografie, cu Peytraud, latină (gramatică și literatură), precum și literatură greacă cu Charles Lavigne, limba greacă și gramatică franceză cu Chabault. Profesorul Aumont, ca și acuarelistul Herst, își încetau activitățile de meditari ai copilei. Mama și fiica descoperiseră în apropierea imobilului în care locuiau atelierul de pictură al lui Diogène Maillart, câștigătorul Premiului Romei. Fiica cea mare a pictorului, Eva, murise în 1883, din cauza ftiziei. „Cum studiez mult, pictura pe de-o parte, teatrul pe de-altă parte, acestea sunt niște mijloace pentru a-mi destinde spiritul: fără acestea, aș înnebuni”²⁷, se confesa ea lui Hasdeu. „Atelierul este încântător; dl Maillart e un pictor excelent, un profesor foarte distins”²⁸, scria Iulia, unul dintre cei șase „ucenici” ai artistului. Ea și dna Hasdeu erau invitate cu prilejul seratelor organizate de soția pictorului, unde se dansa toată noaptea. Tinerei nu-i plăceau mondenitățile și, în consecință, nu agrea deloc asemenea evenimente, preferând mai degrabă conversațiile despre literatură, artă, știință. Poate că și boala de care suferea îi cauza spleenul și o aplecare mai adâncă asupra rostului existenței, la care, desigur, pasiunea pentru filosofie contribuia din plin.

„Mă plictisesc tare; sunt tristă; nu am ieșit de trei zile; suspin după aer și mișcare [...]. Cei cincisprezece ani pe care îi am nu se acomodează cu această viață de pustnică”²⁹, mărturisea ea lui Hasdeu, când boala o obliga a rămâne acasă, în timp ce afară, pe străzile Parisului, oamenii se bucurau de Carnavalul dinaintea Postului Mare. Dna Hasdeu, la rândul ei, fusese suferindă de ochiul stâng. „Boalele voastre mă îngrijesc și mă tulbură foarte mult”³⁰, declara savantul care, sub imperiul dorului, asaltat de veștile bolilor, dar și de problema spinoasă a lipsei banilor, le dezvăluia Iuliilor gândul său, ce se contura din ce în ce mai pregnant:

După obținerea bacalaureatului în Paris Lilicuța trebui să facă doctoratul undeva mai aproape de București, de exemplu la Graz³¹, într-o climă foarte sănătoasă și unde ne putem vedea mai des. [...] Depărtarea Parisului și cheltuiala drumului e ceva grozav.

„Eu am o răceală oribilă”, îi scria Iulia tatălui său pe 23 februarie 1885, amintind de ziua nașterii lui Victor Hugo. Pe 26 februarie 1885 scriitorul își aniversa cei 83 de ani și, odată cu el, Franța îl sărbătorea, iar tânăra nu înceta să se mire: „Ce glorie! Fericit [e] poetul care-și vede astfel încoronat geniul! Fericită [e] națiunea care știe astfel a-și onora talentul!”³². În epistola respectivă, Iulia încerca a-și convinge tatăl de inutilitatea călătoriei pe care acesta o plănuise, de Paști, la Paris. Fiind în febra pregătirilor pentru examenele din prima etapă a bacalaureatului, care urmau a se desfășura în toamna anului 1885, Iulia și tatăl său nu ar fi avut răgazul de a petrece timp îndelungat împreună, ba, mai mult, sosirea lui Hasdeu ar fi sustras-o de la programul studiilor sale. „O, dorule! Dorule! ... Și mai cu seamă când știu că tot mereu sunteți bolnave, când

²⁶ *Ibidem*, p. 85 (vol. IV, pachet III, doc. 125, datat 18 decembrie 1884).

²⁷ *Ibidem*, pp. 180-182 (vol. IV, pachet III, doc. 128, nedatat).

²⁸ *Ibidem*, pp. 182-184 (vol. IV, pachet III, doc. 129, nedatat).

²⁹ *Ibidem*, pp. 187-188 (vol. IV, pachet III, doc. 131, datat 16 februarie 1885).

³⁰ *Ibidem*, pp. 189-190 (vol. IX, pachet V, doc. 354, datat 9 februarie 1885).

³¹ Graz în epistola originală.

³² *Documente și ...*, pp. 190-192 [S 5 (1) LXXIII, datat 23 februarie 1885, Biblioteca Academiei Române].

una, când alta, ș-apoi vă mai supărați și pentru bani”³³, sintetiza el, resemnându-se cu tristețe, principalele motive pentru care dorea să le fie alături, măcar pentru scurt timp, aceleași pe care juna epistolieră sau mama sa (mai rar!) le amintea în aproape fiecare scrisoare.

În 1884, B.P. Hasdeu primise din partea Academiei sarcina de a redacta dicționarul *Etymologicum Magnum Romaniae*, subvenționat de Regele Carol I, pentru realizarea căruia se fixase termenul de șase ani. „Din cauza Academiei, muncesc și eu peste măsură, mai ales la *Dicționarul* meu, de care regele este încântat”³⁴, scria filologul celor două Iulii. „Iată de ce, ocupat toată ziua, vă scriu atât de puțin, având capul plin de etimologii peste etimologii, plus Consiliul permanent [al Instrucțiunii Publice], plus Universitatea, plus Arhiva”, se scuza el, enumerând instituțiile al căror angajat era.

Din martie 1885, Vasile Alecsandri reprezenta România la Paris, în calitate de ministru plenipotențiar. „L-am privit totdeauna pe dl Alecsandri ca pe cel mai mare poet al României”³⁵, scria Iulia, remarcându-i stilul „de o armonie încântătoare” și arătând că în drame părea să se fi inspirat din opera lui Hugo, iar în „pictarea scenelor câmpenești” se aseamăna cu George Sand.

Politica românească era urmărită de adolescența care, în epistolele sale, din când în când, strecura câte o opinie personală: în România erau multe partide, deci „multe uri”; țara era „infectată” de socialism; Vintilă Rosetti, în capul socialiștilor, „face rău la inimă”; pentru binele patriei sale, nu-și dorea să se nască pe meleagurile natale un al doilea Jules Vallès ș.a.

„O răceală oribilă mă face să tușesc, să mă doară capul, să beau ceaiuri și să ronțai pastile”³⁶, îi relata ea lui Hasdeu, înștiințându-l că petrecuse în tristețe sărbătorile de Paști ale anului 1885. Vizitase, totuși, în timpul acelei scurte vacanțe, expoziția cu lucrările lui Eugène Delacroix, pe care îl considera „Victor Hugo al paletelor”.

„Tus[e]a Lilicuței mă îngrijește foarte mult”³⁷, scria Hasdeu în vremea aceea, recomandându-i fetei a lua „gudron”, două-trei linguri zilnic, cu apă, precum o făcuse el și se vindecase.

În ciuda precarei stări de sănătate pe care o trăia și a problemelor pecuniare ale familiei sale, Iulia avea umor chiar și atunci când expunea chestiuni grave, fapt remarcat de tată. „Ultima scrisoare a Lilicuței, ca și cele precedente, mi-a plăcut foarte mult: idei serioase sub o formă vie și glumeață.”³⁸

Pe 8 aprilie 1885, la București, C.A. Rosetti trecea la cele veșnice. Cele două Iulii aflaseră din zările franțuzești de moartea sa. „Era un mare om de stat, un abil politician. [...] Voi avea mereu o venerație mare pentru omul ce a făcut patria mea independentă și glorioasă”³⁹, scria adolescența tatălui său. Din epistole aflăm că Rosetti nu dorise „niciun doliu, nicio ceremonie, nicio poliție”⁴⁰, atitudine pe care tânăra o aprecia mult. B.P. Hasdeu, Vasile Alecsandri și D.A. Sturdza au depus o coroană din partea Academiei.

³³ *Ibidem*, pp. 192-194 (vol. IX, pachet V, document 355, datat 24 februarie stil vechi 1885 – A.N.R. D.M.B., *Fond B.P. Hasdeu*).

³⁴ *Ibidem*, pp. 196-197 (vol. IX, pachet V, doc. 356, datat 7/19 martie 1885).

³⁵ *Ibidem*, pp. 194-196 (vol. IV, pachet III, doc. 133, [martie 1885]).

³⁶ *Ibidem*, pp. 201-203 (vol. IV, pachet III, doc. 135, datat 13 aprilie 1885).

³⁷ *Ibidem*, p. 206 (vol. IX, pachet V, doc. 350, nedatat).

³⁸ *Ibidem*, pp. 203-204 (vol. IX, pachet V, doc. 358, datat 25 aprilie stil nou 1885).

³⁹ *Ibidem*, pp. 204-206 (vol. V, pachet III, doc. 147, nedatat).

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 207-208 (vol. IV, pachet III, doc. 136, datat 1 mai 1885).

Pe lângă considerațiile despre Rosetti, fata adăuga și pe cele despre Chabault, care „nu știa deloc ce se cere la bacalaureat”, motiv pentru care ea și dna Hasdeu preferau să încheie colaborarea și să-l accepte pe profesorul Maurice Albert, recomandat de Charles Lavigne, pentru pregătirea la limba greacă. Lilica nu se simțea bine în acea perioadă, din cauza acceselor de tuse care se înțețeau, în ciuda leacurilor administrate, dându-i impresia că i „se rupe pieptul”.

Pe 11 mai 1885 își anunța tatăl că profesorul Albert o medita săptămânal la limba greacă și Lavigne la latină, în vederea trecerii examenelor primei sesiuni a bacalaureatului, cea „umanistă”. Receptivă la munca lui Hasdeu, citea cu atenție fragmentele *Etymologicului*, publicate ca foiletoane în „România liberă”, și sugera filologului, la aceeași dată, realizarea, în plus, a unui dicționar mai puțin academic, „apt de a fi util tuturor inteligențelor”.⁴¹ *Etymologicum* era dicționarul de care aveau nevoie lingviștii și oamenii atrași de studiile literare.

„E uimitor și că în România sunt respectate atât de puțin regulile gramaticii!” Tânăra era neplăcut impresionată de frazele „fără coadă, nici cap, întortocheate, adesea de neînțeles” din ziarele românești, pe care le primeau la Paris.

O scrisoare lungă și emoționantă primea savantul de la Iulia, la sfârșitul lunii mai. Pe 22 mai 1885, Victor Hugo se stinge din viață, în apartamentul său, din Avenue Eylau. „Am simțit, ca o lovitură de pumnal, în inimă”⁴², scria Iulia tatălui seara, la opt și jumătate. Împreună cu soția savantului a mers la casa ilustrului defunct și a așternut acolo, pe registrul de condoleanțe, un mesaj din partea lor: „Doamna și dra Hasdeu, din colonia românească, celui mai mare dintre poeți, celui mai mare dintre cetățeni!”. Cortegiul lui Hugo a pornit dimineața, la unsprezece, de la Arcul de Triumf, și abia seara, la ora șapte, a ajuns la Panteon. În România, după cum observa Lilica, „Telegraful” publicase „cuvinte foarte bine simțite, despre marele om” – „dovada inteligenței direcțiunii”. Recompensa la care visă, după admiterea la bacalaureat, era portretul lui Victor Hugo „încadrat de o ramă frumoasă”.

Pe 12 noiembrie 1885 Iulia îi dădea tatălui vestea cea mare: trecuse cu bine de prima etapă a bacalaureatului. „Sunt mulțumită”, scria fata, „și mama, care a fost bolnavă de teamă, este aproape bolnavă de bucurie”⁴³.

Plăcerea pe care mi-a făcut-o bacalaureatul Lilicuței, mai ales când am văzut cât de severi sunt examinatorii, mă amețise cu desăvârșire – recunoștea tatăl, adăugând:

Două zile n-am putut lucra nimic; mă durea capul, și alergam numai în dreapta și-n stânga ca să comunic bucuria mea tuturor amicilor.⁴⁴

La începutul anului 1886, pe adolescentă o chinuia, din nou, „durerile atroce de cap”⁴⁵, urmate de guturai, strănuturi și sufocare.

Din anul 1883 și până în 1885, mama și fiica locuiseră într-un imobil situat pe strada Condé. În ianuarie 1886 Iulia îl anunța pe Hasdeu că portăreasa acelei case tocmai murise din cauza ftiziei. „De ieri eu însămi sufăr de o tuse seacă, ce-mi roade pieptul”⁴⁶, scria copila, care îndura deseori chinurile bolii.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 208-210 (vol. IV, pachet III, doc. 137, datat 11 mai 1885).

⁴² *Ibidem*, pp. 211-214 (vol. IV, pachet III, doc. 138, nedatat).

⁴³ *Ibidem*, p. 233 (vol. V, pachet III, doc. 144, datat 12 noiembrie 1885).

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 234-235 (vol. IX, pachet V, doc. 368, datat 6/18 noiembrie 1885).

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 246-247 (vol. V, pachet III, doc. 154, nedatat).

⁴⁶ *Ibidem*, p. 256 (vol. V, pachet III, doc. 159, nedatat).

La Hacking, lângă Viena, se stingea din viață, în martie, Boleslav, unchiul savantului, fratele lui Alexandru Hasdeu⁴⁷. Mama și fiica regretau moartea singurei rude din neamul Hasdeilor, în timp ce tatăl călătorea în Austria, după primirea unei telegrame prin care fusese înștiințat de agonia lui Boleslav, de către soția acestuia. Din nefericire, B.P. Hasdeu ajungea prea târziu, după înmormântare. Afla cu acel prilej că unchiul își redactase testamentul și avusese grijă să-i lase drept moștenire casa părintească, din Cristinești Hotinului.

Pe 24 iulie 1886, Lilica îi dădea tatălui vestea cea mult așteptată: era „pe deplin”⁴⁸ bacalaureată! Savantul, pe culmea fericirii, se grăbea să le trimită banii necesari călătoriei lor spre casă, cu trenul Fulger. La București tânăra a fost, după cum scria într-o epistolă, „răsfățată și sărbătorită ca o adevărată regină”⁴⁹.

În toamnă, cele două Iulii se instalau, din nou, în apartamentul parizian, din bulevardul Saint-Germain. Pe 8 noiembrie 1886, la câteva zile după ce începea cursurile la Facultatea de Litere și Filosofie, de la Sorbona, îi trimitea lui Hasdeu două poezii personale, pentru revista „L'Étoile Roumaine”, acceptând să fie publicate doar sub pseudonimul literar Camille Armand.

Pe 13 decembrie 1886, fata îi dădea tatălui o veste a cărei gravitate probabil că nu o bănuia: era vorba de prima hemoptizie⁵⁰.

De mai multe zile simțeam un rău în piept; tușeam cu o tuse seacă, dar nu dădeam importanță. Sâmbătă seară, culcându-mă, am tușit, și deodată un val de sânge mi-a urcat în gură [...] am umplut două batiste complet. Mi-a venit și pe nas, suflându-mi-l, dar [era] foarte puțin. [...] Mă durea pieptul; nu puteam să vorbesc decât foarte încet și cu dificultate.

Doctorul Percheron concluziona, ca de obicei, că munca peste măsură producea aceste consecințe. Hasdeu își sfătuia fiica să nu mai studieze exagerat de mult, în detrimentul sănătății, căci, îi amintea el, „chi va sano va lontano”⁵¹.

Pentru a obține încă un titlu, pe lângă acela de licențiată a Sorbonei, Iulia se înscria și la cursurile fiziologistului Jules Soury, de la Școala de Înalte Studii. La cursurile universitare mergea însoțită de mama, care obținuse permisul de acces, fiindcă era singura studentă între tinerii din anul său de studii. „Încep a crede”, scria poeta, la începutul anului 1887, „că am aerul de a nu mai putea sta în picioare, că fața mea galbenă, slăbită, abătută, poate inspira serioase neliniști excelentului meu profesor”⁵². Gabriel Séailles era conducătorul conferințelor practice preparatorii pentru licență și, într-un scurt dialog cu studenta, îi spusese: „sănătatea înainte de toate”, observându-i chipul măcinat de boală.

Atunci savantul reușise luarea în posesie a moșiei de la Cristinești, prin care erau asigurate „independența Lilicăi”⁵³ și îndeplinirea visului „de aur” al soției, acela de avea o casă în București.

Pe 7 noiembrie 1887, Lilica mergea, din nou, la facultate.

⁴⁷ Tatăl lui B.P. Hasdeu.

⁴⁸ *Documente și...*, p. 296 (vol. V, pachet III, doc. 181, datat 24 iulie 1886).

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 299-300 (vol. V, pachet III, doc. 183, datat 20 octombrie 1886).

⁵⁰ Din cauza unei hemoragii a căilor respiratorii, sângele se elimină prin tuse, mai ales în cazurile de tuberculoză pulmonară.

⁵¹ *Documente și...*, p. 314 (vol. IX, pachet V, doc. 400, datat 9/21 decembrie 1886).

⁵² *Ibidem*, pp. 330-331 (vol. VI, pachet III, doc. 198, [1887]).

⁵³ *Ibidem*, p. 329 (vol. IX, pachet V, doc. 406, nedatat).

B.P. Hasdeu insista ca fiica să-i trimită nuvela *Sanda*, pe care ea o scrisese la Paris, în limba română, și tatăl o aștepta pentru a o publica în „Revista Nouă”.

Aniversarea celor optsprezece ani ai poetei, pe 14 noiembrie 1887, i-a reunit în apartamentul lor pe câțiva apropiați ai celor două Iulii: familia profesorului Leger, soția și fiica pictorului Maillart, Lazăr Șăineanu.

Primul număr al „Revistei Noi” apărea pe 15 decembrie 1887, B.P. Hasdeu fiind directorul publicației. Probabil pentru a nu fi mai prejos decât junii redactori, savantul începuse să scrie versuri, spre stupefacția soției, care îl bănuia de regrete pentru tinerețea pierdută.

Chinuit de gândul la șubreda sănătate a Iuliei, Hasdeu le scria ființelor dragi:

Dacă Lilicuța mă iubește câtuși de puțin, dacă ea ține la liniștea mea – în fine – nu vrea să vă readuc imediat la București, trebuie să poarte *flanela* și să nu abuzeze de muncă, să nu se scoale prea de dimineață. Tocmai vârsta de 18 ani și tocmai în Paris sunt tot ce poate fi mai periculos când cineva nu se păzește⁵⁴.

În 1888, pe 8 ianuarie, Iulia nu-i dăduse vești mai bune: „Sunt destul de serios bolnavă, de câteva zile. [...] Pieptul meu e chinuit și mă doare, cât și spatele; tușesc cu o tuse seacă, ce mă rupe și mă sufocă aproape tot timpul”⁵⁵. Depășit de situație, doctorul Percheron recomanda consultarea medicilor Damaschino și Graucher, de la Facultatea de Medicină din Paris. Cauza stării precare de sănătate a tinerei era mult mai serioasă decât „surmenajul intelectual și fizic” despre care vorbea medicul ei curant. După consultația la care Iulia s-a supus, medicul Graucher îi recomanda sacrificarea unui „an întreg de viață pentru vindecare”⁵⁶, plămânii fiind deja „prinși”, pentru a sejourna într-o zonă a Franței cu climat blând, curele de aer fiind nelipsite condiții puse de medici, în acea epocă, bolnavilor de ftizie. Deși, inițial, Iulia făcea opoziție la o asemenea idee, din cauza bolii era nevoită a se resemna și accepta grele tratamente și dureroase proceduri medicale, între cei patru pereți ai apartamentului din Paris. Despre toate acestea îi relata tatălui care, disperat, în lipsa pacientei, îi consulta, la rândul său, pe doctorii Măldărescu și Kalinderu.

La recomandarea doctorului Jaccoud, cele două Iulii ajungeau la Glion-sur-Montreux, în Elveția, la sfârșitul lunii mai, pentru o cură de aer. Din nefericire, călătoria nu i-a fost prielnică bolnavei, care nu avea poftă de mâncare, tușea mult și nu se ridica din pat.

La mijlocul lui iunie mama și fiica ajungeau în București.

Ultima epistolă a fost scrisă de poetă în timpul sejurului său din Elveția.

Pe 29 septembrie 1888, Iulia s-a stins din viață sub ochii îngroziți ai părinților, în apartamentul familiei. Ea repauzează în mausoleul familiei Hasdeu, din cimitirul bucureștean Bellu (fost Șerban-Vodă).

Vestea morții tinerei îndurera sufletele celor care au cunoscut-o. B.P. Hasdeu primea mesaje de condoleanțe din toate părțile: de la profesorii Iuliei, de la prietenii familiei, de la necunoscuți. Charles Lavigne, unul dintre dascălii Lilicăi, îi trimitea savantului o emoționantă epistolă, pe care o redăm integral:

Domnule,

Pierderea ireparabilă pe care ați încercat-o mă chinuie profund și nu găsesc un cuvânt de consolare să vă adresez: există dureri care nu vor să fie consultate.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 381 (vol. IX, pachet V, doc. 422, datat 31 decembrie stil vechi 1887).

⁵⁵ *Ibidem*, p. 380 (vol. VI, pachet III, doc. 215, datat 8 ianuarie 1888).

⁵⁶ *Ibidem*, p. 412 (vol. VI, pachet III, doc. 225, nedatat).

Lăsați-mă doar să vă spun că înțeleg toată întinderea nefericirii dumneavoastră și că împărtășesc măhnirea dumneavoastră: am văzut crescând copilul pe care îl plăngeți; am contribuit un pic la formarea spiritului său și știu mai bine ca oricine ceea ce puteați să așteptați de la acea inteligență atât de deschisă, atât de vie. Mă atașasem, de ea și de mama ei, cu o sinceră afecțiune, și resimt, eu însumi, lovitura care mă izbește direct în inimă.

Acceptați, Domnule, de a fi mesagerul meu pe lângă mama supărată și nu uitați că amintirea bieteii dumneavoastră fiice rămâne aici, cu fidelitate păstrată în sufletul celui care i-a fost profesor. Vă strâng mâna cu multă cordialitate și cu multă tristețe.

Servitorul dumneavoastră devotat,

Lavigne⁵⁷

Scrisorile Iuliei, ale tatălui și mamei sale, au apărut integral în seria *Documente și manuscrise literare*, volumul III, *Correspondența B.P. Hasdeu – Iulia Hasdeu*, ediție publicată, adnotată și comentată de Paul Cornea, Elena Piru și Roxana Sorescu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976. În Cuvântul introductiv, cu titlul *Correspondența B.P. Hasdeu – Iulia Hasdeu: un bildungsroman epistolar*, Paul Cornea, observa că:

O șansă rară la noi a făcut să ni se păstreze aproape toate scrisorile între tată și fiică, din vara anului 1881, când Iulia, acompaniată de maică-sa, sosea precipitat la Paris spre a-și continua studiile, începute strălucit în țară, și până în primăvara tragică a anului 1888⁵⁸.

Peste aproape patru decenii, toate epistolele poetei, din care cele mai multe sunt scrise în limba lui Voltaire, au fost publicate în limba română⁵⁹, facilitându-se astfel accesul celor interesați de lectura lor.

Prin acest volum, care înglobează toată corespondența dintre B.P. Hasdeu, soție și fiică, cititorilor, francofoni sau nu, li se oferă posibilitatea de a cunoaște multe aspecte din biografiile epistolierilor, așa cum au fost, nefardate prin intervențiile unor terți. Sinceritatea, spontaneitatea, autenticitatea sunt trăsăturile esențiale ale acestui tip de documente. Valoarea lor documentară, incontestabil mare, direct proporțională cu aceea a personalităților care le-au emis, ne-a motivat demersul de a le prezenta, într-o ordine cronologică (atât cât s-a putut), ca într-o înșiruire de tablouri de viață. Cititorul va observa că poeta nu a fost nicidecum victima părinților săi, despre care s-a vorbit prea mult timp că ar fi forțat-o să învețe⁶⁰, ci a unei boli cu un tablou clinic înșelător și, din păcate, fără leac în secolul al XIX-lea.

⁵⁷ Jenica Tabacu (traducere, ediție și prefață), *Iulia Hasdeu – Epistole către tatăl său*, Editura Vestala, București, 2015, p. 17 (n.t.) [A.N.R. D.M.B., *Fond B.P. Hasdeu*, vol. XX, pachet 898, doc. 6, datat 7 octombrie 1888].

⁵⁸ *Documente și...*, *Cuvânt introductiv* (Paul Cornea), pp. 7-8.

⁵⁹ S-au păstrat o sută optzeci și șase de epistole ale poetei către tatăl său, din care douăzeci și nouă au fost scrise în limba română și o sută cincizeci și șapte în limba franceză. Toate misivele tinerei au fost publicate în limba română (așa cum au fost scrise de autoare) și în traducere, în Jenica Tabacu, *op. cit.*

⁶⁰ *Documente și...*, p. 29: „legendă stupidă și răuvoitoare” (Paul Cornea).

Mă bucur foarte mult că voi nu
 vă mutați până la anul viitor, când
 vom veni și eu la Paris, și când
 și delincții vor fi însoțiți la Famille-
 te. Locul cel mai potrivit, cred eu,
 va fi lângă o bibliotecă publică
 mare, bună ca Marcassine, Sene-
 vière sau altă, unde stăteau une-
 mere nevroze de multe căști, pe
 care nu putea să le cuprindă și nici
 nu trebuia să le cuprindă, fiindcă
 căle-o dată necesare pentru una
 căi și altă.

Comedia cu Albert. Trambel,
 micul filosof plăm, m'a făcut
 mult să râd. Rămasesc cu căușă

trebuie să fie un mare stabiliment
 a nevrozei mele de a mărita
 și de a mărușă pe tot. A propoz,
 Alexandrina Filimoncu este de-a treia
 divort cu barbatul său. Pri-
 cina: Corda nu putea suferi căle,
 de Alexandrina nu avea să se
 descurse de făcându-l să căle. Și
 totuși când Corda a luat'o, a
 luat'o cu căle în tot!

Dimplicina e mică bine. A că-
 gal'o Drach, după ce totu-
 mii au vădărat că nu putea să
 scape. Dar — m'a spus'o Lăchă-
 scu — e în pericol de a căde
 "afliș".

Florentina-Manuela Țuhașu

ALEXANDRU MARGHILOMAN – SCRISORI INEDITE

ALEXANDRU MARGHILOMAN – UNPUBLISHED LETTERS

Abstract: Alexandru Marghiloman was born on January 27th, 1854, in Buzau, in an old family of Greek descent, being the son of Iancu Marghiloman and Irina. His mother was related with the Izvoranu boyars.

He graduated from St. Sava College, completing his education and instruction in Paris where he attended the Faculty of Law and the School for Advanced Studies in the Political Sciences/École des Hautes Études en Sciences Politiques. In 1878 he obtained his doctorate in Law. Returned to Romania, Alexandru Marghiloman followed his magistrate career, being a prosecutor and a judge at the Ilfov Tribunal from 8 June 1879 to 4 October 1880, after which he resigned from the magistracy. In 1881 he became a lawyer and in 1884 he was appointed as state attorney.

He began his political career in the Conservative Party that included most landowners, being elected on the 6th of November in the first Electoral College in Buzau. Having excellent qualities of politician, being a very good orator, elegant and very good organizer of electoral campaigns, he was a member of Cabinet in all conservative governments. He was also the Secretary of Justice, Secretary of Public Works, Foreign Secretary (July 7, 1900-Feb. 13, 1901), Home Secretary and President of the Council of Ministers/Prime Minister (March-October 1918). The National History Museum of Romania has many objects that belonged to Marghiloman, as well as some letters written by him.

Alexandru Marghiloman a văzut lumina zilei la 27 ianuarie 1854, în Buzău, într-o familie veche de origine greacă, fiind fiul lui Iancu Marghiloman și al Irinei. Mama sa era descendentă din familiile boierești Izvoranu. A absolvit cursurile Colegiului „Sfântul Sava”, educația și instrucția desăvârșindu-și-le la Paris, unde a urmat cursurile Facultății de Drept și ale Înaltei Școli de Științe Politice. În anul 1878 a obținut doctoratul în științe juridice și politice.

Întors în țară, Alexandru Marghiloman a urmat cariera de magistrat, fiind procuror și judecător al Tribunalului Ilfov în perioada 8 iunie 1879-4 octombrie 1880. A demisionat din magistratură și, în anul 1881, a devenit avocat, iar în 1884 a fost numit avocat al statului.

În politică a debutat în Partidul Conservator, care cuprindea majoritatea proprietarilor de pământ, fiind ales, pe 6 noiembrie 1884, deputat în Colegiul I Buzău. Având calități excelente de politician, fiind un orator desăvârșit, elegant și foarte bun organizator de campanii electorale, a fost cooptat în toate guvernele de concentrare conservator-junimiste, conducând cu pricepere ministerele încredințate: Justiție (23 martie-12 noiembrie 1888; 18 decembrie 1891-4 octombrie 1895), Lucrări Publice (12 noiembrie 1888-26 martie 1889; 5 noiembrie 1889-16 noiembrie 1890), Agricultură, Industrie, Comerț și Domenii (16 noiembrie 1890-15 februarie 1891), Afaceri Străine (7 iulie 1900-13 februarie 1901), Interne (29 decembrie 1910-28 martie 1912) și Finanțe (14 octombrie 1912-31 decembrie 1913).

La Justiție promovează Legea organizării judiciare, prin care se stabilea inamovibilitatea magistraților. La Afaceri Străine reușește să relanseze apropierea de Franța, după o perioadă de înghețare a relațiilor. La Lucrări Publice contribuie la amenajarea Grădinii Botanice din București, construirea Palatului Justiției din Craiova,

începerea lucrărilor la Școala Centrală de Fete din București, la Palatul Justiției din București și la edificiul Bibliotecii Centrale Universitare, precum și la începerea lucrărilor la podul de la Cernavodă. S-a numărat printre fondatorii Partidului Constituțional (1 mai 1891), acesta fuzionând cu Partidul Conservator. În perioada 1910-1913, când guvernul era condus de conservatori, Marghiloman a ocupat și portofoliile Ministerului de Interne și Ministerului Finanțelor (14 oct. 1912-31 dec. 1913). În timpul mandatului său ca ministru de finanțe a fost elaborat un set de legi privind administrarea falimentelor, a fost adoptat un nou cod comercial.

În iunie 1914, Alexandru Marghiloman a fost ales președinte al Partidului Conservator, în urma retragerii din viața politică a lui Titu Maiorescu. În 1915, partidul condus de Alexandru Marghiloman s-a scindat, desprinzându-se din acesta o aripă ce a fost condusă de Nicolae Filipescu (aripa antantiștilor), care s-a numit tot Partidul Conservator. La 30 septembrie 1916, gruparea Filipescu a fuzionat cu Partidul Conservator Democrat condus de Take Ionescu.

Declanșarea războiului a dus la mari confruntări pe tema politicii externe, și aceasta contribuind la destrămarea Partidului Conservator. În Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914¹, Marghiloman și-a exprimat opinia de a nu fi de partea Rusiei. Neutralitatea era cea mai convenabilă soluție, deoarece alierea cu Puterile Centrale reprezenta o renunțare la ideea românismului în Austro-Ungaria.² Deci Marghiloman susținea neutralitatea, având în vedere și starea de nepregătire militară, dar și cea economică a României.

Peste doi ani, la Consiliul de Coroană din 14 august 1916³, Alexandru Marghiloman a avut aceeași poziție. A sesizat iarăși pericolul ce venea din Est:

... instalarea la Strâmțori a marelui nostru inamic este moartea economică a țării. Cred că acesta este cel mai mare păcat ce un român poate comite împotriva viitorului țării. O dată deciziunea luată, vom tăcea! Aceasta este tot ce putem face pentru a nu rupe unitatea națională⁴.

Marghiloman s-a numărat printre cei care au rămas în București în timpul ocupației germane, având contacte cu reprezentanții Puterilor Centrale, pentru protejarea integrității teritoriale a țării noastre.

Preluarea puterii de către Rusia izolează România, generalul Alexandru Averescu fiind chemat la președinția cabinetului, acesta semnând preliminarile tratatului pe 20 februarie/5 martie, la Buftea.⁵

Alexandru Marghiloman și-a asumat responsabilitatea încheierii păcii rușinoase, Regele sperând că va fi încheiată o pace mai blândă, datorită poziției cunoscute de filogerman a acestuia. Pe 5/18 martie 1918, Marghiloman a fost desemnat cu formarea unui Consiliu de Miniștri de sacrificiu.

Pe 27 martie/9 aprilie 1918, la Chișinău, Sfatul Țării hotărâ unirea Basarabiei cu România.⁶ Decizia a fost adusă la cunoștință lui Marghiloman, care a declarat:

¹ Alexandru Marghiloman, *Note Politice (1897-1924)*, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu” S.A., 1927, vol. I, 1897-1915, p. 230.

² *Ibidem*, vol. II, 1916-1917, p. 149.

³ *Ibidem*, p. 148.

⁴ *Ibidem*, p. 150.

⁵ Arhivele Istorice Centrale, Fond Casa Regală, dos. 10/1918, f. 1.

⁶ Ion I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1923, vol. I., pp. 425-426.

În numele poporului și al Regelui României, cu adâncă emoțiune și cu falnică mândrie, iau act de hotărârea unanimă a Sfatului Țării. La rândul meu, declar că de azi înainte Basarabia este pentru vecie unită cu România.

La 24 aprilie/7 mai 1918 a fost încheiată Pacea de la București, care a cuprins prevederi umiltoare pentru țara noastră: Dobrogea era ocupată de Bulgaria, partea vestică a Carpaților era luată de Austro-Ungaria, se instituia un monopol pe o perioadă de 90 de ani asupra țițeiului, a comerțului cu cereale, a exploatării și prelucrării lemnului de către Germania, iar accesul la Marea Neagră era permis numai până la Constanța.⁷ Deși semnarea acestui tratat a făcut ca România să nu fie ocupată de Puterile Centrale, lui Alexandru Marghiloman i-au fost aduse numeroase injurii, fiind considerat de către opinia publică „trădător de țară”.

În anul 1919, în Parlamentul de la Ateneu, cel dintâi al României reîntregite, Alexandru Marghiloman a rostit un mare discurs, justificându-și politica și atitudinea din vremea neutralității, punând în adevărată lumină guvernarea sa de câteva luni din Moldova. În timp ce vorbea, i-au fost adresate injurii din public: „Ești un trădător și nu putem asculta trădătorii!”. Dar a răspuns acestora: „Trădătorul n-a traficât cu permise de export pentru Germania, în vremea neutralității”. Spre surprinderea tuturor, mulți din adversarii săi au fost reduși la tăcere și au fost risipite acuzațiile aduse.

În 1920, rostea tot în Parlament un discurs memorabil cu privire la făurirea României Mari:

România Mare nu s-a făcut nici după concepțiile dvs. politice, nici după planurile noastre [...] dacă reușea o concepție politică, pierdeam Basarabia, dacă reușea până la capăt altă concepție politică, nu aveam Ardealul. Și atunci, domnii mei, să ne plecăm fruntea înaintea unui geniu mai mare decât al nostru, înaintea unei pronii, care a fost mai înțeleaptă decât noi. Numiți-o Providență, numiți-o geniul rasei, botezați-o cum vreți voi; să știți că România a ieșit din instinctul tuturor românilor, nu din calculele făcute de unii⁸.

În patrimoniul muzeului nostru au intrat câteva obiecte care au aparținut lui Alexandru Marghiloman. De asemenea, avem și câteva fotografii și scrisori, scrise sau primite de acesta.

Vom încerca să vă aducem în atenție câteva dintre acestea, și anume, sigiliul lui Marghiloman⁹, cântarul de corespondență¹⁰ și portofelul¹¹ acestuia.

⁷ Arhivele Istorie Centrale, Fond *Casa Regală*, dos. 70/1918, ff.1-2.

⁸ Alexandru Marghiloman, *Discursuri parlamentare*, ediție Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2015, vol. II.

⁹ Muzeul Național de Istorie a României, nr. inv. 52630.

¹⁰ *Ibidem*, nr. inv. 147.396.

¹¹ *Ibidem*, nr. inv. 106.500.

Sigiliu ce a aparținut lui Alexandru Marghiloman. Este de formă hexagonală, cu mâner metalic rupt. Diametrul câmpului gravat = 19,08 mm; material: alamă. În câmpul sigilar se află cele două inițiale ale posesorului, A și M., literele sunt în ligatură și sunt încadrate tot într-un chenar hexagonal. Cele două litere prezintă, la terminațiile hastelor, elemente vegetale.

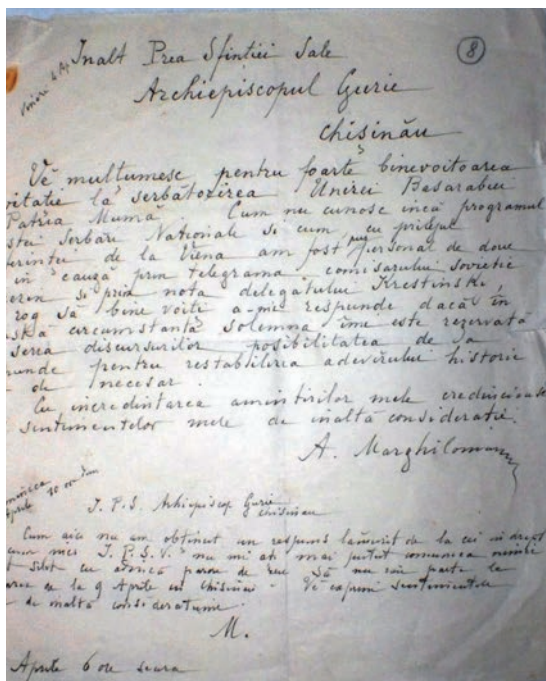
Cântar de birou.

Portofelul lui Marghiloman.

De asemenea avem o fotografie¹² a lui Marghiloman, cu însemnarea: „Ziua de 29 martie 1918 reîntrupând Basarabia în România, a dovedit că geniul unei rase nu poate fi abătut din calea lui de calculele unei mase politice efemere”.

¹² *Ibidem*, nr. inv. 116.404.

Mai avem și o scrisoare¹³ a lui Marghiloman, adresată Înalț Prea Sfinției Sale Arhiepiscopul Gurie – Chișinău, datată 4 și, respectiv, 6 aprilie:

Vineri 4 Aprilie

Vă mulțumesc pentru foarte binevoitoarea invitație la sărbătorirea Unirii Basarabiei cu Patria Mamă. Cum nu cunosc încă programul acestei Sărbări Naționale și cum, cu prilejul conferinței de la Viena am fost pus personal de două ori în cauză prin telegrama comisariatului sovietic Ciceron și prin nota delegatului Krestinski K, vă rog să binevoiți a-mi răspunde dacă în această circumstanță solemnă îmi este rezervată în seria discursurilor posibilitatea de a răspunde pentru restabilirea adevărului istoric atât de necesar.

Cu încredințarea amintirilor mele credincioase și sentimentelor mele de înaltă considerație.

A. Marghiloman

Duminică 6 Aprilie 10 ore dim

IPS Arhiepiscop Gurie – Chișinău

Cum aici nu am obținut un răspuns lămurit de la cei în drept și cum nici IPSV nu mi ați putut comunica nimic sunt silit cu adâncă părere de rău să nu iau parte la serbarea de la 9 Aprilie în Chișinău.

Vă exprim sentimentele mele de înaltă considerație.

M.

6 Aprilie 6 ore seara

¹³ Ibidem, nr. inv. 103.046.

Document¹⁴ ce îi aparține lui Alexandru Marghiloman, fiind scris de mână, în limba română, la 13/25 noiembrie 1901, două file. Conținutul se referă la condițiile fondării Clubului Partidului Conservator din România. Potrivit statutului, au fost constituite două comitete: Comitetul Partidului și Comitetul Administrativ. A fost publicat în ziarul „Epoca”, în anul 1901.

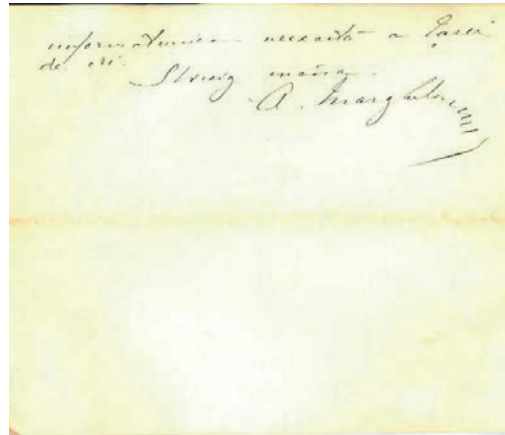
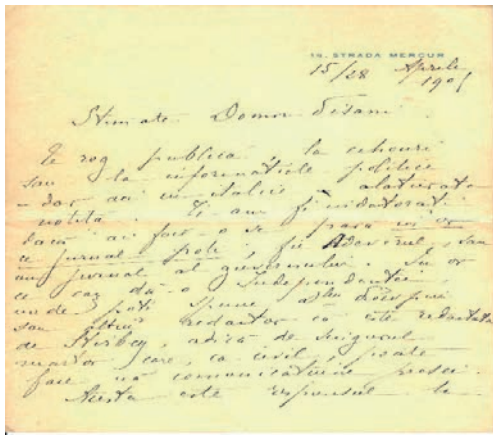

Scrisoare cu monogramă¹⁵, semnată de Alex. Marghiloman, la data de 20 iunie 1902, la Karlsbad. Conține două file, în limba română. Scrisoarea îi este adresată unui amic, cu rugămintea de a-l reprezenta la viitorul Congres al Partidului Conservator, care urma să dezbată „imoralitatea din politica partidelor românești”.

¹⁴ Ibidem, nr. inv. 334.886.

¹⁵ Ibidem, nr. inv. 334.887.

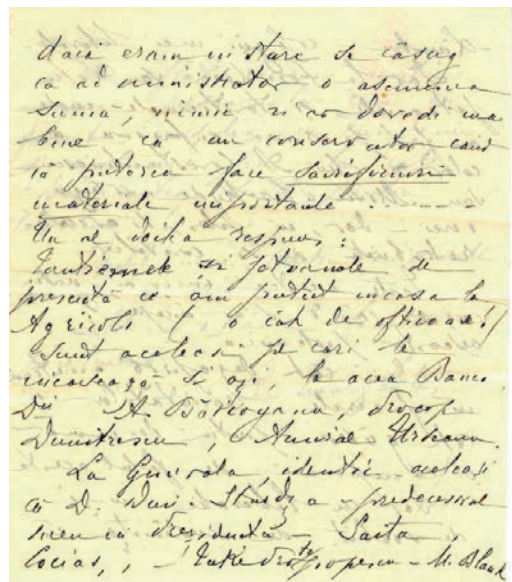
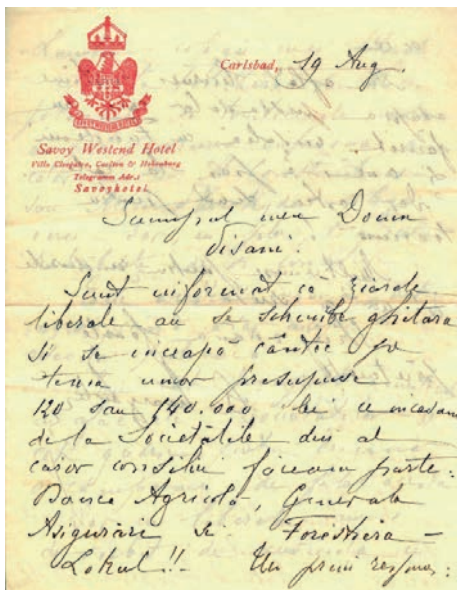

Scrisoare¹⁶ adresată Domnului Pisani la data 15/28 aprilie 1901

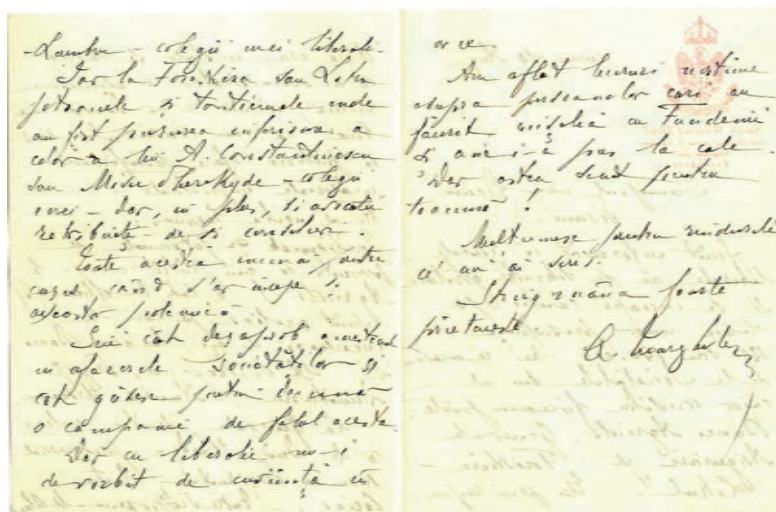
Stimate Domnule Pisani,

Te rog publică, la echouri sau la informațiile politice – dar aici cu italice – alăturată notiță. Ți-am fi îndatorați dacă ai face-o să pară [...] în orice jurnal poate; fie Adevărul sau un jurnal al guvernului. În orice caz dă-o Independenței unde poți. Spune Dlui Procopiu sau altui redactor că este redactată de Știrbey, adică de singurul martor care, ca civil, poate face [...] comunicațiune presei. Acesta este răspunsul...

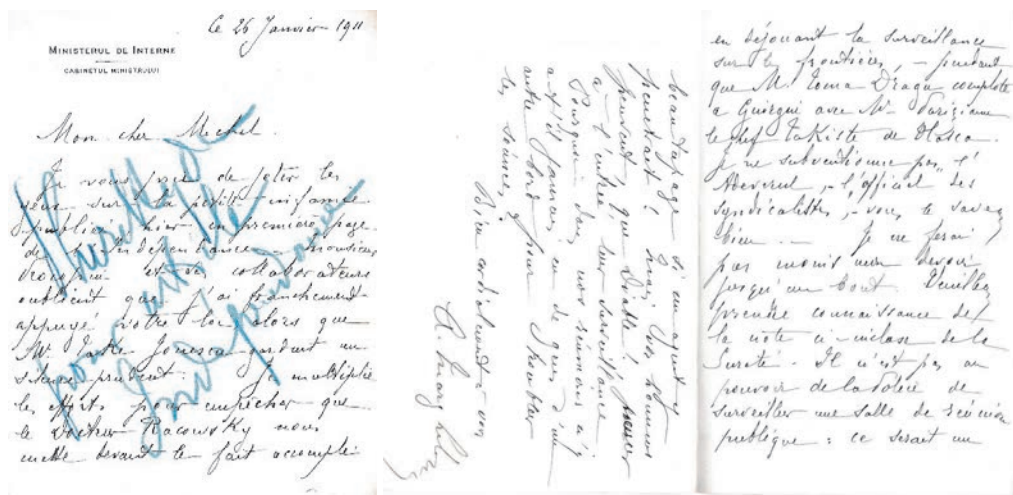
Strâng mâna
A. Marghiloman

Scrisoare¹⁷ cu monograma hotelului Savoy Westend din Carlsbad. Alexandru Marghiloman îl informează pe amicul T. Pisani, ziarist la „Epoca”, despre situația la zi a prezenței în anumite societăți pe acțiuni a unor lideri liberali. Conține două file, scrise în limba română. Este datată 19 august 1907. Face parte din dep. Mss. și Tip. I.

Scrisoare¹⁸ adresată unui amic

¹⁷ Ibidem, nr. inv. 334.889.

¹⁸ Ibidem, Depozit Mss. și Tip. I, nr. inv. 349.683.

26 ianuarie 1911

Dragul meu Michel

Vă rog să aruncați ochii peste această mică ticăloșie publicată ieri, pe prima pagină a [ziarului] l'Indépendance. Domnul Procopiu și colaboratorii au uitat că eu am susținut în mod franc legea dumneavoastră, în timp ce domnul Take Ionescu a păstrat o liniște prudentă. Eu intensific eforturile pentru a-l împiedica pe Doctorul Racowsky să ne pună în fața faptului împlinit, zădărniciind supravegherea asupra frontierei – în timp ce domnul Toma Dragu finalizează la Giurgiu împreună cu domnul Parizianu șeful takist de Vlașca. Nu subvenționez Adeverul, „oficialul” sindicalistilor, știți bine asta. Nu voi lăsa să piară o datorie până la capăt. Vă aduc la cunoștință de nota inclusă în Asigurare. Nu este de datoria Poliției să supravegheze o sală de seminar public: acesta va fi un frumos scandal. Doar dacă îi ajutăm să intre! Dar oamenii dumneavoastră pot, ce naiba!, să-și exercite supravegherea la intrare. De ce la reuniunile noastre nu au fost niciodată oameni din opoziție care să ne tulbure întrunirile.

Cu toată afecțiunea al dumneavoastră
A. Marghiloman

De asemenea, urmează a intra în patrimoniul muzeului câteva scrisori și documente ce au aparținut lui Alexandru Marghiloman, și anume, două polițe de asigurare datate 19 martie și, respectiv, 3 octombrie 1887, precum și trei scrisori semnate de Alexandru Marghiloman către Iliescu (6 mai 1908), Prim Președinte (iulie 1907) și un amic (scrisoare fără dată).

6/19 maiu 1908

Scumpul meu Iliescu

De Duminică deja fusesem presimțit de Lucasievici, și pe urmă de Arion, dacă acceptam manifestațiunea de protestare ce [...] amicilor din Bușeu după campania infamă ce a fost dusă în contra mea de Dnii Take Ionescu, [...].

Nu pot decât să exprim gratitudinea mea amicilor care voesc să-mi dea astfel o probă publică de simpatie – Nu mi-ar fi trecut prin cap să le cer eu așa ceva, dar când ei au această grațioasă și întăritoare inițiativă pentru mine, nu pot decât să înregistrez cu satisfacțiune mișcarea lor.

Am și desemnat ziua de 21 Mai, deoarece, dacă aş accepta ziua de 18 mai, aş avea aerul s... întrunirea ce voesc să țină Domnii de dincolo.

Diferențele Dtale cu Bărbulescu nu credeam că pot înrâuri într-o questiune ca aceasta. Te-aș întreba cu această ocazie numai dacă existența lor, dacă publicitatea ce li se dă, dau sgândăreală de fiecare ceas, dacă crezi că poate acestea sunt spre binele partidului.

De altminteri fie la finele lui Mai vom avea o întrunire a partizanilor pentru organizarea definitivă, astfel cum o înțeleg eu. Sper că vom fi de acord marea majoritate a amicilor noștri.

Strâng mâna
A. Marghiloman

14 STRADA MERCU
le 4 iulie 1907

Mon cher-Primier Président

Vous avez été mal informé
lorsqu'on vous a rapporté que
je voyais d'un mauvais œil
l'adjudant que les époux Al.
Marghiloman veulent
contracter. N'y paraissant
c'est moi qui l'ai conduit.
Je connais leur situation à
fond, pour ne m'en être occupé
avec sollicitude et depuis pas mal

de temps. Il n'y a pas, à cette
époque pour eux. Elle n'est pas
même lourde, mais certainement
leur persécution de liquidité en
présent intolérable et ont
laissé une petite anxiété
dans leur sermons, pour venir
Kangulle.

Il y a maintenant, lorsque
j'ai demandé cette solution,
tout le monde, femme, mari,
et belle mère, était d'accord.
J'avais vu, pour que l'accord
dure toujours tout au moins dans
le monde.

Voilà, mon cher-Primier
Président, l'avis que je vous

la liberté d'envoier
plus hâter, qu'il en ait cela
la plaisir de vous rembourser
la pression de mes sentiments, des
je pour eux, quelques heures,
vous qui pourrais venir voir
toute vos, des ans.

A. Marghiloman

4 iulie 1907

Dragul meu Prim Președinte,

Ați fost greșit informat când vi s-a raportat că privesc cu un ochi rău împrumutul pe care soții Al. M. Marghiloman vor să îl contracteze – dacă ajung să o facă!

Eu sunt cel ce am sfătuit.

Cunosc bine situația, în cele mai mici detalii pentru că m-am ocupat cu solitudine (cu deosebită grijă) de ceva timp. Nu există o altă cale pentru ei. Un împrumut dificil, dar periodic, le-ar permite să lichideze un prezent intolerabil și le va lăsa o mică rezervă în economiile lor pentru a trăi liniștiți.

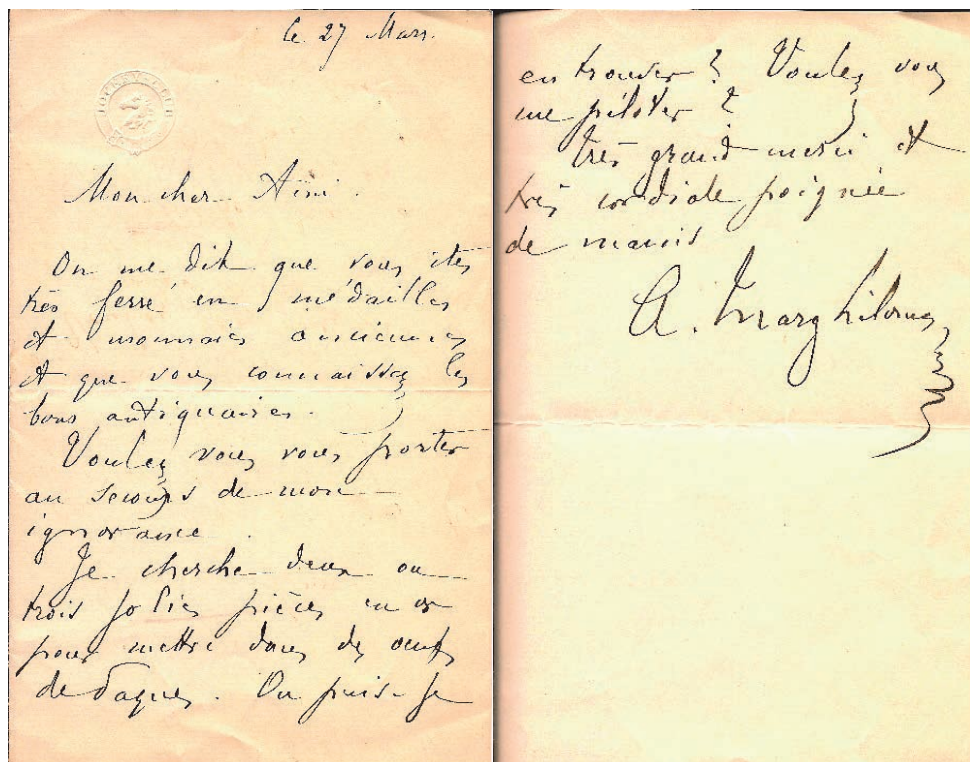
Sunt nouă luni, de când am indicat această soluție, toată lumea, soție, soț, soacră erau de acord. Îmi place să cred că acordul durează pentru totdeauna, cel puțin în menaj.

Iată, dragul meu Prim Președinte, avizul pe care îmi iau libertatea de a-l emite.

Sunt bucuros să merite plăcerea de a reînnoi expresia unor sentimente devotate.

Plec în câteva ore fără să fi venit să vă văd.

Toate cele bune, drag prieten
A. Marghiloman

27 martie

Dragă prietene

Mi s-a spus că sunteți foarte tare în materie de medalii și monede vechi și
că vă sunt cunoscute anticariatele bune.

Doriți să mă ajutați în ignoranța mea?

Caut două sau trei piese frumoase din aur pentru a le pune în ouăle de
Paști.

Unde aș putea să le găesc? Ați vrea să mă ghidați?

Un mare mulțumesc și o foarte călduroasă strângere de mână

A. Marghiloman

Consuela-Elena GRECU

ASPECTE PRIVIND STAREA DE CONSERVARE A FONDULUI GRIGORE GRECESCU

Abstract: *One of the heroes of the First World War, Colonel Grigore Grecescu, who became son of Muscel by adoption, left us a lesson of life, a mountain sprinkled with the blood of his comrades, and a donation, all for the survivors. The paper presents some aspects of Col. Grigore Grecescu's life, as well as the conservation work of the Fund Grigore Grecescu in Campulung Municipal Museum.*

La declararea războiului, în august 1916, printre ofițerii Regimentului 70 cu garnizoana în Câmpulung, se afla și maiorul Grigore Grecescu, la comanda primului batalion din acest regiment care făcea parte din Divizia a XII-a.

Grigore Grecescu s-a născut la 4 aprilie 1870, în localitatea Oltenița, din părinți descendenți direct din țărani din satul Grecea, Mehedinți. Rămas orfan, acesta intră în Școala de cadre a Regimentului Geniu din București și, trecând prin toată ierarhia militară – de copil de trupă, caporal, sergent –, în anul 1891 intră la Școala de Subofițeri de la Bistrița, pe care o termină cu gradul de sublocotenent. Este numit ofițer în Regimentul Mircea nr. 32, apoi locotenent în Regimentul 10 Putna; studiază topografia, iar după absolvire predă cursuri la Institutul de Geografie. (Foto 1)

Foto 1

Foto 2

În anul 1899 este numit la Corpul 3 Armată Galați, unde își desăvârșește educația militară sub comanda maiorului Dragalina, cel care avea să ajungă unul din eroii războiului din 1916-1918. (Foto 2)

Cu gradul de căpitan ajunge la Câmpulung Muscel, oraș care îl adoptă și unde va rămâne până la sfârșitul vieții. Aici conduce Școala de Ofițeri de rezervă, ce funcționa la Școala Normală, unde au obținut gradul de ofițer de rezervă mulți învățători care vor lupta eroic în Primul Război Mondial.

La 15 august 1916, data intrării României în război, maiorul Grecescu comandă

Batalionul 1 din Regimentul 70 Infanterie Câmpulung, făcând parte din Divizia a XII-a. Botezul focului îl primește în luptele din Dobrogea, unde batalionul lui Grecescu luptă cu dârzenie la Cocargea și Enigeia.

La 1 octombrie 1916, Batalionul 1 al Regimentului 70 este mutat să lupte pe Valea Prahovei, dar armata germană spărsese frontul la Bran și, trecând munții, se îndrepta spre Câmpulung. Așa că Batalionul 1 al Regimentului 70, sub comanda maiorului Grigore Grecescu, este trimis imediat, cu un tren special, să sprijine trupele române ce se retrăgeau spre Rucăr. Batalionul 1 ajunge la Câmpulung la miezul nopții, și deși comandantul, ofițerii și soldații aveau rude și familiile la Câmpulung sau în împrejurimi, niciunul nu s-a dus acasă, ci au ocupat imediat poziții pe cotele din Dragoslavele și Pravăț. Acest lucru este consemnat de preotul Ioan Răuțescu în *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, din anul 1943, astfel:

Un merit deosebit în luptele din acest sector a avut regimentul 70 de musceleni, care la sosirea sa în noaptea de 3-4 octombrie, a restabilit situația critică, ocupând și întărind cotele 895 și 1054, adică regiunea Pravăț-Plăișor, dela centrul frontului pe care a apărât-o apoi cu numeroase jertfe până la retragere. O întârziere cât de mică a venirii regimentului 70 și a celorlalte elemente ale diviziei a 12-a, ar fi zădărnicit rezistența din acest sector și dușmanul și-ar fi deschis pe aci drumul cel mai scurt spre capitala țării. O vie și caldă recunoștință se cuvine tuturor ostașilor cari și-au făcut cu prisosință datoria în sectorul de luptă dela nord de Câmpulung!¹.

Regimentul 70 a apărât cu dârzenie punctele Pravăț, Vârful Măgurii și Plăișorul Mic cu Valea Mucului timp de 45 de zile. Niciunul din luptători nu a părăsit frontul, dar s-a constatat că femeile și copiii veneau pe ascuns în timpul nopții ca să-și vadă soții și părinții sau frații, cărora le aduceau mâncare și tutun. Au fost luați prizonieri un număr de 300 de soldați germani și au fost capturate arme și muniție.

În urma luptelor sângeroase din ziua de 13 octombrie 1916, în comunicatul oficial român de a doua zi se preciza că „în regiunea Dragoslavele s-a respins un atac extrem de violent în Valea Pravățului care e acoperită de cadavre inamice”. Strășnicia și vitejia muscelenilor comandați de maiorul Grecescu a fost lăudată de mulți istorici scriitori, precum Constantin Kirîțescu, de gen. Găvănescu, gen. I. Culcer și alții:

Câmpulungul n-a fost cucerit de dușman; Câmpulungul a fost abandonat din cauza evenimentelor întâmpinate pe celelalte fronturi. Timp de 45 de zile, un inamic puternic, bine înarmat și special echipat, s-a epuizat în sforțări sterile, fără să reușească a sparge zidul de stâncă care i-l opuneau piepturile românești².

Mareșalul Hindenburg relatează planul de a ajunge la București prin Câmpulung – Târgoviște, ca să taie retragerea trupelor române astfel:

Noi stabilisem că succesele tactice obținute până acum în Ardeal, vor putea să fie folosite din punct de vedere strategic așa încât, de la Brașov să putem străbate drept la București. Avantajele acestei operații directe erau prea mari ca să ne fie permis a o înlătura. N-am reușit însă a forța blocul muntos, oricât de vitejește s-au luptat trupele noastre pentru fiecare pisc, pentru fiecare creastă...³.

În zilele de 1 și 3 noiembrie 1916, în luptele de pe Plăișorul Mic, din stânga

¹ I. Răuțescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, Tipografia Gh. Vlădescu, Câmpulung, 1943, p. 68.

² C. Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 126.

³ I. Răuțescu, *Dragoslavele*, Tipografia Gh. Vlădescu, Câmpulung, 1937, p. 485.

Pravățului, maiorul Grecescu a fost rănit de mai multe schije de obuz, dar a rămas mai departe la postul său, încurajând soldații.

Pentru aceste fapte strălucite de arme a fost înaintat în gradul de locotenent-colonel, în ziua de 1 noiembrie 1916, și distins cu Ordinul „Coroana României” cu spade; aceste date au fost citate în adresa trimisă de colonelul Neagu, comandantul Brigăzii 33 Infanterie, către Divizia XII, cu propunerea de a decora pe maiorul Grigore Grecescu, comandantul Batalionului I din Regimentul 70. (Foto 3 și 4)

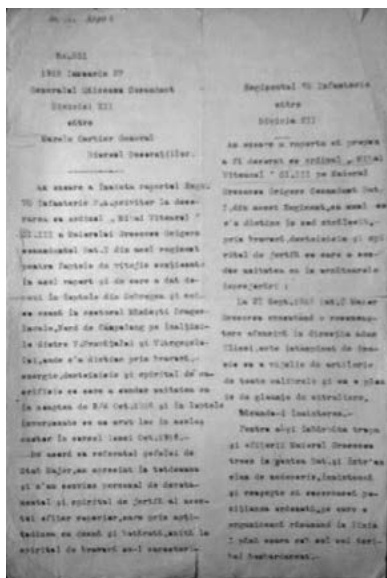

Foto 3

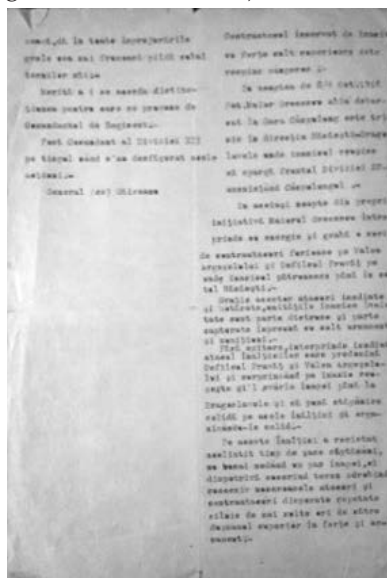

Foto 4

După 168 de lupte, atacuri și contraatacuri încununare de succes, Regimentul 70 primește ordin de retragere pe Valea Argeșului, apoi pleacă prin Loloioasa – Buzău la Odobeasca, Târnița și Ploșorul, unde au continuat luptele eroice sub comanda locotenent-colonelului Grigore Grecescu până la 24 decembrie 1916.

După retragerea în Moldova, Regimentul 70 a fost refăcut prin contopirea cu Regimentul 62 Infanterie, devenind Regimentul 70/62 Infanterie și a luptat, în vara anului 1917, în Munții Vrancei la Soveja, unde erau satele Dragoslaveni și Rucăreni, formate din locuitorii fugiți din Muscel în prima jumătate a secolului al XVII-lea din pricina asupririi boierești. Și acolo, Grigore Grecescu, avansat la gradul de colonel, și-a îndeplinit misiunea împreună cu muscelenii de sub comanda sa, în luptele de la Dealul Mare, Răchitașul Mic, Cocoșilă, Dealul Munteanului.

Pentru merite deosebite a fost decorat cu Ordinul militar „Mihai Viteazul” cls. III și cu Ordinul „Steaua României” cu spade și a fost avansat, la excepțional, la gradul de colonel.

În urma rapoartelor ofițerilor francezi atașați pe lângă regimentul muscelan, Misiunea Franceză, prin generalul Berthelot, acordă colonelului Grecescu, la 15.02.1919, „Legiunea de Onoare”, cea mai mare decorație franceză (foto 5), iar Majestatea Sa Regele Ferdinand îi oferă brevetul prin care autoriza pe colonelul Grigore Grecescu a purta

însemnele Ordinului „Legiunea de Onoare” în grad de Ofițer, la 25 iunie 1919. (Foto 6)

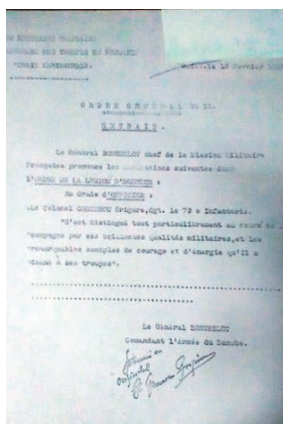

Foto 5

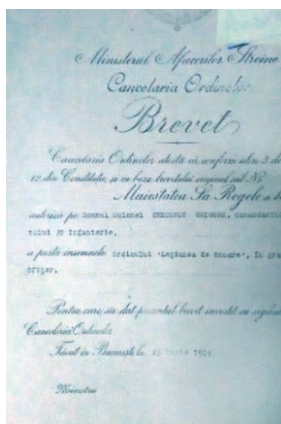

Foto 6

Foto 7

Colonelului Grecu i-au mai fost acordate următoarele decorații:

- Ordinul „Vulturul Alb”, acordat de aliații sârbi, prin Decretul nr. 1334 din 15 iunie 1926;
- decorația „Sfântul Gheorghe”, acordată de Rusia (foto 7);
- Medalia de aur „Avântul Țării”;
- „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918” cu baretele Dobrogea, Carpați, Mărășești, Mărăști (foto 8);
- în anul 1957, primește distincția „Apărarea Patriei”, cu mențiunea „pentru fapte de arme deosebite săvârșite la Mărășești, Mărășești, Oituz” (foto 9).

În anul 1947 a fost avansat la gradul de general în rezervă și a trăit până la venerabila vârstă de 94 ani.

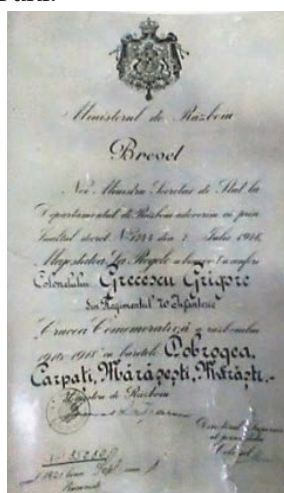

Foto 8

Foto 9

După ieșirea la pensie a continuat să participe la procesiunile de comemorare a eroilor de la cimitirele din Dragoslavele, unde se odihnesc laolaltă români și foști inamici germani, căzuți pe frontul Pravăț – Plăișor, și a stăruit să se pună cruci de ciment la mormintele acestora.

Împreună cu soția sa, Letiția, au fost alături de copiii de la Seminarul Orfanilor, înființat în anul 1922 pe lângă Mănăstirea Câmpulung, dintre elevi remarcându-se Justin Moiescu, viitorul patriarh al României. Patru dintre eleviieminenți au continuat studiile în Grecia și Polonia, iar câțiva au urmat studiile Facultății de Teologie ortodoxă, ca bursieri ai statului român. (Foto 10)

Foto 10

Foto 11

Foto 12

Grigore Grecescu s-a numărat printre inițiatorii ridicării Mausoleului de la Mateiaș (foto 11) și este cel care a încercat să alcătuiască albumul *Eroii neamului*, care se află expus în mausoleu; a fost primar al orașului Câmpulung într-o perioadă în care târgul de Sf. Ilie s-a mutat lângă Școala Pedagogică, iar pe locul vechiului târg s-a construit Liceul „Dinicu Golescu” (1948); a devenit moșnean, iar *post-mortem* i s-au acordat titlurile de „Cetățean de Onoare al Orașului” și „Fiu al Muscelului”.

Generalul Grigore Grecescu s-a stins din viață la data de 2 martie 1966 și a fost înmormântat cu toate onorurile militare în cimitirul Flămânda din Câmpulung Muscel. (Foto 12)

Pentru merite deosebite, la cererea Primăriei Câmpulung, sculptorul Dimitrie Mățăoanu a realizat o plachetă cu bustul marelui colonel Grigore Grecescu. Această plachetă și alte documente, diferite brevete și ordine de zi au fost donate Muzeului Militar Central București. În muzeul nostru, Grigore Grecescu are rezervat un loc de cinste în expoziția de bază Secția

Istorie, la Momentul 1916 și la Mausoleul Mateiaș, grație donațiilor făcute de fiica acestuia, Letiția Grecescu. (Foto 13, foto 14, foto 15)

Foto 13

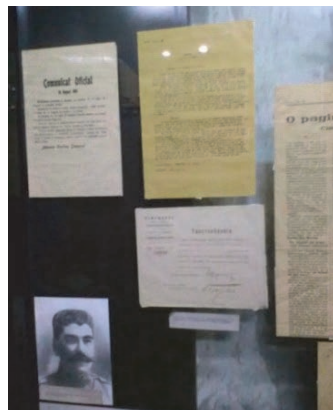

Foto 14

Foto 15

Aceasta a donat Muzeului Câmpulung în repetate rânduri obiecte, documente, decorații și brevete ce au aparținut tatălui său, din care reiese eroismul și vitejia maiorului, iar apoi a colonelului Grigore Grecescu.

Prin primul proces-verbal, din 25.12.1976, s-a donat un număr de șase fotografii, printre care fotografia de grup împreună cu Nicolae Iorga și Ion Girculescu – prefectul de Muscel (foto 16), o diplomă prin care Grigore Grecescu este ales președinte de onoare al Ligii pentru unitatea culturală a tuturor Românilor, secțiunea Câmpulung și adresa prin care i se aduce la cunoștință că o stradă din Câmpulung îi va purta numele (foto 17). Aceste documente prezintă pete brune de foxing, urme de rugină, fisuri marginale și lipsuri de material papetar, depozite de praf și pete de murdărie. S-au îndepărtat

acele și agrafele metalice care au lăsat urme de rugină și orificii, s-au curățit de praf și murdărie, s-au aplatizat filele îndoit și s-au introdus în plicuri de diferite dimensiuni, pe care s-a notat numărul de inventar corespunzător.

Foto 16

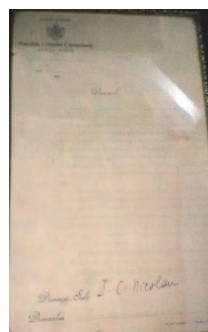

Foto 17

Al doilea proces-verbal, din 28.04.1977, cuprinde o carte, *Războiul bulgaro-turc din 1912-1913*, un semn de carte, opt obiecte printre care șepcile militare, un opaiț de front și călimara oferită de generalul Berthelot cu ocazia înmânării Legiunii de Onoare. (Foto 18, foto 19). Cartea prezintă rupturi marginale și la cotor, iar coperta prezintă depozite de praf și pete de murdărie. S-a curățat prin ștergere și pensulare, apoi s-a înfășurat în pânză albă. Șapca militară prezenta depuneri masive de materie organică, lacune și desprinderi de material în interior. Fiind un obiect funcțional, degradările chimice cauzate de acțiunea factorilor de mediu au dus la decolorarea, deshidratarea și fragilizarea tuturor materialelor componente ale obiectului. Pentru conservarea acestuia, s-a procedat la curățirea umedă a piesei prin imersare în soluție de *radix saponaria* 5%, urmată de băi de clătire până la îndepărtarea în totalitate a detergentului, iar în ultima baie s-a adăugat 55% acid acetic pentru înviorarea culorilor. Surplusul de apă s-a îndepărtat cu hârtie de filtru, iar uscarea s-a efectuat controlat, pe suprafață orizontală. Opațul de front și călimara metalică prezentau ușoare urme de coroziune de suprafață, care au fost îndepărtate prin ștergere cu ulei siliconic prin aplicare cu o textilă moale.

Foto 18

Foto 19

Foto 20

A treia donație, din data de 10.02.1979, este formată din zece fotografii ale colonelului Grecescu în diferite ipostaze, decorația Ordinul „Apărarea Patriei” cls. a III-a, Ordinul „Mihai Viteazul” – în grad de Cavaler, două cărți de vizită, brevetul (1.XII.1913) pentru a purta semnul onorific de aur, brevetul (08.03.1940) privind Medalia „Centenarul Regelui Carol I”, trei parafe ale colonelului Grecescu, patru adrese și un fragment din

ziarul „Universul” cu articolul *Instalarea noului primar al orașului Câmpulung Muscel, col. Grigore Grecescu*. (Foto 20) Aceste documente prezentau plieri, îndoituri, pete de murdărie, fisuri marginale și pete brune de foxing. Au fost curățate, depliate și așezate în plicuri după dimensiunea potrivită, apoi s-au scris numerele de inventar corespunzătoare și s-au depozitat.

Ultima donație, din data de 20.06.1982, cuprinde un număr de douăsprezece documente militare referitoare la Grigore Grecescu, precum ordine de zi, rapoarte, foi calificative și adrese. O fișă bibliografică a colonelului Grigore Grecescu, precum și câteva copii după documente au fost realizate de profesorul Constantin Capră, în anul 1973. (Foto 21, foto 22)

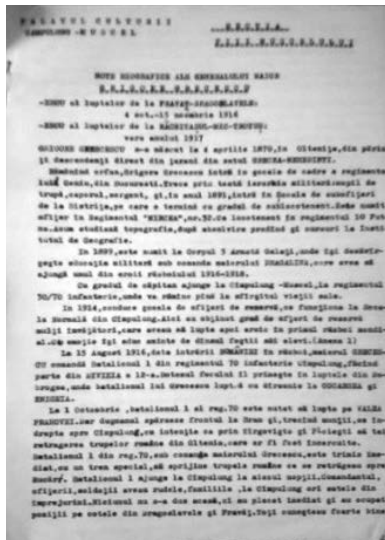

Foto 21

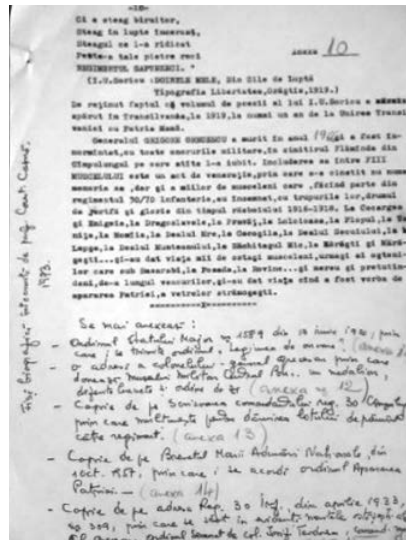

Foto 22

Așa cum am precizat, o parte din obiecte se află etalate în expoziția de bază a Muzeului Câmpulung, secția Istorie și secția Mausoleul Mateias, celelalte fiind depozitate la demisolul clădirii, în depozitul de Istorie-Personalități. (Foto 23, 24, 25)

Colecția de documente a Muzeului Municipal Câmpulung este păstrată într-un depozit situat la demisolul clădirii, în partea frontală a muzeului, într-o încăpăre cu orientare estică. Pereții văruiți în alb sunt curați și uscați, fără igrasie și fără infiltrații de apă, iar podeaua, realizată din parchet, fără atac biologic, permite o bună întreținere a curățeniei. Acest depozit adăpostește aproximativ 15.000 obiecte care, sub raport cronologic, aparțin perioadei secolelor XVII-XX, iar din punct de vedere structural, fac parte din mai multe clase de bunuri: hârtie, sticlă, textile, lemn, metal, piele. Acestea provin din achiziții și donații din partea familiilor unor personalități câmpulungene, majoritatea fiind reprezentată de obiecte pe suport papetar (documente personale, diplome, lucrări de specialitate, cărți, fotografii), restul fiind obiecte personale ce au aparținut acestora.⁴

⁴ C. Grecu, *Metode de conservare preventivă a colecției de documente din depozitul de istorie al Muzeului Municipal Câmpulung*, în „Revista de istorie a Muscelului. Studii și comunicări”, 2014, vol. XV, p. 54.

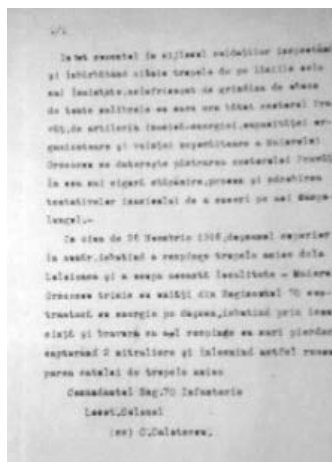

Foto 23

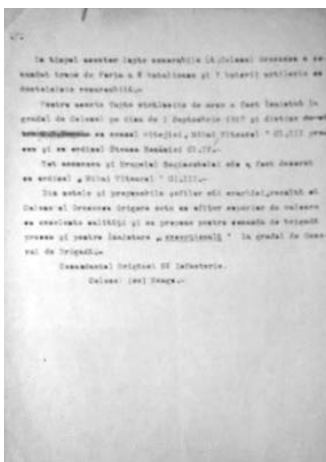

Foto 24

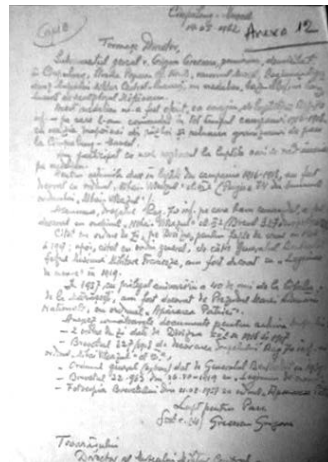

Foto 25

Colecția este constituită din materiale organice ce prezintă un grad ridicat de perisabilitate. Suporturile organice suferă un proces continuu și inevitabil de îmbătrânire naturală, care se desfășoară cu viteze diferite, în funcție de natura suportului material și a modului de obținere. Prin efectuarea tuturor tratamentelor de conservare au fost stopate procesele evolutive de degradare. Procesul de îmbătrânire nu poate fi stopat, ci doar încetinit prin aplicarea de măsuri care să asigure un mediu ambiental corespunzător (temperatură, umiditate relativă), manipulare, etalare și depozitare corecte.

Depozitul de istorie, cu orientare estică și o suprafață de 24 m², este prevăzut cu ușă cu toc din lemn, dublată de grătar metalic, și o fereastră poziționată paralel cu ușa, acoperită cu o draperie de culoare neutră (pentru a induce circulația naturală a aerului). Având un singur perete exterior spre răsărit, expunerea directă a zidurilor la radiația solară este minimă, de 3-4 ore zilnic, astfel încât temperatura are fluctuații mici, iar umiditatea relativă se menține în limitele de 50-65%. Acest lucru este dovedit de rezultatele monitorizării temperaturii și umidității relative timp de 5 ani în acest depozit, de două ori pe lună.⁵

Un alt factor foarte important în procesele de degradare a suporturilor papetare îl reprezintă radiația luminoasă. Pentru a proteja bunurile culturale din depozit de acțiunea luminii naturale, singura fereastră a fost acoperită cu draperie textilă în culoare neutră, iar sursa de iluminat fluorescentă este activată numai în timpul desfășurării activității de conservare în depozit.

Pe lângă condițiile de microclimat, un alt factor important în păstrarea bunurilor culturale este mobilierul de depozitare și, implicit, modul de așezare a obiectelor și manipularea lor.

În prezent, documentele sunt așezate în poziția întins în mape (dosare) și plicuri de dimensiuni diferite, pe care sunt scrise numerele de inventar, fiecare donație fiind depozitată în câte o cutie pe care există o etichetă cu numele donatorului și numerele de inventar ale bunurilor culturale.

⁵ Ibidem, p. 55.

Obiectele de alt tip morfologic (lemn, metal, sticlă, textile) sunt împachetate în hârtie, pentru a nu se produce contactul cu documentele și astfel să se deprecieze hârtia.

În depozit există și caietul topografic necesar pentru regăsirea rapidă a oricărui document sau obiect și pentru a preîntâmpina uzura provocată de manevrele de căutare și manipulare ale acestor obiecte.

În sălile de expoziție din cadrul Muzeului Municipal Câmpulung unde sunt etalate bunurile din *donăția Grigore Grecescu* sunt îndeplinite condițiile de conservare: spațiul este salubru, curat și sănătos, aceasta însemnând absența oricărui fel de dăunători biologici (micro și macromicete, insecte, rozătoare). Curățenia este, de asemenea, una din condițiile fundamentale ale unui spațiu muzeal, murdăria fiind incompatibilă cu păstrarea bunurilor culturale. Un spațiu salubru este de asemenea un spațiu în care nu apar probleme create de infiltrațiile de apă și de umiditate ascensională.⁶

Aerisirea sălilor de muzeu se face treptat, mai ales dimineața, când circulația nu este intensă și poluarea este mai mică. Se asigură stabilitate microclimatică, temperatura nu depășește 22 grade, fiind urmărită în permanență cu ajutorul termohigrometrelor, la fel și umiditatea relativă (UR), care este cuprinsă între 40% și 65%. Pentru monitorizarea parametrilor de microclimat din expozițiile de bază se folosesc termohigrometre de tip digital, cu ajutorul cărora, de două ori pe lună, se înregistrează valorile de temperatură și umiditate relativă. (Foto 26, foto 27)

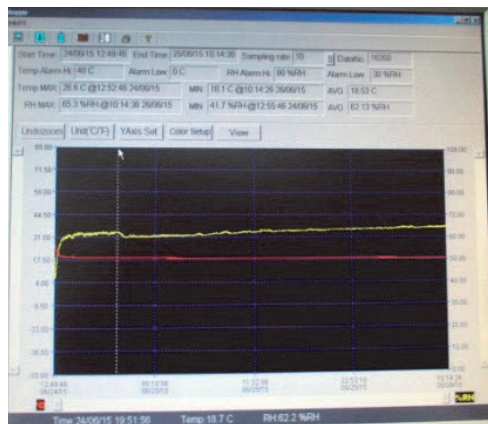

Foto 26

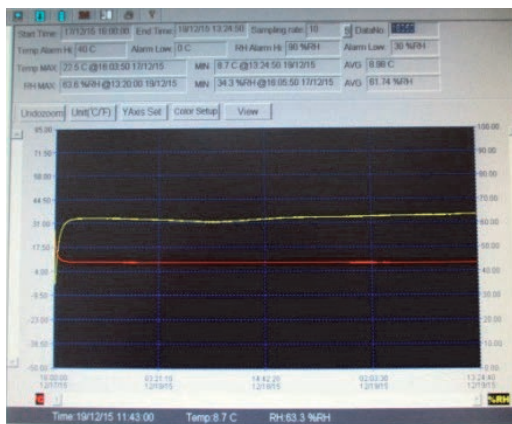

Foto 27

Etalarea obiectelor în spațiul expozițional s-a făcut conform normelor de conservare, atât în ceea ce privește poziția obiectului, cât și contextul în care este expus. Expunerea bunurilor culturale mobile este condiționată de starea lor de conservare, se interzice expunerea bunurilor care nu sunt în stare bună de conservare sau prezintă aspecte de degradare.

În ansamblu, *Fondul Grigore Grecescu*, etalat și depozitat în cadrul Secției de Istorie a Muzeului Municipal Câmpulung, este conservat în condiții optime, în depozite specializate și în expozițiile permanente. Periodic, sunt urmăritți parametrii de microclimat (anexă), se întocmesc procese-verbale de constatare a condițiilor de

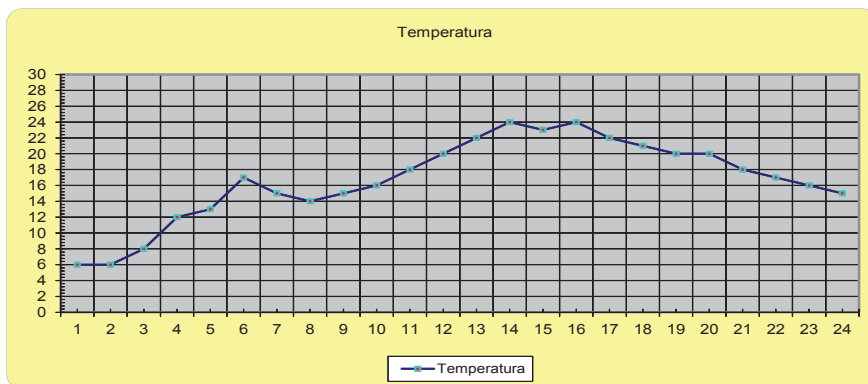
⁶ A. Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, ediția a 2-a, București, 2003.

conservare, iar atunci când conservatorul, împreună cu comisia de restaurare, constată necesitatea unor intervenții de restaurare, acestea sunt trimise spre laboratoare specializate.

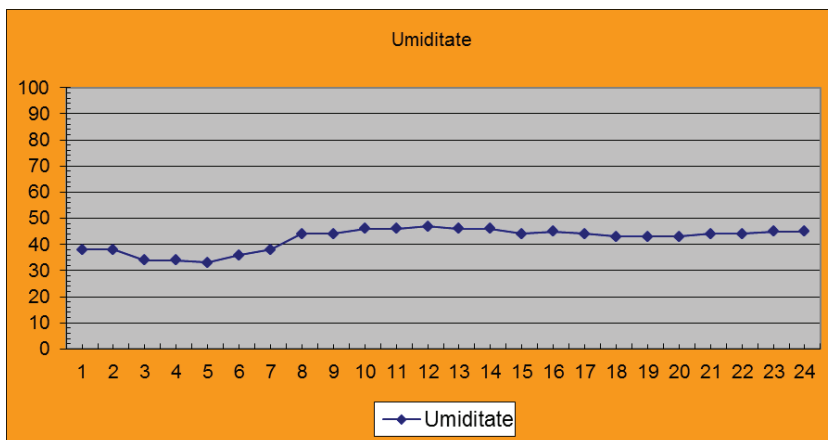
Anexă

Valorile medii lunare ale T și UR, în anul 2015

Luna	ian		feb		mar		apr		mai		iun		iul		aug		sept		oct		nov		dec	
Ziua	ian	15	feb	15	mar	15	apr	15	mai	15	iun	15	iul	15	aug	15	sept	15	oct	15	nov	15	dec	15
Temperatura	6	6	8	12	13	17	15	14	15	16	18	20	22	24	23	24	22	21	20	20	18	17	16	15

Luna	ian		feb		mar		apr		mai		iun		iul		aug		sept		oct		nov		dec		
Ziua	1	15	1	15	1	15	1	15	1	15	1	15	1	15	1	15	1	15	1	15	1	15	1	15	
Umiditate	38	38	34	34	33	36	38	44	44	46	46	47	46	46	44	45	44	43	43	43	44	44	44	45	45

Ioana COȘEREANU, Camelia-Teodora CRISTOFOR

POVESTEA „DRUMULUI CU APĂ” DIN TÂRGUL IEȘILOR

***Argument:** The story of the Water Road of Jassy began with the establishment of the City Hall in March 1864 and ended with the inaugural moment of 1911, when the citizens of the town received one of the purest water in the country through the feed pipe from the springs of the river Timisesti, Neamt County. The town had suffered a lot because of the lack of water (fires, epidemics, etc.).*

We use the phrase already known because creation of the water supply of Iasi with the help of many people (mayors, vice mayors, intellectuals) was indeed a story of improving the townsfolk living. They have also shaped the aesthetic and cultural image of the city. Thanks to their contribution, this chapter of the history of the town is really memorable.

O serie de realizări tehnice remarcabile prin utilitatea lor își au obârșia în perioada antică. Oamenii, preocupați să-și îmbunătățească traiul, să și-l facă mai comod, se confruntau cu cerințe curente dificil de gestionat, pe care însă au reușit să le rezolve apelând la inventivitate, la creativitate. Puși în fața unor provocări ale naturii, dar și datorită dezvoltării social-economice, ingineria antichității s-a manifestat în varii domenii: construcții (între care cea a drumurilor), al transportului, al prelucrării metalelor, al utilizării materialelor de construcție, al agriculturii și al arhitecturii locului. Un rol important în viața și buna funcționare a oricărei comunități umane îl are confortul creat și de apariția sistemelor de rețele de alimentare cu apă potabilă, necesare deopotrivă igienei, agriculturii, traiului cotidian etc. De asemenea, crearea acestor rețele a generat și apariția sistemelor de canalizare pentru evacuarea apelor reziduale. Primele încercări de alimentare cu apă a orașelor datează de acum 5.000 de ani, dată stabilită prin mărturiile arheologice descoperite la Mohenjo Daro, în Pakistan. Mai apoi, românii au perfecționat sistemul de aducțiune a apei prin canale cu diferență de nivel între punctul de captare și distribuirea acesteia până în mijlocul orașelor. Civilizațiile de acum 5.000 de ani, egipteană, babiloniană sau chineză, utilizau mecanisme ingenioase pentru scoaterea apei din puțuri de la adâncimi mari, construiau lacuri de acumulare, iar pentru transportul apei la distanță se foloseau de sisteme de canale cu scurgere liberă și conducte din olane. Caracterul spectacular ingineresc al apeductelor romane rămâne până azi un model de distribuție și alimentare cu apă a locuințelor patricienilor, a grădinilor și băilor publice. Prin sistemul de apeducte al Romei antice apa era adusă de la distanță (92 km)¹ și transportată atât prin conducte subterane din piatră sau țevi din teracotă, cât și prin structuri masive dispunând de coloane și bolți arcuite. Primul apeduct roman, *Aqua Appia*², construit în 312 î.Hr., era aproape integral subteran și avea o lungime de 16,4 km, iar la începutul secolului al III-lea d.Hr. Roma era alimentată cu apă prin unsprezece apeducte. În paralel, sistemul de canalizare roman drena reziduurile de la băile publice.³

---

¹ Cornelia Marinescu, Ilieș Câmpeanu (coord.), *Enciclopedia Universală Britannica*, Editura Litera, București, 2010, vol. I, p. 225.

² https://en.wikipedia.org/wiki/Aqua_Appia

³ *Enciclopedia Universală Britannica*, vol. I, p. 225.

Aqua Claudia, apeduct construit de împăratul Claudius, finalizat în 52 d.Hr., cu o lungime de 68,7 km (37,5 km traseu subteran, 9,6 km pe arcade în apropiere de oraș și 4,6 km traseu pe arcade în apropiere de surse).⁴

Cu toate realizările ingineriei antice, perfecționarea sistemului de alimentare cu apă și de canalizare a avut o dezvoltare lentă după căderea Imperiului Roman. În secolul al X-lea⁵, în Orientul Mijlociu, exista un sistem de aducțiune foarte bine dezvoltat și răspândit, locuințele și piețele publice din multe orașe fiind înzestrate cu cisterne de capacitate mare. În Bagdad, spre exemplu, existau vreo 60.000⁶ de băi publice și private, iar localitatea Samarkand⁷, un important centru cultural al lumii islamice, deținea un castel de apă și o rețea întinsă de conducte de apă confecționate din plumb. Începând cu secolele XVII-XVIII sunt construite sisteme de alimentare cu apă în localități urbane, iar dezvoltarea industrială din secolul al XIX-lea aduce progresul, legat și de asigurarea alimentării cu apă atât de necesar nu doar consumului casnic, ci și celui industrial.

Vestigiile alimentării cu apă pe teritoriul României provin din perioada dacică. Cetăți din Munții Orăștiei, precum: Sarmizegetusa⁸, Blidaru, Costești, Piatra Roșie, foloseau conducte, dar și cisterne de apă. Au fost cercetate asemenea sisteme la Grădiștea Muncelului (Sarmizegetusa dacică) și în municipiul roman Tibiscum (satul Jupa de lângă Caransebeș). Pe malul Mării Negre, cetățile grecești foloseau de asemenea aducțiunea apei prin conducte subterane.

Secole după secole, așezările din spațiul românesc au folosit apa din puțuri, izvoare, râuri, transportată cu diferite recipiente confecționate din lemn, ceramică sau metal. Un pas semnificativ îl constituie introducerea cișmelelor⁹ publice în marile orașe. La București, acestea apar în anii 1770, în timpul domnitorului Alexandru Vodă Ipsilanti (1725-1807). La Iași, în timpul domnitorului Vasile Lupu (1595-1661), pe la 1639, erau alimentate două fereidee cu apa adusă de la Cișmeaua lui Butuc din Păcurari¹⁰, în 1675¹¹ este construită o cișmea lângă biserica Sf. Nicolae Domnesc care aparținea curții domnești, iar la 1764 sunt construite două cișmele la poarta mănăstirii Sfântul Spiridon. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în marile localități ale României încă se mai

⁴ <http://roma.andreapollett.com/S3/roma-aq1.htm>

⁵ Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, vol. 2, p. 263.

⁶ *Ibidem*, p. 262.

⁷ *Ibidem*, p. 263.

⁸ Cetatea este cucerită de romani în 106 și acest lucru a fost posibil din cauza tăierii, din ordinul lui Traian, a conductelor de apă ce alimentau așezarea.

⁹ Cișmea sau hazna – turcescul *çeşme*, cu sensul original de fântână, a dat arhaicul cișmea.

¹⁰ N.A. Bogdan, *Orașul Iași*, Editura Junimea, Iași, 2008, p. 384.

¹¹ *Ibidem*.

practica aprovizionarea cu apă a populației prin intermediul sacalelor trase de cai, alimentate direct din râuri sau din bazinele special amenajate, unde apa era filtrată lent cu ajutorul nisipului. Spre exemplu, istoria apei, în Timișoara, consemnează informații despre sisteme de alimentare a vechii cetăți pe la 1600. Despre sistemele moderne de alimentare cu apă și de canalizare putem vorbi însă abia de la începuturile secolului XX, când este pusă în funcțiune prima stație de tratare a apei uzate de pe teritoriul României, la Timișoara, în 26 octombrie 1912, iar prima uzină de apă a orașului, în data de 1 iunie 1914. Tot în 1914 a fost înființată Întreprinderea de apă-canal a orașului Timișoara, denumită ACOT, prima formă de organizare a serviciilor publice din țară. Unul dintre cele mai fascinante puncte ale fortificației timișorene a fost turnul de apă, despre care vorbesc cronicarii creștini și otomani. Orașul are

două cetăți, cea de la răsărit se numește insulă, iar cea de la nord se obișnuiește a i se spune cetatea Timișului. Aceste cetăți sunt de fapt înconjurare cu un zid de apărare și totodată cu un șanț adânc, plin cu apă. [...] Între cetate și oraș se află un turn acvatic foarte puternic întărit¹².

Pentru orașul Brașov, istoricul aducțiunii moderne de apă începe în aprilie 1892, când Primăria orașului avizează proiectul de execuție a alimentării cu apă, proiect aparținând inginerului Cristian Kertsch, care, într-o primă etapă, se preocupa de captarea izvoarelor. După mai multe lucrări de amenajare a rezervoarelor și conductelor, în 11 decembrie 1893 este racordată prima clădire din Brașov la noua rețea de apă, aceasta fiind Casa de pensii, actuala clădire a Universității Transilvania. Lucrările la rezervoarele din Șchei și Tâmpa au fost încheiate în luna ianuarie 1894.

Inginerul Elie Radu (1853-1931), figură remarcabilă a ingineriei construcțiilor din țara noastră, a fost un pion important în activitatea de dezvoltare și implementare a alimentării cu apă potabilă, atât pentru municipiul București, cât și pentru alte localități din țară, între care și Brașovul.

Elie Radu propune, pentru București, soluții de alimentare cu apă prin folosirea apelor subterane, prin săparea de puțuri, folosind aer comprimat pentru ridicarea apei, sau prin forarea acestora în zona colinară, asigurând astfel căderea. În București se construiește sistemul de alimentare cu apă de la Bragadiru, dat în funcțiune în 1901.

În ultimul sfert al secolului al XIX-lea, la Iași, alimentarea cu apă se făcea de la 1.200 de fântâni și 65 de cișmele cu 14 bazine (havuzuri) alimentate direct de la izvoarele exterioare urbei ce proveneau de pe dealurile înconjurătoare, Galata, Cîric, Aroneanu, Copou, Repedea, Șapte Oameni. Odată cu înființarea Primăriei Iași, în 1864, urmare a apariției Legii Comunale¹³, primarii urbei au în vedere modernizarea alimentării cu apă a localității. Este perioada în care încep să apară proiecte și studii preliminare de alimentare a orașului. Un prim proiect de aducțiune a apei este inițiat de autoritățile locale în 1872, când Dimitrie Monnier,

¹² Apud Alexandru Zănescu, *Pagini din istoria alimentării cu apă a orașului Timișoara*, studiu publicat în 1974.

¹³ Lege promulgată de domnitorul A.I.I. Cuza la 31 martie 1864, care stipula organizarea modernă a așezărilor, comunelor urbane și rurale. Comuna era reprezentată prin Consiliul comunal, precizându-se că: „Adminstrarea trebilor fiecărei comune este încredințată unei persoane ce poartă numele primar”.

din Marsilia, cere concesionarea alimentării cu apă a orașului cu 6.000 m³/zi¹⁴, însă propunerea nu a fost acceptată, fiind deosebit de costisitoare. În anii următori au fost mai multe propuneri venite din partea unor firme și întreprinzători dar, nefiind susținute de studii riguroase, au fost respinse. Abia în 1892, inginerul Scarlat Vârnăv (1851-1919) propune soluția aducțiunii cu apă din râul Prut, „fiindcă oricât ar crește nevoile Iașului în viitor, vor putea fi îndestulate de acolo cu prisosință”¹⁵. Proiectul lui Vârnăv avea însă erori (apa Prutului nu era cea mai bună soluție), era incomplet, iar primarul de atunci, junimistul Vasile Pogor (1833-1906) apelează la inginerul-șef al Parisului, Georges Bechmann (1848-1927), în vederea adoptării unei soluții mai bune. Bechmann propune un sistem de alimentare cu apă captată din izvoarele subterane de pe dealurile Aroneanu și Șapte Oameni prin intermediul unor galerii de captare care urmau să dea 1.000 m³ apă/zi. După construirea la Aroneanu a trei galerii, acestea reușeau să furnizeze doar 300 m³ apă/zi.¹⁶ Așadar, calculele lui Bechmann, supradimensionate, neconforme cu realitatea, au dus la anularea proiectului.

Astfel, la 1 iunie 1896, alt primar junimist, Nicolae Gane¹⁷ (1838-1916), semnează un contract, pe o perioadă de cinci ani, cu inginerul francez Charles Chaigneau¹⁸, care acceptă să devină noul inginer-șef al Serviciului Tehnic Comunal din Iași¹⁹, având ca îndatorire și coordonarea lucrărilor de aducție a apei la Iași. Conform contractului, dl Chaigneau urma să aibă o retribuție de 1.500 lei/lună; dacă lucrările pentru aducție reușeau, salariul său ar fi fost de 1.200 lei/lună și urma să primească în plus suma de 5.000 lei pentru prima mie de metri cubi de apă potabilă adusă în oraș în 24 de ore, și cu 5 lei pentru fiecare metru cub de apă adus peste cei 1.000 m³. O scrisoare adresată primarului N. Gane și semnată de ing. Ch. Chaigneau, datată 23/24 iulie 1896, face deja referire la unele comentarii din presa vremii, din ziarul „Evenimentul”, atacuri nejustificate, spune inginerul, la adresa sa privind aducțiunea, drept pentru care cere înființarea unei comisii pentru analizarea informațiilor publicate de presă unde există obiecții privind calitatea apei, Chaigneau folosind drept argument în fața primarului analiza chimiștilor care certifică calitatea apei. Semnatarul scrisorii se simte atât de umilit, încât este pe punctul de a abandona postul de la Primărie, dezgustat de violențele atacului din presă.

Primii dintre gospodarii orașului au fost mari personalități, nume de referință ale culturii, precum: Dimitrie Gusti, C. Cristodulo-Cercez, Scarlat Pastia, junimiștii Nicolae Gane și Vasile Pogor, și alții.

¹⁴ N.A. Bogdan, *op. cit.*, p. 386.

¹⁵ *Ibidem*, p. 387.

¹⁶ *Ibidem*, p. 388.

¹⁷ Primar al Iașului de cinci ori: 17 iunie 1872-19 mai 1876, 27 aprilie-23 iunie 1881, 4 iunie 1887-04 martie 1888, 19 noiembrie 1895-22 aprilie 1899 și 11 iulie 1907-06 ianuarie 1911.

¹⁸ Inginer cu specialitatea drumuri și poduri care, în calitate de inginer-șef la Iași în perioada 1896-1901, a fost implicat și la realizarea Uzinei electrice, a rețelei liniilor de tramvai, a abatorului și a Râpei Galbene.

¹⁹ Conform documentului cu nr. inv. 259/15 din patrimonial Muzeului Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu” din Iași.

Inaugurarea lucrărilor de aducțiune a apei la Iași,
arhiva Muzeului Științei și Tehnicii „Ștefan Procopiu”

În patrimoniul Muzeului Științei și Tehnicii din Iași se află o consistentă corespondență legată de acest subiect, provenită de la persoanele implicate, unele dintre acestea mari personalități ale neamului românesc, precum avocatul Matei B. Cantacuzino, junimistul primar și scriitor Nicolae Gane, V.G. Morțun, Emil Racoviță, Eduard Ghica. Sunt texte manuscrise cu semnături olografe, majoritatea abordând problemele aducțiunii de apă dinainte și din timpul lucrărilor, astfel încât această colecție de documente scrise însoțite și de imagini alb-negru reconstituie parțial, din această perspectivă, activitatea Primăriei de Iași, a primarului îndeosebi, precum și a relațiilor oficiale sau private dintre membrii acestei comunități. Textele scrisorilor refac contextual imaginea unor personalități, precum cea a scriitorului N. Gane sau cea a strămoșului arhitectului G.M. Cantacuzino, Matei B. Cantacuzino, avocat renumit, cu activități notabile și în diferite alte domenii.

În ceea ce urmează ne vom referi la corespondența olografă cu semnăturile Gane și Cantacuzino, conținând diferite aspecte ale subiectului discutat aici, aducțiunea de apă.

Vorbind despre N. Gane (tatăl său a fost postelnicul Matei Gane), vom aminti mai întâi că acesta făcea parte dintr-o familie de boieri moldoveni, se număra printre personalitățile politice cu deosebite realizări edilitare în administrația locală și scriitor junimist, poet, unul dintre primii prozatori nuveliști români, memorialist și traducător (traduce din Dante, *Divina Comedie*, tipărită în limba română în 1909). El realizează, în timpul mandatelor sale de primar al Iașului, reales neconsecutiv timp de cinci legislaturi, între 1872 și 1911, cel mai important proiect al său, aducțiunea apei potabile la Iași din sursa Timișești, proiect pentru care a fost atacat de presa vremii. Apoi, în

anii 1872-1873, a încheiat un contract de asfaltare și întreținere a străzilor și trotuarelor cu un englez pe nume W.O. Callender. Acest contract, care a fost aprobat de Regele Carol I, prevedea ca 25% din lucrare să fie plătită în numerar. De asemenea, în perioada administrației sale, a fost întocmit un studiu asupra diverselor sisteme de tracțiune pentru realizarea transportului public urban. La data de 6 mai 1899, Gane a inaugurat Uzina Electrică Comunală, iar un an mai târziu era inaugurat transportul public prin utilizarea de tramvaie electrice. La 1 decembrie 1896 era inaugurată clădirea Teatrului Național din Iași, operă a celebrilor arhitecți vienezi Fellner & Helmer.

Documentele de corespondență despre care vorbim sunt datate cu anul 1896, an premergător începutului lucrărilor de aducțiune și sunt adresate primarului Nicolae Gane, semnate fie de remarcabilul jurist Matei B. Cantacuzino, care în acel moment era inspector general al Direcțiunii Serviciului Lucrărilor de Alimentare cu apă și canalizare, fie de C.B. Pennescu – viceprimar, sau de Ch. Chaigneau, inginer francez de arte și manufacturi, angajat de Primărie pentru supervizarea lucrărilor, și de Eduard Ghica, ajutor de primar. Mai vorbim și de două documente, proces-verbal, ambele cu semnătura olografă a primarului Nicolae Gane, care oferă condițiile din contractul cu inginerul francez, comentate deja mai sus, dar și despre îndatoririle Primăriei față de acesta (de a-i asigura trăsura și locuința), precum și efectuarea unor măsurători preliminare privind debitul de apă, inginerul-șef al Serviciului Tehnic Comunal fiind retribuit și pentru fiecare metru cub de apă intrat în oraș, măsurători necesare în vederea calculului salariului lunar. Conținutul acestor documente pun în lumină nu doar dificultățile care au apărut în timpul lucrărilor, ci dezvăluie caractere umane înzestrate cu spirit civic, orgoliu profesional, probitate morală, onestitate și îndeosebi responsabilitate față de cauza pe care o slujesc.

Știm că, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Nicolae Gane îl angajează pe inginerul englez William Heerlein Lindley pentru a elabora primul proiect de alimentare centralizată cu apă a orașului. Studiile au fost întocmite în perioada 1897-1898. Inginerul englez a studiat în detaliu toate pânzele de apă freatică din județul Iași, inclusiv pe cele din zona Hârlău, Bivolari, Valea Siretului etc. În final, concluzia sa a fost că, din punctul de vedere al debitului și al igienei, cea mai bună alegere o reprezentau izvoarele din zona Văii Nemțisorului, aflate la confluența cu Valea Moldovei. În raportul său, Lindley a ținut cont și de măsurătorile topometrice conform cărora din comuna Timișești și până în municipiul Iași apa putea ajunge fără pompare, doar prin cădere. Nicolae Gane a fost convins de calitatea cercetărilor inginerului Lindley și a alocat fondurile necesare realizării investiției. O parte de finanțare a provenit de la băncile străine, iar firma austriacă Union Baugesellschaft a realizat întreaga lucrare, astfel încât, din 1911, Iașul a beneficiat de apă potabilă.

Așadar, Nicolae Gane a fost unul dintre cei mai merituoși primari ai Iașului din ultimul secol și jumătate. El completează lista unor mari personalități culturale, după cum spuneam mai sus, care au condus destinele urbei, listă la care îi adăugăm pe: Constantin Negruzzi, Dimitrie Gusti, Alexandru Bădăraș, Teodor Tăutu, Leon Negruzzi, Ioan Diamandi, Matei B. Cantacuzino, Petru Poni, Gheorghe D. Greceanu, Gheorghe G. Mârzescu, Mihai Negruzzi, Petru Pogonat, Eugen Herovanu, Al. Teodoreanu sau Petru Bogdan.

Iată ce am găsit scris în articolul *Iașul istoric: 1911 – Apa vine de la Timișești*, publicat de „Curierul de Iași” la data de 09 iulie 2012:

Apa potabilă era o mare problemă a bătrânului Iași. Fără surse care să facă față nevoilor orașului, primăria începea studiile pentru aducerea apei fie

de la Prut fie de la Timișești. Variantele încep a fi discutate în 1897, dar abia în 1904, după îndelungate discuții și proiecte, decizia finală este aducțiunea de la Timișești. Deși este varianta cea mai scumpă este preferată pentru calitatea apei. Furnizarea apei începe în 1911, iar conducta este inaugurată cu fast cu ocazia serbărilor Jubileului Universității.

Este perioada marilor transformări și realizări, alături de asfaltarea străzilor, de rezolvarea transportului public, a iluminatului public și restaurarea monumentelor, stă problema apei potabile. Cișmelele publice și fântânile nu reușeau să facă față cererii urbane, chiar cu existența conductei-apeduct care lega valea Ciricului de casa de apă de la Golia. Primarii de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, precum Gh. Lascăr (1904-1907), au purtat adevărate bătălii pentru începerea lucrărilor de aducțiune de la Timișești, potrivit proiectului propus de cercetările inginerului W. Lindley.

Toți primarii perioadei de sfârșit de secol XIX, început de secol XX au avut această problemă, căutându-se surse pentru creșterea debitului de apă, orașul era alimentat de cele aproximativ 1200 fântâni și 65 cișmele cu 14 havuzuri (bazine) alimentate din izvoarele locale de la Aroneanu, Ciric, Șapte Oameni, Galata, Copou, Repedeș.

Astfel, sub primariatul lui Dimitrie Gusti, era mărită capacitatea conductei dintre Ciric și Golia, plasându-se, peste podul de fier în josul străzii Cucu, o conductă de 25 cm diametru, cu tuburi din fontă, aduse din Franța. Lucrările le supraveghea inginerul Ch. Chaigneau care construise și podul peste Prut. În noiembrie 1882 se termina așezarea tuburilor, dar, din cauza iernii, podul nou de fier ce avea să dea numele zonei (Podul de Fier) se definitivă abia în vara anului 1883. Vechiul apeduct pe care trecea conducta, cu diametrul doar de 18 cm, urma a fi dărâmat în 1887.

Lucrări în Păcurari la conducta de apă de la Timișești
Arhitectul Ch. Fraigneau, în numele casei G. Eiffel & Comp, mai propusese, încă din 1874, suplimentarea cantității de apă cu circa 3000 m³, folosind pânza freatică (de mare adâncime – 120 m) găsită în preajma Gării de mărfuri (pe unde este acum Fabrica de țigarete).

Primarul N. Gane și Consiliul comunal, după cum am comentat deja, au acceptat varianta de cercetare a deja celebrului hidrolog englez W.H. Lindley, proiectant al mai multor lucrări de aducțiune (Varșovia, Mannheim, Hamburg, Würzburg, Samara, Craiova, Elberfeld...). La 3 mai 1897, Primăria încheia contractul pentru furnizarea a circa 10.000 m³ apă de izvor pe zi. S-au făcut sondaje în zona Prutului, Bahluiului, Siretului, Moldovei, dovedindu-se astfel că cea mai bună apă era cea din zona Timișești, de unde se putea colecta, într-o primă etapă, 15.000 m³ și circa 30.000 m³ ulterior. Totuși exista dezavantajul că, pentru a ajunge la Iași, trebuia parcursă o distanță de aproximativ 100 km. O altă variantă o constituia Prutul, care oferea alternativa captării aceluiași debit, folosind instalații de pompare. Aducțiunea de la Timișești avea însă atât avantajul unei ape de izvor pure, cât și al căderii naturale datorită diferenței de altitudine dintre sursă și oraș. Raportul hidrologului, depus în timpul primarului Al. Bădărău, în septembrie 1899, cu două variante de traseu, era primit cu rezerve, căci aducțiunea presupunea cheltuieli de peste 12 milioane lei, iar unii consilieri considerau planul acesta „fantezist”, chiar „utopic” pentru posibilitățile financiare ale comunei.

Reluând o idee mai veche, inginerul-șef al Comunei, Ch. Chaigneau, propunea o aducțiune de la Prut (Ungheni) pentru circa 10.000 m³ pe zi. La 9 iulie 1900, Consiliul comunal aproba soluția Prutului, care pe moment nu avea perspective, deși proiectantul găsisese punct de priză mai aproape, la Țuțora. Ziarele intraseră iar în conflict, fiecare variantă având partizani vehemenți. Schimbarea primarului, în ianuarie 1901, îngropa proiectul. Erau de actualitate variantele propuse de proiectul inginerului Bejan – pentru colectarea apei din valea Cîrului; al inginerului Savul – cu aducțiune de la Gherăești; al hidrologului Lindley – de la Prut, și tot al lui Lindley – de la Timișești, deși acesta costa de aproape trei ori mai mult decât celelalte.

În anul 1904, primarul C.B. Pennescu opta pentru soluția aducțiunii de la Timișești, pe care o punea în lucru urmașul său, primarul Gh. Lascăr. Ingerul A. Savul din Serviciul Tehnic al Primăriei primea sarcina adoptării soluției lui Lindley, iar în septembrie 1905, Consiliul comunal aproba demararea lucrărilor. Au urmat mai multe licitații (nu lipsesc comentariile și acuzațiile în presă), încheiate cu aceea din 27 ianuarie/9 februarie 1907, în favoarea firmei Union Baugesellschaft din Viena. La 9 februarie 1907, a fost încheiat contractul de execuție, dar primarul Gh. Lascăr nu avea șansa să vadă sfârșitul lucrării sub conducerea sa, căderea guvernului conservator duce la schimbarea primarului, revine astfel N. Gane, inițiatorul proiectului. Cealaltă personalitate implicată în această lucrare cu responsabilități directe, juristul M.B. Cantacuzino.

[Matei B. Cantacuzino s-a născut la data de 10 iulie 1855, în localitatea Fântâna Mare din fostul județ Baia, actualmente în județul Suceava. Tatăl său era boierul pașoptist Vasile (Basile) N. Cantacuzino (1816-1906), fiul marelui logofăt Neculai Canta (Cantacuzino), care avea o moșie la Hoișești, în apropiere de orașul Podu Iloaiei. El participase la mișcarea din martie 1848 a tinerilor intelectuali moldoveni. A urmat studii la Dresda și apoi la Lausanne, unde a absolvit și clasa de piano a Conservatorului de muzică din acest oraș. Studiile superioare și le-a început în orașul universitar Heidelberg, dar le-a finalizat la Facultatea de Drept din Paris, în anul 1877. După revenirea în țară, a profesat ca magistrat. În anul 1878 a fost numit magistrat supleant la Tribunalul Iași, dar după scurt timp și-a dat demisia, împreună cu un grup de colegi, în semn de protest contra unei nedreptăți făcute unuia dintre aceștia. În anul 1885 reîntră în magistratură la Tribunalul Iași, unde funcționează ca judecător, președinte și prim-președinte până în 1892, când este numit consilier la Curtea de Apel din Iași. În anul 1900 devine profesor la Facultatea de Drept din Iași. În anul 1921, a publicat lucrarea de 742 pagini intitulată *Elementele dreptului civil*, considerată una dintre operele fundamentale ale literaturii noastre juridice, o versiune concisă

a cursului de drept civil. A mai scris trei studii: *Despre libertatea individuală și persoanele juridice* (1924), *Statul și conceptul de personalitate* (1924) și *Viața – Dreptul – Libertatea* (apărută postum, 1929).]

În perioada 29 decembrie 1912-6 ianuarie 1914, el a îndeplinit funcția de primar al municipiului Iași.

După ce, prin articolul citat mai sus, am înfățișat mersul evenimentelor pe perioada celor 12 ani cât au durat lucrările de aducțiune, să ne referim și la detaliile cuprinse într-o seamă de documente ale vremii, precum scrisorile lui Matei B. Cantacuzino adresate primarului, juristul-inspector fiind în poziția de a supraveghea logistic edilitar calitatea acestor operațiuni. Textele documentelor sunt date în anii 1908 și 1910, așadar reprezentând perioada de final a acestor lucrări și abordează subiecte atât din perspectiva inspectorului general, angajat al Primăriei, dar și ca prieten al lui N. Gane (în particular, atunci când este deranjat de atitudinea inginerului Constantinescu, cerându-i primarului o întrevedere înainte de a lua hotărârea de sancționare a salariatului nepoliticos). Scrisoarea este redactată la moșia Hoișești, locul copilăriei juristului și proprietate moștenită de la tatăl său, Basil, este datată 25 oct. 1908 și semnată olograf. Celelalte scrisori, din 1910, reunesc patru texte pe care le vom comenta cronologic. Primele trei sunt din primăvara anului 1910, două din martie și una din aprilie, și sunt adresate deopotrivă primarului. Cea din 8 martie este redactată la moșia Hoișești, în limba franceză, și comentează temerile primarului de a nu fi luat cumva o decizie incorectă și de a nu fi avut o atitudine nepoliticoasă în textul deciziei adresate directorului Administrației Comunale legate de aducțiunea de apă. Cea din 19 martie vorbește de sesizările lui Matei B. Cantacuzino, nemulțumit de inginerul director cu problemele aducțiunii, care nu se supune deciziilor inspectorului general. M. Cantacuzino nu ia de unul singur o decizie finală fără a anunța Primăria. Scrisoarea din aprilie 1910 se referă la aceleași nemulțumiri ale sale legate de atitudinea inginerului Constantinescu, total supărătoare, găsind de cuviință că primarul trebuie prevenit. Pe ultima pagină se află semnătura olografă. Ultima dintre scrisorile semnate de M. Cantacuzino este datată decembrie 1910, are antetul Primăriei Iași, Cabinetul inspectorului general, Direcția serviciul alimentării cu apă, prin care primarul este informat cu privire la stadiul lucrărilor, la racordarea provizorie a rezervorului inferior (Seminarul catolic) care va fi umplut cu apă, iar dacă debitul va permite, urma să fie umplut și cel din Grădina Copou, precum și cișmelele din oraș, asta pentru ca „populația să fie liniștită”. Ultimele texte reprezintă documente emise sub semnătura lui Nicolae Gane, primar: cel din 1 iunie 1896 se referă la termenii contractuali și la contractul încheiat cu inginerul Charles Chaigneau, termeni comentați deja anterior, și cel de al doilea, cu aceeași dată, se referă la îndatoririle instituției angajatoare față de angajatul său, inginerul francez, precum și la disciplinarea personalului tehnic. Ambele documente conțin semnături, atât a primarului, cât și a inginerului Chaigneau.

Evenimentul a atras după sine o seamă de festivități, care azi au însemnate conotații memoriale privind istoria orașului și activitatea personalităților implicate. Așadar, în data de 5 aprilie 2017, s-au împlinit 106 ani de când orașul Iași beneficiază de una dintre cele mai pure surse de apă din țară, după inaugurarea conductei de aducțiune Timișești, jud. Neamț, proiect care s-a realizat timp de patru ani și de care au beneficiat zeci de mii de oameni, fiind considerat unul dintre cele mai importante din Europa acelor vremuri. La inaugurare drumul pentru aducerea apei a fost botezat *Marea conductă de aducțiune Regele Carol I*. După eforturi concertate, în noiembrie 1910, conducta de aducțiune a

apei, lungă de aproximativ 103 km, ajungea în oraș. Distribuția începea după 5 aprilie 1911. Primar devenise D.A. Greceanu, iar festivitatea de inaugurare urma să aibă loc în perioada serbărilor Jubileului Universității, programate toamna, pentru zilele de 26-29 septembrie 1911. Evenimentul aducea la Iași invitați din întreaga țară, reprezentanți ai universităților europene, pe suveranul țării cu regina și principii moștenitori. Programul oficial al serbărilor era alcătuit de Primărie și prevedea ca Familia Regală să fie întâmpinată la gară, în ziua de duminică, 25 septembrie, orale 4 p.m., de „toate autoritățile orașului cu Doamnele lor”. Pentru buna desfășurare a sărbătorii, populația era informată cu următoarea înștiințare:

Cetățeni! După 7 ani Iașul are din nou fericirea de a primi între zidurile sale pe iubiții noștri Suverani și Augusta Dinastie: M.M.L.L. Regele și Regina, A.A.L.L. R.R. Principele și Principesa României, A.S.R. Principele Carol, A.S.R. Principesa Elisabeta. Vor sosi în orașul nostru în ziua de duminică, 25 septembrie a.c., orele 4,30 p.m. pentru a lua parte la serbările jubiliare ale Universității. Cetățeni! E de datoria tuturor fără nici o deosebire, să Le ieșim întru întâmpinare, urându-Le bună venire, și să-I înconjurăm cu aceeași dragoste nemărginită și adâncă încredere de care întotdeauna cea de a doua Capitală a țării a știut să dea dovadă față de Tron și Dinastie. Primar, D.A. Greceanu.

Povestea apei la Iași a devenit un episod din istoria urbei demn de comentat datorită caracterului ei spectacular dat de îndoielile și tergiversările obiective până la punerea în operă, dar și îndeosebi datorită amprenteii dobândite prin implicarea diverselor personalități ale vremii, prilej cu care sunt dezvăluite caractere, ținuta lor morală, pasiunea implicării acestora și atitudinea lor exemplară față de locuri, oameni, evenimente.

Voica BACIU

CINEMA „MODERN” DIN BRAȘOV 1923-1932

“MODERN” CINEMA FROM BRASOV (1923-1932)

Abstract: *The article presents the activity of the first cinema named “Modern”, facts registered in the documents of its rival movie theater (“Astra”) and in the program advertisements which appeared not constantly in the Brasov newspapers.*

The “Modern” Cinema operated in a deal-boards barracks in the present-day Central Park of the town. The first film projection took place in June 1923 and the last one in August 1932. In its relatively short existence, both silent and sound films were shown. The “Modern” was a serious competitor for the “Astra” Cinema, earning higher incomes and having a better orchestra. In 1931, the cinema license was withdrawn due to the danger of fire, but it continued to operate until August 1932. Although the cinema program could be still read in press articles, the films never ran again in the “Modern” Cinema. For the local community the demolition decision seemed to be a sudden move.

Recent, presa brașoveană anunța intenția autorităților de a redeschide „ultimul cinema de stat de la poalele Tâmppei administrat de către RADEF închis din păcate în urmă cu câțiva ani”. Este vorba despre cinematograful „Modern”, aflat pe Bulevardul Griviței, cel care avea, în anii '80, la începutul funcționării lui, trei săli de proiecție.¹

Puțini brașoveni știu însă că, în urmă cu multe decenii, a mai existat în Brașov un cinema care s-a numit tot „Modern”. Nu știm dacă autoritățile l-au botezat pe ultimul după numele primului, poate că au ales un nume generic, căci multe cinematografe s-au numit „Apollo”, „Urania”, „Lux”, „Modern”.

Obiectul studiului de față îl constituie primul cinematograf „Modern” din Brașov, despre care am aflat întâmplător, în urmă cu câțiva ani, pe când studiam activitatea cinema „Apollo-Astra”². În rapoartele Societății ASTRA revenea des numele „Cinema Modern”, cauza era concurența dintre cele două cinematografe. Perioada de funcționare nu era consemnată în acele acte, totuși apărea informația că „dacă orașul și statul a permis existența cinematografului «Modern» 7 ani de zile cred că va permite și «Astrei» cel puțin pe jumătate dacă nu mai mult”³. Era un punct de pornire, anii de apariție și dispariție i-am aflat ulterior, căutând în presa locală.

Conform anunțului din „Gazeta Transilvaniei”, „Modernul” s-a deschis în 17 iunie 1923, în aceea zi fiind două reprezentații și debutând doi artiști:

¹ Articol la adresa <http://www.bizbrasov.ro/2016/08/08/>, accesat 12.05.2017. În alt articol apare: „Primăria Brașov și-a propus la capitolul investiții repararea capitală a cinematografului Modern. Pentru fostul cinematograf Modern, de pe B-dul Griviței, Primăria vrea să investească 6,7 milioane de lei pentru a amenaja aici două săli de cinema, una cu 114 locuri, iar alta cu 191 de locuri. Lucrările vor dura un an și jumătate” – [http://adevarul.ro/locale/brasov/cinematograful-modern-viitor-centru-cultural-brasovului](http://adevarul.ro/locale/brasov/cinematograful-modern-viitor-centru-cultural-brasovului, accesat 12.05.2017), accesat 12.05.2017.

² Articolul *Cinematograful „ASTRA” din Brașov (1926-1927)*, în „Țara Bârsei”, Brașov, nr. 12, 2013, pp. 405-420. Cinematograful „Apollo” a primit denumirea de „Astra” în anul 1927.

³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov (în continuare SJAN Bv.), *Fond Cinematograful Astra*, dosar nr. 4, *Propuneri de îmbunătățire a activității*. Alexandru Băcilă *Astra (Plan de reorganizare a cinematografului Astra)*.

Mâne seară va avea loc deschiderea cinematografului „Cinema-Modern” cu celebrul film *Falsul Dimitri*, o întâmplare dela curtea Țarului Rusiei. Vor fi două reprezentații dela 7-9 și dela 9-11. Cu acest prilej vor debuta cu monologuri și alte prestațiuni artiștii Traian Fortuna și Iosif Bodrogi⁴ (foto 3).

Era o știre imparțială, în acea perioadă ziarul „Gazeta Transilvaniei” nu era implicat în concurența dintre cinematografe. Tonul periodicului s-a schimbat după ce cinema „Apollo” a revenit Societății ASTRA. Rivalitatea dintre ele va persista până la dispariția „Modernului”.

O altă relatare, despre care presupunem că se referă la „Modern”, pare să fie cea din ziarul „Carpații” din iunie 1923⁵, când, deși nu era numit direct, opiniei publice îi era prezentată, într-o manieră negativă, decizia primarului de a acorda autorizație de funcționare unui cinematograf aflat într-o baracă din lemn.⁶

Dacă nu și-a ținut cuvântul dat, că va repara cartierele românești, în schimb, d. dr. Schnell, primarul Brașovului, a început să dea autorizații pentru barăci de lemn cari să strice și estetica orașului și să pună în pericol viața cetățenilor.

De-l întreabă cineva pe d. Primar la ureche de ce-o face asta, îi răspunde că pentru nasul românilor este destul și barăci de lemn, căci și așa sunt prea mulți. Sașii sunt sportivi, ei nu se duc la cinematograf, acolo se duc numai românii și un dezastru ca la Okörötö⁷ sau ca la Brașov în același loc ar mai împuțina din români.

Probabil că tonul critic din „Carpații” nu era chiar dezinteresat, directorul ziarului, Al. Tisescu, era chirieș într-una din locuințele imobilului cinematografului rival „Apollo”⁸, iar unul dintre finanțatorii ziarului era Al. Băcilă⁹, conducătorul „Apollo”. Reținem din acest articol vulnerabilitatea stabilimentului la un posibil incendiu; problema s-a acutizat și a reintrat în atenția presei și a autorităților în anul 1931.

Dacă, în cazul cinematografului „Astra”, dispunem de rapoarte de activitate și anunțurile-program au o anumită regularitate, în cazul „Modernului”, reclama în ziare nu este constantă¹⁰, ceea ce poate crea uneori impresia falsă că stabilimentul a dispărut când, de fapt, încetase doar reclama în anumite ziare.

Așadar, primul cinema „Modern” din Brașov s-a deschis în iunie 1923, în actualul parc central „Nicolae Titulescu”, clădirea fiind de fapt o baracă din lemn de

⁴ „Gazeta Transilvaniei” (în continuare GT), nr. 123, 16.06.1923.

⁵ „Carpații”, nr. 185, 30.06.1923.

⁶ În anul 1914, cinematograful „Apollo” dădea reprezentații în hala sau în baraca de lemn din parc, probabil, ulterior, „Modernul” a funcționat în aceeași baracă.

⁷ În anul 1910, în satul Ökörítő a avut loc o mare tragedie, au murit peste 300 de oameni din cauza unui incendiu, ușile hambarului fiind blocate pentru a nu intra la petrecere cei care nu plățiseră. Informație la adresa de internet <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ökörítőfűlpös>, accesat 12.05.2017.

⁸ Biblioteca Județeană „George Barițiu” Brașov, dosar nr. 4403/24 – Al. Tisescu era chirieș în clădirea teatrului „Apollo” în anul 1926, avea contract de închiriere, dar exista și o sentință de evacuare.

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 4403/25: în adresa intitulată *Audiamur et altera pars*, înregistrată cu nr. 181/1929 la Societatea ASTRA, Al. Băcilă nota că, pentru a putea păstra cinema „Apollo” (ulterior a devenit cinema „Astra”), a fost obligat să plătească lunar 10.000 lei către ziarul „Carpații”; între anii 1921 și 1926 ar fi plătit 660.000 lei.

¹⁰ Din presa brașoveană studiată reiese că reclama apare în ziarele „Carpații” și „Gazeta Transilvaniei” între anii 1923 și 1927, dispăre complet din „Gazeta Transilvaniei” între anii 1927 și 1932; apare în „Brassói Lapok” (în continuare BL) și în „Krönstadter Zeitung” (în continuare KZ) până la dispariția „Modernului”, în 1932, și în câteva numere din ziarul „Ardealul” (în anul 1930).

brad acoperită cu tablă; câteva fotografii s-au păstrat în dosarul ASTREI¹¹ (foto 1, 2). Într-una dintre imagini se vede un titlu, era reclama filmului *Zwei Menschen*, care a rulat la cinema „Modern” în perioada 22-29 septembrie 1931 (foto 5)¹².

Activitatea „Modernului” poate fi descifrată răsfoind anunțurile-program din presă, de acolo aflăm titlurile filmelor și orele de la care începeau, proiecțiile, tarifele, tipurile de filme, categoriile de public. Numărul de proiecții varia în funcție de durata filmului și perioada pentru care era „angajat”, de succesul la public, de posibilitățile financiare (criza economică presupunem că a determinat scăderea numărului de spectatori și a dus fie la scăderea numărului de proiecții, fie la introducerea unor matinee). Un film putea rula o zi sau cinci zile (1930), trei zile (1923), filmul putea să fie împărțit în câteva serii, pe mai multe zile (1923), uneori era programată o singură proiecție zilnic (de exemplu, în ianuarie 1932, de la ora 11:00 la 13:00 sau de la 15:00 la 17:00), două proiecții (16:30; 18:30), trei sau patru proiecții zilnice (de la 17:30, 19:30, 21:30 sau 15:30, 17:30, 19:30, 21:30 în august 1932). La matinee tarifele erau mai mici: 10-20 lei (1930), 15-20 lei (1932), 10-15 lei (1931, 1932), 5, 10, 15 lei (1932); puteau fi programate unul-două zilnic (de la ora 15:00 la 17:00 sau de la orele 11:00 la 13:00 și 15:00 la 17:00). Uneori, la un film deosebit, cum ar fi *Elena din Troia*, în 1925, s-au introdus tarife speciale: 49, 26, 15,5 lei (foto 7). În anul 1931, o lojă costa 45 lei, locul la stal era 50 de lei, locul 1 era 30 lei. Mai aflăm din reclame că existau bilete de favoare sau onoare (gratuite), bilete reduse, bilete pentru funcționari.¹³ De obicei, reclama conținea și numărul de telefon al cinematografului „Modern”: 518.

Publicul era variat, printre spectatori se aflau și copii, mai ales duminica. O mențiune, în anul 1924 se anunța: „Duminică, luni și marți reprezentații împreunate cu tombolă pentru copii”¹⁴ (foto 6).

Spre deosebire de cei de la „Apollo-Astra”, care închiriau sala relativ des pentru spectacole de teatru sau școlare (ceea ce în viziunea lui Al. Băcilă era motivul unor încasări reduse), la „Modern” într-un singur caz am întâlnit utilizarea sălii pentru altceva decât proiecție de filme: „Partidul maghiar din Brașov a cerut autorizațiune pentru ținerea unei întruniri publice în sala cinematografului «Modern», pentru ziua de 1 Iunie a.c.”¹⁵.

Tipurile de reclamă din presă nu sunt diferite de cele ale rivalului, rulează filme de toate genurile, precedate uneori de știri, ca *Ulpia Journal*¹⁶, *Jurnal Fox*¹⁷, *Paramount Journal*¹⁸, sau de sport, de exemplu pentru iubitorii boxului, în luna august 1931, se prezenta la cinema „Modern”¹⁹ meciul anului 1931 care avusese loc în luna iulie între Stribling și Schmeling²⁰.

Pornind de la premisa că reclama corespunde sau reflectă gusturile publicului,

¹¹ SJAN Bv., Fond Cinematograful Astra, dosar nr. 7, Ancheta privind cinematograful Modern. Adresă către Procurorul General (se referă la funcționarea neoficială a cinematografului „Modern”), 1931.

¹² KZ, nr. 214-221, 20-29.09.1931.

¹³ Numărul de proiecții, tarifele, orele de începere sunt luate din presa brașoveană.

¹⁴ GT, nr. 3, 06.01.1924.

¹⁵ „Carpații”, nr. 230, 17.05.1924.

¹⁶ BL, nr. 293, 26.12.1927.

¹⁷ KZ, nr. 142, 27.06.1931 și nr. 170, 30.07.1931.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 190, 23.08.1931.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 195, 29.08.1931.

²⁰ Meciul a avut loc la 3 iulie 1931, pe Stadionul Municipal, Cleveland, Ohio, conform https://en.wikipedia.org/wiki/Young_Stribling, 12.05.2017.

analizând-o pe cea a „Modernului”, putem afirma că exista interes pentru vedete mai puțin cunoscute nouă astăzi ca: Harry Liedtke²¹, Harry Piel²², Henny Porten²³, Liane Haid²⁴, Ivan Mosjoukine²⁵, Erich Kaiser Titz²⁶; ulterior, apar vedete mai bine cunoscute nouă, ca Greta Garbo²⁷, Ramon Novarro²⁸, Rudolf Valentino²⁹, Marlene Dietrich³⁰, Harold Lloyd, Gary Cooper, Maurice Chevalier³¹; producții ale anumitor case de film (Ufa Film, Ton Film³²), ecranizările erau o recomandare pentru calitatea filmului (Émile Zola³³, Victor Hugo³⁴, Jules Verne³⁵, Pușkin³⁶, Dostoevski³⁷). Fundalul sonor (în perioada filmului mut se folosea o orchestră, o „orchestră mărită”) era un atu, apariția filmului sonor („vorbitor” se spunea în reclamă) aducând cu sine modificarea aparaturii de proiectie (în reclame apare aparatul Western Electric sau „aparat vorbitor” Western Electric (foto 8)³⁸ – trebuie să fi fost ceva deosebit, chiar și rivalii îl menționează în rapoartele lor). Alte atuuri: prezența unor vedete-artiști în sală; titrajul sau sonorul în limba germană³⁹; calitatea tehnică a filmului – „film în copie nouă”⁴⁰; prezența anterioară a filmului în București (foto 11) sau în alte capitale europene (Berlin, Budapesta, Atena, Constantinopol⁴¹); faptul că filmul era difuzat în premieră în România⁴². După apariția sonorului erau foarte apreciate filmele cu conținut muzical.⁴³ Redăm câteva exemple de reclame:

Camaradul lui – film impresionant cu montare fastuoasă⁴⁴;
 Vine: *Tragedie*, cea mai mare creațiune cu Henny Porten⁴⁵;
Alarma a III-a, dramă impresionantă din viața pompierilor din New-York⁴⁶;
 Program de sărbători! Duminică, numai o singură zi: *Iubirea Toreadorului*, film zguduitor de aventuri. În rolul principal Ricardo Cortez;
 Vine cel mai mare film al sezonului, *Mizerabilii* după renumitul roman al lui

²¹ BL, nr. 239, 21.10.1927.

²² *Ibidem*, nr. 242, 26.10.1927.

²³ KZ, nr. 179, 11.08.1931.

²⁴ BL, nr. 259, 15.11.1927.

²⁵ *Ibidem*, nr. 273, 02.12.1927.

²⁶ *Ibidem*, nr. 235, 17 oct. 1927.

²⁷ *Ibidem*, nr. 157, 23.07.1930.

²⁸ KZ, nr. 147, 04.07.1931.

²⁹ „Carpații”, nr. 354, 26.12.1926.

³⁰ KZ, nr. 295, 25.12.1931.

³¹ *Ibidem*, nr. 222, 30.09.1931.

³² *Ibidem*, nr. 147, 04.07.1931 și nr. 295, 25.12.1931.

³³ BL, nr. 242, 26.10.1927.

³⁴ KZ, nr. 295, 25.12.1931.

³⁵ „Carpații”, nr. 379, 19.06.1927.

³⁶ *Ibidem*, nr. 354, 26.12.1926.

³⁷ KZ, nr. 170, 30.07.1931.

³⁸ *Ibidem*, nr. 147, 04.07.1931.

³⁹ *Ibidem*, nr. 148, 05.07.1931; nr. 105, 12.05.1931; nr. 125, 06.06.1931; nr. 132, 16.06.1931.

⁴⁰ „Carpații”, nr. 27, 1924.

⁴¹ BL, nr. 235, 17.10.1927.

⁴² „Ardealul”, nr. 48, 14.12.1930.

⁴³ KZ nr. 272, 28.11.1931; nr. 277, 04.12.1931; nr. 106, 13.05.1931.

⁴⁴ „Carpații”, nr. 366, 20.03.1927.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 365, 13.03.1927.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 368, 03.04. 1927.

Victor Hugo⁴⁷;

Vine: cel mai grandios film al timpului *Michel Storgott* după renumitul roman al lui Jules Werne, cu Ivan Mosjoukine. Premieră la 25 iunie⁴⁸;
De la 18 până la 22 februarie se va rula ultima și cea mai mare creațiune a lui Rodolpho Valentino cu Vilma Bánky *Vulturul Negru* film senzațional după romanul lui Pușkin⁴⁹.

Într-o reclamă-program apare ideea că sala putea fi parfumată.

La filmul *Cavalerul violetelor*. În timpul reprezentațiunii vor debuta D-șoara Kovács Etus și D-nul Hermann Derner cu numerele corale din film. Sala va fi parfumată de Salonul des Odeurs. Orchestra mărită.⁵⁰

Astăzi, când filmele au mențiunea: „Niciun animal nu a fost ranit”, ar fi inacceptabil un anunț cum era cel din 1923, în care se spunea ca au murit șase oameni la filmări:

Bilete seara la cassă

Duminică în 24 Iunie, începe să ruleze celebrul film *Zeița Africei*, (prima parte).

Seriile ce vor urma se vor anunța consecutiv.

Casa Americană Zeiders a cheltuit 10 milioane de dolari cu înscenarea acestui film.

În timpul înscenării, au murit 4 artiste și 2 artiști, sfâșiați de fiare.

În rolul principal: Van Diks, cunoscut publicului brașovean din Xa-Xa (foto 4)⁵¹.

Unele reclame sunt interesante prin faptul că se referă la spațiul românesc sau brașovean. Astfel, în anul 1927, în cinema „Modern” a rulat filmul românesc *Lia*⁵², iar în 1931 se prezenta *Recepția de nuntă pentru membrii guvernului la Sinaia*⁵³; tot în anul 1931 se prezentau „știri românești de la Ton Jurnal”⁵⁴.

Într-unul din filme joacă Paula Iliescu⁵⁵ (Pola Illéry), o actriță și cântăreață de origine română care a apărut în filme mute și în primele filme sonore. În cazul cinema „Modern” este vorba de filmul lui René Clair *Sub acoperișurile din Paris* (1930)⁵⁶.

O altă situație interesantă este aceea în care personajul principal dintr-o producție străină este un român, maiorul Grigore Vărzaru⁵⁷, personaj real, judecat în anul 1929

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 371, 24.04.1927.

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 379, 19.06.1927.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 354, 26.12.1926.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 363, 23.02.1927.

⁵¹ GT, nr. 132, 23.06.1923.

⁵² BL, nr. 225, 06.10.1927.

⁵³ KZ, nr. 189, 22.08.1931. Este vorba despre căsătoria Principesei Ileana, fiica cea mică a Regelui Ferdinand, cu Arhiducele Anton de Habsburg. Nunta s-a sărbătorit pe 24-26 iulie 1931, în România, la reședința regală din Sinaia. Citește mai mult: adevarul.ro/news/bucuresti/video-inedit-1931-stralucitoarea-nunta-principesei-ileana-ultima-casatorie-monarhica-incheiata-romania-1_50bde9277c42d5a663cfca76/index.html, accesat 12.05.2017.

⁵⁴ *Ibidem*, nr. 222, 30.09.1931 și nr. 223, 01.10.1931.

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 154, 12.07.1931.

⁵⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/Pola_Ill%C3%A9ry, accesat 12.05.2017.

⁵⁷ KZ, nr. 299, 19.12.1931. Despre maiorul Vărzaru găsim referințe la Stelian Tănase, *Clienții lui Tanti Varvara*, <http://revista22.ro/560/.html>, accesat 12.05.2017. „Maiorul Grigore Vărzaru, ex-ofițer în armata austro-ungară, cade prizonier la ruși în timpul Primului Război Mondial, în bătălia de la Lemberg. Evadează, rătăcește prin Rusia, China, Japonia, Mexic, se întoarce în Europa. În noiembrie 1918, când Imperiul Austro-Ungar se dezagregă, constituie un regiment românesc. Încadrat după război în armata română, este recrutat în vara lui 1929 la Viena de un agent sovietic, Sikora Hugo, implicat și el în proces, dispărut. Vărzaru pretinde în instanță că a dorit să pătrundă în rețea pentru a o denunța autorităților. Tribunalul nu a crezut

pentru spionaj în favoarea rușilor (foto 10).

Întâlnim și trimiteri la industria brașoveană a filmului: „Erofilm Kronstädt” (foto 9)⁵⁸, „Concordia” Brașov⁵⁹.

Existența cinematografului „Modern” a fost marcată de o eternă rivalitate cu cei de la „Apollo-Astra”. Lupta se dă în presă, mai ales în „Gazeta Transilvaniei” și „Carpații”, în relația cu furnizorii de film, și nu în ultimul rând în fața autorităților.

Imediat după apariția cinema „Modern”, în reclama rivalilor se afla afirmația că „Apollo” era „cel mai ieftin cinematograf din Brașov”⁶⁰. În anul 1924, ziarul „Carpații” condamna atitudinea „șantajistilor” de la „Gazeta” care luau bani de la „Modern” ca să denigreze „Apollo”.⁶¹ Din raportul lui Al. Băcilă⁶², aflăm că „Modernul” a reușit să dea o puternică lovitură celor de la „Apollo” în anii 1924-1925:

Acum 8 ani triumviratul Vago, Boros și Foty conducea cinema „Modern” iar eu singur „Apollo”. Susnumiții au închiriat de la casele de filme din Ardeal toate filmele astfel că eu am rămas fără filme. Ei au fost ajutați de Rozner în această operă... Eu trebuia să închid cinematograful după cum credeau ei.

Băcilă consemnează că a fost nevoit să mergă la București să aducă filme și să le facă titraj în limba maghiară și germană în Brașov. Situația transpare din anunțul din presă: „Pentru sezonul de iarnă 1924-1925 Cinema Modern a intrat în noui legături cu cele mai mari case de filmuri câștigând filmele cele mai gustate în streinătate”⁶³.

„Modernul” părea să fie în avans față de „Astra”: avea încasări mai mari, avea orchestră mai bună, chiar și un aparat de proiecție mai bun când au apărut filmele sonore:

Câștigurile realizate până la această dată se datoresc în cea mai mare parte faptului că până la această dată nu am avut concurența cinematografului „Modern”. Pe dată ce cinematograful „Modern” provocat de concurența noastră și-a procurat un aparat superior aparatului nostru, din datele de mai jos vom vedea pierderile ce am suferit succesiv și pe care le prevăd că vor continua și pe viitor dacă vom rula filme cu garanții mari⁶⁴.

Mai aflăm din rapoarte că Al. Băcilă a propus și a făcut încercări de a uni cele două cinematografe sau că au existat și momente de colaborare între cele două stabilimente cu scopul de a preveni specula caselor de filme:

Propun unirea cinematografului Astra cu Modern și iată pentru ce. Faptul că suntem uniți cu privire la cumpărarea filmelor, nu e îndestulător, fiindcă la alegerea filmelor se vor ivi totdeauna neînțelegeri. Casele de filme stau în rezervă cu filmele mari și speculează [...] dacă am fi uniți orice speculă contra noastră ar fi zadarnică [...]. Ce am câștiga prin unire? Încasările noastre acum un an au fost de aproape 5.500.000 lei, ale lor au fost de peste 6.500.000 [...]

---

povestea și i-a dat cea mai grea pedeapsă din tot lotul, 20 de ani muncă silnică și degradare. A încasat mari sume de bani. Pentru cifrul regimentului unde era încadrat, la Alba Iulia, a cerut 100.000, lunar primea alți 20.000 lei. Grigore Vărzaru în anii '40 se afla la închisoarea Caransebeș, ne spune un martor, izolat și privit cu dispreț de deținuți”.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 16, 21.01.1931.

⁵⁹ BL, nr. 274, 03.12.1927.

⁶⁰ „Carpații”, nr. 193, 23.08.1923.

⁶¹ *Ibidem*, nr. 221, 07.03.1924.

⁶² Vezi nota 9.

⁶³ GT, nr. 109, 07.09.1924.

⁶⁴ SJAN Bv., Fond Cinematograful Astra, dosar nr. 5, Adresă către Onoratul Consiliu.

câștigurile ambelor cinematografe ar fi de cel puțin 3.000.000 lei, dar eu cred că ar ajunge și la 4.000.000 lei...

Luarea cinematografului (Modern) nu complică conducerea cinematografului ci din contră o simplifică, căci nu mai avem tâmbălau cu casele de film. Încetează lupta perversă pe care o duc casele de filme, încetează chestia orchestrei și câte altele; căci orchestra dela Modern ar trece la noi, iar una formată din elemente de a doua mână plătită rațional ar trece dincolo...⁶⁵.

Astfel, la apariția filmului sonor, un raport al „Astrei” arată că filmul *Potopul lui Noe* a fost „angajat 50% ameta cu Cinema Modern”⁶⁶. O altă situație interesantă este cea în care, pe o listă de datorii a celor de la „Astra”, apare o datorie către „Modern”: „Reclamă Cinema Modern pentru curentul electric pe XII 1930 – 750 lei”⁶⁷.

Mai aflăm din rapoartele „Astrei” că fuziunea nu s-a realizat, chiar dacă s-au purtat discuții și negocieri; se pare că decizia a aparținut conducerii „Astra”:

Noi am avut ocazii foarte frumoase de a lua cinematograful „Modern” sub conducerea noastră plătindu-le patruzeci la sută din totalul veniturilor noastre – bineînțeles după ce „Astra” își lua prima dată diferența de dare. [...] Vreau să știu cine a avut interesu a împiedica acum trei ani înfăptuirea unirei sub o singură conducere. Vreau să știu pentru ce hotărârea Comitetului „Astrei”, care a fost definitiv hotărâtă ca să închiriem contract cu proprietarii de atunci și cinematograful „Modern”, căci eu am luat parte la tranșarea definitivă a tuturor diferendelor dintre „Modern” și dintre noi și știu cine este vinovat... Nu e destul ca cineva să fie contabil să se erijeze în specialist în șapte feluri de meserii⁶⁸.

În anul 1931 situația cinema „Modern” s-a agravat, s-a pus problema închiderii lui, chiar a fost închis o perioadă: „...temporara închidere a cinematografului „Modern” [...] a fost destul să se închidă „Modernul” ca să contractăm condiții mai ușoare...”⁶⁹. Cinema „Modern” a obținut de la autorități o amânare a închiderii, întâi de trei, apoi șase luni, însă, în august-septembrie 1931, situația s-a agravat. S-a păstrat o ciornă scrisă în creion⁷⁰, probabil o copie după un act în care Primăria municipiului Brașov, prin președintele Comisiei Interimare, făcea referire la un aviz în baza căruia se încheia o tranzacțiune judecătorească cu direcțiunea cinematografului „Modern”. Ultimii erau obligați să retragă acțiunea în contencios administrativ contra municipiului, să renunțe la proces, să plătească taxele și datoriile restante până în 1 iulie 1931, să evacueze și să predea terenul în litigiu cel mai târziu până în șase luni de la încheierea tranzacției, să plătească cheltuielile de judecată. Dacă un singur punct nu era respectat – scrie în acea hârtie – Primăria urma să ceară pe cale judecătorească evacuarea. Documentul purta data de 10 iulie 1931.

În luna septembrie situația continuă să fie gravă pentru cei de la „Modern”, în dosarul „Astrei” reapare ideea pericolului în caz de incendiu, problemă sensibilă, după cum am văzut, încă din anul 1923. Cei de la „Astra” nu au scăpat ocazia, au adresat interpelări autorităților locale și centrale. Redăm mai jos extrase din acele documente:

⁶⁵ *Ibidem*, dosar nr. 4, *Plan de reorganizare a cinematografului (Propuneri de îmbunătățire a activității)*, 1931.

⁶⁶ *Ibidem*, dosar nr. 5, *Adresă către Onoratul Consiliu*.

⁶⁷ *Ibidem*, dosar nr. 3, *Lista datoriilor de anii trecuți*.

⁶⁸ *Ibidem*, doc. nr. 4403/12, *Memoriu înaintat de Al. Băcilă la „Astra”: În chestiunea reorganizării cinematografului*, 4 octombrie 1930.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar nr. 5, *Raport General asupra activității cinematografului Astra din Brașov*, 1931.

⁷⁰ Vezi nota 11.

Domnule procuror general⁷¹,

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că în localitate funcționează în mod ilegal fără autorizație de funcționare cinematograful Modern, căruia i s-a retras autorizația de funcționare de către Ministerul Instrucțiunilor, direcțiunea Educației Poporului din ordinul Dlui Prim Ministru, la 2 Sept. a.c. ordonând chesturei Poliției Brașov sub No. 3595/2/IX să procedeze imediat la închiderea localului. Autorizația de funcționare s-a retras pe baza rapoartelor Autorităților în drept comandamentul Pompierilor local, Comandamentul Pompierilor din București, și Inspectorul Ministerului Instrucțiilor care a constatat că localul este construit din scânduri de brad inflamabile și nu îndeplinește nici pe de parte condițiunile regulamentului pentru a putea funcționa ca cinematograf, constituind un pericol permanent pentru public.

Ordinul a fost primit de chestura poliției în 5 septembrie dar [...] nu a fost înregistrat nici până la 24 septembrie a.c.

Apoi se face referire la

Ordinul primului-ministru nr. 3638 din 28 sept. a.c. să procedeze de urgență la închiderea Cinematografului Modern. ...înregistrat la Chestură sub nr. 22288 din 1/octombrie a.c. ...contrar art 2 din regulamentul Cinematografelor, care prevede categoric, că nici un cinematograf nu poate funcționa fără Autorizația Ministerului Cultelor și Artelor în prezent Ministerul...

Retragerea autorizației este menținută și de Direcția Educației Poporului nr. 4968 din 21 sept 1931, din acea copie reiese că actul original a fi fost semnat și de N. Iorga, este invocat și protestul telegrafic de neînchidere al celor de la „Astra”.⁷² Pentru a spori presiunea, cei de la „Astra” s-au folosit și de „Gazeta Transilvaniei”, două articole apărând în septembrie 1931:

În chestiunea cinematografului „Modern”⁷³:

Se știe că la timpul său când în fruntea Municipiului Brașov se găsea Consiliul comunal ales, Ministerul de Interne hotărâse ridicarea șandramelei, în care funcționează cinematograful „Modern” pe considerente legale și pe motivul pericolului public ce-l prezintă această remiză de lemn în caz de incendiu. Cu toată această hotărâre, intrată în vigoare, proprietarii au obținut dela actualul guvern o prelungire de 3 luni, mai apoi una de 6 luni. Acum suntem informați că prin rezoluția d-lui prim-ministru pusă pe referatul Nr. 3571 din 26 august a.c. s-a retras autorizația de funcționare a cinematografului „Modern”.

Tot în chestiunea cinematografului Modern⁷⁴:

Un parc a fost început și astăvară s-a lucrat cu inimă pentru desăvârșirea lui, dar aleele înconjurată de verdeată proaspătă s-au izbit de scândurile tapetate cu tablă ale Modernului, ocolindu-l ca pe un lepros [...] rușinea aceasta edilitară, obiect al curiozității celor care trec prin Brașovul climateric... Chiar dacă ar avea autorizație de funcționare, chiar dacă n-ar fi existat până astăzi nici un ordin de închidere și mai ales de demolare, chiar dacă un contract cu Primăria n-ar fi expirat...

Așadar, anul 1931 este un an dificil pentru cinema „Modern”, nu mai au autorizație de funcționare, apar interpelări în presă și proteste adresate autorităților, era criză

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² *Ibidem.*

⁷³ GT, nr. 98, 25.09.1931.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 99, 27.09.1931.

economică și, în plus, a mai apărut un nou concurent pe piață – cinema „Redoute”⁷⁵. Părea a fi finalul pentru cinema „Modern”, ne așteptam ca, în absența autorizațiilor, să dispară, totuși constatăm că în presa de limbi germană și maghiară continuă să apară anunțurile-program, uneori par chiar ostentative, ca și cum ar fi vrut să compenseze problema autorizării. Explicația ar putea fi faptul că, probabil, „Modernul” a mai obținut o prelungire de funcționare. Surprinzător, anunțurile din „Kronstädter Zeitung” și „Brassói Lapok” sunt și în 1932 (foto 12, 13), ultimele fiind cele pentru filmele care urmau a fi proiectate în 14 august 1932.

Dispariția cinema „Modern” pare să fie bruscă, nu înseamnă o simplă închidere, titlul din „Brassói Lapok” poate fi tradus ca *Eliminarea fără milă a Modernului*⁷⁶. Și, ca într-un cerc, ziarul „Gazeta Transilvaniei”, care anunțase inaugurarea cinematografului în iunie 1923, anunță, în august 1932, demolarea cinema „Modern”:

A dispărut o rușine a Brașovului

Demontarea cinematografului Modern a început în dupăamiaza zilei de 12 august c. și continuă cu rapiditate, căci era una din construcțiile improvizate, ce constituia o rușine a orașului nostru.

Pe acest teren se vor continua lucrări pentru înfrumusețarea unuia din cele mai pitorești parcuri, din câte a cunoscut Brașovul până astăzi; regimul ritmului Iorga-Argetioianu, întrerupsese începutul bun al partidului Național Tărănesc.

Această operă de înfrumusețare a orașului Brașov, în chiar centrul său, se datorește edililor din guvernarea Național-Tărănistă din 1928 și se continuă azi sub reprezentanții aceluiaș partid, spre satisfacția tuturor⁷⁷ (foto 14).

Trebuie să fi fost ceva extrem de radical, pentru că „Modernul” continuă să-și facă reclame la filme, ca și cum nu urma să se închidă; din acest motiv știm din presă ce filme ar fi văzut spectatorii dacă nu ar fi fost demolat. Se anunța pentru vineri un film în premieră, *Cuba virago*⁷⁸, pentru sâmbătă, la matineu, *Închisoarea Sing-Sing*, cu 10-15 lei biletul.

Așadar, primul „Cinema Modern” a funcționat la Brașov între anii 1923 și 1932, în actualul Parc Central, a proiectat filme mute și sonore, a făcut concurență serioasă cinematografului „Apollo-Astra”, suficient cât să apară în documentele ultimului. În exprimarea dură a „Gazetei Transilvaniei”, „Modernul” era „baraca din centrul orașului”, o „șandrama”, „un pericol pentru public”, o „rușine edilitară”. Motivele invocate public pentru închiderea lui au fost legate de nesiguranța la incendiu, absența autorizațiilor de funcționare, necesitatea de a înfrumuseța orașul prin amenajarea unui parc. Dispariția cinema „Modern” a fost bruscă, demolarea a început în 12 august 1932, filmele anunțate pentru acea zi și următoarele nu au mai rulat.

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 89, 29.08.1931, *Cinema Redoute*.

⁷⁶ BL, nr. 184, 14.08.1932.

⁷⁷ GT, nr. 64, 14.08.1932.

⁷⁸ *The Cuban Love Song* (1931), https://en.wikipedia.org/wiki/The_Cuban_Love_Song, accesat 12.05.2017.

1. Cinematograful „Modern” din Brașov în septembrie 1931 (SJAN Brașov).

2. Cinematograful „Modern” din Brașov
cu reclama filmului *Zwei Menschen* – 1931 (SJAN Brașov).

Măne seară va avea loc deschiderea
cinematografului „Cinema-Modern” cu
celebrul film „Falsul Dimitri”, o în-
tâmplare dela curtea Țerului Rusiei.
Vor fi două reprezentații dela 7 –9 și
dela 9—11 Cu acest prilej vor debuta
cu monologuri și alte prestațiuni artiștii
Treian Fortuna și Iosif Bodrogi.

3. Anunț despre deschiderea „Cinema-Modern” (GT nr. 123, 16.06.1923)

4. Reclama filmului *Zeita Africeii* (GT nr. 132, 23.06.1923).

5. Reclama la filmul *Zwei Menschen* (KZ nr. 214-221, 22-29.09.1931).

6. Reclama la film și tombolă pentru copii (GT nr. 3, 06.01.1924)

7. Reclama filmului *Elena din Troia* (GT nr. 14, 8.02.1925)

CINEMA „MODERN”

Rulează până Marți 25 Noembrie 1930 filmul vorbitor

Ingerul albastru
în rolul principal
Emil Jannings
și Marleine Dietrich

Cu începere de Marți 25 Nov.

Hai Tang
Film sonor-vorbitor german
cu Anna May Joun

În curând! primul film vorbitor
cu Richard Thuber
și Werner Fueterer

Nu mai cred în femei
Aparat vorbitor Western-e
electric.

Duminică la ora 11 a. m.

Mare Matineu

8. Reclama la filme „vorbitoare” („Ardealul” nr. 44, 16.11.1930).

Kino-Modern. Tel. 518.

Heute und die nächsten Tage die große
deutschsprechende und singende Tonfilmoperette
Schlager Erofilm Kronstadt

„Das Lied ist aus“
mit Diane Gaid, Willi Forst, Ernst Berches.
Musik von Robert Stolz Regie: Géza v. Bolváry
Bestern-Electric Sprechapparat.
Spricht deutsch, singt deutsch.

Nächstes Programm: Die große Tonfilm-Sensation
„Die Kameraden“ noch besser wie „Die Teufel“
mit Janet Gaynor.

9. Reclama „Erofilm Kronstadt” (KZ nr. 16, 21.01.1931)

Telephon 518 **Modern-Kino.** Kronstadt.

Heute Freitag zum ersten Mal

„Außerhellen“
mit Etti Danila
Vorpiel: Die Verurteilung und
Degradierung des Majors Värzaru
in Butarejwegwegen Spionage

Morgen Doppel-Programm:
„Wiener Diebstahnen“.
Deutschsprechende und singende Ton-
film Operette und ein
Pat und Patashon Tonfilm
„Meisterfischen“.

Sonntags nachmittag von 3-5 Uhr **Matinee.** Preis 10 und 15 Lei
„Einbrecher“ mit Billy Fritzsch und Elton Harvey.

10. Reclama filmului de spionaj cu maiorul român Värzaru (KZ nr. 294, 24.12.1931).

CINEMA „MODERN”

Cu începere de astăzi rulează
marele film vorbitor 100%

1918
Pe frontul de Vest
Regisor G. W. Pabst
Scene impresionante din timpul
războiului mondial.

Acest film rulează de 5 săptămâni
la București la marele ci-
nematografe Select și Boulevard-
Palace.

Duminică la ora 11 a. m.

Mare Matineu
cu prețuri reduse.

11. Reclama filmului 1918 Pe frontul de Vest („Ardealul” nr. 46, 30.11.1930)

Grosse Premiere! **Kino Modern** Grosse Premiere!

Heute Freitag rollt der herrliche, monumentale, sprechende und singende Super-
film-Schlager

„Die Blume von Cuba“.
In den Hauptrollen: Der weltberühmte Baritonist Lawrence Tibbett, Lupe
Velez, Ernest Torrence.

Sie werden an einem unvergeßlichen Kino-Erlebnis teilnehmen!
Vorpiel: Neues deutschsprechendes Journal.

Sonntags nachm. halb 4 bis halb 6 Matinee **„Menschen hinter Gittern“.**
Preise 10—15 Lei.

Es kommt das deutsche Schlager-Lustspiel **„Meine Cousine aus Warschau“.**

12. Reclama filmelor programate și nerulate în 12-13 august 1932 (KZ nr. 183, 12.08.1932)

Telefon 518 **Modern Mozaq, Brassó** Telefon 518

Premier! Ma. pntekken kezdi bemutatásra a gyönyörű, monumentális, Premiert!
éneklő és beszédű világsiker:

„Cuba virága“

Előjáték: Legjobb németül beszédű Journal. 1 óra 45 perc. Magyar felirattal!
a világhírű baritonista Lawrence Tibbett, Lupe Velez, Ernest Torrence.
Szenzációs film Cuba tropikus paradicsomából!
Férfijethetetlen mozicseményben lesz Önnek része!

Szombaton a 4. és 6. Matiné **„SING-SING FEYHÁZ“** Helyiárak 10—15 Lei

Jön: **„Kipróbálom az uramat“** német világsiker.

13. Reclama filmelor programate la cinema „Modern” (BL nr. 184, 14.08.1932)

A dispărut o rușine a Brașovului

Demontarea cinematografului „Modern” a început în după-miaza zilei de 12 August c. și continuă cu rapiditate, căci era una din construcțiile improvizate, ce constituia o rușine a orașului nostru.

Pe acest teren se vor continua lucrări pentru înfrumșetarea unuia din cele mai pitorești parcuri, din câte a cunoscut Brașovul până azi; regimul ritmului Iorga-Argetoianu, întrerăpse în-cepul bun al partidului Național-Tărănesc.

Această operă de înfrumșetare a orașului Brașov, în chiar centrul său, se datorește edililor de sub guvernarea Național-Tărănistă din 1928 și se continuă azi sub reprezentanții aceluiaș partid, spre satisfacția tuturor.

14. Anunțul demolării cinema „Modern” (GT nr. 64, 14.08.1932)

Ioan-Gheorghe RAȚIU

LAUDATIO
„LORDULUI” POLITICII ROMÂNEȘTI POSTDECEMBRISTE
ION (IOAN-AUGUSTIN-NICOLAE) RAȚIU
LA ÎMPLINIREA UNUI SECOL DE LA NAȘTERE

LAUDATIO TO ION (IOAN-AUGUSTIN-NICOLAE) RATIU,
LORD OF THE ROMANIAN POST-DECEMBER POLITICS,
AT THE CENTENARY OF HIS BIRTH

Abstract: *The article is a eulogy to the illustrious Ion Rațiu to celebrate the 100th anniversary of his birth. “Ion Rațiu was the best president Romania never had”, said Mrs. Afrodita Iorgulescu four years ago, when commemorating 13 years since the passing away of the Lord of the Romanian post-December politics. These are words entered into the selected public consciousness, became famous and are used almost without exception by all who write about Ion (Iancu) Ratiu. He was the most important personality of the Ratiu Family in the second half of the XXth century (b. 06/06/1917, Turda – d. 01.17.2000, London). He was a leader of the Christian Democratic National Peasants’ Party – PNTCD (the successor of the Romanian National Party from Transylvania and Hungary – PNR – in the Memorandum period and before the Great Union of December 1, 1918 and then, the National Peasants’ Party – PNT – of the interwar period. His personality forever marked the history of the party and the Romanian post-revolutionary politics. He remained in the public conscience for the most elegant definition of democracy: “I will fight until my last drop of blood for you to have the right to disagree with me”, he said, paraphrasing the famous Voltaire’s dictum, and also: “I disagree with what you say, but I will fight to have the right to say it”. This civic spirit and commitment could be seen as a defining trait of his character. A complex personality, a refined intellectual, philanthropist, patriot, authentic democrat (born and not made), he opposed totalitarianism of any political color. He was of note in several areas: the Bar, business, management, shipping, journalism, literature, sports and politics. But his confession of faith and firm will was to serve the country, in exile as in Romania.*

„Compar adesea președinții pe care i-am avut, președintele pe care-l avem, cu Ion Rațiu, și constat mereu că Ion Rațiu este cel mai bun președinte pe care România nu l-a avut niciodată”¹, scria doamna Afrodita Iorgulescu la comemorarea a 13 ani de la trecerea la cele veșnice a „lordului” politicii românești postdecembriste. (Foto 1) De atunci frumoasa și fericita exprimare a devenit celebră, fiind citată de aproape toți cei care vorbesc sau scriu despre el.

A fost cel mai important membru al Familiei Rațiu de Noșlac din a doua jumătate a secolului XX, unul din membrii de frunte ai Partidului Național Țărănesc-Creștin Democrat (PNT-CD), urmașul Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria (PNR) din perioada memorandistă și din cea de dinaintea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 și al Partidului Național Țărănesc (PNT) din perioada interbelică, care și-a lăsat o amprentă personală inconfundabilă, de neșters, atât asupra partidului din care a făcut parte, cât și asupra politicii românești postdecembriste.

În decursul timpului s-au scris multe pagini despre personalitatea și biografia

¹ Afrodita Iorgulescu, *Apără drepturile poporului român, în totalitatea sa. 13 ani fără Ion Rațiu*, miercuri, 16 ianuarie 2013, <http://m.cotidianul.ro/13-ani-fara-ion-ratiu-204480/>

acestuia. Viața, familia, faptele, împlinirile și neîmplinirile sale au fost analizate în amănunțime și din toate punctele de vedere. Puține fațete ale vieții și familiei sale au scăpat fără a fi analizate, disecate, lăudate, criticate sau exploatare potrivit intereselor de moment. În timpul vieții s-a expus cu un curaj cavaleresc tuturor riscurilor. Sunt mai multe momente în istoria postdecembristă în care Ion Rațiu a dat dovadă de mare curaj și demnitate umană. Vizitele în județele „roșii” în campania prezidențială din anul 1990 și cele două mineriade violente din mai 1990 și, respectiv, septembrie 1991 au fost printre cele mai riscante pentru viața sa.² (Foto 2)³

După moarte, îndrăznesc să spun că în aceeași măsură atât prietenii, cât și neprietenii i-au cultivat numele, personalitatea, ținuta și principiile de viață.

La împlinirea a 100 de ani (un secol!) de la naștere am apreciat că este potrivit să-i dedic un binemeritat elogiu. Viitorul om politic, Ion Rațiu (Iancu a fost apelativul său până la plecarea în Anglia, folosit de familie, prieteni și colegi) s-a născut la Turda, în ziua de 6 iunie 1917, și a decedat la Londra, în data de 17 ianuarie 2000.

Legat de apelativul Iancu, relatez un episod interesant. Timp de 50 de ani, din cauza situației politice din țară, informațiile despre Iancu ajunse în România au fost sporadice. După anul 1990, când a revenit în țară, a fost mediatizat cu prenumele Ion. Tatăl meu, Nicolae-Mihai (n. 15.02.1916, Turda, d. 09.06.2008, Turda), și Iancu au copilărit împreună și au urmat aceeași școală primară. Tata era văr de-al treilea cu tatăl lui Ion. Pe atunci, în amintirea marelui tribun, dar și datorită aptitudinilor și manifestărilor sale comportamentale, familia și toți cunoscuții îi spuneau Iancu. Tata nu l-a văzut dinainte de război și nu a știut că, datorită considerentelor de limbă, Iancu a renunțat la prenumele sale, inclusiv la apelativ, și a preferat un prenume nou, *John*, mult mai ușor de asimilat cu *Ion* din română. Derutat de această schimbare dar și de cei 50 de ani de despărțire, văzându-l doar la televizor, tata nu l-a recunoscut și credea că e vorba de altcineva. Ulterior, convins că el este, a înțeles de ce a ales prenumele Ion/John.

Ion a fost o personalitate deosebit de complexă, a fost avocat, jurnalist, om de afaceri, scriitor, filantrop, om politic, membru al Partidului Național Țărănesc și ulterior al Partidului Național Țărănesc-Creștin Democrat (PNT-CD). Pe linie paternă a fost descendent în linie dreaptă al familiei Rațiu de Nagylak (Noșlac) din Turda, atestată în Transilvania la începutul secolului al XIV-lea și reînnoibilă în anul 1625 de către principele Gabriel Bethlen.⁴ (Foto 3) A fost fiul lui Augustin⁵ și al Eugeniei (n. Turcu) Rațiu de Nagylak (Noșlac), creștini greco-catolici, nepot al protopopului Nicolae-Portos Rațiu⁶, stră-strănepot de văr al dr. Ioan Rațiu⁷ și stră-stră-strănepot de frate al prepozitului Basiliu Rațiu⁸. Mama sa, Eugenia, a fost nepoata lui Ion Codru-

² http://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/cum-devenit-papionul-ratiu-simbolul-democratiei-romania-viata-celui-mai-bun-presedinte-nu-l-am-avut-1_54550f6f0d133766a8701800/index.html#photo-head
<http://jurnalul.ro/special-jurnalul/ion-ratiu-si-minerii-547084.html>
<http://www.voci.ro/cel-mai-bun-presedinte-pe-care-romania-nu-l-a-avut-niciodata/>

³ <http://www.romanianculturalcentre.org.uk/gallery/in-memoriu-ion-ratiu-6-june-1917-17-january-200/>

⁴ Familia Rațiu, https://ro.wikipedia.org/wiki/Familia_Ra%C8%9Biu

⁵ https://ro.wikipedia.org/wiki/Augustin_Ra%C8%9Biu

⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Ra%C8%9Biu

⁷ https://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Ra%C8%9Biu

⁸ https://ro.wikipedia.org/wiki/Basiliu_Ra%C8%9Biu

Drăgușanu^{9,10}, autorul *Peregrinului transilvan*¹¹. Având asemenea înaintași iluștri, Ion Rațiu i-a onorat în mod fericit prin realizările și faptele sale bune și demne de urmat.

A urmat cursurile primare la prima școală românească din Turda Veche, fondată de către Basiliu Rațiu în anul 1874, finanțată de Eforia (Fundatia) Fondului Cultural al Bisericii Greco-Catolice din Turda Veche (fondată tot de către Basiliu Rațiu, la 1866, și inaugurată de către dr. Ioan Rațiu în anul 1874). (Foto 4)

A urmat cursurile Liceului „G. Barițiu” din Cluj.¹² (Foto 5) A fost licențiat în drept al Universității din Cluj (1938)¹³, Master of Arts în Științe Economice al Universității Cambridge¹⁴, St John's College¹⁵, (1943) (Foto 6)¹⁶, doctor în Științe Politice. A fost căsătorit cu Elisabeth-Blanche Pilkington (n. 04.1921 – d. 19.10.2016, Londra) (Foto 7)¹⁷ și au avut doi copii: Indrei-Stephen și Nicolae-Christopher. (Foto 8)¹⁸ În anul 1940 a fost numit consilier diurnist la Legația României de la Londra (Foto 9)¹⁹, condusă de către unchiul său, Viorel-Virgil Tilea²⁰. În perioada interbelică tradiția diplomatică a familiei, consacrată de Petru Racț în secolul al XVI-lea, va fi continuată de către Viorel Tilea, ministru al Legației României la Londra, nepot de fiică al memorandistului dr. Ioan Rațiu și apropiat al lui Iuliu Maniu. Acesta l-a propus ca stagiar pe tânărul Ion Rațiu, viitorul lider țăranist post-decembrist, în cadrul Legației de la Londra, numit prin Înalt Decret Regal.

Eminent diplomat, Viorel Tilea este cel care a deconspirat englezilor existența unui ultimatum german menit să rupă mare parte a Ardealului de România, după modelul căruia a fost destrămată Cehoslovacia la începutul celui de al Doilea Război Mondial. După acest incident și odată cu instaurarea regimului militar-legionar, Viorel Tilea a fost nevoit să ceară azil politic în Marea Britanie. Alături de Tilea, rămâne în Anglia, la sfaturile lui Iuliu Maniu, și tânărul Ion Rațiu. Ulterior s-a pregătit să candideze la alegerile din 1946 din România. „Avem mai multă nevoie de lupta voastră acolo”, i-a transmis Iuliu Maniu tânărului Ion Rațiu, anticipând valul de arestări politice comandate de comuniști. Istoria familiei Rațiu continuă astfel în exil. Un exil pe care Ion Rațiu îl acceptă cu demnitate, refuzând permanent intrarea în viața politică britanică, fără să renunțe la cetățenia română, moștenirea cea mai de preț a strămoșilor săi. „E o chestiune de blazon”, obișnuia să spună de fiecare dată când membri ai familiei soției sale, Elisabeth Pilkington, i-au propus să candideze din partea conservatorilor. Ion Rațiu s-a opus totalitarismului de orice culoare politică. În Marea Britanie a desfășurat o impresionantă activitate intelectuală, economică, publicistică, politică și patriotică. A făcut parte din membrii fondatori ai Societății Studenților și Tinerilor din Europa Centrală. A colaborat cu Radio BBC România, Europa Liberă și Vocea Americii. În anii

⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Codru-Dr%C4%83gu%C8%99anu

¹⁰ <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/urmasii-lui-ion-codru-dragusanu-3071269/>

¹¹ <http://www.aurorii.com/scriitori/ion-codru-dragusanu/>

¹² <http://www.colegiulbaritiiu.ro/Baritisti.html>

¹³ <http://law.ubbcluj.ro/index.php/facultate/istoric>

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Cambridge

¹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/St_John%27s_College,_Cambridge

¹⁶ <http://www.romanianculturalcentre.org.uk/gallery/in-memoriam-ion-ratiu-6-june-1917-17-january-200/>

¹⁷ <http://www.romanianculturalcentre.org.uk/gallery/in-memoriam-ion-ratiu-6-june-1917-17-january-200/>

¹⁸ <http://www.romanianculturalcentre.org.uk/gallery/in-memoriam-ion-ratiu-6-june-1917-17-january-200/>

¹⁹ <http://www.romanianculturalcentre.org.uk/gallery/in-memoriam-ion-ratiu-6-june-1917-17-january-200/>

²⁰ https://ro.wikipedia.org/wiki/Viorel_Tilea

²¹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Racz

'50, a publicat săptămânalul de știri „Presa Română Liberă”. A fost angajat al grupului de companii Pall Mall, apoi manager la Julius Rudert Limited (1951–1957). În anul 1957 întemeiază propria companie, J.R. Shipping Co. Ltd., specializată în transporturi și expediții de mărfuri. A fost fondator al firmei Regent Line de transporturi maritime între Europa de Nord și porturile din sudul Statelor Unite ale Americii de la Oceanul Atlantic (1963–1975).

În anul 1975, la vârsta de 58 de ani, decide să se dedice în întregime problemei românești. A devenit, astfel, una dintre cele mai sincere și consecvente, curajoase și îndârjite voci ale opoziției împotriva lui Nicolae Ceaușescu și a regimului. Evocându-l pe Ion Rațiu, ziarul londonez „The Daily Telegraph” amintea:

De-a lungul timpului, s-a aflat deseori în situații care par desprinse dintr-un roman politist. În august 1989, în timp ce făcea lobby în Congresul American pentru înăsprirea sancțiunilor împotriva regimului din România, Rațiu a primit un telefon la Washington, prin care era alertat de poliția germană și belgiană de faptul că o echipă de agenți feminini se deplasează la Londra pentru a-l asasina, la ordinele Elenei Ceaușescu. [...]

Cu părul său alb și cu slăbiciunea pentru papioane, Rațiu părea un impresar de modă veche. Înfățișarea sa a fost luată în derâdere de vechiul regim comunist la întoarcerea sa în România în 1990, pentru a candida la președinție.

.....

În spatele manierelor desăvârșite se afla o determinare extraordinară. În 1978, în timpul unei vizite a lui Nicolae Ceaușescu în Marea Britanie, Rațiu a fost arestat în timp ce conducea o manifestație de protest. În timpul vizitei, regina a fost obligată să-i acorde lui Ceaușescu protecție²². (Foto 10)²³

În anul 1979, împreună cu soția sa, Elisabeth, a înființat la Londra Fundația Familiei Rațiu („The Ratiu Family Charitable Foundation was established in London in 1979 by Ion and Elisabeth Ratiu to promote and support projects which seek to further education and research in the culture and history of Romania”). Fundația de Caritate a Familiei Rațiu are scopul de a promova, încuraja și răsplăti excelența culturală și gândirea românească originală și independentă. Aceasta promovează proiecte în domeniul educației și culturii poporului român. Fiii săi, Indrei și Nicolae, împreună cu regretata doamnă Elisabeth, au hotărât să continue opera filantropică, culturală și democratică a lui Ion Rațiu. La Turda, în anul 2004, au înființat Centrul Rațiu pentru Democrație, care continuă idealurile lui Ion Rațiu, susținător și promotor al democrației, cu misiunea să promoveze, în mod nepartizan, valorile și comportamentele asociate democrației. Fiul său, Nicolae, conduce în calitate de președinte toate organizațiile non-guvernamentale ale familiei: Fundația de Caritate a Familiei Rațiu; Centrul Cultural Român, înființat la Londra în anul 1994, care are ca obiectiv promovarea culturii românești în străinătate, și Fundația Pro Patrimonio, înființată la Londra în anul 2000, care are ca scop salvarea, conservarea și restaurarea moștenirii arhitecturale și culturale românești.²⁴

În anul 1984 a fondat, la Geneva, Uniunea Românilor Liberi, devenită ulterior Uniunea Mondială a Românilor Liberi (UMRL).²⁵ Prin UMRL, Ion Rațiu a fost catalizatorul exilului românesc, canalizând eforturile compatrioților refugiați politic din

²² <http://jurnalul.ro/special-jurnalul/ion-ratiu-candidatul-taranist-la-presedintie-540239.html>

²³ <http://www.romanianculturalcentre.org.uk/gallery/in-memoriam-ion-ratiu-6-june-1917-17-january-200/>

²⁴ <http://www.ratiufamilyfoundation.com/>

²⁵ <http://umrl.tripod.com/id20.htm>

toate statele lumii spre scopul atins în decembrie 1989.

La primul congres al UMRL de la Geneva din 1984 a citit cele „10 porunci ale exilatului român”. Chiar dacă denumirea de „exil românesc” nu mai e aplicabilă acum românilor care trăiesc în afara României, acest crez este încă actual, întrucât: subliniază faptul că trebuie să fim mândri de ceea ce suntem și de locurile din care venim; vorbește despre respectul de sine și despre respectul față de ceilalți; ne încurajează să colaborăm, să facem ceea ce putem, potrivit propriilor noastre puteri, pentru țara noastră, să nu criticăm eforturile celorlalți; trebuie să încercăm să impunem un exemplu prin ceea ce facem și prin felul în care facem acele lucruri²⁶:

1. Fii mândru că esti român. Afirmă-te întotdeauna ca atare. Suntem un popor nobil, vechi. Civilizația are rădăcini adânci în pământul țării noastre.

2. Afirmă-ți dragostea pentru patrie de câte ori ai ocazia. Nu pentru că esti sovin, ci pentru că dorești să servești pe cei rămași acasă.

3. Apără drepturile poporului român în totalitatea lui: nu regăteni, transilvăneni, basarabeni, bănățeni, timoceni, aromâni sau megleniți. Toți suntem români.

4. Ajută-ți compatrioții: din mai puținul ce ai, dă-ți tainul, nu-l precupeți.

5. Susține instituții românești din diaspora oricât de modeste și imperfecte ar fi.

6. Nu critica niciodată, nici măcar „prieteneste”, pe românul care se străduiește să apere sau să promoveze cauza națională. Fă tu mai bine.

7. Nu aduce nici o critică, nici măcar „constructivă”, semenului tău care luptă. Critica ta să se afirme prin faptă, făcând mai mult și mai bine decât face el.

8. Fii totdeauna conștient că gelozia, invidia și calomnia constituie ultimul refugiu al omului frustrat și slab care nu mai are nici țară și nici poziție în societate. Nu te lăsa pradă acestor sentimente inferioare.

9. Opune-te numai celor care guvernează la București, pentru că ei siluiesc voința poporului român. Opoziția față de eforturile altor patrioți români este irosire de energie.

10. Fă ceva pozitiv pentru țara ta, pentru țara din care te tragi și pentru compatrioții tăi, oricât de modest sau neînsemnat; dar fă-o în fiecare zi.

A fondat ziarul „Românul Liber” („The Free Romanian Press”), cu apariție lunară, în limbile română și engleză. Devenit un ziar de calitate, acesta era distribuit atât în exilul românesc, cât și în cancelariile occidentale și presei libere din lumea democratică. A fost președinte de onoare al Fundației Internaționale OMENIA (1993-2000).²⁷ În anul 1965 a înființat ARCADA (Asociația Culturală a Românilor din Anglia)/British-Romanian Association (BRA), asociație ce a reunit sute de români care s-au stabilit la Londra în perioada comunismului și care a activat între anii 1965 și 1995.

După repatriere, în ianuarie 1990, a contribuit la reînființarea PNT, alături de

²⁶ Cele zece porunci ale exilului românesc, <http://www.romanianculturalcentre.org.uk/post.php?id=5091&v=1>

²⁷ <http://www.omenia.ro/index.htm>

Corneliu Coposu, devenind vicepreședinte al noului partid, PNT-CD.²⁸ A fondat ziarul „Cotidianul” în anul 1991.²⁹ A candidat la funcția de președinte al României la alegerile din anul 1990 și s-a clasat al treilea.³⁰ A fost deputat de Cluj (1990-1992 și 1992-1996) și deputat de Arad (1996-2000).³¹ A fost membru al organizației scriitorilor PEN Club International³² și PEN Club în exil, președinte al Federației Internaționale a Ziariștilor Liberi (1957–1984) și apoi președinte de onoare (din 1984), membru al Asociației Presei Străine din Londra și unul dintre fondatorii organizației Amnesty International (1960)³³, organizație care militează în toată lumea pentru respectarea drepturilor omului și, în special, pe cele ale prizonierilor de conștiință.

A publicat sute de articole în ziare și reviste din țară și din străinătate. A scris peste 25 de cărți cu tematică politică, istorică și o piesă de teatru³⁴. Începând cu prima zi a sosirii sale în Anglia, în anul 1940, așa cum a promis bunicii sale, a ținut un jurnal cu însemnări: „Bune, rele, interesante sau anoste, ele vor fi chează și dovada că niciodată România n-a fost absentă din preocupările mele”. Prin grija familiei și a curatorului jurnalelor sale, scriitorul Petre Răileanu, au fost editate, tipărite și oferite publicului *Notele Zilnice* (1990-1999). Anul acesta va vedea lumina tiparului și volumul I al *Notelor Zilnice* (1940-1945).

În anul 1990 a întemeiat Catedra de studii românești „Ion Rațiu”³⁵ (Ion Rațiu Chair of Romanian Studies – IRCRS) la Universitatea Georgetown, Washington DC, SUA, în orașul pe care îl considera capitala lumii libere și democrate, ca centru de cercetare și excelență academică axat pe România sa natală. Catedra își propune să facă cunoscute cultura, politica și istoria României moderne și să ofere administrației Statelor Unite ale Americii specialiști și resurse în aceste domenii, precum și buni cunoscători ai realităților românești. În momentul înființării, a fost prima catedră de studii românești din lume. Funcționarea Catedrei de Studii Românești „Ion Rațiu” este posibilă grație sprijinului financiar al Rațiu Family Charitable Foundation din Marea Britanie.

Fondul de carte, publicații periodice, documente de arhivă și manuscrise aparținând lui I. Rațiu – V.V. Tilea au fost donate Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, unde, pentru studiu și cercetare, a fost amenajată Sala Rațiu-Tilea.^{36,37}

În luna august 2015, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER) și Fundația Rațiu (The Rațiu Family Charitable Foundation) au încheiat un Protocol de colaborare cu scopul arhivării și digitizării

²⁸ https://ro.wikipedia.org/wiki/Partidul_Na%C8%9Bional_%C8%9A%C4%83r%C4%83nesc_Cre%C8%99tin_Democrat

²⁹ <https://ro.wikipedia.org/wiki/Cotidianul>

³⁰ https://ro.wikipedia.org/wiki/Alegeri_preziden%C8%9Biale_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia,_1990

³¹ <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura2015.de?leg=1990&par=AR>
<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura2015.de?leg=1992&par=AR>
<http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura2015.mp?idm=4&cam=2&leg=1996>

³² <http://www.pen-international.org/our-history/>

³³ <http://uzp.org.ro/ion-ratiu-si-caricatura-de-presa-mondiala/>

³⁴ Ion Rațiu, *Clive și Anna: piesă în două acte*, Progresul Românesc, București, 1995.

³⁵ Catedra de Studii Românești „Ion Rațiu”,

<http://www.ratiudemocracycenter.org/index.php/ro/democracy-award-lecture/the-ion-ratiu-chair-of-romanian-studies>

<http://www.ratiudemocracycenter.org/new/catedra-de-studii-romanesti-ion-ratiu/>

³⁶ Donația Rațiu-Tilea, <http://www.bccluj.ro/donatii.php>

³⁷ <http://www.bccluj.ro/ro/despre-noi/dona%C5%A3ii-%C5%9Fi-donatori-de-prestigiu#ratiu>

arhivelor Ion Rațiu – V.V. Tilea, aflate la sediul Fundației din Londra.³⁸

A fost desemnat membru de onoare post-mortem al Academiei Oamenilor de Știință din România.³⁹ A fost menționat în publicația americană Marquis *Who's Who*. Din inițiativa familiei, în anul 2007 i-a fost ridicată o statuie în curtea Fundației Familiei Rațiu din Turda, Piața 1 Decembrie nr. 1, lângă statuia tatălui său, dr. Augustin Rațiu. (Foto 11, 12)

Apariția lui pe scena politică românească rămâne memorabilă nu doar datorită eforturilor și idealurilor sale democratice, dar și grație originalității și eleganței papionului, nelipsit din ținuta sa, care i-a adus mult respect, devenind un simbol al democrației în România. Dar a dat naștere și unor gesturi absolut regretabile și grotești. (Foto 13)⁴⁰ Astfel, în timpul campaniei prezidențiale din 1990, aflat la Turda, orașul său natal, a fost întâmpinat de către susținătorii lui Ion Iliescu într-un mod jignitor. La sfârșitul vizitei la Fabrica de Sticlă din Turda, Ion Rațiu a primit drept cadou, în bătaie de joc, de la un grup de „oameni de bine”, un papion din sticlă legat cu sârmă, aluzie la Combinatul Industria Sârmei din Câmpia Turzii. La Buzău a fost întâmpinat cu un măgar cu papion și joben, iar oamenii prezenți au râs ca la circ și l-au huiduit.

A rămas în conștiința publică pentru cea mai cutremurătoare, dar și cea mai elegantă definiție a democrației: *Voi lupta până la ultima mea picătură de sânge ca să ai dreptul să nu fii de acord cu mine!*

Cred că pot să spun cu toată tăria că mă consider un om fericit pentru că am avut norocul să trăiesc destul pentru a vedea istoria reintrând în matcă și că mi s-a acordat cea mai mare demnitate, aceea de a-mi sluji țara. Pe lângă asta, toate celelalte neplăceri, înfrângeri, dezamăgiri, le consider bălbăieli ale unei lumi pe cale de primenire. O lume pe cale să-și vindece rănilile și să-și construiască sau să-și reconstruiască o morală. Optimismul meu robust mă face să cred astfel. La sfârșit de decembrie '99, vă invit să credeți în fericire.

Aceasta poate fi considerată ultima declarație publică a lui Ion Rațiu, în fapt felicitarea de Anul Nou transmisă tuturor prietenilor și cunoscuților Domniei Sale. Mai mult decât o urare, mesajul este o mărturie de credință, iar îndemnul său simplu și plin de încredere rămâne acum un testament.

Ion Rațiu a fost un om politic cu o viziune clară asupra evenimentelor din România și din lume, pe care le-a analizat în articolele sale, a căror luciditate a atras atenția în cancelariile occidentale. El s-a făcut cunoscut marilor lideri ai lumii înainte de 1989 ca ambasador de suflet al României și ca luptător pentru reinstaurarea democrației în țară.⁴¹

Aflat pe patul de moarte, a cerut familiei sale să fie înmormântat în parcela rezervată membrilor familiei din cimitirul Bisericii Răzeștilor din Turda Veche⁴², împlinind, ca de altfel și fratele său Mircea-Dimitrie, vechiul lăsamânt al lui Basiliu Rațiu de a reveni în Ardealul strămoșilor: „Tot omu-i pieritor, dar nu-i și-n lume rătăcitor! Iară voi ce

³⁸ <http://www.iiccr.ro/rezultate-ale-protocolului-de-colaborare-incheiat-intre-fundatia-ratiu-si-iiccr-2015/>

³⁹ <http://www.aosr.ro/wp-content/uploads/2015/04/MembriAOSRpostmortem.pdf>

⁴⁰ <http://www.romanianculturalcentre.org.uk/gallery/in-memoriu-ion-ratiu-6-june-1917-17-january-2000/>

⁴¹ Uniunea Mondială a Românilor Liberi, *In Memoriam Ion Rațiu*, <http://umrl.tripod.com/id39.htm>

⁴² Ioan-Gheorghe Rațiu, *In memoriam Ion Iancu Rațiu*,

http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=14062

Rățești vă țineți, ați fost și în Turda rămâneți!”. La slujba de înmormântare, care a avut loc în piața din fața bisericii familiei, din cauză că preotul ortodox nu a fost de acord să-l primească în biserică, pe un ger cumplit, au participat aproximativ 10.000 de oameni. (Foto 14, 15)

În mod fericit, ca o împlinire și o recunoaștere a idealurilor sale de o viață, fiul său, Nicolae, a fost decorat de către Majestatea Sa Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii cu „Ordinul Imperiului Britanic”, clasa a V-a, „Member of the Most Excellent Order of the British Empire” (MBE), pentru efortul depus în ajutorarea grupurilor dezavantajate din România.⁴³

În semn de recunoștință, cu ocazia aniversării a 725 de ani de la prima atestare documentară a comunei Noșlac, locul de origine a familiei noastre, în data de 14 septembrie 2013, într-un cadru festiv, lui Ion Rațiu, cea mai importantă personalitate a familiei din a doua jumătate a secolului XX, i-a fost conferit titlul de Cetățean de Onoare post-mortem al Comunei Noșlac. (Foto 16, 17) În acest fel au fost reluate legăturile familiei cu locul său de origine și s-au pus bazele colaborării viitoare între Primăria Comunei Noșlac și Familia Rațiu.⁴⁴

Pioasă amintire lui Ion Rațiu cu ocazia celebrării centenarului nașterii sale!

Foto 1. Ion Rațiu

Foto 2. Ion Rațiu și minerii, septembrie 1991

Foto 3. Blazon Familia Rațiu de Noșlac

Foto 4. Ion Rațiu, elev, 1930

⁴³ Nicolae Rațiu „înnobilat” de către Regina Marii Britanii, <http://www.diasporaro.com/nicolae-ratiu-innobilat-de-regina-marii-britanii/>

⁴⁴ <http://www.primarianoslac.ro/roadele-toamnei-la-noslac-editia-a-4-a>

Foto 5. Ion Rațiu (rândul doi, al patrulea din stânga), elev de liceu, 1935

Foto 6. Ion Rațiu (rândul de sus, la mijloc), în echipa de fotbal a Colegiului St. John's, Cambridge, 1940-41

Foto 7. Elisabeth Pilkington (Rațiu), soția lui Ion Rațiu, 1945

Foto 8. Andrei, Ion și Nicolae Rațiu, 1987

Foto 9. Ion Rațiu,
cancelar diurnist, Legația
Română Regală, Londra,
1940

Foto 10. Ion Rațiu, arestat în timpul
protestului împotriva lui Nicolae
Ceașescu organizat de el în fața hotelului
Claridge, Londra, 1978

Foto 12. Statuile lui Ion și Augustin Rațiu, CRD Turda, sculptor Elena Ilaș, 2007

Foto 13. Ion Rațiu în avion către România în primele zile ale anului 1990 înconjurat de membrii presei internaționale

Foto 14. Mormântul lui Ion Rațiu din Cimitirul Bisericii Rășeștilor din Turda Veche

Foto 15. Placa de mormânt a lui Ion Rațiu

Foto 16. Diploma de Cetățean de Onoare al comunei Noșlac – post-mortem

Foto 17. Placheta de Cetățean de Onoare al Comunei Noșlac – post-mortem, 2013

Alexandru BUCUR

PAȘTELE LA APUSENI, OGLINDIT ÎN OPERA LUI SAVA POPOVICI SĂVOIU (1818-1906)

EASTER IN WESTERN COUNTRIES REFLECTED IN SAVA POPOVICI SAVOIU'S WORK (1818-1906)

Abstract: *Sava Popovici Savoiu was a biographer, memoirist, painter, sculptor and military orthodox priest. He was born in Riu Sadului (Sibiu County) and after many years of study he became a music teacher at a denominational school and a home tutor in Deva town (1845-1850), witnessing the events of 1848 Revolution there. In 1850 with the help of Bishop Andrei Saguna he was designated chaplain of 31 Regiment having the headquarters in Sibiu. With his regiment he was relocated in many parts of Europe. After retirement, in 1897, he settled down in Sadu (Sibiu County). Little is known about his writings, paintings and sculptures. Among his works there is a diary entitled "Military Chaplain Sava Popovici Savoiu's Biography", containing 40 volumes (more than 24,500 pages), some of them having two or three parts (in total 45 books), written in Romanian language, in 13 of them using Cyrillic letters and in the other 32, Latin letters. Although he is not considered to be a prominent writer, his writings recount and clarify some events of those times. They also represent an important source for those interested in 19th century Transylvania's folklore, customs and dialect. Our paper deals with Easter in western European countries as it was perceived and described by Sava Popovici Savoiu.*

Din multitudinea de personalități ale județului Sibiu, un loc aparte îl ocupă Sava Popovici Săvoiu (foto 1), prin calitățile, preocupările și realizările sale.

Sava s-a născut în 11/23 octombrie 1818, în localitatea Râu Sadului, unde și-a petrecut și copilăria.¹ A avut o copilărie fericită, colindând zonele din apropierea satului, făcând diverse năzbății și ocupându-se și cu pescuitul păstrăvilor din tumultosul râu Sadu.²

Între anii 1835 și 1837 a urmat cursurile Școlii grănicerești din Veștem, pe care nu le-a definitivat.³ Tatăl său l-a înscris, în anul 1837, la Școala Normală catolică (cu predare în limba maghiară) din Sibiu. Apoi s-a transferat la Institutul Terezian din același oraș, unde a fost înmatriculat sub numele de Papp Joszy.⁴ Directorul școlii, Adam Knechtel, l-a luat ca servitor în casă. Descoperindu-i talentele artistice, în special în domeniul picturii, l-a recomandat pictorului Ioan Constand, de la care va lua primele lecții. După decesul gazdei, Sava a devenit servitor în casa pictorului. După câțiva ani petrecuți la Sadu va reveni la Sibiu, în 1843, unde urmează cursurile Seminarului Teologic ortodox.

În anul 1845, la recomandarea conducerii seminarului, devine profesor de muzică (cântări) la Școala confesională ortodoxă din Deva, unde va locui o perioadă de cinci ani. Acolo se va dedica scrisului biografiei sale, artelor și studiului.⁵ Tot la Deva a

¹ M. Sofronie, *Răzvrătirea sătenilor din Râu Sadului din 1829 oglindită în memoriile capelanului Sava Popovici Săvoiu*, în „Anuar. Complexul muzeal Sibiu”, Sibiu, I, 1987, pp. 53-58.

² Arhivele Naționale, Serviciul Județean Sibiu, Fond Manuscrise, Sava Popovici Săvoiu, *Biografia capelanului milităresc Sava Popovici Săvoiu* (în continuare, SJANSb, FM, SPS, *Biografia*), tom 1, pp. 199-274, 628-654.

³ *Ibidem*, pp. 453-539, 581-594.

⁴ *Ibidem*, pp. 655-710; Lucian Giura, *Sadu. File de istorie*, Sibiu, Editura Universității „L. Blaga”, 2002, p. 108.

⁵ L. Giura, *op. cit.*, p. 109.

devenit învățător al copiilor comandantului cetății, Kemény Lajos. Revoluția l-a surprins în acel oraș, fiind nevoit, din cauza luptelor, să se refugieze în localitatea Poienița Tomii (jud. Hunedoara). Referitor la revoluție, a lăsat informații deosebit de prețioase despre desfășurarea acesteia, în special în zona Devei, Hunedoarei și Sibiului, acestea cuprinzând peste 200 de pagini.⁶

În anul 1850 s-a căsătorit dar, după numai 11 săptămâni de mariaj, soția i s-a îmbolnăvit grav și a decedat, producându-i o rană sufletească cicatrizată cu greu.⁷ Tot în acel an, episcopul Andrei Șaguna l-a recomandat și ajutat să ocupe o funcție de preot militar în armata habsburgică, devenind capelan în Regimentul de linie nr. 31, care își avea sediul la Sibiu, ulterior la Lvov (Lemberg, Liov, Lviv, în Galiția – azi Ucraina).⁸

Din cauza mișcărilor generate de unificarea Italiei, regimentul în care își desfășura activitatea a fost mutat la Milano, odată cu trupele stabilindu-se acolo și Sava.⁹ A participat la luptele de la Magenta (14 iunie 1859)¹⁰ și Solferino (23 iunie 1859). La finele celei de-a doua bătălii a fost luat prizonier de către trupele franceze și dus în captivitate în Franța. Autoritățile, convingându-se că este român, l-au eliberat la începutul lunii august. Cu acest prilej va vizita, timp de cinci zile, monumentele și vestitele muzee din Paris.¹¹ Și-a continuat activitatea în Italia. Despre bătălia de la Custoza (1866) va da detalii semnificative.¹² Apoi, din anul 1875, și-a desfășurat activitatea la Viena, până la pensionarea sa, în 1897. S-a retras la Sadu, unde avea cumpărată de ceva vreme o gospodărie, acolo a și decedat, la data de 16/29 martie 1906, fiind înmormântat¹³ în curtea vechii biserici a localității.

Pentru ridicarea edificiului mitropolitan de la Sibiu a donat suma de 1.000 de coroane. A sprijinit activitatea tinerilor din cadrul Societății „România Jună”, la ale cărei adunări a participat de nenumărate ori.¹⁴ A fost membru (și fondator) al ASTREI din anul 1875 până la deces.¹⁵

Opera sa cuprinde scrieri, picturi, desene (foto 2) și sculpturi. Biografia sa conține 40 de tomuri (cu peste 24.500 pagini), unele având câte două sau trei părți (în total fiind 45 volume), inegale ca întindere, scrise în limba română, astfel: 13 volume cu alfabet chirilic (3/2, 3/3, 4/2-12), 32 cu alfabet latin (1-3/1, 4/1, 13-40). În memoriile sale a descris aspecte inedite și semnificative ale vieții sociale, politice, militare, religioase și culturale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea din Imperiu și, mai ales, din Transilvania. Viața religioasă ocupă un loc important în memorii, pe un mare număr de pagini. Sunt redată informații referitoare la organizarea bisericească, sărbătorile

⁶ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 1, pp. 1-8, 16-71, 83-144, 275-300, 550-568; tom 2, pp. 512-565; M. Sofronie, *Un manuscris transilvănean din secolul al XIX-lea. Biografia capelanului milităresc Sava Popovici Săvoiu (1818-1906)*, în „Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări”, 14, 1969, pp. 395-409; L. Giura, *op. cit.*, p. 109.

⁷ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 3/1, pp. 9-24; tom 3/2, pp. 292-310, 328-412.

⁸ *Ibidem*, tom 3/3, pp. 480-614; L. Giura, *op. cit.*, p. 109.

⁹ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 9, pp. 223-227, 272-309.

¹⁰ *Ibidem*, tom 11-12, pp. 131-137.

¹¹ *Ibidem*, tom 10, pp. 523-549.

¹² *Ibidem*, tom 15, pp. 95-104.

¹³ Înმormântarea protopresbiterului Sava Popovici, în „Telegraful român”, Sibiu, anul LVI, nr. 33 din 23 Martie (5 Aprilie) 1906, p. 2.

¹⁴ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 24, pp. 40-60, 116-121; tom 25, pp. 448-454; tom 26, pp. 150-159; tom 28, pp. 33-69; tom 30, pp. 35-48; tom 33, pp. 536-543; tom 36, pp. 542-546; tom 39, pp. 32-41.

¹⁵ „Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, nr. IV, iulie-august 1905, Sibiu, p. 118; M. Sofronie, *loc. cit.*, p. 408.

religioase românești și apusene, botezuri, cununii, înmormântări ș.a.

Un spațiu semnificativ l-a rezervat învățământului confesional din Transilvania, mai ales celui românesc. A descris și învățământul grăniceresc, cu metodele dure, neomenoase, practicate pentru determinarea elevilor să învețe, dar și a părinților pentru a-și trimite copiii la școală. Precizăm că descrierea modului de desfășurare a învățământului grăniceresc – cu metodele, manualele și perioadele de ținere a cursurilor – reprezintă o problemă unicat pentru zona Regimentului 1 Grăniceresc de la Orlat. Pentru zona grănicerească sunt inedite și impresionante descrierile referitoare la localitatea Veștem, modul de pedepsire a locuitorilor care nu respectau legea, situația lor materială, starea localității ș.a., toate de importanță majoră pentru studierea desfășurării vieții în localitățile militarizate, unice prin singularitatea acestora, dar și prin modul de tratare.

A lăsat posterității și numeroase descrieri ale datinilor și obiceiurilor din Transilvania, mai ales din zona actualului județ Sibiu.¹⁶

Din fragedă pruncie a îndrăgit pictura și sculptura, fapt scos în evidență de tatăl său la înscrierea lui Sava la școala din Veștem. Talentul la pictură i-a fost îmbunătățit la Sibiu, cu ocazia lecțiilor primite de la pictorul Ioan Costand.¹⁷ Apoi, la Rășinari, va fi inițiat în sculptură.¹⁸ În perioada cât a activat la Deva, a realizat cruci sculptate și pictate, din lemn și piatră, comandate de comunitățile din apropierea Devei. Autodidact, va reuși prin forțe proprii să se facă remarcat și, în 1879, va fi acceptat în societatea vieneză de pictură „Albrecht Dürer”, unde va activa până în anul 1891, la pensionare.¹⁹ După anul menționat a creat foarte puțin din cauza problemelor de cataractă. A participat cu lucrări proprii la expoziția organizată de ASTRA în 1881.²⁰ Din păcate, lucrările sale au fost dispersate după moartea sa, unele dintre acestea fiind descrise de I.D. Ștefănescu, apoi de Bieltz și colaboratorii.²¹

Așa cum am specificat mai sus, și-a decorat o parte dintre tomuri cu desene realizate în creion sau tuș, unele colorate. A creat și un desen în creion cu portretul amantei Arhiducelui Rudolf, Maria Vetsera, decedată alături de moștenitor la Mayerling.

Avem mărturii că a lăsat urmașilor din Sadu o mulțime de tablouri în ulei, cu rame meșteșugit sculptate de el însuși, obiecte bisericești și multe alte opere artistice – laborios realizate – dar care s-au pierdut de-a lungul timpului.²²

În decursul activității sale prodigioase, prin unitățile militare ale Imperiului Habsburgic – apoi Austro-Ungar –, a participat la sărbătorile religioase din acele garnizoane și a descris, cu lux de amănunte, modul în care se oficiau pregătirile pentru marea sărbătoare a Învierii Domnului, cum se desfășurau procesiunile, dar și modul în care sărbătoreau apusenii. Vom reda, pentru frumusețea descrierilor și reproducerea trăirilor lui Sava, fragmente din opera sa referitoare la cele mai importante momente din

¹⁶ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 3/3, pp. 128-196.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 595-603, 707-711; tom 2, pp. 36-55.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 68-71.

¹⁹ *Ibidem*, tom 3/3, pp. 470-476; tom 19, pp. 257-265; tom 22, pp. 341-356; tom 28, pp. 512-515; tom 29, pp. 98-103, 388-395; tom 30, pp. 48-53; tom 31, pp. 114-120; tom 32, pp. 35-45; tom 33, pp. 51-56, 214-222.

²⁰ *Ibidem*, tom 30, pp. 307-312.

²¹ I.D. Ștefănescu, *Sava Popovici, un protopop transilvănean, cărturar ales și pictor necunoscut*, în „Revista istorică română”, București, 14, 1944, pp. 437-441; J. Bieltz, C. Irimie, V. Florescu, *Însemnări despre un pictor ardelean necunoscut din secolul al XIX-lea*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, București, nr. 3-4/1955, pp. 38-55.

²² I.D. Ștefănescu, *loc. cit.*, pp. 437-441.

cariera acestuia, la sărbătoarea Învierii.

În unitățile militare, pregătirea pentru Paști era planificată și realizată cu mare atenție. Sava descrie în manuscrise modul în care a făcut trecerea pe la subunitățile de care era responsabil. În anul 1852, Lemberg (Galiția): la ștăbul²³ Regimentului nr. 31, două batalioane (a câte 837 de soldați), școala de cadeți, spitalul, arestul, batalioanele de la Strý și Stanislau, dar și alte subunități în care erau încadrați soldați din Transilvania, de confesiune ortodoxă. După citirea Canonului lui Andrei Criteanul și a Acatistului Maicii Domnului, spovedea și asculta „mărturisirea celor aduși sub sabie”. Pătruns de misiunea sa nobilă, a „creșterii morale”, și-a îndeplinit cu mare conștiinciozitate sarcina de îndrumător spiritual.²⁴

Dar să dăm curs relatării preotului, referitoare la modul în care se comportau soldații români la Paști:

Soldații noștri Ardeleni, încă tot mai țin în mare pietate, a lua anaforă din Joia verde, din Sâmbăta cea mare și din Duminica Sfintei Învieri muiată în vinul rămas dela proscomidia acestor trei zile și această semi-cuminecătură o numesc „Paști” și o iau cu mare pietate, mai mult ca pe celelalte agape. Uzul acesta de pie memorie, a rămas dela persecuția Creștinismului, sau dela năvălirea barbarilor păgâni în vechea noastră patrie; serbii și croații din Ungaria, ba nici chiar la Românii bănățeni nu se ține analog obicei cu al nostru din Transilvania, – unde tot se află câte un creștin evlavios care se instanțiază²⁵ destul de timpuriu preotului sau duhovnicului că va procura pâinea și vinul de lipsă la pregătirea Sfințelor Paști, – care se aduc în Joia cea mare dimineața, și se face proscomidie din acele 7 pâini, și se scoate și sfântul Agneț pentru cuminecătura anuală. În castrul propriu²⁶ am aflat uzul dela predecesorii mei colegi „Karabeltz și Corkeș”²⁷.

În anul 1852, Paștile s-au sărbătorit la data de 30 martie (foto 3). Pentru împărțirea Paștilor, Sava s-a deplasat mai întâi la spital, la cei bolnavi. Acolo a fost ajutat de doi ofițeri români: locotenenții-majori Stoian și Muntean.²⁸ De acolo a plecat la capela regimentului, unde a fost așteptat de soldații români ai regimentului, de cei veniți din garnizoanele vecine, dar și de câțiva ruteni ortodocși. De acolo s-a deplasat la biserică, apoi a fost invitat la masă la preotul local, „Titorul Ioan Bartnek”. A fost servit cu „răcături” („cărniuri și copturi sau fripturi”), cărora polonezii le spuneau „Santiene sau Sfențoane”, dar și cu felurite băuturi. A plecat apoi la celălalt preot local, Vasile Dragenici. Despre modul cum se desfășura servirea mesei, Săvoiu a scris astfel:

Ei, „polonii” nu ciocnesc ouă roșii ca pela noi, ci le pun cojite gata pe masă, din care ia fieștecă un cloțișor²⁹ în fărucă, și felicitând reciproc, ating cloțișorul de ou sărat și piperat și dau unul altuia să guste, apoi se salută cu „Hristos a înviat!” și răspunzând: „Adevărat că a înviat” se sărută și merg îmbrățișați la masă unde se înfruptă din produse.

Când are cineva cerință de mâncare sau băutură, deși are masa încărcată la sine, nu gustă nimic, ci merge la vecinul sau amicul său, și fără multe

²³ Conducerea regimentului.

²⁴ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 4/1, p. 539.

²⁵ Se prezintă voluntar.

²⁶ Sediul regimentului, garnizoana de reședință.

²⁷ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 4/1, p. 540.

²⁸ *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums*, Wien, 1853, p. 254.

²⁹ Fragment, bucațică.

complimente, după păhărelul de rostopcin³⁰ – și salutarea: Vrence pane! se-ndoapă cât are voie, – apoi se duce la altul; femeile rămân acasă pentru primirea oaspeților și serviciile reciproce, – pentru că de lucru nu se-ngrijește nime în astă săptămână luminată, decât de a mânca și a bea; apoi vizitele numeroase, dela amiază până seara nu mai încetează³¹.

În anul 1862 se afla la Villafranca, Italia. Paștile s-au sărbătorit în 20 aprilie. La capelă au fost prezente patru companii: 3, 7, 8 și 9, fiind „o tescuire de oameni ca sardelele în bute”. După-amiază a plecat la trupele din localitatea Peschiera.

A doua zi de Paști, fiind o zi festivă la Italieni (sărbătoare națională) ne grăbirăm a ne re-nturna la Villafranca în această splendidă seară pentru gigantesca iluminăție și focuri artificioase, cum nu s-au mai văzut aici de-o mulțime de ani.

În cea de-a treia zi s-a deplasat la Batalionul 2, la Sandra, apoi la Verona.³²

La 2 mai 1869 era la Fiume (azi Rijeka, Croația). „La jumătate pe 4 ore dimineața s-a semnalizat Învierea Mântuitorului prin cele 5 descărcături din treascure, care s-au repetat de 3 ori, adică prin 15 detunături.” În timpul slujbei „salvele din treascuri se dădură câte 5 la început, la Evanghelii, la ieșirea cu darurile, la sfințirea sacrisimelor misterii, la citirea rugăciunii de încheiere – cu totul 25 de descărcături”.

Impresionat de modul în care s-a desfășurat sărbătoarea, Sava notează:

Mai mare și mai strălucită zi a Învierii și în toată privința încântătoare pentru poporul înrudit și coreligionar încă nu am avut nici am văzut de când preotesc, și de când servesc în armata împărătească; mulțimea cetățenilor de cealaltă confesiune, ce se-nbulzi printre cei puțini ai noștri, se părea că n-a mai văzut o liturghie greacă și a venit ca să admire și să se îndumnezeieze de puterea rugăciunilor, sprijinită de însemnătatea zilei solemne³³.

În anul 1873 a plecat la subunitățile de români de la Debrețin (Debrecen, Ungaria). Pentru ziua de 8/20 aprilie, notițele sale exprimau mulțumirea, satisfacția și bucuria unei realizări de excepție: „În răstimpul serviciului meu de 23 de ani fără 4 luni, – în ăst mod încă nu am petrecut Învierea Mântuitorului, chiar și atunci când eram însărcinat cu misiunea călătoriei în castele străine, lipsite de pater spiritual”. Sala unde urma să țină slujba s-a umplut devreme.

Cam la trei sute persoane, venind și din garnizoană unii sergenți români și sârbi, apoi rusnaci și vreo câțiva germani.

Având de față români, rusini-slavi și germani, cântai Sfânta Evanghelie în toate trei limbile: românește, ruso-slavonește și germănește.

Mai tolerant nu puteam fi precum mă făcusem spre a contenta³⁴ pe cei de față în limba maicii sale, încă și urări în aste limbi comunicai celor de față, a căror conțenție se vedea pitorită³⁵ pe fețele fiecărui participant.

Apoi, Sava a continuat slujba, iar „după finea activității, împărții după uzul confrăților noștri greco-orientali și occidentali din Transilvania «Paști»”³⁶.

³⁰ Băutură alcoolică îndulcită.

³¹ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 4/1, pp. 541-545.

³² *Ibidem*, tom 13/3, pp. 59-60.

³³ *Ibidem*, tom 17, pp. 169-170.

³⁴ A mulțumi.

³⁵ Zugrăvită.

³⁶ SJANSb, FM, SPS, *Biografia*, tom 21, pp. 98-102.

Cea mai amplă descriere a pregătirii Paștilor este aceea din anul 1876, din Viena. Acolo a participat și la sărbătorirea Învierii, alături de tinerii români din Societatea „România Jună”.³⁷

Ultima consemnare a participării la Înviere este cea din 1/13 aprilie 1890, în Viena³⁸ (foto 4).

Concluzii

Prin vasta sa operă, realizată în decurs de 53 de ani, Săvoiu a lăsat posterității un valoros material care poate fi fructificat de cercetătorii interesați de toate domeniile vieții transilvănene și, parțial, europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: socială, politică, economică, religioasă, militară etc. A immortalizat date unice, referitoare la Regimentul Grăniceresc de la Orlat, învățământ, Revoluția de la 1848-1849, personalități transilvănene și străine, obiceiuri și folclor, arhitectură, alimentație, toponimie, dezastre. Cu toate că nu s-a remarcat ca un scriitor versat, opera sa poate aduce completări importante la clarificarea unor evenimente ale epocii. Totodată reprezintă o sursă importantă pentru studierea regionalismelor și limbajului specific celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea din Transilvania.

Foto 1. Sava Popovici
(Autoportret în ulei, ASTRA)

Foto 2. Desen realizat de Săvoiu

³⁷ *Ibidem*, tom 24, pp. 109-126.

³⁸ *Ibidem*, tom 39, pp. 106-110.

marea de curiozitate de a ghiduri. - ...
 Jalei fanaticele din București din astăzi sunt
 și ele nu demult o latură de conștiință
 care se de mai un lucru care în vremea ne-
 mai multă și care la Mantua, Almut și Kuf-
 stin, pentru turbari politice; nu demult
 era mai pe alte grupă de rebeli, care au
 totuși la lăsa de revoluționari revoluționari
 împotriva și o grupă de romani satolici și în
 mica Monarhia și promăria lui înoul
 de recădea de Polonai la Munguși și Răne-
 am poartă pe soldați mai comu și a
 în lăsa de revoluționari, - dăci nu le place
 de a lăsa de revoluționari și de lăsa de discipli-
 na, și un de nu aia aia vor aia vedea

Despre Serbeterile prezintei in viciu
in 30. Martie 18.oute 52.

La ziua primă a santei Saveriei, merdă destul de tot, parca în Spitalul Gariboniei unde promisesea na maregilor Maroni ca le veia aduce santele Pasce, și încă mai năuse de ale ei parte după demanșu-
Toată era pregădită încămară de rugăciune înăi
din zilele sperate; ordinanșii oștaze pe bolnii
stieșii și pe Munter, în preora de ciarălele țesei,
gionali marosi și loman dofi în Spital, care se și
concentrare în puține minute, care noi după
ce redue banul din ziua spirată, mă năbeșii și
sivășon formele inițiere, cântare în incelșier și
banul înviorare cu bache met, apoi cșprășind cu Maș
re laudășonșii și apani la Maș Vize.

Foto 3. Paștile în Lvov (1852)

Pe astă dată pentru toate pintorilor, în vremea lui
 ze avurem anin și Jald, jaloci de tuma stur și
 rice, și di opera ca tot aia de splendid va fi
 în țiu de Paci, dar presa neple și nouăre, și
 antul de Nord-Vest muga cu asprime conu,
 hăci ce prevestea Univerșului o lopera și alibi
 pe secheborile Pascilor la recerșiti, sau un lui
 schii mai domol acompanial de-nu vintul

144
 și grabi a profeca toate în apă de ploaie, —
 și în adăpșap splendoroa percuta pe sântele
 Săbători și în întors fațio, făcând loca lui ne-
 plătului și înveștii ce ne surprinse abt de ne-
 plăcut, și chiar în ziua primă a ianvierii, —
 Toți am pus sturn, linem adăpșap ianvierii
 în mai timpurie, de asta date înso păm con-
 tinu a țegăna din cauza Ordinațiunii la
 programa gurnivenei, și acum curi vînșio,
 murturireea dela 2 pona la 6-11 și se lăsa
 an se vînșio la 12° împărțire pe la țore di
 mancia și o dăvăm den întemplarea alor
 dăti, cu mulți din comandant și se fin de
 ordina generala cu Probul de gura, — năi
 de la face la ature modificări și face oare lare
 septuini carca ar fi mai accesibila în
 plinșie acului, programu holerita și vînșio
 de țipul gurnivenei nu o mai poala
 altera alte țegane, — chiar și nice în oinea
 cu gura în peticțioa pentru schimbarea
 carci, — duci în programa se refuzial și
 care eroe, dela carca nu ce mai poala fi
 ce abaters, trebuia deci a accepta de
 la soș, deni feciori și la ianvier, și numai
 la 1° Lăburge și împărțire, în toate eade,
 nile de mai nante și cele șefial împărție

Foto 4. Ultimele însemnări despre Paști (1890)

Nicolae TEȘCULĂ

ASPECTE DE VIAȚĂ COTIDIANĂ DIN SIGHIȘOARA LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA ÎN OPERA MEMORIALISTICĂ A LUI JOSEF ZIELINSKI

ASPEKTE DES ALLTAGLEBENS IN SCHÄSSBURG MITTE DES NEUNZEHTEN JAHRHUNDERTS IN DEN MEMOIREN VON JOSEF ZIELINSKI

Zusammenfassung: Vorliegender Artikel zeigt wie einige Aspekte des täglichen Lebens in Schäßburg um die Mitte des neunzehnten Jahrhunderts, in den Memoiren des Bäckermeisters Josef Zielinski aufgezeichnet wurden.

Auf 107 Seiten präsentiert er der Nachwelt in einer fließenden Sprache, auf humorvolle Art, seine stürmischen Jugendjahre, da er einer der letzten Siebenbürger Sachsen war, welche nach Art der mittelalterlichen Gesellen zwecks Erlernens eines Handwerkes, eine Studienreise durch Westeuropa unternahmen. Seine Erinnerungen an die Stadt Schäßburg umfassen 33 Seiten und beginnen 1864. Es werden Aspekte der Organisation der Stadt, des Handwerkes, der Polizei, des Krankenhauses usw. erwähnt.

Termenul de „memorii” nu este unul obișnuit, se crede că vine de la pluralul substantivului „memorie”¹, dar el își are originea în pluralul altui substantiv, „memoriu” = expunere scrisă, amănunțită și documentată, asupra unei probleme, unei situații etc., fiind, de fapt, o lucrare cu caracter evocator, conținând însemnări asupra evenimentelor petrecute în timpul vieții autorului. De asemenea, „a-și scrie memoriile” nu înseamnă a-și scrie amintirile, ci aria de cuprindere este mult mai amplă, depășește cu mult sfera personală a scriitorului și expune modul în care el este participant, martor, nu ca subiect, chiar dacă a avut un rol principal. Tema centrală a memorialistului este lumea sub incidența istoriei, nu a subiectivității.²

Această istorie *avant la lettre* s-a născut odată cu epoca modernă, într-o perioadă de renovare a scrisului, diacronic născută dintr-o nevoie acută de uman pe care o reclama scrisul istoric, memorialistica conservându-și rolul de mărturie-document până în zilele noastre, chiar dacă rămâne subiectivă.³

Încadrată în ceea ce istoricii numesc „o istorie mărunță”, ea rămâne inteligibilă în durata scurtă a timpului istoric și are meritul de a fi pus o schemă a istoriei unei epoci, de a restitui o lume prin care a trecut naratorul. De la istoria pozitivistă la noua istorie, istoriografia a susținut memorialistica între domeniile preferate, fixându-i locul potrivit în ierarhia surselor și având o metodologie adecvată de valorificare. Se observă creșterea acestor scrieri memorialistice în perioada culminantă a unei epoci, în momentele pline de intensitate ale istoriei. Astfel, revoluțiile au fost cele care au stimulat „literatura mărturisirilor”, care ajunge la o frecvență corespunzătoare. Mai apropiată de teritoriile

¹ Memorie, memorii, s.f., 1. proces psihic care constă în întipărire, recunoașterea și reproducerea senzațiilor, sentimentelor, mișcărilor, cunoștințelor etc. din trecut. Din lat., it. *memoria*, fr. *mémoire*. (DEX '09, s.v. *memorie*)

² Alexandru Paleologu, *Tot despre arta memoriilor*, în „Luceafărul”, nr. 49, 1972, p. 9.

³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, pp. 8-9.

artisticului, memorialistica favorizează accesibilitatea mesajului istoriografic prin detaliile de viață ce comunică, accentuând faptul cotidian, valoarea de fapt istoric prin aceea umanizarea a istoriei la care aspiră noua istorie, lăsând astfel să se rostească tăcuții istoriei, personajul colectiv, marile evenimente stimulând manifestările conștiinței colective.⁴

În cazul memorialisticii, după cum arăta Mircea Eliade, se întâlnește istoria cu istoria unui destin.⁵

Sighișoara, întemeiată în secolul al XIII-lea de către coloniști germani, a jucat un rol important în cadrul istoriei Transilvaniei, evidențiindu-se în special în domeniul meșteșugurilor, ale căror tradiții în cadrul breslelor se întinde pe o perioadă de secole. Epoca modernă găsește orașul sub impactul procesului de modernizare, care a determinat o rupere a tradiției breslelor și, implicit, o modificare a structurii etnice a populației orașului, fără însă a modifica preponderența sașilor.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea urbea se afla pe una din primele poziții în rândul orașelor ardeleni. Din punct de vedere demografic, situația se prezenta în felul următor: în anul 1851 număra în jur de 7.206 suflete, situându-l pe un onorant loc 6 în cadrul orașelor transilvănene⁶, la 1866 crește numărul populației la 8.354⁷, la 1880 avem 8.788 locuitori, numărul lor va crește la 9.618 în 1890 și se va ajunge la 10.875 în 1900⁸.

Aceste schimbări demografice, economice și sociale, provocate de procesul amplu al modernizării, au atras atenția multora. Spre finalul vieții, unii dintre ei au reflectat aceste transformări în lucrările lor memorialistice. Putem aprecia faptul că cei care au scris aceste lucrări fac parte din rândul protipendadei intelectuale a urbei de pe Târnava Mare, fiind vorba de preoți, profesori, avocați, medici ș.a.m.d.

Mare ne-a fost surpriza să găsim și meșteșugari. Este cazul meșterului brutar Josef Zielinski, născut la 26 noiembrie 1855, ca fiu al croitorului Josef Zielinski sr, originar din Kalisch (Polonia de azi). După absolvirea școlii reale din oraș va studia comerțul la Sibiu și, în urma crahului financiar al bursei vieneze din 1873, se va orienta spre meseria de brutar. În acest sens, întreprinde o călătorie de studii în vestul continentului, trecând prin orașe din Ungaria, Austria, Italia, Elveția, Germania, Olanda și Belgia. După cinci ani de peregrinări, în anul 1878 se întoarce în orașul natal și pune bazele unei brutării. Moare la 18 iulie 1943. În anul 1927 își va publica memoriile la tipografia Markus din Sighișoara, sub titlul *Wandern und Lernen/ Călătorii și învățăminte*.⁹

Pe parcursul a 107 pagini, într-o limbă cursivă și plină de umor, prezintă posterității tinerețea sa tumultuoasă, fiind unul din ultimii sași ardeleni care au întreprins în Europa de Vest o călătorie de studii, după obiceiul calfelor medievale, în sensul perfecționării meseriei.

Încă din preambulul lucrării prezintă motivația pentru care a scris:

Aș vrea să povestesc dragei mele soții și dragilor mei copii și prieteni despre timpurile vechi și bune care au cuprins anii copilăriei mele și despre

⁴ *Ibidem*, pp.10-15.

⁵ Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, București, 1978, p. 105.

⁶ Schässburg. *Bild ein Siebenbürgischen Stadt*, Rautenburg Verlag, 1998, p. 61.

⁷ Josef Haltrich, *Culturhistorische Skizze aus Schässburg*, în „Schächsischer Hausfreund“, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1867, p. 80.

⁸ „Schässburger Zeitung“, nr. 7, Sonnabend, den 10. Februar, 1901, p. 25.

⁹ Erika Schneider, *Ein Gebäck, durch das Sonne dreimal scheint. Josef Franz Zielinski und die königlichen Bäckerlöwen*, în „Schäßburger Nachrichten“, Folge 36, Dezember 2011, 18. Jahrgang, pp. 54-55.

scumpa veche Sighișoară a anilor 60 ai secolului trecut¹⁰.

Amintirile legate de Sighișoara cuprind un număr de 33 de pagini și încep în anul 1864:

Amintirile mele cele mai vechi se leagă de marea inundație din anul 1864. Atunci Târnava s-a revărsat în așa măsură încât apa era acolo unde e azi clădirea Uniunii Meseriașilor și Ipotecară. Pe atunci Pârâul Șașului curgea în vechea sa albie. [...] În acești ani, eu și colegii mei de școală, cu mic și mare, ne-am scăldat încă în Pârâul Șașului, în apa relativ mare, ba chiar, lângă așa numita casă Alesi de pe Spitalsgasse – [Alesi era a șefului Poștei] –, ne-am putut face pe malul apei o trambulină și săream de acolo cu capul înainte în apă. De aici se poate înțelege, că Pârâul avea pe atunci încă o oarecare adâncime¹¹.

Tot atunci era epoca în care viața politică a sașilor ardeleni devine foarte animată, sub impactul epocii liberale și, mai apoi, al Compromisului austro-ungar, apar primele partide politice.

Apariția dualismului a găsit națiunea săsească extrem de dezbinată. Atitudinea pe care o aveau față de dualism a dus la intrarea sașilor ardeleni în viața politică de tip modern, prin înființarea primelor grupări politice în jurul cărora va gravita întreaga activitate politică a națiunii.

Pe de o parte, avem de a face cu o grupare din jurul funcționării și al reprezentanților Bisericii Evanghelice, care vedeau, ca și românii, o politică pasivă, de boicotare a Parlamentului. Își găseau sprijinul în Universitatea saxonă, în corpul comunităților și în ierarhia bisericească. Ei militau de asemenea pentru apartenența la marea națiune germană prin studiile Asociației pentru cunoașterea Transilvaniei/ Verein für siebenbürgische Landeskunde. Această grupare era condusă de episcopul Georg Daniel Teutsch și va primi numele de „bătrânii sași”.

Gruparea activistă vedea în participarea la lucrările Parlamentului pestan și în colaborarea cu guvernul o șansă pentru idealurile naționale. Această grupare avea, printre membri, cercul comercianților și al manufacturierilor din Brașov, cei care doreau deschiderea de piețe de desfacere în secuime, iar cluburile lor erau în jurul asociațiilor muzicale, sportive și de vânatoare. Gruparea era condusă de istoricul sighișorean Carl Fabritius și, în opoziție cu cealaltă grupare, se vor numi „tinerii sași”. Cele două grupări se vor uni abia în anul 1872, prin adoptarea unui program politic, la Mediaș.¹²

Disputele dintre cele două grupări vor fi vizibile și la Sighișoara. Legat de acest aspect, Zielinski scrie:

În acele timpuri, feciorii din oraș se strâneau în mai multe partide (grupe, bande) și se luptau pe străzi, ceea ce se termina deseori cu sânge și răni. Asta depindea de conjunctura perioadei. Pentru că atunci exista conflictul între partidele tinerilor și vechilor sași, și acesta se răsfrângea până și asupra copiilor. Dacă defila un anume partid, băieții din celălalt partid nu cutezau să se apropie,

¹⁰ Josef Ziliniski, *Wandern und Lernen*, Markusdruckerei, Schäßburg, 1927, p. 1.

¹¹ *Ibidem*, p. 2.

¹² Konrad Gündisch, *Siebenbürgen und die Siebenbürgen Sachsen*. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutschen Kulturrat. Band 8 Langen Müller, München, 1998, pp. 145-147; Friedrich Gottas, *Vereine, Parteien und Interessenverbände der Ungarländischen Deutschen*, în *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Band VIII: *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft* 1. Teilband: *Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Participation*, Herausgegeben Helmut Rumpler und Peter Urbanisch, Verlag der Österreichischen Akademie für Wissenschaften, Wien, 2006, pp. 1233-1236.

pentru că feciorii erau conștienți că partidul lor era cel care defila acum; deoarece și ei s-au înscris cu elan tineresc în partidul agreat de părinți lor. De asemenea existau conflicte între elevii gimnaziului și cei a școlii reale, cât și între feciorii diverselor vecinătăți.

Pe atunci locul de întrunire a partidului tinerilor sași era Reinischgarten.¹³ Nu era altă orchestră din afara unui grup de suflători format din țigani Sighișoarei, sub conducerea cantorului orașului, Alesius. Ei cântau atât pentru Jungsachsen cât și pentru Altsachsen, – acel „Fabrizmarsch” (denumit după Karl Fabritius, preot în Apold, conducător al tinerilor sași) sau un alt marș oarecare, atunci când defilau prin oraș.

Un alt fruntaș al tinerilor sași, în ceea ce privește ținerea discursurilor populiste – era pe atunci maestrul croitor Teutsch. Deși era simplu meseriaș și nu posedea o educație academică, avea totuși un talent extraordinar de orator, așa că foarte des, după ce se sfârșea totul, iar tații noștri ședeau în Rheinischgarten, i-am putut auzi spunând: „As Tetsch hot et weder gat gemacht”¹⁴.

În afară de Fabritius, în partidul Jungsachsen mai activau și alți conducători: Misselbacher, avocatul Josef Bacon și comerciantul Friedrich Markus. După câte știu, nu era un atât de mare conflict între cetățenii Sighișoarei ca sași, ci totul avea într-o anumită măsură un iz de „politică externă”. Bătrânii sași doreau, păstrând vechea lor tradiție, să rămână fideli casei imperiale austriece; Tinerii sași vroiau să se alăture regimului ungar, deoarece sperau, că sub unguri, vor beneficia de mai multe libertăți. Dacă aceasta era adevărat, sau dacă vechiul regim a fost totuși mai bun, se sustrage judecații mele¹⁵.

Tot atunci observăm că unul dintre simbolurile orașului, este vorba de Turnul cu Ceas, azi sediul muzeului orașului, avea o altă funcție:

Așa cum e în general cunoscut, pompierii voluntari s-au înființat la noi în anii 60. Până atunci, vecinătățile noastre trebuiau să se ocupe de pompe și de scări. Anunțarea incendiului era pe-atunci datorită paznicului turnului, „Sack”¹⁶. Acesta își avea locuința în Turnul cu Ceas, și trebuia săși facă rondul pe balconul turnului, zi și noapte, la fiecare oră, lucru care era controlat cu strictețe. Vai de el dacă adormea și nu aducea la cunoștința generală prin bătăi unice ale tobei mari, precedate de bătăi scurte și rapide ora exactă. În cazul în care lipsea ceva, bunul nostru „Sack” era invitat să se prezinte deja ziua următoare înaintea temutului director al poliției Roth (pe atunci „Stadthann”¹⁷), bunicul deputatului Hans Roth, iar somnorosul nostru paznic al turnului, putea spune că a avut noroc, dacă scăpa doar cu o mustrare aspră. Astfel fiecare incendiu putea fi observat imediat, iar populația putea fi alarmată în timp util. Apoi, „Domnul Sack” avea un fiu ceva mai cocoșat, „Sepp”, ceasornicar de felul lui, dar noi îi ziceam cârpaci. Și el locuia în permanență în turn și era prieten bun cu noi școlarii. Astfel urcam în fiecare duminică în turn și prelucram marea tobă, exact după bătaia ceasului¹⁸.

Revenind la poliția orașului, aceasta era condusă cu o mână forte de către directorul poliției, Roth, care aplica de multe ori coerciția fizică pentru rezolvarea problemelor

¹³ Nu se cunoaște locul acestei grădini.

¹⁴ Teutsch al nostru iar a făcut-o bine!

¹⁵ Joseph Zielinski, *op. cit.*, p. 3.

¹⁶ Sac.

¹⁷ O funcție echivalentă astăzi cu cea a viceprimarului și, ca principală atribuție, era coordonarea activității de disciplină și ordine în oraș.

¹⁸ *Ibidem*, p. 4.

mărunte ale orașului, dar mai bine lăsăm textul să vorbească:

Dar, unde a rămas pe atunci vestita poliție? De existat – ea exista, și anume, cu un efectiv de 4-6 oameni, printre ei „langgrunnige Höhr”¹⁹, care era cel mai temut dintre toți.

În vechea cameră a poliției era o anume bancă. Domnul Stadthann Roth pronunța sentințe fără a sta prea mult pe gânduri, răufăcătorul era lungit pe bancă și îi erau aplicate de servitorul „Mächel”²⁰ [lovituri, n.t.] pline și grele cu țeava spaniolă.²¹ După aceea, cel bătut mai trebuia să și mulțumească cu smerenie pentru generoasa pedeapsă. Aproape că și eu era să fac odată cunoștință cu acest spaniol. Ruperea avizelor fiind de fapt strict interzisă, eu din elan tineresc am rupt unul din aceste bilete. Întâmplător m-a văzut chiar domnul Stadthann în persoană. Am fost convocat înaintea înălțimii sale, unde spre groaza mea aștepta deja „langgrunnige Höhr” cu teribila sa țeavă. Doar promisiunea cea mai sfântă, scăldată în lacrimile cele mai fierbinți m-a salvat de groaznica pedeapsă. Desigur! Nu am mai rupt niciodată avize²².

Pe lângă serviciile de protecție și pază a cetățenilor, un rol important în urbe îl avea și spitalul:

Medicul șef al orașului și în același timp medicul prim al orașului era Dr. Bertleff. În pofida cabinetului său particular mare, care îl ținea de multe ori ocupat zi și noapte, a condus spitalul în modul cel mai conștiincios. A murit în anul 1908, la vârsta de 78 de ani, și toți cei care l-au cunoscut, i-au păstrat o amintire frumoasă.

În afară de Dr. Bertleff mai erau încă 3 medici în Sighișoara. Dr. Bürst, Dr. Fritz Kraus și Dr. Klusch. Dr. Bürst, un brașovean, un om cu o inimă cu adevărat de aur era nu numai medic, ci a fost și un sprijin pentru întreaga populație. El putea și să se poarte destul de grosolan, dacă nu-i se respectau cu strictețe indicațiile, dar în cazul în care cauza acestei nesupunerii era sărăcia, atunci pacientul primea cu siguranță din laboratorul doctorului cele necesare, și totul era bine. Dacă însă unii înstăriți nu-i urmau indicațiile, atunci spunea doar scurt: „Sei messen fraken!”²³, dar, după care, se ocupa cu mai mare grijă de bolnavii lui. [...] O poveste veselă, pe care a povestit-o domnul Bürst însuși, i s-a întâmplat odată, ca urmare a necunoașterii limbii române. Un român zăcea bolnav rău. După ce domnul Bürst a abandonat speranța de însănătoșire, nu a putut să îi spună altceva femeii bolnavului, decât moară, asta vroid să însemne că omul trebuie să moară. Deoarece moare înseamnă pe românește zeamă de varză, femeia i-a dat bărbatului destul de multă din aceasta. După câteva zile femeia apără la domnul doctor cu un „Pockerl”²⁴ frumos în brațe și a mulțumit pentru medicamentul bun și ieftin, cu ajutorul căruia, soțul ei s-a făcut slavă Domnului din nou sănătos și vioi²⁵.

Legat de dezvoltarea căilor de comunicație în anii '70 ai secolului al XIX-lea arată:

Spre sfârșitul perioadei mele de ucenicie, în ultimii ani ai anilor 60 și primii ani din anii 70, a fost construită calea ferată până la Sighișoara și de aici la Brașov. Până atunci transportul persoanelor se făcea cu căruțe private sau cu așa

¹⁹ Höhr cel cu mustața lungă.

²⁰ Mișu.

²¹ Vergea din ratan.

²² *Ibidem*, p. 5.

²³ Trebuie să crăpați!

²⁴ Curcan, cuvânt folosit în zona Austriei.

²⁵ *Ibidem*, pp. 14-15.

numitele Diligențe, care mergeau de la Sighișoara în Țara Secuiască; și anume numărul de pasageri la diligența de Odorhei și Miercurea Ciuc era limitat la două persoane zilnic. Desigur, conductorul avea și el un loc al lui, și era întotdeauna dispus să-l cedeze pe acesta în schimbul unui bacșiș substanțial, unui al treilea călător, și el să stea lângă vizitiu. Diligențele plecau de aici întotdeauna cu caii odihniți, care aparțineau șefului poștei Alesius și erau adăpostiți la Cristur sau Odorhei, de unde se întorceau apoi ziua următoare. Erau două diligențe, care în fiecare zi mergeau cu schimbul la Miercurea Ciuc și retur. Transportul poștei la Agnita și în Valea Hârtibaciului se asigura pe așa numitele Mallenwagen, căruțe cu două roți, pe care ședea Poștalionul și sufla din corn semnalele sale, în timp ce intra în oraș²⁶.

Prin intermediul vechilor drumuri se va realiza și comerțul:

Mărfurile veneau atunci cu trenul doar până la Szegedin și astfel comercianții primeau toate trimerile prin intermediul curierilor de marfă din Szegedin. În fiecare dimineață stăteau în mijlocul pieței din Sighișoara patru până la șase căruțe încărcate la maxim și când deschideau prăvăliile căruțașii împărțeau scrisorile de trăsură, iar negustorii își luau în primire marfa. Desigur, spațiul de depozitare al unui comerciant nu era atât de mare ca azi, deoarece mărfurile nu veneau cu vagonul, ci erau împachetate în lăzi și transportate pe drumurile anevoioase și rele spre Sighișoara. Astfel negustorii, între care și șeful meu, domnul Hausenblaß, plecau în fiecare an la Viena, pentru a-și alege cea mai bună marfă. Până la Szegedin mergeau cu trenul, iar de aici până la Sighișoara cu trăsura²⁷.

Printre mărfurile comercializate la Sighișoara și aduse din părțile vestice ale Monarhiei își va face apariția și un produs nou, care va stârni admirația sighișorenilor. Este vorba despre sifon:

Cu ocazia unei astfel de călătorii a descoperit la Viena ceva cu totul nou, – la Viena să fi fost deja de mai mult timp – dar la noi încă era necunoscut, și anume sifonul. Și-a și cumpărat pe loc 100 de sticle cu „Siphon” la Viena și le-a dus cu trenul până la Szegedin și de aici cu căruța până la Sighișoara. Sifonul a și ajuns cu bine aici și a fost ceva cu totul nou pentru oameni, în special sticlele.

Domnul Dr. Bűrșt și domnul șef al poliției Leiser, care își petreceau cu regularitate pauzele de masă în magazinul nostru, discutau aprins despre marea noutate, s-au și donat din aceasta la diverși oameni. La prânz, șeful a pus și o sticlă cu sifon pe masă, pe care o priveam cu mare respect, și turna fiecare un Stamperl de sifon, iar noi beam substanța vaporosă cu mare evlavie.

Dar asta nu ne-a ajuns, și de aceea a adus prietenul meu Kodesch, cu ocazia unei întruniri la maestrul de dans Scholz, spre surprinderea tuturor două sticle pline cu sifon. Sifonul s-a terminat bineînțeles repede, și nu-mi mai amintesc ce s-a întâmplat cu sticlele; dar cred că atunci, când farmacistul Friedrich Schuster își comandase din Viena un aparat de sifon, șeful meu i le-a cedat acestuia la un preț de nimic²⁸.

Între 1867 și 1873 s-a construit calea ferată Arad – Alba Iulia – Teiuș cu o ramificație Simeria – Petroșani și Oradea – Cluj – Brașov, în lungime de 910 km. Jonțiunea cu România se va face în anul 1879, pe relația Orșova – Vârciorova și, în 1882, pe relația

²⁶ *Ibidem*, pp. 26-27.

²⁷ *Ibidem*, p. 28.

²⁸ *Ibidem*.

Brașov – Predeal.²⁹

La 1872 se va inaugura gara feroviară în Sighișoara. Venirea constructorilor de căi ferate va determina un boom economic, care, din păcate, se va stinge după ce construcția căii ferate va înainta spre Brașov:

În anii în care s-a construit linia ferată, au fost mulți italieni și englezi aici și afacerile comercianților și meseriașilor înfloreau. Mulți oameni și-au construit atunci case noi. [...] Însă oamenii nu au păstrat banii ușor câștigați, ci credeau, că va rămâne așa pentru totdeauna. Când s-a continuat construcția liniei ferate de la Sighișoara înspre Beia, și muncitorii au plecat acolo pentru săparea tunelului, tot orașul a fost dintr-o dată în totalitate mort. Oamenii care înainte s-au pregătit pentru marea cheltuială a banilor, au fost foarte dezamăgiți, când aceasta n-a mai mers, dar nu au putut să se limiteze din nou la strictul necesar, așa că multe familii, care s-au ridicat în cei 3 ani a construirii căii ferate, au decăzut din nou. Aceia însă, care au putut privi un pic în viitor, își stimau și prețuiau ceea ce aveau, și își îngrijeau avutul, și s-a arătat că au rămas în posesia celor dobândite în timpul construirii căii ferate³⁰.

Din analiza textului memorialistic vedem că avem de a face cu o persoană care se dovedește a fi un bun observator al realităților sighișorene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Observăm o serie de aspecte de viață cotidiană, care ne relevă un anumit tip de mentalitate și de relații interumane într-o relativ mică comunitate ardeleană, care dispar odată cu zorii secolului XX.

Deși avem de a face cu un ins cu puține cunoștințe literare, după cum declară chiar el în memoriile sale – nu s-a preocupat de aspectele educației sale școlare în perioada adolescenței –, vedem un personaj care, cu umor și volubilitate, prezintă, la senectute, aspecte care țin de viața sa petrecută în urbea de pe Târnava Mare.

Nu în ultimul rând, avem de a face cu prezentarea unei atmosfere unice, care relevă crâmpoie din viața cotidiană a Sighișoarei. Acestea, alături de celelalte informații oferite de izvoarele istorice, ne permit să dezvoltăm istoria complicată a burgului transilvan la mijlocul secolului al XIX-lea.

---

²⁹ Ioan Lumperdean, Rudolf Gräf, Thomas Nägler, *Economie și structuri sociale*, în Ioan-Aurel Pop et al. (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2008, vol. III (de la 1711 până la 1918), p. 522.

³⁰ Joseph Zielinski, *op. cit.*, p. 29.

Alina BUTNARU

GEORGE TOPÎRCEANU, EROU AL MARELUI RĂZBOI

GEORGE TOPIRCEANU, A HERO OF WORLD WAR I

Abstract: *The events of 100 Years Commemoration of the Romanian entrance in the First World War and of 80 years from George Topirceanu's passing away (the renown Romanian writer who had cultural and biographical links with our town, Barlad, too), determined us to start a research and finally write an article dedicated to this double unique occasion. Topirceanu is famous (although a controversial figure in his time) for his delicate, ballad-like, sometimes funny writings about the nature of both human and animals' feelings (mainly in his volume "Balade și idile"), and less known today for his auto-biographical volumes and notes related to the World War I. His nightmarish, Kafka-like, experiences lived before the war (1913 Balkans mobilization of the troops, finally decimated by the plague), during the atrocious fights or his bitter imprisonment, were traumatic and they were recounted in three of his books: „Amintiri din luptele de la Turtucaia” (published in Bucharest, 1918), „În ghiara lor... Amintiri din Bulgaria și schițe ușoare” (Jassy, 1920) and „Pirin-Planina, epizoduri tragice și comice din captivitate” (issued in Bucharest, 1936). Some of his letters from the prison (he spent there one year and a half), addressed to his „spiritual” sister, the fellow writer Otilia Cazimir, and his natural sister, Ralița Iliant, also escaped from the destruction of the time and the „darkness of forgetfulness”. Illustrating the atmosphere of war (related to the Turtucaia fights), a small poem was found in the archives of “Vasile Parvan” Museum, as a part of an article printed in the monthly „Răzeșul” (no. 1/1926), signed C. Asiminei (probably a pen-name), having a certain literary and historical-evocative value for our cultural heritage.*

Împlinirea celor 100 de ani de la intrarea României în Primul Război Mondial ne obligă să rememorăm nume ale unor scriitori – George Topîrceanu, Octavian Goga, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu – care au devenit eroi sau care au lăsat însemnări despre faptele de arme ale soldaților români. Ne-am oprit la G. Topîrceanu, motivați fiind de împlinirea celor 80 de ani de la trecerea în eternitate, de legătura sa cu Bârladul prin participarea la activitățile din cadrul Academiei Bârlădene¹, dar mai ales de faptele sale eroice transpuse în scrierile devenite mărturii istorice.

Creația poetului G. Topîrceanu s-a aflat mereu sub lupa criticilor literari, aprecierile fiind uneori elogioase, alteori violente, ca în cazul lui Eugen Lovinescu care, pe fondul unor animozități și a subiectivismului de care a dat dovadă, a „strivit” pur și simplu opera lui Topîrceanu, etichetând versurile acestuia drept „o degradare momentană a poeziei”². Cititorii, însă, nu au ținut cont de părerile criticilor, „devorând” decenii la rând cărțile, de mare valoare artistică, ce poartă semnătura lui G. Topîrceanu.

Confuziile legate de data și locul nașterii lui G. Topîrceanu sunt cauzate într-o oarecare măsură și de discreția poetului, care încearca să se sustragă cererii insistente venite din partea publicistului și omului de teatru Petre Lucusteanu (1883-1919) de a trimite câteva date despre viața sa, ce trebuiau incluse în antologia *Umorul românesc – Încercare critică și antologie* (publicată în 1915). A făcut-o într-un mod ironic, scriindu-i

¹ Societate literară, înființată la 1 mai 1915 de către poetul George Tutoveanu (1872-1957), preotul Toma Chiricuță (1887-1971) și maiorul Tudor Pamfile (1883-1923) - folclorist și scriitor.

² Virgiliu Ene, G. Topîrceanu, Editura Tineretului, București, 1969, p. 5, *apud* E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane/Evoluția poeziei lirice*, Editura Ancora, București, 1927, vol. III, p. 253.

acestuia: „Te rog mult să nu dai nici un fel de biografie. Dacă spui că sînt contemporan în viață ajunge”³. Pus în această situație, Locusteanu a fost nevoit să se resemneze că nu va căpăta cele câteva date solicitate, consemnând în scrierea enunțată:

Cred că un scriitor nu are dreptul să-și dea biografia în vileag decît... după ce a murit. Altminteri e o anticipație cam primejdioasă și comică: de unde să știu eu dacă posteritatea (singurul judecător) mă consacră sau nu?⁴.

Rămâne o certitudine faptul că Topîrceanu s-a născut la București, la Azilul „Elena Doamna”, într-o zi de martie a anului 1886, așa cum atestă *Buletinul de naștere* nr. 1588 din 21 martie 1886, emis de Oficiul Stării civile al Primăriei București.⁵

Abia ieșit de pe băncile liceului, George Topîrceanu se leagă de târgul moldav Iași prin debutul său literar în revista „Viața românească”. Fascinat de acest oraș, se va muta aici în anul 1911, devenind subsecretar al revistei amintite. Un prilej de a veni în contact nu numai cu mediul cultural al acelor timpuri, dar și cu marii scriitori ai vremii: Garabet Ibrăileanu, Calistrat Hogaș, doctorul Mironescu, Mihail Sadoveanu, Demostene Botez și mulți alții. Toată această atmosferă culturală în care era ancorat Topîrceanu a fost tulburată de mobilizarea pe frontul balcanic în anul 1913. O campanie în care, așa cum istorisea Topîrceanu în *Jurnalul* său, „armata română s-a împușinat nu din cauza luptelor (care, de fapt, nu au existat), ci din cauza holerei”. A urmat apoi mobilizarea din anul 1915, când Topîrceanu a participat la luptele de la Turtucaia (Bulgaria, 10-24 august 1916). Imaginea apocaliptică a luptelor de la Turtucaia – loc unde armata română a suferit o înfrângere catastrofală⁶, iar Topîrceanu a căzut prizonier încă din primele zile, fiind eliberat abia peste doi ani, în luna ianuarie a anului 1918 – a fost evocată în scrierile cu caracter memorialistic *Amintiri din luptele de la Turtucaia*, (București, 1918), *În ghiara lor... Amintiri din Bulgaria și schițe ușoare*, (Iași, 1920) și *Pirin-Planina, epizoduri tragice și comice din captivitate*, (București, 1936). Foarte multe din însemnările zilnice pe care le-a făcut Topîrceanu, precum și amintirile legate de acele zile cumplite, fie s-au pierdut, fie timpul le-a estompat, după cum însuși scriitorul o mărturisea în paginile memoriilor de război *Amintiri de la Turtucaia*. Frământările interioare răzbat cu vehemență și se aștern pe hârtie exact așa cum izvorăsc din mintea și sufletul fostului luptător pe front:

Poate că ar fi fost mai bine să le lăsăm, și eu și ceilalți supraviețuitori, în întinericul uitării grabnice cu care am fost obișnuiți să trecem întotdeauna peste lumina prea brutală a realității. Dar amintirea vie și caustică a unei nenorociri nu trebuie lăsată uitării. Ea arde și oțelește sufletul unui bărbat. Iar eu n-am scris broșură pentru copiii de școală. [...] Înfrângerea de la Turtucaia, oricât de dureroasă, nu poate avea nici o semnificație în privința însușirilor neamului nostru, care și-a făcut proba de-a lungul veacurilor. Am avut Turtucaia, dar am avut și Mărășești!... Și la Turtucaia au fost destule pilde de eroism, zadarnic, dar înălțător.

Din cercetările întreprinse de omul de litere și publicistul Al. Săndulescu reiese

³ Virgiliu Ene, *op. cit.*, p. 8.

⁴ *Ibidem*, pp. 8-9.

⁵ *Ibidem*, p. 9.

⁶ Întregul efectiv angajat în luptele din acest perimetru au fost capturate, alături de un imens material de război. Pierderile Armatei Române în această bătălie s-au ridicat la 6.000 soldați și 160 ofițeri, morți sau răniți, 28.000 soldați și 480 ofițeri luați prizonieri, 100 tunuri și 62 mitraliere capturate de inamic, pe lângă multe alte materiale de război pierdute în mâna dușmanului (*Bătălia de la Turtucaia*, în *Enciclopedia României*, format online, la <http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Proiect:Contact>).

că primele scrisori pe care G. Topîrceanu le trimitea din lagărul din Bulgaria sunt către G. Ibrăileanu și Otilia Cazimir (pe numele real, Alexandra Gavrilescu), acestea adresându-i-se cu „Chère soeur”:

Scumpă soră, sunt prizonier în Bulgaria și sunt sănătos. N-avea teamă. Așteaptă-mă liniștită, fii cuminte și sănătoasă, mă voi întoarce. Suntem foarte bine tratați aici. Al tău, G.T.⁷

Cum era de imaginat, primele luni de prizonierat au fost foarte greu de îndurat, motiv pentru care îi scrie, cuprins de durere, Raliței Iliant, sora sa:

Am suferit mult la începutul captivității și în timpul luptei de la Turtucaia, dar am scăpat nerănit. Am fost trei luni în Macedonia de sud, în munți, la spatele frontului. De-acolo, printr-un vicleșug am venit la Sofia.

Vicleșugul la care a recurs Topîrceanu a constatat în declarația falsă cum că era mecanic de locomotivă.⁸ Însă vicleșugul l-a costat foarte mult, minciuna sa fiind descoperită la Sofia, iar consecința pe care a suportat-o a fost trimiterea lui într-un lagăr din apropierea gării Nadejda, unde prizonierii erau tratați într-un mod greu de imaginat:

Oamenii nu se spălau niciodată; setea și-o potoleau din șanț ori mâncând zăpadă de pe câmp. Nenorocii noștri țărani nu mai aveau nimic omenesc în ei. Îmbrăcați în niște zdrențe de culoare mohărită, fără nume, pe care vântul umed sau crivățul tăios le hărțuia în toate părțile, purtând în picioare cărpe învălătucite, legate de sfoară, slabi, murdari, cu față pământie, cu ochi sticloși, cu mintea răătăcită de atâta mizerie, păreau niște cadavre care s-au sculat cu pământul în cap și-au ieșit la lumina zilei în hainele lor putrede, îmbibate de țărână. (George Topîrceanu)

Prizonieratul de un an și jumătate la vecinii noștri bulgari l-a marcat profund pe sensibilul Topîrceanu, care relatează în cărțile sale – *Amintiri din luptele de la Turtucaia și Pirin-Planina* – episoade din timpul războiului, din care desprindem un fragment:

Cete de soldați bezmetici au început să prăde bagajele ofițerești grămădite în căruțe, căutând mai cu seamă sticle de coniac. Alții, cu privirile abrutizate, unii răniți și pătați de sânge, forfotesc în toate părțile printre căruțele de corvoadă cu cărauși bulgari de prin partea locului, cari se uită în pământ posomorâți, îngroziți, așteptând evenimentele... Cățiva soldați au desfundat o lădiță cu zahăr cubic și-au golit-o la picioarele lor, pe nisip. Până să facă împărțeală, un artilerist, cu mâna ruptă de la cot, nebun, vine între ei cântând în gura mare bisericeste. Și cădelnițând din ciotul de braț care-i mai atârna la umăr, stropește grămadă albă de zahăr cu șiroaie lungi de sânge proaspăt.

– Luați, mâncați, acesta este sângele meu care pentru voi se varsă... Apoi se prăbușește, galben, lângă zahărul părăsit de ceilalți cu scârbă, și ochii încep să i se împăienjenească.

Ororile războiului, foamea, frigul, muncile istovitoare îndurate în lagărul bulgăresc l-au îmbolnăvit pe Topîrceanu, aruncându-l într-un spital din Sofia, instalat într-un hotel grandios (după mărturisirile făcute de poet). Calvarul a luat sfârșit la începutul anului 1918, când a fost eliberat din lagăr, se pare la intervenția omului politic germanofil Constantin Stere, prieten cu Topîrceanu. Revenit în țară, la București,

⁷ Al. Săndulescu, *Correspondența lui G. Topîrceanu. Câteva repere*, în „Ex Ponto. Text/Imagine/Metatext, Constanța, Nr. 3 (40), (Anul XI), iulie-septembrie 2013, p. 9.

⁸ *Ibidem*.

colaborează la ziarul „Lumina”, condus de Constantin Stere, și publică *Balada morții* și *Note memorialistice*, iar un an mai târziu, în 1919, pleacă la Iași unde, împreună cu Mihail Sadoveanu, tipărește revista „Însemnări literare”.

Sensibilul Topîrceanu, martor al unui război care a rămas săpat adânc în conștiința și istoria românilor, a surprins în detaliu tragismul sufletelor prinse în „hora de foc” a intereselor politice și economice ale națiunilor implicate în conflictul armat. Trecerea de la poemele umoristice la paginile cu încărcătură dramatică scoate la lumină imaginea unui Topîrceanu înzestrat cu un real talent narativ, care-l apropie foarte mult de stilul beletristic al lui F. Kafka.

Căutările întreprinse în fondul documentar din patrimoniul muzeului nostru au scos la iveală un fragment în versuri care ilustrează luptele de Turtucaia, în viziunea unui soldat. Fragmentul a fost inserat în articolul *Cântarea neamului românesc*, semnat de Const. Asiminei, din revista „Răzeșul” (Anul I, nr. 1, Februarie 1926)⁹, al cărei director era Virgil Caraiivan¹⁰. Redăm mai jos fragmente din textul în versuri:

.....
Se crapă de ziuă-acum.
Razele plângeau pe drum,
Și de frică se strângeau
Cum se strâng, s’ascund și stau
Melcii în găoacea lor...

Jalea bunului popor,
Înfricând pân’ și lumina,
Ține’n pumn de fier ruina.
Iar s’a răscolit zenitul,
Ferbe’n aer bubuitul
Bombelor, de se desprinde
Carnea depe morți; se’ntinde
Groaza morții și ne’nghiață,
Ceară toți suntem la față.
Numai câțiva am rămas,
N’avem arme, n’avem glas;
Valuri peste valuri vin,
Morții doar se mai ațin.

.....
Sfântă glia-a țării mele,
Ai răbdat tu zile grele
Și călcâi de fier pe tine;
Ai strâns sânge și suspine;
Mari furtuni te’au sguđuit,
Inima ți-au răscolit,
Umerii ți-au apăsă,
Multe hoarde te-au călcat,
Te-au bătut și te-au furat,
Dar ca fiarele bulgare,
N’a fost val, prăpăd mai mare.
.....

⁹ Revista se află în patrimoniul Muzeului „V. Pârvan”, Bârlad, inventariată la Secția Istorie Modernă și Contemporană sub nr. 298.

¹⁰ Prozator, născut la Șuletea, jud. Fălciu, la data de 7 februarie 1879; decedat în anul 1966, la București.

Și ți-am scris, mămucă dragă,
Carte grea... cetește-o 'ntreagă,
Și să nu mai spui în sat
Toate câte le-ai aflat.
Că s'o strâns din nou armata
Și cu toții suntem gata.
Rana mi s'a'nchis și'aștept
Lupta dreaptă piept la piept.
Roagă-te pentru cei morți
Și prescura să le-o porți,
Și prin lacrimi, prin suspine,
Roagă-te și pentru mine,
Să mă țină Dumnezeu,
Cum țin pușca'n mână eu.

Tabloul luptelor de la Turtucaia care apare în singurul document din patrimoniul muzeului nostru este străbătut de fiorul tragic al unui sfârșit de lume. Cu siguranță, ingeniozitatea personificărilor („razele plângeau pe drum”, „sfântă glia-a țării mele... inima ți-au răscolit, umerii ți-au apăsă”), „anvergura” comparațiilor, complicată de o dinamică atent-sugestivă a verbelor („se strângeau cum se strâng, s'ascund și stau melcii în găoacea lor”), artificiile – deloc exagerate – pentru păstrarea ritmului („înfricând pân'și lumina”), inversiunile abile („sfântă glie-a țării mele”, „ține-n pumn de fier ruina”), repetiția augmentativă „în cascadă”(„n-avem arme, n-avem glas”), plasticitatea sonoră ori cromatică a metaforelor („ferbe'n aer bubuitul bombelor”, „ceară toți suntem la față”), aliterția evocativ-eminesciană („valuri peste valuri vin”) trădează un rafinament stilistic ce nu poate aparține unui diletant în arta cuvântului, în ciuda introducerii unor aspecte prozodice de baladă la unele pasaje. Finalul poeziei, de o rară „altitudine” tragică, este pătruns de o teamă exacerbată, dar și, în mod paradoxal, de un curaj fundamentat pe speranță, ce ia forma unei retorice – nicidecum forțată – invocații a acțiunii/protecției (!) materne și divine, amintind de celebrul poem axial al românilor, cules de Vasile Alecsandri, *Miorița*.

Atmosfera de factură romantică a „culorilor” sufletești din această poezie (prezentată în articolul de față doar fragmentar) reușește nu doar să evoce cu putere tensiunea dramatică trăită pe front de toți combatanții (cu siguranță și de Topîrceanu însuși), ci și să se constituie într-un sfâșietor document de contrast față de dantelura armonic-pastelată a *baladelor și idilelor* ce l-au consacrat pe celebrul autor.

Anul I.— No. 1

Februarie 1926

RĂZEȘUL

REVISTĂ CULTURALĂ LUNARĂ

Director: VIRGIL CARAIVAN

CUPRINSUL:

Virgil Caraivan.— Hușii.
Const. Asiminei.— Cântarea Neamului Românesc.
Gh. Ghibănescu.— Din actele podului pe Prut dela Fălciu.
I. Laur.— Sonet.
Preot I. Negoiaș.— Răspuns la o întrebare.
Sterian Dumbravă.— Evoluționism literar.
Preot Gh. V. Șușnea.— Plata și pedeapsa încep de pe pământ.
Virgil Caraivan.— O diplomă de răzeș mazil.
Ion Palodă.— Verboten.
Gh. Nedelea.— Că te-am iubit.
Petru T. Gâdei.— Un scriitor basarabean: Dimitrie C. Moruzi.
Virgil Caraivan.— Când a fost întemeiată „Societatea Scriitorilor Români”.
Cugetări, Însemnări, Cronica, Diverse.

Redacția și Administrația :

Bârlad, str. Cuza-Vodă No. 258

Abonamentul anual 120 Lei :: Pentru instituții 200 Lei

UN EXEMPLAR 12 LEI

RĂZEȘUL

9

CÂNTAREA NEAMULUI ROMÂNESC

— Povestire epică în 24 de cărți —

FRAGMENT DIN CARTEA VIII
UN EPISOD DIN LUPTA DELA TURTUCAIA

În lucrarea literară cu numele de mai sus, este descris războiul pentru înfăptuirea unității naționale, cuprinzând diferite episoade eroice. Sunt înfățișate astfel :

- a) Scenele din noaptea mobilizării, într'un sat; adunarea ficărilor la primărie, jocurile, chiuiturile, plângerile; despărțirea de părinți, dramatismul momentului plecării; dragostea Românului, pentru casă, pentru sat, pentru pământ, pentru uneltele de muncă, pentru vâlcele, crânguri, codri etc.
- b) În drum spre cazărmă; jocuri, cântece, doine și plângeri; jalea din gară; aspectul marelui al plecării trenului. Scenele dintr'un vagon; apoi ajungerea la regiment, jurământul unui grup de soldați, plecarea; sfâșietoare scene de despărțire; înfățișarea credinței populare în legătură cu războiul și cu visul unității noastre naționale.
- c) Drumul spre trecătoarea Bistricioara, impresiile soldaților, stările lor sufletești în legătură cu instinctele și cu fondul ereditar al simțământului național.
- d) Intrarea în trecătoare, lupte aprige; scene de eroism; înaintarea armatei.
- e) Scoborârea din munți, lupta de lângă satul Hodac; bătrânii și copiii întâmpină armata noastră. Alte lupte aprinse; episoade crâncene din marea luptă. Un soldat invoacă o crenguță de nuc pe care o avea de acasă și îi vin în ajutor zeii munților: Strâmbă-Lemne, Sfarmă-Piatră, Statu-Palmă-Barbă-Cot, Dochia și alții.
- f) Nunta soldatului Corbea cu Oana din Hodac. Zeii pământului, precum luna, soarele și stelele iau parte la nuntă.
- g) Retragerea spre Ceahlău. Numeroase lupte. Boldur, Corbea și Oana luptă până la moarte.
- h) Luptele din trecătoarea Bistricioara.
- i) Luptele dela Oituz;
- j) Luptele dela Muntele Alion; Episoade din bătălia dela Cerna. Ce-a făcut armata noastră la Tia-Mare.
- k) Retragerea generală. Odisseia a doi soldați scăpați dela Cerna.
- l) Retragerea depe Valea Prahovei; arderea sondelor.
- m) Bejenia prin ninsoare spre Moldova.
- n) Luptele din Dobrogea.
- o) Lupta dela Turtucaia.
- p) Luptele dela Mărășești și Oituz.
- r) Visul unui soldat. Având viziunea întregului trecut al Românului, el povestește episoade epice începând dela Traci și Iliri, până la 1918.

..

Rândurile următoare înfățișează un mic fragment (versul 996-1170) din
upta dela Turtucaia, povestită de un soldat.

.....
1000 Părul ni s'a strâns măciucă,
998 Se crăpă de ziuă-acum.   Parcă guri de șerpi ne-apucă
Razele plângeau pe drum,   Și de piept și de spinare;
Și de frică se strângeau   Unul fuge, altul moare,
Cum se strâng, s'ascund și stau   Și ca smoala'ntr'o căldare
Melcii în găoacea lor...   Geme-a vieții răsbunare.

..
Jalea bunului popor,
Infricând pân'și lumina,
Ține'n pumn de fier ruina.
Iar s'a răscolit zenitul,
Ferbe'n aer bubuitul
Bombelor, de se desprinde
Carnea depe morți; se'ntinde
Groaza morții și ne'ngheață,
Ceară toți suntem la față.
Numai câțiva am rămas,
N'avem armă, n'avem glas;
Valuri peste valuri vin,
Morții doar se mai ațin.
Noi, acoperiți de răni,
Dăm prin sârme, prin coșcăni,
Și răsbim în câmp deschis,
Însă drumul ni-e închis;
O luăm pe altă cale;
Alții vin duium pe-o vale,
Iar din urmă nu-i slăbesc
Puștile, de se răresc;
Cad cât ai clipi, și unii
Peste alții, ca tăciuni
Când pornești o vatră-aprinsă...
Vin cum vine-o apă ninsă,
Vin dușmanii... dar murim
Decât prinși de vii să fim...
Dăm buluc pe-o văgăună,
Goarnele ca'n iad răsună...
..
Sfântă glie-a țării mele,
Ai răbdă tu zile grele
Și călcâi de fier pe tine;
Ai strâns sânge și suspine;
Mari furtuni te-au sgduuit,
Inima ți-au răscolit,
Umerii ți-au apăsă,
Multe hoarde te-au călcat,
Te-au bătut și te-au furat,
Dar ca fiarele bulgare,
N'a fost val, prăpăd mai mare.
Uite-i, uite-i cum despoaie
Piei de om, cum sorb șiroaie
De venin cu sânge'n două,
Pe când grunți de oase plouă
Mestecați în dinți de fier;
Milă cei răniți le cer,
In genunchi — și ele rupte —
Și cu fețe negre, supte,
Ei se roagă și sărută
Cisma butucoasă, slută;
Dar nici-unul nu-i aude;
Mănele de sânge ude,
Cu baionetele-ascuțite
Scurmă ochii din orbite.
..
Ne luptăm și noi sărmanii,
Dar în față's și germanii
Ce ne seceră de cad,
Cad ca snopii, cad ca'n iad

RAZEȘUL

11

¹⁰⁸⁵ Frații noștri blăstămând,
 Țără, rădăcini mușcând,
 Am scăpat acum în larg;
 Pe deasupra curg, se sparg
 Valuri bombele și nu e
 Nici-un comandant să pue
 Umărul cu noi, să'ndemne;
 Toți or fi murit pesemne.
 Turtucaia viscolește,
 Cu șrapnele și huește,
 De nu știi pe care lume
 Te mai aflu, unde-anume.
 Unii dintre-ai noștri strâng
 Depe jos răniți și plâng;
 Alergând cu ei în spate
 Cad prin sârmele'ncurcate;
 Alții vin și vor să-i ducă,
 Ei de-o mână mi-i apucă
 Și mi-i târzie grăbiți,
 Însă cad și ei răniți.

..

Lazăr duce-un steag în dinți,
 Și cu ochi năuci, fierbinți
 Cată'n urmă; și pământul
 Parcă-i strigă: Fugi ca vântul.
 Limbi de foc se'ncrucișează
 Și plesnesc pe sus... burează
 Stropii de oțel topit,
 Porți și ziduri s'au pornit.
 Grinzii aprinse zboară'n aer,
 Și-i un răcnet și-i un vaer,
 Că de viu te-ai îngropă
 Dacă ai ști că scapi și-așa.
 Lazăr, Bumb și Hănăceag,
 Fiecare-având un steag,
 Iși desfac prin flăcări drum
 Și prin gloanțe și prin fum;

Valuri negre, 'nfuriate
 Bat și'n față, bat și'n spate.
¹⁰⁷³ Iată Dunărea bătrână...
 Lazăr Stroiă fără-o mână,
 Dar cu steagu'n dinți n'așteaptă;
 Cruce'și face cu-a lui dreaptă
 Și s'asvârle-apoi în apă,
 Chiar pe mal o bombă crapă.
 Vaetele-a mii de guri
 Freamătă'n bubuituri;
 Valuri mari cât poarta urlă,
 Urlă desnădejdea'n surlă,
 De se hâțână pământul,
 Volburi negre face vântul.
 Ehei, maică, maică-mea,
 Cum mai fierbe Dunărea!
 Malurile i se'ndoaie
 De soldați ce se'ncovoaie
 Sub vârtej de plumbi, sub moarte,
 Chinuiți, lăsați departe.
 Unii cu baioneta'și sparg
 Pieptul și'n al apei larg
 Se aruncă orbi de sânge,
 Dunărea pe toți mi-i strânge.
 Alții plâng și-și rup de ciudă
 Hainele, desaga udă,
 Mănele își frâng, își mușcă,
 Parcă's lei inchiși în cușcă.
 Însă tunurile bat,
 Sute de flăcăi abat
 În vâltorile'nroșite,
 Noaptea Dunărei i'nghite.
 Unii trec, dar mulți se'nneacă,
 Lotcile n'au când să-i treacă;
 Pier și marinarii, dându-și
 Sufletul pe vâsle, bându-și
 Cel din urmă strop de fiere,

Glia patriei le cere.
 Mulți își pun în sân pământ,
 Plin de sânge, plin de vânt,
 Și s'asvârl apoi să'nnoate
 Și să treacă, dar din spate
 Grindina de schijă-i bate.

¹¹¹⁴ Numai Bumb cu Hănăceag
 Și cu Lazăr, prinși de steag,
 Indoind a morții ghiară,
 Dincolo pe mal scăpară.
 Câțiva după ei mai trec,
 Însă groaznicul innec
 Strânge oastea și-o scufundă,
 În mormânt de ape-o'nfundă.
 Luncile'mprejur s'apleacă,
 Rugăciuni târzii să facă;
 Ramurile și-au cernit
 Pentru cei cari-au murit.
 În genunchi pădurea'ntreagă
 Pentru cei căzuți se roagă...

•••
 Și trecuți pe cellalt mal,
 Noi sârmanii, strânși pe-un deal,
 Am mocnit ca fiara'n cușcă,
 Fără pâne, fără pușcă.
 Unii sărutau pământul
 Și-l mușcau strigând: dea Sfântul
 Să ne'ntoarcem iar la luptă,
 Fie chiar cu dreapta ruptă;
 Dunărea vom ridica
 Și ne-om apăra cu ea...
 Hănăceag svâcnia ca focul
 Și nu-și mai afla el locul.
 Seara când ne-am rânduie

Să plecăm, el a murit.
 Fața și-o'ngropase'n steag,
 Steagul, ce i-a fost mai drag.
 I-am săpat și lui o groapă,
 Într'o luncă, lângă-o apă,
 Și l-am învelit apoi
 Cu pământ blajin, iar noi,
 Pâlcuri, pâlcuri ne-am tot dus,
 Singuri spre Moldova'n sus".

¹¹⁵⁰ Și-a tăcut Megele Gaia,
 N'a mai spus de Turtucaia.
 Plânsul l-a'nnecat, săracul,
 De și-a șters ochii cu sacul.
 Lacrimile-i șiroiau,
 Fața slabă i-o spălau,
 Vânt și fulgere aveau.

•••
 Și ți-am scris, mămucă dragă,
 Carte grea... cetește-o 'ntreagă,
 Și să nu mai spui în sat
 Toate câte le-ai aflat,
 Că s'o strâns din nou armata
 Și cu toții sântem gata.
 Rana mi s'a 'nchis și'aștept
 Lupta dreaptă piept la piept.
 Roagă-te pentru cei morți
 Și prescura să le-o porți,
 Și prin lacrimi, prin suspine,
 Roagă-te și pentru mine,
 Să mă țină Dumnezeu,
¹¹⁷⁰ Cum țin pușca'n mână eu.

Const. Asiminei

Ovidiu MUNTEAN

ÎNTRU MIZERIA TRANȘEELEOR ȘI BUCURIA DE A TRĂI MARELE RĂZBOI ÎN MEMORIILE SOLDATULUI ROMÂN MIHAI BUT

Abstract: *This study presents the war memoirs of the Romanian soldier Mihai But, who wrote them in a prisoner camp in Siberia. He was drafted in August 1914 in a unit of the 32nd Infantry Regiment, being immediately sent to the first line on the battlefield in Galicia (Eastern Europe). After three months of fierce battles, he was seriously wounded in the head and hand by a shell, and due to the fact that his unit was engaged in precipitated retreat, the whole lot of wounded soldiers (including Mihai But) was left behind. The abandoned wounded were taken off and treated by the Russian medical services. After recovery, Mihai But was interned in a prisoners' camp. Besides the memoirs themselves, included in his Book of Remembrance, his journal contains two folk poems, focused on the theme of war, which were collected in the camp. The journal evokes the sufferings endured by the soldiers on the frontline in the early months of the war, caused mainly by their long marches, the powerful counterattacks of the enemy, the disruptions of the supply services, the famine endured by the troops and the omnipresence of death in the trenches.*

Dimensiunea mondială a conflictului izbucnit acum mai bine de un secol, cei patru ani de suferințe și privațiuni de tot felul, omniprezența morții precum și numeroasele jertfe omenești l-au detașat în memoria colectivă ca pe un eveniment excepțional, care a schimbat destine și a marcat profund conștiințele a zeci de milioane de oameni. Amintirile din marea conflagrație au fost adesea așternute pe hârtie sub forma unor însemnări ori jurnale de front ce reprezintă „memoria de jos” a războiului, fiind în același timp și o sursă istorică de primă importanță. Scrise în anii războiului ori la scurt timp după încheierea păcii, ele se remarcă prin faptul că sunt credibile, aduc un plus de informație inedită, iar prin caracterul lor epic reflectă trăirile sufletești și emoțiile celor aflați odinioară în tranșee.

Din această categorie de scrieri fac parte și memoriile pe care le prezentăm mai jos, care focalizează amintirile trecerii prin război ale unui soldat român din Transilvania, încorporat în august 1914 în Regimentul 32 Infanterie¹ și trimis imediat în prima linie pe frontul din Galiția. În primul rând, constatăm o identitate între cele trei instanțe ale comunicării – autor, narator și personaj – în persoana soldatului Mihai But (1892-1953), cel care, aflat în lagăr în Siberia, a conceput și scris însemnările sale memorialistice ce evocă participarea la război cu tot cortegiul lui de suferințe, precum și căderea în prizonierat după trei luni de lupte împotriva rușilor.

Jurnalul² lui Mihai But se prezintă sub forma unui carnet scris în limba română cu cerneală neagră și creion, fiind legat cu două coperte din lemn. Pe acestea, autorul a sculptat, în anul 1915, titlul *Szibériából. EMLÉKÖNYV. DAURIA 1914-15 (Din Siberia.*

¹ Vezi *Budapest volt háziezredének a cs.és kir. 32. gyalogezrednek története (1741-1918)*, (Istoria fostului Regiment de infanterie nr. 32 din Budapesta), ed. Sandor Varga (Tinódi), Budapesta, 1929. În acest regiment au servit în timpul războiului un număr de 120.000 de militari, din care 8.944 au fost uciși.

² Jurnalul a intrat în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei în anul 2013. El provine de la d-na Sofia But, nepoata autorului, căreia îi mulțumim pentru informațiile transmise și pentru emoționanta evocare făcută bunicului Domniei Sale cu ocazia vernisajului expoziției temporare *Rememorând Marele Război 1914-2014* (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca, 27 iunie 2014).

Carte de aducere-aminte. Dauria, 1914-1915) și, respectiv, monograma stilizată M.B. (foto 1-2). Jurnalul a fost expus pentru prima dată cu ocazia unei expoziții temporare organizate la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei și consacrată centenarului izbucnirii Primului Război Mondial, fiind inclus și în catalogul³ aferent acesteia.

Jurnalul propriu-zis cuprinde, pe lângă un text în proză, intitulat *Carte de aducere aminte din războiul din anul 1914* (foto 3), și două creații populare în versuri, culese și îngrijite de autor în perioada detențiunii în Siberia, intitulate *Doină de jale* și, respectiv, *Versul războiului din 1914* (foto 4-5). Alături de acestea, Mihai But adaugă, în data de 20 mai 1918, cele șase strofe ale poeziei eminesciene *De ce nu-mi vii*, auzită de la camaradul său Vasile Barțu (foto 6). De altfel, el notează cu acribie reperele temporale la începutul ori finalul textelor scrise astfel încât, pe baza lor, se pot reconstitui întâmplările trăite de autor de la încorporare și până la internarea și mutarea în lagăr.

Cea mai consistentă parte a jurnalului este *Cartea de aducere aminte* (Anexă) și ea a fost redactată timp de o lună și jumătate (4 august-24 septembrie 1915) în primul lagăr de prizonieri din „orașul Dauria”. La 9 noiembrie 1915, când termină de cules și scris al doilea text – *Doina de jale* –, el se afla deja în cel de-al doilea lagăr, situat în localitatea Biisk⁴, transferul prizonierilor români făcându-se în data de 12 octombrie 1915. Tot la sfârșitul acestui an culege și *Versul războiului*, notând la începutul textului data și locul transcrierii acestuia în jurnal: „Siberia, 30 martie 1916”.

Analiza primelor două texte relevă faptul că ele narează evenimente și întâmplări aproape identice, trăite în același timp pe frontul din Galiția, atât de soldatul Mihai But, cât și de autorul anonim al *Doinei* ce a fost culeasă de el după aproape un an în lagărul din Siberia. Ceea ce le deosebește însă se referă la împrejurările căderii în prizonierat la ruși a celor doi autori. În cazul soldatului Mihai But, luarea sa ca prizonier de război este legată de rănirea lui gravă la cap și la mână de un obuz rusesc, urmată de internarea într-un spital de campanie improvizat și apoi abandonarea lui și a altor răniți în mâinile rușilor în urma unei retrageri precipitate. Pe de altă parte, autorul descrie în versuri ipostazele predării voluntare a unei mari unități în frunte cu comandantul ei, ca urmare a încercuirii de către trupele țariste. Oricum, cei doi s-au întâlnit în lagăr, după un drum efectuat în condiții vitrege, la limita supraviețuirii. Însemnările lui Mihai But din *Carte* evocă sumar întâmplările trăite după ce a fost luat prizonier. Lotul de răniți în care se afla și el a fost preluat de serviciile sanitare rusești și, pe un ger năpraznic, a fost transportat cu căruțele la gară, și de acolo cu trenul la spitalele din Kiev și din alte orașe. Din pricina rănilor sale grave de la cap și mână a fost necesară o spitalizare lungă până la vindecare, el amintind că, între 25 noiembrie 1914 și 10 martie 1915, a fost transferat în „trei orașe, adică în șase spitale”.

Nici pentru ceilalți prizonieri condițiile nu au fost mai bune. Starea lor fizică și morală este surprinsă în versurile *Doinei* care arată că, imediat după predare, soldații sunt „înconjurați de dușmani neîmpăcați”, apoi sunt dezarmați și obligați să mărșăluiească în condiții foarte aspre spre gară, de unde vor fi transportați cu trenul în Siberia. Flămânzi, deznădăjduiți că nu-și vor mai revedea familia și băntuiți de gânduri sinucigașe, ei par complet dezorientați, mai ales după separarea lor forțată de ofițerii care până atunci i-au comandat în luptă.

Așadar, pentru soldatul Mihai But, internarea în lagăr a reprezentat finalul

³ Ovidiu Muntean, Melinda Mitu, *Rememorând Marele Război 1914-2014*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, pp. 37-38.

⁴ Localitate situată în sud-vestul Siberiei, pe râul Biia, aflată la 3.061 km de Moscova.

unor evenimente dramatice începute în vara anului 1914, odată cu „porunca grea” de chemare la încorporare a contingentului său, pe motiv că „este bătaie mare cu împărat din altă țară”. În anul 1914, Mihai But avea 22 de ani și, fiind născut în satul Peceiu (azi localitate aparținând comunei Bănișor, jud. Sălaj), a fost nevoit să plece la centrul de instrucție din Zalău. Versurile *Doinei* evocă aici ritualul despărțirii soldatului de comunitatea satului, de rude, de familie, de părinți, soție și copii, cărora le cere să-l ierte pentru eventualele neplăceri, convins că el merge „la moarte”. Mai ales soției, care i-a fost dată prin „dreapta căsătorie”, îi cere să-i scrie câte o „cărțicea” și, în special, să se roage pentru ca să scape de moarte. Însăși plecarea din sat într-o zi de duminică, în timpul desfășurării în biserică a slujbei religioase, are această semnificație de invocare a ajutorului divin. Soldatul este rupt brutal din sânul familiei și este conștient că moartea printre străini este o moarte năpraznică, fără a se putea respecta ceremonialul obișnuit de înmormântare. De aceea își cheamă mama să-l bocească la plecarea din casa părintească: „Maică, măicuța mea/Dacă m-ai făcut fecior/ Plânge-ți inima cu dor/Că rămâi fără fecior/Că poate că nu mă întorc/La al meu iubit loc”. Literatura memorialistică a Primului Război Mondial consemnează acest moment tulburător prin pana lui Octavian C. Tăslăuanu, care amintește în jurnalul⁵ său de pe frontul galițian de scenele de jale întâmplare pe peroanele gărilor de unde se îmbarcau soldații.

Etapa următoare o constituie înstrăinarea soldatului de comunitatea satului și familie, de acest spațiu idealizat și încărcat cu o legătură afectivă puternică, odată cu drumul parcurs până la întâlnirea cu linia frontului. După două săptămâni de instrucție la Zalău, unde sunt echipați și înarmați, recruții sunt îmbarcați în tren și trimiși direct spre linia frontului după un itinerariu prestabilit. Astfel, trenul parcurge drumul prin localitățile Santău, Carei și Ungvár⁶ și se oprește undeva, în drum spre Lemberg⁷, unde trupele sunt debarcate deoarece „cătanele rușilor țin drumul trenului”.

În gărilile unde trenul oprește, soldații sunt întâmpinați cu cadouri, mâncare, băutură, muzică, joc și voie bună, dar și cu îndemnuri mobilizatoare atât de necesare pentru moralul trupelor. În gara Uzhorod, mesajul transmis de autorități este simplu și fiecare soldat trebuie să înțeleagă că merge la luptă să își apere țara: „Iar la gară o venit/Un director, om cinstit/La toți ne-o predicălit/Ca să nu ne supărăm/Că țara ne-o apărăm/Pentru dânsa ne luptăm/Ca să ne-o răscumpărăm”.

Toate acestea dispar la prima întâlnire a tinerilor recruți cu spațiul abrutizat al frontului și mai ales în momentul când zăresc o garnitură de vagoane pline cu răniți care se întorcea din prima linie: „Dar ni s-o rupt inima/Când de pe tren jos ne-am dat/Să căpătăm de mâncat/Că trenul o fost sosit/Cu vreo mie de răniți/O fost aproape o mie/Răniții din bătălie”.

Însemnările din *Carte* nu fac nicio referire la traseul parcurs de tren spre linia frontului. Aici, amintirile soldatului Mihai But încep abrupt cu momentul debarcării în localitatea Ungvár și se concentrează la început pe marșurile și luptele la care a participat, pe lipsa hranei și omniprezența morții în tranșee. Aflați în marș și traversând cu greu „o apă cumu-i Someșu”, camarazii săi vor primi botezul focului la scurt timp după ce vor ajunge pe aliniamentul frontului. Amploarea bombardamentului rusesc îi va produce o

⁵ Octavian C. Tăslăuanu, *Trei luni pe câmpul de război. Ziarul unui ofițer român din armata austro-ungară care a luat parte cu glotașii din Ardeal la luptele din Galiția*, Ediția a II-a, Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, 1915, p. 15, p. 46.

⁶ Azi Uzhorod, oraș în vestul Ucrainei, la granița cu Ungaria.

⁷ Azi Liov, oraș situat în vestul Ucrainei.

impresie puternică, pe care o consemnează de mai multe ori pe parcursul textului: „Așe dau rușii cu tunurile și cu mitralierele în orașul unde eram noi, de gândeam că toată lumea piere și noi asemenea pierim toți”.

După întâlnirea cu primele semne ale morții, frica și neliniștea sunt permanente, autorul relatând și momentul dramatic al morții unui soldat aflat lângă el în adăpost, care într-o clipă „trecu de pe astă lume”, fiind lovit în cap de un glonț pe când își aprindea pipa. Din prima linie, memoria sa a reținut și descris lupta din tranșee și adăposturi individuale – „sfarlenia” – oferind câteva informații despre particularitățile unei asemenea confruntări. Însuși autorul a fost rănit prima dată la cap tocmai pe când săpa un asemenea adăpost individual, motiv pentru care s-a dus la „locul de legat” și apoi la spital. Aici va rămâne o săptămână și își amintește că, în perioada convalescenței sale, „37 de feciori în lupta aceea au fost răniți și 15 au murit o săptămână până am fost eu în spital”. Mai apoi se referă la dimensiunea pierderilor umane după o altă luptă afirmând că, după ce unitatea s-a regrupat pe alte poziții defensive și s-a făcut numărătoarea, „din 247 de feciori numai 17 am fost rămas cu căpitanul”.

Pentru a completa aceste crude realități ale războiului, văzut și trăit în prima linie, Mihai But își aduce aminte și de gemetele soldaților răniți și muribunzi. Din cauza intensității focului, „feciorii picați” nu puteau fi ajutați la timp de către serviciile sanitare ale armatei, iar noaptea, pe când se înceta focul, soldații care se regrupau se împiedicau de trupurile inerte ale camarazilor lor cărora războiul le frânsese destinul în tranșeele din Galiția:

Am plecat înapoi, dar pe întuneric cum mergeam așa ne împiedecam de morți cum te împiedeci vara pe timpul secerii printre snopii de grâu dacă rămân peste noapte nestrânși și o merge omul printre ei. Cei mai mulți se văietau, că erau răniți de nu se mai puteau să se ducă, iar sanitarii încă nu au putut să vină la ei să-i lege, fiindcă care cum se scula, de îndată era puscat.

De altfel, imaginea rănitului muribund o regăsim și în versurile *Doinei*, în care anonimul autor descrie suferințele celor aflați în asemenea momente dramatice astfel: „În sat văzut-am picați/Voinici, ca snopii legați/Cu vaiet mare se plângeau/Și de alții se rugau/Ori să-i lege rănile/Ori să-i curme zilele”. În fața unor asemenea grozăvii ale războiului soldatul se roagă neîncetat lui Dumnezeu pentru a-și învinge frica și îi mulțumește în repetate rânduri că i-a „salvat viața de moarte” și l-a vindecat după cumplitele răni avute.

Dezorganizarea serviciilor de aprovizionare ale armatei austro-ungare are drept consecință lipsirea soldaților din prima linie de cele necesare traiului zilnic, în special mâncare. Împuținarea rațiilor zilnice, lipsa pâinii și foamea permanentă îndurată de trupe sunt mereu evocate în însemnări. Autorul amintește de soluțiile extreme la care recurg comandanții, care își trimit soldații prin satele părăsite de civili ca să aducă ce mai găsesc de mâncare. Memoria sa reține și spectacolul dezolant al unui asemenea sat abandonat de locuitori, unde totuși militarii mai găsesc ceva de mâncare:

Apoi am înjunghiat câțiva porci și am prins găște și rațe și ne-am dus cu noi mere și prune acolo unde eram așezați în lagăr. Porcii și găștele i-am pregătit și am fiert carnea și am mâncat fără de pită și nesărată, că nu am avut nici sare la noi.

Amintim în acest context și episodul pitoresc petrecut după ce a părăsit spitalul pe când încerca să-și regăsească unitatea de unde plecase. Aflat într-o localitate bombardată, el se întâlnește cu un alt soldat român ce-l convinge să meargă împreună să cumpere un

porc și să-l pregătească pentru masa ofițerilor. Probabil că este una din puținele ocazii în care nu a suferit de foame deoarece, spune el, după ce au cumpărat un porc cu 40 de coroane, măcelarul și ajutoarele sale „au făcut cârnați și, cum se cade, și nouă ne-a făcut un guiș de porc așe bun cum se cuvine și ne-am hrănit bine”.

După alte peripeții, Mihai But reușește să revină cu greu la compania sa, probabil în zona localității Wadovice din sudul Poloniei, iar apoi, timp de două săptămâni, unitatea sa este trimisă să păzească un pod. Deși pe timpul nopții trebuiau să rabde de frig, autorul ne încredințează că aici traiul era mult mai bun deoarece „bucătăriile de campanie erau cu noi și ne fierbeau regulat și pită încă căpătam că ne aduceau cu carele”.

În toamna anului 1914, avansul rapid al trupelor țariste în Galiția și cucerirea orașului Lemberg au determinat străpungerea frontului, asediul fortăreței austriece de la Przemyśl (foto 7) și retragerea precipitată a trupelor austro-ungare pe aliniamentul Munților Carpați. Situația disperată a trupelor este sesizată și de autor, care notează în jurnal că unitatea unde era el încorporat – Regimentul de Infanterie nr. 32 – era într-o permanentă retragere din fața inamicului. Practic, după episodul scurt de acalmie când plutonului său i se încredințase paza unui pod important ce asigura aprovizionarea trupelor, tot efectivul este chemat înapoi la regiment și trimis în prima linie deoarece, spune autorul, „nu biruiau ai noștri cu pizmașii”.

În cursul acestei retrageri generale, pe un ger cumplit, are loc și ultima luptă la care participă soldatul Mihai But. Datorită faptului că pământul era foarte înghețat, nu a putut să sape „șanțuri”, iar mica sa movilă ridicată doar din pământ nu i-a putut oferi o protecție mai bună în fața obuzelor de artilerie rusești. În toiul luptei, o schijă de obuz l-a lovit în cap cauzându-i o rană profundă, potențial letală, după cum notează el la finalul *Cărții* scrise după zece luni în lagărul de prizonieri din Siberia:

După ce am fost puscat două ore sute de gloanțe, atunci m-a lovit peste cap o bucată de fier din granat de la ruși de am fost murit un ceas și jumătate. Imediat au sărit doi feciori și m-au legat la cap, dar eu nu am mai știut atunci când m-o legat că am fost amețit de la lovitura cea crâncenă ce am căpătat. Cam peste un ceas și jumătate m-am mai trezit și m-au dus la locul de legat doctorii noștri. I-am auzit vorbind că eu nu o să mai trăiesc mai mult de două zile, așe am fost de rău strâcat la cap dinăuntru. Dar fie Tatăl cel ceresc lăudat că m-am vindecat și trăiesc până în ziua de azi!

Însemnările sale ne prezintă o filă din cronica Marelui Război și evocă oarecum destinul asemănător al sutelor de mii de transilvăneni care au fost implicați în conflict, încă din prima zi, din cauza statutului lor politico-administrativ de subordonare față de Austro-Ungaria, situație în care toate deciziile politico-militare luate de administrația centrală de la Budapesta și de Împăratul Francisc Iosif trebuiau respectate.

Memoriile redactate de Mihai But conțin informații interesante și veridice despre suferințele și luptele de pe frontul din Galiția, văzute prin ochii unui simplu soldat având o instrucție elementară, dar care totuși știa să scrie. În general, memorialistica referitoare la război conține o serie de texte ce descriu întâmplările personale ale unor personaje diferite ca poziție socială, educație, ierarhie militară. În acest sens, este de remarcat faptul că unicitatea textului prezentat mai jos este asigurată atât de statutul social al autorului – țăran cu patru clase primare –, de poziția lui inferioară în ierarhia militară, cât și, mai ales, de faptul că cele patru luni de luptă în Galiția le-a petrecut aproape în întregime în prima linie a frontului, fiind apoi grav rănit și luat prizonier.

Mihai But a fost un învingător. A supraviețuit războiului, cumplitelor răni avute,

frigului și detențiunii în Siberia și, după opt ani, s-a întors acasă. Nu același destin l-au avut doi dintre consătenii săi, care au murit în lagărele din Siberia. Războiul l-a marcat profund și i-a lăsat urme atât fizice, cât și sufletești, dar cu toate acestea a reușit să-și întemeieze o familie în satul Peceiu, jud. Sălaj, unde a mai trăit trei decenii după întoarcerea din Siberia.

Lista ilustrațiilor:

- 1 - Coperta I, având titlul sculptat în lemn.
- 2 - Coperta a IV-a, cu monograma MB.
- 3 - *Carte de aducere aminte din războiul din anul 1914*, prima pagină, manuscris.
- 4 - *Doina de jale*, prima pagină, manuscris.
- 5 - *Versul războiului*, prima pagină, manuscris.
- 6 - *De ce nu-mi vii*, prima pagină, manuscris.
- 7 - Carte poștală reprezentând o scenă de luptă din localitatea poloneză Przemyśl

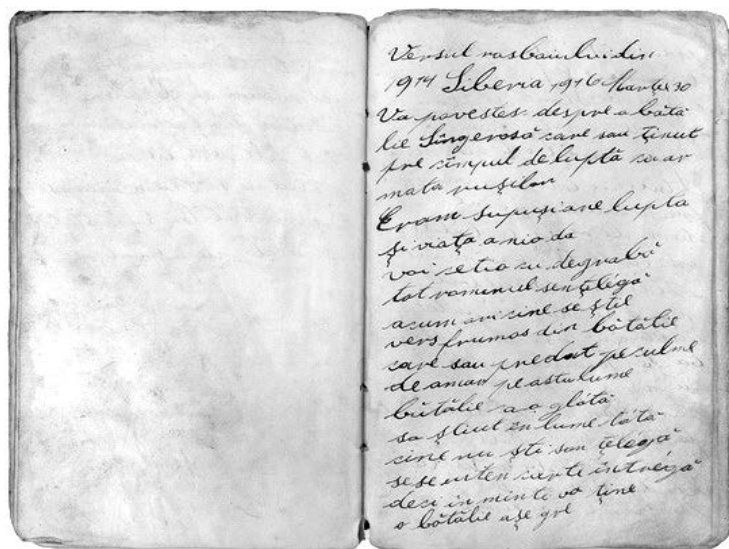
1

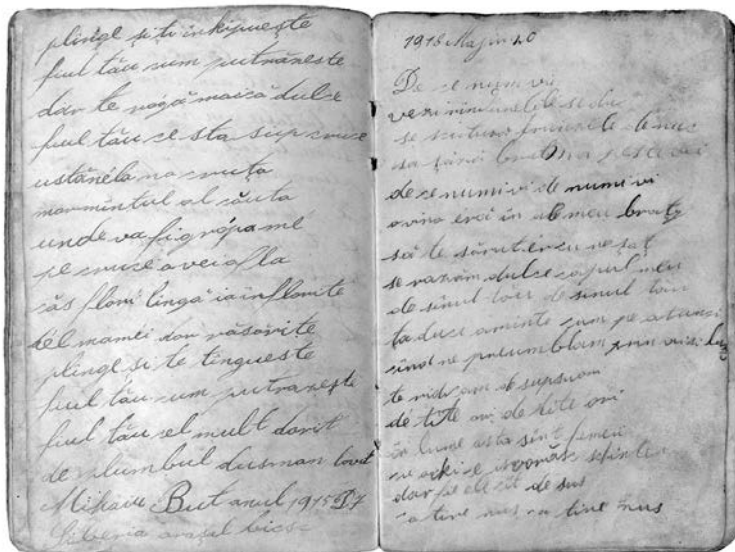
2

5

6

ANEXĂ

Buth Mihály, Dauriá 1915, Áuguszt 4le, Sziberijában

CARTE DE ADUCERE AMINTE DIN RĂȘBOIUL DIN ANUL 1914

SCRISĂ ÎN ASIA ÎN ORAȘUL DAURIA ÎN AGUST 4 LE

În luna lui august 1914, în 18 sara, ne-am pus pe mașină⁸ și în 20 ne-am scoborât în Galiția într-un oraș cu numele Ungvár⁹, de unde am plecat după amiază și am mers vreo 3 sate. Ne-am umplut puștile cu gloanțe și atunci am știut că nu-i glumă, fără întradevăr merem la foc. Atunci am sosit cam pe la 10 ore într-un sat unde ne-am culcat și în 21 ne-o pus vărsat¹⁰, adică ne-o altoit mai pe toți, și în satul acela am rămas până în 23 august dimineața. În 23 am plecat spre pizmași. Din 23 și până în 28 ne-am dus, zi și noapte, până ne-am întâlnit cu pizmașii. În 28 august, adică în ziua de Sântă Marie, după amiază am ajuns într-un oraș, acolo ne-o spus că vom căpăta de-amiază și pită, în ziua aceea nu am fost căpătat deloc.

Era pe când făceam puștile piramidă și ne descălțam, că picioarele ne erau mai putrede de sudori și umflate de atâta drum, iar regimentele noastre erau așezate pe dunga drumului. Numai decît auzim dintr-o pădure din apropierea orașului că așe dau rușii cu tunurile și cu mașinainghever¹¹ în orașul unde eram noi de gândeam că toată lumea piere și noi asemenea pierim toți. De loc¹², am căpătat poruncă să facem sfarlenie¹³ către ei să-i pușcăm. Fiindcă eram toți desculți, abia am putut să ne tragem bocancii fără de obiele, fiindcă toți ne spălam picioarele, și în loc să căpătăm ceva de gustare să ne alinăm foamea căpătăm focul cel crâncen.

Prin orașul acela era o apă ca Someșu și peste apă un pod, dar nu am putut toți să așteptăm să trecem toți pe podul acela, fără cele mai multe trupe au trecut prin apă și am ieșit afară din oraș și am făcut sfarlenie către ei. Dar, trecând prin apă cu degrabă, nu am putut să ne tragem ceaplauăle¹⁴ prin bocanci și mai la toți care am trecut prin apă ni-o picat bocancii din picioare trecând peste ceva ogaș¹⁵. Încă câțva loc am mers desculți, că noroc pe noi că am rămas de rezervă, că erau alte trupe înaintea noastră, și am avut atâta vreme de ne-am încălțat și ne-am tocmnit ristungu¹⁶. Cam către 6 ceasuri am căpătat poruncă să mergem la sfarlenie, la aripa stângă, să întărim sfarlenia că o fost picat foarte mulți. Când am mers de acolo și când ne-am sculat în picioare așe o pușcat rușii după noi, că numai fluiera gloanțele și granatele¹⁷ din toate părțile și cum fugeam pe tot minutul picau din noi, că rușii erau toți în gropi ascunși încât noi nu puteam nici

⁸ Aici cu sensul de tren militar.

⁹ Azi Uzhorod, oraș în vestul Ucrainei la granița cu Ungaria.

¹⁰ Vaccin.

¹¹ Mitralieră (< germ. Machinegewehr).

¹² În text cu sensul de: imediat, de îndată, numai decît.

¹³ Luptă desfășurată pe o linie formată din tranșee și adăposturi individuale.

¹⁴ Șireturi din piele.

¹⁵ Denivelare, brazdă.

¹⁶ Echipament (< germ. Rüstung).

¹⁷ Aici cu sensul de proiectil de artilerie, obuz.

să-i vedem.

În ziua de Sântămărie, sara, am ajuns într-o pădure și ne-am băgat într-o râpă afundă și de acolo am pușcat până s-o făcut noapte și n-am mai putut să vedem să pușcăm. S-o încetat focul și de la ei, apoi am mers ca trei kilometri înapoi și ne-am culcat flămânzi că în ziua ceea nu am mâncat nimic. În 29 august am rămas la barăci unde ne-am fost așezat în lagăr și, în cealaltă zi, s-o dus alții în locul nostru și noi am așteptat să ne vie carele cu pită, că nu mai puteam face nimic de flămânzi ce eram, dar nu ne-o vinit nimic.

Dacă o văzut ofițirii noștri că nu ne mai vine să căpătăm nimic, cum eram așezați lângă un sat, ne-o slobozit să merem în satul acela să aducem porci, galițe¹⁸, orice am afla, să tăiem și să fierbem să mâncăm. Cum am căpătat porunca, de loc ne-am și dus în sat să aflăm ceva, dar n-am aflat în satul acela baremi o coajă de pită, fiindcă o fost rușii mai înainte și o mâncat ei tot ce o fost de mâncare acolo.

Satul era pustiu de oameni, s-o fost dus din sat bieții țivili cu femei și copii cu tot de frica cătanelor. Porcii erau sloboziți din cotețe la drum, vitele, câte o mai fost nemâncate de ruși, erau prin grădini, vițeei răgeau de foame pe uliță că te durea inima de ei. Apoi am înjunghiat câțiva porci și am prins găște și rațe și ne-am dus cu noi mere și prune acolo unde eram așezați în lagăr. Porcii și găștele i-am pregătit și am fiert carnea și am mâncat fără de pită și nesărată că nu am avut nici sare la noi.

Apoi, în loc de ojină¹⁹, am căpătat poruncă să merem în sfarlenie să-i slobozim pe ceilalți de acolo de pe câmpul de luptă și am tot mers până la miez de noapte până am ajuns într-o pădure și acolo am rămas până când o ieșit zorile.

În zori, am ieșit afară din pădure, ne-am dus peste niște ogoare și am făcut sfarlenie și am plecat către pizmași că ofițirii noștri s-au uitat cu ocheanul că unde s-au așezat pizmașii. Erau puțini lângă un sat, dar cei mai mulți erau suiți în podul caselor și în turnul bisericii au suit rușii 2 mașini în ghever. Când răsărea soarele, ne-am așezat în sfarlenie pe un râț²⁰ de pășune. Dar bunul Dumnezeu m-o dus într-o gropiță că în așa foc am fost în ziua cea, de din ce a răsărit soarele și până a asfințit n-am putut să merem nici înainte nici înapoi, nici ceva groapă să săpăm, iar care cum își ridica capu de la pământ de loc îi era gata viața. Bietul vecinul meu, care era lângă mine aprinzându-și pipa, căpătă un glonț prin cap de nu mai zisă numa o dată: – *loi!* – și trecu de pe astă lume.

Și de când o răsărit soarele până ce o asfințit nu mi-am mai putut să-mi ridic capul și tăta ziua acolo m-o ars soarele și apoi când o vinit agiutor, adică răzărva dinapoi, așe picau bieții feciori. Și după ce s-o întunecat am plecat de acolo după ce a încetat focul. Am plecat înapoi, dar pe întuneric cum merem așe ne împiedecam de morți cum te împiedeci vara pe timpul secerii printre snopii de grâu dacă rămân peste noapte nestrânși și o mere omul printre ei. Cei mai mulți se văietau, că erau răniți de nu se mai puteau să se ducă iar sanitariii încă nu au putut să vină la ei să-i lege, fiindcă care cum se scula de loc era pușcat. Și eu, în ace zi, în tăț perțul²¹ mi-așteptam moartea. Dar fie atotputernicul Dumnezeu lăudat că mi-o scăpat viața de moarte și trăiesc până în ziua de azi!

Apoi o băgat pe ei un batalion de pușcași, adică care sunt vânători în civile cum

¹⁸ Păsări de curte.

¹⁹ Pauză de mâncare după-amiază.

²⁰ Câmp necosit, fâneață.

²¹ În orice secundă.

se spune în ungurește *egy vadász zászlóalj*. După ce o încetat focul ne-o făcut adunarea, iar care cătane o fost în sfarlenie la partea stângă, cu ofițeri cu tot, s-au retras în pădure și au fugit înapoi. Și când ne-o comandat să ne strângem laolaltă, din 247 de feciori numai 17 am fost rămas cu căpitanul. Pe întuneric nu ne puteam să ne adunăm alte regimente, fiindcă ne-am fost învăluit și eram împrăștiați și ascunși toți, de nu ne mai puteam să ne strângem, ca atunci când să țipă cioara între pui și abia îi strânge cloșca de prin buruieni.

Și de acolo i-am bătut înapoi și s-au retras rușii până dimineată în sat. Am tot mers o săptămână și jumătate și tot nu i-am întâlnit, apoi am căpătat poruncă să vinim înapoi din Rusia, că eram băgați în Rusia și rușii s-o fost tras pe la Carpați, pe dinapoia noastră, să ne poată pierde. Dar dacă noi ne-am retras de pe pante ce am auzit că au rămas la Carpați. Noi fiindcă eram puțini și tunuri nu aveam, că tunurile noastre erau duse, abia am scăpat de ei că nu ne-o prins acolo. Pe așe loc am putut ieși, că tot în mânuri²² ne-am tras pe un munte și am scăpat de ei printre niște smidă²³ deasă.

Apoi două săptămâni am tot mers înapoi către țara ungurească și, în luna octombrie, erau niște ploi de mai să ne omoare. Am ajuns într-o pădure și acolo ne-am așezat, ne-am făcut gropi și șanțuri afunde încât dacă ne băgam în ele nu ne mai puteam vedea. Acolo am avut ceva ajutor și, din satele din apropiere, am adus tot felul de scule, firezu mare, am stricat câteva case și șuri și am adus din sat scânduri și ușile de pe la case și ne-am pregătit de pizmași. Două săptămâni am lucrat în pădure și am făcut cancelarie în pământ și grajduri de cai. Am făcut și drumuri de la o companie la alta și acolo două săptămâni nu ni-o fost rău fiindcă erau cohele²⁴ cu noi și ne fierbeau regulat. Dar pe când am pus tăte cele în rând și ne-am pregătit de iarnă, că acolo ne-o spus că vom fi și la iarnă, numaidecât, la două săptămâni, dacă vedem că rușii nu vin la noi am plecat de acolo și am tot mers o săptămână, zi și noapte, și iar am dat față cu ei, dar noi, 32 ezred²⁵, am rămas de rezervă la un temei²⁶. Cum am sosit către amiază ne-am pus puștile piramidă la spatele temeiului și, de după amiază și până sara, tot peste capul nostru o trecut gloanțele, de cădeau și până la 200 de pași de noi numai fiindcă tunarii noștri erau acolo aproape de noi și adesea pușcau cu tunurile către ruși. Rușii dădeau cu a lor tunuri după ai noștri, dar le era prea scurtă pușcătura că nu ajungea până la ai noștri. Așe dară noi tot acolo am rămas și noaptea dar noaptea așe o pușcat rușii către noi de gândeam că nu mai rămânem nici unu.

Cam cătră zece ceasuri sara, când era mai mare focul, ne duce să ajutăm la ai neamțului acolo la sfarlenie afară din oraș, dar așe umbla gloanțele printre noi. Cum meream prin oraș așe vineau gloanțele din pușcă că țiglele, ciripurile²⁷ așe se spărgeau de pe case și ferestrele se spărgeau și bieții feciori numai picau sub ploaia de gloanțe. Dar era și cam noros și era o apă afundă de nu am putut să o trecem numai pe o punte. Și căpitanu s-o dus înainte cu zece feciori. Noi, pe întuneric, ne-am pierdut de el fiindcă am mers printr-o pădure și era întuneric de nu ne vedeam unu pe altu. Căpitanu nostru s-o dus prin sfarlenia neamțului și s-o gândit că mai sunt de ai noștri mai înainte și s-o dus chiar până în sfarlenia rușilor. Și pe el și pe șapte feciori l-au prins rușii. Trei feciori au scăpat de acolo pe întuneric și au vinit înapoi la noi și ne-o spus ce s-o întâmplat cu

²² Mâini.

²³ Desiș format din pădure tânără.

²⁴ Bucătării de campanie.

²⁵ Regimentul de Infanterie nr. 32

²⁶ Aici cu sensul de adăpost militar improvizat.

²⁷ Țigle.

căpitanu nostru și că unde o rămas. Dar unu o venit pușcat într-un picior dar numai prin carne l-o lovit, osul nu i l-o stricat. Și în aceea zi s-a dus la ispitaie²⁸ și apoi o rămas hadnag²⁹, comandant de companie. Și dacă s-o încetat focu ne-o strâns hadnag²⁹ laolaltă și am plecat înapoi la temeiul acela.

În altă zi, am mers de acolo în sat la o casă și ne-am făcut gropi în ocol că în șură nu ne puteam culca de gloanțe că așe vineau de spârgeau peretele. Numai în gropi ne culcam, și zi și noapte, și acolo am stat două săptămâni. În cele două săptămâni cu ochii n-am mai văzut pită nici unu. Numai pe la miezul nopții să mai găta focul și veneau cohele la noi de mâncam o dată la 24 de ceasuri levese³⁰ fără pită. Și ziua, când nu mai pușcau așe tare rușii, meream în sat de ne mai fierbeam o oală de cartofi, dar încă atunci nu am răbdat tare multă foame. O fost și așe zile că nu căpătam nimic, numai cum găseam pe câmp curechiu³¹, țipam frunzele de pe el și coceam curechiu și napi și bob nefiert și cu de acele trăiam. Iar dacă aflam morcovi aceia erau ca pita de buni. Și cu Petre Mitru m-am întâlnit în Galiția o dată.

Din satul acela ne-am luat noi, honvezii, la o apă mare cumu-i Tisa, acolo eu am fost două săptămâni. Acolo, eu cât era noapte tot lucram, făceam șanț și gropi în care ne culcam. Și erau ploi foarte multe și în luna lui octombrie de tare cu greu petreceam fiindcă eram toți uzi până-i lume. Dar fie bunul Dumnezeu lăudat fiindcă cât am fost la sfarlenie am fost tot sănătos, nu mi s-a întâmplat ceva beteșug³², fie bunul Dumnezeu lăudat că baremi dacă nu am fost beteag am petrecut mai bine.

Când eram la apa ace mare, vine o mașină ce zboară în cer, adică repülőgép, acolo sus cât abia îl vedeam și ne vede așe cum suntem așezați acolo. Dar noi am pușcat după el dar nu l-am putut să-l doborâm. Când era cam pe la cinci ore după amiază s-o apucat rușii de pușcat așe că s-o înhâit³³ groapa strajemeșterului³⁴ în care era. Eu m-am fost dus la el ca să-mi deie vergeaua ace de scos patronu³⁵ din pușcă, că așa am dat foc de nu putea feslușu³⁶ să tragă patroanele afară din pușcă. Așe foc era de și pământul se cutremura, așe da cu șrapnelu și cu granatu către noi că am gândit că dară cu toții pierim.

Dar, de apă eram cam până la două sute de pași, dar în toată noaptea trebuia să merem să ținem slujbă³⁷ acolo, că rușii erau dincolo de apă, noi dincoace, și îi pândeam ca nu cumva noaptea să vie la noi. Dar chiar eu în sara ace m-am dus cu doi inși să ținem slujbă. Iar pe țărmurile apei acele mari aveam gropi afunde cât eram eu de mare, de nu ne mai puteau să ne puște acolo. Când m-am dus în slujbă, mergând prin răchite, m-o luat sama rușii de dincolo de apă, și de lună se vedea. Și, chiar când m-am țipat în groapă, o pușcat în noi și, cum am sărit în groapă, o vinit un glonț prin cureaua de la pușcă dar pe mine nu m-o lovit.

Și apoi, la miez de noapte, am căpătat poruncă să merem la sfarlenie și de acolo am

²⁸ Spital de campanie.

²⁹ Locotenent.

³⁰ Supă.

³¹ Varză.

³² Boală.

³³ Surpat.

³⁴ Plutonier.

³⁵ Tubul cartușului.

³⁶ Închizătorul armei.

³⁷ Aici cu sensul de sentinela.

mers înapoi în alt loc și, pe la amiază, am ajuns într-un sat unde am stat într-o grădină și am căpătat mâncare. Apoi am intrat într-un oraș frumos unde am ajuns cam pe la unsprezece ceasuri sara și ne-am culcat acolo până dimineața. Dar când am ajuns în oraș am trecut așa prin mare tină³⁸ până la genunchi, așa ca maltaru³⁹, și acolo ne-am hodinit o zi. În cealaltă zi, sara, am plecat de acolo și pe când se întuneca am trecut o apă mare și am sosit la un ceas după miezul nopții în alt loc. Când am mers din oraș, festivare ne-am dus un snop de paie în spate și o scândură de doi metri de lungă să ne facem iar gropi în pământ să nu ne poată pușca rușii.

Și dacă am ajuns acolo, de loc ne-am apucat să facem șanț afund ca să putem umbla unu lângă altul. Pe când era gata șanțul de săpat și puneam paiele în el vine strajemeșteru la noi și zice că ne e bine, că trebuie să-l săpăm mai afund. Eram cu unu Lupan Petre din Giumelcis⁴⁰ și, de loc, ne sculăm și țipăm paiele afară și săpăm. Cu borneul⁴¹ în spate, eu îmi ridic capul un pic să mă îndrept și rușii s-o fost apucat de pușcat. Cum îmi ridicam capu gloanțele veneau mai mereu. Zic către celălalt că ar fi bine ne plecăm capul să nu căpătăm ceva peste el. Iar ne aplecam și mai lucram, mai țip de trei ori pământ afară din șanț, și de loc numai simt că îmi vâjâie capul și pe grumaz de-a stânga ciorăie⁴² sângele din cap, dar numai un pic mă cam durea. Atunci zic către ortacul meu: „Petre, io îs gata ! Vină și mă leagă la cap că mă duc în corhaz!”⁴³. Dar cum lucram eu o mi-o venit un glonț din pușcă și mi-o trecut și prin bocancii cei de rezervă din spate și o ieșit prin șaică⁴⁴. [o filă lipsă].

Doctoru o zis să mă duc că el nu m-o fost văzut cum am fost rănit. Și 37 de feciori în sfarlenia ace o fost răniți și 15 o murit o săptămână până am fost eu în ispitaiu. La o săptămână am plecat din ispitaiu iar la sfarlenie, dar ziua nu am putut, adică într-o duminică, că așa pușcau rușii de gândeam că pierde toată lumea.

Și mergând eu prin oraș, iacă întâlnesc un român de la reghementu nostru și mă dau în vorbă cu el. Și îmi spune că el are îngăduință de la tisturi⁴⁵ să cumpere un porc, să-l taie, să-l fiarbă și să-l ducă la ofițiri gata și eu să fiu de tovarăș că nu-i place nici lui singur, și ne-om hrăni bine după ce s-o fierbe. Așa am și făcut. Ne-am dus prin oraș, am luat un porc cu 40 de koroane și pentru 3 koroane l-o tăiat un mesaros⁴⁶ și, pentru 4 koroane, l-o fiert niște femei. Și o făcut cârnați și, cum se cade, și nouă ne-o făcut un guiaș de porc așa bun cum se cuvine și ne-am hrănit bine. Apoi ne-am dus la sfarlenie dacă s-o întunecat dar nu mi-am aflat batalionu. Și mi-am mai întâlnit 2 tovarăși de la al meu batalion și iar am mers în oraș de ne-am culcat într-o casă pustie până dimineață, apoi am mers de acolo.

Pe când am mers noi de acolo și, dimineața, până ne-am cumpărat ceva de prânz am întârziat. Și pe când am voit să ne ducem la sfarlenie nu am putut mere chiar până la sfarlenie că era departe de oraș și gloanțele veneau ca și picurii de ploaie încât era să

³⁸ Noroi.

³⁹ Mortar.

⁴⁰ Azi localitatea Plopiș, jud. Sălaj.

⁴¹ Raniță.

⁴² Curge.

⁴³ Spital.

⁴⁴ Cratiță. Aici cu sensul de gamelă.

⁴⁵ Ofițeri.

⁴⁶ Măcelar.

pierim. Ne-am înturnat către amiază în oraș și chiar am auzit că al nostru hadosztat⁴⁷ s-o dus de acolo. Am mers și am întrebat la hadosztat parancsanoksag⁴⁸, și am spus că de unde vin din ispitaiu și ce mi s-a întâmplat și că aș voi să mă duc la sfarlenie și nu știu unde mi s-a dus reghementul și nu-l găesc acolo. De loc, am căpătat scrisoare unde sunt ai noștri și prin care sate să trec ca să-i găesc. Ceilalți tovarăși m-au așteptat într-un drum pentru că ei s-o fost pierdut de reghementul lor cam de două săptămâni. Și se temeau că i-o pușca pentru că ei o fost fugit din sfarlenie, din foc, și au șezut tot ascunși. Dacă am venit cu veste la ei, de loc au și plecat cu mine. Dar pe drum, pe unde meream prin orașul acela, așe dădeau muscalii cu tunurile de gândeam că piere tot orașul. Și chiar cum meream noi 3 înși iacă vine un glonț din tun, și de loc s-au prăbușit toate și credeam că ne va omori și pe noi. Noi ședeam atunci sub un gard de piatră și iar o trecut cinci ruși ce mânau tunul. Ei s-o speriat și o fugit înapoi în oraș dar eu m-am dus mai departe până ce am ajuns chiar pe când asfințea soarele.

Am ajuns compania într-un sat ce se numește Bodovițe⁴⁹. De loc m-am dus la țugul⁵⁰ meu și chiar atunci erau așezați pe marginea drumului să se hodinească că erau osteniți. M-am dus la tug-comandant, adică la strajemeșter, că el îmi era comandant. Mă duc și îi spun că am venit din ispitaiu și deși la cap încă eram legat baremi acum nu mă doare deloc. După aceea m-am dus la oberleitan⁵¹, care m-a întrebat că iute m-am și vindecat la cap. De acolo am și plecat, dar nu departe, și ne-am înșirat lângă o apă și ne-am săpat gropi apoi ne-am culcat. În acea zi am plecat de acolo cam la 200 de pași și ne-am făcut alte gropi în alt loc pe lângă marginea unei ape ca să nu poată trece rușii la noi și acolo am stat două săptămâni.

De acolo am plecat la două săptămâni cam pe la miezul nopții și am mers două zile și trei nopți fără pită și mai picam de flămânzi pe drum. Apoi am sosit într-un sat unde am căpătat mâncare, adică fiertură, dar pită nici atunci. Apoi am mers la o apă așe mare, un lac unde apoi umbla vaporu pe apă de ne purta. Noi am ținut slujbă la un pod ce o fost făcut de podarii noștri peste ea ca să poată purta cele de lipsă pentru katanoság⁵². Acolo ne-o fost bine două săptămâni cât am stat, fiindcă cohele erau cu noi și ne fierbeau regulat și pită încă căpătam că ne aduceau cu carele. Numai de ace era rău că era un ger mare și ne era foarte frig noaptea a ține slujbă.

La două săptămâni am căpătat poruncă să merem la reghement, că nu biruiau ai noștri cu pizmașii și am plecat pe la miezul nopții de acolo și am mers două nopți și o zi până am aflat reghementul. La reghement am sosit când apunea soarele dar n-am putut să merem la ei că așe foc era de gândeam că toată lumea piere. Am așteptat într-o răpă până s-o mai întunecat și o încetat focul. Apoi am plecat de acolo la ei dar, când soseam la linia focului, ei o fost plecat îndărăpt că îi prăpădeau de tot rușii. Apoi cum ne-am întâlnit cu ei am plecat și noi înapoi și am mers toată noaptea. Pe când ieșeau zorile am sosit într-un temei și am rămas acolo până către amiază.

Apoi nu am putut să săpăm că pământul era înghețat mai afund de un șuc⁵³ și era toată ziua ger și nu am avut loc. Așe dară era o arătură aproape de noi și cu țolurile de

⁴⁷ Unitate militară.

⁴⁸ Comandament.

⁴⁹ Probabil Wadowice, localitate în sudul Poloniei.

⁵⁰ Pluton.

⁵¹ Locotenent-major.

⁵² Trupă militară.

⁵³ Măsură de lungime echivalând cu 33 cm.

acoperit ne-am apucat să purtăm glij înghețate și fiecare am făcut un pic de holm⁵⁴ de pământ peste cap ca să nu ne ieie așe iute sama rușii. Pe când era ziua bună am fost gata cu ele și ne-am apucat de pușcat către ruși, și ei către noi, până pe la nouă ceasuri.

Atunci, dimineața, pe la nouă ceasuri, eram flămând și m-am apucat să prânzesc o conservă cu pită așe culcat, dar nu mi-am mai spart conserva. După ce am fost pușcat două ore sute de gloanțe, atunci m-a lovit peste cap un dărab⁵⁵ de fier din granat de la ruși de am fost murit un ceas și jumătate. De loc au sărit doi feciori și m-au legat la cap, dar eu nu am mai știut atunci când m-o legat că am fost amețit de la lovitura cea crâncenă ce am căpătat. Cam peste un ceas și jumătate m-am mai trezit și m-au dus la locul de legat doctorii noștri. I-am auzit vorbind că eu nu o să mai trăiesc mai mult de două zile, așe am fost de rău străcat la cap dinăuntru. Dar fie Tatăl cel ceresc lăudat că m-am vindecat și trăiesc până în ziua de azi!

Și apoi o mers îndărăpt și ai noștri că-i omoreau rușii. Și apoi, în ziua ace, în 25 noiembrie, cum o pornit îndărăpt ai noștri, noaptea s-o dus și doctorii din satul acela și pe noi, pe răniți, ne-o lăsat la ruși. Și apoi dimineața o vinit rușii. Și cum o dat de noi acolo, de loc au rânduie 37 de cocii⁵⁶ și ne-o pus pe cocii și ne-o dus la stație⁵⁷ în Rusia.

De acolo, din locul de legat, până la stație am mers 3 zile și 3 nopți și era un ger mare de gândeam că înghețăm în car, fiindcă era și un vânt rece de cum îmi scoteam capul de sub țol⁵⁸ gândeam că-mi crapă obrazul. Și la 3 zile am ajuns la stație și ne-o pus pe mașină. Și o vinit 3 doctori ruși cu noi că am mers 7 zile și 8 nopți până am ajuns într-un oraș cu numele Chiev. Acolo, la stație, o venit după noi și ne-o dus în ispitaie. Și am fost în ispitaie din noiembrie până în mărtisor 10-le, în 3 orașe adică în 6 ispitaieri am fost în acea vreme. Și în 10 mărtisor am ieșit vindecat din ispitaie și am plecat la Siberia și până astăzi sunt aici, adică 24 septembrie 1915.

---

⁵⁴ Movilă.

⁵⁵ Bucată.

⁵⁶ Căruțe.

⁵⁷ Gară.

⁵⁸ Pătură.

Steluța SUCIU

**PE MARGINEA UNUI MANUSCRIS
– AMINTIRILE DR. N.G.V. GOLOGAN –**

Résumé: *Le manuscrit intitulé „Cartea stâinii. Locuri și oameni. Gânduri și fapte. Hronicul copilăriei și al tinereților” m’a été donné par la famille pour le publier. Le dossier contient plus de mille pages écrites à la main, élaborées par le Dr. N.G.V. Gologan, leur signataire, après être sorti de la prison en 1954. La lecture du manuscrit m’a montré que je suis en face d’un ouvrage qui vaut être pris en considération comme une source inattendue d’informations dans divers domaines. Le commentaire qui fait l’objet de cet article est une première tentative de le porter à la connaissance du public.*

Le mémorialiste fait des analyses approfondies et sous des perspectives historique, géographique, ethnologique et économique, ayant en vue Brasov et les environs de Sacele. Il se rappelle aussi les étapes de sa formation intellectuelle, les expériences vécues en tant que volontaire dans la Première Guerre mondiale, directeur de la Chambre de Commerce et Industrie de Brasov ou maire de la ville entre 1941 et 1944.

En éveillant ses souvenirs, Dr. Gologan les a écrits comme un témoignage de vérité, d’un acte de reconsidération du passé.

Manuscrisul intitulat *Cartea stâinii. Locuri și oameni. Gânduri și fapte. Hronicul copilăriei și al tinereților*, păstrat în arhiva familiei, se încadrează în literatura mărturisirilor. Comentariul care urmează este o primă tentativă de a-l face cunoscut. Autorul își recompose viața în funcție atât de evocarea lumii din care se trage, cât și de momente esențiale pentru istoria românilor. Succintele date biografice oferă posibilitatea înțelegerii ascensiunii socio-profesionale a dr. N.G.V. Gologan, semnatarul celor aproape o mie de pagini de amintiri. S-a născut în anul 1894, la Sătulung (Săcele), județul Brașov, într-o familie de mocani: tatăl, om aspru, „fruntaș între târлаșii de vază, cunoscător încercat al oieritului”, recunoscut pentru „mintea cumpănită”, mama, „neștiutoare de carte”, a cărei „curățenie sufletească” n-a egalat-o decât agerimea minții. Gologăneștii, locuind toți pe aceeași uliță, au fost mocani cu dare de mână, deschiși la nevoile comunității sătești. Unul dintre ei, Nică Gologan, „cel înmormântat cu douăzeci și patru de preoți”, a dăruit singur, pe la 1870, „suma de trei mii de galbeni, o avere nu glumă” pentru pictura bisericii din Sătulung, realizată de Mișu Popp, lăcaș devenit monument istoric. Cu școala primară făcută în satul natal, personajul nostru se înscrie, în anul 1907, la Școala Reală din Brașov, ale cărei patru clase le termină în 1911, primul din promoție, ca apoi să treacă la Școala Comercială Superioară Greco-Orientală Română din oraș, studii finalizate cu bacalaureatul luat în anul 1914 cu un calificativ de „foarte bine pur”. Peste un an, travestit în cioban, trece prin Vama Cucului în Țară cu dorința de a intra voluntar în armata română, asemeni multor ardeleni, „ca să-și dea partea la înfăptuirea unității românești”. În București face Școala de Artilerie și ia parte la luptele din Ardeal și Moldova. În anul 1922 se căsătorește cu Maria, fiica românului brașovean Dumitru Căpățână. Vor avea un fiu, Gheorghe (Gelu), viitor inginer constructor, căsătorit cu Stanca, fiica dr. Ioșif Pușcariu, cel care a înființat Spitalul de ochi din Brașov. Ei au fost, la rândul lor, părinții lui Radu, viitorul matematician Radu Gologan, și Călin, stabilit în Germania, unde și-a construit o carieră exemplară în domeniul construcției de avioane.

N.G.V. Gologan, ca ofițer, urmează Academia Comercială din Cluj, cu licența luată

în anul 1925. Demisionează din armată și, prin concurs, ocupă postul de prim-secretar (rang de director) al Camerei de Comerț din Brașov. În anul 1928 își ia doctoratul la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, cu lucrarea *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, activând de acum înainte și pe tărâm științific, prin publicarea unor lucrări economice importante pentru domeniul respectiv. Prin transfer ca funcționar public, în perioada 17 ianuarie 1941-23 octombrie 1944, este numit primar al Brașovului. În anul 1945 se pensionează. Odată cu instaurarea regimului comunist, dr. Gologan intră în vizorul noilor autorități cu repercusiuni asupra familiei. În anul 1951 sunt scoși din casă noaptea, direct în stradă, ca apoi să fie arestat, deși n-a fost membrul niciunui partid politic, trecând prin închisori de tristă amintire, Cetățuia Brașov, Jilava, Chirnoci. După eliberarea din temniță se mută la Sibiu, la fiul său. Omul care a trecut prin două războaie mondiale moare în anul 1984, la 90 de ani, găsind odihna în cimitirul Groaveri din Brașov, nu departe de dr. Iosif Pușcariu.

Parcursul Manuscrisului a fost lung, pe alocuri greu de citit, explicabil pentru perioada când a fost elaborat. Dr. Gologan și-a pus pe hârtie cu mână tremurândă amintirile în momente de impas, după ieșirea din închisoare în 1954, cu sentimentul că are ceva de spus, în primul rând de explicat și corectat evenimente distorsionate de propaganda comunistă și de proprii denigratori:

N-a fost ușor să mă ridic până unde m-am ridicat, când pedestalul celor ce urmăreau ceva în viață era sprijinul politic care pe mine nu m-a atras și nu m-a ajutat; ba din contră, când a putut, piedici mi-a pus. Idealul meu era să mă ridic singur, prin mine însumi, prin munca, stăruința și priceperea mea și nu prin politică, pe care n-am îndragit-o, nici n-am suferit-o.

Imboldul era cel al unui act de reconsiderare și reconstituire a trecutului și, mai ales, de respect față de tot ce înseamnă românism. Legătura cu meleagul natal va dirigi viziunea memorialistului, exprimată ca un crez și transmis urmașilor:

Închin aceste rânduri, amintiri scumpe mie, gândite și frământate în celula închisorii de pe Cetatea Brașovului, la început deznădăduit și aproape pierdut, mai târziu prin tăria credinței luminat și înălțat sufletește, nepoților mei dragi Radu și Călin ca să citească când vor fi mari și să fie mândri de originea lor de păstori mocani, acest element admirabil de unitate națională, înainte mergători ai Unirii tuturor românilor care mergând pe drumuri cu turmele lor au fost răspânditori ai cântecelor și poveștilor de pretutindeni și ai cărților, ajungând astfel la unificarea graiului și al sufletului românesc.

Și-a ordonat amintirile în *capitole*, datate și semnate, scrise intermitent în perioada 1959-1975, cu opriri, cu întoarceri în timp sau devieri de la linia biografică, fiecare beneficiind de un *motto* și un desen realizat în peniță de Radu, aflat în clasele primare. După cum se vede, bunicul îi povestește nepotului pentru neuitare momente din istoria familiei și a românilor săceleni, vizualizate de imaginația unui copil.

Mândru de originea mocănească, dr. Gologan și-a intitulat inițial însemnările *Ciobanul, marele reprezentant al unității naționale*. Pe măsură ce memoria deschidea noi ferestre aducerilor-aminte, renunță la titlul respectiv în favoarea unui plurivalent, care să cuprindă amplitudinea propriei existențe: *Cartea stâniei. Locuri și oameni. Gânduri și fapte. Hronicul copilăriei și al tinereții*.

Un prim segment bine definit este cel în care evocă copilăria, pe alocuri alunecând în idilic, viața de familie, oază de umanitate, recâștigată din trecut prin jocul curgerii timpului. Alături, o lume palpită în jurul unui personaj principal, ciobanul integrat în viața stânei, dar și a comunității sătenești căreia îi aparține, înfățișat din perspectivă istorică,

geografică, economică și etnografică. Găsim informații despre organizarea stânei și oieri frunțași, despre transhumanță, despre mediul familial și portrete de bărbați și femei, de prieteni săceleni, realizate cu însuflețire, despre obiceiuri religioase și laice, la care se adaugă notațiile de folclor literar, conținut raportat la mediul social și uman. Amintirile despre viața mocânească infuzează și capitole centrate pe alte momente ale existenței sale.

Printr-o memorie prodigioasă, urmărește doar calea spre adevăr, probată de fiecare dată prin acumularea de noi experiențe.

Capitolul *Peste munți în Țara Românească*, datat 1961, concentrează călătoria tânărului absolvent de liceu spre București. Prin aceleași locuri pe care le străbătea în copilărie, se îndreaptă, în vara anului 1915, spre capitală „pe plaiuri și poteci ascunse”, însoțit de Moș Strâmbu Orjan,

baciul din Prișcu, munte pe care împreună cu Piciorul lui Târcă îl ținea târlașul Nicolae Clinciu. Moș Orjan era beteag de un picior, de aici porecla, și avea 70 de ani. După cum lua plaiurile în piept ziceai că are 50.

Adolescentul Gologan parcurge un drum al inițierii, în care el a devenit eroul întâmplărilor și dobândește conștiința apartenenței la o lume temeinic rânduită. În capitala României cunoaște o altă lume, de multe ori ostilă. Dar și oameni, unii adevărate caractere. Amintit cu respect se dovedește a fi Nicolae Filip, profesor la Facultatea de Medicină Veterinară, care i-a înlesnit accesul la Școala Militară de Artilerie, astfel că visul de a fi combatant în armata română, pentru a face „România dodoloată”, devine realitate. Manuscrisul este o prețioasă sursă de informare privind societatea românească plină de contradicții, în general, și cea brașoveană în special, dr. Gologan comentând cu onestitate principalele evenimente sociale și politice ale timpului său.

Ajuns în fruntea Camerei de Comerț, găsește de cuviință să modernizeze instituția, după standarde europene. Capitolul *La Camera de comerț din Brașov*, datat 1959, Satulung, începe cu o trecere în revistă a dinamicii economice a ținutului Brașov, ilustrată prin date statistice capabile să-i creioneze importanța. Un singur citat edificator: „Brașovul deținea o cincime din forța economică a Transilvaniei și cam tot atât, 22% din aceea a țării întregi”. O simplă enumerare a câtorva inițiative demonstrează spiritul său organizatoric, dobândit în familie. Ca director redactează procesele-verbale ale ședințelor Comitetului de direcție și ale Consiliului de administrație, prin care „să redea corect înțelesul și sensul dezbaterilor, concretizând concluziile în hotărârile luate”. Încredințat din propria experiență că un ziar are rol de informare și atitudine, ia contact „cu presa locală și corespondenții ziarelor din capitală” cărora le trimite regulat „dări de seamă despre problemele care stăteau în fața cercurilor comerciale și industriale ale Camerei de Comerț și cărora să le găsească urgent rezolvare”. Face cercetări de arhivă și publică studii de specialitate. Amintește de primul articol care l-a propulsat în presa economică și pe care îl găsește de actualitate și în anul 1959, prin subiectul tratat, „armonizarea intereselor particular economice cu acelea ale economiei noastre naționale”. Două inițiative ale sale, al căror scop era revigorarea economiei locale, merită a fi reținute: formarea unui fond de peste două milioane de lei pentru ajutorarea negustorilor scăpați și a altuia pentru încurajarea tinerilor comercianți începători; în al doilea rând: „Camera de Comerț să sprijine școlile profesionale cu sume substanțiale, de asemenea căminele de ucenici și să stimuleze muncitorii prin acordarea de premii în bani”. Îmbucurător a fost că aceste propuneri au găsit ecou printre membrii Consiliului de conducere. Ca o reușită în lupta cu birocrăția, după cum se vede meteahnă veche,

consemnează și primenirea „sistemului de administrație interioară prin înlăturarea formalismului atât de dăunător, prin înființarea cartotecilor în evidența înregistrării firmelor”.

Anul 1937 se dovedește productiv pentru memorialist, prin participarea la diferite întruniri profesionale unde cuvântul său era așteptat și demn de luat în seamă prin ideile novatoare. Astfel, la inaugurarea Târgului de Mostre din Satu Mare arată că „importantă este punerea la adăpostul concurenței străine producția indigenă, accentul pus pe nevoile consumului”. La Congresul Comerțului Alimentar, ținut la Brașov în același an, își exprimă direct opiniile pragmatice în legătura cu importanța turismului pentru economie:

Este cazul de a vă îndemna să luați pildă de la colegii dumneavoastră din alte țări ca Elveția, Italia, Franța ori Germania, state care mai mult sau mai puțin își asigură o balanță economică activă, echilibrându-și schimbul de mărfuri în favoarea lor, numai prin felul cum hotelierii știu și înțeleg să atragă pe străini, printr-un serviciu prompt și conștiincios, câștigându-le dragostea și încrederea. Aceștia lasă în fiecare an bani grei în țările pe care le vizitează. Prin felul chibzuit și cuminte veți ști să serviți și să vă apropiați de cei ce vin să ne viziteze țara.

În intervenția sa la inaugurarea Școlii Practice de Agricultură din Sânpetru (Brașov) evidențiază, pe de o parte, dezideratul că școala trebuie să răspundă nevoilor economice naționale, iar pe de altă parte, că

industria și comerțul, doi stâlpi pe care se reazimă orânduirea politică, socială și culturală a popoarelor nu se poate dezvolta decât mână în mână cu agricultura înaintată care să țină pasul cu metodele cele mai avansate din lume în cultivarea pământului.

Am menționat doar câteva dintre propunerile generoase concepute în urma unei gândiri practice pentru a răspunde nevoilor sociale pe termen lung. Să amintim, pentru a-i împlini portretul, de silința depusă pentru construirea la Brașov a unui palat demn de importanța și rolul jucat „de comerț și industrie ca factori de productivitate națională”. Edificiul, proiectat de arhitecții Constantin Nănescu din București și Moritz Wagner din Brașov, a fost inaugurat la 31 ianuarie 1929, îmbogățind zestrea edilitară a orașului. Dr. Gologan consideră acești ani cât se poate de productivi, „cea mai bogată parte a activității mele creatoare”, nu lipsită de piedici în calea săvârșirii proiectelor sale: „O cale grea și spinoasă a muncii stăruitoare, tăcută și cinstită care m-a impus în fața opiniei publice a Brașovului”.

Insemnările din perioada 1 ianuarie 1971 și 15 martie 1975 dr. Gologan le grupează sub titlul *În fruntea minunatei cetăți a Brașovului*, capitol care se deschide cu o scurtă incursiune în istoria recentă, capabilă să justifice împrejurările în care ajunge primar al urbei.

După abdicarea regelui Carol al II-lea în favoarea fiului său Mihai, se produc schimbări. Se numesc noi demnitari: miniștri și capi de autorități. Ministrul Afacerilor Interne recomandă că pentru funcția de primar să fie numită o persoană care n-a făcut politică, să fie demnă, bine pregătită și cu reputație neștirbită pentru a nu fi șantajată.

La întrunirea de la Prefectură, la care au luat parte toți fruntașii orașului, alegerea a fost dr. N.G.V. Gologan, care întrunea calitățile necesare. Avea 45 de ani. A primit nu fără ezitare această funcție, fiind conștient de responsabilitatea asumată, așa cum a exprimat-o în cuvântul de investitură. Amintirea deschide o fereastră în acest sens:

Grija mea cea mai mare a fost să nu cobor cu nimic prestigiul celor ce ocupaseră, până la mine, același loc, dintre care nu puține figuri ilustre. [Dar] prin puterea de muncă, pregătirea, îndemnat și înconjurat de toți oamenii de bine ai orașului

va face față cu succes îndatoririlor asumate.

Colaboratorilor le cerea muncă, cinste, legalitate. La vârsta senectuții, dr. Gologan, cu satisfacție deloc disimulată, face bilanțul inițiativelor avute în calitate de primar, toate în beneficiul brașovenilor, cu scopul de a fi cunoscute: s-a introdus gazul metan, „adevărată binefacere pentru populația mai nevoiașă a orașului care într-o acută criză a combustibilului n-a știut ce-i lipsa de lemne”; s-a pus ordine în administrație, realizând printr-o severă disciplină financiară economii substanțiale în toate sectoarele bugetare; a fost ridicată o baie populară în Brașovul vechi „cu cele de lipsă trierii și adăpostirii celor fără de căpătâi” și renovat azilul de bătrâni; strada Pietroasa, „ulița care urcă spre Ciocrac din strada Prundului până s-ajungi la internatul Liceului Șaguna”, a fost reparată, bolovanii înlocuiți cu piatră cubică de granit. Fiind primar în perioada grea a războiului, nu puteau lipsi amintirile despre bombardamentele asupra Brașovului, retrăite cu acuitate pe măsură ce scrisul înaintea, pagini cu valoare de document. Își amintește de „ziua neagră a Brașovului, ziua de Paște din 16 aprilie 1944”. Era la Spitalul Militar cu Principesa Ileana, generalul Tătăranu și câteva doamne de la Crucea Roșie. Împărțeau daruri prin saloanele spitalului: ouă roșii, cozonac, prăjituri. O veste adusă de un ofițer al apărării pasive îi înștiințează că un grup de avioane se îndreaptă spre Brașov. Oaspeții spitalului se grăbesc spre adăposturi,

un fel de a le numi adăposturi, în realitate niște șanțuri descoperite, nu mai adânci ca până la brâu, bune cel mult pentru a te apăra în contra schijelor răzante. Alte adăposturi acoperite cu grinzi de brad și peste ele pietre și pământ, gata să se prăbușească la primul șoc, adevărate morminte.

Singură Principesa Ileana a rămas în spital lângă răniți. Atunci a fost bombardată vila Kertsch și o aripă a Tribunalului. Au mai căzut câteva bombe cu multe victime sub dărâmurile clădirilor de sub Dealul Melcilor. S-a bombardat și gara Brașov.

Fostul primar al orașului, martor la evenimente, în câteva cuvinte înfățișează dezastrul:

Tablou înfricoșător... șine încovoiate, conducte sparte, stâlpi de telegraf trântiți la pământ. Primele măsuri au fost luate pentru restabilirea circulației și repararea conductelor sparte. [La al doilea bombardament, o bombă a lovit din plin] un adăpost acoperit – din cele făcute după ordinele Bucureștiului, la capătul dinspre Spitalul Militar al promenadei de Sub Tâmpa și a îngropat de vii peste o sută de persoane.

Un eveniment dramatic comentat atât de presa locală, cât și de cea din capitală.

În „Gazeta Transilvaniei” nr. 57/1944 am găsit o notă prin care primarul N.G.V. Gologan, la încheierea mandatului, mulțumește cetățenilor Brașovului „prin a căror largă și nemărginită înțelegere a putut să facă față greutăților în cei aproape patru ani de primărit” (p. 4). Un act de respect față de concitadini. Preceptul după care și-a organizat viața au fost cuvintele scrise pe frontispiciul Școlii Primare din Satlung: „Luminează-te și vei fi, voiește și vei putea”.

Dr. Gologan a gândit aceste amintiri ca o cale spre adevăr, imboldul fiind cel al unui act de reconsiderare a trecutului.

Cătălina-Mariana CREȚU

MEMORIALISTICA SPAȚIULUI CONCENTRAȚIONAR ROMÂNESC ÎN SECOLUL XX

Abstract: *The contemporary memoirs from the Romanian prison camps are caused by the communist terror. In order to define its society and to become strong, communism needed new "values" and, like any totalitarian system, it had to eliminate the "enemies" of the new social order. Those enemy were the interwar intellectuals, the writers, the politicians, the priests - all who were categorized as "the little bourgeoisie". What solution could be found? Enemies to be imprisoned even exterminated, so not to be allowed to destroy the "new man". The memoirs from that period have a great historical importance, although they are written from the writers' subjective point of view. Good examples are Nicolae Steinhardt, with his "Journal of Happiness" and Ioan Ioanid, with "Our Everyday Prison". In the Romanian gulag, many detainees were physically removed, but Steinhardt shows that they were not morally eliminated because all those detainees had principles and values that were deeply rooted in their being.*

Sistemul concentraționar românesc a început în momentul în care regimul comunist a preluat puterea în stat, dorința lui imediată fiind eliminarea „dușmanilor poporului” (intelectuali, lideri ai fostelor partide politice, membri ai guvernelor, începând cu 1918 și ajungând în 6 martie 1945, generali, studenți, chiaburi, elemente ale vechiului sistem democratic, legionari etc.).

Modelul sovietic este preluat de România comunistă și în sistemul penitenciar și astfel închisorile existente vor fi transformate într-un gulag, nu tot atât de mare, dar care va copia elementele sovietice până la cele mai mici detalii.

Scopul gulagului nu era reintegrarea individului în societate (ceea ce se întâmplă în regimurile democratice), ci reeducarea deținutului („reeducarea” însemnând distrugerea ființei ca persoană și transformarea insului într-o „imagine” ce intra în șablonul corect al „tovarășului” comunist), apoi exploatarea mercantilă, prin muncă, și „soluția finală” – exterminarea.

Gulagul românesc era format din lagăre de muncă, închisori, aziluri de psihiatrie, deportări forțate. Cele mai crunte închisori au fost: Jilava, Aiud, Râmnicu Sărat, Sighet, Pitești, Botoșani, Galați, Mislea, Timișoara, Gherla, Miercurea Ciuc, Făgăraș, Târgșor, Codlea și Craiova.

Securitatea, înființată în 30 august 1948, prin Decretul nr. 221 al Prezidiului Marii Adunări Naționale, a fost instrumentul terorii și al sovietizării României.

Întregul mecanism represiv funcționa foarte bine, Securitatea ținând sub observație toate elementele care ar putea cauza probleme.¹

Citind unele opere de memorialistică concentraționară, observăm că acele „elemente dușmănoase” care trebuiau eliminate nu sunt, totuși, eliminate moral: „victimele” rămân demne în fața terorii.

Lucrarea de față vrea să arate tocmai imaginea personalităților românești ce au reușit să supraviețuiască moral unui regim ce impunea teroarea, durerea și moartea.

¹ Cătălina-Mariana Crețu, *Cultura în perioada lui Nicolae Ceaușescu 1965-1974. Instituții culturale – Uniunea Scriitorilor din R.S.R.*, teză doctorat, susținere 2013.

Am ales pentru acest studiu *Jurnalul fericirii* al lui Nicolae Steinhardt.

Pentru a supraviețui unui spațiu concentraționar², spunea N. Steinhardt, aveai de ales între trei soluții (el alegând-o pe a patra, cea a credinței). Prima a găsit-o în *Arhipelagul Gulag* (Soljenițin), cea a renunțării, insul trebuia „să se declare mort” în conștiința sa, astfel constrângerea regimului era desființată de ins. A doua soluție (Zinoviev) era „totala neadaptare în sistem”, iar ultima, cea a lui W. Churchill și V. Bukovski – soluția rezistenței.³

Metodele opresive ale regimului comunist țineau de un standard, care era urmat fără nicio rezervă de organisme abilitate din interiorul sistemului: anchetarea, arestarea și judecarea-condamnarea (la o perioadă de muncă forțată, închisoare politică sau la moarte).

Majoritatea condamnărilor erau făcute „pentru uneltire contra ordinii sociale”, circa 30%, apoi „instigare publică” (5%), „trecerea frauduloasă a frontierei” (4,36%), „activitate contra clasei muncitoare” (2,52%) și altele, totuși există aproximativ 32% din fișele deținuților care nu aveau nimic trecut la încadrarea juridică; prin urmare, au fost condamnați fără proces.⁴

În anul 1958 sunt arestate două loturi importante: lotul „Rugul Aprins”, în frunte cu Vasile Voiculescu⁵, și lotul lui Constantin Noica, 23 de persoane⁶, printre ei și N. Steinhardt. Condamnarea va fi decisă prin Hotărârea nr. 24/1960 a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militare, sentința fiind dată, ca și în cazul lui V. Voiculescu, „pentru uneltire contra ordinii sociale”.

Sintagma „pentru uneltire contra ordinii sociale” semnifica toate acțiunile care erau considerate opozante regimului: expedierea de lucrări personale în străinătate, primirea de materiale de la persoane considerate periculoase pentru regim (de pildă Mircea Eliade sau Emil Cioran), participarea la discuții dușmănoase la adresa realităților din țară, realizarea unor lucrări necorespunzătoare ideologic, mistice, lucrări care puteau fi interpretate diferit.⁷

Regulile procedurale erau urmate constant, primul „element” din începutul terorii îl constituia ancheta Securității. În timpul acesteia, Steinhardt a fost lovit în mod repetat cu capul de perete și călcat în picioare de către locotenentul-major Onea, iar maiorul Jack Simon „a hotărât, în calitatea mea de ovrei legionar, să mă omoare cu mâna lui”⁸.

Apoi urma regizarea procesului, după modelul stalinist, în care deținuții erau condamnați negreșit.

Sala de tribunal era împărțită în patru grupuri compacte, după N. Steinhardt. Primul era al deținuților din boxă, care nu aveau dreptul decât să privească în față, „înconjurați de un cerc de ostași în termen, toți echipați ca de front, cu puști mitraliere automate pe care le țin îndreptate asupra-ne, dându-și silința să se holbeze fioros”. Al

² Spațiul concentraționar românesc era format, în perioada comunistă, din lagărele de muncă, închisori sau alte forme de detenție.

³ Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, pp.6-9.

⁴ CPADCR (Comisia Prezidențială pentru Analizarea Dictaturii Comuniste din România), *Raport final*, p. 212.

⁵ Vasile Voiculescu a fost arestat în 1958, în lotul „Rugul aprins”, și, prin Sentința nr. 125/1958 a Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militare, condamnat la 5 ani muncă silnică „pentru uneltire contra ordinii sociale”. Eliberat prin Decretul nr. 291/1962.

⁶ Printre cei condamnați, alături de Constantin Noica, s-au aflat și: Constantin Pillat, Alexandru Paleologu, Nicolae Steinhardt.

⁷ Cătălina-Mariana Crețu, *op. cit.*, pp. 41, 42, cf. CNSAS, *Fond Documentar*, dosar nr. 131, vol. 2, ff. 1-20.

⁸ Nicolae Steinhardt, *op. cit.*, p. 35.

doilea grup, la capătul sălii, era alcătuit din ofițerii de Securitate („veniți [...] să noteze, să verifice...”); al treilea grup („roi”) – avocații apărării, mai mulți decât deținuții, unii veniți și cu secretarii lor. Ultimul grup era format din cinci judecători, „cinci militari impasibili”, având la mijloc pe cel care conducea procesul, Adrian Dimitriu („acesta nu plictisise, ci îngrijorat, căci e responsabilul”). Publicul și presa lipseau din cadrul acestor procese dirijate.

N. Steinhardt primește 13 ani muncă silnică, 7 ani degradare civică și confiscarea totală a averii, sub acuzația de „uneltire contra ordinii sociale”.

Este închis la Jilava⁹, Gherla și Aiud până în august 1964, când va fi eliberat.

Trei acte normative, emise „în serie”, au reglementat eliberarea substanțială a deținuților: Decretul nr. 767/1963, urmat de Decretele nr. 176 și nr. 411, ambele din 1964.¹⁰ Conținutul acestor decrete nu este în întregime cunoscut, deoarece nu au fost publicate.

Până în 1964 regimul se afla într-o „tranziție”, nu alesese încă viitoarea cale a „independenței față de Moscova”; iar anii 1958-1959 sunt ultimii ani ai condamnărilor dure, sub Dej.

N. Steinhardt constată că arestările din anii 1947-1950 au avut un caracter de teroare politică, însă cele din 1958-1959 sunt numai „demențiale”.

„Regimul e consolidat, orice justificare politică a dispărut. Acum mașina se rotește de la sine. [...] Sunt puși în stare de arest spiritiști, bridgiști, dansatori, coriști. Lotul bridgiștilor, lotul spiritiștilor, lotul Patriarhiei, lotul ascultătorilor la radio, lotul comentatorilor, lotul filateliștilor”.¹¹ Viața tuturor trebuia să aibă ritmul impus de regim, cei care nu urmau linia partidului erau încarcerați.

Purtarea deținuților din celula 34 de la Jilava era „aristocratică”, după cum spunea Steinhardt, dând exemplul unui episod în care i s-a confiscat o „sticluță de cafea”: „Seara la ora stingerii (nominală, pentru că becurile nu încetează a-și răspândi puternica lumină), când dau pătura la o parte, găsesc dedesubt o sticlă, mai mare decât cealaltă”¹².

Totuși, unii dintre scriitori și intelectuali vor deveni informatori ai Securității.¹³ De pildă, Ion Caraion este unul dintre ei: „[...] În detenție, acum își dă seama de actele sale, le regretă și vrea să facă orice, numai pentru a dovedi că dorește să-și repare greșeala de orientare și să se reabiliteze pentru faptele sale dușmănoase”. Angajamentul de informator a fost scris în Penitenciarul Aiud, pe data de 9 aprilie 1964. În raport i se prezenta comportarea, poziția adoptată față de cei cu care intra în contact, cum să redacteze materialul informativ, numele de informator primit.¹⁴

Fără a judeca aceste acțiuni, era o alternativă pentru a supraviețui. Recrutarea, ca și transformarea lor în informatori, a însemnat o metodă de represiune a regimului.

Sfârșitul anilor '50 se caracterizează printr-un mare număr de arestări, așa cum reiese din dosarele Securității. Era un nou val al represiunii căruia i-au căzut victime mai ales intelectuali. Dar, așa cum arată și Steinhardt în *Jurnalul fericirii*, regimul nu a reușit să-i „elimine” moral, pentru că acești „deținuți” aveau principii și valori ce erau foarte puternic înrădăcinate în ființa lor.

⁹ Jilava era o închisoare de tranzit până la condamnare.

¹⁰ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, 1997, p. 54.

¹¹ Nicolae Steinhardt, *op. cit.*, p. 237.

¹² *Ibidem*, p. 34.

¹³ CNSAS, Fond Rețea, dosar nr. 590, vol. 1, ff. 4-5, 7.

¹⁴ Cătălina-Mariana Crețu, *op. cit.*, p. 40.

AUTORII DIN ACEST VOLUM:

ADINA-CLAUDIA ANGHEL
Profesor, Colegiul de Științe ale Naturii
„Emil Racoviță” Brașov.

VOICA BACIU
Muzeograf, Muzeul Județean de Istorie
Brașov.

DR. OVIDIU BADEA
Membru corespondent al Academiei
Române.

MARINELA-LOREDANA BARNA
Muzeograf, Muzeul „Casa
Mureșenilor” Brașov.

DR. TUDOR BERZA
Membru corespondent al Academiei
Române.

DR. ALEXANDRU BUCUR
Asociația Națională Cultul Eroilor
„Regina Maria”, Filiala Sibiu.

ALINA BUTNARU
Muzeograf, Muzeul „Vasile Pârvan”
Bârlad.

DR. MARIUS CÂMPEANU
Șef Secție Istorie, Muzeul Județean de
Istorie și Arheologie Maramureș.

DR. LAURENȚIU CHIRIAC
Muzeograf, Muzeul Județean “Ștefan
cel Mare” Vaslui.

SIMONA CIUMBARGI
Profesor, Colegiul Național Economic
„Andrei Bârseanu” Brașov.

IOANA COȘEREANU
Muzeograf, Complexul Național
Muzeal „Moldova” Iași

DR. CĂTĂLINA-MARIANA CREȚU
Profesor, Liceul Teoretic „Mihail
Sadoveanu” București.

CAMELIA-TEODORA CRISTOFOR
Muzeograf, Complexul Național
Muzeal „Moldova” Iași

DRD. DRAGOȘ CURELEA
Prof. Liceul Tehnologic „Avram Iancu”
Sibiu & Școala Gimnazială „Radu
Selejan” Sibiu.

DANIELA CURELEA
Prof. gr. I, director-adjunct la Colegiul
Tehnic „Cibinium” Sibiu.

ȘERBAN DRAGOMIRESCU
Fost cercetător principal, Institutul
de Geografie al Academiei Române
București.

DRD. TRAIAN-CONSTANTIN
DUMBRĂVEANU
Muzeograf, Muzeul „Casa
Mureșenilor” Brașov.

DR. LAVINIA DUMITRAȘCU
Muzeograf, Muzeul de Istorie Națională
și Arheologie Constanța.

DR. CIPRIAN GLĂVAN
Muzeograf, Muzeul Național al
Banatului Timișoara.

MIHAI-GAVRIL GORBONOV
Muzicolog Brașov.

DR. CONSUELA-ELENA GRECU
Expert-conservator, Muzeul Municipal
Câmpulung.

DR. ING. ELENA HELEREA
Prof. univ. Universitatea „Transilvania”
Brașov.

DR. LILIANA IACOBESCU
Profesor universitar, Universitatea
Transilvania din Brașov, Facultatea de
Muzică.

MIHAI IONESCU
Arheolog, muzeograf Muzeul
Municipal Câmpulung Muscel.

DR. LĂCRĂMIOARA MANEA
Cercetător științific, Șef Birou
Patrimoniu-Documentare, Institutul
de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă
Simion” Tulcea.

BIANCA-LUMINIȚA MICU
Muzeograf, Muzeul „Casa
Mureșenilor” Brașov.

DR. RUXANDRA MOAȘA NAZARE
Bibliotecar, Departamentul Colecții
Speciale, Biblioteca Județeană „George
Barițiu” Brașov.

DR. OVIDIU MOCEANU
Prof. univ. Facultatea de Litere,
Universitatea Transilvania Brașov;
scriitor, preot.

DR. OVIDIU MUNTEAN
Muzeograf, Muzeul Național de Istorie
a Transilvaniei Cluj-Napoca.

DR. DANIEL NAZARE
Manager, Biblioteca Județeană „George
Barițiu” Brașov.

MARIUS-GABRIEL NECULAE
Manager, Muzeul Municipal Râmnicu
Sărat.

MIHAELA NEVODAR
Muzeograf, Muzeul de Istorie „Valea
Hârțibaciului” Agnita.

DR. DANA-ROXANA NICULA
Muzeograf, Muzeul Municipiului
București.

DR. LARISA NOROC
Conf. univ. Universitatea Pedagogică de
Stat „Ion Creangă” și cercetător științific
coordonator al Bibliotecii Științifice
(Institut) „Andrei Lupan” a Academiei
de Științe a Moldovei.

DR. VASILE OLTEAN
Preot, profesor, director Muzeul
„Prima școală românească” din Șcheii
Brașovului.

DR. DUMITRU-VALENTIN PĂTRAȘCU
Muzeograf, Muzeul Județean Gorj

DR. IOANA PÂRVULESCU
Conf. univ. Facultatea de Litere,
Universitatea București, eseist,
publicist, critic literar.

IOAN-GHEORGHE RAȚIU
Conf. univ. dr. ing., Brașov.

DR. VALER RUS
Manager Muzeul „Casa Mureșenilor”
Brașov.

DR. SANDA SAFTA
Șef Serviciu, Muzeul Municipal
Câmpulung Muscel.

OVIDIU-CONSTANTIN SAVU
Șef Serviciu Istorie și Literatură,
Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.

STELUȚA SUCIU
Publicist, prof. lb. română.

DR. CIPRIAN-GABRIEL ȘANDOR
Inspector școlar istorie, geografie,
Inspectoratul Școlar al Județului
Brașov.

DR. MIHAI-CRISTIAN ȘELARU
Muzeograf, Muzeul Județean „Ștefan
cel Mare” Vaslui.

DR. JENICA TABACU
Director, Muzeul Memorial „B.P.
Hasdeu” Câmpina, Prahova.

IONUȚ TĂNASE
Profesor, Liceul Teoretic „George
Moroianu” Săcele, jud. Brașov.

DR. NICOLAE TEȘCULĂ
Manager, Muzeul de Istorie Sighișoara

TRAIAN TOMESCU
Președinte AGIR – Filiala Brașov.

FLORENTINA-MANUELA ȚUHAȘU
Conservator, Secția Patrimoniu,
Compartimentul pentru Evidență și
Gestiunea Generală a Patrimoniului,
Muzeul Național de Istorie a României
București.